च्वमि म्हसीका:

नां	:	प्रेमशान्ति तुलाधर
जन्म	:	ने.सं. १०७२
मां, बौया नां	:	ज्ञानदेवी स्थापित, मणिरत्न स्थापित
थाय् बाय्	:	ग १, ६९१ काठमाडौं २ टेलिफोन नं ४१४ ४१९, ४२२ ०७९
E- mail :—		P_tuladhar41@hotmail.com
शिक्षा	:	एम.ए. (अर्थशास्त्र) एम.ए. (नेपालभाषा)
लजगा:	:	प्राध्यापन
ज्याकुथि	:	पदमकन्या क्याम्पस, त्रि.वि.वि.
पद	:	सह-प्राध्यापक
विषय	:	नेपालभाषा, अर्थशास्त्र
मेगु ज्याखँ	:	नेपालभाषा एकेदमिया दुज: लोक साहित्य परिषद्या दुज: नेपालभाषा साहित्य गुथिया दुज: उराय समाजया दुज: नेपालभाषा मिसा खल:या आजिवन ज: नेपाल महिला व्यवसाय संघया ज:
पदक व सिरपा:	:	महेन्द्र विद्याभूषण चैन लाकौल सिरपा: शिक्षा पुरस्कार दीर्घसेवा पदक
कृति प्रकाशन	:	न्हू बाखं पुच:या बाखं (ने.सं ११०९) सुगत सौरभ महाकाव्यया बारे छुं (ने.सं १११९) जिगु सृजनाया पुच: (ने.सं ११२०)
सम्पादन	:	नेपालभाषा व ध्वया साहित्य विभागीय गोष्ठी (ने.सं. १११०) लोक साहित्य (ने.सं. १११३) जि व जिया दुने (ने.सं. १११५) तिमी मलाई चिन्ने छौ (ने.सं. ११२०)

9SBN 99933. 560–0
1(8)–20 (057)–9 (4)–500

Ravi Shakya

नेपालभाषा साहित्यया इतिहास

(The History of Nepalbhasa Literature)

प्रेमशान्ति तुलाधर

नेपालभाषा एकेदमि

नेपालभाषा साहित्यया इतिहास

*

*

*

*

*

*

*

प्रेमशान्ति तुलाधर

नेपालभाषा एकेदमि
यँ
ने. सं. ११२०

सफू - नेपालभाषा साहित्यया इतिहास
च्वमि - प्रेमशान्ति तुलाधर
ता - साहित्यिक इतिहास
भाषा - नेपालभाषा
पिकाकः - नेपालभाषा एकेदमि, यें
न्हापां - ५००
ने.सं. - ११२०
वि.सं - २०५७
ई.सं. - २०००

Nepal Bhasa Sahitya ya Itihas
(History of Nepal Bhasa Literature)
by
Prem Shanti Tuladhar

कम्प्युटर सेटिगं : तेजनारायण महर्जन व राजभाइ श्रेष्ठ
देवः : राजा शाक्य
थाकू : हिसि प्रेस, सेतो दरवार, यें
ISBN : 99933 . 560 - 0 - X

मन्तुना

गुगुं इलय् नेवाःजातिया मांभाषा नेवाःभाषा (नेपालभाषा) देशभाषाया नामं नं अतिकं च्वछाये धुंकूगु जुल । थौं नेपाःदेया स्वनिगलय् ब्वलनाच्वंगु सभ्यता व संस्कृतिया विकासक्रमया च्वः मालावं वनेबलय् व हे नेवाःभाषा ल्हानावंपिं व ल्हानाच्वंपिं नेवाःत ध्वोदूवइ । अथेनं आः नेवाःतय्सं ब्वलंकूगु स्वनिगःया सभ्यता व संस्कृति नेवाःतय्गु जक मजूसे सकल नेपाःमितय्गु मंकाःगु राष्ट्रिय सम्पदा जूगु दु, अज्ज विश्व संस्था यूनेस्को (UNESCO) या धलखय् दुने विश्व सम्पदा (WORLD HERITAGE) कथं नं दुथ्याके धुंकूगु दु ।

खः, थीथी हुनिंयानाः छुं ईतक महितातय्गु बेकोगु मिखाय् लानाः नेवाःतय्गु मांभाषा व साहित्यया ख्यलय् वज्रं क्वच्यूवल । नेवाःभाषा व नेवाः संस्कृतियात न्हंकाव्छ्येगु कुतःतक नं जूवन गथेकि वि.सं. २००७ सालया जनक्रान्ति कालंनिसें हे रेडियो नेपालय् सक्रिय भूमिका दयेकाः नेवाःभाषां सुथय् बहनी प्रसार यानावयाच्वंगु समाचार व "जीवन दबू" नामं न्ह्याकावयाच्वंगु साहित्यिक व सांस्कृतिक ज्याझ्वः वि.सं. २०२२ सालय् विनाकारणं हे छत्थुं लिकयाः हाकुतिनाबिल महितातय्सं ।

लिपा, वि.सं. २०४६ सालय् जूगु जनआन्दोलनं निर्दलीय पञ्चायती व्यवस्थायात हांनिसें ल्यैंथनाः हानं बहुदलीय प्रजातन्त्रया पुनर्बहाली हसेंलि, वि.सं. २०४७ स प्याहाँवोगु नेपाः अधिराज्ययागु न्हूगु संविधानं नेवाःतय्गु मांभाषायात "राष्ट्रिय भाषा" यागु मान्यता बिल । अनंलि, नेवाःभाषा, नेवाः साहित्य व नेवाः संस्कृतिया अध्ययन व अन्वेषण, संरक्षण व सम्वर्द्धन यायेत योजनावद्ध रुपं थीथी ज्याझ्वः न्ह्याकेत छगू आधिकारिक प्राज्ञिक संस्था मदेकं मजिल धइगु वाःचायेकाः नेपालभाषा परिषद्या तत्वावधानय् ने.सं. १११२ पोहेलाथ्व १४ कुन्हु "नेपालभाषा एकेदमि" दयेकेगु विषययात कयाः छगू विद्वद् गोष्ठी जुल । थुकियागु हे लिच्वःकथं थुगु ख्यलय् थःपिन्त पानाःजूपिं मांभाषाया छ्य्थ्वः ह्यमिपिनिगु मंकाः कुतलय् जनस्तरं

नेपालभाषा एकेदमि (NEPAL BHASHA ACADEMY) नीस्वंगु जुल । थ्वयात श्री ५ या सरकार, गृह मन्त्रालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, यँ (काठमाडौं) पाखें वि.सं. २०५६ भाद्र २१ गते विधिपूर्वक दर्ता यानाः दसिपौ (प्रमाणपत्र) औपचारिक रुपं ब्यूगु जुल ।

थौं नेपालभाषा एकेदमिया न्ह्यःने वयाच्वंगु छगू तःधंगु जिम्मेवारी धइगु नेपालभाषा व साहित्य अथेहे नेवाः संस्कृतिया थीथी विधाया आधारभूत व सृजनात्मक ग्रन्थत च्वयेगु, च्वकेगु व पिथनेगु नं खः । थुजोगु ग्रन्थत मौलिक जक जुइमाः धइगु मदु, मेमेगु भाषां नेपालभाषाय् हीकूगु नं जुइफु । हानं नेपालभाषां थीथी विषयस अध्ययन, अन्वेषण व अनुसन्धानया मालेज्या न्ह्याकाः थीथीकथंया ग्रन्थसूची, शब्दकोश, साहित्यकोश आदि सम्पादन यानाः पिथनेगु ज्याख्वः न्ह्याकेगु नं जुइफु । थुलि ज्याख्वः युगानुकूलकथं न्ह्याकाः वनेफत धाःसा नेवाः जातिया भाषा, साहित्य व संस्कृतियात नेवाः समाजय् दुने ब्वलंकाः बनेगुया ल्यूल्यू, विश्वया न्ह्यःने नं थुकिया म्हसीका ब्वयेगु जुइ । थथेहे तुं हानं विश्वया थीथी भाषाया च्वन्ह्यानाच्वंगु ग्रन्थत नेपालभाषाया धुकुतिइ दुथ्याकाः वनेबलय् नेवाःतय्गु मांभाषा (नेपालभाषा) स्वभावतः यक्को च्वन्ह्यानाः तःमिनं जुइगु जुल । थुजोगु हे तथ्यया लिधंसाय् नेपालभाषा एकेदमिं थःगु तातुनाकथं थुगु ग्रन्थ पिथंगु जुल । थुकिं नेपाः अधिराज्यया मंकाः क्यबय् ला व लुसि थें जुयाः च्वयाच्वंगु थीथी भाषा, साहित्य व संस्कृतिरुपी स्वांपवःया माःदुने नेपाःमितय्गु राष्ट्रिय भावना व एकतायात यक्को योगदान जुइफु तथा देश देशान्तरय् नेपाः राष्ट्रयागु गौरव नं स्वतः अभिवृद्धि जुवने फु ।

नेपालभाषा, साहित्य व संस्कृतिया ख्यलय् थथे न्ह्यब्वयेबहःगु ग्रन्थ च्वयाः च्वछायेबहःगु सेवा यानाः योगदान बियादीपिं हनेबहःपिं सकल च्वमि भाजु/मय्जुपिन्त नेपालभाषा एकेदमिया पाखें यक्को यक्को सुभाय् दु ।

नेपाल संवत् ११२० दिलापुन्ही
वि.सं. २०५७ श्रावण १ गते

सत्यमोहन जोशी
चान्सलर
नेपालभाषा एकेदमि

जिगु मिखाय्

नेपालभाषा नेपाःया दकलय् पुलांगु व वाङमय नं सम्पन्न जूगु छगू भाषा खः । गुगु भाषा स्वनिगःया जनभाषा जक मखु । थ्व भाषा थनया जनभाषा कथं न्ह्यानाच्वंगुया दसु लिच्छवि युगया अभिलेखं नवानाच्वंगु दु । लिच्छवितय्सं संस्कृत भाषायात राजकाज भाषाया रूपय् प्रयोग याना वन । इमिगु मातृभाषा थनया जनतां ध्वामथुइगुलिं इमिसं थःगु मातृभाषायात जबरजस्ती लाइय् यायेगु मूर्खता मयाः । बरु संस्कृतयात न्ह्यथन । तर थन प्रचलित जनभाषायात इमिसं न्हंका छ्वयेगु गबलें कुतः मयाः । थनया जनतां नालाच्वंगु भाषायात दमन याःगु जूसा थौं नेवाः भाय्या अस्तित्व दइगु मखु । इमिसं गुँ, च्व, थाय् व कर आदिया नां थनया जनभाषा नेवाः भाषाया खँग्वः छ्यला थकूगुलिं नं थ्व खँ यचुका ब्यू ।

भाषा छन्हुं विकास जुइमखु । बुलुहुं न्ह्यानावनी, थुकिया विकासया निंतिं सलंसः दँ मालेफु । झीगु स्वनिगलय् दुहांवःपिं मनूतय्सं थनया भाषा व संस्कृतियात नाला वन । गुकिं यानाः थ्व भाय् नवाइपिं आपालं दया वन । संस्कृत भाषाय् थें थ्व भाषाय् साहित्य सृजना जुया वन । नेपालभाषा साहित्यया इतिहासयात अभिलिखित यायेगु न्हापा प्रचलन मदु । झीगु भाषाय् थुखेपाखे हनेबहम्ह धर्म आदित्य धर्माचार्यपाखें लुखाया खगो चायेकेगु ज्या जुल । गुकिया फलस्वरूप नेपालभाषा व थ्वया साहित्य सृजना जुल । हनेबहपिं चित्तधर 'हृदय', प्रेमबहादुर कसा, फत्तेहबहादुर सिंह, सिद्धिचरण श्रेष्ठ, सत्यमोहन जोशी आदिपिसं नं पलाः थुखेपाखे न्ह्याकूगु खः । तर चित्तधर 'हृदय' नं ग्यसुग्यंगु पलाः छिनाः साहित्य इतिहासया जग स्वनेगु गुगु ज्या यानादिल थुकिइ यानाः आपाःसित थुखेपाखे अवलम्बित जुइगु हःपाः दत । चित्तधर 'हृदय'या 'झीगु साहित्य' छगू ग्यसुग्यंगु सफू जक मखु झीगु साहित्य इतिहासया छपलाः नं खः ।

नेपालभाषा पठन पाठन च्वय्या तगिंलय् जुल । झीगु भाषा व साहित्यया इतिहास मदुगु साप हे वाः चाल । झीगु भाषा व साहित्यया इतिहास च्वकेत नसंचा इलय् नां काये बहम्ह स्वयम्भूलाल श्रेष्ठं आपालं पहल यानादिल । गुरुवर डा. जनकलाल वैद्यं नेपालभाषा व साहित्यया इतिहासया ध्वः कीगु ज्या यानाः मालेज्याया लँ तःबाला यानाः यंकेगुलिइ आपालं योगदान बियादिल । डा. वैद्यया "नेपालभाषा साहित्य धाः (संक्षिप्त)" छगू ग्यसुग्यंगु पलाः खः । गुगु खेलुइताः दँपौलय् स्वंगू ल्याःतक्क क्रमशः रूपं पिदंगु दु ।

नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानया तत्कालीन सदस्य कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानया पहल कथं झीगु साहित्यया इतिहास च्वयेगु ज्या डा. जनकलाल वैद्य, माधवलाल कर्माचार्य, नर्मदेश्वर प्रधान व काशीनाथ तमोटयात लःल्हाःगु खः तर सफूया रूपय् थौंतक पिदने फुगु खनेमदु । नेपालभाषा व साहित्यया इतिहासयात लिपिबद्ध यायेगु ज्या डा. कमलप्रकाश मल्ल,

प्रा. झुलेन्द्रमान प्रधान, प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ, भन्ते सुदर्शन, कुमारबहादुर जोशी, कृष्णप्रसाद श्रेष्ठ, इन्द्र माली, प्रेमशान्ति तुलाधर, डा. चुन्दा बज्राचार्य व डा. केशवमान शाक्य आदिपिं पाखें नेपालभाषा, नेपाली व अंग्रेजी भाषाया माध्यमं जुयाच्वंगु दु । गुकिं यानाः साहित्यया इतिहास मालेगु ज्या छुं भचा न्ह्यात ।

प्रेमशान्ति तुलाधर झीगु साहित्यया इतिहास लेखनया ज्याय् उप्वः अवलम्वित जुयाः न्ह्याना वन । गुकिया फलस्वरूप झीगु भाषाय् छगू ग्यसुग्यंगु सफू पिदने फत । थ्व प्रेमशान्तिया लगनता, धैर्यता व अध्ययनशीलताया परिचय खः । इतिहास थें ज्याःगु विषय, स्वैगु गुगुं कथंया जिम्मेवारी व ग्वाहालि मकासें थःगु हे मतापं मालेज्या न्ह्याकेगु धैगु छगू साहसया ज्या खः । प्रेमशान्तिया कुतलं झीगु साहित्य छगू तःधंगु ज्या जूवंगु दु, छगू ठोस उपलब्धी जूगु दु ।

थ्वया महत्वयात थुकथं न्ह्यःथने :—

१. थौंतक अभिलिखित जुइ मफुगु व मदुगु झीगु भाषा व साहित्यया इतिहास दइबीगु
२. प्राचीन, माध्यमिक व आधुनिक साहित्यया धाःयात कःघाना इतिहास न्ह्यःब्वयेगु
३. नेपालभाषाया गतिविधियात फयाः फतले कःघायेगु
४. न्हून्हूगु खोज व प्रयोगयात नं इतिहासया व्याप्ति बीगु
५. साहित्यिक प्रवृत्ति व प्रयोग बारे पूर्वाग्रह मतयेगु
६. कृतिया समालोचनात्मक व्याख्या यायेगु
७. युग चेतना व साहित्य चेतनाया समन्वय
८. न्हून्हूगु सामग्री व स्रोतया उपयोग
९. साहित्यया परम्परायात निरूपण यानाः प्रमुख च्वमिपिनिगु रचनाया सिंहावलोकन यायेगु
१०. च्वमिपिनिगु नामं मखु कृतिया आधारय् समुचित कथं मूल्याङ्कन यायेगु
११. नेपाल संवत्‌या प्रयोग जुइगु

थ्व हे आधारय् मूल्याङ्कन यायेबलय् नेपालभाषा व साहित्यया इतिहास छगू ग्यसुग्यंगु सफू जक मखु झीगु भाषाया छपाः ख्वाःपाः धायेमाः । थुकिं झीगु भाषा व साहित्य गुलि जाल, गुलि च्वन्ह्यात धैगु किपा जक मखु, झीगु भाषा व साहित्य ख्यःया निंतिं थ्व छगू अमूल्य योगदान जूगु दु ।

ताहाच्वः, यैं ।
दिल्लागाः ५,११२०

इन्द्र माली

जिगु खँ

नेपालभाषा थौं जक मखु मध्यकालं निसें हे साहित्यं सम्पन्न जुइधुंकूगु भाषा खः । तर अथे खया नं थ्वया साहित्यिक इतिहास सम्बन्धी थौं तक गुलि नं प्रकाशनय् वल आंशिक रुपय् जक वल, छगू समयावधियात कयाः वल, छगू विधा विशेषयात जक कयाः वल । पूवंक च्वयातःगु सफू आःतक पिदंगु मदुनि । थ्व नेपालभाषाभाषीतय्‌गु निंतिं जक मखु बहुभाषी नेपाः देया निंतिं हे छगू विडम्बना खः, व्यंग खः । छम्ह नेपालभाषाया विद्यार्थीया नातां न्हापां निसें हे नेपालभाषाया इतिहास सम्बन्धी सफूया अभाव महसुस यानाम्ह छम्ह जि नं खः । लिपा नेपालभाषाया प्राध्यापन हे थःगु लजगाः जूबलय् ला धज्याःगु सफूया आवश्यकता दुगंछि अप्वः महसुस जुल । न्हापा जाँचय् पास यायेत जक **नेपालभाषा साहित्यया इतिहास** सफू माःम्ह जितः, आः विद्यार्थीतय्‌त स्यने कनेत माल, छम्ह गुरुया इज्जत प्रतिष्ठा कायम यायेत माल । धाथेंला गुरु जुइवं तिनि नेपालभाषा मन तयाः ब्वनेगु सयेकेगु जुल, न्हासं चुयाः जूसां उखें थुखें सामग्रीत मालाः, थुखें उखें नेपालभाषाया प्राज्ञपिंथाय् ब्वां वनाः न्यनेकने यानाः नेपालभाषा साहित्यया इतिहास नं ब्वंकेगु याना । थ्व हे क्रमय् केवल नेपालभाषा साहित्यया इतिहास ब्वंकेगु जक मखु थुकिया पाठक्रम दयेकेगु अभिभारा क्वबीमाःम्ह छम्ह थः नं जुल । पाठ्यक्रम ला तयार जुल , तर ब्वनेज्वलंया धलः दयेकेगुली समस्या वल । पाठ्य ज्वलंया धलः आपालं ताहाः जुया नं पाठ्यक्रमयात माःगु फुक्क सामग्रीत ताःलाके मफुत । न्यासः दँ मयाक ताःहाकःगु साहित्यिक इतिहास दुगु भाषा, आपालं अन्वेषक, विद्वानत दुगु भाषा, आपालं सुसम्पन सुसंस्कृत जातिं ल्हाइगु भाषा खया नं थौं तक नं थ्व भाषाया छगू साहित्यिक इतिहासया सफू मदुगु वास्तविकतां जितः तसकं हे प्याकुतिं न्यात, तसकं हे हथाय् मथाय् चायेकल । अले थःम्हेस्यां सां थुखेपाखे फुथें चाःथे छुं याये धकाः मतिइ तया । नेपालभाषाया साहित्यिक इतिहास सम्बन्धी स्वदेशी विदेशी विद्वानपिनिगु न्हापा पिदने धुंकूगु सफू लेख आदि अध्ययन यानाः मेगु नं थुखे उखें मालाः न्यनेकने यानाः सां कथंहंगु नेपालभाषा साहित्यया इतिहास सम्बन्धी छगू बःचाःधंगु सफू च्वये धैगु मतिइ तया । जिगु थ्व मनसुवायात मूर्त रुपय् हयेगुली आपालं नेपालभाषाया

अनुरागीत पाखें प्रेरणा, प्रोत्साहन तथा ग्वाहालि प्राप्त जुल । गुरुवर डा. जनकलाल वैद्यया एम.ए.या कक्षाय् ब्यूगु 'साहित्यया इतिहास' विषयया न्वचुं ध्व विषयस च्वयेत गाक्कं उत्प्रेरणा बिल । गुरुवर डा. जनकलाल वैद्य, वयक:पाखें छुं कायेत कुत: याइपिं विद्यार्थीपिंत गाक्कं बीम्ह, बीफुम्ह गुरु ख: । अथे हे मेम्ह गुरु प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ गुम्ह जिम्ह न्हापां निसेंयाम्ह गुरु ख:, वयक:या साहित्यया सैद्धान्तिक ज्ञान सम्बन्धी विशद् न्वचुं छुं नं कृतियात बाला: फाया: स्वयेगु जित: मिखा छुनाबिल, आत्मविश्वास बिल । सफू च्वयेगु निंतिं थ:त मा:गु ज्वलंत मुंका । सामग्रीत मुंकेगु क्रमय् विभिन्न सफूकुथि - केशर पुस्तकालय, राष्ट्रिय अभिलेखालय, आशा सफूकुथि, त्रि.वि.वि. पुस्तकालय, पाटन क्याम्पस पुस्तकालय, पद्मकन्या क्याम्पस पुस्तकालय, विद्वानपिनिगु निजि पुस्तकालय, आदि पाखें जिंत: मा:गु ज्वलंत प्राप्त जुल । अथे हे स्वदेशी विदेशी विद्वानपिं विशेषत - धर्मआदित्य धर्माचार्य, चित्तधर हृदय, डा. कमलप्रकाश मल्ल, डा. जनकलाल वैद्य, सत्यमोहन जोशी, प्रेमबहादुर कसा:, सिग्फ्रेड लीन्हार्ड, प्रो. माणिकलाल श्रेष्ठ, काशीनथ तमोट, छत्रबहादुर कायष्ठ, इन्द्र माली, नर्मदेश्वर प्रधान,पं हेमराज शाक्य , फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य, भुवनलाल प्रधान, डा. सुन्दरकृष्ण जोशी, हितकरवीर सिं,, मल्ल के. सुन्दर, रे र.न. स्यस्य:, डा.चुन्दा बज्राचार्य, तुयुबहादुर महर्जन, तुल्सिलाल सिं आदिपिनिगु सफू, थीथी पत्रपत्रिकाय् पिदंगु च्वसुं जिगु च्वज्याया निंतिं आपालं तिब: बिल । अथे हे जित: इतिहास च्वयेगु ज्याय् धम्हं स्यूगु खँ आपालं स्यनेकने यानादीम्ह, थ:के दुगु ज्वलंत बियादीम्ह थौं मदयेधुंकूम्ह श्रद्धेय विद्वान धनवज्र बज्राचार्य नं छम्ह ख: । च्वयेगु क्रमय् आपालं मेमेगु सामग्रीतयगु आवश्यक जुलसा गुलिखय् विषयलय् सल्लाह साहुति नं यायेमा:गु जुल । ध्व हे क्रमय् गुरुवर काशीनाथ तमोटं थ:के दुगु सामग्रीत जित: बियादिलसा छतिं हे उसि मचासें धम्हं खंगु चा:गु खँ नं ध्वाथुइका बियादिल । थुकथं प्राचीन साहित्यया इतिहास च्वज्याय् जित: मा:गु आपलं ग्वाहालि वयक:पाखें चूलात । अथे हे नेपालभाषा एकेदमिया सदस्य – सचिव दाजु इन्द्र माली नं जित: मा:गु सामग्रीत बियादीगु, धम्हं खंगु स्यूगु खँ कनादीगु, मज्यूगु, मखुगुली न्वानादीगु याना: जिगु लेखन ज्यायात परिमार्जन यायेगुली आपालं हे ग्वाहालि यानादिल । आधुनिक साहित्यया लेखन ज्याय् वयक:पाखें जित: आपालं हे ग्वाहालि चूलात । थुलि जक मखु लिपा ध्व सफू पिकायेत नं वयकलं उलि हे मेहनत परिश्रम यानादिल । पद्मकन्या क्याम्पस नेपालभाषा विभागया हितैषी पासापिंसं नं जित: इलय् ब्यलय्'आपालं अमूल्य सल्लाह साहुति बिया: जिगु च्वसा न्ह्याकेबिल ।

अथे हे नेपालभाषा ख्य:या सहृदयी विद्वान् तथा साहित्यकारपिं फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य, बैकुण्ठप्रसाद लाकौल, सत्यमोहन जोशी, नर्मदेश्वरमान प्रधान, डा. सुन्दरकृष्ण जोशी, प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ, हितकरवीर सिं कसा:, राजा शाक्य, पुष्पबहादुर चित्रकार, तुयुबहादुर महर्जन, रमेशकाजी स्थापित, सुदन खुस:, भूषणप्रसाद श्रेष्ठ, ज्वाला स्थापित आदिपिं पाखें नं आपालं नेपालभाषाया ऐतिहासिक सत्य तथ्यत सीकेगुली ग्वाहालि जुल । दाजु राजा शाक्यं ला आशासफू कुथिइ बनेबलय् मा:गुतक सफू, पत्रपत्रिका पितबिया: जित: मालेज्या, च्वज्या यायेत अ:पुका ब्यूगु जक मखु, तंसकं हे अमूल्य सल्लाह साहुति बिया: जिगु च्वज्या थासय् लाकेगु कुत: यानादिल । थुकथं जिगु भाग्यं धाये ला बा नेपालभाषायात माया याइपि अप्व: दुगुलिं धायेला जित: प्रोत्साहन हौसला जक मखु मा:गु तक ग्वाहालि फुक्कं थासं चूलात । खासाया पलाखं जूसां जिं च्वज्या न्ह्याका. यंका । भूतपूर्व नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया नाय: डा. सुन्दरकृष्ण जोशीं ला 'छं च्वये जक सिधयेकि न्ह्याथे ताकिता याना: सां त्रि.वि.वि.पाखें भ्रीगु पाठ्यांशयात मा:गु ध्व सफू पिकायेके बी 'धका: जित: बरोबर धयादीगु । तर अभाग्यवश जिं वयक:या कार्यकालय् सफू च्वयेगु क्वचायेके मफुत । मेम्ह गुरुवर सत्यमोहन जोशीं जिं नेपालभाषाया साहित्यया इतिहास सफू च्वया च्वंगु धइगु सीका: तसकं हे लयताया दिल । जित: सफू याकन च्वये सिधयेकि धका: बरोबर ताकिता यानादिल । थ:हे तकं कम्प्यूटर टाइप जुयाच्वंगु सन्ध्या टाइम्सया ज्याकुथिइ भ्राया: ज्या च्वयेक: भ्राल न बल्ल बल्ल सफू च्वयेगु क्वचाल । ला हि धने मफुसां नेपालभाषा साहित्यया इतिहासया 'रुपरेखा' जकसां तयार जुल, 'कंलाय्' जकसां निर्माण जुल । थुकियात ला हि थना: हिष्टपुष्ट याइपिं विद्वानत छन्हु गथे पिमदनी धइगु आशा यासें थुकीं हे जिं सन्तोष कया । जिगु सफू ल्याकन पिदनेमा बालाक पिदेनमा धैगु मनंतुना: थ:गु अति व्यस्तताया बावजूद नं भाजु रमेशकाजी स्थापितं थ:म्हेस्यां हे प्रुफ तकं स्वया: थ:गु हे सन्ध्या टाइम्सया ज्याकुथिइ कम्प्यूटर टाइप याके बियादिल । अथे हे किजा तेजनारायण नं आपालं मिहेनत याना: कम्प्यूटर टाइप याना बिलसा ध्वयात भिंकेगु ज्या राजभाइ श्रेष्ठजुं तसकं हे मन तया: यानादिल । सफूया टाइप सिधयेवं हे अग:चा मालं देग:चा लू थें जुइक नेपालभाषा एकेदमिं सफू पिकायेगु भाला क्वबिया: नेपालभाषा साहित्यय् नं पुष्पेभावं पत्रम् जूसां, इतिहासया सफू पिकायेगु जिगु प्रबल इच्छायात साकार यानाबिल । उकिं ध्व नेपालभाषा साहित्यया इतिहास सफू फुक्कसिगु मिहेनत परिश्रमया प्रतिफल ख:, सिमा मखुसे अल:मा हे जूसां नेपालभाषा प्रेमितयगु आकांक्षाया छगू मूर्त रुप ख: । उकिं ध्व सफू जिगु जक मखु नेपालभाषायात मतिना याइपिं, नेपालभाषायात म्हसीकेत 'कुत: याइपिं फुक्कसिगु ख: सफू पितहयेगुली थथे जित: प्रत्यक्ष ,अप्रत्यक्ष रुपं ग्वहालि यानादीपिं फुक्कं उलि हे सुभायया पात्र ख:, फुक्कसितं जिगु उलि हे साधुवाद दु ।

च्वय् हे धायेधुन थ्व सफू जिं थःगु विद्वता न्ह्यब्वयेत, थःगु दक्षता पिब्वयेत च्वयागु मखु, नेपालभाषा साहित्यय् इतिहासया सफूया अभावपूर्ति यायेत च्वयागु खः, पाठय ज्वलं ताःलाकेत च्वयागु खः, कन्हे नेपालभाषा साहित्यय् भराय् धंगु इतिहसाया सफू निर्माण जुइकेत त्वाथः छुनागु खः । उकिं थ्व सफुतिइ नेपालभाषाया बी.ए., एम्.एया पाठ्यांशय् दुथ्याःगु नेपालभाषा साहित्यया इतिहास सम्बन्धी विषवस्तुयात मूलतया ध्यान बियाः च्वयेगु यानागु दु । विशेष विद्यार्थीपिनिगु निंति. हे च्वयागु जूगुलिं साहित्यिक इतिहास लेखनय् साहित्यया सैद्धान्तिक पक्षयात दुथ्याकेगु चलन मदुसां थज्याःगु विषय सम्बन्धी सफू नं नेपालभाषाय् बांलाक मदुनिगुलिं उकिं 'एकपन्थी दो काज' धाःथें साहित्यिक कृति सम्बन्धी अध्ययन विश्लेषण यायेगु ज्याय् विद्यार्थीपिंत छुं कथं सां तिबः जुइगु तायाः साहित्यया सैद्धान्तिक पक्ष नं छुं भचा थ्व सफूतिइ दुथ्याकागु दु । अथे हे नेपालभाषा साहित्यया इतिहासयात न्हज्याकेत महत्वपुर्ण योगदान बियावंपिं तर थौं मदयेधुंकुपिं व्यक्तित्वपिं नं थौंया विद्यार्थीपिसं छुं भचासां म्हसीमा धकाः थज्याःपिं व्यक्तित्वपिनिगु निपाः प्यपाः किपा नापं प्राचीन अभिलेखया छुं नमुना नं थ्व सफुतिइ बियागु दु । थुकथं विद्यार्थीपिनिगु हे पाठ्यांशयात लक्षित यानाः च्वयागु जूगलिं थ्व सफुतिं साधारण पाठकपिनिगु नेपालभाषाया साहित्यिक इतिहास सम्बन्धी जिज्ञासा पूर्ति याःसां थ्व सम्बन्धी विशेष अध्ययन अन्वेषण याइपिं विद्वानपिनिगु लागी माःगु ज्वलं मदयेफु , मगायेफु । थुकिया निंतिं क्षमा याचना यानाच्वना ।

अथे हे साहित्यिक इतिहासया लेखनया दृष्टिं नं थ्व सफुतिइ आपालं कमी कमजोरी दयेफु । थुकी जम्मा साहित्यया खुगू विधा - काव्य, बाखं, निबन्ध, नाटक, समालोचना, उपन्यास (.नेपालभाषाय् थुपिं पिदंगु ईया ल्याः कथं) जक दुथ्याकागु दु । थौं मेमेगु विषय गथे जीवनी, यात्रा, आदि नं अलग्ग हे साहित्यिक विधाया रुपय् मान्यता प्राप्त याये धुंकलसा थुकी दुथ्याःगु काव्य, नाटक आदिया नं आपालं कचामचा दयेधुंकूगु दु । अथेहे थौं धार्मिक विषयया सफू नं नेपालभाषाया छगू महत्वपूर्ण पक्ष जूगु दु । तर अथे खयाः नं थुमित दुथ्याकेगु ज्या थ्व सफुतिइ यायेमफुत केवल विशुद्ध साहित्यिक सफू व प्रचलित साहित्यिक विधायात निं आःयात कःघायेगु ज्या थ्व सफुतिइ जूगु दु । इतिहास थें ज्याःगु विषयलय् गुलिखय् खँ विवादस्पद जुइगु स्वाभाविक खः । तर अथे खयां नं तथ्ययात बह कयाः फक्व सत्यया न्ह्यःने थ्यंकेगु कुतः यानागु दु । थ्व सफू च्वयेगु भ्वलय् थःत प्राप्त जूगु ज्वलंतयत फयांफछि कथंहंक'वैज्ञानिक धंगं दुथ्याकेगु कुतः यानागु दु । थुमिगु सत्य व तथ्यया लिधंसाय् विवेचना विश्लेषण यायेगु, निष्कर्षय् वयेगु फक्व प्रयास यानागु दु । अथे हे इतिहास धइगु गबलें पूवनी मखु, क्वचाइ नं मखु, तर अथे खयां नं गुलिखय् दुथ्याकेमाःगु घटना, दुथ्याके बहःगु कृति, त्वःफिके मज्यूपिं च्वमित सफूया सीमित क्षमतां यानाः दुथ्याके मफुगु दुसा, गुलिखय् थःगु अज्ञानता, अनभिज्ञताबस् त्वःफ्यूगु नं जुइफु । च्वमिया मूल्य निरुपण, कृतिया विश्लेषणय् नं गुलिखय् ब्वमिपिं जि नाप असहमत नं जुइफु, असन्तुष्ट नं जुइफु, तर थुकियात जिगु पूर्वाग्रह मनासे जिगु अज्ञानता, कमजोरी भाःपाः क्षमा यानादी धइगु आशा याना । थुकी मगाःगु मचाःगु, त्वःफ्यूगु बा भिंकेमाःगुलिइ विज्ञ पाठकपिंसं माःगु रचनात्मक सुझाव बियाः जितः मार्गदर्शन यानादी धकाः नं भलसा कया । अथे हे थ्व सफू च्वयाबले लिधंसा कयागु ज्वलंत फुक्क ब्वयेगु सम्भव मजूसां, नेपालभाषाया साहित्यिक इतिहास सम्बन्धी विशेष अध्ययन यायेमाःपिंत ज्याख्यलय् जुइमा धइगु मनंतुनाः, मुख्य मुख्यगु ज्वलंत सफूया अन्तय् लिखँ प्वला, ग्वाहालि ज्वलंया रुपय् बियागु दु । खयेत ला शोध लेखनया सिद्धान्त कथं क्वखँ प्वला प्रत्येक पौया क्वय् हे तयेमाःगु खः, तर अथे खयांनं थुकिं. अप्वः धाय् व ई काइगुलिं लिउने बिइगु यानागु खः । थुकिं यानाः जुइगु असुविधाया निंतिं सहृदयी पाठकपिंके हानं छक्वः क्षमा फ्वनाच्वना ।इतिहास सुयागुं प्रेवा मखु, सुयागुं सृजना नं मखु । उकिं इतिहास च्वमिं थः यःयःथे, न्ह्याः न्ह्याःथे च्वये मज्यू, च्वये नं दइमखु । उकिं थज्यागु सफूतिइ मगाःगु मचाःगु तनेगु, मखुगु मज्यूगु संशोधन यायेगु, व इतिहास नाप सरोकार दुपिं फुक्कसिगु कर्तव्य खः, अधिकार नं खः । थ्व हे कथं थ्व सफू भराय् धंगु मखुसां अलःमा नं सिमा भाःपाः , भराय् धंक **नेपालभाषा साहित्यया इतिहास** धकाः नां छुना । थौं थ्व सफू कँलाय् जक जूसां थुकिइ आपालं परिमार्जन याये मानिगु दनिसां कन्हय् थ्व सफूतिइ मगाःगु मचाःगु आदि फुक्क तनेकनेत सहृदयी विद्वानपिं गथे न्ह्यचिलामदी ? अले छन्हु गथे नेपालभाषा साहित्यय् भराय् धंगु इतिहासया सफू तयार मजुइ ? थ्व हे जिगु विश्वास खः, थ्व हे जिगु सफू च्वयाया तातुना खः ।

प्रेमशान्ति तुलाधर
ज्ञानेश्वर, यें ।

ने.सं. १११९, थिंलागा १४

नेपालभाषा साहित्यया इतिहास
धलः पौ

खण्ड : १

खण्ड : २

खण्ड : ३

न्हापांगु खण्ड

नेपालभाषा साहित्यया पृष्ठभूमि

नेवाः जातिया निर्माण

नेवाःत नेपाःया स्वनिगःया आदिवासी खः । थुपि उप्वः यानाः शहरय् वसोबास याइपि खः । थ्व जातिया उत्पत्तिया खँ आःतक क्वःमजीनिसा थौंया नेवाःत छगू जाति विशेषं वःपि मखु धइगु खँय् धाःसा विद्वानत सहमत जूगु दु । नेवाः खंग्वःया व्यूत्पन्न कथं **नेवाङ** > **नेवाहाङ** > **नेवाः** धाःपिं मंगोल नश्लयापि मनूत हे थौंया नेवाःतय् आदिम पुर्खा खः । इमिसं ल्हाइगु भाय् हे थौंया नेपालभाषाया प्राचीनतम अस्तित्व खः ।* बागमती खुसिया जःखः च्वंगु १६X२० माइल ताहाःगु गाः परापूर्वकालं निसें नेपाःया केन्द्रस्थल जुयाच्वंगु दु । थ्व हे गाः नेवाःतय् आदिम स्थल खः (आचार्य, ने सं. १०८९ : ३-१६) ।

लिपा विस्क विस्कं इलय् थीथी कथं उत्तर दक्षिणपाखें विविध जातियापिं मनूत (किरात, शाक्य, लिच्छवी, थकुरी, वृज्जि, गुप्ता, आभीर मल्ल आदि) दुहां वयाः थनया न्हापाया आदिवासीनाप छस्वा छधी जुयावन । थुकथं थनया आदिवासीत **नेवाङ** > **नेवाहाङ** > **नेवाः** धाःपिं मंगोल नश्लयापि मनूत खयाः नं नेपाः गालय् वसोवास याइपि फुक्कसित उबलय्या चलन कथं नेपाः देया नामं **नेपाःमि**, वा **नेवाः** धाइगु जूगुलिं थुपि फुक्क नं नेवाः जुयावन (जोशी, वि सं २०३० : ८९) । थ्व धापूयात थौंया नेवाःतय्गु शारीरिक बनौट, रुप रङ्गया भेद, धर्म संस्कृतिया विविधता आदिं न यथुक क्यं । उकिं थौंया नेवाःत छगू खास जातियापिं जक मखुसे थीथी जातिया ल्वाकःवुकः खः । थीथी थासं वाय् हिलाः थन मूवःपिनिगु समुदाय खः । थ्व समुदाय दुने च्वंपिं मनूत थीथी थासं वःपिं व थीथी भाषा संस्कृतियापिं जूसां नेपाःगालय् वयाः थन जीवन हने मासेंलि थन उबलय् चलनचल्तिइ वयाच्वंगु जनभाषा, गुगु नेपाल देया नामं क्वकयातःगु डेपाल> **नेवार** > **नेपालभाषा** खः, **व** नं अमिसं मसयेकुसें मगात, वं थःत सभ्य व सुसंस्कृत धायेकेगु निंतिं थनया संस्कृति नं ग्रहण मयासें मगात । थ्व हे कथं थनया न्हापाया आदिवासी जातितय्गु भाषा **नेपारभाषा**, **नेपालभाषायात** इमिसं मकाः भाषा कथं नालायंकल । नापं थनया मूल संस्कृतियात नं मंकाः संस्कृति कथं नालाकाल । कालन्तरय् वनाः थनया आदिवासीत नाप छगू समुदायलय्

मूःगुया छगू परिचय वा मकाः चिं थ्व हे भाषा व संस्कृति जूवन । डा कमलप्रकाश मल्लया धापू कथं थौं आदिवासी नेवाःतय् पाखें थौंकन्हय्या नेवाःतय् पुचलय् छुं तत्व ल्यदनिसा व तत्व थ्व हे धकाः धायेगु मानवशास्त्रीय, सास्कृतिक, सामाजिक व मेमेगु प्रामाणिक आधार छु मदु । अथे जूसां थौंकन्हय्या नेवाःतय्सं ल्हाना वयाच्वगु गुगु भाय् खः, व भाय् हे छगू क्वातुगु प्रामाणिक आधार जूगु दु । थुकिं आदिवासी नेवाःत व थौंकन्हय्या नेवाःतय् दथुइ छुं मखुसा निद्वःदँया अटुत सम्बन्ध दुगु खनेदु ...थ्व सम्बन्ध इतिहासया विभिन्न इलय् बाय् हिलाः पिनें वयाः च्ववःपिं छधी जूगु सह-अस्तित्वया चिं जक नं खयेफु । तर मकाः भाय्या थ्व सम्बन्धं धाःसा आदिवासी नेवाःत अवश्य नं सामाजिक व सास्कृतिक दृष्टिकोणं आतिथ्य व सौहार्दपूर्ण समाजया पृष्ठपोषक खः धकाः यचुक क्यं । इमिके अनेवाःतय्त नं नेवाः यानाछ्वयेगु सामाजिक संगठन, अनेवाःतय्त नं थःगु संस्कृतिइ थाय् बीगु व नेवाः भाय् ल्हाये सयेके बीगु उदारता दु धैगु स्पष्ट खनेदु (मल्ल, ने सं १०९८, घ) । आदिवासी नेवाःतय्के अनेवाःतय्त नं नेवाः यानाः छ्वयेगु सामाजिक संगठन, थनया संस्कृति ग्रहण याके बीगु सांस्कृतिक बाहुल्य, नेवाः भाय् ल्हाये येकेगु उदारता दयेफु, तर पिनें वःपि अनेवाःतय्सं थन वयाः नेवाःभाय्, नेवाः सस्कृति ग्रहण याःगुया मू हुनि थ्व हे जक मखु । थन च्वनाः म्वायेमाःगु, थनया जीवनय् भ्यलय्पुने माःगु बाध्यता यानाः हे इमिस नेवाः भाय्, नेवाः संस्कृतियात नाला यंकूगु जुइमाः ।

मूल नेवाःत नेपाःगाःया मूल निवासीत खः, गुपिं क्राइष्टया सिबें खुसः दँ न्ह्यः हे थन दुगु खनेदु (रेग्मी, इ सं १९६०:१६) । लिच्छवितय्सं नेपाः गालय् शासन याये न्ह्यः थन शासन यानाच्वंपि थनया किरात जुजुपित **नेपार** जातिया जुजुपि धकाः नालाःतगु दु ।संस्कृत भाय् ज्वनाः लिच्छवित नेपाः गालय् दुहां वये न्ह्यः थन असंस्कृत भाय् ल्हाइपि मनूतय्सं वास यानाच्वंगु व थ्व गाःया बस्ती आपाल गुंच्वः, थाय्, खुसि आदिया नां पर्यन्त व हे भासं जूगुलिं छुं मखुसा लिच्छवित वये २००।४०० दँ न्ह्यवनिसें थ्व भाय् ल्हाइपि (किरात, नेवाड, नेवाहाड, नेवाल, नेवार न्ह्यागु धैदिसँ) दुगु खँ सीदु (मल्ल, ने सं १०९८ : १६६)। थुकथं इस्वी संवत् शुरु जुइ न्ह्यः हे थ्व नेपाःगालय् नेवाः भाय् ल्हाइपि नेवाःत दयेधुकूगु खः । थुपि मूल नेवाःत चीनया कांसु प्रान्तया उत्तर पूर्व निसें सँदेय्या दक्षिणं व पूर्व दयेकीगु अर्धवृत्त क्षेत्र म्होतिं नं निकः दक्षिण स्वयाः बाय् हिलाः नेपाः गालय् वःपिं खः (डोहर्टी, १९७८ : ४३९-४४२) । थुपिं अभ्र पूर्वया 'दोलखा' जुयाः वःपि खः (माली, ने सं. १०९८ : १५) । थुकथं मूल नेवाःत मंगोल नश्लयापिं व आदिकालं निसें थन खने दयेधुकूपिं खयां नं थौंया नेवाःत मुक्कं थुमिगु जक वंशज मखुसे मेमेगु जातिया नं ल्वाकःबुकः खः । थौं थ्व समुदायया मकाः चि धयागु हे नेवाः भाय् खः, नेवाः संस्कृति खः व गुगु इलय् थ्व स्वनिगलय् बसोबास याये धुकूपिं खः । ऐतिहासिक क्रमय् शुरुइ स्वनिगःया पिनेयापिस थ्व स्वनिगलय् च्वपित नेवाः धायेगु याःसां थुमिसं थःपिनिगु परिचय धाःसा नेवाः धकाः बीगु याःगु खनेमदु । अभ्र शासकतय्स ला थःत किरात, लिच्छवि, वर्मन, मल्ल, थकू आदि धकाः म्हसीके बीगु याःगु दु । ख ला **नेवार** धइगु खँग्वः नेपाल सबत् ७३९ (इ सं. १७१९ अर्थात् वि सं १७७५) दँय् कस्त दातें च्वःगु **नरपतिजयचर्या स्वरोदय** ग्रन्थय् उल्लेख जूगु खः (माली, ने.सं. १०९८) थ्वया लिपा गोरखाया जुजु **रामशाहं** स्वनिगःया नेवाःत गोरखाय् बनेज्या याकेत यंकूगु इस्वी सन् १९६५ लिपा छ्यलाबुलाय् वःगु खनेदु । थ्वयां लिपा यैंया **जुजु प्रताप मल्लं** लाय्कूया अंगलय् १५ गू भास च्वकाःतःगु (ने.सं. ७७७) शिलापत्रय् **नेवार** खँग्वः छ्यलाःतःगु दु । ने सं. ८८८ स गोरखाया शासकतय्स स्वनिगः त्याकाः सत्ता थःगु ल्हातय् लाके धुंकाः स्वनिगःयापिं मनूतय्त जक **नेवार** धकाः धायेगुलिइ तीव्रता वल, अले पिनें वयाः स्थायी रुपं स्वनिगलय् बसोबास याःवःपिं न्ह्यागु जातियापिं जूसा फुक्कसितं न्हापा थें **नेवाः** धायेगु परम्परा तनावन (मल्ल, ने.स. ११११ :२) । थथे खस जुजुपिनिगु ल्हातय् थनया शासन सत्ता लायेधुनेवं थनया प्रशासनीक भाषा खस भाषा जूवन । खस भाषा मखुपिं न्हापानिसें नेवाः भाय्यात थःगु भाय् कथं ल्हाना बयाच्वपिं, नेवाः संस्कृतियात थःगु संस्कृति कथं हना वयाच्वपि, गुगु इलय् स्वनिगलय् बसोबास याये धुकूपि, थीथी धर्म जातया छगू समुदाय (Community) वा छगू हे जातियापिं (Ethnic) मनूतय्त जक **नेवाः** धायेगु जूवन । थुकथं नेवाः जातिया जातः प्वला स्वयेगु धैगु हे नेवाःतय्गु जक मखु नेपाःया इतिहास व संस्कृति गय् छधी जुल धैगु प्वला स्वयेगु खः (मल्ल : ने सं. १०९८ : ङ) ।

नेपालभाषाया उत्पत्ति व सम्मिश्रण

नेपाःया ३.३७ % जनतां ल्हाइगु (२०४८ सालया जन गणना कथ) नेपालभाषा नेपाःया संविधान २०४७ या भाग १ उपधारा ६ कथं राष्ट्रिय भाषाया भ्वलय् दुथ्याकातःगु देय्या स्वगूगु प्रशारणया भाषा जूगु दु । थौं थ्व भाय्यात **चिनिया-भोट** खलःया **भोट बर्मेली** कचाय् लाःगु छगू असार्वनामिक, हिमाली पुचःया भाषाकथं वर्गीकरण यानातःगु दु । नेपालभाषा चीन सँय् भाय् खलक दुने लाःगु गु खँ दक्वसिबय् न्हापा भाजु **ब्राइन हप्तन हडसनं** (ने.सं. ९२०-१०१४) ने सं ९४८ स सीकूगु खः। वय्कलं थःगु च्वसुइ नेपालभाषा **उत्तरी मूलया** खः धयादिल (Hodgson, ई.सं.1972 :35) । छुं दँ लिपा भाजु **ग्रीयसनं** (ई.सं. १९०८) **भारतीय भाषा सर्वेक्षण** ग्रन्थ सम्पादन यानादीबलय् नेपालभाषायात **चीन सँय्** भाय्या **सँय् बर्मा** कचाय् दुथ्याकादिल । थुकिया भाषा वैज्ञानिक पारिवारिक स्वापूया पुष्टि भाजु **रवर्ट शेफरं** (ई.सं. १९५२) **नेपालभाषा व चीन सँय्** च्वखँय् यानादिल । वय्कलं पुलांगु सँय् बर्मा खलःया उपसर्ग व खँग्वःया लिउ बाआखः लोप जुयावंगु कारण यानाः नेपालभाषाया सम्बन्ध **आसाम-वर्मा कचा** नाप स्वयाः उत्तर (तिब्बती) व पूर्वी (बर्मा व पूर्वी सीमाना) अर्थात **तिब्बती बर्मी** नाप दुगु क्यनादिल (Shafer, ई.सं.1952 : 93) । अथे हे भाजु **ग्लोभरजुं** (ई.सं १९७०) ३०गू सँय्-बर्मा भाय्या वर्गीकरण, अर्थ व ध्वनिया सगोत्री प्रतिशलया आधारय् यानादिसे भाय् पुचः बायावंगु मिति तकं क्यनादिल । थ्व वर्गीकरण कथं नेपालभाषायात **हिमाली** भाय् पुचलय् दुथ्याकाः अप्वः **चेपाङ** भाय् नाप थ्व भाय्या स्वापू दुगु खँ क्यनादिल । वय्कःया कथं ई.पूर्व १५०० दँ न्ह्यः हे थ्व भाय् **चीन-सँय्** भाय् नाप बाया वयेधुंकूगु खनेदु । मूल नेपालभाषा भाषी म्होति नं स्वकः बाय् हिलाः स्वनिगलय् दुहां वःगु खनेदु । थ्व खँ नेपाल मण्डलय् प्राप्त २२५ गू ति अभिलेखय् छ्यःगु २७५ गः ति सस्कृतेत्तर खँग्वलं सीदु । उकिइ नं लः थुइकीगु खँग्वः ईशा पूर्वया स्वनिगःया समाजय् संयुक्त पर्याय कथं छ्यलेगु याःगुलिं सीदु । थज्याःगु चीन-सँय् भाषाया थीथी भाषाया खँग्वः **तिखू** (चेपाङ+नेवाः)- **डिखू** (मगः+नेवाः) **खुदुल** (नेवाः+किरात) आदि खः । थ्व तथ्यं सीदु प्राचीन नेपालभाषा नं गुगु छगू खास जातिया भाय् मखुसे ईशा पूर्व पाखे स्वनिगः केन्द्रय् थीथी च्वापुगुँ भाय्या स्वाना-भाय् खः । थुकथं सँय्-बर्मा मूलया च्वापुगुँ भाय् ल्हाइपिं छपुचः थौंकन्हय्या नेवाःत मध्ये अबलय् दःवगु मू नेवाःतय् पुचः खः (तमोट, ने.सं १११४ : पृ ५) । थथे हिमाली छपुचः जुयाच्वंगु नेपाःगालय् लिपा ई न्ह्याःलिसे भारोपेली भाषा परिवारया थीथी भाषा ल्हाइपिं नं थन दुहा वयेगु जुल । फलस्वरुप थुमिगु भाषाया

प्रभाव नं थनया भाषाय् लाःवन । कालान्तरय् भारोपेली भाषा परिवारया थीथी भाषाया खँग्वः जक नेपालभाषाय् दुहावयेगु मजुसे थुकिया सरचनाय् तकं थुमिगु प्रभाव लाःवन, तिब्बती बर्मी भाषा परिवारया स्वभाव म्ह जुजुं वन ।

थीथी भारोपेली भाषाया प्रभाव

सस्कृत, प्राकृत भाषा : थीथी भाषाभाषी नेपाःगाः दुहां वयेगु भ्वलय् ई.पू. ५४२ पाखे कोशल जुजु विडड्भ कपिलवस्तु ध्वस्त यासेंलि व मगध जुजु अजातशत्रु वैशाली गणराज्यय् आक्रमण यासेंलि अन शाक्य, कोलिय, वृजित नेपाःगालय् दुहावल । थुकथं हे उत्तर भारत पाखे न लिच्छवि आदि जातित इलय् ब्यलय् नेपाःगालय् दुहा वयातुं च्वन । थुपिं संस्कृत मूलया भाय् मागधी, प्राकृत आदि भाषाभाषी खः । थुमिसं नेपाःगालय् वयाः थनया सँय्-बर्मा भाषी नाप जीवन हनेगु यासेंलि नेपालभाषाय् नं थुमिगु भाय्या प्रभाव बुलुहुं बुलुहु अप्वः जुजुं वल । प्रशस्त संस्कृत, प्राकृत खँग्वः दुहावल । सँय् बर्मा व संस्कृत प्राकृत खँग्वःया पर्याय खँग्वः नं ब्वलना वल । ई न्ह्यानावंलिसे संस्कृत प्राकृत भाषाया प्रभाव नेपालभाषाय् थुलि तक लाःवन कि चीन-सँय् भाय्या भाषिक प्रवृत्ति स्वयां नं भारोपेली प्रवृत्ति अप्वः खने दयावल । नेपालभाषा थ्व संस्कृत भाषाया खँग्वःयात थःगु पैतृक खँग्वः कथं कायेगु यात । विशेष रुपं थीथी भावात्मक खँग्वः नेपालभाषाय् दुहावल । संस्कृतया मुक्क प्रभाव यानाः उबलय्या समाज अभिलेख वाङ्मय जक मखु सस्कारगत विधि विधान नं फुक्क संस्कृत भाषां च्वयेगु यात । गुगु विधि विधानत थौं तक नं संस्कृतया माध्यमं हे ज्याय् छ्यला वयाच्वगु दु । संस्कृत भाय्या खँग्वः नेपालभाषाय् तप्यंक दुहां वयेगु जक मजुसे संस्कृत भाय्यागु खँग्वःयात नुनाः थःगुं हे पहचह कथं छ्यलेगु नं जुल ।

मैथिली भाषा : तिरहूतया जुजु हरिसिंह देव ने.सं. ४४६ स बिस्युं वयाः तीनपाटन सिन्धुलीस मदुसेंलि वया कलाः देवलदेवी नेपाःगाः दुहांवःगु खनेदु । थथे तिरहुतया मनूत दुहां वसेंलि इमिगु भाषा, संस्कृतिया प्रभाव नं थन खनेदत । अभ्र तत्कालीन मल्ल जुजुपिनि इहिपा मिथिलाया राजकुमारीपिं नाप जूगु खँ नं इतिहासय् उल्लेख जूगु दु । अथे हे मल्ल जुजुपिनिगु दरबारय् मैथिली पण्डित नं दुथ्याकातःगु आपालं खनेदु । थथे मैथिली भाषाभाषीनापया नेवाःतय्गु स्वापुलिं नेपालभाषाय् मैथिली भाषाया नं आपालं प्रभाव लात । मैथिली भाषाया प्रभाव नेपालभाषाय् ईशवी सन्या १४ शदी हे खनेदये धुकल धयागुया दसि कथं गोपालराज वंशावलीया भाषायात हे कायेफु । थ्व भाषा मल्लकालय् नेपाःगाःया शासकतय्त थुलि प्रभावित यात कि थःपिंसं तकं मैथिली भाषां प्याखं च्वयेगु, म्ये

चिनेगु यानाहल । थ्व हे कथ नेपालभाषा नाप मेगु भाषा ल्वाकछ्याना: च्वयात:गु प्राचीन नाटक मध्ये दकलय् अप्व: मैथिली भाषा ल्वाकछ्याना च्वयात:गु नाटक लुयाव:गु दु । नेपालभाषा च्वयेगु या:गुली नं आपाल मैथिली भाषाया खँग्व:, खँपु दुथ्याकेगु जूगु दु । मैथिली भाषा स: धका: क्यनेर्गुलिइ हे तत्कालीन शासकतय्सं गौरव तायेकूगु दु ।

फारसी भाषा : ईश्वी सन्या १६, १७ शदीपाखे भारतय् मुगल सम्राटतय्गु शासन व्यवस्था क्वातुइ धुकूगु व सगीत साहित्यय् तसक हे ना जाये धुकूगु खनेदु । इमिगु जीवन पद्धति नं सभ्य व त:मिगु भा:पीगु कारणं उगु ईया मल्ल जुजुपिंस नं इमिगु जीवन शैलीयात अनुसरण यायेगु यात । थ्व हे कथ मुगलतय्गु सगीत, साहित्य, कला जक मखु, भाषा तकं सयेके सीकेगु यात । इमिगु भाषा, सस्कृति, कलाया अनुसरण यायेगु धयागु हे सभ्य व सुसस्कृत जुइगु तायेकल । ने स. ८२० स जुजु भूपतिन्द्र मल्लया इलय् आसामया कर्णपूर कायस्थं च्व:गु फारसीपद् प्रकाश सफू नेपालभाषां अनुवाद जूगुया मू कारण थ्व हे नं छता ख: । थ्व हे कथ दरबारीया भाषा, शासन पद्धतिइ मा:गु विशेष याना: न्याय निसाफ व प्रशासन सम्बन्धी यक्व खँग्व: नेपालभाषाय् न दुहा वल । थौं नेपालभाषाय् खनेदुगु इनाम, जुलुस, शहर, तलब आदि खँग्व: थुकिया नमूना ख: । फारसी भाषाया बाहुल्य नेपालय् लिपा तक ल्यना च्वन ।

नेपाली भाषा, आदि : पश्चिम नेपालय् खस राज्यया विकास यक्व न्ह्य: हे जुइधुकूगु ख:सा ई सन्या १७ गू शदीया बच्छि फपुले धुका: तिनि नेपा:गा:या मल्ल शासकतय्स उपत्यका पिनेया पहाड पहाडया राज्य नाप न स्वापू स्वायेगु यात । अन लिपा खस भाषायापित लाय्कलिइ स:तेगु जुल । अथे हे राज्यया सीमाना सीमानाय् किल्ला दयेका त:थाय् च्वनीपि पदाधिकारीत न अप्व: धयाथे खस भाय्यापिं जूगुलि नेपालभाषाय् न खस भाषाया प्रभाव ला:वन । ने स ७६१ या मखत्वाया शिवालयया लक्ष्मीनरसिह मल्लया अभिलेख, ने स ७९० या रानीपुखूया प्रताप मल्लया अभिलेखय् च्वयात:गु नेपालभाषा ब्वनेबलय् नेपा:गालय् थुगु ई स्वया: गाकं न्ह्य: हे नेपाली भाषा थाय् काये धुकूगु सीदु । लिपा पृथ्वीनारायण शाहं नेपा:गा: त्याकुसेलि नेपाली भाषा नेपा:या प्रशासनीक भाषा जूवन । लिपा विस्तारं थ्व जन सम्पर्कया माध्यम भाषा नं जुल । लिच्व: कथं थुकिया प्रभाव नेपालभाषाय् न्हियान्हिथ अप्वया वन । अझ शासकतय्स नेपाली भाय् छगूयात जक प्रश्रय बीगु याना: मेमेगु भाय्यात क्वत्यलेगु नीति ज्वसेलिं थ्व भाषां नेपालभाषायात विस्थापित तकं यायां यंकल । नेपा:या जनगणनाया धलखय् नेपाली भाषीतय्गु ल्या: अप्वया वंगु नेपालभाषीतय्गु जनसख्या पा: जुजु वंगु थुकिया प्रमाण ख: । अथे हे नेवा: भाय् ल्हाइपिसं नं थ:गु भाषाया खँग्व: दयेक दयेकं न नेपाली भाषाया खँग्व:यात न्हियान्हिथ अप्व: छ्यलेगु यानाहल । भिलेजू, बनेजू, सफाजू व बढेजू आदि थुकिया छु छु दसि ख: ।

ई न्ह्यानावंलिसे नेवा:तय्गु सम्पर्क अग्रेजी, हिन्दी आदि भाषाभाषीपिं नाप नं जुयावल । लिच्व: कथ थुमिगु भाषाया प्रभाव न नेपालभाषाय् खनेदत । टुंपिन, बाकस, कोट, इस्कोट, यारलिङ्ग आदि अग्रेजी भाषाया खँग्व:यात नेपालभाषाय् थ:गु हे खँग्व: थे याना: छ्यलेगु जूगु थुकिया दसु ख: ।

थुकथ नेपालभाषाया उत्पात्त हिमाली पुच:या भाषा पाखें जूगु खसा न छगू जीवित भाषाया दसु स्वरुप ईया हिउपा: लिसें थ्व अनेक भाषाया प्रभाव ग्रहण याया यकल । उकि थौंया नेपालभाषा छगू ल्वाकज्या:गु जाति व भाषाया प्रभाव विकास जूगु भाय् ख: (कसाकार, ने सं ११०२ : पृ ३४) ।

नेपालभाषाया नां

थौं **नेपालभाषा**, **नेवाः भाय्**, **नेवारभाषा**, **नेवारी भाषा** आदि धकाः सम्वोधन याना वयाच्वगु थ्व भाषाया ऐतिहासिक ना **नेपालभाषा** हे खः धयागु खँ प्राचीन अभिलेखं प्रमाणित जू । प्राचीन साहासनय् वा अभिलेखय् थ्व भाय्यात **नेपालभाषा** > **नेवारभाखा** > **ड्रेपार भाखा** > **नैपालिक** (नैपालीय) भाषा आदि कथं नं छ्यलातःगु दु (वैद्य, ने.सं. ११०४, : ६०) । नेपालभाषा सफू च्वयेगु ज्याया शुरुनिसें थ्व भाषाया नां **नेपालभाषा** धकाः हे छ्यःगु खनेदु । आः तक लूगु तथ्य कथं थ्व भाषाया ना **नेपाल भाषा** धकाः न्हापां प्रयोग ने.सं ५०० यागु **नारद संहिता** टीका ग्रन्थया पुष्पिका वाक्यय् जूगु खः ।

> **इदमल्पधियां नृणां दुर्विज्ञेय्-दोदितम् ॥**
> **नारदीयं यदस्तांह महार्थवत् ॥**
> **तस्येयं लिख्यते टीका स्पष्टा नेपालभाषया ।**
> **इमां विज्ञाय् भूपाद्या श्चरन्तु वार्त्मना ॥ ॥**
> (वज्राचार्य, ११०७ : ११६)

अथे हे ने.स. ५०९ या अमरकोषया टीका ग्रन्थया उपसंहार वाक्यय् नं थ्व भाषाया नां नेपालभाषा धकाः न्ह्यथनातःगु दु -

'इति माणिक्य विरचितो-अमरकोषस्य नैपालभाषा टिप्पनी समाप्तेयं ॥ स्वस्ति श्री मन्नेपालिक वत्सेर ५०९ चैत्रकृष्ण त्रयोदश्यां बुधवासरे ।।' (नेपालभाषाया जातः, १०९१ : ९)

थ्वहे कथं ने.सं. ५५० निसें सीदयेक सफू, सफूया समाप्ति वाक्यय्, ल्वहपौ अभिलेखय् **नेपालभाषाया** नामं थ्व भाषा सम्बोधित जुयाच्वंगु दु । गनं **नेपालभाषा** जक गनं **अतः परं नेपालभाषा** अभ गनं **देशभाषा** धकाः थ्व भाषायात सम्वोधन यानातःगु दु । थथे हे जुजु जयज्योति मल्लया शासनकालय् ख्वप देया तौमधि त्वाःया देगलय् च्वंगु ने.सं ५३० सालया ल्वह पतिइ -

अतःपरं नेपालभाषा श्री योङस्तु सोमवासरे श्री त्रिपुरविद्या पीठिया द्वाररपादुका स्थापना दि जुरो (माली, ने.सं. १०९८ : १७)

धकाः नेपालभाषायात **परं नेपालभाषा** धकाः उल्लेख यानातःगु दु । अथे हे नेपालभाषायात **देशभाषा** धकाः दकलय् न्हापां सम्बोधन यानातःगु अभिलेख जुजु यक्ष मल्लया ईयागु ख्वप **तौमधि** त्वाःया ने.सं. ५६० यागु शिलालेखय् खः ।

> **'देशभाषा ॥ श्री जय यक्ष मल्ल प्रभु ठाकुरसं पादस्थानया दिन गजडि छसि पुल द्रयुका हुँ यितिन दयुका जुरो'** (रेग्मी इ.सं. १९६६ : ४६)

नेपालभाषायात **देशभाषा** जक मखु **स्वदेश भाषा** धकाः तक न गुलि गुलि अभिलेखय् न्ह्यथनातःगु लूगु दु । प्रताप मल्लया ने.सं ७७४या हनुमानध्वाखाया ल्वह पतिइ -

> **'अथः देशभाषा, अतः परं देशभाषा**
> **अथः स्वदेश भाषा'**

धयाः नेपालभाषायात सम्वोधन यानातःगु दु । लिपा उत्तर मल्लकालय् वनाः थज्याःगु प्रामाणिक दसि भन आपाः खने दत । अभिलेख तथा कोष, टीका, ज्योतिष, चिकित्सा, अवदान, वाख आदि विविध बिषयया ग्रन्थय् न्हापांगु वाक्यय्, दकलय् लिपा वा खँया प्रसङ्गय् थ्व भाय्यात **नेपालभाषा**, **नेवारभाषा** धकाः सम्वोधन यानातःगु, प्रामाणिक दसि आपालं लूगु दु । थुकथं देशया नां क्वकया **नेपालभाषा** धकाः सुशोभित जुइगु सौभाग्य प्राचीनकालं निसें थ्व भाषायात चूलागु दु । थज्याःगु हे तथ्ययात मनन् यानाः इतिहास सशोधन मण्डल, डिल्लीरमण रेग्मी, योगी नरहरि, हेमराज शाक्य आदिपिसं संकलन यानाः पिकयादीगु **सहासनय्**, वीर पुस्तकालय नं पिकाःगु **सहासनय्** थ्व भाषायात नेपालभाषा हे च्वयेगु याःगु दु ।

नेपाल लिपि

चीन सँय्‌भाय् खलःया न्यागू लिपिवद्ध दसि दुगु भाय् मध्ये नेपालभाषा नं छगू खः । नेपाल लिपि नेपालभाषाया निंतिं जक गौरवया विषय मजुसे नेपाःया निंति हे गौरवया प्रतीक जूगु दु । नेपाः देश संयुक्त राष्ट्र सघया दुजः जुइत इनाप पौ ब्यूबलय् वेया थःगु लिपि कथं **रञ्जना** लिपियात प्रस्तुत याःगु खः । **थौंया** परिस्थितिइ नेपालभाषा मूलतः देवानागरी लिपि जक च्वयेगु याःसां प्राचीन इलय् थ्व भाषायात मेमेगु लिपि नं च्वयेगु जूगु दु । प्राचीनकालं निसें हे नेवाःतय्‌सं थःपिनिगु न्ह्यागु ज्याखँयात न लिपिवद्ध यानाः वयाच्वगु खनेदु, चाहे कर्मकाण्डया ज्याय् जुइमा, चाहे वासःतासः ज्योतिषी आदिया ज्याय् जुइमा । थथे नेपालभाषा प्राचीनकालय् च्वज्याय् छ्यःगु लिपि : **गोलमोल, लित्तुमोल, पाचुमोल, ब्वंमोल, हिंमोल, कुमोल, रञ्जना, भुजिमोल व प्रचलित** लिपि खः । तर थथे तःगु कथंया लिपिया प्रयोग जूसां विशेष अभिलेख ग्रन्थ च्वज्याय् **प्रचलित, भुजिमोल व रञ्जना** लिपि हे छ्यलेगु जूगु दु । लिपि विकासया भ्वलय् झी पूर्वज लिपिकारतय्‌सं निता खँ क्वातुक ज्वगु सी दु - १) व्यावहारय् छ्यले छिगु, स्पष्टगु, च्वये ब्वने अःपुगु, २) थःपिनिगु जातिय कला शिल्पया पहिचान जुइगु कलापूर्ण शैलीयागु । थ्व हे कारण प्राचीन इलय् नेपाःगालय् ब्यवहारय् छ्यलेत छिंगु अःपुगु भुजिमोल व नेपाल लिपिया ब्यापक प्रचलन जूगु दुसा, स्वये हे यइपुसे च्वगु कला छायप्यूगु रञ्जना लिपि धाःसा नेपाल व नेपालं पिने नं मांगलिक ज्याखँय् थाय् कयाः थात च्वने फयाव च्वगु दु । तर प्राचीन अभिलेखय् **नेपालभाषा, नेपाल संवत्** धकाः न्ह्यथनातःथें **नेपाल लिपि** वा **रञ्जना लिपि** आदिया नां न्ह्यथनातःगु उलि खनेमदु । गोपालराज वंशावलीया २२ (क) पतिइ, श्री भूमिगुप्तया पतिइ नेपालय् **गोलनाम अक्षर प्रवर्त्तते** धकाः च्वयातःगु व यैंया जुजु कवीन्द्र जयप्रताप मल्लया हनुमानध्वाखा लायकू जःधुया ने सं. ७७४ या अभिलेखय् दकलय् न्हापां **गोलमोल आखर** धकाः न्ह्यथनातःगु छुं भचा खनेदु ।

नेपालभाषाया लिपिया विकासक्रम बारे लिपि विशेषज्ञपिनिगु बिचाः धाःसा छुं भचाः पाःगु खनेदु । प्रसिद्ध लिपि विशेषज्ञ **शंकरमान राजवंशीया** धापूकथं **लिच्छवि लिपिया लिउ प्राचीन नेवा. लिपि लूगु** खः । प्राचीन नेपाल लिपि

हे भुजिमोल, कुमोल, पाचुमोल प्रचलित लिपि छसीकथं विकास जुजुं वःगु खः । तर इतिहासकार **डिल्लीरमण रेग्मी, लिपि विशेषज्ञ हेमराज शाक्यपिंसं** धाःसा उत्तर लिच्छवि लिपिया लिउ **गोलमोल, भुजिंमोल,** लुयाः तिनि **रञ्जना** व **नेपाल लिपि** लूगु खँ न्ह्यथनादीगु दु । अथे हे गुलि गुलिस्यां कुटिला लिपिया **स्वगू कचा मध्ये** नेपाल लिपि न छगू खः (पाठक, ई सं. १९६९: ७८-८१) व थ्व छसी कथं **रञ्जना, भुजिमोल,** व **प्रचलित** जुयाः पिदंगु खः धयातःगु दु । **प्रो. मोहनराज शर्माया** धापू कथं थुपिं फुक्क छगू हे लिपि खः । आखः च्वइबलय् थुमिगु छ्य (मोल) बिभिन्न कथं तइगु जूगुलिं जक थुमिगु थीथी नां जूगु खः । वास्तवय् नेपाल लिपिया बालाक अध्ययन यायेबलय् **नेपाल लिपि** दुने लाःगु थीथी लिपिया नां छुनातःगु **प्रचलित, रञ्जना, भुजिमोल** आदि आखःया छ्यया आकार व बान्की जक पाःगु खनेदु । उकिं थुपिं थीथी लिपि मखुसे छगू हे लिपिया थीथी शैली खः । (स्थापित, ने सं ११९८ : १४-१५)

नेपाःया लिपिया इतिहासय् दकलय् न्हापां लिपिया प्रयोग जूगु अभिलेख इ पू. २५५ **या पिप्लिहवाया स्तम्भाभिलेख** खः । थ्व ब्राम्ही लिपि च्वयातःगु दु । थौंया **देवनागरी लिपि, नेपाल लिपि** आदि फुक्क **ब्राम्ही लिपिया** हे कचामचा खः । इतिहासकार धनवज्रजु सम्पादन यानादीगु सफूलिइ दुथ्याःगु **१९०** गू अभिलेख मध्ये ५३ गू अभिलेख गुप्ता लिपि च्वयातःगु दुसा १३७ गू अभिलेख **कुटिला लिपिं** च्वयातःगु खः । थ्व हे कुटिला लिपिया छगू कचाया रुपय् नेपाल लिपि पिदन । थौं नेपालय् थ्व हे नेपाल लिपि विकास जुयाः थ्वयात छ्यलीगु शैली कथं विभिन्न ना गथेः **भुजिंमोल, लित्तुमोल, गोलमोल** आदि जूवन । थुपिं लिपि मध्ये नेपालभाषाय् दकलय् अप्वः छ्यःगु लिपि **प्रचलित नेपाल लिपि** खःसा अनं लिपा **भुजिमोल** व **रञ्जना** खः । प्रचलित नेपाल लिपियात **नेपाल लिपि** जक न धायेगु याः । अथे हे नेपाल लिपियात **नेवाः आखः** नं धायेगु चलन दु । थ्व लिपि च्वयातःगु दकलय् पुलागु दसु ने सं. २८ सालया **लंकावतार** खः । थ्व बाहेक मेमेगु लिपि उस्त छ्यःगु मदु । नेपालय् नेपाल लिपिया विकास तथा प्रचार यायेगुलिइ बौद्ध विद्वानपिनिगु तःधंगु देन दु । भारतया **नालन्दा** व **विक्रमशिला** थें ज्वःगु उगु ईया बौद्ध अध्ययन संस्थानय् आक्रमण जुसेलि अनया बौद्ध विद्वानत थःपिनिगु प्राचीन बौद्ध धर्मया थीथी ग्रन्थ ज्वनाः थुखे उखें बिस्युवनेगु जुल । थथे हे बिस्युवनेगु भ्वलय् गुलि नेपालय् नं वल । लिच्वः कथं थुमिगु पाखें नेपाल लिपिं च्वयातःगु सफू आपालं नेपालय् नं दुहावल । आधुनिक नेपालय् नं नेपाल लिपिया प्रचार प्रसार तथा संरक्षण सम्वर्द्धनया ज्याय् न्हापां न्ह्यचिउपिं बौद्ध पण्डितत खः- **सिद्धिहर्ष, पूर्णहर्ष, मित्रानन्द** आदि । वयकःपिं पाखें हे **सिल्भान लेभि** थें ज्याःपिं पाश्चात्य विद्वानतय्‌त लिपिया ज्ञान हस्तान्तरण यायेगु ज्या जुल । अथे हे इतिहासकारपिं नयनराज पाण्डे, बाबुराम आचार्यपिंत नेपाःया इतिहास निर्माण यायेगु ज्याय् आपालं ग्वाहालि थ्वयकःपिं पाखें हे चूलागु दु । थौं नं नेपाल लिपिया **वर्णमाला** आदि दयेकाः थुक्रियात जनमानसय् प्रचार प्रसार यायेगु ज्याय् सक्रिय रुपं न्ह्यचिलादीम्ह हेमराज शाक्य नं छम्ह बौद्ध विद्वान हे खः ।

नेपा:या प्राचीन ग्रन्थय् मिखा ब्वयेबलय् ने.सं. ६०७ ज:ख: व व स्वया न्हय: अप्व: चलन चल्तिइ दुगु लिपि **भुजिमोल** ख: । थुगु इलय् तक म: भ्वया चलन चल्ति मदुगुलि भुजिमोल आख: विशेष याना: ताडपत्रय् च्वयेगु जूगु खनेदु । नेपालभाषाया न्हापां न्हापाया ग्रन्थ गथे- **हरमेखला, नारद संहिता, गोपालराज वंशावली** आदि भुजिमोल लिपि च्वयात:गु दु । भुजिमोल लिपिया ल्यू ल्यू रञ्जना लिपि नं वयाच्वगु खनेदु । **रञ्जना लिपि** विशेष याना: धार्मिक मांगलिक ग्रन्थ मन्त्र आदि च्वयेगु ज्याय् छ्य:गु खनेदु । थ्व लिपि नेपा: दुने जक मांगलिक ज्याखँय् उच्च पवित्र थाय् कयाच्वगु मखुसे बौद्ध धर्मया लँ लिनाच्वगु चीन, श्रीलंका, जापान, तिब्बत आदि देशय् तक नं थ्व लिपि प्रचलित जूगु दु । रञ्जना लिपिया मेगु कलात्मक रुप **कुटाक्षर** तथा **सप्ताक्षर** ख: । गुगु छग: आखलय् मेगु आख: देतना: थ्व क्वय् बंका: च्वयेगु याइ । रञ्जना लिपियात व्यावहारिक लेखनय् उस्त मछ्य:सां द:या मूर्ति दुने **जीवन्यास** यायेत तइगु **हृदय मन्त्रया** लुं **आख:यात** रञ्जना लिपिं च्वयेगु थिति नेपालय् आपालं दु । ने.सं. ६०० लिपा नेपालभाषां **प्रचलित नेपाल लिपियात** अप्व: व्यवहारय् छ्यलेगु यात । थुगु इलय् वया: म: भ्वया आविष्कार जुइ धुकूगुलिं थ्व नेपाल लिपि अप्व: धया थें म: भ्वँतय् हे च्वयेगु जुल । उत्तर **मल्लकाल** तथा **शाहकालया पूवार्द्ध** तक थ्व लिपिं नेपा:या जनजीवनय् तथा राजकीय ज्याखँय् थाय् कयाच्वगुलिं थ्व लिपि च्वये ब्वने मा:गु आवश्यकता नं उबलय् उतिकं दयाच्वंन । नेपालभाषा भाषीपिसं जक मखु तत्कालीन नेपा:गा:या फुक्क भाषाभाषी धर्मावलम्वी नं थ्व लिपियात त्वा: हे मदयेक ने.सं. **७०० ज:ख: निसें कया: ने.सं** १०२० या दशक तक छ्य:गु खनेदु । पृथ्वीनारायण शाहया लिपा **प्रतापसिंह** शाहया पालय् **ने.सं. ८९५ स** नेपा:या ल्हासा नाप जूगु सन्धिपत्रय् तकं **नेपालभाषा** जक मखु **नेपाल लिपि** नं छ्य:गु दु । जुजु रणबहादुर शाहया इलय् तक नं घरायसी तमसुकय् नेपालभाषा, नेपाल लिपि छ्यला: जुजुया लालमोहर जक देवनागरी लिपि नेपाली भाषां तयेगु या:गु खनेदु, लिपा जुजु सुरेन्द्र विक्रमया पालय् थ्यंका: नेपालय् सरकारी अड्डाखानाय् नेवा: भाषा च्वयात:गु गुगु भ्वभिं दसि कथं स्वीकृत जुइमखु धइगु पलाखं प्रचलित लिपि, रञ्जना लिपि आदि सयेकेगुली गतिरोध हयाबिल, राजकीय भाय् नेपाली भाषा व लिपि देवनागरी जुल । लिच्व: कथं नेपाल लिपि देवनागरी लिपियात थाय् त्व:तु त्व:तु वनेत करंक्यन । नेपालभाषा नं देवनागरीं लिपि च्वयेगु जुल । अझ नेपालभाषायात अप्व: प्रचार प्रसारय् हयेत लिपिया मोह कयाच्वना जक मजिल धयागु धारणा ब्वलन । अले ने.सं. १०२० दशकं निसें सीदयेक नेपाल लिपिया पलेसा **देवनागरी लिपि** छ्यलेगु यानाहल । तर थथे भाषा प्रचारया निति नेपाल लिपियात त्व:तेगु या:सां **धर्मआदित्य धर्माचार्यया** सम्पादनय् पिदगु **बुद्ध धर्म व नेपालभाषा** पत्रिकानिसें थ्वया संरक्षण संवर्द्धनया निंतिं हानं पला: ल्ह्वनाहल । **पन्नाप्रसाद वैद्य नेपाल देशया अक्षरबोध** (ने.सं १०७०) सफूच्चा पिकया: नेपाल लिपिया पुनरउत्थानया अभियान न्हापां च्वयेकादिल । थ्वयां लिपा **हेमराज शाक्यया नेपाल लिपि संग्रह** (१०७१), **वर्णपरिचय** (१०८०), **वर्ण परिचय** (१०९३) पिदन । थ्व पला: २०१७ सालय् प्रजातन्त्र लिपा झन सशक्त जुल । थौं प्राचीन लिपिया सरक्षण सवर्द्धनया निति आपाल सघ संस्थां ज्या यानाच्वगु दु । **नेपाल लिपि गुथि, आशा सफू कुथि, लिपिथपू गुथि,** आदि थुकिया दसु ख: । थौंया न्हू पुस्तां थुकियात नेपा:या प्राचीन गौरव भा:पा: सकारात्मक रुप कयाच्वंगु दु । थौं थाय्थासय् लिपि कक्षा सचालन यायेगु जक मखु, नेपाललिपिं पत्रपत्रिका तक पिकायेगु जूगु दु - **त्वा:देवा, पौभा:, मत,, सगं, थपू** आदि नेपाल लिपि पिदगु पत्रिकात ख: । अझ थौंया स्वनिग:या नगरपालिका नं नेपाल लिपियात मान्यता बीगु या:गुलिं थ्वया भविष्य उज्वल खनेदु ।

नेपाल संवत्

नेपालभाषा, नेपाल लिपि धाये थें नेपाः देया नां उल्लेख जूगु नेपाःया छगू प्रचलित सवत् **नेपाल संवत्** खः । कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा कुन्हु प्रारम्भ जुइगु थ्व सवत् ध्वया थौकन्हय्या दँ कथं शक सवत् ८०१, विक्रम संवत् ९३६ कार्तिक, ईस्वी संवत् ८७९ अक्टोबरस शुरु जूगु खनेदु । थुकथं नेपालय् प्रचलित थीथी संवत् - **विक्रम संवत्, ईस्वी संवत, शक संवत्, कलिगत सवत्, बुद्ध संवत्,** आदि स्वयाः नेपाल सवत् दकलय् लिपा शुरु जूगु खनेदु । थ्व संवत्या छ्यलाबुला विशेष रुपं स्वनिगःया मध्यकालीन तथा पूर्व आधुनिककालीन अभिलेख ग्रन्थ आदिइ जूगुलिं **नेपाल संवत्**या शुरु नेपाःगालय् जूगु व थुकिया विकास नं मध्यकालय् हे जूगु खनेदु । नेपाल संवत् नेपालभाषा च्वयातःगु अभिलेख ग्रन्थय् जक छ्यलातःगु मखु, तत्कालीन मेमेगु भाषां च्वयातःगु नेपाल मण्डलय् रचना जूगु अभिलेख तथा विविध विषयया ग्रन्थ रचनाय् नं छ्यलातःगु खनेदु । उकिं उगु ईया नेपाःया साहित्य, संस्कृति, सभ्यता, कला आदिया अध्ययन अनुसन्धान यायेत नेपाल संवत्या ज्ञान नं मदयेकं मगाः । प्राचीन इलय् **नेपाल** धकाः स्वनिगः विशेषयात जक धाइगु व थनया वासिन्दातय्त **नेपाः/नेवाः**, थनया भाषायात **नेपालभाषा** धाइ थें थन छ्यला च्वंगु संवत्यात **नेपाल संवत्** धायेगु याःगु जुइमाः ।

नेपाल संवत् मध्यकालय् नेपाःगालय् जक सीमित मजुसे **भारत, चीनया** शासकतय्सं नं छ्यःगु धयागु खँया छु छु दसि नं लूगु दु । चीनया मिङ वंशी जुजु **तायि मिङ महाचीनाद्ध** नामं **'नै. सं ५३५ आषाढ शुक्ल दशमी** छ्यलाः भ्वँतया शासक **शक्तिसिंह राम**यात संस्कृत भाषां रञ्जना लिपिं **फरवाना** (राजआज्ञा) च्वयाहःगु इतिहास प्रसिद्ध जू (पेटेक १९८४:२१९) । अथे हे **कोचविहार**या (थौकन्हय् पश्चिम बंगालया छगू जिल्ला) जुजु तत्कालीन येँया जुजु प्रताप मल्लया ससःदाजु **प्राण नारायणं** नं (ने.सं ७४७-७८६) **थःगु लुँयागु मुद्राय् नेपाल संवत्** **छ्यःगु** दु (मिराशी, ई.सं. १९४१ : १) ।

नेपाल सवत् नेपालय् प्रचलित सवत् मध्ये दकलय् लिपा तिनि पिदंगु खयां नं इतिहासकारतय्सं थ्व संवत्या उत्पत्ति सम्बन्धी थीथी हे बिचाः प्वंकाच्वंगु खनेदु । नेवाःतय् दकलय् तःधंगु नखः **म्हपुजा** नं थ्व हे कार्तिक शुल्क प्रतिपदा कुन्हु लाइगु व नेपाल सवत् नं थुकुन्हु हे शुरु जुइगु जूगुलिं नेपाल संवत्या स्वापू

म्हपुजा नखः नाप दु धयागु आम धारणा दु । न्हूदँया लसताय् **म्हपुजा** न्यायेकेगु चलन वःगु खः धयागु धारणां थौं जनमानसय् क्वात्तुक थाय् काये धुंकूगु दु । नेवाःतय्सं याइगु म्हपुजा बारे स्वर्गीय ठाकुरलाल मानन्धरया धापू कथं नेपाल सवत् शुरु जूगु इलय् पाखे, विशालनगरय् लिच्छवि राजधानी जुयाच्वंथाय् तसकं मि च्यानाः शहर हे ध्वस्त जुल । अन च्वंपिं येँ, यल व ख्वप नगरय् च्वंवन । अले म्वाये खंपिसं तःधंगु विपत्ति न्हूगु जन्म काः थें भाःपाः म्हपुजा यात अर्थात् न्हू कथं सवत् नं छ्यल । (तमोट, ने सं. १११८ : २) । थ्व धापुतिइ गुलित सत्यता दु, व मेगु हे खँ खः, तर थौं नेवाःतय्सं **म्हपुजा**यात न्हूदँया पर्याय कथं नालाकाये धुंकूगु दु । थथे नेपाल संवत्यात न्हूदँ राष्ट्रिय पर्व कथं हनेत सःतःम्ह न्हापाम्ह विद्वान धर्मआदित्य धर्माचार्य खः । वयकलं म्हपुजायात न्हूदँ कथं हनेगु आह्वान नेपालभाषा व बुद्धधर्म पत्रिका (ने.सं. १०४८) मार्फत यानादीगु खः । तर थ्व न्हूदँया शुरु सुनां याःगु खः, छाय् याःगु खः धयागु खँय् धाःसा विद्वानतय् थीथी विचाः खनेदु । थ्व हे सन्दर्भय् केशर पुस्तकालयय् लुयावःगु छगू संक्षिप्त वंशावलीइ **नेपाल संवत् श्री राघवदेव वर्ष ६३ मास ६ । श्री पशुपति भट्टारके संवत्सर प्रवृर्त्ति कृता** धकाः न्ह्यथनातःगु खँपु जुजु राघवदेवं पशुपतिया नामय् सवत् छ्यःगु धारणा खनेदु, अथे हे **इण्डिया अफिस लाइब्रेरी**, लण्डनय् च्वंगु **गोरखा वंशावली**इ ख्वपया जुजु राजज्योतिषं पिकाःगु साइतय् येँया भचा खुसि व लखुतिर्थया ह्वनाय् च्वंगु फि हःसा लुँ जुइ धइगु भविष्यवाणी कथं हःगु फि येँया बंजाः **शंखधर साख्वालं** थःथाय् तयेकाः मेगु फि ख्वपय् छ्वःगु प्रसंग वःगु दु । शखधरयाथाय् च्वंगु फि लुँ जूगुलिं उगु लुं येँया दक्व जनताया त्यासा पुलाबियाः पशुपतिइ शंख ज्वनातःम्ह मूर्ति तःगु खँ वःगु दु (हजरत, ई सं. १९७० : ५०) । पशुपतिइ थौंकन्हय् पश्चिम दक्षिण कुनय् भक्ततय् मूर्तिया भ्वलय् शंख ज्वनातःम्ह मूर्तियात **शंखधर साख्वाल** खः धकाः थुइकेगु याना वयाच्वंगु दु । थुकथं **जुजु राघवदेव**या पालय् थ्व हे साख्वालं जनताया त्यासा पुलाबियाः न्हूगु संवत् हःगु खँ थौं मनूतय्गु नुगलय् हुइ मफइ कथं छाप लाये धुंकूगु दु (तमोट, ने.सं. १११८:२) उकथं हे पञ्चाङ्ग/पात्रय् नं **शंखधरकृत नेपाल संवत्सर** धकाः च्वयेगु परम्परा न्ह्यानाच्वंगु दु । थ्व हे कथं शखधरया लुमन्तिइ वया किपायात न्हूदँया जुलुस नापं दे चाःहीकेगु चलन यानाहःगु दु । तर छम्ह उदार हृदय दुम्ह मनुखं जनताया त्यासा पुलाब्यूगु व ऋणं मुक्त जूगु लसताय् न्हूगु संवत् छ्यःगु व म्हपुजा हंगु खँ पत्याः याये बहः जुयां नं फि लुँ जूगु रोमाञ्चकारी घटनायात धाःसा थौंया वैज्ञानिक युगय् पत्याः याये मफइगु जूगु दु । खयेफु फि लुँ जुइ थें जुइक छगू कल्पना हे मयाना कथं याःगु अप्रत्याशित धनलाभ जूगुलिं बा थःगु ज्याय् तःधंगु सफलता प्राप्त जूगुलिं उदार नुगःयाम्ह शखधरं थ्व धनयात भिंगु ज्याय् छ्यले कथं तत्कालीन जनताया त्यासा पुलाब्यूगु नं जुइफु ।

गोरखा वंशावलिइ न्ह्यथनातःगु किंवदन्ति बाहेक इतिहासकारतय्सं नं नेपाल सवत्या शुरुवात सम्बन्धी थःथःगु कथं धारणा, परिकल्पना व्यक्त याना

वयाच्वगु दु । **डिल्लीरमण रेग्मीजु** लिच्छवि वश ठकुरी वशय् शासन परिवर्तन जूगुलि थ्व संवत् न्ह्याःगु जुइ धकाः अनुमान यानादीगु दुसा संशोधन मण्डलया इतिहासकारतय्सं नाजाःम्ह ज्योतिषाचार्य **बटेश्वरया** जन्म सालया लुमन्तिइ थ्व संवत् न्ह्याकूगुला मखु ला धकाः शंका न्ह्यथगु दु । अथे हे नाजाःम्ह इतिहासकार **सिल्भान लेभिं** थ्व संवत् नेपाल सँदेय्या शासन मुक्त जूगु लुमन्तिइ छ्य़ःगु अनुमान यानादीगु दु । तर थौं नेपाल संवत्या प्रणेता शंखधर साख्वाः खः धैगु प्रमाणित जुइधुकूगु दु । थुकिया छगू दसि भूपतिन्द्र मल्लया ईयागु **ख्वपया जेला त्वालय्** च्वगु **अथ नेपालभाषा शंख्वा संवत्** ८२७ **वैशाखकृष्णदशमी** धका न्ह्यथनातःगु शिलापत्र न खः । थ्व संवत्यात शंख्वा संवत् नं धायेगु याःगुलिं थ्व संवत् छ्य़ःम्ह शंखधर शंख्वाः खः धैगु खँ स्पष्ट जू । थ्व हे तथ्ययात मनन यानाः थौं श्री ५ या सरकार **शंखधर शंख्वाःयात** राष्ट्रिय विभूति घोषित यायेधुकूगु दु । थुकथं नेपाल संवत् नेपाः देय्या हे छगू उपज खः । नेपाः देय्या मौलिकता राष्ट्रियतायात प्रतिबिम्वित याइगु नेपाःया छुं नं संवत् दु सा थ्व हे **नेपाल संवत्** खः । उकिं नेपाल संवत् नेपाःया मौलिक खः, गौरव खः ।

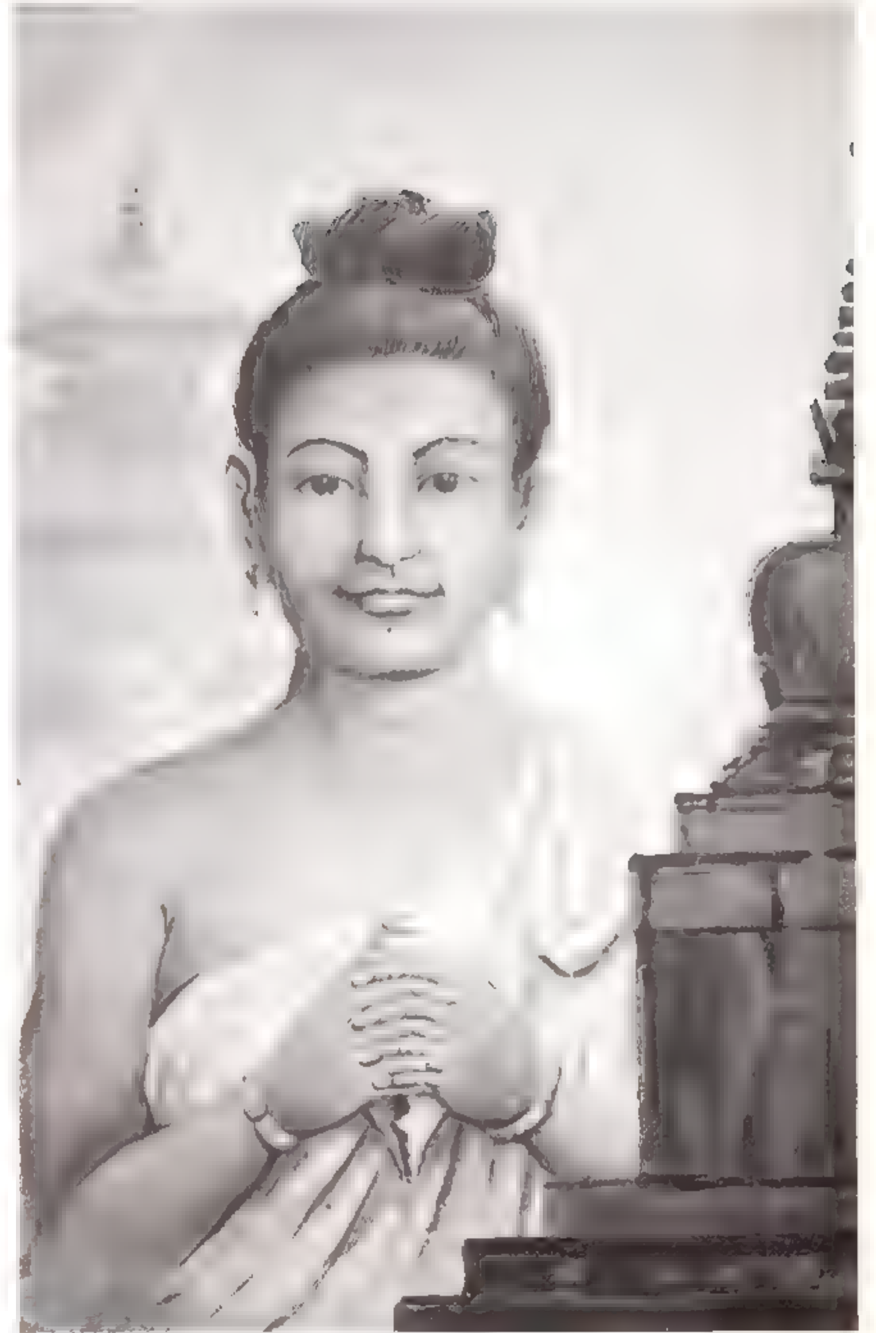

नेपाल संवत्या प्रणेता शंखधर साख्वाः

प्राचीनकालय् नेपालभाषाया थाय्

नेपालभाषाया प्राचीनता सम्बन्धी प्रामाणिक दसि मामां वनेबलय् थौं स्वयाः **भिंन्यासः** दँ ति न्हय अर्थात लिच्छविकालय् हे थ्व भाषा अस्तित्वय् वये धुंकूगु खँ तत्कालीन अभिलेख यच्चुक हे क्यं । लिच्छवित नेपाःगालय् ईशा पूर्व पाखे दुहा वये धुंकूगु खनेदुसा नेपाःया इतिहास कथं ने.सं शुरु जूगु इलंनिसें तिनि थुमिसं थन शासन याःगु खः । जुजु मानदेवया पाल निसें तिनि लिच्छवित समृद्धिशाली व प्रख्यात जुइफुगु खः । नेपाःया प्रामाणिक शिलालेख न आः तक जुजु **मानदेवया इलं निसें** (ई सं ४६४) यागु जक कथंछि भ्वःलाक लुयावःगु दु । थुगु ईया शिलाभिलेखं तत्कालीन नेपाःया भाषिक स्थितिया जः ह्वलेगुलिइ तिबः ब्यूगु दु । लिच्छवित उत्तर भारत वःपिं खः । भारत छगू इलय् गुप्त साम्राज्य सभ्यता संस्कृतिया केन्द्रविन्दु थें जुयाच्वंगुलिं थुकिं प्रभावितपिं लिच्छवि शासकतय्सं न गुप्तकालीन भारतय् थें नेपालय् नं शिक्षा व लाय्कू ज्याखँया मू माध्यम भाषा संस्कृत हे यानाहःगु खनेदु । थ्व कथं लिच्छवि शासकतय्सं न थःपिनिगु अभिलेखय् **संस्कृत** भाय् हे छय्लेगु यात । ई.सं.४६४ - ८७९ तकया दुने नेपाःगालय् २०० गू ति लिच्छविकालया अभिलेख लूगु दु । थुपिं फुक्क अभिलेखय् छ्यलातःगु भाषा संस्कृत ख । तर अभिलेखया तमाम भाषा संस्कृत जूसां **खुसि, थाय्, छुं वस्तु, कर** अड्डा आदिया नां न्ह्यथनीबलय् संस्कृत मखुगु खँग्वः नं छ्यलेगु यानातःगु दु । थथे संस्कृत मखुगु खँग्वः उगु २०० गू ति अभिलेख दुने ५० ति दः वः (तमोट, ने.सं. ११०१ : १२३) । थुपिं खँग्वः नेपालभाषाया खँग्वः खः धकाः भाषाविद्तय्स प्रमाणित यागु दु । थथे धायेफुगुया कारण खः, थुपि मध्ये गुलिं खँग्वः ला थौं तक नं व हे अर्थय् व हे ध्वनिइ नेपालभाषाय् छ्यला वयाच्वगु दनिसा गुलिं गुलिं छु ई न्ह्यः जक त्वःफ्यूगु खनेदु । थथे अभिलेखय् लूगु असस्कृत खँग्वः मध्ये ९० प्रतिशत खँग्वः थाय्या नां (**प्रदेश, ग्राम, पाञ्चाली, खुसि, शिखर**) व मेगु १० गू प्रतिशत जक **व्यक्ति, अधिकरण, कर, वस्तु** आदिया नां वःगु दु । थथे लिच्छवि शासकतय्सं अभिलेखय् संस्कृत भाषायात मू माध्यम कथं छ्यःसां

थाय्, छु वस्तुया नां नेपालभाषां न्ह्यथनेगु याःगु व थज्याःगु अभिलेख विशेष यानाः थौं नेवाःतय्‌गु मू बस्ति जुयाच्वंगु **बलंबु, फपि, यल, सतुंगः, थक्वाः** आदि थासय् लूगुलिं लिच्छविकालय् वा व स्वया नं न्ह्यः नेपालभाषा जनभाषाया रुपय् दयेधुंकल धयागु खँ स्पष्ट जू । कारण भाषा मदयेकं खँग्वः जक अवश्य नं दइमखु व आवश्यक मजुइकं संस्कृत भाषां च्वयातःगु अभिलेखय् मेमेगु भाषाया खँग्वः छ्यली मखु । थुकथं **ई.सं. ४७७** निसें थीथी नेवाः खँग्वः खनेदत । थज्याःगु नेवाः खँग्वः ने.सं. १०७-५९२ तकया थीथी ल्वहपतिइ, ने.सं. १०३ निसें ३४९ तकया ताडपत्रय् व ने.सं २०३ निसें ५७३ तकया सिजःपतिइ लुयावःगु दु (वैद्य, ने.सं ११०५:१०८) ।

नेपालभाषाया खँपु नं लिच्छवि अभिलेखय् गन गन खनेदुसां ११ शदी तक धयाथें अभिलेखया भाषा संस्कृत हे जुयाच्वन । आः खँ वइ खँपु (वाक्य) । आः तक सीदु कथं नेपालभाषाय् दकलय् न्हापलाकं खनेदुगु खँपु धयागु **ने.सं. १५९** यागु खः । थुकिइ **पण पु २०० पत्ति हन** धकाः च्वयातःगु दु । थुकिया अर्थ पणपुराण धाःगु ध्यबा निसः लिखित पत्रय् च्वया तःकथं लित बिया धाःगु खः । थ्व स्वयां लिपायागु खँपु धयागु **ने.सं २११ रनिन चाती ठ्यू माल** (ऋणिं चाती धैगु कर पुले (?) माः धयागु खँपु खः । थ्व यलया रुद्रवर्ण महाविहारय् (उकुबहाः) लुयावःगु खः (महर्जन, ने.सं. १११५:२९) । लिपा झिंनिगू शदी अर्थात **ने.सं. २३५** निसें तिनि तत्कालीन अभिलेखय् नेपालभाषायात बुलुहुँ थाय् बियाहल ।

नेपालभाषा बोलिचालिया भाषाया रुपय् जक मखु लिखित भाषाया रुपय् नं ने.सं. २३५ निसें सीदयेक छ्यलाबुलाय् वल । **ने.सं २३५ या यल उकु बहाःया ताडपत्र** आः तक लूगुली नेपालभाषाया भाषिक पहयात तकं उलेफुगु पूर्णवाक्यावलि दकलय् न्हापां प्रयोग जूगु अभिलेख खः । यल उकु बहाःया अभिलेखयां लिउ संवत्, तिथि व जुजुया नां न्ह्यथनातःगु व नेपालभाषाया वाक्य छगुलिया स्पष्ट अर्थ ध्वाथूगु जुजु रुद्रदेवया शासनकालीन **नेपाल संवत् २९३ या सक्व वज्रयोगिनी** च्वंगु अभिलेख खः । लिपा ने.सं. ४५४ स ध्यंकाः नेपालभाषाया तःगू वाक्य दुथ्याःगु अभिलेख नं खनेदत । यैंया **मरुसतलय् तानातःगु ने.सं. ४५४ या सिजःपौ** नेपालभाषाया दकलय् न्हापांगु तःगू क्रिया रुपावलीइ छ्यलातःगु अभिलेख खः । थ्व ताम्रपत्र छुं स्थिति सम्बन्धी सकल जनसमुदाययात सूच बीगु निंतिं च्वयातःगु खनेदु । छुं थिति रिति सम्बन्धी सर्वसाधारणयात जानकारी बीगु निंतिं आपाः जन समूह मुनीगु खुल्ला थासय् तानातःगुलिं थुगु इलय् नेपालभाषा छगू आपाःस्यां ल्हाइगु, थूगु भाय् जुइ धुंकल धइगु क्यं । ईशवी संवत्‌या १४ शदीनिसें सीदयेक संस्कृतयां लिउ नेपालभाषां अभिलेखय् थाय् कयाहल । नेपालभाषा हे जक छ्यलाः नं अभिलेख च्वयेगु जुयावल । ने.सं ५३५ या यल **आलुक्व हितिया सिजःपौ** थज्याःगु हे अभिलेखया नमूना खः । सर्वसाधारण जनतां हिति दयेकाः लः हायेकूगु खँ न्ह्यथनातःगु थ्व यलया आलुक्व हितिया सिजःपतिइ, हितिइ फोहर मयायेगु, हिति मस्यंकेगु निंतिं उल्लेख यानातःगु धार्मिक ख्याच्वः आदि नेवाः भाषां न्ह्यब्वया तःगुलिं थुगु इलय् लिखित रुपय् सुयातं उजं, सुयात

सूच बीगु निंतिं नं छ्यलीगु भाय् जुइ धुंकल धइगु स्पष्ट जू । अथे हे **ने.सं ५७३ या ख्वप लायकूया** अभिलेखय् राज्यं क्वाथ ज्याया सम्बन्धय् देशया सकल प्रजा पञ्चयात राजाज्ञा थ्व भाषां न्यंकातःगुलिं नेपालभाषां थुगु इलय् राज्यया प्रशासनीक भाषाया मान्यता तकं कायेधुंकूगु खँ नं ध्वाथुइकू । थुकथं सत्या दँ मल्याक तक गनं आंशिक रुपं सा गनं पूर्ण रुपं ताडपत्र, शिलापत्र आदि च्वयेगु ज्याय् नेपालभाषायात छ्यले धुंकाः सफू च्वयेगु ज्याय् नं विस्तार छ्यलाहल । थथे नेपालभाषायात छ्यलाः दकलय् न्हापां रचना जूगु ग्रन्थ खः **हरमेखला** (ने.सं ४९४) **हरमेखला** सफूया लिउ, **नारद संहिता** (ने.सं. ५००), **अमरकोष** (ने.स ५०१), **गोपालराज वंशावली** (५०९ पाखे) आदि थीथी विषयया सफू खनेदत । थुकथं **जुजु जयस्थिति मल्लया** शासनकाल निसें सीदयेक तत्कालीन ज्याखँयात माःगु सफू नेपालभाषां भाय् हिलेगुया नापं देय्‌या महत्वपूर्ण घटना, ज्याखँया अभिलेख तये कथं नेपालभाषां स्वतन्त्र रुपं **बंशावली, घटनावली** च्वयेगु ज्या नं जुल । थथे निगू शदी तक धैथें नेपालभाषायात विविध शास्त्र (ज्योतिष, आयुर्वेद, धर्म, नीति, संगीत, वंशावली, कोश आदिया रचनाय् छ्यलेधुंकाः **ने.सं. ६२५** स **भागवत् पुराण** थें ज्याःगु धार्मिक बाखया रचनाय् नेपालभाषायात छ्यलसा, **जुजु महीन्द्र मल्लया** (ने.सं. ६८०-६९६) इलय् वनाः म्ये च्वयेगु थें ज्याःगु सृजनात्मक ज्याय् नं नेपालभाषायात छ्यलाहल । खयेत ला महेन्द्र मल्ल स्वयाः न्ह्यः हे **रण मल्ल** (ने.सं. ६०२-६४५) यागु नां उल्लेख जूगु **कालीमाइ देवीया** स्तुति सम्बन्धी छपु म्ये लुयावःगु दु । तर थ्व म्येया बारे गनं छुं उल्लेख मजूगु व रण मल्लया मेगु छु म्ये आदि गनं लूगु मदुगुलिं रण मल्लयात न्हापांम्ह नेपाल भाषाया कवि कथं नालेगु मजूनि । **भिंन्हय्‌गूगु शदी** थ्यंकाः नेपालभाषायात **म्ये विधाया** च्वज्याय् जक लिकुंका मतसे **नाटकया** रचनाय् नं विस्तृत व व्यापक रुपं छ्यलाहल । **जगतप्रकाश मल्ल, सिद्धिनरसिंह मल्ल, प्रताप मल्ल** आदि थें ज्याःपिं साहित्यिक प्रतिभातय्‌गु उदय नं तत्कालीन नेपालभाषायात छगू स्तरीय साहित्य सम्पन्न भाषाया रुपय् प्रतिष्ठापित जुइके बिल ।

थुकथं लिच्छविकालय् संस्कृत भाय्‌या गुगु प्रभुत्व दुगु खः, लिपा मल्लकालय् वयाः बुलुहुं बुलुहुं म्हो जुजुं वन । संस्कृत भाय्‌या प्रयोगय् नं न्हापा थें शुद्धता स्तरीयता कायम मजुया वन । मुक्कं संस्कृत जक कयाच्वंगु थाय् नेपालभाषां बुलुहुं बुलुहुं कयायंकल । बाखं, नाटक, म्ये, वंशावली आदिया रचनाय् मूल माध्यम कथं नेपालभाषायात नं छ्यलेगु यातसा ज्योतिष, आयुर्वेद, धर्मशास्त्र आदिया च्वज्याय् ग्वाहालि माध्यम कथं छ्यल । अथे हे मेमेगु भाषां च्वयातःगु नाटकय् नं नेपालभाषा प्याखंम्वःतय्‌त निर्देशन बीगु निंतिं सां छ्यलेगु यात । ने.सं ६३२ या चतुराङ्ग नाटक थुकिया छगू दसि खः । सफू छगुलिं मूल माध्यम भाय् संस्कृत जूगुलिइ नं सफू वा अभिलेख क्वचायेका तइथाय् च्वःगु मिति, च्वःम्हेसिया नां, च्वयागुया उद्देश्य आदि निध्वःसा नेपालभाषां कीगु चलन न आपालं खनेदत । थथे हे मल्लकालय् नेपालभाषा स्वनिगलय् जक कय्‌कुना मच्वंसे दोलखा, रामेछाप, चित्लाङ्ग, तिष्तुङ्ग, गोरखा, तनहुँ आदि थासय् नं बुलुहुं

न्यनावन । दोलखा छगू बिस्क स्वतन्त्र राज्यया रुप कासेंलि दोलखायागु न प्रशासनीक भाषा कथं नेपालभाषायात हे नालेगु जुल । थ्व खँया पुष्टि ने सं ७८७ या शिव खत्रीया स्वम्ह फुकीया दथुइ जूगु अंशबण्डाया अभिलेख कायेफु (वज्राचार्य व श्रेष्ठ, वि सं २०३१ : १३४) । थुकथं उत्तर मल्लकालय् वयाः नेपालभाषां तत्कालीन समाजय् ब्यापक रुपं थाय् काये फत । तर अथे खःसां उवलय् जुजुपिनिगु भाषा नीति संकीर्ण मजुसे उदार खनेदु । संस्कृत, मैथिली, अवधी, भोजपुरी, नेपाली आदि भाषाया नं थन उतिकं सम्मान जूगु खनेदु । थुगु इलय् रचना जूगु छगू हे नाटकय् तःता भाय् छ्यलेगु यानातःगु हे थुकिया छगू दसु धायेवहः जू ।

नेपालभाषाया प्राचीन वाङ्मय

विशुद्ध साहित्य सृजना जुइ स्वया न्ह्यः नेपालभाषाया माध्यमं आपाल महत्वपूर्ण वाङ्मयया रचना जूगु दु, गुगु नेपालभाषाया निंति जक मखु नेपाःया निंति हे छगू प्राचीन गौरवया विषय जूगु दु । उकिं प्राचीन साहित्यया अध्ययनया क्रमय् थुगु ईया वाङ्मययात छगू अलग्ग हे ब्व कथं ब्वनेगु आवश्यक जू ।

थन नेपालभाषाया प्राचीन वाङ्मय धकाः नेपालभाषा च्वज्या न्ह्यासांनिसें कल्पनाया लिधंसाय् च्वइगु सिर्जनात्मक तथा शुद्ध साहित्य शुरु जूगु तकया इलय् च्वःगु अभिलेख ग्रन्थ आदिया जक अध्ययन यायेगु उचित जुइ । नेपालभाषाया प्राचीन वाङ्मयया रचना तत्कालीन अभिरुचि आवश्यकता पूवकेत व न्ह्यपिं वइपिनिगु निंति लँ क्यनेत जूगु खने दुसां उगु ईया नेपाःया जीवन शैली विकास, निर्माणया किपा नं थ्वं ब्वयेगु याःगु दु । नेपालभाषाया प्राचीन वाङ्मययात थुकिया स्वरुप कथं निब्वय् थलाः अध्ययन यायेज्यू ।

१. **पत्र वाङ्मय** (ने.सं. १५९-४९४)
२. **ग्रन्थ वाङ्मय** (ने सं.४९४-६३८)

१. पत्र वाङ्मय

पत्र वाङ्मय धायेबलय् छपौ छपौ यानाः च्वयातःगु वा छपाः छपाः यानाः कियातःगु ताडपत्र, शिलापत्र, ताम्रपत्र आदियात थुइकेगु जुइ । थुकियात नं निब्वय् ब्वथले छिं -

लिखित पत्र (Documents) (ने.सं १५९-४९४)
उत्कीर्ण पत्र (Inscriptions) (ने.सं. २९३-४९४)

लिखत पत्र (Documents) : नेपालभाषाय् वाङ्मयया शुरुवात लिखत पत्रया रुपय् जूगु दु । थ्व **क्रयपत्र, पारितोषिक पत्र, बन्धकपत्र, दानपत्र, गोष्ठीपत्र,**

टिप्पणी आदिया रुपय् दु । थज्या॑गु लिखतपत्र नेपालमण्डल दुने आपालं लुयाव:गु दु । **नें.सं. १५९ या क्रयपत्र, ने.सं. २११ या बन्धकपत्रय्** संस्कृतया तँसा वा टिपोट कथं नेपालभाषायात छ्यलेगु जूगु दुसा **ने.सं. २३५ यल उकु बहा:या ताडपत्र** निसे स्वतन्त्र अभिव्यक्ति कथं नेपालभाषायात छ्यलेगु जूगु दु । ने.सं २३५या ताडपत्र आ:तकयागु अनुसन्धान कथं दकलय् न्हापालाक नेपालभाषाया वाक्य न्ह्यलूगु अभिलेख ख: । थ्व शिवदेवं संस्कार या:गु श्री मणिधरजैव महाविहारया आर्य संघया नियम परिभाषा सम्वन्धी गोष्ठीपत्र ख:। ताडपत्रय् भुजिमोल लिपिं च्वयात:गु थ्व अभिलेखया छक्‌ नमूना थथे दु -

सिद्ध स्वस्ति । सम्वत आ ल न्ह (२३५) मार्गसिर कृष्ण चतुर्दश्याम । श्री ललितकमायां श्रीतेग्वल्के श्रीसिवदेवसंस्कारित । श्रीमनिधरजैव महाविहारार्यसर्वसंघानां नियमपरिभाषपत्रिकेय्म । बन्धुबुविहार हावोंया चीवरि मानि २० पदमभद्र दानभद्र पुन्नभद्र एतेषां चीवरि दस मानिका धा मा १०।१०।१०।१० (शाक्य, ने सं ११०० :६-७)

(कल्याण जुइमा । ने.स २३५ मार्ग कृष्ण चतुर्दशी । श्री ललितक्रमा, श्री तेग्वलया श्री शिवदेवं संस्कार या:गु श्री मणिधरजैव महाविहारया आर्य सर्वसंघया थ्व नियम परिभाषा सम्बन्धी पत्र ख: । बन्ध विहारया हामो (प्रमुख)या चीवरया लागि नीगू मानिका । पद्मभद्र, मुनिभद्र, दानभद्र, पूर्णभद्र थुमिगु चीवरया लागि झिगू मानिका, वा मानिका १०।१०।१०।१०) ।

थ्व अभिलेखं उगु ईया नेपालभाषाया भाषिक स्वरुप गथे - असमापिका क्रिया (तँड, सेड), अभूत क्रिया, (वियु, मालु), लिच्छवि नाप तौल (मानिका, धामा, पन, मंस), सँय् वर्मा तथा आर्यमूल नितां भाषाया संख्यावाचक शब्द (सर,ङ,डैयु,दस,तृ) आदि नापं उगु ईया नीति नियम नं न्ह्यब्वयेगु या:गु दु ।

उत्कीर्ण पत्र (Inscription) : उत्कीर्ण पत्र विशेष याना: शिलापत्र, ताम्रपत्र आदिया रुपय् छुं देग:, सत: हिति आदि निर्माण, जिर्णोद्धार जूगुया लुमन्ति कथं सम्बन्धित थासय् तयात:गु खनेदु । नेपा:गालय् आ:तकया दुने लुयाव:गु न्हापागु उत्कीर्ण पत्र **ने.सं ४० ज:ख:या येँय् जैसी देग: सतिक मञ्जुश्री मूर्तिया पादपीठय् कियात:गु जुजु शंकरदेवया नां दुगु ल्वहं पौ ख:** । अथे हे नेपालभाषाया दकलय् न्हापांगु उत्कीर्ण पत्र जुजु **रुद्रदेवया** (२८८ माघ-२९५ मार्ग) **ने.सं २९३ या सक्व वज्रजोगीनीया स्तम्भाभिलेख** ख:सा, नेपालभाषाया क्रियाया विविध रुपावली छ्यलात:गु न्हापांगु उत्कीर्णपत्र **ने.सं. ४५४ या येँया भरुसतलय् तानात:गु सिज: पौ** ख: । **वं स्वस ग्वल अधिक संवत न्यथ्रस रगुपति रुद्रदेव राजा विजयपरत्व** (स्वस = स्वंगुली, ग्वल= गुगू, अधिक = अप्व:, न्यथ्रस = निस:) धका: ने सं. २९३ यात सकेतात्मक रुपं सक्वया स्तम्भाभिलेखय् थथे संस्कृत गणना कथं साल न्ह्यब्वयात:गु दु ।गुगु उगु ईया छगू परम्परा हे धायेमा: ।

अथे हे ४५४ **भरुसत**:या उत्कीर्णपत्रं नेपालभाषाया क्रियाया विविध रुपावली (थिरारपंड/थिरारपं/ थिरारपा/ आदियात) न्ह्यब्व:गु दुसा **ने.सं ५७३ या यक्ष मल्लया ल्वहंपति** नेपालभाषाया भाषिक स्वरुप जक मखु तत्कालीन देश रक्षाया व्यवस्थाया नं ज: ह्वलेगु या:गु दु । थथे सुयातं उजं सुयातं सूचं बीत नं जनसमुदाय मुनीगु थासय् उत्कीर्ण पत्र तयेगु उगु इलय् आपालं चलन दुगु खनेदु । थज्या:गु अभिलेख पत्रत थौं नेपा:या इतिहास निर्माणया ज्याय् मू वंगु ज्वल जूगु दु ।

२. ग्रन्थ वाङ्मय

नेपालभाषाया प्राचीन गौरव मध्ये थ्वया ग्रन्थ वाङ्मय नं छगू ख: । स्वस:त्या दँ थैथें पत्र वाङ्मयया रुपय् नेपालभाषा प्रयोग जुइ धुंका: ग्रन्थ वाङ्मयया रचनाय् नं थुकिया प्रयोग जुल । नेपालय् संस्कृत भाषायां ल्यू संख्यात्मक दृष्टिकोण, विषय विविधताया दृष्टिकोण दकलय् अप्व: वाङ्मयया सफू दुगु भाषा नेपालभाषा ख: । **ने.सं ४९४** लिसें नेपालभाषाय् ग्रन्थ वाङ्मयया परम्परा शुरु जुल । नेपालभाषाया न्हापां न्हापांगु ग्रन्थ वाङ्मयया सफू ख: -

- हरमेखला (ने सं ४९४ चिकित्सा तथा तन्त्रमन्त्र सम्बन्धी सफू)
- नारदस्मृति (ने सं. ५०० न्यायशास्त्रया सफू)
- अमरकोश (ने स ५०१ व ५०६ कोशया सफू)
- गोपालराज वंशावली (ने.सं. ५०९ पाखेया इतिहास सम्बन्धी सफू) आदि ।

थुकथं मध्यकालीन नेपालय् वाङ्मयया रचना यायेगु ज्या छगू अभियान कथं न्ह्या:गु खनेदु । तर आ: तक नेपालभाषाय् गुलि नं वाङ्मयया सफू लुयाव:गु दु, अप्व: धयाथें तत्कालीन विद्वानपिनिगु मौलिक रचना मजुसे उगु ईया मेमेगु भाषाया नां दंगु सफूया अनुवाद वा टीका कथं खनेदु । थुगु ईया वाङ्मयया प्रमुख विषय थुकथं दु -

चिकित्साशास्त्र : थौं जक मखु मध्यकालीन नेपालय् नं चिकित्साशास्त्र आपालं च्यूता: दुगु विषय कथं खनेदु । थ्व हे अनुरुप मुक्कं नेपालभाषां जक च्वयात:गु २३ गू व संस्कृत ल्वाकछ्याना: च्वयात:गु २९गुलिं मयाक चिकित्सा सम्बन्धी ग्रन्थ राष्ट्रिय अभिलेखालयय् जक लुयाव:गु दु (वैद्य:, ने सं १११९ : ११)। थ्व फुक्क ग्रन्थया रचनाकाल ने सं ४९४ - ९९६ तक खनेदु । थीथी ल्वय्या लक्षण, रोग निदान यायेगु उपाय व विधि, वास: दयेकेगु तरिका, जडिबुटीया परिचय, अज्या:गु जडिबुटी दइगु थाय्, जडिबुटी लिकायेगु मन्त्र, वास:या अनुपात

आदि थें ज्याःगु आपालं ज्याय् ख्यलेदुगु खँ थज्याःगु ग्रन्थय् उल्लेख जुयाच्वगु दु। अथे हे मचातय्गु ल्वय्या उपचारया निति वैद्यशास्त्र व ज्योतिषशास्त्र नितां छता यानाः अले ग्रहया कारणं मचातय्त जुइगु ल्वय्या स्वभाव न्ह्यब्वयाः उकिया उपचार विधि नापं उल्लेख यानातःगु बालग्रह दशा सम्बन्धी सफू नं लुयावःगु दु। थुपिं ग्रन्थ मध्ये गुलि चिकित्सकतय्सं तत्कालीन प्रख्यात आयुर्वेद ग्रन्थया अध्ययनया नापं थःपिनिगु उपचार अनुभव प्राप्त यानागु ज्ञानया आधारय् च्वयातःगु दु सा गुलि तत्कालीन प्रसिद्ध संस्कृतया सफू नेपालभाषां अनुवाद टीकाया रुपय् च्वयातःगु दु। ने सं ४९४या **हरमेखला** सफू हे थौं तकयागु मालेज्या कथं नेपालभाषां च्वयातःगु न्हापांगु चिकित्सा सम्बन्धी सफू जूगु दु । तालपत्र, भुजिमोल लिपि च्वयातःगु थ्व तान्त्रिक चिकित्सा सम्बन्धी सफू खः। थ्व प्राचीन नेपालय् अतिकलोकक्वाःगु ग्रन्थ खः। थुकियात ल्ह्ययाः वासः यायेगु परम्परा लिपा तकं न्ह्यानाच्वन। **हरमेखला** धका प्रतीकात्मक रुपं नां छुनातःगु न्हय्गू अध्याय दुगु.थ्व सफुतिइ भाय् हिउम्हेसिया नां मदु। मूल ग्रन्थया च्वमि गुंगूगु शदीया **कवि माधुक** खः। थ्व सफूया छुं श्लोक खः -

पत्र (क) ऊँ नम शिवायः ...

डोय खिचाया जवलाया फलिस मेसाया नाम चोयाओ अर्कस्वानया शिं मेस छोया हेडालन मेसाया नाम चोयावे अमुक वस मानयत ॥ नाम चोयस्वो मेस पाजे थ्वते मेसा थवके यवख वस (तमोट, ने सं. ११४:५)।

अर्कस्वाया कचासिँ छ्वयेकाः उकिं वःगु ह्यंग्वालं सुं मिजंनं वँय्चाः खिचाया जव ल्हाःया लप्पाया क्वँचय् थः यःम्ह मिसाया नां नापं व मिसा जिगु वसय् वयेमा धकाः च्वल धाःसा व मिसा थःगु वसय् वइ)। अथे हे प्राचीन चिकित्सा सम्बन्धी मेमेगु सफू नं लुयावःगु दु, गुगु थथे खनेदु।

औषधसर्वस्व वैद्यकम् - ने सं ५२० (रा अ.)
ज्योतिराजकरणयागु नेपालभाषा चिकित्सा - ने सं ५४१
शावर मन्त्र - ने स ५३१ (रा अ)
नेपालभाषा चिकित्सा - ने सं ५६१
माधवनिदान - ने सं ६३१ आदि

न्यायशास्त्र : नेपालभाषाया न्हापा न्हापांगु ग्रन्थ मध्ये न्यायशास्त्रया सफू नं छगू खः। थज्याःगु न्यायशास्त्रया सफुलिं प्राचीन इलय् थौंया मुलुकी ऐनं थें ज्या याःगु खनेदु। नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां खनेदुगु न्यायाशास्त्रया सफू खः **नारदसंहिता** गुकियात **न्यायविकासिनी** धकाः नं थुइकेगु या। थ्व सफू ने सं ५०० स जयस्थिति मल्लया मन्त्री जयतयात तत्कालीन राजपण्डित '**माणिकं**' टीका दयेकाब्यूगु खः। थ्व ग्रन्थ जयस्थिति मल्लं नेपालय् स्थिति बन्देज न्ह्याकेत च्वकूगु व थुकिया हे आधारय् नेवाः संस्कृति ब्वलंगु खः धइगु धारणा दु। थ्व ग्रन्थ शब्दानुवाद जक मजुसे माःकथं टिप्पणी व उदाहरण समेत न्ह्यब्वयातःगु

सव्याख्या टीका खः। थुकी हे दक्वसिबय् न्हापा नेपालभाषा नां वःगु दु। भाजु लारिवियेर, ताडपत्र भुजिमोल लिपि च्वयातःगु थ्व **नारद संहिता** ग्रन्थया पाण्डुलिपियात **नारद संहिता** सम्बन्धी ग्रन्थ अभिलेख मध्ये दकलय् पुलागु नालादीगु दु। थ्व सफुलिं तत्कालीन भाषिक स्वरुप जक मखु उगु ईया समाजया परिवेश, देय्या नीति नियमयात नं ब्वःगु दु गथे -

शुल्कं गृहीत्वा पुण्य स्त्रीने छन्ती द्विस्ते भावहेत् । अप्रयच्छस्तथा शुल्क
मनुभूय पुमास्त्रियमं
बैश्या म्यसान लेवहुयाके दाम कायाव लिचो मयेया
धास्यं प्रसङ मयाचकं हंकाले परीहाजन तंड च्याड दामली
वियके माल्व। लेवहुसन दाम विय धास्यं यंड प्रसंग थाडाव दाम,
मवीस्यं वंकाले परीहाजन तड कीस्यं तकोया च्याडं माल्व बैश्या मेसा (१)

(वेश्यां ल्यवःयाके दां कयाः लिपा मयः धकाः प्रसंग मयासे वन धाःसा, त्वःते त्यन धाःसा च्यागू दोब्वर दां लित बिइके माः। ल्यवःनं दां बिये धकाः प्रसग यानाः दां मबिउसे वँन धाःसा, त्वःते त्यन धाःसा धयातःगुया च्यागू दोब्वर दां वेश्यायात बिइमाः)

थथे वेश्यावृत्ति सम्बन्धी नैं नीति नियम दुगुलिं तत्कालीन समाजय् वेश्यावृत्तिया प्रचलन जक दुगु मखुसे, वैधानिक नं जू धयागु खँ च्वय् उल्लेख जूगु खँपु स्पष्ट जू। थ्व **नारद संहिता** सफूयात **न्यायविकासिनीया** नामं देवनागरी लिपि हीकाः प्रकाशनय् (ने स १११७) हयेधुंकूगु दु।

शब्दकोश : कोश नं नेपालभाषाया प्राचीन अभिलेख ग्रन्थया विषय मध्ये छता खः। मध्यकालीन नेपालय् भाषा शिक्षाया अत्यन्त प्रचलित पाठ्य सफू सरह कोशया सफुलिं ज्या ब्यूगु खनेदु। प्राचीन कोश मध्ये खुगू शदी न्ह्यःयाम्ह संस्कृत कोशकार **अमरसिंह** च्वःगु विश्वप्रसिद्ध ग्रन्थ **नामलिङ्गानुशासनम्**या नेपालभाषा टीका आपाल खनेदु गुगु थथे खः -

अमरकोश १. (ने सं. ५०१), (रा अ) - कल्लह्रदेव थः काय छय्पिंत थुइके भनं दयेकूगु।

अमरकोश २. (ने सं. ५०६) - जयस्थिति मल्लया मन्त्री जयतया काय्यात थुइकेभनं च्वयाब्यूगु।

अमरकोश ४. (ने.सं. ५९१) - थुकिइ संस्कृत सिलः मल्ह्यसे छगः छगः पर्याय ल्ययाः उकियात नेपालभाषा हिलातःगु दु।

अथे हे संस्कृत मूल पाठया फुसय् फुसय् नेपालभाषा अर्थ दुगु ने सं ८००, ८३७, ९५० व १०३२ पूवगु प्यंगू मेगु अमरकोश आशा सफूकुथिइ

लुयावःगु दु । थथे पुलागु नेपालभाषाया खँग्वः सरक्षण यायेगु उद्देश्यं नेपालभाषाया ११ गू अमरकोश (५०१-८३१) या २७ ढ्ः खँग्वःया धुकू भाजुपिं काशीनाथ तमोट व इयन अल्सप मुंकाः इन्टरनेटय् तःगु दु । अमरकोश बाहेक मेमेगु नेपालभाषा हिउगु धनञ्जय कोश, नाममाला, (ने सं ५९६, रा अ) व स्यादन्तकोष (ने स ६२०, केशर पुस्तकालय) नं लुयावःगु दु । थज्याःगु सफू थौ नेपालभाषाया भाषिक अध्ययनया निति आपालं ज्या खेलय् जूगु दु ।

इतिहास : नेपालभाषाया थःगु हे मौलिक विशेषता दुगु प्राचीन वाङ्मय मध्ये इतिहास सम्वन्धी ग्रन्थ नं खः । इतिहास सम्बन्धी नेपालभाषाया वाङ्मय थुकथं खनेदु -

- वंशावली
- घटनावली टिप्पणी खँ
- विवरण व धलःपौ सम्बन्धी थीथी अभिलेख ग्रन्थ

वंशावली : थुकिइ प्रसिद्ध **गोपालराज वंशावली** (ने स ५०९ पाखे रा अ.) दुथ्याः । थ्व नेपालभाषाया न्हापांगु मौलिक ग्रन्थ खः । थ्व वंशावली दकलय् न्हापां विलायतया विद्वान **सेसिल वेण्डाल** ने.सं १०१८ पाखे लुइकूगु खः । उकिं थ्व सफूयात **वेंडाल वंशावली** नं धायेगु याः । अथे हे थ्व सफुतिइ न्हापा नेपाःया **'गोपाल वंश'**यापिं जुजुपिनिगु नां न्ह्यथनातःगुलिं थ्व सफूया नां नं ...**गोपाल वंशावली** जूगु खः । थुकीइ २५ प्रतिशत पत्र (पौ १७-२९) **संस्कृत** व **७५** प्रतिशत (पत्र २९.६३) **नेपालभाषा** च्वयातःगु दु । थ्व ग्रन्थय् ने सं ५०८-५०९ तकया घटनाया वर्णन दु, गुगु अप्वः धया थें जयस्थिति मल्लया राजनैतिक, सामाजिक आर्थिक टिप्पणी सम्बन्धी जूगुलिं थ्व ग्रन्थ थुगु ई पाखे च्वःगु वंशावलिइ खः धकाः प्रामाणित यायेछिं । ताडपत्रय् भुजिमोल लिपि च्वयातःगु थ्व गोपालराज वंशावलिइ ने सं ६ निसें ने.सं १७७ तकया थीथी खँ न्ह्यथनातःगु दुसा ने सं. ४६९ निसें ५०९ तकया घटनाया विस्तृत वर्णन थानाः ग्रन्थ क्वचायेका तःगु दु । किराती जुजुपिनिगु वंशक्रम, थीथी ऐतिहासिक तथ्ययागु स्पष्ट व संक्षिप्त अभिव्यक्ति, उल्लेखित तथ्य शिलाभिलेख व पुरातात्विक सामाग्री पाखें प्रमाणित जुइफुगु हे थ्व वंशावलीया प्रमुख विशेषता खः । थ्व हे कारणं थ्व गोपालराज वंशावली नेपालभाषा भाषिपित भाषिक अध्ययनया दृष्टिकोणं जक मखु, नेपाःया ऐतिहासिक सांस्कृतिक अध्ययनया दृष्टिकोणं नं उलि हे महत्वपूर्ण जू । थुकिइ न्ह्यब्वयातःगु विषय कथं थ्व ग्रन्थयात निब्वय् थले छिं ।

- राज वंशावली (पत्र १७ क-३० क)
- भूत वृत्तान्त -पत्र ३० ख-६३ ख)

न्हापागुलिइ जुजुपिनिगु वंश तथा सामान्य खँ दुसा लिपायागुलिइ तत्कालीन थीथी घटनाया टिपोट यानातःगु दु । थ्व वंशावलिइ मूलतः नेपाल

मण्डलया घटनावली दु । तर थ्व नाप स्वापू दुगु खँ प्राचीन सिंजा, मिथिला तथा भारतया बयान तकया उल्लेख थुकिइ जूगु दु । थुकथं मल्लकालया इतिहास च्वयेगु ज्याय् **'गोपालराज वंशावली'** छगू महत्वपूर्ण लिधसा सफू जुइफु । दसुया लागि छगू थज्याःगु हे घटना न्ह्यब्वये - **त्वखा, कपनक्वाठ भ्वन्तन कोया कोलाक्वन । सलंक्वाठ पानपीनं पाया** (टोखा व कपनक्वाठ बनेपा कब्जा यात, सलक्वाथ व फर्पिङ नं निता कब्जा यात - गोपालराज वंशावली - पौ ६९) ।

घटनावली टिप्पणी खँ : मध्यकालीन नेपालय् ज्योतिषी व्यवसाय जोशी, दैवज्ञ, गुभाःजुपिनिगु कुलायन पेशा जुयाच्वगु खनेदु । इमिसं व्यवसाय हनेगु भ्वलय् इतिहास निर्माण यायेत तिबः जुइकथयागु महत्वपूर्ण ज्या नं यानावंगु जुयाच्वन । व खः - थःपिनिगु ईया जुजु खलः आदिपिनिगु जन्म, मृत्यु, विवाह आदि तथा सामाजिक महत्त्वया घटनातयगु टिप्पणी तयेगु । थुकियात थ्यासफू नं धायेगु याः । अज्याःगु हे थीथी टिप्पणिइ बा थ्याससफुतिइ सामाजिक राजनैतिक महत्वया घटनाया टिप्पणी नापं अभ्र व प्रति थःपिनिगु प्रतिक्रिया तक नं न्ह्यब्वया वंगु दु । आः तकया दुने **ऐतिहासिक घटनावली** (ने सं १०८४) नामं **जगतप्रकाश मल्ल, योगनरेन्द्र व पार्थिवेन्द्र मल्लपिनिगु** (ने सं ७८६-८११) घटनावली मुनाः सफू पिदगु दु । **हन्टरं** नं थथे हे मल्ल जुजुपिं - **प्रताप मल्ल, विष्णु मल्ल, महेन्द्र मल्ल** आदिपिनिगु जीवनी तथा अमिगु ईया वंशावली घटनावली मुनाः ताहाःगु सूचि न्ह्यब्वःगु दु (Hunter,1896:358) । थज्याःगु थीथी अभिलेख ग्रन्थयात तत्कालीन नेपालभाषाया स्वतन्त्र गद्यया नमूना नाले बहः जू ।

विवरण व धलःपौ : सफूया विवरण सूचि, थी थी विषयया धलःपौ सम्बन्धी सफू लूगु दु । नेपालभाषं च्वयातःगु थज्याःगु अभिलेख नेपाःया इतिहास निर्माण यायेगुलिइ छुं पायछिगु तथ्य ज्वलं थ्व नं जुइफु । जुजु **रणजित मल्लया** क्वथा ज्वलया धलःपौ, जुजु **भुपतीन्द्र मल्ल, जितामित्र मल्ल**, रणजित मल्लया इलय् दयेकातःगु सफूया धलः अध्ययन याये बह जू ।

ज्योतिष : प्राचीन नेपालय् ज्योतिष शास्त्रया दैनिक प्रयोजन दु धइगु खँ पुलांगु म्ये नाटकया अन्तिम वाक्यय् तकं तिथि बार संवत् न्ह्यथना तइगुलि स्पष्ट जू । भिन्न्हयगू शदी न्ह्यः नेपालय् ज्योतिषशास्त्रया सफू, संस्कृतयागु **वृहतजातक, भास्वति, ज्योतिराजकरणया** आधारय् नेपालभाषा अनुवाद टीका जक यानातःगु खनेदु सा थ्वयां लिपा स्वतन्त्र रुपं च्वयातःगु नं खनेदत । ज्योतिष ज्या उगु इलय् विशेष यानाः गुभाःजु, दैवज्ञ, जोशीतयगु पेशा जुयाच्वंगु व इमिसं अनुमानया भरय् मखुसे गणितया सूत्र कथं थीथी ग्रहयागु गति, उदय, अस्त, सूर्य ग्रहण, चन्द्र ग्रहणया समयावधि तिथि आदिया निर्धारण याइगु जुयाच्वन । ने सं ७०० न्ह्यः तक ज्योतिष छगू स्तरीय शास्त्र कथं ब्वलनाः लिपा **फलित ज्योतिषया प्रभाव** समाजय् लायेवं ज्योतिष विद्याया स्तरीयता पाः जुंजु वन । फलित

ज्योतिषया विकासं ज्योतिष शास्त्रया स्वापू वास्तुकला, चिकित्सा शास्त्र, कर्मकाण्ड, संगीत, नृत्यशास्त्र नाप तक दःवन ।

राष्ट्रिय अभिलेखालयय् संरक्षित ग्रन्थ मध्ये नेपालभाषां च्वयातःगु ज्योतिष विषयया ग्रन्थ ३२ गू व संस्कृत नेपालभाषाय् अनुवाद टीका यानातःगु जक ६५ गुलिं मयाक लुयावःगु दु (वैद्यः, ने सं. १११९:१०) । **सूर्य सिद्धान्त, भास्वति, वृहज्जातक** थें ज्याःगु संस्कृतया प्राचीन ज्योतिष ग्रन्थ अध्ययन यानाः तत्कालीन विद्वानपिंसं थःपिनिगु धर्म संस्कृतियात ल्वयेक नेपालभाषां टीका व्याख्या व अनुवाद यानावंगु खनेदु । थज्याःगु ग्रन्थ खः -

दशाफल (ने सं ५१९ केशर पुस्तकालय)
भास्वतिकरण (ने.सं. ५२८) (आशा सफूकुथि)
केरलीयशास्त्र (ने स ५२४ (रा अ.)
सुमती सिद्धान्त (ने सं. ५३८) (केशर पुस्तकालय)
भाषा ज्योतिष (ने सं. ५४२) (रा अ)
सुमतिकरण (ने.सं ६६२) (रा अ.)

कर्मकाण्ड, पूजाविधि सम्बन्धी : राष्ट्रिय अभिलेखालय् दुगु नेपालभाषाया अभिलेख मध्ये दकलय् अप्वः ग्रन्थ (स्वसः व पीखुगुति) थ्व हे विषय सम्बन्धी खनेदु । विविध कर्मकाण्ड व संस्कार विधि, यज्ञ, होम, पूजा, व्रत, बलि, सिद्धिसाधना, छैं, चीभाः, हिति, आदिया प्रतिष्ठा शिलान्यास हे थज्याःगु सफूया विषयवस्तु खः । छुं नं कर्मकाण्ड संस्कार यायेबलय् मद्वनेमा, विधि पूवनेमा, लिपायापिं सन्ततिपिंसं नं व हे कथं अनुशरण यायेमा धयागु हेतुं थज्याःगु विधि विधानया सफू आपालं च्वयेगु जूगु खनेदु । तर संस्कृतयागु कर्मकाण्डया सफूया तुलनाय् नेपालभाषाया थज्याःगु सफू तसकं हे न्हूगु खनेदु । थ्व वाङ्मयकालय् छगू जक कर्मकाण्ड सम्बन्धी सफू लुयावःगु दु व खः **दश कर्म पद्धति** (ने सं. ६१८, रा अ) । थ्व स्वपया तिभय जुजुपिनिगु पालय् च्वःगु खः । कर्मकाण्ड सम्बन्धी थ्व सफू तत्कालीन इलय् तसकं हे प्रचलित जूगु खनेदु । थ्व सफूयात लिपा लिपा नं ल्ह्ययेगु ज्या याःगु दु ।

थथे प्राचीनकालय् आपालं विषयया वाङ्मयया रचना जुइ धुकाः नेपालभाषाय् सिर्जनात्मक साहित्य ने.सं ६२५ स '**भागवत् पुराण**' खनेदत । थनलि साहित्यया धाः हे न्ह्यात । थथे खयां नं वाङ्मयया परम्परा न्ह्यानांच्वन । फलस्वरुप न्हापा खनेमदुगु विविध विषयया सफू, गथे :- पशुचिकित्सा, वास्तुशास्त्र, धनुशास्त्र, संगीतशास्त्र, नृत्यशास्त्र, वाद्यशास्त्र, गणित, रत्न परीक्षण आदि खनेदत ।

पशु चिकित्सा : ने.सं ७१३ निसें ने सं ९२३ तकया दुने च्वयातःगु पशुचिकित्सा सम्बन्धी अभिलेख ग्रन्थ मध्ये मुक्कं नेवाः भाषां च्वयातःगु जक ११ गू व संस्कृत नं दुथ्याकातःगु १६ गू राष्ट्रिय अभिलेखालयय् संकलित जुयाच्वंगु दु । पशुचिकित्सा सम्बन्धी गुलि नं सफू लुयावःगु दु, व फुक्कं सल, किसि थ्व

निगू जातया पशुतय्गु ल्वय् उपचार सम्बन्धी जक दु । थुकिया कारण खः, उगु ईया प्रमुख सवारी साधन हे सल, किसि जूगु व दैनिक जीवनया नापं युद्ध आदिइ थज्याःपिं वाहनत मदयेक मगाःगुलिं तत्कालीन जुजुपिंस विशेष अभिरुचि कयाः सल किसिया चिकित्सा सम्बन्धी सफू च्वकेब्यूगु खनेदु । गुगुं गुगुं सफू सल किसि नितां जातया वाहनतय्गु ल्वय्, ल्वय्या प्रकार व उकिया उपचार विधि सम्बन्धी दक्वं खँ छगू हे सफुलिइ न्ह्यब्वयातःगु दु सा गुगुं अलग्ग अलग्ग हे सफुलिइ च्वयातःगु दु । थज्याःगु सफू खः **गज आयुर्वेद, शालिहोत्र, ग्रन्थ सम्मुच्चय** आदि, गुगु भारत पाखें हयाः संस्कृतयागु नेपालभाषां हीकातःगु खनेदु । थज्याःगु सफू च्वयेगु व अध्ययन यायेगु परम्परा भिंखुगूगु शताब्दी निसें कयाः भिंच्यागूगु शताब्दीइ तक नं खनेदु । पशु चिकित्सा सम्बन्धी सफूतिइ विशेषत विभिन्न जातया सल किसिया किपा, नापं इमिगु वाह्य अंगया परिचय न्ह्यब्वयातःगु तर इमिगु आन्तरिक अंगया उपचार विधि बारे छुं उल्लेख जूगु मदु । थज्याःगु ग्रन्थ खः -

१) अश्व आयुर्वेद शास्त्र - ने.सं. ८५०
२) अश्व लक्षणम् - ने सं ९२३
३) अश्व वैद्यक शास्त्र - ने सं. ७१३
४) नाना ग्रन्थ सम्मुचय - ने स ७३८
५) शालिहोत्र - ने.सं ७१३
६) अश्व वैद्यक शास्त्रम - ने सं ८०२ आदि ।

वास्तुशास्त्र : नेपालभाषां वास्तुशास्त्र सम्बन्धी गुलि नं सफू लुयावःगु दु, फुक्क धयाथें मौलिक ग्रन्थ कथं खनेदु । तर अप्वः धयाथें सफुलिइ तिथि मिति न्ह्यथनातःगु मदु । अथे हे च्वमिया नां नं मदु । नेपालभाषाया वास्तुकला अप्वः धया थें ज्योतिष शास्त्र नाप सम्बन्धित जूगु खनेदु । मध्यकालीन नेपालय् वस्तुकलाया आपालं विकास जूगु व थौं तक वास्तुकला सम्बन्धी थीथी प्राचीन खँग्वः नेवाःतय्सं जक मखु नेवाः मखुपिंसं तकं छ्यलाच्वंगु तथ्य कथं प्राचीन इलय् नेपालभाषाय् स्तरीय वास्तुकलाया सफू दयेमाः धइगु गुगु अनुमान खः, व आःतक बांलाक पूवंगु मदुनि । भिंच्यागूगु शताब्दिइ रणजित मल्लया इलय् च्वयातःगु धकाः अनुमान यानातःगु **गृह निर्माण सम्बन्धी** पूवंगु ग्रन्थ छगू जक **राष्ट्रिय अभिलेखालयय्** लुयावःगु दु । छेंया नक्सा, छें दनेत माःगु विभिन्न जातया सिं व उकिया प्रयोजन, छेंया दिशा, जग स्वनेगु व साइत आदि गृह निर्माण सम्बन्धी प्राविधिक विषययात नं कयाः च्वयातःगु थ्व छगू जक पूवंगु सफू खः । अथे हे वास्तुशास्त्रया मेमेगु नं पूमवंगु सफू लुयावःगु दु । आशा सफूकुथिइ नं थज्यागु तःपा हे बास्तुकला सम्बन्धी पाण्डुलिपित संरक्षण जुयाच्वंगु दु । उकिइ छें दनेगु साइत लिसें दिशायात तसकं महत्व बियाः खं न्ह्यथनातःगु दु । अथे हे देगः दनेगु विषयया निगू सफू नं लुयावःगु दु । तर थुकी देगः दनेगु विधि व देगःया नक्सा जक न्ह्यब्वयातःगु दु ।

संगीतशास्त्र : नेपालभाषाया काव्य विधानाप सतिक ला:गु विषय सगीतशास्त्र खः । नेपालभाषाया प्राचीन काव्य धयागु हे गीती काव्य जूगुलिं प्राचीनकालय् राग, ताल मदुगु काव्य, काव्य हे मजूगु खनेदु । आ:तकया दुने नेपालभाषां च्वयात:गु सगीत सम्बन्धी पुलांगु सफू मध्ये **संगीत चन्द्र** ग्रन्थ न्ह्यथनेबह जू । थ्व ब्वपयाम्ह जुजु **जगतज्योति मल्ल** व वयक:या पण्डित **वंशमणि ओझा** (ने सं ७२६-७५३) निम्ह जाना: च्वयात:गु सफू खः । खास याना: भरतया नाट्यशास्त्र व अभिनय गुप्ताया रस सिद्धान्तया सार सार खँयात जक कया: नेपालभाषां अनुवाद याना: व्याख्या यायेगु ज्या थ्व सफुली जूगु दु । भरतया नाट्यशास्त्रया लिधंसाय् **नृत्य**, **नाटक**, **अभिनय**, **रंगमञ्च गीत**, आदि बारे मूल संस्कृत श्लोक नापं नेपालभाषां व्याख्या यानात:गु थ्व **संगीत चन्द्र**, सगीत सम्बन्धी छगू त:जिगु सफू खः । अथे हे लिपा जुजु **जितामित्रया** इलय् **गायनलोचन** नांगु संगीतया मेगु सफू नं च्वयेगु जूगु दु । थ्व खास याना: राग रागीनीया परिचय, लक्षण व हालीगु ईब्यःया सैद्धान्तिक ज्ञान दुगु सफू खः । मूल पाठ संस्कृत भाषा च्वया: अर्थ नेपालभाषां छ्यलेगु यानात:गु दु । थ्व बाहेक संगीत सम्बन्धी मेगु निगू स्वगू सफू लुयाव:गु दु । तर **संगीत चन्द्र** सफू ति स्तरीय मजू (वैद्य: ने सं ११०६)।

वाद्यशास्त्र : वाद्यवादन नेवा: जातिया प्राचीन कालं निसें तसकं ना जा:गु शीप खयां नं थुकिया सैद्धान्तिक प्राचीन सफू तसकं हे कम जक दु । आ:तकया दुने लुयाव:गु सफू खः - **ताल अनुकरणम्**, **मृदङ्ग अनुकरणम्**, **पञ्चताल बाजा** आदि । थ्व सफुलिइ बाजया थीथी बोल जक बियात:गु दु ।

गणित : राष्ट्रिय अभिलेखालय गणित विषयया नेपालभाषाया टीका अभिलेख ग्रन्थ **लिलावती** नांया स्वगू सफू लुयाव:गु दु । गणीत सम्बन्धी सफूयात **ल्याःचा** शिर्षक बियात:गु आशा सफूकुथिइ नं त:गू पाण्डूलिपित लूगु दु ।

रत्न परीक्षा : बुद्ध भट्टाचार्यं च्वयात:गु संस्कृतया नेपालभाषां अनुवाद दुगु सवत् मदुगु **रत्न परीक्षा** सम्बन्धी निगू सफू आशा सफूकुथिइ लुयाव:गु दु ।

थुपिं विषयया सफू बाहेक मेगु नं आपालं विषयया गथे - **दर्शन**, **कामशास्त्र**, **चित्रकला**, **तन्त्र**, **प्याखं व प्याखंया विधि**, **नीतिशास्त्र**, **धनुविद्या** आदि सम्बन्धी तिथि उल्लेख मजूगु सफू लुयाव:गु दु । अथे हे गुलिखे महत्वपूर्णगु वाङ्मयया सफू भीगु छेँय् छेँय् नं अथें हे लानाच्वंगु दयेफु । थज्या:गु सफूयात पितहये फत धा:सा भीगु वाङ्मयया लागा अज चकनीगु जुइ ।

निगूगु खण्ड

नेपालभाषा साहित्यया

विधागत परिचय

नेपालभाषाया न्हापांम्ह कवि जुजु महेन्द्र मल्ल
(ने. सं. ६८० – ६९४)

प्राचीनकालया महत्त्वपूर्ण व्यक्तित्व तथा च्वमिपिनिगु छुं किपा

जुजु जयस्थिति मल्ल
(ने.सं. ५००-५१४)

जुजु सिद्धिनरसिंह मल्ल
(ने. सं. ७२६-७८१)

जुजु प्रताप मल्ल
(ने. सं. ७४३-७९४)

जुजु भूपतिन्द्र मल्ल
(ने. सं. ७९५-८४२)

जुजु पार्थिवेन्द्र मल्ल
(ने. सं. ८००-८०७)

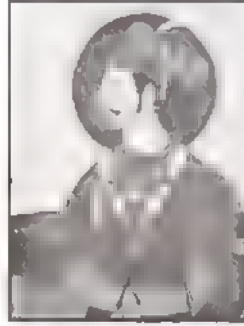
जुजु भाष्कर मल्ल
(ने. सं. ८०७-८४२)

जुजु जयप्रकाश मल्ल
(ने. सं. ८५५-८९०)

जुजु रणबहादुर शाह
(ने. सं. ८९८-९२६)

जुजु राजेन्द्रविक्रम शाह
(ने. सं. ९३७-९६७)

प्राचीनकाल (ने.सं ६२५-९६७)

जनभाषाया रुपय् नेपालभाषा आपालं न्ह्यः हे खनेदये धुंकूसां साहित्यिक रचनाय् ने.स ६२५ निसें तिनि प्रयोग जूगु थौं तकया अनुसन्धान कथं सीदःवःगु दु । तर आपालं विद्वानपिं ने.सं ६२५ य् वयाः तिनि नेपालभाषा साहित्य सृजना जुल धयागु पक्षय् मदु । ने.सं ६२५ य् हे **भागवत् पुराण** थें ज्याःगु मुक्क नेपालभाषा च्वयातःगु ४०० पौ नं मयाक दुगु गद्य साहित्यया सफू दयेधुकूगु तथा विश्वया फुक्क धया थें साहित्यया शुरुवात पद्य साहित्य पाखें जूगु व नेपालभाषाय् नं **स्वयनगु, डहुने भैरव, सिलु तीर्थ** थेज्याःगु आपालं पुला पहवःगु म्ये खनेदुगुलिं ने.सं. ६२५ स्वयाः न्ह्यः हे नेपालभाषाय् छुं कथंया साहित्यिक सृजना दयेधुकूग जुइमाः धयागु विद्वानपिनिगु बिचाः खः । थ्व धापूयात नेपाःया प्राचीन ऐतिहासिक घटनां नं तिबः ब्यूगु दु । भारतया हिन्दू धर्म प्रचारक **शंकराचार्य** नेपाः दुहां वयाः थनया हिन्दु जुजुयात ल्हातिइ कयाः बुद्धमार्गी नेपाःमितय्त यायेमज्यूगु यातना बियाः इमिगु सफूकुथि फुक्कं छ्वयेका बिल धइगु खँ न्यनेदु । डेनियल राइटया वंशावली कथं उबले बुद्धधर्मया विषयलय् नेपालय् दुगु ८४,००० गू सफू फुकं मुनाः शंकराचार्य छ्वयेका बिल (राइट, ७१-७३) थ्व खँयात पुष्टि याइगु ऐतिहासिक व पुरातात्विक दसि लुइके मफुनिसा थज्याःगु हे सफू छ्वयेकेगु थें ज्याःगु मेगु नं विध्वंशकारी घट्नात जूगुया प्रमाण धाःसा लूगु दु । थ्व खः वंगालया सुल्तान समशुद्दिनया नेपाःगाःया विध्वंशकारी हमला जुजु जयस्थिति मल्ल जुजु जुइ न्ह्यः ई.स. १३४९ स बंगालया सुल्तान समशुद्धिन थन नेपाःगालय् हमला यानाः आपालं सफू च्याकूगु खँ **गोपालराज वंशावली**(पृ २ व ५२) नापं **स्वयम्भूया शिलालेख** (ने.सं. ४९२) व **पिम्बाहाया** ने.सं ४७७ या अभिलेखय् उल्लेख जूगु दु । अथें हे सिल्भान लेभिया La Nepal धैगु सफुतिइ (पृ११६) **फादर जोसेफ द रोभाटे** धैम्ह पादरीं नेपालय् च्वंबले थनया ३००० ल्हाःतं च्वयातःगु सफू छ्वयेका बिया धका घमण्ड याःगु खँ उल्लेख जूगु दु । अथे हे **जंगबहादुरं** नं थः प्रधानमन्त्री जुइधुंकाः, अईश्वरवादी, नास्तिकगु सफू धकाः वीर पुस्तकालयय् च्वगु आपालं बौद्ध ग्रन्थया सफू वाके छ्वःगु थथे

वाकेछ्वगु गुलि सफू तत्कालीन ब्रिटिश राजदुतावासया डा. राइट कयायकूगु खँ नं व्वनेदु (आचार्य, १९७१ १२३)। थथे वाके छ्वगु व विध्वसकारी क्रियाकलाप नास जूगु सफू मध्ये नेपालभाषा च्वयातःगु नं लागु वइ धैगु विद्वानपिनिगु विश्वास ख । अथे हे भारत नाप जूगु सुगौली सन्धि लिपा थनया रेजिडेण्ट जुयादीम्ह **ब्राइन हफटन हजशन** नं थनया सस्कृत व नेपालभाषाया आपाल सफू मुका: ने.सं ९४४ निसें कलकत्ता छ्वःगु व थथे कलकत्ता छ्वगु सफू मध्ये गुलिखे सफू विलायतया **अक्सफोर्ड लाइब्रेरीइ** थ्यनसा गुलिखे सफू **पेरिसय्** थ्यन। हजशन बेलायतया इण्डिया अफिसयात नं नेपाःया सस्कृति, भाषा, साहित्य धर्म आदि बारेया **संस्कृत, नेपालभाषा, फारसी** आदि भाषा च्वयातःगु थीथी हस्तलिखित ग्रन्थ लःल्हागु दु । थुपि हे ग्रन्थया लिधसाय् वयकलं **एस्सेज अन द लाङ्ग्वेज, लिटरेचर एण्ड रिलिजन अफ नेपाल एण्ड तिब्बत** नागु सफूलिइ सन् १८७४ य् पिकयादिल । थौं न भीगु पुलागु गुलिखे सफूत बंगालया एशीयाटिक सोसाइटी, केम्ब्रिज विश्वविद्यालयया सफूकुथि, बेलायतया हे यण्डिया अफिस लाइब्रेरी, पेरिसया राष्ट्रिय सफूकुथि, बेलायतया एशियालि सोसाइटी आदि थासय् मुनाच्वंगु दनि । थुकथ गुलिखे सफू थन हे नास जुलसा गुलिखे सफू पिने वना तनावन । अथे हे राणाकालयाम्ह छम्ह नादम्ह सकुचितम्ह पण्डित वीर पुस्तकालयया आपाल नेपालभाषाया सफू लिकाका यंकूगु, नष्ट याःगु व विदेशय् छ्वःगु, आपास्यां स्यूगु खँ खः । तर थथे खयां नं प्राचीनता प्रमाणित याये फैगु मेमेगु पुलागु सफू लुयामवःतले, नेपालभाषा साहित्यया प्राचीनतायात ने.स ६२५ निसें तिनि उल्लेख यायेगु उचित जुइ । तर अभ गुलिं च्वमित ला, प्राचीन बाख अप्व: थें अनुवाद जूगुलि ने.सं. ६२५ या भागवत पुराण निसें मखु ने.सं. ६९० या यलया तिभय जुजुपिनिगु म्यें निसें जक नेपालभाषा साहित्यया शुरुवाट जूगु नालेमा: धाइपि नं दु । तर प्राचीन बाखं गुलिखय् थनया लः फसय् निर्माण जूगु दुसा, अनुवाद जूगु गुलिखय् बाखं नं मुक्क अनुवाद जक मजुसे थज्याःगु बाखनय् तत्कालीन च्वमिपिसं थनया धर्म सस्कृतियात नं दुथ्याका: थःपिनिगु सृजनात्मक प्रतिभाया नं परिचय ब्यूगु दु । उकि नेपालभाषा साहित्यया शुरुवाट बाखं साहित्यया शुरुवाट निसें जूगुयात मनासे मगा: । थ्व हे कथं नेपालभाषा साहित्यया प्राचीनकालया साहित्य धका: ने.सं ६२५ निसें पृथ्वीनारायण शाहं नेपाल एकिकरण याये धुंका: न ने.स ९६७ तकया साहित्ययात कायेगु जुइ, कारण ने.सं ८८८ लिपा थनया राजनैतिक हिउपा: लिसें नेपालभाषाया भाषिक साहित्यिक स्थितिइ नं हिउपा: वःगु दुसां ने.सं. ९६७ न्ह्यः तक साहित्यिक प्रवृत्तिइ उलि छुं खास हिउपा: वःगु खनेमदु । तर थथे खःसां राजनैतिक हिउपायात दृष्टिगत याना: थुगु समयावधिया साहित्ययात ईया हिसाबं निब्वय् ब्वथला: ब्वने छि ।

न्ह्यच्वःगु प्राचीनकाल (ने.स ६२५-८८८)
लिच्वःगु प्राचीनकाल (ने.स. ८८८-९६७)

न्ह्यच्वःगु प्राचीनकाल (ने.सं ६२५ -८८८)

नेपालभाषाया साहित्यिक इतिहासय् ने.सं ६२५ निसें ने.स. ८८८ तकया समयावधियात **न्ह्यच्वःगु प्राचीनकाल** कथं थुइकेगु जूगु दु । नेपाःया जुजुपिनिगु शासन समयावधिया ल्याखं थ्व ई जुजु **भुवन मल्लया** इलं लिसें **पृथ्वीनारायण शाह** नेपाःगा: त्याके न्ह्यः तकया समयावधि ला: व: । प्राचीन नेपालभाषा साहित्यया अध्ययनया दृष्टिं थ्व तसकं हे महत्त्वपूर्ण समयावधि खः । थ्व ई नेपाःया कला, संस्कृतिया दृष्टिकोणं जक मखु, साहित्यिक उपलब्धिया दृष्टिकोणं नं तसकं हे उर्बरागु ई खः । नेपालभाषा साहित्यय् ला थ्व युगयात सुवर्ण युग धका: तकं नालातःगु दु । थ्व युगय् नेपालभाषायात सम्मान व प्रतिष्ठा बियाः थ्वया साहित्य सरक्षण व सम्वर्द्धनया लिति तत्कालीन शासकतय्सं तिबः जक ब्यूगु मखुसे थःपिसं हे नं नेपालभाषाया साहित्य सृजनाय् सक्रिय रुप ब्वति काःगु दु । फलतः थुगु इलय् नेपालभाषाया थीथी रचनात्मक, सृजनात्मक कृति यक्व हे निर्माण जुइफत । थज्याःगु थीथी सृजनायात थनया धर्म, संस्कृति लिसे स्वाका: न्ह्याका तुं यंकेगु परम्परा नं कायम जुल । थुगु ईया साहित्ययात विधागत रुपं स्वय् बियाकथं ब्वथला: ब्वने छिं ।

१ - बाखं
२ - म्ये
३ - नाटक

१ - न्ह्यच्वःगु प्राचीनकालया बाखं

नेपालभाषाया प्राचीन साहित्यया विषय मध्ये बाखं नं छगू जूगु दु । नेवाःत बाखं कनेमाःपिं, बाखं न्यनेमाःपिं, बाखं ज्यायेगु कला दुपिं खः धइगु खँ माघ लच्छियकं छैँय् छैँय् कनीगु **स्वस्थानी बाखं**, यलय् बुंगद्यःया जात्राबलय् कनीगु **बुंगद्यःया बाखं**, चतुर्मास प्यला कनीगु **रामायण महाभारत बाखं**, गुंला

लच्छियक कनीगु **बुद्ध जातक अवदान** आदि धार्मिक बाख तथा ज्याथा ज्याथिपिंस कनीगु **धौं च्वलेचा** थें ज्या गु न्यंकं बाखन क्यं।

आः तकयागु अनुसन्धान कथं नेपालभाषाया लिखित साहित्यय् दकलय् न्हापागु विधा बाखं जूगु दु। खयेत ला गुलि गुलिस्या नेपालभाषाया प्राचीन बाखयात सृजनात्मक साहित्य कथ नाले मछि धकाः नं धा। कारण थुगु ईया अप्वः थे बाख मेमेगु भाषाया अनुवाद, टीकाया रुपय् जक दु। थथे खःसा प्राचीन च्वमितयुस मेगु भाषाया बाखयात थःगु भाषाय् हिइकेगु याइबलय् तप्यक भाषानुवाद जक मयास्से थःपिनिगु कल्पना नं छिथाय् ज्यूथाय् जिक्व स्वचाका थनया धर्म सस्कृतियात ल्वयेक च्वयेगु या गु दु। उकि प्राचीन बाखयात सृजनात्मक साहित्य मखु धाये अवश्य मछि। प्राचीन बाखनं थनया जनजीवननाप थुलि क्वात्तुक स्वापू तयेधुकूगु दु कि थौं युपिं बाखं थनया धर्म सस्कृतिया हे छगू अंग जुइधुकूगु दु।

विकास : न्हापा ने सं ६३८ **पोहेलाथ्व ८ या तन्त्राख्यान** (रा अ) हे नेपालभाषाया न्हापागु साहित्यिक ग्रन्थ जुयाच्वंगुली आः बयाः **भागवत् पुराण** (ने स ६२५ रा अ) दकलय् न्हापागु नेपालभाषाया बाखं सफू जूवगु दु। छु नं ग्रन्थया प्रामाणिकताया पुष्टि, लिपि, वस्तु भाषा शासनावधि ज्वःलायेव तिनि जुइ। भिंखुगू शदी बयाः नेपालभाषाया च्वज्याय् ताडपत्रया थासय् मःभ्वया प्रचलन, भुंजिम्वल लिपिया पलेसा प्रचलित लिपिया गुगु प्रचलन वःगु खः, थ्व हे कथं नेपालभाषा **भागवत् पुराणय्** नं मःभ्वं, प्रचलित लिपिया प्रयोग जुयाच्वगु दुसा, थ्व सफूया पुष्पिका वाक्यय् **श्री श्री देवकीदेवी ठकुररिणीस्य ल्हाचका थ्व खँ** धकाः न्ह्यथना तःम्ह पात्रया ना मेगु **ने.सं.** ६२७ या चांगु नारायणया भण्डारय् दुगु लु सिया पतिइ नं श्रीश्री देवकीदेवी ठकुररिणीनं भुखाचं स्यंगु चाँगु नारायण देगः जिर्णोद्धार याःगु खँ न्ह्यथनातःगुलि थ्व **भागवत् पुराण ने.सं** ६२५ यागु हे खः धैगु प्रमाणित जूगु दु। थ्व भागवत् पुराण सफू संस्कृतया नेपालभाषा अनुवाद मखुसे मुक्क नेपालभाषां स्वतन्त्र रुप च्वयातःगु गद्य कृति खः। भिंनिगू स्कन्ध, भिंस्वंगू अध्याय, दुगु थ्व तपँगु बाखं सफूया बालाक अध्ययन अनुसन्धान जुइमलाःसां नेपालभाषा '**भागवत् पुराण**' नेपालभाषाय् लिपा खनेदुगु दशावतार नाटक आदि व मेमेगु बाखं, प्याखंया आधारग्रन्थ थें जूगु खनेदु।

भागवत् पुराण थे नेपालभाषाय् मेमेगु नं थ्व स्वयाः पुलांगु बाखं सफू लुयावये फुगु आपालं सम्भावना दु, तर अथे खःसां आःयात भीसं नेपालभाषाया दकलय् न्हापागु बाखं सफूया रुपय् **भागवत् पुराण** यात हे माने यायेगु जूगुलिं नेपालभाषाया बाखं साहित्यया शुरु **धार्मिक बाखनं** जुल धायेमाः। धार्मिक बाखंया ल्यू **औपदेशिक बाखं** खनेदत। आतकयागु अनुसन्धान कथं औपदेशिक बाखनय् दकलय् न्हापागु सफू तन्त्राख्यान (ने सं ६३८ रा अ) खः। ४४ पु बाखं दुगु थ्व तन्त्राख्यान सफू पंचतन्त्र शैलीया चीहाः बाखं माःहना खः। थुकिइ न्हापा सस्कृतया छपु सिलः बियाः उकिया नेपालभाषानुवाद बिइगु अनलि व नाप स्वापू

दुगु बाख बिइगु यानातःगु दु। थथे स्वापू दुगु बाखं न्ह्यब्वइबलय् च्वमि उपमा, खँपु छ्यलाः थःपिनिगु सृजनशीलता नं क्यनेगु याः। तन्त्राख्यान सफुलिइ दुथ्यागु छपु बाखया नमूना -

१ (क)

त्यागी च वचन मान्तस्य कूर्म्मस्य पतन यथा ॥ सदा वचन रक्षरपं यंने माल बेलकाल मसो
स्यं ल्हाया बचनन नाश जु फुव ख हंस नेम्हंस्यं बोयकं यंले बचन ल्हाटोलन कापरे ता
क थें ताय येव खः। थ्वया उपाख्यान। ग्वछिनं ठायस ग्राम समीपस पुषुरि द दस्यं चोंग
थ्व पुषुरिस कापरे वशरपं चोंग, छु क्षणास ब्रम्हभूवनस राजहंस थ्व पुषुरिस जु

१ (ख)

त वव, थेस थ्व कापरेण राजहंसवृन्द खंडाव छेसकल गेनन वया धासे येडा थेस हंसन
ब्रम्हालोकन वया धास्यं कडा थेस कापरेण ब्रम्हलोक जुयु गथेडंव धाया थेस हंसन ब्रम्ह
लोकया वर्ण्णा खं ल्हाय जुरसा द्व लछि मेथुल नागराजास्यं मफु जपनिस्यं छिन गथे
ल्हाय धास्यं हाडा थेस कापरेण ब्रम्ह लोक सोय प्रत्यासन जे ब्रम्हलोक यने मन भि
सन धास्य हसयाके प्रार्थना याडा, थेस हंसवृंदन अमतेरा जुरसा वेलकाल म
सोस्यं तोंन धाय मटेव जेपनिस्यं टोड मटोटल छु धाय नं मटेव धास्यं अनेग कोडपं
सिं छपु वान काचकं थ्व सिं नेम्हं हंसन द्वाठन काडन थ्व कापरे बोयकं यंडा जुरो

२ (क)

थ्व क्षणास ग्रामया सा गोरोषपनिस्यं खडाव सोव २ हंसन कापरे बोयकं यंन गेना तो
डफेरं अना छेस्यं काय थ्व कापरे धास्यं न्वाडा तायाव थ्व कापरेया हृदयस क्रोध जा
यरपाव जन थम याडा पुण्य फलन स्वर्ग्ग वने टंङ सोव धास्य उत्र याटोलेन थ्व

कापरे पडरपं ताक जुरो ॥ थ्वतेन बेरकाल मसोस्यं बाक्य पिंते मटेव जुरो ॥ (तन्त्राख्यान ने.सं ६३८, रा.अ.)

तन्त्राख्यान सफूया ल्यू मेमेगु न थज्या:गु हे औपदेशिक बाखया सफू खनेदत । थथे धार्मिक बाख, नीति बाख पिदने धुका अन लौकिक बाखया सफू खनेदत । नेपालभाषाय् आतक लूगुलिइ **स्वस्थानी**, **पशुपति पुराण** मेमेगु स्वया: पा:गु धार्मिक बाख ख: । **जननी जन्म भूमिश्च स्वर्गादपि गरियसी** या मन्त्र न्यकूगु स्वस्थानी बाखन स्वदेश प्रेम, स्वजाति भावना, स्वधर्म प्रति श्रद्धा ब्वजायेकेगु या:गु दुसा, **पशुपति पुराण** नेपा:या भौगोलिक थाय्बाय्या चित्रण दुगु नेपा:या थ:गु हे न्हापागु पुराण जूगु दु (वैद्य, ने.सं. १११९.२)। धार्मिक, नीतिपरक बाखया ल्यू पिदगु लौकिक बाखनय् ने.सं. ७४० या **बेताल पञ्चविंशतिका** दकलय् पुलागु बाखया सफू ख: । थथे धार्मिक, लौकिक बाख बाहेक लिखित रुपय् तयेगु चलन मदुगु न्यँकँ बाखया परम्परा न प्राचीन इलनिसे दुगु खनेदु । थ्व छगू पुस्ता मेगु पुस्ता जुया: न्ह्याना वगु खनेदु ।

स्वरुप : नेपालभाषाया प्राचीन बाख च्वमिपिंसं अप्व: थें थ:गु कल्पनां बाखया कथावस्तु च्वयेगु मयासे तत्कालीन प्रचलित संस्कृत, प्राकृत आदि भाषाया थीथी बाखयागु कथावस्तुया लिधंसाय् बाख ज्यायेगु या:गु खनेदु । थज्या:गु कथावस्तु **इसप्स फेबल**, **अरेबियन नाइट**, **विरसिक्का** आदि बाखया कथावस्तु नाप नं गुलिखे ज्व:ला:गु खनेदु । **पञ्चतन्त्र** व **हितोपदेश** अप्व: थें बाखं तप्यंक भाषान्तर अनुवाद थें जक जुयाच्वगु दुसा लौकिक, जातक, पुराण बाखया च्वमिपिंसं थ:पिनिगु धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक जीवनया स्वा:पा: नं बाखनय् च्वयेगु या:गु दु । नापं छु छु बाखनय् स्वनिगःया थायबाय्या नां तकं न्ह्यब्वयात:गु दु ।

थौं थें स्कूल कलेजय् मचातय्‌त छ्वया: औपचारिक शिक्षा बिइगु चलन मदुनिगु थुगु इलय् बाखंयात मनोरञ्जन व धार्मिक आस्थाया प्रतीक जक मयासे समाजय् ज्ञान बुद्धि ह्वलेगु छगू सशक्त प्रचार प्रसार माध्यमया रुपय् न छ्य:गु खनेदु । थ्व हे कथं प्राचीन न्ह्यागु नं बाखनय् नीति उपदेश छुं नं छुं थाय् कयाच्वंगु दु । सत्यया विजय असत्यया अन्तया सिद्धान्तय् प्राचीन बाखनं ह्ना कयाच्वंगु दु । थाय् बाय् ई स्वया: थीथी बाखं, थीथी इलय् थीथी व्यक्ति विशेष कनेगु, न्यंकेगु प्रचलन दु । बाख थुगु इलय् तसक हे लोकह्वा:गु विषय ख: धयागु खँ छगू हे बाखया सफूया ता:गू प्रति लुयावःगु यथासत्यं स्पष्ट या: ।

थौंया आधुनिक बाखया तुलनाय् प्राचीन बाख विषयवस्तुया दृष्टिकोणं, पात्र चित्रणया दृष्टिकोणं, प्रस्तुतिकरणया दृष्टिकोण नं आपाल पा:गु खनेदु । घटनाया प्राधान्यता, अलौकिक घटनाया वर्णन, अलौकिक पात्रया संयोजन, छपु हे बाखनय् आपाल आपा: घटनाया चित्रण आदि थुगु ईया बाखंया छगू विशेषता ख: । अथे हे थौंया बाखनय् थे कौतुहल, जिज्ञासा थनेगु प्रवृत्ति नं पुलांगु बाखनय् मदुगु मखु, तर पुलां बाखनय् कौतुहल, जिज्ञासा, आश्चर्य थनेगु ज्या अलौकिक घटनाया समायोजन वा पात्रतय्‌गु अलौकिक क्रियाकलाप पाखें जूगु दु ।

नेपालभाषाया म्ये, नाटकया च्वमित मध्ये गुलिस्यां थ:पिनिगु ना न्ह्यब्वया वसा तसे नेपालभाषाया बाखमितसें थ:पिनिगु ना तप्यंक न्ह्यब्वयावगु धा:सा खनेमदु । तर गुलि गुलि बाख च्वमितसें बाख क्वचायेके धुंका: अप्रासांगिक जूसा थ:पिनिगु मनया भाव अभिव्यक्ति, देशकाल स्थितिया टिका टिप्पणी, धा:सा यानावगु खनेदु । **ने.सं. ८८३स** रचना जूगु **रामायण कथा** नागु बाख सफुली, पृथ्वीनारायण शाह नेपा: गालय् आर्थिक नाकाबन्दी तयाबिइव थन चि, कपाय्, मल्ला आदिया हाहाकार जूगु तत्कालीन घटनाया चित्रण बाखं क्वचायेका: न्ह्याथनात:गु दु । थ्व हे कथं **बाल्मीकि रामायण** (ने.सं. ८२३-८२९) या च्वमि **दु:खि भारो** अध्यायया अन्त्य पतिकं थ:गु नुग:खँ व्ययावगु दु । थम्ह रामायण बाखं च्वयागुया उद्देश्य थुकथं न्ह्यथनात:गु दु

सम्वत ८२९ ... थ्व वणकाण्ड चोया दुखिया मनस माश दुख जुयाव दुख लमुन मोलके अर्थन चोया । छु दुख जुरो धारसा बबु मलन बियाव ताथा तलमधि तोलस पुलको ननि छें श्री २ भुपतीन्द्र मल्ल माहालाजन दुकास्यं बिज्याजाव झतापोल देव दानं । दुखियाता भुलाछें शिव वहाल ननिस छें पलिक बियाव थ्व छेंस थ्वते चोत वया दुखी, स्त्री, काय, म्ह्याय्, मुमा, बुबा थ्वते तापं चोङाव दुषिया मनसं मछुङापु जुयाव दुख रुमङाव थ्व दुख लुमन मोलके निमितिन श्री ३ रामायण वण काण्ड चोयाव श्री रामया गामं कायाव दिन हाङा जुरो, राम, राम, राम (वैद्य, ने.सं. १११९, : ३)

थुकथ थुगु इलय् बाखं न्यनेगु, कनेगु जक धार्मिक आस्था प्रभावित जुया: मखु बाखं च्वयेगु नं पुण्य संचय यायेगु, धार्मिक उद्देश्य जूगु स्पष्ट जू । नापं बाखं आत्मअभिव्यक्तिया छगू माध्यम तथा तत्कालीन सामाजिक, राजनैतिक घटनाया संवाहक तक जूगु दु ।

प्रकार : प्राचीन नेपालभाषाया बाखयात क्वय् बिया कथं ब्वथला: अध्ययन यायेछि -

- धार्मिक बाख
- औपदेशिक बाख
- लौकिक बाख
- न्यँकँ बाख

धार्मिक बाखं : धार्मिक बाख नेपालभाषा गद्ययागु छगू मूल विषय कथं अप्व: प्रचलनय् वयाच्वगु विधा विशेष ख: । व्यवहारय् थज्या:गु बाख कनेगु, न्यनेगु प्रचलन छगू साहित्यिक विधा अध्ययन याये कथं वा मनोरञ्जन काये कथं, परलोकय् सुख प्राप्ति व मोक्ष प्राप्तिया लँ मालेगु, पुण्य संचय यायेगु संस्कार कथं जूगु दु । थुलि जक मखु थज्या:गु बाखनय् न्ह्यलुइम्ह पात्रयात देवदेवी कथं श्रद्धा भक्ति यायेगु, बाखनय् उल्लेख जुइगु थाय्‌यात तीर्थ स्थल

भाःपिइगु प्रचलन थौं तक नं दनि । नेपालभाषाय् खनेदुगु धार्मिक बाखंया थीथी आधार श्रोत थथे खनेदु -

पुराण : नेपालभाषाया धार्मिक बाखंया मू आधारभूमि पुराण नं खः । थथे पुराणय् आधारित नेपालभाषाया थुगु ईया बाख खः - **श्रीभागवत् पुराण** (ने सं ६२५) **स्वस्थानी** (ने सं ७२३), **लिंग पुराण** (ने सं ७४१) **पशुपति पुराण** (७५२), **मार्कण्डेय पुराण** (७३७), **ब्रम्ह पुराण** (ने सं ८१५), **स्वयम्भू पुराण** (८६५) आदि । थुपि मध्ये **श्री भागवत् पुराण** नेपालभाषाया न्हापागु बाखं सफू जूगु दुसा **पशुपति पुराण** नेपालयागु थःगु हे धायेबहगु बाख सफू खः । थ्व **स्कण्दपुराणया** बाखंया लिधसाय् ज्यानातःगु खनेदु । थुगु ईया दकलय् लिपा पिदंगु व न्ह्यथने बहगु मेगु सफू **स्वयम्भू पुराण** खः । थ्व बाखनय् नेपाल उपत्यकाय् बस्ति आवाद जूगु बाखंया नाप थनया राजनैतिक, सास्कृतिक चित्रण दुगुलि थ्व नं नेपाःया थःगु हे पुराण जूगु दु । नेपालभाषाया पुराणया सफू मध्ये छगू अलग्ग हे उद्देश्य प्रेरित जुयाः रचना जूगु बाखं सफू खः **स्वस्थानी** । खयेत ला थ्व नं धार्मिक आस्था प्रेरित बाख हे खः, अथे खःसा नं 'स्वदेश' प्रेमया भावना अभिप्रेरित यायेगु कुतः नं थ्व बाखनय् खनेदु । धात्थें ला दैवी प्रसादवाद व पुरोहितवाद छुं छु अंशय् मुक्त जुयाः छें य् छें य् थःथःपिसं न्यनेकने जिउगु स्वदेश प्रेम, स्वजाति भावना स्वधर्म प्रति श्रद्धा नेपाःया जनजीवनय् धार्मिक दृष्टिकोण हे सा **जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपी गरियसीया** मन्त्र न्यकूगु स्वस्थानी खँग्वः दुने सुलाच्वगु भावार्थ संकेत याः । (वैद्य : ने सं ११११ पृ : २)

महाभारत : धार्मिक बाखंया छगू श्रोत महाभारत नं जूगु दु । थज्याःगु बाखंया भ्कोलय् ने.सं ७२१ यागु **सभापर्व** न्ह्यथने बह जू ।

जातक/ अवदान : जातक अवदान बाखंया भ्कोलय् **विचित्र कर्णिकावदान** (ने सं ७७१), **जातक संग्रह** (ने सं ८७०) आदि न्ह्यथने बह जू । थज्याःगु बौद्ध जातक अवदान बाखनय् नेपालभाषाया मेमेगु धार्मिक बाखनय् स्वयाः अज्ञात च्वमिपिसं नेपाल उपत्यकायागु धार्मिक भावना व उपत्यकाया जनजीवन नाप स्वापू क्यने कथं स्थानियता लुइकातःगु दु । थज्याःगु बाखं सस्कृत पालिभाषाय् च्वंगु बाखं स्वयाः पाःगु व थुकिइ च्वमिपिसं मौलिक खँ न्ह्यब्वयेहःगु नं खनेदु ।

रामायण : रामायणया लिधसाय् नं आपालं बाख प्राचीनकालय् रचना जूगु दु । थुपि गुलि रामायणया तःगू काण्डय् आधारित जूगु दुसा गुलि छगू निगू काण्डया आधारय् रचना यानातःगु दु । **बाल्मिकी रामायण** (ने सं. ८२३-८२९), **रामायण** (ने सं ८४७-८७२), **आध्यात्म रामायण** आदि थुगु इलय् खनेदुगु रामायणय् आधारित बाख खः ।

थुपिं बाख बाहेक नेपालभाषाया **बिलं पौ** (किपा बाख)या छगू अलग्ग परम्परा नं दु । थ्व भ्कोलय् ने सं ७५७ स सिद्धिनरसिंह मल्ल कृष्ण देग दयेकूबलय् छिंदिया तल्लाय् कियातःगु **रामायण** व च्वय्या तल्लाय् कियातःगु **महाभारतया किपाबाखं** उल्लेख यायेबह जू । थथे च्वय् उल्लेखजूगु थीथी कथया धार्मिक बाखनं व्यावहारिक जीवननाप स्वापू तयेगु बाहेक नीति व दर्शन आदिनाप नं प्रत्यक्ष रुप स्वापू तःगु खनेदु।

औपदेशिक बाखं : नेपालभाषाय् खनेदुगु औपदेशिक बाखं अप्वः धयाथें मेगु भाषाया टीका अनुवादया रुपय् खनेदु । नैतिक उपदेश बिइगु नैतिक आचरण भिकेगु थज्याःगु बाखंया मूलभूत उद्देश्य जूगु दु । थज्याःगु गुलि गुलि औपदेशिक बाखनय् कथावस्तुया माध्यम तय्यक सन्देश बिइगु याःगु दुसा गुलि गुलि बाखनय् संवादया माध्यमं न्यनेकने यानातःगु दु । थज्याःगु बाखं लायकुली जुजु मन्त्रीया कायपिंत राजनीति, समाजनीतिया ज्ञान बिइत, तत्कालीन सवसाधारणयात जीवन सुधालाक न्ह्याकेत माःगु अर्ति उपदेश बिइत च्वयातःगु खनेदु । थुगु ईया नेपालभाषाया औपदेशिक बाखं थथे खनेदु -

तन्त्राख्यान (ने सं ६३८) : थ्व पञ्चतन्त्रं प्रभावित बाख खः । थुकिइ न्हापा छपु सस्कृतया सिलः बियाः उकिया नेपालभाषानुवाद बिइकाः अनंलि वनाप स्वापू दुगु बाख बियातःगु दु । थ्व बाखं सफू नेवाःतयगु जनजीवनय् तसक हे लोकव्हाःगु खनेदु । थ्व सफूयात ल्ह्ययाः व्वनेगु परम्परा लिपा तक न्ह्यानावगु खनेदु ।

कुशोपदेश (ने सं ६७५) : थ्व रामचन्द्रया काय् कुशयात अङगद, सुग्रीव व तारां उपदेश बियातःगु च्यापु च्यापु सिलःया ग्रन्थ खः ।

धर्मलक्ष्मी सम्वाद (**ने सं ६९१**) : थ्व धर्मराज व लक्ष्मीया दथुइ धन तःधं लाकि ज्ञान तःधं धइगु बारेया नीतिबाखं खः । थ्व सफू मुक्क नेपालभाषां जूसां, थुकिया आधारश्रोत महाभारतया सम्वाद खः ।

युधिष्ठिर नारद सम्वाद (ने सं ८३५) : थ्व सफूया खास लक्ष्य जुजु जुइपिंत राज्य शासन सचालन यायेत माःगु ज्ञान बिइगु खः । थ्व सफू मुक्क नेपालभाषा जूसा थुकिया आधारस्रोत नं महाभारत हे जूगु दु ।

हितोपदेश (ने सं ६९१) : थ्व सफूयात हायन्स जोर्गेन्सन ने सं. ४८१ पाखे यागु खः धकाः नालाद्दीगु दु । थ्व हे ल्याख नेपालभाषाया न्हापागु सफू कथं हितोपदेशयात नालायकूगु खः । तर मय्जु ज्वाला स्थापितया अनुसन्धान कथं थ्व हितोपदेश सफू ने सं ६९१ यागु खः धयाःगु सीदःवःगु दु । थ्व बाखं बंगालया पण्डित 'नारायण' दयेकूगु संस्कृतया हितोपदेशयात स्वयाः

नेपालभाषा स्वतन्त्र रुप च्वःगु बाख सफू खः । थथे हे हितोपदेश नायागु मेमेगु बाख नं नेपालभाषा च्वयातःगु लुयावःगु दु ।

लौकिक बाखं : नेपालभाषाया **धार्मिक**, **औपदेशिक** बाख स्वयां **लौकिक बाखं** यक्व हे पाःगु खनेदु । थीथी रोमाञ्चक घटना न्ह्यब्वयाः कौतुहलता, जिज्ञासा थनाः ब्वँमिपित छगू कथं आनन्द बिइगु हे थज्याःगु बाखया तातुना खः उकिं मेमेगु बाखनय् स्वयाः थज्याःगु बाखनय् च्वमिया कल्पना तसकं हे च्वन्हयाः । थथे यइपुगु अजू चायापुगु बौद्धिक कसरत, नैतिक शिक्षा जाःगु विषयवस्तु नेपालभाषाया बाखनय् दुत हयेगुलिइ भारतय् मुस्मातयगु आक्रमणया कारणं ई.सं. १४ गुगु शताब्दी पाखे नेपालय् बिस्युं वःपि बुद्धिजीवीतयगु ल्हाः दुगु खनेदु । थुमिस ज्वनावःगु सफू पाखें नेपालभाषाय् थज्याःगु लौकिक बाखया रचना जूगु खनेदु । नेपालभाषाया अप्वः धइथें लौकिक बाखया आधारश्रोत ई.पू.या **गुणाढ्यं** च्वःगु **बृहत्कथा** जूगु दु । नेपालभाषाया धार्मिक औपदेशिक बाखया तुलनाय् लौकिक बाखनय् च्वमिया सृजनात्मक प्रवृत्ति आपालं न्ह्यलूगु व नेपाःया समाजिक सांस्कृतिक परिवेशय् थज्याःगु बाख निर्माण जूगु खनेदु । उकिं मेमेगु बाखया तुलनाय् थज्याःगु लौकिक बाखया सफू तसकं लोकप्रियाःगु व थज्याःगु बाखया सफू ल्हासाय् बनेज्याय् वनीपिस तकं ज्वनावनेगु याःगु दु । नेपालभाषाय् प्रचलित थीथी लौकिक बाखं थुकथं खनेदु -

बेताल पञ्चविंशतिका (ने.सं. ७४०) बेताल पञ्चविंशतिका धकाः अष्टसिद्धि लायेत सफल जूम्ह जुजुयात बेतालं कंगु नीन्यापु बाखया पुचः खः । थज्याःगु बाखनं छु कथं तत्कालीन समाजय् बौद्धिक कसरत याकेगु ज्या याःगु दुसा धर्म प्रति श्रद्धा बजायेकेगु नैतिक उपदेश बिइगु प्रवृत्तियात नं त्वःतूगु खनेमदु ।

बत्तिस पुतलिका सिंहासन द्धात्रिंशिका (ने.सं. ८२९) : थ्व सिंहासन पिहांवःपि स्वीनिम्ह लापाचिया बाखं खः । थ्व सफूया छगू संस्करण हायन्स जोर्गेन्सनं (ई.स. १९३९) पिकाःगु दु । अति रोमाञ्चक, कौतुहलता जाःगु घटना न्ह्यब्वयाः न्ह्यनीपित उत्सुक यानाः न्ह्याइपुकेगु थज्याःगु बाखया उद्देश्य जूगु दु । जुजु जुइपिके बुद्धिमता, पराक्रम, त्याग आदि थेंज्याःगु गुण दयेमाः धयागु खँ न्ह्यथने कथं बाख हनातःगु दु ।

शुक बहत्तरी (ने.सं. ८५६) : थ्व वाउँभत्तु छम्ह वनियाया कलाःयात कंगु न्ह्यनिपु बाखया संग्रह खः । शुक बहत्तरी बाखया श्रोत संस्कृतया शुक सप्ततौ जूगु दु । नेपालभाषाया प्राचीन लिखित बाखं मध्ये दकलय् सृजनामूलक बाख सफू 'शुक बहत्तरी' जूगु दु । नेपाःया सामाजिक परिवेशय् शुक बहत्तरीया निर्माण जूगु दुसा नैतिक शिक्षा प्रचार यायेगु समाजय् विद्यमान अनैतिकतायात पनेगु, उच्च वर्गीय परिवारया कुकृति, कुभावना, दुराचार आदिया

भण्डाफोर यायेगु शुक बहत्तरी बाखया विशेषता जूगु दु । शुक्र बहत्तरीया ने.सं. ८६६ या संस्करणयात भाजु प्रेमबहादुर कसाःनं ने.सं. ११०० स सम्पादन यानाः पिकयादी धुंकूगु दु

मुद्रा राक्षस कथा (ने.सं. ८२१) : राजनीतिया ज्ञान बिइगु सस्कृत प्याखंया बाख मुद्रा राक्षस कथा खः । थुकिया ने.सं. ८३९ या संस्करण भाजु छत्रबहादुर कायस्थं (ने.स. ११०८) सम्पादन यानाः पिकयादीगु दु ।

च्वय् न्ह्यथनागु लौकिक बाखं सफू बाहेक न्ह्यच्वःगु प्राचीन कालय् मेगु नं लौकिक बाखया सफू पिदगु दु गथे - वीरशिखा कथा (ने.स. ७८३), मन्त्र बुद्धि कथा (ने.स ७८३) आदि ।

न्यँ कँ बाखं : लिखित रुपय् मखु मौखिक रुपय् छगू पुस्तां मेगु पुस्ता जुयाः न्ह्यानाच्वंगु नेवाः जनजीवनय् प्रचलित जुयाच्वंगु बाखयात प्रेमबहादुर कसाःजुं **न्यँ कँ बाखं** धकाः नां छुनादीगु खः । नेपालभाषाया मौलिक सृजना मध्ये थज्याःगु बाखं नं छगू जूगु दु । नेपाःया सामाजिक सांस्कृतिक परिवेशय् निर्माण जूगु थज्याःगु न्यँ कँ बाखनं प्राचीन नेपाःया जनजीवनयात ब्वयेगु याःगु दु । प्राचीन नेपाःया सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक, धार्मिक आदि स्थितिया अध्ययन यायेत थज्याःगु बाखं मू वंगु ज्वलं जुइफु । न्यँ कँ बाख तत्कालीन प्रचलित **शुक बहत्तरी, बत्तीस पुतलिका** आदि बाखनं प्रभावित जूपि नेपालभाषीपिस थःपिस हे सृजना याःगु खनेदु । भ्रीथाय् प्रचलित न्यँ कँ बाख खः -

- द्वाःवाः अजिया बाखं
- धोच्वलय्चिया बाख
- सिन्हःप्ता मय्जुया बाखं
- का, खू, धुँसिया बाखं आदि

थज्याःगु बाखनं मनोरञ्जन बिइगुया लिसें समाजय् नैतिकता, बौद्धिकता, लगनशीलता, सत्यताया प्रचार यायेगुलिइ तिबः ब्यूगु दु । तर नेपालभाषाय् न्यँ कँ बाखयात लिखित रुपय् तयाः सरक्षण यायेगु ज्या ने.सं. १०७८ निसें तिनि जुल । थथे न्यँ कँ बाखयात न्हापां प्रकाशनय् हयादीम्ह च्वमि खः - **करुणाकर वैद्य** । थ्वयकलं नेवाः जनजीवनय् प्रचलित न्यँ कँ बाखं सकलन यानाः न्यागू भाग तकया सफू पिकयादीगु दुसा प्रेमबहादुर कसाः, केशरलाल आदि च्वमिपिस नं पुलां बाख संकलन यानाः पिकयादीगु दु ।

थुकथं नेपालभाषाया प्राचीन बाख, साहित्यिक अध्ययनया दृष्टिं जक मखु थनया धर्म, संस्कृतिया अध्ययनया दृष्टिं नं महत्वपूर्ण जूगु दु । थौंया बाखनं थें प्राचीन बाखनं तत्कालीन मनूतयगु जनजीवनयात ब्वयेगुलिइ उलि च्यूताः

मतःसा प्राचीन बाख भीगु धर्म संस्कृतिया छगू अभिन्न अंग जुइधुकूगु दु । थौंया आधुनिक बाख नाप अभ्यस्तपिं जुयाः नं भीसं माधबलय् **स्वस्थानी बाख** कनेगु, गुलाबलय् **बौद्ध जातक अवदानया** बाख न्यनेगु, सु सित कि छेंय् गरुड पुराणया वाखं कंकेगु संस्कारयात थौंतक नं त्वःतेमफुगु हे थुकिया छगू दसु खः ।

न्ह्यच्वःगु प्राचीनकालया म्ये

नेपालभाषाया काव्य साहित्यय् दकलय् न्हापां खने दुगु काव्य प्रकार म्ये जूगु दु । उकि भीगु प्राचीन काव्य धयागु हे प्राचीन म्ये खः । विविध देवदेवीपिनिगु **भजन, स्तुति म्ये,** सुख दुःखया अनुभूति प्वकातःगु मुक्तक म्ये, इतिकथात्मकता दुगु **बाखंम्ये,** देश वर्णन राज वर्णन दुगु **प्याखंम्ये** आदि प्राचीन म्येया विविध रुप खः । जुजु, प्रजा, मिसा मिज समाजया फुक्क वर्गया सामूहिक सहभागिता ब्वलगु प्राचीन **म्ये** साहित्य थौं भीगु भाषा साहित्यया प्राचीन गौरव जूगु दु, भीगु प्राचीन श्रृजनशीलताया प्रतीक जूगु दु, भीगु प्राचीन ख्वाःपाः स्वयेगु छपाः यचुगु न्हायक जूगु दु ।

विकास : म्ये हालेगु, म्ये न्यनेगु परम्परा भी नेवाःतय् आपालं पुला खनेदुसां आःतकयागु अनुसन्धान कथं म्येयात लिखित रुपय् पिव्वयेगु ज्या ने सं ६९० या दशकय् वयाः तिनि जूगु दु । थथे नेपाल सवत् ६९०या दशक पाखे खनेदुगु म्ये खः-

- **प्रनमति श्री जुगपति** ... ने सं ६९४ स च्युगु ।
- **अमल सहश्रनाम श्री बुंगलोक्येश्वर**
  (ने सं ६९४ स चोगाम क्वाथ दबलय् चिगु
- **ने.सं. ६९१ या अपूर्ण म्ये**

थुपिं स्वपु म्ये यलया तिभय जुजुपि - नरसिंह देव, पुरन्द्रसिंह देव, उद्धवसिंह देव (ने सं ६८०-७१७) पिनिगु विजय यात्रा सम्बन्धी वीर रसं जाःगु काव्य खः । तर थ्व म्येया रचनाकारतयूस धाःसा थपिनिगु नां न्ह्यथना वंगु खनेमदु । अथे हे मेगु **महेन्द्र मल्लया** नं (६८०-६९४) नां न्ह्यथनातःगु, तर च्वःगु ई उल्लेख मजूगु निपु म्ये - **१) कपटि मायान केन्या हे रामा २) मेव मदु नित छि शरण...** लुयावःगु दु । थथे लुयावःगु महेन्द्र मल्लया म्येया छपु नमूना खः -

राग विभाष । ताल- प्रताल
कपटीया मायान केन्या हे रामा ॥ध्रु॥
न्ह्यवस जी दोन्या छिपाली मजोन्या सुखया रसतु लेन्या ।
लोभसतु दोन्या थिर तासे चोन्या जमया पास मखन्या ॥१॥
हितन जि कन्या न्हसस मखन्या आव नुगल मछिन्या
अनारी मनन लिमल मखन्या मखुल लपुस दुविन्या ॥२॥
पुराण आदिन तंत्र मन्त्र जपतप दक जीन बोन्या
न्हिनीछिया दिन खिउजुसेवन छि नाम काय मलान्या ॥३॥
छुयाय दासनि छेमा जी पापीया कृष्णया दासनं ल्हान्या ॥४॥

(तुलाधर : ने सं. १०७७ :१)

थुकिइ **अनेक विधि नं नरया पति नं मल्ल महिन्द्र नं ल्हान्या** धकाः न्ह्यथनातःगुलि थ्व म्येया रचनाकार महेन्द्र मल्ल खः धयागु सी दु । रचना जूगु तिथि मिति न्ह्यब्वया मतःसां, महेन्द्र मल्लया ना न्हापां उल्लेख जूगु व थौं तक न विभिन्न दाफा भजनय् थुपि म्ये हालेगु परम्परा दुगुलि आःतकया परम्परा कथं नेपालभाषाया न्हापाम्ह कविया रुपय् **महेन्द्र मल्ल**यात हे कायेगु जूगु दु । खयेत ला महेन्द्र मल्लया ई स्वयाः नं आपालं न्ह्यःयागु रचना समय न्ह्यथनातःगु नेपालभाषाया म्ये नं लुयावःगु दु । तर थज्याःगु म्ये अभिलेख पाखे प्राप्त जूगु मखुसे हालेगु परम्परा पाखें प्राप्त जूगुलिं थज्याःगु तिथियात जक प्रमाणित आधार नालाः म्येया प्राचीनता क्वःछी मछिं । कारण व हे म्येयात छगू भजन सफूलिइ छगू ई न्ह्यथनातःगु दु सा मेगु भजन सफुलिइ मेगु हे ई न्ह्यब्वयातःगु दु । गथे **प्रभुजन गन जि लुमनी** धयागु म्ये सल (७) किसि (८) रंग (५) साल अथात् ने स ५८७ स रचना जूगु खः धकाः **राइट** पिकाःगु History of Nepal उल्लेख जूगु दुसा व हे म्येयात **सिगफ्रेड लीन हार्डजुं पण्डित अमृतानन्द** (ने सं ९२०-९५१) च्वःगु धकाः न्ह्यथनादीगु दु । अथे हे गुलिस्या नेपालभाषाया दकलय् न्हापाम्ह कवि कथं जुजु **रण मल्ल** (ने स ६०२-६४५) यात नालेमाः धायेगु न याःगु दु, कारण वयुकःया नां न्ह्यथनातःगु **कालीमाई देवीया** स्तुति सम्बन्धी छपु म्ये लुयावःगु दु । तर रण मल्लया म्ये सम्बन्धी गनं अभिलेख आदि छुं उल्लेख मजूगु, गनं दाफा भजनय् हालेगु परम्परा खनेमदुगु तथा **कालीमाई देवीया** छपु म्ये वाहेक मेगु म्ये रण मल्लया छपु हे आःतक गनं मलूनिगुलि आःयात नेपालभाषाया न्हापाम्ह कवि कथं **महेन्द्र मल्ल**यात निं नालेगु जूगु दु ।

थथे १६ शदिइ आःतकयागु अनुसन्धान कथं न्यापु म्ये लूगु दु । थुपि न्यापु म्येया आधारय् तत्कालीन काव्यया विषययात थुकथं ब्वथले छि - १) **भक्ति काव्य** २) **वीर काव्य** ३) **ध्याचू** आदि । संख्याया दृष्टिं थुगु समयावधिइ म्ह हे जक 'म्ये' खनेदुसां काव्य स्तरया दृष्टि कम मजू, धायें धायेगु खःसा थुगु ईया म्येयात प्रारम्भिक ईया म्ये धायेमछिं ।

महेन्द्र मल्लया ल्यू तःदं तक नं सृजनामूलक म्ये छपु हे खनेमत । लिपा १७ शदिइ **जगतज्योति मल्ल**या इलय् वनाः तिनि नेपालभाषाया काव्य धा अटूट रुपं न्ह्यात । १७ शदी नेपालभाषाया काव्यया इतिहासय् तसकं महत्त्वपूर्ण ई खः । थ्व ई काव्यया स्तरीयता, विषय विविधता, व्यापकता नापं काव्यया

संख्या, च्वमिपिनिगु सहभागिता आपालं दुगु, उल्लेख यायेबहगु ई खः । **जगतचन्द, सिद्धिनरसिंह मल्ल, प्रताप मल्ल** थेंज्याःपिं सिद्धहस्त कवित थ्व हे युगयापिं खः । मिजं च्वमिपिंस जक मखु, मिसा च्वमिपिंसं काव्य सृजनाय् ब्वति कायेगु ज्या न थ्व हे युगनिसें सीदयेक न्ह्यात । **लानी राजलक्ष्मी, ऋद्धिलक्ष्मी, भुवनलक्ष्मी, जयलक्ष्मी** आदिपिं थुगु ईया प्रमुख मिसा च्वमित खः । लायकू खलकं जक मखु जनसाधारण पाखें न **केशव उदास, जगत्‌केशरी, वृषहर्ष** थेंज्याःपिं कवित पिदन । **मुक्तक म्ये, भजन म्येया** परम्परा जक दयाच्वंगु थासय् इतिकथात्मकता दुगु **'बाखं म्ये', देश वर्णन, राज वर्णन** आदि थें ज्याःगु **प्याखंम्येया** परम्परा नं सीदयेक न्ह्यज्यात । लोक म्येयात तकं शास्त्रीयता छायपाः हालेगु चलन न जगत केशरी थें ज्याःपिं कवित पाखें जुल । फलतः थ्व युग थःत नेपालभाषा साहित्यया स्वर्ण युग धायेकल ।

१८ शदी वनाः नेपालभाषाया प्राचीन काव्यया विकासया धालय् छु छु शिथिलता खनेदत । काव्य सृजनाय् जुजु लानीपिंस ब्वति कया यकूगु दुसां १७ शदीया तुलनाय् इमिपाखें स्तरीय काव्य सृजना उलि मजुल । तत्कालीन नेपाःगालय् पिज्वःगु राजनैतिक अस्थिरताया प्रभाव नेपालभाषाय् नं लात । थुगु इलय् काव्य सृजनाय् सक्रियता जुजु लानिपिंसं स्वया नं लायकुलिइ आश्रित पण्डित कवितसें व सर्वसाधारण कवितसें अप्वः क्यन । मानवीय, राष्ट्रिय व सामूहिक दुःख संकट मुक्त जुइगु व समृद्धि भितुनेगु प्रवृत्ति हे थुगु शदीया मूलभूत काव्य प्रवृत्ति जूवन ।

स्वरुप : नेपालभाषाय् पुलागु काव्य फुक्क म्येया रुपय् दु । थुपिं थौं भजन, तुतः, लिलः मुक्तक म्ये, बाखंम्ये, प्याखंम्ये, सिन्हाज्याम्येया रुपय् न्ह्यलुयाच्वंगु दु । संगीतात्मकता थुगु ईया काव्यया मूल रुप जुगुलिं, विविध राग ताल सुरय् थुगु ईया काव्यया संचरना जूगु दु । म्ये बुद्धिपक्षयात स्वया नं 'हृदय' पक्षयात अप्वः थीगु याःगु दु । उकिं प्राचीन इलय् रचनाकारयाके भावाभिव्यक्ति बीगु कुशलता दयां जक मगाः वयाके राग ताल आदि संगीत सम्बन्धी ज्ञान नं अनिवार्य रुपं दयेमाःगु जुल ।

प्राचीन काव्यय् भक्ति, श्रृंगार, देशप्रेम, ध्याचू, समसामयिक घटनाया खं प्वलेगु प्रवृत्ति खनेदुसा **भक्ति, श्रृंगार** हे त्वाःमदयेक न्ह्यानाच्वंगु मूलभूत काव्यया विषय जूगु दु । **सिग्फ्रेड लीन हार्डजु** थःगु सफू **Songs of Nepal** (**Lienhard, B.S. 1992**) य् प्राचीन म्येयात १) **धार्मिक** २) **मतिना व ब्याहा** ३) **बाखंम्ये** ४) **उपदेशात्मक** व ५) **दुर्बोध काव्य** कथं न्यागू खण्डय् ब्वथलादीगु दु सा **डा. जनकलाल वैद्यजु** विषयवस्तुया आधारय् प्राचीन म्येयात च्याब्वय् ब्वथलादीगु दु । गथे - १) **धार्मिक म्ये** २) **मतिनाया म्ये** ३) **देशभक्ति म्ये** ४) **प्रशस्ति म्ये** ५) **उपदेश म्ये** ६) **ध्याचू म्ये** ७) **सिन्हाज्या म्ये** व ८) **शोक म्ये** आदि (वैद्यः, ने स ११०६) । थ्व हे कथं **भक्ति रस, श्रृंगार रस, वीर रस** हे थुगु ईया काव्यया

प्रमुख रस जूगु दु । भक्ति रसय् नं .. **सगुण भक्ति, निर्गुण भक्ति** निता कथं काव्य रचना जूगु दु । नेपालभाषाया प्राचीन साहित्यय् दकलय् अप्वः सृजनात्मक प्रवृत्ति न्ह्यलूगु विधा म्ये खः । तत्कालीन कवितसें रामायण, महाभारत पाखें भाव त्यायेकाःसां तप्यंक अनुकरण मयासे थःपिनिगु कल्पना तनाः मौलिक सृजनाकथं पिब्वयेगु याःगु दु । थुगु युगया कवितय्‌त गीतगोविन्दया कवि **जयदेव** व मैथिली कवि **विद्यापतिया** प्रभाव अप्वः लाःगु खनेदु । कवि जगतचन्दपिसं थःपित **न्हूल जयदेव** धाये यंयेकूगु खः उगु ईया कवित जयदेवपिं पाखें आपालं प्रभावित जू धयागु स्पष्ट जू ।

आत्मपरकता थुगु ईया काव्यया छताजि मू प्रवृत्ति खः । इतिकथात्मक बाखंम्ये तक विषयपरक मजुसें आत्मपरक जुयाच्वंगु दु । काव्य अप्वः स्वान्त सुखायया निंति थैथें जूगु खने दु सा तत्कालीन समाजया विभिन्न समुदायपाखें जुइगु गलत ज्याखं यात कुखिनाःतःगु **लोकचरित्र गीत** (जयप्रकाश मल्ल) थें ज्याःगु थौंया भाषा प्रगतिशील धायेबहगु म्येया नं रचना जूगु दु (सिंह, ने स. १११८) । प्रबन्धात्मक काव्य- महाकाव्य, खण्डकाव्य धाःसा थुगु इलय् खनेमदु । बरु थुकिया पलिसा बाखंम्ये, लोकम्ये, ऋतुम्ये व सिनाज्या म्ये आदि लुयावःगु दु । छता खँ - देवदेवीपिनिगु भजन स्तुति बाहेक सु नं प्राचीन च्वमितसें ध्यबा, पद आदिया लोभं सु नं व्यक्ति विशेषया स्तुति प्रशसाया म्ये चिनावंगु धाःसा खनेमदु । बरु थःगु दुःख कष्ट प्वके कथं निर्भिक जुयाः तत्कालीन शासक, सामन्ततय्‌गु शोषण, अन्याः अत्याःया यथार्थ चित्रण यानावंगु दु । **संसारया कारण, सिलुतिर्थ** आदि बाखंम्येया च्वमितसें तत्कालीन यथास्थितिया चित्रण नापं थनया सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक अभ राजनैतिक परिवेशयात न ब्वयेगु याःगु दु । थुकथं नेपालभाषाया प्राचीन काव्य नेपाःया प्राचीन जनजीवनया छपाः न्हाय्कं नं जूगु दु । प्राचीन कवितसें समकालीन जनजीवनय् प्रचलित नेपालभाषाया थःगु हे खँत्वाः खँभाय् छुनाः सरल सहज रुपं काव्याभिव्यक्ति बीगु याःगु दु । वार्णिक छन्दय् म्ये चिनेगु चलन तसकं म्ह जक खनेदु । अथे हे मेगु भाषाया खँग्वः दुथ्याकीबलय् नं नेपालभाषाया भाषिक स्वरुप हनन् जूगु खनेमदु । अलंकारिक भाषा छ्यलेगुली प्राचीन च्वमित गाकं पोख्त खनेदु (वैद्यः ने सं ११०६) ।

अथे हे नेपालभाषाय् प्राचीन साहित्यय् दकलय् अप्वः च्वमितसें ब्वति काःगु साहित्यिक विधा म्ये खः । यें, यल, ख्वपया प्रत्येक धया थें जुजुपिंस म्ये चिनेगु याःगु खनेदु । जुजुपिंस जक मखु लानिपिंसं तकं नं म्ये चिनेगु यानावंगु दु । जनसाधारण पाखें नं थःपिनिगु ना न्ह्यथनाः साहित्य सृजना यानावंपिं प्राचीन च्वमित नं थ्व हे विधाय् जक थैथें खनेदु ।

प्राचीन इलय् आपालं म्येया सृजना जूगुया मूलभूत कारण थथे खनेदु - क) जात्रा, उत्सव, दाफा भजन, पूजा आदि नेवाःतय्‌गु सांस्कृतिक जीवनया महत्वपूर्ण पक्ष जूगु व थज्याःगु पर्वया निंति म्ये चिनाः ख्वायेगु परम्परा दुगुलिं न आपालं म्येया रचना प्राचीनकालय् जूगु खः । ख) भीथाय् न्हापानिसें नाटक

च्वयेगु परम्परा दुगु व नाटकय् अनिवार्य कथं देश वर्णन, राज वर्णन, लायकू श्रृगारिक म्ये, नान्दी म्ये आदि दुथ्याके माःगु कारणं न आपालं म्ये रचना जूगु खः। ग) प्राचीन इलय् जुजु लानीपिनि न्ह्याइपुकेगुया नापं अध्ययन व अभ्यासया छता मू विषय 'संगीत' जूगुलिं नं जुजु लानी व लायकू कवितसें आपालं म्ये चिनेगु याःगु खः। घ) थःपिनिगु दुःख सुख प्वंकेगु छगू दकलय् सबल व सक्षम माध्यम म्ये जूगुलिं आपालं प्राचीन च्वमितसें चाहे सामूहिक दुःख सुख जुइमा वा वैयक्तिक जुइमा, म्ये विधायात हे अभिव्यक्तिया माध्यम कथं छ्यःगुलिं नं आपालं म्येया रचना जुइफुगु खः (वैद्य, ने सं ११०६ : ८-१०)।

प्रमुख कवि/ कवयित्री

थौं प्राचीन म्येया श्रोत धयागु हे दाफा भजन, प्राचीन नाटक, पौभाः, अभिलेख जूगु दु। थज्याःगु हे श्रोत पाखें **मानदासजुं १००० पु म्ये** मुंकादीगु दुसा, **सीगफ्रेड लीनहार्ड**जु १०० पु म्येया संकलन यानाः **नेवारी गीतिमञ्जरी** पिकयादीगु दु। अथे हे **मानदास तुलाधर, ठाकुरलाल मानन्धर, प्रेमबहादुर कंसाकार, छत्रबहादुर कायस्थ**पिंसं नं आपालं प्राचीन म्ये मुंकाः पिकयादीगु दु। डा **जनकलाल वैद्य**जु ला **नेपालभाषाया पुलांगु म्येया सृजनात्मक प्रवृत्तिइ** विद्यावारिधि हे यानादिल। थ्वयकलं थःगु शोध ग्रन्थय् प्राचीन कालया च्वमित धकाः लायकू खलक पिदपिं भिंच्याम्ह जुजु कवित, न्ह्यम्ह लानि कवयित्रीत तथा जनसाधारण पाखें न्याम्ह कवितय्गु नां न्ह्यथनादीगु दु। थ्वयकःपिं फुकसिगु अध्ययन अनुसन्धान कथं नेपालभाषाया मुख्य मुख्य प्राचीन म्ये च्वमित थुकथं न्ह्यलूगु दु -

महेन्द्र मल्ल (ने.सं. ६८०- ने.सं. ६९४) :- महेन्द्र मल्लयात नेपालभाषाया न्हापांम्ह कविया रुपय् नं नालाताःगु दु। थ्वयकःया लूगु निपु म्ये ब्वनेबलय् थ्वयकःयात आध्यात्मिक दर्शन पाखें धेचूम्ह छम्ह प्रौढ कवि धाये छि। थ्वयकःया म्येय् लुयाच्वंगु भाव गाम्भिर्य कवितात्मकता व संगीत माधुर्य अतिकं च्वछाये बह जू। थुकि नेपालभाषा उबलय् निसें काव्यया क्वातुगु माध्यमया रुपय् ब्वलने धुकूगु क्य। (वैद्य, ने सं. ११०६ : ५४)

जगज्योति मल्ल (ने.सं ७३३-७५६) :- जगज्योति मल्ल ख्वप लायकुलिं पिदम्ह न्हापाम्ह कवि खः। जगज्योति मल्लया इलंनिसें नेपालभाषाया प्राचीन काव्य निरन्तरता प्राप्त यात। थ्वयकलं थः लायकूया मैथिली विद्वान कवि वंशमणि झा लिसे जानाः भरत नाट्यशास्त्रया लिधंसाय् **संगीत चन्द्र** (बी २८८।२२) धाःगु व्याख्या नं दुगु टीका ग्रन्थ नेपालभाषां च्वया थकूगु दु। थ्व सफू संगीतया सैद्धान्तिक ज्ञान सम्बन्धी आःतक स्यूगुलिइ नेपालभाषाया न्हापांगु सफू

खः। **गीत पन्चाशिका** (बी २८८।१२) व **सप्तताल गीत** (आशा सफू कुथि) अनया प्रख्यात म्ये सफू खः। थ्वयकःया **नानार्थ पन्चदश गीत** (२८६।९) नागु १५ पु म्ये संग्रह राष्ट्रिय अभिलेखालयय् लुयावःगु दु। थ्वयकःया म्ये दाफा भजन खलःया सफुलिइ नं दुथ्याना च्वंगु दु।

किन्चित कउतुक (कौतुक) नेपालया भास

मुरुखया हास गुणिया अभिलास (वैद्य, ने सं ११०६ : १२५)

धकाः दकलय् न्हापां नेपालभाषां नं कौतुकपूर्ण काव्य सिर्जना यायेज्यू धकाः धयावम्ह कवि थ्वयकः हे खः। जगज्योति मल्लया म्ये अध्ययन यायेबलय् अनया मेया मू विषयवस्तु व प्रवृत्ति श्रृगारिकता व नैतिकता खने दु। छखेर थ्वयकःयात संस्कृत साहित्यया श्रृगारिकता व नैतिक काव्यया प्रभाव लानाच्वंगु दु सा मेखेर अनया श्रृगारिक काव्यया भाव व शैलीया प्रभाव अनया लिपाया कवि **जगचन्द्र** अर्थात **जगत प्रकाश मल्ल**यात लाःवगु खने दु (वैद्य, ने.सं ११०६ : १४०)।

सिद्धिनरसिंह मल्ल (ने.सं ७३९ - ने सं ७८१):- यलया जुजु सिद्धिनरसिंह मल्लयात आःतक ज्वः मदुम्ह कृष्ण भक्ति परम्पराया कवि कथं नालाताःगु दु। थ्वयकःया म्येय् **भागवत् पुराण, गीत गोविन्द, विद्यापति** पदावलिया प्रभाव गाक्कं लाःगु दुसां, थ्व तप्यंक अनुसरण मखुसे भाव जक त्यासा कयाताःगु खः। थ्वयकःया म्ये निर्गुण भक्ति काव्यया छगू नमूना जूगु दु। थ्वयकःया नेपालभाषाया **३१ पु म्ये व कृष्ण लिला सम्बन्धी रंगीन पौभाः** थौं तक नं कृष्ण देगलय् ज्याःपुन्ही कुन्हु ब्वयेगु यानि। अथे हे मेगु न्यापु म्ये कृष्ण देगःया भजन सफुली व यल मंगःया भिंचःया भजन सफुली सुरक्षित जुयाच्वंगु दु। पौभाःया म्ये व उकिया बिस्तृत विवरण नापं हालय् **शीगफ्रेड लीनहार्ड**जु **The Divine Play Of Lord Krishna** नामं पिकयादीगु दु। कृष्ण लिला सम्बन्धी काव्यय् रस, गुण व अलंकार काव्यशास्त्र कथं दुथ्यानाच्वंगु दु। दर्शन चिन्तनया समागमन जुयाच्वंगु थ्वयकःया काव्य आत्मानुभूतिमूलक जू। काव्य प्रस्तुतिइ वर्णनात्मक व इतिकथात्मक प्रवृत्ति स्वयाः नाटकीय प्रवृत्ति अप्वः सशक्त जू। काव्यय् विषयभूमि व संगीत छस्वा छधी जुयाः न्ह्यानाच्वंगु दु। थ्वयकःया काव्यया प्रभाव लिपायापिं मेमेपिं कवि, कवयित्रीत **ऋद्धिलक्ष्मी**, आदिपित तक लाःगु खनेदु (वैद्य, ने.स ११०६:२७२)।

श्री निवास मल्ल (ने सं ७४७- ने.सं ८०७) :- श्री निवास मल्ल सिद्धिनरसिंह मल्ल धुकाः यलया लायकुलि पिदम्ह नेपालभाषाया छम्ह उत्कृष्ट कवि खः। थ्वयकःया फुक्क धया थें म्येय् लोकनाथया आराधना यानाताःगुलिं श्री निवास मल्ल लोकनाथया उपासक खः धयागु स्पष्ट जू। थ्वयकःया अबुजु सिद्धिनरसिंहया म्ये अप्वः धया थें निर्गुण भक्ति जाः थें, थ्वयकःया म्ये वात्सल्य भक्ति जाःगु खनेदु। थ्वयकःया अमर कृत्ति **दशावतार** नाटक खः, गुगु नाटक फुक्क पद्य च्वयाताःगु दु। थ्वयकलं चिना थकूगु आपाः धया थें म्ये, थ्वयकःया

दशावतार नाटक संग्रहलय् दुथ्याना च्वंगु दु । **नारायण सुरगन संसार न भिन** ध्वयुक:या दकलय् ताहाक:गु व रचनाया दृष्टि त:जिगु म्ये खः । भक्ति, श्रृंगार, नीति, दर्शन व देश वर्णन ध्वयुक:या म्येया मू बिषय जूगु दु ।

प्रताप मल्ल (ने.सं ७६१- ने.सं ७९४) :- मैथिली कवि विद्यापतिया श्रृंगार प्रवृत्ति प्रभावितम्ह येया जुजु प्रताप मल्लयात नेपालभाषाया प्राचीन श्रृंगारिक कविया रुपय् म्हसीकेगु या: । थ:त कवीन्द्र धायेके य:म्ह प्रताप मल्ल नेपालभाषा ४० पु मल्याक म्ये चिनावगु दु । तर ध्वयुक:या म्ये सिद्धिनरसिंह मल्लपिनिगु म्ये थें स्थानीय दाफा भजनय् उलि हालेगु या:गु खनेमदु । भक्ति, उपदेश, लायकू श्रृंगार, ऋतु वर्णन ध्वयुक:या म्येया मू विषयवस्तु जूगु दु । श्रृंगारिक म्येय् कृष्ण राधाया मतिनाया म्ये हे अप्व: खनेदु । थुकथं प्रौढ स्तरीय भाषा त:जिगु लायकू श्रृगारिक म्ये व बौद्धिकता जा:गु उपदेशात्मक म्ये चिनादीम्ह प्रताप मल्ल १७ गूगु शदीया नेपा:या छम्ह सशक्तम्ह कवि जूगु दु ।

जगतप्रकाश मल्ल (ने.सं ७६४ - ने.सं ७९३) :- संस्कृतया रीति परम्पराया काव्य धा: नेपालभाषाय् न्ह्याकूम्ह ख्वपया जुजु जगतप्रकाश मल्ल १७ शदीया सयोग श्रृगार पक्षया छम्ह स्यल्लाम्ह कवि खः । जयदेव, विद्यापति थें ज्या:पिं कवित पाखे प्रभावितम्ह जगतप्रकाशं थ:त **न्हूम्ह जयदेव** धका: नं च्वयेगु या: । ध्वयुक: थे ज्या:पिं कवितयुगु प्रादुर्भावं तत्कालीन नेपालभाषाया काव्यं छगू स्तरीयता प्राप्त यात । ध्वयुकल नेपालभाषा जक मखु मैथिली, संस्कृत भाषा न आपालं कविता च्वयादीगु दु । रीति गुणं जा:गु म्ये चिनेगुली १७ शदीया छम्ह सशक्त कवि ध्वयुक: नं जूगु दु । जगतप्रकाश मल्ल व ध्वयुक:या मन्त्री चन्द्रशेखर निम्ह जाना: जगतचन्द धका: नां न्ह्यथना: च्व:गु ५१९ पु म्ये संग्रह **नेपालभाषा गीत** (संगीत भाषा) थौं प्राचीन काव्यया छगू स्येल्ला:गु दसु जूगु दु । थ्व मुना दुने दुथ्या:गु अष्टनायिका गीत काव्यया मिखा स्वयेबलय् तसकं च्वछाये बहजू । थुपि नायिका भेद वर्णन सम्बन्धी च्यापु म्ये ख्वप लायकूया नाग पुखुलिइ छगू शिलाभिलेखय् सचित्र किइका: पलिस्था यानात:गु दु । ध्वयुक:या **नेपालभाषा गीत** म्ये संग्रहस दुथ्या:गु आपालं म्ये ध्वयुक:या **मूलदेव शशीदेव** नाटकय् दुथ्यानाच्वगु दु । प्राचीन काव्यय् यक्व विषय-वस्तु ज्वना: म्ये चिनाथकूपिं कवित मध्ये जगतचन्दससिं न खः । भक्ति, श्रृंगार, देश प्रेम बाहेक राजवंशया वर्णन, उपदेश, शोक, ऋतु वर्णन, समसामयिक खँ व सांस्कृतिक ज्याखँया वर्णन थें ज्या:गु विषययात न थ:गु काव्यय् दुथ्याकेगु ज्या ध्वयुकलं यानादीगु दु । अथे हे काव्यया भाव अनुकूल जुइक संगीत ध्वनि व माधुर्यता ध्वयुक:या काव्यय् दु । ध्वयुक:या श्रृगारिक म्ये अप्व: धयाथें रति विलास ग्वाकिगु कथंयागु जूगु दु ।

जितामित्र मल्ल (ने.सं ७९३-ने.सं ८१३) :- थ:गु नाया न्ह्य:ने **सुमति** धका: न्ह्यथनादीम्ह ख्वपयाम्ह जुजु जितामित्र मल्लया संस्कृत मैथिलि च्वयात:गु

आपाल म्ये लुयाव:सा नेपालभाषा च्वयात:गु आ:तक च्यापु म्ये जक लुयाव:गु दु । ध्वयुकल च्वयादीगु म्येय् लायकू श्रृगारिक म्ये हे अप्व: खनेदु ।

ऋद्धिलक्ष्मी (ने.सं ८००- ने.सं ८०७) :- ध्वयुक: येया जुजु पार्थिवेन्द्र मल्लया कला: तथा भूपालेन्द्र मल्लया मा खः । थौं तकयागु उपलब्धी कथं लानी ऋद्धिलक्ष्मी नेपालभाषाया जक मखु नेपा:या हे छम्ह न्हापाम्ह कवयित्री कथं परिचित जूगु दु । काव्यशास्त्रया परम्पराकथं च्वयात:गु **सोव सोव रसिकन स्वव वसन्त** नांगु ध्वयुक:यागु लुयाव:गु म्ये ध्वयुक:या काव्य प्रतिभा स्पष्ट यानाब्यूगु दु ।

जयलक्ष्मी (ने.सं ८०५-८२६) :- ध्वयुक: यलयाम्ह जुजु योगनरेन्द्र मल्लया छम्ह लानी खः । ध्वयुक:या निपु म्ये लुयाव:गु दु । आत्मपरकता हे ध्वयुक:या म्येया मूलभूत प्रवृत्ति खः । थ: भा:त मेपिनिगु चुकलि खँ न्यना: थ:त तापाका ह:गुलि थ:त जूगु दुःख आदियात प्वकात:गु ध्वयुक:या म्ये पुरुष प्रधान समाजय् मिसातयुगु स्थिति व धायुयात ब्वयेगु या:गु दु ।

भुवनलक्ष्मी (ने.सं ८०७-८२१) :- ध्वयुक: येया जुजु भूपालेन्द्र मल्लया लानी व जुजु भाष्कर मल्लया मां खः । ध्वयुक:या स्वपु म्ये - **जय देवी सोगुलि भुवनया थकुरानी** नांगु दुर्गा भवानी स्तुति म्ये **हादे अतिन सुन्दर देश कान्तिपुरी नाम हाय स्वय** नांगु देशया सौन्दर्ययात च्वछायात:गु देश प्रेमया भावनां जा:गु म्ये, **छि छम्हस्या आस दास भेव मदु जित गति** धका: आत्म आलोचना यानात:गु आत्मपरकतां जा:गु म्ये लुयाव:गु दु । म्येया माध्यमं देया गौरव गाथा नाप स्थानियता न्ह्यब्वयेगु, ज्या न्हापा ध्वयुक:या म्येय् जूगु दु ।

कुमुदिनी देवी (ने.सं ८४२-८७७) :- कुमुदिनीदेवी येया जुजु जगज्जय मल्लया लानी व जयप्रकाश मल्लया मां खः । ध्वयुकल थ: भा:त **जगज्जय मल्ल** नाप जाना: श्रृंगार व भक्ति रसं जा:गु म्ये चिनेगुया नापं थम्ह नं अलग्गं हे म्ये चिनावगु दु । ध्वयुक:या **भवानी छि चरण शरण सदान** म्ये छपु उल्लेख यायेबहगु म्ये खः । गुगु म्ये थौं तकं नं स्वनिग:या विभिन्न दाफा भजन खलकं हालेगु या: नि । भक्ति उपदेश ध्वयुक:या म्येया मूलभूत विषय जूगु दु । गाम्भिर्य भाव, पायुछिगु उपमा, माधुर्य संगीतात्मकता जा:गु ध्वयुक:या म्ये, ध्वयुक:यात नेपालभाषाया छम्ह प्रतिभा सम्पन्न कवयित्री कथं परिचित याकूगु दु ।

रणजित मल्ल (ने.सं ८४२- ने.सं ८९०) :- नेपालभाषा दकलय् अप्व: प्याख च्वयावंम्ह ख्वपया जुजु रणजित मल्ल प्याख म्ये च्वमि कथं जक मखु देश प्रेमया भावनां जा:गु म्ये च्वइम्ह च्वमिकथं नं न्ह्यलू गु दु । **हाय हाय राम** ध्वयुक:या तसकं हे चर्चित म्ये खः ।

वृद्धिलक्ष्मी (ने. सं ८४२–ने.सं ८९०) :– ख्वप देयाम्ह वृद्धिलक्ष्मीदेवी जुजु रणजित मल्लया लानी खः । ध्वयकःया खुपु म्ये लुयावःगु दु । अप्वः धया थे म्ये भक्ति रस प्रधान जुसा, भक्ति प्रवृत्ति नाप श्रृंगारिकता, उपदेश तथा ध्याचूयात म्येया विषय कथ कःघाःगु दु । ध्वयकःया गुलि गुलि म्येय् तत्कालीन राजनैतिक घटनाया न संकेत दु । ध्वयकःया प्रत्येक म्येय् थः कायया हक अधिकार सुरक्षित यायेगु, सरक्षण यायेगु निति सः ध्वयाच्वंगु दु । वृद्धिलक्ष्मी च्वयादीगु म्ये मध्ये **क ख ग घ** या म्ये न्ह्यथने बह जू । थ्व म्यें वृद्धिलक्ष्मीया काव्य प्रतिभा यचुक ब्वयाब्यूगु दु । थुपि म्ये ख्वप व थिमिया दाफा भजनय् थौं तक न हालेगु यानि ।

जयप्रकाश मल्ल (ने.सं ८५५–ने.सं ८९०) :– ये देया अन्तिम जुजु जयप्रकाश मल्ल थःगु ईया छम्ह स्येल्लाम्ह कवि खः धयागु खँ वयकःया **रत्नेश्वर प्रादुर्भाव**, **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय् च्वंगु प्याखम्यें स्पष्ट याः । ध्वयकःया आत्मपरक स्तुति म्येय् थःगु जीवनया किचः जक मखु देया राजनैतिक स्थितिया संकेत न दु ।

दयालक्ष्मी (ने.सं ८५५–८७०) :– दयालक्ष्मी देवी येँया जुजु जयप्रकाश मल्लया लानि खः , वयकःयात छम्ह आत्मपरक कवयित्रीया रुपय् परिचित यायेछि । ने सं ८६६ निसे ८७० तक लायकूया तःधी काजीपिनिगु खँ न्यनाः जुजु जयप्रकाश मल्लयात लानि दयालक्ष्मी राज्यच्यूत यानातःगु खः , लिपा जुजु थःगु शासनभार लितकासेंलि लानियात सासना बीगु ज्या यात । थुगु इलय् दयालक्ष्मी थः प्रभुयाके क्षमा पवनाः म्ये चिना हालातःगु खनेदु । थज्याःगु हे छपु म्ये **चित्त तसे प्रभु विनत्ति खँ ल्हाये** खः । थ्व म्येय् कवयत्री थःगु द्विविद्व वाःचायेकाः **निरबुद्धि तिरि जाति** धकाः थःत थम्हं आत्म आलोचना यानाः थः भाःतयागु न्ह्यापाया माया लुमका च्वंगु खनेदु । अथे हे कतःया खँ न्यनाः रानी दयालक्ष्मी थःत अन्याय व विश्वासघात याःसा जुजु जयप्रकाश प्याख व म्येचिने बलय् थः मायात स्वया न दया लक्ष्मीया नां लुमका म्ये चिनेगु याःगु दु । (वैद्य, ने सं ११०६: ८७६) ।

लायकू खलक बाहेक जन साधारण पाखें नं प्राचीन काव्य भण्डार जायेकेगुली तिबः जूगु दु । थथे जन साधारण पाखें पिदंपि प्रमुख कवित खः

केशव उदाश (ने.सं ७२०–७३२) :– **हनुमान प्याखंया** कथात्मक म्येया समाप्ति वाक्यय् 'ल्हाकम्ह'या रुपय् खनेदुम्ह केशव उदास, आःतकयागु अनुसन्धान कथ नेपालभाषाया वाखम्येया दकलय् न्हापाम्ह ज्ञात कवि खः । केशव उदास चिना थकूगु म्येया मू प्रवृत्ति श्रृंगारिकता खःसा, भक्ति गौण प्रवृत्ति कथं न्ह्यलूगु दु । नेपालभाषाया **पुवाज्या म्ये** थें जाःगु लोक म्येयात काव्य शास्त्रीय लक्षणं जाःगु माया मतिना सम्बन्धी वाखम्येया रुपय् छयलादीम्ह कवि ध्वयकः हे खः ।

जगतकेशरी (ने.सं ७९८) :– भौं त देय्या जनसाधारण पाखें पिदम्ह कवि जगतकेशरीया नां उल्लेख जूगु **चण्डेश्वरी स्तोत्र** शीर्षकया छपु स्तुति म्ये लुयावःगु दु । थ्व म्ये भौंतय् थौं न बैशाख लच्छि यंक व विशेष यानाः चण्डेश्वरीया जात्रावलय् स्वन्हु तक पाठ व भजन यायेगु चलन दु । थ्व पौराणिक बाखया लिधसाय् चिनातःगु स्तोत्र जुयाः नं थुकिया शैली थुकियात मौलिक स्वतन्त्र रचना थें च्वकाब्यूगु दु ।

थथे च्वय् उल्लेख जूपि कवि, कवयित्रीत बाहेक प्राचीन इलय् मेपि नं आपाल लायकुलि नाप जनसाधारण पाखें पिदंपि कवि, कवयित्रीत दनि । गथे - **नृपेन्द्र मल्ल, पार्थिवेन्द्र मल्ल, योगनरेन्द्र मल्ल, भूपतिन्द्र मल्ल, योगप्रकाश मल्ल, विष्णु मल्ल, राज्यप्रकाश मल्ल, भाष्कर मल्ल, जगज्जय मल्ल, सदाशिव मल्ल, चन्द्रलक्ष्मी, वृषमानन्द, विलदातासिंह नागनसाध्वज** आदि । धाथे धायेगु खःसा, म्ये चिना मवपिं शासकत थुगु इलय् मदु हे धाःसा ज्यू । तर जनसाधारण पाखें धाःसा म्ये चिनावपि कवितय्गु नां म्ह हे जक लूगु दु । थथे जनसाधारण पाखें म्ह हे जक च्वमित खनेदुगुया कारण छुं अवश्य दयेफु । संगीत शास्त्रया ज्ञान मदयेक म्ये चिने मफइगु व थज्याःगु शास्त्रीय ज्ञान सर्वसाधारणयाके मदइगु, सामन्ति मनोवृत्तिया कारण जुजु लानिपिनीगु म्ये जुल कि जुजु लानिपित लय्तायेकेभन दाफा भजनय् हालीगु तथा सुरक्षित यानातइगु, सर्वसाधारण च्वमितय्सं हीनताबोधया कारण, थःपिनिगु नां मतसे म्ये रचना यानागु ईया शासकतय्गु नां जक बिइगु आदि यानाः तत्कालीन इलय् सर्वसाधारण कवित आपाः खने मदुगु जुइफु ।

थौं नेपालभाषाया प्राचीन म्ये छगू पुलागु साहित्यिक विधा जुयाः जक महत्वपूर्ण जूगु मखुसे झीगु धर्म संस्कृतिया छगू अभिन्न अंग न जुइधुंकूगु दु । विविध द्यःपिनिगु विविध भजन स्तुति हालेगु, विविध नखः पर्वबलय् विविध राग तालया म्ये हालेगु चलन थौं तकं ल्यनाच्वंगु थुकिया दसु खः । अथे हे प्राचीनकाल निसें थौं नं म्ये आत्म अभिव्यक्तिया छगू सशक्त व सबल माध्यम जुयाः झीगु जीवन नाप ध्यले पुनाच्वंगु दु ।

न्ह्यच्वःगु प्राचीनकालया नाटक

थौं जक मखु प्राचीनकाल निसें साहित्यया तःजिगु विधा नालातःगु मध्ये नाटक नं छगू खः । नेपालभाषाय् नाटक शब्दया पर्याय कथं प्याखयात कायेगु याः । तर प्याख धायेबलय् नेपालभाषाय् **नाटक** जक मखु, **हुलाप्याखं, भावनृत्य** आदियात न थुइकेगु चलन दु । तर अथे खःसा थन प्याखं धकाः नाटकयात जक थुइकेगु जुइ । नेपालभाषा साहित्यय् न नाटक प्राचीनकाल निसें छगू तःजिगु व

लोकव्हाःगु साहित्यिक विधा जूगु दु । थुकिया पुष्टि स्वयम तत्कालीन मल्ल शासकतय्‌स नाटक च्वयावगु, नाटक म्हितावगु, लाय्‌कूया विविध उत्सवय् नाटक क्यनावगु ऐतिहासिक तथ्यं याःगु दु । अथे हे साहित्यिक दृष्टिं नं सृजनात्मक सशक्तता भय्‌बिउगु प्राचीन विधा म्हेयां लिउ नाटक हे जूगु दु ।

विकास : आतकयागु अनुसन्धान कथ नेपालभाषाय् बाखं, म्ये, च्वयेगु परम्परा न्ह्यायेधुकाः तिनि नाटक च्वयेगु जूगु खनेदु । नेपालभाषा लिखित रुपय् नाटक खनेदये न्ह्यः हे हुलाप्याख, भावनृत्य जक मखु मेगु भाषाया नाटकं न थनया जनजीवनय् क्वात्तुक हा कायेधुकूगु खः । थ्व खँयात थनया अभिलेख, वंशावली पुष्टि याःगु दुसा, यैं, यल, ख्वप लाय्‌कूया न्ह्यःने दुगु दबू, त्वाःत्वालय् दुगु दबूचा थुकिया दसि जुयाच्वंगु दु ।

नाटक सम्बन्धी थौं तकया अनुसन्धान कथ जलद्यःया नामं पिकाइगु **हरिसिद्धि** प्याख नेवाः संस्कृति दुन प्रचलनय् वयाच्वगु प्याख मध्ये दकलय् पुलागु प्याख खः (कसाः १०८४:४) । थ्व हरिसिद्धि पुराण कथ ई.पू. **१५०** स्वयां न्ह्यः पिदगु प्याख खः । देववंशावली कथ जुजु विक्रमादित्य उग्रतारा देवीया उजं कथ थ्व प्याखं दयेकूगु (पौडेल, वि.सं २०२०: ६४) खः । हरिसिद्धि प्याखं न्हापां नाटकया रुपय् दुगु, तर लिपा ने.सं ६०५ य् वनाः नृत्यया रुपय् हिलावंगु खः धयागु धारणा दु । लिपा दथुइ त्वाःदला वंसां नं प्रताप मल्लया पालनिसें थौंतक जलया नेवाःतय्‌सं हरिसिद्धि प्याखं प्रदर्शित याना वयाच्वंगु दु । थौंकन्हय् थ्व नाटकया रुपय् मखु, भावनृत्यया रुपय् दु ।

पूर्व मध्यकाल निसें हे नेवाःतय्‌गु जनजीवनय् नाटकं महत्वपूर्ण थाय् काःगु खनेदु । थुगु इलय् जुजुपिनि मचा जंक्व, जन्मन्हि, इहिपा व्रतबन्ध आदिया उत्सव तथा सतः, देगः, जःधु, हिति ,बही आदि निर्माण, जिर्णोद्धार याइगु लसताय् नाटक क्यनेगु चलन दुगु खँ वंशावली तथा अभिलेख आदि पुष्टि याःगु दु । ने.सं ३७६ स जयदेव जुजुया **मेनंटुन्यि नागपटुबन्धविधि** विधान याःबलय् **नन्ही प्याखं** क्यगु धर्म मल्ल देवया जन्मोत्सवया लसताय् **चतुरङ्ग** नाटक हुइकूगु, अथे हे धर्म मल्लया इहिपाया लसताय् ने.सं ५०३ पौषकृष्ण एकादशी कुन्हु '**भैरवानन्द** प्याखं क्यंगु (बज्राचार्य, ने.सं ११११२ : ४४-४५) खँ वंशावलिइ उल्लेख जूगु दुसा ईबहीया अभिलेखय् ने.सं ५४७ जेष्ठ शुक्ल एकादशी कुन्हु ईबहिइ लुँ गजू छाःगु व ध्वाँ य् ब्वयेकूगु लसताय् जुजु ज्योतिर मल्ल बिज्याकाः रामभारो च्वःगु **वीरवाहु** प्याखं क्यन धयागु खँ उल्लेख जूगु दु । थथे थुगु इलय् विविध पर्व, उत्सवय् प्याख क्यनेगु जक मखु, जुजुपि थःपिसं हे प्याखनय् ब्वति काःगु नं खनेदु । पण्डित शखलखु च्वःगु **रत्नागत** प्याखं (ने.स ४४०) जुजु जयरुद्र मल्ल थम्हं हे ब्वति कयाः हुइकूगु खँ गोपालराज वंशावलिइ (पृ ४७) उल्लेख जूगु दु ।

पूर्व मध्यकालय् मञ्चन जुल धकाः वंशावलिइ, अभिलेखय् उल्लेख जूगु गुलि नं नाटक थौं लुयावःगु दु, व दक्व नेपालभाषां च्वयातःगु मजुसे संस्कृत, मैथिली, आदि भाषां च्वयातःगु खः । ईबहीया अभिलेखय् उल्लेख जूगु **वीरवाहु**

प्याखयात नेपालभाषा च्वयातःगु नाटक खः धकाः पण्डित हेमराज शाक्य धयादीसा थुकिया पाण्डुलिपि थौंतक लुइके मफुनिगुलि 'वीरवाहु' प्याखयात न नेपालभाषां च्वयातःगु प्याखं खः धकाः क्वछिनाः धायेमछिनि । थथे पूर्व मध्यकालय् थनया जनजीवनय् नाटकया प्रचलन दुसां थुगु इलय् नाटकय् नेपालभाषाया प्रयोग खनेमदु । उत्तर मध्यकालय् थ्यकाः बुलुहं बुलुहुं बंगाली मैथिली, संस्कृत आदि भाषा नाप नेपालभाषा न ल्वाकज्यानाः नाटक पिदन । नाटक च्वयेगु ज्याय् न्हापा नेपालभाषायात निर्देशन बिइगु माध्यम कथ जक नि छ्यलेगु यात । थथे नेपालभाषाया न्हापां प्रयोग जूगु नाटक जुजु जयस्थिति मल्ल ईया मैथिली भाषाया नाटक **रुकमाङ्गद चरित्र** (१२३ पौया थ्यासफू, रा.अ) खः । थथे हे ने.सं ५३२ स ज्योतिर्मल्लया पालय् जुजु स्वयम्भू ल्ह्वववले हुइकूगु **चतुरङक रामायणय्** नं नेपालभाषायात निर्देशन माध्यम कथ छ्यलातःगु दु । लिपा तिनि मुक्क नेपालभाषा नाटक च्वयेगु जुल । थथे नेपालभास च्वयातःगु नाटक मल्ल जुजुपिनिगु इहिपाया लसताय् हुइकीगु जक मखु, प्याखया धेंधेबल्ला यानाः सिरपाः बिइगु परम्परा तकं उत्तर मल्लकालय् खनेदु । भूपतिन्द्र मल्लया इहिपाःबलय् प्याखया धेंधेंबल्लाः यानाः यैंया प्याखयात २०।- तका, थिमि सक्व, गोल, चागु आदि थासं हःगु प्याखयात ६।६ मोह सिरपा बिल (बज्राचार्य, ने.सं ११११२ : १५) धकाः भूपतिन्द्र मल्लया धरःपतिइ उल्लेख जूगु दु । थुकथं उत्तर मल्लकालय् वयाः नेपालभाषाया नाटकया आपाल विकास जुल । गुलिं नाटक नेपालभाषा जक च्वयेगु जुलसा आपालं नाटक मैथिली, संस्कृत, बंगाली हिन्दी आदि भाषा नाप ल्वाकछ्याना नं च्वयेगु जुल । नेपालभाषां नाटक च्वयावपि च्वमित मध्ये आपालं च्वमितसें मेगु भाषा मैथिली, संस्कृत आदि भाषां नं नाटक च्वयावंगु खनेदु ।

अथे हे आतकयागु अनुसन्धान कथं नेपालभाषा दकलय् न्हापा नाटक च्वयेगु ज्या यलया जुजु **सिद्धिनरसिंह मल्लं** याःगु खनेदु । वय्‌कःया **एकादशीव्रत** (नेसं ७५३) छधाःप्याखं नेपालभाषाया न्हापागु नाटक जूगु दु । एकादशी व्रतया महिमायात कयाः च्वयातःगु थ्व छधाःप्याख, श्री निवास मल्लयागु **देशअवतार** नाटक संग्रहलय् दुथ्यानाच्वंगु दु । **एकादशीव्रत** प्याखया छकू नमूना थथे खः -

> **ॐ नमः श्री नृत्यनाथायः नमः ॥ शून्य ॥ गौरी ॥ ज ॥कपूर पुरस ओस ॥ ॥ .... सिद्धिनरसिह मल्ल सहित समान । मंगलमय प्रस** (२) **जुय कृपान ॥ इति एकादशी व्रत नाटक समाप्त ॥११॥** (रा.अ, माइको. फि नं ए ३४६ । १८)

अथे हे थ्व नाटक च्वःगु सवत् न्ह्यथनेत - **शिवदिस्ति, शिव सतुर, असतर । मुन सहित नेपार संवत्च्छर** धकाः (ने.सं ७५३) न्ह्यथना तःगु दु ।

सिद्धिनरसिंह मल्लया लिउ यल हे **श्री निवास मल्ल, योगनरेन्द्र मल्ल**पि खनेदत । श्री निवास मल्ल पद्यात्मक भाषा **दशअवतार** नाटक संग्रह जक च्वःगु मखु, सिद्धिनरसिंह मल्ल नीस्वगु **काति प्याखनय् बालकथ** (बाथः प्याखं) प्याखया नं

प्रयोग यात । अथे हे योगनरेन्द्र मल्ल **विक्रमादित्य** प्याखं च्वया: प्राचीन प्याख ब्वलकेगुलिइ तिबः बिल ।

ख्वप **जगतप्रकाश मल्लं मूलदेव शशीदेव** थें ज्याःगु ग्यसुलाःगु पूधाः प्याख च्वया: तत्कालीन प्याख परम्पराय् हे छगू कथं हिउपाः हल । जगतप्रकाश मल्ल थःगु मेमेगु नाटकय् थें धार्मिक बाख वा आख्यान पाखे कथावस्तु मकासे उगु ईया सामाजिक परवेश कथं थम्हं कथावस्तु सृजना यानादिल, नापं नाटकया मू पात्र जुजु व राजकुमार मयासे छम्ह साधारण ब्रम्ह्‌यात छ्‌यल । इच्छा व कुतःया बल छम्ह साधारण मनुख नं थःगु मंतुना पूवके फु धयागु सन्देश बिल (माली, वर्ष ३ : अंक ३) तर थथे सामाजिक विषयवस्तु ज्वना: सर्वसाधारण मनूयात नाटकया नायः कथं ब्वयेगु ज्या गुगु **मूलदेव शशीदेव** नाटकय् जुल ,थ्व छगू प्रयोग कथं जक जुल, प्रवाह जुया: धाःसा न्ह्यायेमफुत । अथे हे थ्व **मूलदेव शशीदेव** प्याख नेपालभाषाया जक मखु नेपालया हे आतक सिउ कथं दकलय् न्हापागु **वियोगान्त** नाटक खः । जगतप्रकाश मल्लयां लिपा ख्वप लायकुलि हे भूपतीन्द्र मल्लं नेपालभाषां जक ४ गू नाटक च्वयावन सा, **रणजीत मल्लं १४** गू नाटक च्वया: कीर्तिमान तयावन । अथे हे ३० गू अंक, २४६ पत्र दुगु महानाटक **शनैश्चररोहिणी** (ने सं ८६२) च्वया: रणजीत मल्लं थःगु प्रतिष्ठा जक जायेकेगु यानामवसे नेपालभाषा नाटकया हे गौरव थकयावन ।

अथे हे यें पाखे **भूपालेन्द्र मल्ल, जगज्जय मल्ल, जयप्रकाश मल्ल** थेज्याःपिं नाटककारत पिदन । **भूपालेन्द्र मल्लं चोर चक्रवर्ती**, **जगजय मल्लं सुन्दर कुमार** थें ज्याःगु नाटक च्वयावन सा यँया दकलय् लिपायाम्ह जुजु **जयप्रकाश मल्ल** राजनैतिक अस्थिरताया बावजुद नं प्यंगू नाटक च्वया:, नाटक च्वयेगु परम्पराय् निरन्तरता बियावन । थ्वयकःया **रत्नेश्वरया प्रादुर्भाव, वीरध्वजोपाख्यान** नाटक थौं प्रकाशनय् वये धुंकूगु दु । तर जुजु जयप्रकाश मल्लया लिपा मल्ल जुजु खलकं नाटक च्वयेगु ज्या दित धाःसां जिउ ।

स्वरुप : थौंया नाटकया दृष्टिं प्राचीन नाटक आपालं पाःसा गुलिं गुलिं खँय् आपाल ज्वःलाःगु नं दु । थौं थें प्राचीनकालय् नं छधाःप्याखं पूधाःप्याखंया चलन दुगु खनेदु । छम्ह हे च्वमिं पूधाःप्याखंया नापं छधाःप्याखं नं च्वयेगु याःगु दु । पूधाःप्याखया भ्फोलय् २ गू अंक दुगु **धन्यावति** थें ज्याःगु नाटक निसें **३० गू** अंकया **शनैश्चररोहिणी** थें ज्याःगु नाटक नं खनेदु । प्रत्येक अंक दुने दृश्य विभाजन याये कथं 'लू' धकाः विभाजन यायेगु चलन दु । छगू हे अंकय् तःगू लू खनेदु । तर छगू अंक दुने थुलि हे 'लु' दयेमाः धयागु छु निश्चित नियम मदुसां न्हापांगु अंक स्वयां लिपाया अंकय् 'लू'या ल्याः अप्वः जुइमाः धयागु दु ।

प्राचीन कालय् छगू हे नाया नाटक तःम्ह जुजुपिंस च्वयावंगु खनेदु । तर नाटकया नां समान जूसां नाटकया अंक, लू, पौ, फरक फरक खनेदु, नापं नाटकया प्रस्तुति नं अलग्ग अलग्ग कथयागु जूगु दु । नेपालभाषा व मैथिली भाषा, ल्वाकछ्‌याना: भूपतीन्द्र मल्लया इहिपाया लसताय् **जितामित्र मल्लं** ने स

८०७ य् च्वःगु **मदालसा हरण** नाटक, **श्री निवास मल्लं** नं व हे इलय् व हे नाटक च्वल । अथे हे **योगनरेन्द्र मल्ल** न व हे **मदालसा हरण** नेपालभाषा व मैथिली भाषां हे नाटक च्वल । तर थुमिगु प्रस्तुति छम्हसिया मेम्ह नाप गाक्क पाःगु दु ।

थौंया नाटकया भाषा अप्वः थें गद्य जूसा शास्त्रीय नियम कथं नाटक काव्य विधा दुने लाः । **काव्ययषु नाटक रम्यम्** धैगु धापुति नाटक काव्यया छगू अंग खः धैगु स्पष्ट जू । तर अथे खयाः नं नेपालभाषाया गुलि गुलिं प्राचीन नाटक गद्यभाषां च्वयातःगु नं दु सा गुलिं गुलि नाटक पद्य भाषा नं च्वयातःगु दु । खयेत ला प्राचीन नाटकय् राजवर्णन, देश वर्णन, नान्दी म्ये आदि पद्यात्मक भाषां हे जुइ, तर अथे खःसा गुलिं गुलिं नाटकय् सम्वाद आदि तकं गद्य मजुसे पद्य हे जूगु दु । **दशअवतार, रत्नेश्वर प्रादुर्भाव** आदि पद्यात्मक नाटकया नमूना खः ।

प्राचीन नाटक मुक्कं नेपालभाषां स्वया: न अप्वः थें **नेपालभाषा व मैथिली भाषा ल्वाकछ्‌याना:** च्वयातःगु दु, थथे नेपालभाषा नापं मेमेगु भाषा छ्‌यलातःगु नाटक मध्ये ८५ गू स्वया: अप्व प्राचीन नाटकय् मैथिली भाषा छ्‌यलातःगु दु । अभ्फ छगू हे नाटकयात स्वता प्यता भाषां, गथे : **संस्कृत, मैथिली, बंगाली, हिन्दी, नेपालभाषा** आदि ल्वाकछ्‌याना: च्वयातःगु नं खनेदु । नेपालभाषा नाप नाप मेमेगु भाषा छ्‌यला: नाटक च्वयातःगुलिइ मूलतः नाटक प्रस्तुति यायेगु दबू, पात्र अभिनय आदि निर्देशित वाक्य फुक्क नेपालभाषां जुया: पात्रतय्‌गु खँल्हाबल्हा जक मेगु भाषां च्वयातःगु खनेदु । अथे हे छम्ह हे च्वमिं विविध भाषा नाटक च्वयेगु याःगु नं अप्वः खनेदु । थ्व हे कारणं नाटककारत आपाः खनेदयाः न अले नाटकया सफू आपाः दया नं मुक्कं नेपालभाषां च्वयातःगु नाटक प्राचीन इलय् उलि खनेमदु । थौं तकया अनुसन्धान कथं मुक्कं नेपालभाषां जक च्वयातःगु नाटक ४० ति लूगु दु । थथे मुक्कं नेपालभासं च्वयातःगु नाटक गुगु छधाः प्याखंया रुपय् दुसा गुगु पूधाः प्याखंया रुपय् दु । थुपिं मध्ये ३८ गू लाय्कू खलकं च्वःगु दुसा २ गू जक जनसाधारण पाखें च्वःगु लुयाव:गु दु ।

प्राचीन नाटक थौं तक गुलि नं लुयावःगु दु, अप्वः थें संस्कृतया नाटक परम्परा नाप ज्वःलाःसां, सूत्रधार वया: पात्र परिचय बीगु, राजवर्णन, देश वर्णनया म्ये हालेगु आदि थःगु हे कथं जूगु दु । थुगु इलय् नाटकया प्रयोजन ब्वनेत वा ब्वकेत मखुसे स्वयेत वा क्यनेत जूगुलिं तत्कालीन नाटकया संरचना थ्व हे कथं जूगु दु । मनोरञ्जन बिइगु हे थुगु ईया नाटकया मू ध्येय जूगुलिं नृत्य, संगीत, वाद्यवादन आदि प्राचीन नाटकया अनिवार्य तत्व जूगु दु । थथे प्राचीन नाटकय् नृत्य अनिवार्य तत्व जूगुलिं जुइ, नेपालभाषाय्' नृत्य' ' नाटक' नितायात नं छगू हे शब्द' **प्याखं**' धायेगु याःगु खः - (श्रेष्ठ, ने सं १०८८) थथे हे थौंकन्हय्‌या हिन्दी प्याखनय् थें प्राचीन नाटकय् नं **देशवर्णन, राज वर्णन , पुरुष उक्ति, सुन्दरी स्त्री उक्तिया** रुपय् प्याख दुने म्ये हालेगु प्रचलन दु ।

प्राचीन नाटककारत आपाःसिन थम्हं हे नाटकया कथावस्तु सृजना याःगु खनेमदु । उगु ईया प्रचलित पुराण, आख्यान आदिपाखें कथावस्तु कया: थःपिनिगु

नं कल्पना छ्यला: नाटक रचना या:गु खनेदु । धाथे धायेगु ख:सा थुगु ईया नाटक धयागु हे आख्यानयात दबुलिइ क्यने जिइक न्ह्यब्वयात:गु ख: । थ्व हे कथ गुलिखे पुलांगु नाटकया ना **वीरविरणी कथा, षड्दर्शन कथा** धका: तकं तयात:गु दु ।

थुगु ईया नाटकया कथानकया मूल आधार **रामायण, महाभारत, जातक, अवदान, पुराण** आदि जुगु दु । मेमेगु भाषाया प्राचीन नाटक थें नेपालभाषाया प्राचीन नाटक धयागु हे मू पात्र या:गु छुं ज्याया वर्णन वा वयात जूगु छुं घटना चित्रण कथं जूगु दु । नेपालभाषाया अप्व: नाटकया कथावस्तु तत्कालीन प्रचलित उपाख्यान पाखें काइगु जूगुलि **प्याख** शब्द न **पाख्यान** पाखें हे व:गु ख: धयागु धापू नं गुलिं गुलिं विद्वानतय्गु दु । वास्तवय् **प्याख** खँग्व: धा:सा सस्कृत **प्रेक्षण**, प्राकृत **पेक्खन** न्ह्यपुला नेपालभाषाय् **पेखन** जुजु **प्याखं** जूगु खनेदु । नाटकया कथावस्तु छु पाख्यान पाखें कयात:गु ख:, उकिया नामं नाटकया शीर्षक छुइगु चलन दु ।

अथे हे प्राचीन नाटकय् कार्यव्यापार (Action) तथा खँल्हाबल्हा स्वयां नं नृत्य व सगीत अप्व: ई कयाच्वगु खनेदु । पात्रतय्सं पला: छपला: तक सगीतया ताल शास्त्रीय विधि कथं छिइमा: । प्याखनय् छु दृश्य वयेत्यन, छु घटना जुइत्यन धयागु खँ म्येया बोल, बाजंया तालं हे सिइदु । थुकथं प्राचीन नाटक छगू कथ सगीत नृत्यया धुकू धा:सा जिउ । थथे संगीत नृत्य सम्बन्धी शास्त्रीय ज्ञान मा:गु वाध्यता नं प्राचीनकालय् जनसाधारण पाखें अप्व: नाटककारत पिदने मफुगु ख: ।

पूर्वीय परम्पराया प्रभाव ला:गु नेपालभाषाया नाटकय् नाटकया नाय: धीर वीरम्ह जक मखु, अलौकिक शक्ति तकं दुम्ह जुइगु ला स्वाभाविक ख: । तर थुलि जक मखु समाजया विविध वर्गयापिं फुक्कं मनूत नं नाटकय् प्रतिनिधित्व याकेगुया नापं, देव दैत्यत नं नाटकया पात्र कथं हे दुथ्याका त:गु खनेदु । अले नाटकय् दुथ्याकात:पि देव/ देवी पात्रतय्त धात्थें हे देव देवी भा:पा भक्ति श्रद्धाया आस्था स्वयेगु जक मखु, पूजा तकं यायेगु नं चलन दु । थथे आपालं आपा: पात्रत दुथ्याकेगु चलन दुगु नेपालभाषाया नाटकय् पात्रतय्गु परिचय नाटकया खँल्हाबल्हां मजुसे सूत्रधारं वा पात्रत थ: हे दबुलिइ वया: परिचय बिइगु चलन दु । थ्व नेपालभाषाया नाटकया थ:गु हे विशेषता ख: । तर परिचय बिइगु क्रमय् 'छं धा:गु खव' धका: वहे वहे खँपु त:क्व: लिसा लिसा कायेका तइगुलि धा:सा थौंया मिखा स्वयेबलय् प्राचीन प्याखया खँल्हाबल्हाय् गाक हे फ्यासु पह: खनेदु । तर अथेसां पात्रतय्गु स्तर हैसियत अनुसार खँल्हाबल्हा याकात:गु खनेदु । तर सस्कृत भाषाया नाटकय् उच्चवर्गया मिजंतय्त **संस्कृत** भासं नवाका:, मिसा वा निम्न वर्गयापिं मनूतय्त **प्राकृत** भासं नवाकी थें निता भाषाया प्रयोग यायेगु चलन नेपालभाषाया नाटकय् खनेमदु । तर छता खँ, नाटकया पात्रत- पो, च्यामखल: आदितसें थ:त थम्हं तसकं हे क्वहय्का: थ:गु परिचय बिइकात:गु ख तत्कालीन समाजय् अमि प्रतिया दृष्टिकोण स्पष्ट या:गु दु । अथे हे जुजु लानिपिसं थ:पिनिगु परिचय बिइबलय् फयां फक्व च्वछाया: परिचय बिइकेगु याकात:गु खं तत्कालीन सामन्त समाजया ख्वा:पा: ब्वयेगु या:गु

दु । तर असत्यया पराजय सत्यया जय क्यनेगुया नापं दर्शकतय्त आनन्द, मनोरञ्जन बिइगु हे प्राचीन नाटकया मू उद्देश्य जूगु दु ।

प्राचीन नाटकय् वातावरणया सृजना पात्र खँल्हाबल्हा पाखें स्वया नं म्ये बाजं पाखें जुइ । नाटकय् सघर्ष न्ह्यलुया: नं थ्व विशेषत निगू देया संघर्ष, दैत्य व मनूया सघर्ष, निगू विचा:या अन्तरद्वन्द कथ जक जुइ, गुगु थौंया नाटकया सघर्षया रुप स्वया: आपालं हे पा: । **समयान्विति, स्थानान्विति, कार्यान्विति** (Unity of time, place & action) जुइमा: धयांगु वाध्यता खनेमदु, छु भचा दु सा कार्यान्विति (Unity of action) जूगु खनेदु । नाटकया अन्त अप्व: थें सयोगान्त जूसां सस्कृत साहित्यय् थें सयोगान्त जक जुइमा: धयागु मदु, वियोगान्त नं जुइ फु, जगतप्रकाश मल्लयागु **मूलदेव शशीदेव**, राजेन्द्रविक्रम शाहया **महासत्व** प्याख थुकिया दसु ख: । तर थ्व सयोगान्त वियोगान्तया अर्थ नाटकया अन्तय् संयोग जुइगु व वियोग जुइगु दृष्टि जक ख: । पाश्चात्य त्रासदी थें नायकया पतन क्यना: करुणा व त्रास थना: त्रासदी जुइकेगु वा मूपात्रया मूर्खतायात उला: गिजय् याना: कमेडी जुइके कथ मखु ।

प्रमुख नाटककार

नेपालभाषाया प्राचीन नाटकं विषयलय् आ तक बांलाक अध्ययन अनुसन्धान जूगु मदुनि । तर अथे खयां नं आतकया मालेज्यां लूपिं न्ह्यथनेबह:पिं प्राचीन नाटककारत थथे दु ।

सिद्धिनरसिंह मल्ल (७३९-७८१) : थ्वयक: नेपालभाषां न्हापां नाटक च्वयादीम्ह नाटककार ख: । थ्वयक:या **एकादशीव्रत** (ने सं ७५३) छधा: प्याख नेपालभाषाया न्हापागु नाटक ख: । थ्व **दशावतार** नाटक संग्रहस दुथ्यानाच्वंगु दु । एकादशी व्रत नाटक च्वयेगु बाहेक थ्वयकलं **कातिप्याखं** नेपालभाषा व संस्कृत ल्वाकछ्याना ने सं ७६१ पाखे च्व:गु खनेदु । थ्व काति प्याखं थौं तकं नं काति दबुलिइ हुइकेगु या:नि ।

श्री निवास मल्ल (ने सं ७७८-८०५) : थ्वयकलं नेपालभाषां **दशावतार** नांगु छधा: प्याखपुच: च्वयादीगु दु । खयेत ला थ्व अपूर्णगु नाटक ख: । अय्सां पद्यभाषां च्वयात:गु थ्व नाटकं श्री निवास मल्लया कवि प्रतिभायात ब्वयाब्यूगु दु, सगीत नापया नाटकया स्वापू क्यनाब्यूगु दु । अथे हे सिद्धिनरसिंह मल्लं प्रचलनय् ह:गु काति प्याखनय् बाव: प्याख समावेश याना: काति प्याखंयात लोकप्रिय यायेगु ज्या थ्वयक: पाखें जूगु दु ।

जगतप्रकाश मल्ल (नै.सं७६५-७९३) :- ध्वयुकः छम्ह स्येल्लाःम्ह कवि जक मखु, नाटककार नं खः धयागु खँ ध्वयुकःया थःगु हे मौलिकतां जाःगु **मूलदेव शशीदेव** (ने.सं. ७९२) पूधाः प्याखनं स्पष्ट याः । **मूलदेव शशीदेव** प्याखं नेपालभाषाया न्हापांगु पूधाः प्याखं जूसा छगू स्येल्लाःगु प्याखं खः । छगू कथं ध्व प्याखं सफू नेपालभाषाया प्राचीन म्येया धूकू धाःसां ज्यू ।

योगनरेन्द्र मल्ल (७८७-८२६) :- योगनरेन्द्र मल्लं **माधवानल कामकुण्डल** धइगु प्रेम आख्यान दुगु नाटक च्वयाः थकूगु न्यने दु । तर अथेसां ध्वयुकल नेपालभाषा छगू जक नाटक **विक्रमादित्य** च्वयादीगु लूगु दु ।

भूपालेन्द्र मल्ल (नै.सं ८०७-८२१):- यैं पाखें नेपालभाषां न्हापां नाटक च्वयावम्ह नाटककार भूपालेन्द्र मल्ल खः । ध्वयुकःया **चोर चक्रवर्ती** नांगु नाटक लुयावःगु दु ।

भूपतीन्द्र मल्ल (ने.सं ८१६-४२) : ध्वयुकलं नेपालभाषां ४ गू नाटक (१) **विक्रम चरित** (८२६ प्र १०९०) (२) **श्रीखण्ड चरित** (?), **स्येमन्तकोपाख्यान** (ने सं ८२६), **पद्मावती** (ने सं ८२६) नांगु पूधाः प्याखं च्वयादीगु दु । **विक्रम चरित** नाटक ख्वप तलेजु देगलय् गजू छाःगु लसताय् क्यगु नाटक खः । मल्ल जुजुपि मध्ये दकलय् अप्वः २९गुलि मल्याक नाटक च्वयावम्ह जुजु ध्वयुकः हे खः । तर थुपि नाटक नेपालभाषां जक च्वयातःगु मखु ।

रणजीत मल्ल (८४२-९०):- रणजित मल्ल नेपालभाषाय् नाटकया संख्याया दृष्टिकोणं दकले अप्वः १४ गुलिं मल्याक नाटक च्वया वंम्ह नाटककार जक मजुसें प्राचीन नेपालभाषाया नाटकय् दकलय् ताःहाःगु महानाटक च्वयाथकूम्ह नाटककार नं खः । ध्वयुकःया नेपालभाषा नाटक खः -(१) **शनैश्चर रोहिण्युपाख्यान** (ने सं ८६२) (२) **चन्द्रागदोपाख्यान नाटक** (ने सं ८६५) (३) **हरगण कथा** (ने.सं ८७५) (४) **ययात्युपाख्यान** (ने.सं ८८५) (५) **गणेश दिक्पाल** (ने सं ८८५) (६) **वीर वीरिणी कथा** (ने सं ८८५) (७) **कृष्ण चरित्रोपाख्यान** (८) **मदन चरित्र नाटक** (९) **गोरक्षोपाख्यान** (१०) **दिक्पाल गणेशोपाख्यानम्** (११) **पृथुपाख्यानम्** (१२) **सुब्रम्हण्योपाख्यानम्** (१३) **षड्दर्शन नाटक** (१४) **भानुमति हरणोपाख्यान** । ध्वयुकःया दकलय् ताहाःगु नाटक ३० गू अंक दुगु, '**शनैश्चर रोहिण्युपाख्यान**' खः । ध्व नाटक न्हि छगू अंक हुइकेगु ल्याखं च्वःगु खनेदु ।

जगज्जय मल्ल (ने.सं ८४२-८५५) :- यैं पाखे नेपालभाषा नाटक च्वयावम्ह छम्ह नाटककार जगज्जय मल्ल नं खः । **सुन्दर कुमार** ध्वयुकलं च्वयादीगु नाटक खः ।

जयप्रकाश मल्ल (८५६-८८८) :- ध्वयुकलं नेपालभाषां प्यगू नाटक च्वयादीगु दुसा निगू नाटक थौं पिदने धुकूगु दु । थुपि खः - **रत्नेश्वरया प्रादुर्भाव** (८८०, प्र १०८४), **वीरध्वजोपाख्यान** (च्व ८७७ प्र १११५) । अथे हे पिमदंगु नाटक खः (१) **भैरव प्रादुर्भाव** (ने सं ८८०) (२) **स्वस्थानी व्रतकथा** खः । **रत्नेश्वरया प्रादुर्भाव** पद्यभास च्वयातःगु प्रतीकात्मक कथया नाटक खःसा **वीरध्वजोपाख्यान** तत्कालीन परम्परा कथयागु नाटक खः । थुपि नाटक छगू कथं प्राचीन म्येया धूकू धाये बहजू ।

रत्न बज्राचार्य (?) :- मल्लकालय् लायकू खलकं बाहेक, आतकया अध्ययन कथं जनसाधारण पाखें पिदम्ह छम्ह नाटककार रत्न बज्राचार्य नं खः । ध्वयुकःया **वसुन्धरा** नांगु नाटक लुयावःगु दु । तर ध्व नाटक निगू मितियागु लुयावःगु दु । थथे लूगुलिइ छगू ने सं ७६४ यागु खः सा मेगु ने स ८१६ यागु खः ।

रुद्रसिंह दैवज्ञ :- ध्वयुकः जुजु महेन्द्र सिं (ने सं ८२१-८४२) या ईयाम्ह नाटककार खः । ध्वयुकलं **धन्यावत्ती** नांगु नाटक च्वयावंगु खनेदु ।

थुकथं आतकया अध्ययन कथं यैं, यल, ख्वप लायकू खलकं ९ म्ह नाटककारत व जनसाधारण पाखें २ म्ह नाटककारत लुयावःगु दु । दकलय् अप्वः नाटक च्वयेगु ज्या ख्वपया जुजुपिसं यानावंगु दु । नेपालभाषाया च्वय् उल्लेख जूपिं नाटककारत बाहेक मेमेपि नं नाटककारत व नाटक सफू लुया वयेफुगु आपाल सम्भावना दु ।

प्राचीन नाटक साहित्यया बालाक व्वंज्या मजूनिगुलिं सु गुम्ह नाटककार छु गथे च्वं धकाः बालाक थ्वाथुइकें मफुनि । प्राचीन नाटक विधाय् मिसापिं च्वमित आःतक लूगु मदुनि, न्हापं जनसाधारण पाखें नं नेपालभाषां प्याखं च्वयावपिं मेपिं च्वमित नं उलि खने मदुनि । अथे हे लुइ धुंकूगु नेपालभाषाया प्राचीन नाटकया सफूत नं थौंतक विभिन्न कारणं बालाक प्रकाशनय् हयेमफुनि । थथे प्राचीन नाटक नेपालभाषाया निंतिं जक मखु नेपाःया निंतिं हे प्राचीन गौरवया विषय जुया नं थौं तकया दुने छगू दर्जन तक न प्राचीन नाटकया सफू प्रकाशित यायेमफुगु दुःखया खँ खः । प्राचीन नाटक नेपालभाषाया भाषिक साहित्यिक दृष्टिकोणं जक मखु, नेपाःया धर्म, संस्कृति व नृत्य संगीतया अध्ययन दृष्टिकोणं नं उलि हे महत्वपूर्ण जूगु दु ।

लिच्वःगु प्राचीनकाल (ने.सं. ८८८–९६७)

मल्ल शासनकालया अन्त निसें जंगबहादुरया प्रधानमन्त्रीकाल शुरु जुइ न्ह्यः तकयागु समयावधियात नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् **लिच्वःगु प्राचीनकाल** कथं नालेगु जूगु दु । नेपाःगाःया शासन सत्ता मल्ल शासकतय्गु ल्हातिं शाह जुजुपिनिगु ल्हातय् लाःवने धुंकाः नं नेपालभाषाया साहित्यय् मल्लकालीन साहित्यिक प्रवृत्ति हे मूलरुपं कायम जुयाच्वगुलिं थुगु ईया साहित्ययात **लिच्वःगु प्राचीनकालया** साहित्य कथं नालेगु जूगु खः । खयेत ला **अतः परं देश भाषा, स्वदेश भाषा** आदि धकाः गुगु थाय् नेपालभाषा मल्लकालय् कयावःगु खः, व थाय् शाह जुजुपिनिगु उदय निसें काये मखन, साहित्य सृजनाया ज्याय् लाय्कू खलकं न्हापा थें सक्रिय रुपं ब्वति कायेगु ज्या मजुल, सरकारी ज्याखँय् नेपालीभाषा, देवनागरी लिपि थाय् कयाहल, अथे खयां नं तत्कालीन जनजीवनय् धाःसा थ्व भाय्या प्रभुत्व ल्यना हे च्वन । नेपालभाषा मातृभाषा मखुपिस न थ्व भाय्यात निगूगु भाषा (Secondery language) कथं नालेगु जुल । थुकथं शाह जुजुपिस राजनैतिक रुपं थ्व स्वनिगलय् विजय प्राप्त याःसां थनया साहित्य, कला, संस्कृतियात हुया छ्वयेगु ज्या थुगु इलय् तक मजूनि । बरु थःपिस तक थुकियात नालाकायेगु याःगु खनेदु । जुजु प्रतापसिंह शाहया पालय् नेपाःया भोट नाप जूगु **सन्धी** (ने.सं. ८९५) पत्रय् नेपालभाषा छ्यःगु, रणबहादुर **शाहं नेपालभाषां म्ये** चिनावगु, राजेन्द्रविक्रमं नेपालभाषां **महासत्व प्याखं** च्वयावगु थुकिया दसु खः । अथे हे नेपालभाषा साहित्य थनया धर्म संस्कृतिलिसे नं क्वातुक हा कायेधुकूगुलिं **धार्मिक, श्रृंगारिक, ख्यालि, ध्याचूया म्ये, मुक्तक म्ये, बाखम्ये** आदि चिनेगु हालेगु, विविध नखः जात्रा उत्सवय् विविध कथंया **बाखं कनेगु** न्यनेगु, विविध **जात्रा उत्सवय् प्याखं क्यनेगु** परम्परा जनसाधारणय् मन्दगतिं सा न्ह्याना हे च्वन । थ्वया साहित्यिक स्वरुपय् नं ईया हिउपाः कथं छुं कथंया हिउपाः खने दःसां न्हापाया परम्परा, प्रवृत्ति मूल रुपं कायम हे जुयाच्वन । थुकथं नेपालभाषाया साहित्य विकासया निंतिं अनुकूल अवस्था मदुसां थ्व प्रति तत्कालीन शासकतय्गु नकारात्मक दृष्टि मजूनिगुलिं थुगु इलय् नं साहित्य सृजनाया ज्या थःगु कथं न्ह्याना च्वन । थुगु ईया साहित्यय् खनेदुगु विधा खः -

म्ये

बाख

नाटक

लिच्वःगु प्राचीनकालया म्ये

लिच्वःगु प्राचीनकालया साहित्यय् न दकलय् उपलब्धिमूलक विधा काव्य खः । थुगु ईया काव्य धयागु हे मल्लकालय् थें म्ये खः, गुगु - **बाखंम्ये, भजनम्ये, सिलः, तुतः, मुक्तकम्ये, सिन्हाज्याम्ये, ख्यालि ध्याचूम्ये**या रुपय् दु । थुगु ईया म्येया रचनाकारत न्हापा थें जुजु लर्निपि मजुसें फुक्क धया थें जनसाधारण हे जूगु दु, म्हो हे जक रचनाकारतय्सं थःपिनिगु ना न्ह्यथनावगु दु, अप्वः धया थें म्येया रचनाकारतय्सं थःपिनिगु श्रद्धाभक्ति देछाये थें तत्कालीन शासकतय्गु ना न्ह्यथना वनेगु याःगु दु । म्येया रचना समय न्ह्यब्वयेगु भ्कोलय् न न्हापा मल्लकालय् थें आपाः च्वमिपिसं संकेतात्मक रुप तिथि मिति न्ह्यब्वयेगु न याःगु दु ।

नेपालभाषाया काव्य साहित्यया इतिहासय् थःगु हे मौलिक सृजना कथं खनेदुगु मल्ल कालनिसें न्ह्यानाच्वगु बाखम्येया विकास थ्व हे इलय् आपाः जूगु दु । बाखं न घाना म्ये हाले छिंक चिनातःगु लयबद्ध रचना विशेष हे बाखंम्ये खः । बाखं दुनेया घटना भ वलाक क्यनायकेगु थज्याःगु कथात्मक काव्यया विशेषता खःसां थुगु ईया बाखम्येय् घटना भ वलाक ब्वयायकेगु प्रवृत्ति उलि खनेमदु । रचनाकारतय्गु नां न्ह्यमथंसे रचना जूगु ईया शासकतय्गु ना जक न्ह्यथनातःगु थज्याःगु अज्ञात कविपिनिगु बाखम्येय् तत्कालीन, सामाजिक, आर्थिक राजनैतिक, सांस्कृतिक अवस्थाया सशक्त चित्रण दु । थुगु ईया बाख साहित्य उलि क्यनेमफुगु तत्कालीन जनजीवनया किपा बाखम्ये ब्वयेगु याःगु दु । थःपिनिगु सुख दुःखयात निर्भिक व स्वतन्त्र रुप अभिव्यक्त यायेगु ज्या थज्याःगु बाखंम्येय् जूगु दु । जुजु प्रतापसिंह शाह निसें जुजु राजेन्द्रविक्रम शाहया शासनकाल तकया समयवधिइ दुने थज्याःगु सामाजिक यथार्थपरक बाखंम्येया आपाल रचना जूगु दु । शासक तथा सामन्ततय्गु अन्याः अत्याःया भण्डाफोर, लजगाःया लागी परदेशय् वनेमाःपि मिजंतय् कलाःपिनिगु आलाप विलाप आदि थज्याःगु हे बाखंम्येया मू विषयभूमि जूगु दु । अथे हे समसामयिक घटनाया सूचया रुपय् नं थुगु ईया कवितसें बाखम्येयात छ्यःगु खनेदु - **सितलामाजु, रानी विजयालक्ष्मी** बाखम्ये थज्याःगु हे थुगु ईया राजनैतिक सामाजिक यथास्थितिया सूच बिइगु म्ये खः । इतिकथात्मक शैलिइ मल्लकालय् चिनातःगु **रणजीत मल्लया रामायण म्ये, जगतकेशरीया चण्डेश्वरी स्तोत्र** ,अज्ञात कविपिनिगु **मणिचूड, सुलोचना माधव** आदि शीषकया बाखम्येया तुलनाय् भाव अभिव्यक्तिया दृष्टिकोण थुगु ईया सामाजिक यथार्थपरक बाखम्ये आपाल च्वन्ह्याःगु खनेदु (वैद्य, ११०६ : ६५७)।

बाखम्ये बाहेक थुगु इलय् मल्लकालय् थें आपाल उपास्य देव देवीपिनिगु सिलः तुतःया रचना जूगु दुसा **कृष्णभक्तिया म्ये** न थुगु इलय् आपाल पिदगु खनेदु । भक्ति व श्रृगारं जाःगु थज्याःगु म्यें नेपालभाषाया तत्कालीन काव्ययात समृद्ध यायेगुली आपाल तिबः ब्यूगु दु । थथे खयां नं सिद्धिनरसिंह मल्लया भक्ति श्रृगारया म्ये ति थुगु ईया कृष्णभक्तिया म्ये उलि गहन उलि स्तरिय जूगु मदु । भक्ति काव्य बाहेक श्रृगार तथा नारी हृदयया करुण, क्रन्दन दुगु **मुक्तक** म्ये नं थुगु इलय् आपालं रचना जूगु दु । थुगु ईया मुक्तक म्येय् अप्वः थें रुप यौवन जाःम्ह नायिकाया नखशिख वर्णन, नायक नायिकाया नोकभोक लिलाया वर्णनया नापं लिथु हयाः भाःतं वाका च्वनेमाःपिं, भाःत परदेश वनाः बाया च्वनेमाःपि, लंमिया जालं चण्डालम्ह भाःतनाप ह्वनेमाःपिं मिसातयगु करुण क्रन्दन दु । मेमेगु म्येय् स्वया नं थज्याःगु म्येय् उगु ईया जनजीवनया घात प्रतिघात सशक्त रुप अभिव्यक्त जूगु दु । नापं थज्याःगु म्येय् शास्त्रीय सगीतया पलेसा सरल व स्वभाविक लोकलय्या प्रयोग जुयाच्वगु दु ।

मल्लकालीन काव्यया तुलनाय् लिच्वःगु प्राचीनकालया काव्यया अभिव्यक्ति पक्षय् छुं हिउपाः वःगु खनेदु । थुगु ईया काव्यय् शास्त्रीय संगीत थाय् कया हे च्वगु दु सां, वार्णिक छन्द नं बुलुहु बुलुहुं थाय् कयाहःगु दु ।

प्रमुख कवि

थुगु इलय् अप्वः थें कवितसें थःपिनिगु नां न्ह्यथनावगु मदु, तर निम्ह प्यम्ह ना सीदुपि कवित थुकथं दु -

सुन्दरानन्द (नें.सं. ९१३-९५३ दुने) :- सुन्दरानन्द थःगु ईयाम्ह छम्ह प्रख्यात बौद्ध पण्डित खः । थ्वयकलं काव्य व मेमेगु विषयया नं छु च्वयेगु यानादीगु दु । थ्वयकल नेपालभाषा, नेपाली, संस्कृति, हिन्दी आदि विविध भाषा काव्य च्वयेगु यानादीगु दु । मल्लकाल लिपा खनेदुम्ह नेपालभाषाया न्हापाम्ह ज्ञात कवि थ्वयकः हे जूगु दु । जुजु श्री ५ राजेन्द्रविक्रम शाह, रानी त्रिपुरासुन्दरी व मन्त्री भीमसेन थापाया गुण वर्णन, श्री ५ पृथ्वीनारायण शाह निसें श्री ५ राजेन्द्रविक्रम शाहया शासनकाल तकया कीर्तिगाथा व थःगु दुःख, सुखया अनुभूति जाःगु थीथी मार्मिक म्ये मुनाः थ्वयकलं **त्रिरत्न सौन्दर्य गाथा** नामं सफू च्वयाथकादीगु दु । थ्व सफुलिइ नेपालभाषां चिनातःगु **४ पु म्ये** नं दुथ्याःगु दु । कवि सुन्दरानन्दया म्येया मू विषयवस्तु थः आश्रयदातापिनिगु गुण, यश, कीर्ति वर्णन यायेगु जूगु दु । थ्वयकःया **त्रिरत्न सौन्दर्य गाथा** सफुलिइ च्वगु प्यपु म्ये प्रशस्ति काव्यया प्रतिनिधि म्ये धायेवह जू । सुन्दरानन्द छम्ह प्रशस्ति कवि खया

न मिथ्या प्रशंसा, खुशामद कृतिमता थ्वयकःया काव्यय् थाय् कयाच्वगु खनेमदु । थ्वयकल फुक्क धया थें म्ये वार्णिक छन्द चिनावगु दु (वैद्य, ने स ११०६) ।

लक्ष्मीसुनन्दन (ने.स ९१९ पाखेयाम्ह) :- थःगु नाया न्ह्यःने **विप्र** धकाः न्ह्यथनादीम्ह लक्ष्मीसुनन्दन आतक स्यूकथ नेपालभाषाय् दकलय् न्हापा वार्णिक छन्द म्ये चिनेगु यानावम्ह कवि खः । थ्वयकल वार्णिक छन्दय् उपास्यदेवी **शारदा** यागु थीथी ना, रुप, गुण वर्णन यानाः ४/४ पादया गुगू श्लोक दुगु **शारदा स्तोत्र** त्रिना थकादीगु दु । थ्व स्तोत्र वयकल संस्कृत परम्परागत स्तोत्र रचना पद्धति कथ चिनातःगु दु । थ्व हे स्तोत्र स्वयाः नेपालभाषाया लिपाया कवित वैकुण्ठप्रसाद लाकौलपिस छन्दय् कविता चिने सयेकूगु खः (वैद्य, ने स ११०६) ।

अमृतानन्द (ने.सं ९२०-९५१ पाखेयाम्ह) :- अमृतानन्द मल्लकाल धुकाः पिदम्ह छम्ह प्रमुख कवि जक मजुसे उगु ईया बौद्ध साहित्य तथा नेपालभाषाया छम्ह तःधम्ह विद्वान न खः । थ्व खँया दसि वयकल नेपालभाषां अनुवाद यानादीगु **चरपतिपाद स्तोत्र, हनुमान नाटक** तथा तत्कालीन ब्रिटिश रेजिडेन्ट **ब्रायन हजसन** हप्टनयात च्वयाब्यूगु **नेपालभाषा व्याकरण** (ने.सं ९५१) आदि सफू खः । थ्वयकलं आपालं रचनाय् पूवक थःगु ना न्ह्यब्वयेगु यानादीगु मदु । आःतकया दुने थ्वयकःया १४ पु ति म्ये विभिन्न बहाः बहीया दाफा भजनय् लुयावःगु दु । थथे लुयावःगु अप्वः थें म्ये बौद्ध तथा शक्ति उपास्य देव देवीपिनिगु भजन स्तुति म्ये जूगु दु (वैद्य, ने सं. ११०६) । भजन स्तुतिया म्ये बाहेक थ्वयकःया सिन्हाज्याम्ये छपु नं लुयावःगु दु । नेपालभाषा इतिकथात्मक म्ये चिनादीपि च्वमिपि मध्ये थ्वयकः नं छम्ह खः । थ्वयकलं वार्णिक छन्द न छ्यलेगु यानादीगु दु । थथे उपास्य देवदेवीपिनिगु भक्ति आराधना यायेगु थ्वयकःया काव्य **प्रवृत्ति** स्वयेबलय् थ्वयकः मल्लकालीन कवित नाप ज्वःलाःगु दु सा वार्णिक छन्दं काव्याभिव्यक्ति विइगु स्वयेबलय् माध्यमिककालया कवित नाप सतिइगु खनेदु । थ्वयकःया बौद्ध धर्म सम्बन्धी म्ये संकलन यानाः भाजु छत्रबहादुर कायष्ठं पिकयादीगु (ने सं ११११२) दु ।

विजयानन्द (ने.सं ९२८ पाखेयाम्ह) :- विजयानन्द जुजु गीर्वाणयुद्धया लायकुलिइ दुथ्याःम्ह कवि खः । थ्वयकल इष्ट देवदेवीपिनिगु स्तुति म्ये, श्रीकृष्णया चरित्र लिला सम्बन्धी म्ये, देश वर्णनया म्ये आदि चिना थकादीगु दु । थ्वयकलं चिनाथकादीगु भिंखुपुं मयाक म्ये यल भिंद्यःयाथाय् ,बुगद्यःयाथाय् च्वंगु भजन सफुतिइ लुयावःगु दु । थ्वयकःया फुक्क धयाथें म्ये परम्परागत स्तुति शैली कथयागु जूगु दु ।

मक्षध्वज (ने.सं ९३७-९६७) : मक्षध्वज जुजु राजेन्द्रविक्रम शाहया शासनकालीन कवि खः । थ्वयकःया निपु उपास्य देवदेवीपिनिगु स्तुति म्ये

ल्याव:गु दु । स्तुति म्ये जूसा थ:गु दैन्य स्थितियात व्ययात:गुलि ध्वयक:या म्येय् आत्मपरकताया गुण न पिज्व गु दु ।

विश्वहर्ष (ने.स. ९५५ पाखेयाम्ह) : विश्वहर्ष यलया छम्ह नाजा:म्ह बौद्ध पण्डित ख: । ध्वयक: अमृतानन्द, सुन्दरानन्दया समकालीन कवि ख: । आ तक ध्वयक:या ४ पु म्ये यलया बौद्ध विहार व भोजपुरया शाक्यमुनि विहारया दाफा सफुलिइ लूगु दु । थुपि म्ये स्तुति, भक्ति सम्बन्धी जूगु दु । ध्वयक:या काव्यय् भक्ति व श्रृंगार रसयात स्वेल्लाक ह्वनात:गु खनेदु (वैद्य, ने स ११०६) ।

थुकथं लिच्व:गु प्राचीनकालया म्ये मल्लकालीन म्ये नाप आपालं ज्व:लाना न न्हापा द:, देश आदिया जक स्तुति म्ये खनेदुथाय् थुगु इलय् वया: जुजु भारदारपिनिगु नं कीर्ति गाथाया म्ये खनेदत ।

लिच्व:गु प्राचीनकालया बाखं

लिच्व:गु प्राचीनकालया साहित्यय् संख्यात्मक दृष्टि दकलय् अप्व: साहित्य सृजना जूगु विधा बाख ख: । संख्यात्मक दृष्टि आपालं बाख सफू थुगु इलय् पिदनेगु जूसा गुणात्मक दृष्टि मल्लकालीन बाखया तुलनाय् थुगु ईया बाखनय् छुं खास भिन्नता खनेमदु । थ्वहे कथं थुगु इलय् नं बाखंया मू विषय धार्मिक जूगु दु । न्हापायागु हे लौकिक, औपदेशिक बाखयात थीथी इलय् ल्ह्यया ब्वनेगु कनेगु न जूगु दु सा गुलि न्ह्न्ह्गु न धार्मिक बाखं थुगु इलय् च्वयेगु जूगु दु । थथे आपालं ई न्ह्याना: नं आपाल बाखं पिदना: नं बाखया विषयभूमी बाखया प्रस्तुतिइ हिउपा: मव:गुया मू कारण - थुगु इलय् तक नं बाखं साहित्यिक अध्ययनया दृष्टि च्वयेगु, ब्वनेगु मजुसे धार्मिक, सांस्कृतिक, नैतिक दृष्टि बाख कनेगु, च्वयेगु, ब्वनेगु जूगुलि ख: । थुगु इलय् विशेषत: **बौद्ध अवदान** जातक सम्बन्धी बाख च्वयेगु जूगु दु । उकिं थुगु समयावधियात नेपालभाषाया **जातक बाखं विकासया समयावधि** कथं नं नालेबहः जू । मल्लकालीन बाखया तुलनाय् थुगु ईया बाखनय् आपालं नेपा:या थाय्बाय्या नां रीतिथिति नख:चख: आदिया खं उल्लेख जूगु दु । थुगु इलय् खनेदुगु छुं छुं बाख ख: -

- सप्तकाण्ड रामायण (ने स ९३८, रा अ)
- अध्यात्म रामायण (ने स ९४९, रा अ ,
- रामायण (ने स ९६६, रा अ)
- भीष्म- युधिष्ठिर सम्वाद (ने सं १०३, जात: १३९-४०)
- रामायण (ने स ९०४, जात: १४०-४३)
- अष्टमी व्रत महात्म्य (ने सं ८९७, जात: १३६-८)
- गुणकारण्डब्यूह (ने सं ९४६, जात: १५८-६०)
- बीरकुशावदान (अमृतानन्द कृत, जात: १६०)
- कुशावदान (ने स ९५४, जात: १७१-२)
- उपोषद व्रत कथा (ने सं ९५९, जात: १७४-५)
- अहोरात्र व्रत कथा (ने सं. ९६०, जात: १७५-६), आदि

अथे हे न्हापा मल्लकालय् खनेदयेधुकूगु - **तन्त्राख्यान, धर्मलक्ष्मी संवाद, बत्तीसपुतलिका कथा, द्वात्रिंशतिपुत्रिका, विचित्रकर्णिकावदानोध्दृत, बीरसिखा, सहस्ररजनी** आदि बाखयात न हान हान ल्ह्यया: पिकयात:गु न थुगु इलय् आपालं खनेदु ।

लिच्व:गु प्राचीनकालया नाटक

थ्व लिच्व:गु प्राचीनकालय् तसक हे म्हो जक प्याखं च्वयेगु जूगु दु । छगू निगू प्याख च्वयेगु जूगु न मल्लकालीन प्याख परम्परा कथं हे जूगु दु । थुगु इलय् रचना जूगु नाटक ख: ।

हनुमान नाटक (ने.सं ९२०) : थ्व अमृतानन्द सस्कृत मूल नाप तया: नेपालभाषा हिलादीगु ख: । सफूया लिउने च्वयात:गु कथं थ्व सफू अमृतानन्द पाल्पाया जुजु पृथ्वीपाल सेनयात यलय् कुनात:बलय् अनयात नेपालभाषा स्यने कथं च्वयेगु जूगु ख: ।

महासत्वोपाख्यान (ने सं. ९५१) : लिच्व:गु मल्लकालय् रचना जूगु छगू जक नाटक **महासत्वोपाख्यान** ख: । जुजु राजेन्द्रविक्रम शाह रचना यानादीगु थ्व महासत्वोपाख्यान प्राचीन मल्लकालीन नाटक परम्परा कथयागु हे प्याख ख: । तर मल्लकालीन शास्त्रीय नाटक परम्परा कथं च्वयात:गु जूसां थौंया समाजया आपालं चित्रण थ्व प्याखनय् खनेदयेधुकूगु दु । महासत्व नाटक महासत्व राजकुमारया दानशीलता विषययात कया: च्वयात:गु बौद्ध जातकय् आधारित नाटक ख: । तर थ्व नाटक मल्लकालीन आपालं प्याख थें संयोगान्त मजुसे

वियोगान्त जूगु दु । थ्व प्याखन लिपा नेपालभाषाय् शास्त्रीय परम्पराया प्याख च्वयेगु क्वचाल धाःसां जिउ ।

घंठ सफुल (ने.सं ९५६) : थ्व यलय् काति दबुलिइ क्यनीगु प्याख व बाथः प्याखया सग्रह खः । थ्व न्हापानिसेया परम्परा कथयागु नाटक खःसा, थ्वयात च्वया पिकायेगु लिपा जक जूगु खनेदु ।

थुकथं लिच्वःगु प्राचीनकालया साहित्य समयावधिया हिसाबं ताहाः जुयाः नं उपलब्धिया दृष्टिकोणं म्हो हे धायेमाः । नापं छु खास न्हूगु प्रवृत्ति प्रवाह थुगु ईया साहित्यं ब्वलंके फुगु मदु । तर अथे खयाः नं नेपालभाषा साहित्यया धाःयात त्वाःमदयेक न्ह्याका यंकेगु ज्या धाःसा जूगु दु ।

महाकवि सिद्धिदास महाजु
(ने. सं. ९८७-१०५०)

माध्यमिककालया च्वमिपिनिगु छुं किपा

सरदार हरिभक्त माथेमा
(ने. सं. ९४३-१००५)

पं. निष्ठानन्द बज्राचार्य
(ने. सं. ९७८-१०५५)

रामजी प्रधानाङ्ग
(ने. सं. ९९४-१०६६)

मास्टर जगतसुन्दर मल्ल
(ने. सं. १००३-१०७३

कवि योगवीर सिंह
(ने. सं. १००६-१०६२)

शहीद शुक्रराज शास्त्री
(ने. सं. १०१३-१०६१)

धर्मादित्य धर्माचार्य
(ने. सं. १०२२-१०८३)

भिक्षु धम्मालोक महास्थविर
(ने. सं. १०१३-१०८८)

बौद्ध ऋषि महाप्रज्ञा
(ने. सं. १०२१-१०९९)

माध्यमिककाल (ने.सं ९६७-१०६१)

नेपाःया राजनैतिक इतिहासय् मल्ल शासनकालयात **माध्यमिककाल** तथा शाह जुजुपिनिगु उदय निसें थुखेया ईयात **आधुनिककाल** नालातःगु दुसा नेपालभाषा साहित्यया इतिहास कथं राणाकालया शुरु ने स ९६७ निसें राणाशासनया अन्त जुइ न्ह्यः ने स १०६१ तकया समयावधियात **माध्यमिककाल** नालेगु जूगु दु । खयेत ला नेपालभाषाय् माध्यमिककालया सीमा निर्धारण बारे छगू मत मजू । **चित्तधर 'हृदय'** जु नेपालभाषा थासा आखलं सफू पिदगु (ने स १०२९) ई न्ह्यःतकया साहित्ययात पुलांगु साहित्य भाःपाः पुलांगु नेपालभाषा साहित्यया जातः (ने सं १०९१) हे पिकयादिलसा, **डा. जनकलाल वैद्य, नर्मदेश्वरमान प्रधान, इन्द्र माली, काशीनाथ तमोट** आदिपिस कोतपर्व लिपा (ने सं ९६७) निसें थुखेया ईयात **माध्यमिककाल** शुरु जूगु भाःपियादीगु दु । मल्ल शासकतय्गु ल्हात शासन सत्ता शाह जुजुपिनिगु ल्हातिइ लाःवसा राणा शासन शुरु जुइ न्ह्यः तक नेपालभाषा व थुकिया साहित्ययात प्रत्यक्ष रुप दमन यायेगु कुतः मजू । फलतः नेपालभाषा साहित्यं न्हूगु प्रवाह प्रवृत्ति ज्वनेमफुसा थःगु हे गतिं न्ह्यज्यायेगु यानाच्वन । तर राणा शासन शुरु जुइवं नेपालभाषा साहित्ययात राज्य पाखें हे प्रत्यक्ष रुप क्वत्यलेगु, न्हकेगु कुतः जुयावल । फलतः नेपालभाषा साहित्यय् छु ई तक थज्याःगु प्रतिकूल परिस्थिति नकारात्मक प्रभाव लाकूसां इलं थःगु मातृभाषा व साहित्ययात जूगु दमन व असमान व्यवहारया विरोधय् प्रतिरोध याइपिं जक मखु थ्वया प्रवाह प्रवृत्तिइ हे सौदयेक ह्यूपाः हयाः न्हूगु युगया शुरुवाट याइपिं युगपुरुषत बुइकल । थ्व हिउपाःलं नेपालभाषा साहित्ययात प्राचीन माध्यमिककालय् फपुइकल । थथे नेपालभाषा साहित्य प्राचीन साहित्यिक प्रवाह प्रवृत्ति स्वयाः पाक्क, मेगु लंपु ज्वनेगु शुरु याःगुलिं थ्व इलं निसें माध्यमिककाल शुरु जूगु नालेगु जूगु खः । थ्व माध्यमिककालयात न निब्वय् थलाः थ्वया साहित्यिक गतिविधिया अध्ययन यायेगु चलन दु ।

- पुनर्जागरणकाल न्ह्यःया साहित्य (ने स ९६७ - ने स १०२९)
- पुनर्जागरणकालया साहित्य (ने स १०२९ - ने स १०६१)

पुनर्जागणरकाल न्ह्यःया साहित्य
(ने.सं ९६७–ने.सं १०२९)

शाह जुजुपिंत हे शक्ति तापाकाः राणा शासन न्ह्याःगु जंगवहादुरया इलं निसें नेपालभाषायात जूगु दमनया प्रतिरोध यायेकथं नेपालभाषा थासा आखल सफू पिकाये न्ह्यः (ने.सं १०२९) अर्थात् चन्द्रशम्शेरया निरंकुश शासनया ई तकया साहित्ययात **पुनर्जागरणकाल न्ह्यः** बा **न्ह्यच्वःगु माध्यमिककाल**या साहित्य कथं अध्ययन यायेगु चलन दु। ने सं ९६७ स थन जूगु कोटपर्व लिपा नेपाःया शासन सत्ता **जंगबहादुर**या ल्हातिइ लासेंलि नेपालय् निरंकुश राणातन्त्र शुरु जुल । राणातन्त्रया शुरुवात लिसें नेपालभाषा साहित्यया विकासय् नं सिइदयेक अवरुद्ध जुजुं वल । थःपिनिगु शासन सत्ता कायम यानातयेगु निति फयाफतले जनतायात अन्धकारय् तयेत स्वइपिं राणा शासकतय्सं नेपालभाषा साहित्यया उत्थानय् नं अनेक पगः थनेगु यात । नेपालभाषायात विनाश यायेगु हे तातुनाः चन्द्रशम्शेरया शासनकालय् ने सं १०२६ निसें थुखे नेपालभाषा च्वयातःगु छुं नं भों अड्डा अदालतय् प्रमाण लगे जुइमखु धकाः नेपालभाषायात वहिष्कार यायेगु ज्या जुल । फलस्वरुप नेपालभाषाया साहित्य सृजनाय् जक मखु साधारण च्वज्या व ब्वनेज्याय् तकं गाकं ह्रास वल । नेपालभाषा साहित्यया गतिइ गाक शिथिलता खनेदत । थज्याःगु स्थिति साहित्यया प्रवृति व स्वरुपय् नं हिउपाः हयाबिल । फलत थुगु ईया साहित्य **लिच्वःगु प्राचीनकाल**या साहित्य स्वयाः पात । थुगु ईया साहित्य सम्वन्धी आपालं खँ सिइके मफुनिगुलिं थुगु समयावधियात नेपालभाषा साहित्यया **अन्धकार युग** नं धायेगु याः । पुनर्जागरणकाल न्ह्यःया साहित्य सम्वन्धी आ तकया मालेज्या कथं थुगु इलय् खनेदुगु मुख्य विधा **म्ये** जूगु दु सा पुलांगु हे परम्पराया जातक अवदान **बाखं** नं छुं पिदगु दु ।

पुनर्जागरणकाल न्ह्यःया म्ये

पुनर्जागरण न्ह्यःया साहित्यय् उल्लेख यायेबहःगु विधा काव्य खः । मल्लकालय् काव्य सृजनाया ज्याय् लाय्कू खलक अप्वः सक्रियता क्यनेगु याःगु दु सा थुगु इलय् अप्वः लाय्कुलिइ दुथ्यापिं भाइभारदारतसें काव्य सृजनाय् ब्वति काःगु दु । नेपाःया लाय्कुलिइ शासक खलकय् थवथवय् शासन शक्ति थःथःगु ल्हातिइ लाकेगु नियत जूगु विविध कथया षडयन्त्र व थःपिनिगु शासन सत्ताय्

प्रभुत्व कायम यानाव तयातयेत छगू भाषा छगू धर्मया नीति ज्वनाः देशय् जागरण व चेतनाया लहरयात जिउथाय् तक पनेगु कुतः याइपि तत्कालीन शासकत पाखे त्रसित जूपिं उगु ईया जनता थःपिनिगु सृजना प्रवृत्ति अप्वः भक्तिकाव्य पाखे न्ह्याकिइगु स्वभाविक खः । थ्व हे कथं थ्व पुनर्जागरणकाल न्ह्यःया कवितसें थःपिनिगु च्वसा मूलतः भक्तिकाव्यया सृजनाय् न्ह्यज्याकल । थथे खयाः न प्राचीनकालया कवितय्गु भक्ति प्रवृत्ति व थुगु ईया कवितय्गु भक्ति प्रवृत्ति सिइदयेक हे पाःवन । उपास्य देव देवीपिनिगु स्तुति आराधनाया पलेसा सन्त उपदेशात्मक प्रवृतिं जाःगु काव्य थुगु ईया कवितसें सृजना यात । साधु सन्तया रुपय् थुमिस निर्गुण भक्तिकाव्यया धाः न्ह्याकल । अध्यात्मिक चिन्तन व परलोकया चिन्तां थुमित अप्वः प्रभावित यात । मुक्ति मोक्ष हे थुमिगु काव्यया मू तातुना जुल । थ्व काव्य प्रवृत्तियात पुनर्जागरणकाल न्ह्याये धुकाः नं गुलिखय् कवितसें न्ह्याका च्वन । फलतः थ्व प्रवृत्तिया तःम्हमछि कवित ईया हिसाबं पुनर्जागरणकालया कवितय्गु समकालीन जुयाः नं थुमिगु काव्य प्रवृत्ति तथा काव्य साधनाया तातुना सिद्धिदास पुचःया च्वमित लिसे पाः वन । च्वयेगु हे याना वंसाँ तत्कालीन भाषिक, साहित्यिक जागरणया ज्याय् संलग्न जूगु दु धकाः थुमित धायमछि ।

पुनर्जागणरकाल न्ह्यःया प्रमुख कवि

स्वामि अभयानन्द (ने.सं ९२४-९८३) : अभयानन्द विभाषी पुचलं पिदम्ह नेपालभाषाया दकलय् न्हापांम्ह सन्त परम्परायाम्ह कवि खः । **अभयानन्द** प्रधानमन्त्री **भीमसेन थापा**या (ने सं ९२४-९५९) चीधिकम्ह किजा **रणवीर थापा** स्वामि जुइधुंकाःया नां खः । तत्कालीन नेपाःया राजनैतिक घटनां विरक्त जुयाः स्वामि जुयादीम्ह ध्वय्कलं, नेपालभाषा म्ये चिनेगु ज्या नं 'स्वामि' जुइधुंकाः हे जक यानादीगु खः । ध्वय्कःया **नेपालभाषाय् ९ पु** म्ये लूगु दु । वेदान्त दर्शन पाखे धेचूम्ह स्वामि अभयानन्दया अप्वः म्येय् सन्त उपदेशात्मक प्रवृत्तिं थाय् काःगु दु । अथे खयां नं आत्मपरकताया नापं जीवनवादी सुधारवादी भावनां जाःगु म्ये नं ध्वय्कलं चिनादीगु दु । गृहस्थ जीवन हनाः नं मनूतय्सं ब्रम्हाया अनुग्रह प्राप्त यायेफु, इलय् हे भी सचेत जुयाः पुण्य कर्म यायेमाः, थम्हं यानागु भूलयात हानं लिसा काये मज्यू धयागु **जोसमनि** मतय् दिक्षित जुयादीम्ह अभयानन्दया म्येया सार खः । थुकथं वेदान्त दर्शनयात नं सरल भाषा ध्वाथुइकादीम्ह कवि अभयानन्द खः । ध्वय्कःया प्रभाव लिपायापिं कवितय्तनं नं सिइदयेक लाःगु खनेदु । **'मायान केनकाव तल हे जगत' हानं थथिं ज्याःगु जन्म काये दइमखु रे** आदि ध्वय्कःया तसकं लोकंह्वाःगु म्ये खः । ध्वय्कःया मे लग, ओमबहाःया दाफा भजनय् अप्वः हालेगु याःगु दु ।

सरदार हरिभक्त माथेमा (ने.सं ९४३ – १०१५) : हरिभक्त माथेमा न्हयच्वःगु माध्यमिक ईया छम्ह न्हयलुवा कवि खः । तत्कालीन राणा शासकत पाखें सरदार उपाधि काये खंम्ह हरिभक्त माथेमाया हिन्दी काव्य सफू **भजन माला** (ने.सं १०४९) पिदंगु दु । थ्व म्ये सफुलिइ ७ पु नेपालभाषाया म्ये नं दुथ्यानाच्वंगु दु । उकिइ **थःत थमन मसिया व दुःख सिया च्वना रे , ज्ञानी मयुजु थन भासँ छितः नाप लाये रे** थें ज्याःगु आत्मज्ञान आत्मचेतना थनेगु कथंयागु म्ये दुथ्याःगु दु । थ्व म्ये तत्कालीन समाजय् तसकं हे लोकंह्वाःगु खनेदु ।

खरदार मानबहादुर जोशी (ने.सं ९६७–१०३७) : मानबहादुर जोशी पुनर्जागरणकाल न्हयःयाम्ह छम्ह च्वन्हयाःम्ह साहित्य सृजक खः । थ्वयक:या न्यागू भाग दुगु **राग माला** (म्ये सफू) छगू लुयावःगु दु । थ्वयक:या म्ये नं फुक्क धया थें वेदान्त दर्शनं प्रभावित जूगु दु । पद्य रचना बाहेक थ्वयक‌लं गद्यय् नं **स्वस्थानी सार, शिवरात्री महात्म्य** आदि बाखं च्वयादीगु दु ।

सुब्बा वीरबहादुर मल्ल (ने.सं. ९६८–१०२४) : नेपाःया बहुभाषिक नेवाः कविपिं मध्ये सुब्बा वीरबहादुर मल्ल नं छम्ह खः । थ्वयक:या हिन्दी, नेपाली, नेपालभाषाया म्ये दुथ्याःगु **निर्गुण सागर** नांगु मे सफू छगू ने.सं. १०१९ स वनारसं पिदंगु दु, गुकिइ निपु नेपालभाषाया म्ये दुथ्यानाच्वंगु दु । थ्वयकलं थःगु म्येय् सांसारिक जीवन खनाः वैराग्य व इलय् चेतना दयेकाः ईश्वर भजन यायेमाःगु भाव प्वंकादीगु दु । **हरिया नाम लोमना वो व्यरथन फुत थो जोवन** थ्वयक:या छपु लोकंव्हाःगु म्ये खः (माली, ने.सं. ११०९ :२०) ।

डिट्ठा मोतिलाल श्रेष्ठ (ने.सं ९७१–१०४० पाखे) : मोतिलाल श्रेष्ठ स्वनिगःया पिने प्यूठानं पिदंम्ह पूर्व पुनर्जागरणकालया छम्ह सशक्त कवि खः । थ्वयक:या **ज्ञान भजन** नांगु भजन म्ये सफू छगू ने.सं १०३४ स वनारसं पिदंगु दु । थ्व सफू शरदचन्द्र शर्माजुं वनारसं लुइका हयादीगु खः । थ्व सफुलिइ नेपालभाषाया ८ पु म्ये नापं नेपाली, हिन्दीया १०० पुं मल्याक म्ये दु । नेपालभाषाया म्येय् विभिन्न देवदेवीपिनिगु भक्ति स्तुतिया म्ये दुथ्यानाच्वंगु दु । थ्वयक:या म्ये विशेषतः आध्यात्मिक दर्शन पाखे धेचूगु व सगुण भक्ति रसं भयूव्यूगु जूसां तत्कालीन मेपिं कविपिनिगु भजन म्येय् थें निराशाया सः थ्वयाच्वंगु मदु । नापं ज्ञान गुणया खं जक बिलिबिलि जायाच्वंगु नं मदु, युगानुकूल चेतनाया प्रवाह दु, न्हूगु उपमा उपमेयया प्रयोग दु (माली, ११०९ : १३२-१४३) । **स्थीर मजू यौवन चोनि मखु थो** थ्वयक:या थज्याःगु हे म्येया दसि खः ।

रामजी प्रधानांग (ने.सं ९९४–१०६६) : नक्र देशय् जन्म जूम्ह रामजी प्रधानांग नं पुनर्जागरण न्हयःया कवितयगु भ्वलय् छम्ह न्हयथनेबहम्ह कवि खः । थ्वयकलं नेपालभाषा नापं नेपाली व हिन्दी भाषां नं चिनाखँ च्वयादीगु दु ।

थ्वयक:या काव्य सम्बन्धी लुयावःगु छगू सफू खः **रत्नमाला** । थुकिइ नेपालभाषाया नं आपालं कविता दु । खयेत ला थ्वयक: सिद्धिदास स्वयाः नं लिपायाम्ह कवि खः, तर थ्वयक:या काव्यं म्येया रुप मखु चिनाखँया रुप ज्वने धुंकूसां न्हापाया भक्ति परम्परायात धाःसा हाचां मगाःनिगु खनेदु । थ्वयक:या चिनाखँ अप्वः थें उपदेशात्मक जूसां सिद्धिदासयागु थें नीति मूलक मजुसे सन्त परम्परा कथंयागु जूगु दु । उकिं थ्वयक:यात पुनर्जागरण न्हूयः व पुनर्जागरणकाल दथुया **संक्रमण** ईयाम्ह कवि कथं नं नाले छिं ।

दारोगा बखतबहादुर (ने.सं ९९५–१०७१) : बखतबहादुर कवि योगवीर सिंहया समकालीन खयां नं थ्वयक:या काव्य परम्परा भक्ति प्रवृत्ति पाखे क्वसाःगु दु । नेपालभाषां चिनादीगु थ्वयक:या ७ पु म्ये फुक्क धया थें आत्म आलोचना आत्म निवेदन कथंयागु जूगु दु । **मायान केनकाव तल रे जगत , हे मैजु ज्ञानी छि जिके वःसा थामे याये कुल** आदि थ्वयक:या लोकं ह्वाःगु म्ये खः ।' बक्रोक्ति अभिव्यक्ति थ्वयक:या जक मखु तत्कालीन कविपिनिगु हे छगू कथं शैलीगत विशेषता जूगु दु ।

मानलाल मास्के (ने.सं ९९७–१०३७) : मानलाल मास्के नेपालभाषाया पुनर्जागरण ईया कवित सिद्धिदास, योगवीरसिंह आदिपिनि समकालीन खयां नं थ्वयक:या काव्य प्रवृत्ति धाःसा न्हयच्वःगु माध्यमिककालया कविपिनिगु प्रवृत्तिनाप ज्वःलाःगु दु । थ्वयकलं चिनादीगु नेपालभाषाया ९ पु म्येय् गनं वार्णिक छन्दसा गनं मात्रिक छन्द गनं गजल छन्द छ्यलादीगुलिं मानलालजु छन्दया छ्यलाय् गाकं निपूण धयागु सीदु । **धिक धिक भी जनम** थ्वयक:या छपु नांजाःगु म्ये खः । थ्वयक:या म्येय् छखे उपदेशात्मक प्रवृत्ति खनेदु सा मेखेर जीवन व जगत प्रतिया दृष्टिकोण नं यचुक सिइदु । 'भीसं इलय् हे थःगु कर्तव्य पूवंकेमाः, कर्म यायेमाः' धयागु थ्वयक:या म्येया मू सन्देश जूगु दु ।

रत्नलाल 'रत्न': माध्यमिककालया अज्ञात कविपिं मध्ये रत्नलाल 'रत्न' नं छम्ह खः । थ्वयक:या नेपालभाषां च्वयातःगु निपु म्ये **संगीत चन्द्रोदय** (ने.सं १०३३)स दुथ्यानाच्वंगु दु । थुपिं म्ये तत्कालिन भजन खलःयात हालेछिंक च्वयातःगु खनेदु । **थिर जुइ मखु थुगु जोवन, स्वव स्वव कृष्णजुया चाला** थ्वयक:या म्ये खः (माली, ने.सं ११११ :२४) ।

थथे च्वय् उल्लेख जूपिं कवित बाहेक मेपिं नं थुगु ईया न्हयथनेबहपिं कवित दनि गथे - **पृथ्वीमानन्द, गजव, अनङ्गमान** आदि । थुकथं थ्व पुनर्जागरणकाल न्हयःया काव्य प्रवृतिया कवितसें गहन दार्शनिक भक्तिकाव्यया सृजना याःगु जक मखुसे, काव्याभिव्यक्तिइ नं हिउपाः हःगु दु । थुमिसं वार्णिक, मात्रिक छन्द छ्यःगु दुसा सरल व स्वाभाविक अभिव्यक्तिया पलेसा छायावादी, रहस्यवादी, वक्रोक्ति धंगं अभिव्यक्ति बीगु याःगु दु । थुगु प्रवृत्तिया कवितसें गहन

दार्शनिक भक्तिकाव्यया सृजना याःगुलिं, थुमित नेपालभाषाया **भक्त कवित** नं धायेगु याः । अथे हे थ्व न्हयूच्वःगु माध्यमिककालया काव्यया मू प्रवृत्ति सन्त उपदेशात्मक कथंयागु जूगुलिं थुगु ईयात **सन्त परम्पराया काव्यकाल** कथं नं नालेबहः जू ।

पुनर्जागणरकाल न्हय:या बाखं

पुनर्जागरणकाल न्हयःया साहित्यय् खनेदुगु मेगु विधा बाखं खः । थुगु इलय् गुलि नं बाखं पिदन, न्हापा प्राचीनकालीन बाखंया परम्परा कथंयागु हे जक पिदन । अप्वः थें न्हापा न्हापाया हे बाखंयात ल्ह्यया कायेगु हे आपा जूगु । उकिं उगु ईया बाखं साहित्यं नेपालभाषाया बाखं साहित्य ख्यलय् छुं न्हूगु तनेगु याःगु खने मदु । थुगु इलय् विशेषतः **बौद्ध जातक अवदान**या बाखं नापं, **स्वस्थानी, शिवरात्री महात्म्य** आदि बाखं पिदंगु दु । थुगु ईया प्रमुख बाखं सफू खः -

अष्टमी व्रत महात्म्य (ने.सं ८९७) कवीर कुमार
विश्वन्तर (ने.सं ९८८) स्वस्थानी सार
स्वयम्भू पुराण (ने.सं ९९७) शिवरात्री महात्म्य आदि
सिंहसार्थबाहु

थुकथं न्हयच्वःगु माध्यमिककालया साहित्यिक उपलब्धि तसकं हे म्हो जूसां थ्व इलय् नं नेपालभाषा साहित्यया धाः त्वाःमदः । फाटफुट पिदंगु काव्य व बाखं सफुलिं जूसां नेपालभाषा सहित्यया धाःयात निरन्तरता बियातल । धाथें ला थुगु ईया साहित्य सम्बन्धी बांलाक अध्ययन अनुसन्धान आः नं मजूनि । उकिं थ्व न्हयच्वःगु मध्यकालया च्वमित व सफू च्वय् न्हयथना ति हे जक खः धकाः अवश्य धायेमछि । तत्कालीन शासकतय्गु ख्याच्वलं वा सफूयात बांलाक संरक्षण यायेगु व्यवस्था वा प्रवृत्तिया अभावं गुलिखे थुगु ईया सफू नष्ट जुयावंगु नं जुइफु, गुलिखे थौं नं भ्रीगु छेँय् छेँय् अथें वायेत्यः पवाःयेत्यः जुयाः लानाच्वंगु नं जुइफु । थज्याःगु सफू मालाः पिब्वये फःसा भ्रीगु माध्यमिक कालया इतिहास अभ्रः चकनीगु तिनि ।

पुनर्जागरणकालया साहित्य
(ने.सं. १०२९-१०६१)

पुनर्जागरणकालया साहित्य धकाः **पण्डित निष्ठानन्दयागु एकविंशति प्रज्ञापारमिता देवीयागु** सफूया प्रकाशनं निसें (ने.सं. १०२९) **नेपालभाषाया कवितयत जेलय् स्वथंगु** (ने.सं. १०६१) ई तकया साहित्ययात थुइकेगु जुइ । राजनैतिक रुपं थ्व देव शम्शेरया सुधारवादी पलाः न्ह्याःगु इलं निसें जुद्ध शम्शेरया निरंकुश शासनया समयावधी तक लाः वः । ने.सं. **१०२१** स नेपालय् दक्वसिबय् न्हापां **गोरखापत्र** पिदन । थुकिं यक्व कथंया च्वयेगु व पिकायेगु ज्याय् लिच्वः लाकल । थ्व हे भ्रवलय् नेपालीभाषाया कवि **राजीव लोचन**या (ने.सं ९३८-१०५०) छपु नेपालभाषाया कविता, थ्वयूकःया हे **केदारकल्प** (ने.सं. १०२४) सफुलिइ पिदनसा, **सिद्धिदास**या छपु **विन्दु समस्या** नांगु कविता तत्कालीन **सुन्दरी** (ने.सं १०२६) पत्रिकाय् पिदन । अथे हे ने.सं. १०२७स **स्तोत्र सम्मुच्चय**या विज्ञापन थासा आखलं पिदन गुगु नेपालभाषाया न्हापां थासा आखलं पिदंगु गद्य सामग्री खः । ५० पाः पिकाःगु उगु विज्ञापनय् तत्कालीन च्वमिपिसं च्वइगु सफू व ब्वनीगु स्तोत्रय् एकरुपता मवःगु कारणं शुध्दाशुध्दीया निंतिं नं आह्वान यानातःगु दु । थथे फुट्कर च्वसु पिदने धुंकाः नेपालभाषां दक्वसिबे न्हापां देवनागरी लिपिं थासा आखलं **एकविंशति प्रज्ञापारमिता** सफू (ने.सं १०२९) **पण्डित निष्ठानन्द वज्राचार्य** पाखें पिदन । एकविंशति प्रज्ञापारमिताया प्रकाशनं केवल निष्ठानन्दयात जक हानं ध वना आखलं मेगु सफू पिकायेगु प्रेरणा वःगु मजुसे नेपालभाषाय् थासा आखलं सफू पिकायेगु परम्परा हे न्ह्यानावन । थुकथं थासा आखलं सफू पिहांवःगु इलं निसें नेपालभाषाय् पुनर्जागरणकाल शुरु जुल धकाः नालेगु जूगु दु । थुगु इलय् पिदंगु साहित्य न्हापाया स्वयाः पाःगु जक मजुसे, न्हूगु जागरण, न्हूगु उत्साह ज्वनाः थःगु भाषा साहित्ययात छुं याये धयागु भावनां प्रेरित जुयाः सृजना जूगुलिं नं थुगु ईयात पुनर्जागरण काल धायेगु याःगु खः । थथे थुगु ईयात **पुनर्जागरण** (ने.सं१०८४) धकाः खँग्वः छ्यलेगु ज्या न्हापां यानादीम्ह विद्वान **डा. कमलप्रकाश मल्ल** खः । अनंलि थुगु न्हूगु हिउपाः वःगु ईयात नेपालभाषाय् **पुनर्जागरण काल** धायेगु यानाहःगु खः ।

पुनर्जागरण धायेगुया औचित्य

पुनर्जागरण या शाब्दिक अर्थ खः **हानं दनेगु**। थ्व खँग्वः दकलय् न्हापां **१४ गू** गु शदी रेनाँ सा (Renaissance) या नामं इटालीइ तत्कालीन मनूतय्के ईश्वर व धर्मय् जक अति मोह दयाच्वंगुया विरोधय् मानवीय सृजनाप्रति आस्था ब्वजाइगु, साँस्कृतिक, सामाजिक जागरणयात छ्यःगु खः । युरोपय् थ्व पुनर्जागरण अभियानयात जीवन्त यायेगुलिइ तत्कालीन प्रिन्टिङ्ग प्रेसया आविष्कारं (ई.सं १४७६) तसकं हे तःधंगु भूमिका म्हितूगु जुयाच्वन। ग्रीसेली प्राचीन ग्रन्थत अनेक भासं अनुवाद यानाः पिथंसेंलि युरोपवासीतय्गु चिन्तन शैलीइ हे तःधंगु ह्यूपाः हयाबिल । फलतः थ्व सांस्कृतिक पुनर्जागरण इटालीइ जक लिकुना मच्वंसे विश्वया आपालं थासय् न्यनावन। अथे हे ने.सं. ९९८ निसें ने.सं. १०२० तक भारतय् **भारतेन्दु हरिश्चन्द्र**या नेतृत्वय् राष्ट्रियता, सामाजिक सुधार, भाषिक सुधार व समृद्धिया ज्याखँ छगू आन्दोलन कथं हे न्ह्यात । थुकियात हे भारतया पुनर्जागरण आन्दोलन नालेगु यात। भारतय् वःगु थज्याःगु राजनैतिक सामाजिक, भाषिक चेतना तथा जागरणया प्रभाव नेपालभाषाभाषिपिंत नं लात। थःगु भाषा साहित्यया निंतिं नं छुं यायेमाल धयागु चेतना इमिके ब्वलन । प्राचीनकालय् तसकं हे च्वन्ह्याये धुंकूगु नेपालभाषा साहित्यया गति शाहकालय् वयाः शिथिल जुलसा राणाकालय् वयाः ला थ्वया अस्तित्व तकं न्हनावनीगु अवस्थाय् थ्यन। नेपालभाषा साहित्य थथे मरणान्त स्थितिइ थ्यंवने त्यंगुया मू कारण मध्ये छखे तत्कालीन राणा शासकतय्गु नेपालभाषा प्रतिया नकारात्मक दृष्टिकोण खःसा मेखेर नेपालभाषा साहित्ययात ईया हिउपाः कथं न्ह्याकेगु ज्या मजूगुलिं नं खः।

ने.सं १०२९ न्ह्यः तक नेपालभाषां गुलि नं सफू च्वयेगु जुल फुक्क हस्तलिखित रुपय् जक जुल। ल्हातं च्वयेमाःगु कारणं थज्याःगु सफूया ल्याः तसकं हे म्ह जुयाः न्यंकभनं थ्यनेमफुत। फलस्वरुप नेपालभाषाया सफू सकभनं प्रचारय् वयेमफुगु जक मजुसे, छुं कारणं थथे छगू निगू दुगु सफू स्यन, तन धाःसा हानं अज्याःगु सफू मदइगु जुल। अथे हे नेपालभाषाया सफू थुगु इलय् तक गुलि नं च्वयातःगु दु व फुक्क धयाथें विविध प्राचीन लिपिं च्वयातःगु जुयाच्वन। तर शाह जुजुपिनिगु उदयलिसें चलन चल्तिइ देवनागरी लिपि छ्यलेगु जूगुलिं प्राचीन नेवाः लिपि सर्वसाधारणं ब्वने मफया वन। प्राचीन लिपिं च्वयातःगु सफू ब्वनेगु गुभाःजु, ब्वःभाजु, जोशी आदिपिनिगु जक ज्या जुल। नेपालभाषाया सफू च्वयेगु ब्वनेगु ज्या सर्वसाधारणपाखें तापापां वन। नेपालभाषा खँल्हाबल्हाय् हे जक धै थें लिकुना वन । लिच्वःकथं ईया अन्तराल लिसें लिखित भाषा व बोलिचालिया भाषाय् नं भिन्नता खने दयावल। थुकथं न्हापा सफुलिइ छ्यलातःगु लिपि जक मथूगुलिइ आः वयाः सफूया भाय् तकं सर्वसाधारण ब्वँमिं मथुया वन । फलतः लिखित भाषा प्रति आकर्षण म्हो जुजुं वन । थज्याःगु स्थितिइ थ्यनाच्वंगु नेपालभाषायात राजनैतिक रुपं नं प्रत्यक्ष धंगं निर्मूल यायेगु ज्या तत्कालीन राणा सरकारपाखें जुल । **चन्द्रशम्शेरया पालय् ने.सं १०२६ स** नेपालभाषां च्वयातःगु भोंयात मान्यता मबिइगु जुलसा लिपा वयाः थःपिनिगु धर्म, संस्कृति कथं ब्वःयात छायेत छपु निपु सिलः, तुतः च्वःपिं च्वमितय्त तकं ज्वनाः कुनाः '**हानं नेपालभाषां थथे च्वये दइमखु**' धकाः तत्कालीन राणा शासनकतय्सं ख्याच्वः, धम्कि बियाहयेगु यानाहल । लिच्वःकथं साधारण जनमानसय् नेपालभाषा छ्यलाबुला म्हो जुजुं वन। दरवार, अड्डा, अदालतय् जागीर नयाच्वंपिं नेवाःतय्सं थः मचाखाचातय्त तकं नेवाः भाय्या पलेसा नेपाली भाय् ल्हाकेगु यानाहल । फलतः नेवाःभाषां च्वयेगु ब्वनेगु धयागु हे तत्कालीन सरकार तथा व्यवस्थायात हे छगू हाथ्या बिइगु थें जूवन, गैरकानुनी ज्या यायेगु थें जूवन।

तर इलं **निष्ठानन्द, सिद्धिदास,** जगतसुन्दर मल्ल, **योगवीरसिंह, धर्मआदित्य** थें ज्याःपिं युगपुरुषत बुइकल । नेपालभाषाया थज्याःगु दयनीय अवस्थायात वाःचायेकाः थ्वयुकः महारथीपिंसं मरणान्त स्थितिइ थ्यंवनेत्यंगु नेपालभाषायात मृत्यु सञ्जीवनी बुटी त्वंके थें तत्कालीन वस्तुस्थिति आवश्यकतायात नं मनन यासें नेपालभाषाया पुनर्उत्थानया ज्या न्ह्याकल । नेपालभाषायात हानं विकासया लँपुइ पलाः छिकल। थज्याःगु कुतलं नेपालभाषा साहित्यं नं न्हूगु रुप धारण यात, न्हूगु प्रवृत्ति, प्रवाहया विकास यात। थ्व जागरणया कुतः स्वतःस्फूर्त खः, वैयक्तिक खः, छुं संगठनात्मक प्रयास मखु। थथे राणातय्गु निरंकुश शासनया तिंन्हिनय् नं नेपालभाषाया पुनर्जागरण अभियान न्ह्याःगु ऐतिहासिक क्रमया छगू तःधंगु ब्यंग धाःसां ज्यू (मल्ल, ने.सं. १०९६ :७)।

थ्व युगया युगपुरुषतसें नेपालभाषा साहित्ययात न्हूगु रुप, न्हूगु मोड ज्वंकेगु निंतिं थःथःकथं हे प्रयास यात । **पं. निष्ठानन्द वज्राचार्य** (ने.सं. ९७८-१०५५) हस्तलिखित परम्पराय् लिकुनाच्वंगु नेपालभाषायात छापा आखलं सफू पिकायेगु संस्कार ब्वलंकाः नेपालभाषायात प्रचार प्रसार जुइके बिल सा देवनागरी लिपि, बोलिचालिया भाषां सफू च्वयेगु परम्परा न्ह्याकाः नेपालभाषायात जनग्राह्य जनरुचिया विषय जुइके बिल। आधुनिक गद्यया नमूना छुनाः लिपायापिं च्वमितय्त लँपु क्यनाबिल । **महाकवि सिद्धिदासं** साहित्यय् मौलिकता विविधता हयाः नेपालभाषा साहित्ययात छगू स्तरीय साहित्य दुगु भाषा जुइके बिल । कवितायात समाजय् चेतना जागरण ह्वलेगु ज्याबः कथं छ्यलाबिल । अथे हे **मास्टर जगतसुन्दर मल्लं** मातृभाषां शिक्षा बिइगु संस्कार स्वन, बाखंया माध्यमं नैतिक सुधार यायेगु चेष्टा यात। **योगवीरसिंह**जुं कविताया माध्यमं मातृभाषा अनुराग तथा सामाजिक जागरण व सुधारया सः प्रतिध्वनित

यात । **नेपालभाषा जिर्ण जूगु, अल्सि मचासे भिंकेनु, भारतीय शास्त्र भवनं मान थ्वइत बीकेनु** धका: नेपालभाषायात हान थनेगु जक मखु, थ्वयात अफ विकास यायेगु निंतिं शंखनाद यात । **शुक्रराज शास्त्रीं नेपालभाषा वर्णमाला, नेपालभाषा व्याकरणा** सफू च्वया: नेपालभाषायात स्तरीयता बिइगु कुत: यात । **धर्म आदित्यं बुद्ध धर्म व नेपालभाषा** पत्रिका पिकया: भाषिक साहित्यिक चेतनाया ज: ह्वलेगु, पत्रकारिता नीस्वनेगु यात । भाषिक साहित्यिक उत्थानया ज्याय् संगठनात्मक रुपं पला: न्ह्याकेगु कुत: यात । '**नेपालभाषा व थ्वया साहित्य**' नांगु अन्वेषनात्मक लेख च्वया: नेपालभाषायात स्वदेशय् जक मखु विदेशय् म्हसिइके बिइगु यात । तत्कालीन बौद्ध विद्वानतयस नं बौद्ध धर्मया महायानी ग्रन्थयात लोकभाषां हिला: धर्मया शील व पवित्रताया ज: समाजय् खयेकेगु यात । थुगु इलय् गुलि नं रचना पिदंगु ख:, व फुक्कयसनं जागरणया स: दु, न्हूगु जोश दु, उमंग दु, मातृभाषानुराग दु, नेपालभाषायात न्ह्यज्याकेगु आतुरता दु । उकिं **ने.सं. १०२९ निसें ने.सं. १०६१** या समयावधियात **पुनर्जागरणकाल** धाये ल्व: । तर छगू खँ थन स्पष्ट यायेमा:गु दु, इटालीइ पुनर्जागरणया गुगु लहर न्ह्यात, उकिं प्राचीन ग्रीक, रोमया साहित्ययात हानं म्वाकेगु या: थें नेपालभाषाया पुनर्जागरण उगु अर्थय् मजुसे नेपालभाषाय् हानं साहित्यिक गतिविधि न्ह्याकेगु, नेपालभाषायात हानं विकसित व समृद्धशाली यायेगु, थ्वयागु प्रतिष्ठा, सम्मान थकायेगु हे नेपालभाषाया पुनर्जागरणया मू कुत: जूगु दु । उकिं नेपालभाषाया पुनर्जागरण प्राचीन साहित्यया पुनर्जागरण मखु, प्राचीनकालय् भाषा साहित्यया उत्थानया ज्याय् दुगु उत्साह उमंगया पुनर्जागरण ख, नेपालभाषा व थ्वया साहित्ययात जुरुजारुं थनेगु ख: ।

पुनर्जागरणकालया महारथी

नेपालभाषाया पुनर्जागरण अभियानयात न्ह्यज्याकेगुलिइ आपालं च्वमितय्गु देन दु । थ्व अभियानया अग्रपंक्तिइ खनेदुपिं महारथित ख: -

- पं. निष्ठानन्द वज्राचार्य (ने.सं. ९७८-१०५५)
- महाकवि सिद्धिदास अमात्य (ने.सं. ९८७-१०५०)
- माष्टर जगतसुन्दर मल्ल (ने.सं. १००३-१०७३)
- कवि योगवीर सिंह (ने.सं. १००६-१०६२)
- शहीद शुक्रराज शास्त्री (ने.सं. १०१३-१०६१)
- धर्मआदित्य धर्माचार्य (ने.सं. १०२२-१०८३)

पं. निष्ठानन्द वज्राचार्य (ने.सं. ९७८-१०५५):-

ने.सं. ९७८ स मां थकुमती व अबु मुक्तानन्दया कोखं येँया ओमबहा: त्वालय् जन्म जूम्ह निष्ठानन्द वज्राचार्य नेपालभाषा पुनर्जागरण अभियानया दकलय् थकालिम्ह महारथी ख: । म्हुतुं आव्हान याना: मखु, थ:गु ज्याखं नेपालभाषाया पुनर्जागरण अभियान न्ह्याकावंम्ह निष्ठानन्द वज्राचार्य, मनूया मूल्यांकन खं मखु, ज्यां जुइ धयागु सत्यया छगू दसु जुयाच्वंगु दु ।

नेपालभाषाय् थासा आखलं सफू पिदना: थ्व भाषां च्वयेगु-ब्वनेगु न्हूगु उत्साह, उमंगया शुरु जूगु ईयात पुनर्जागरणया शुरुवात जूगु ई कथं नालात:गु दु । गथे इटालिइ शुरु जूगु Renaissance यात जीवन्त यायेगु तथा थुकियात युरोपया आपालं थासय् प्रचार प्रसार जुइकेगुलिइ **क्याकस्टनया** (ई.सं १४६७) प्रिन्टिङ्ग प्रेसया आविष्कारं महत्वपूर्ण तिब: बिल । अथे हे नेपालभाषा साहित्यय् छापा आखलं सफू पिदँसेलि थ्वया प्रचार प्रसारय् तीव्रता वल । थथे नेपालभाषाय् थासा आखलं सफू पिकायेगु परम्परा दकलय् न्हापां न्ह्याकादीम्ह व्यक्ति **निष्ठानन्द वज्राचार्य** ख: । बज्राचार्य कूलय् जन्म जुया: नं शिक्षा दीक्षा बांलाक आर्जन यायेगु ज्या थ: कायनापंतुं निष्ठानन्दं यानादिल धैगु खँ न्यनेदुसां (हृदय, ने.सं. ११०२ :२७), थ्वयक: थ:गु ईया बौद्ध धर्म तथा दर्शन सम्बन्धी गहन अध्ययन दुम्ह विद्वान जुयादीगु दु । थ:गु कुलायन पेशा कथं थ्वयकलं भिंदँ तक धया थें थाय्थासय् बाखं कनेगु यानादिल । थम्हं कनागु बाखनं तत्कालीन जनसमुदाय तसकं हे आकर्षित जूगु व थ:त व हे' बाखं थाय् थासय् कनेत आपालं इनाप व:गुलिं, तत्कालीन जनसमुदायया मानसिकता थुइका: थज्या:गु बाखंयात लिखित रुप बिइगु दूरगामि बिचा: थ्वयकलं यानादिल । तर थ्व इलय् नेपालभाषाय् थासा आखलं सफू थाना: पिकायेगु चलन मदुनिगु, ल्हातं हे च्वया: सफू पिकायेगु परम्परा कायम हे जुयाच्वंगु जुयाच्वंन । थथे ल्हातं सफू च्वइबलय् छगू निगू हे जक सफू पिदनिइगु व लिपा य:य:पिंसं, मा:मा:पिंसं जक ल्हयया काइगु जुयाच्वन । फलस्वरुप सफू जनसमुदायय् न्यंकभनं थ्यंकेत तसकं हे थाकुइगु व आपालं हे ई काइगुलिं, सफूया माग दयां नं थ्वया प्रशारण मजुइगु जुयाच्वन । थज्या:गु हे समस्यायात थुइका: थ्वयकलं ल्हातं मखु थासा आखलं सफू थाना: पिकायेगु बिचा: यानादिल । तर उगु इलय् थौं थें प्रेसया सुथांला:गु व्यवस्था थन मदु, भारतय् वना: छापे यायेत नं आपालं खर्च जुइगुलिं, थम्हं हे थासा दयेका: छेँय् हे सफू थायेगु क्रान्तिकारी पला: छिनादिल । थ्वयकलं पिकयादीगु न्हापांगु सफू - **श्री प्रज्ञापारमिता देवीयागु एकविंशति श्लोकया भाषा सहितं** (ने.सं. १०२९) ख: । थुकियात चिहाकलं **एकविंशति प्रज्ञापारमिता** धायेगु या:गु दु । थ्व सफू बौद्ध नवग्रन्थ मध्ये छगू ग्रन्थ **सहस्रिका प्रज्ञापारमिताया** दकलय् न्हापांया नीछपु सिल:यात संस्कृत मूल नापं तया: नेपालभाषां अनुवाद यानात:गु ख: । **एकविंशति प्रज्ञापारमिता** निष्ठानन्दया जक न्हापांगु सफू मजुसे नेपालभाषाया हे न्हापांगु छापा आखलं पिदंगु सफू जुयाबिल । खयेत ला थ्व सफू स्वयां नं न्ह्य: राजीव **लोचन** जोशीयागु छपु कविता (ने.सं. १०२४) **केदार कल्प** धयागु सफुलिइ व

सिद्धिदासया छपु कविता **सुन्दरी** पत्रिकाय् (ने.सं. २०२६) छापा आखलं पिदने धुंकूगु दुसा, मखं बहा:या शाक्यमुनि कपिलमुनिपिसं **संस्कृत बौद्ध स्तोत्र** सफूया विज्ञापन नेपालभाषां छापा आखलं पिकयादीगु दु । तर नेपालय् निष्ठानन्द बज्राचार्यया **एकविंशति प्रज्ञापारमिता** सफूया प्रकाशनंनिसें तिनि नेपालभाषाया सफू थासा आखलं थाना: पिकायेगु परम्पराया सुत्रपात जुल । थुकथं नेपालभाषायात याकनं प्रचारप्रसार याये फइगु लँपु चाल ।

एकविंशति प्रज्ञापारमिताया लिपा निष्ठानन्दं हानं मेगु बौद्ध नवग्रन्थ **ललितविस्तर** सफू नं थम्हं हे ने.सं. १०३० निसें १०३४ तक प्यदँ बिक थाना: पिकयादिल । अथे हे मेगु बौद्ध ग्रन्थ **वोधिचर्यावतार** (ने.सं. १०४२) व **वोधिज्ञान** (ने.सं. १०४३) नं थ्वयक्लं थथे हे थासा आखलं थाना: पिकयादिल । थुपिं सफू मध्ये निष्ठानन्दया दकलय् महत्वपूर्ण योगदान **ललितविस्तर** सफूया प्रकाशन खः । स्वीन्यागू अध्याय दुगु थ्व ललितविस्तर सफू संस्कृतया **ललितविस्तर**या तप्यंक अनुवाद मजुसे, मूमूगु महायानि **बौद्ध ग्रन्थ सुत्रं** निसें **स्वयम्भू पुराण** थें ज्या:गु अनेक सफूया भावार्थ फुक्क दुथ्याका: छगू हे सूत्रय् हनात:गु बौद्ध बाखं खः । '**ललितविस्तर**' बुद्धया जीवन सम्बन्धी बाखंया सफू (छगू दशकं मल्याक बाखं कना: अनुभव मुंका: आपालं मनूतय्गु इनाप कथं दयेकूगु सफू) खः, अभ न्हापा लिपा थज्या:गु सफू गब्लें पिमदंनिगुलिं तत्कालीन बौद्धतय्गु निंतिं थ्व सफू त:धंगु आकर्षनया कंगु विषय जुइगु हे जुल । न्ह्याक्व न्यंसां मगा:गु त्वा:त्वालय **ललितविस्तर** बाखं सफूया रुपय् हे पिदंगु तथा पवित्रगु ग्रन्थ छेँय् तयेमा: धइगु धार्मिक संस्कार कथं नं थ्व ललितविस्तर सफूया माग तत्कालीन समाजय् व्यापक रुपं जुल । ल्हा:तं मखु थासां थाना: पिदंगु जूगुलिं तत्कालीन जनसमुदायया मागकथं ललितविस्तर सफू याकनं हे छेँखा छेँखा पतिं थ्यन । खयेत ला थ्व सफू न्हापां न्यागू भाग याना: ५० गू जक पिका:गु धाइ, तर भिंदँ लिपा न्हापायागु हे मिति तया: हाकनं मेगु संस्करण पिका:गु खः । ललितविस्तर सफू ब्वनेगु लोभं नं नेपालभाषाया सफू ब्वनेगु जुल, नेपालभाषाया प्रचार प्रसारय् त:धंगु तिबः जुल । थुकथं थ्व ललितविस्तर सफुलिं छखे बुद्धया जीवनीयात प्रकाशनय् हयाबिल सा मेखे नेपालभाषाया प्रचार प्रसार यानाबिल । फलत: नेपालभाषाय् न्हूगु युग **पुनर्जागरण**या सूत्रपात जुइत तिबः जुल ।

निष्ठानन्दं ललितविस्तरया रचना 'संस्कृतया ललितविस्तर'या आधारय् याना:गु खःसां थ्व तप्यंक अनुवाद मखु, थाय् थासय् व्याख्या विश्लेषण नं दुगु च्वमिया सृजनाशीलतां भयुब्यूगु स्वतन्त्र गद्यकृति खः । निष्ठानन्दं थ्व ललितविस्तर सफू तत्कालीन जनसमुदायया अभिरुचियात ध्यान तया: उकियात पूवंकेत हे च्व:गु जूगुलिं थ्व सफुलिइ नं तत्कालीन जनभाषायात हे छ्यलादिल । थम्हं बाखं कनेबलय् श्रोतातय्त गज्या:गु भाय् छ्यलेगु खः अज्या:गु हे भाय् छ्यलादिल । सफू च्वयेबलय् शास्त्रीय भाय् छ्यलेगु तत्कालीन परम्परायात हाचां गायादिल । ललितविस्तर सफूया प्रकाशन न्ह्यः तक सफू च्वइपिसं न्हापा न्हापाया सफुलिइ गज्या:गु भाय् छ्यलातइगु खः, अज्या:गु हे भाय् छ्यलिइगु

जुयाच्वन । फलत: इंया हिउपा: लिसें नेवा:तय्सं सफूया नेवा:भाय् मथुया वन । नेवा: भाय्या सफू साधारण जनतां कम हे ब्वनिइगु जुयावन । थज्या:गु असंगतिपूर्ण स्थितियात नियन्त्रण यायेगु निंतिं ललितविस्तर सफुलिइ शास्त्रीय भाषा मखु, तत्कालीन जनभाषा छ्यलेगु क्रान्तिकारी, समयानुकूल पला: निष्ठानन्दं ल्ह्वनादिल । थथे वोलिचालि भाषाया प्रयोगं तत्कालीन नेबा:तय्त ललितविस्तर सफू ब्वने अ:पुइका बिउगु जंक मखु, नेवा: भाय्या सफू ब्वने मास्ति वयेकाबिल, सफू ब्वनेगु बानि यानाबिल, नापं जनभाषां नं सफू च्वये जिउ धयागु लहर न्ह्याकाबिल । थ्व ललितविस्तर सफुलिइ तत्कालीकन जनभाषाया प्रयोग जूगु जक मखुसे उगु इंया पुराण, अवदान, जातक आदि सफुलिइ छ्यलात:गु गद्यया तुलनाय् आपालं परिमार्जित व परिस्कृत गद्य छ्यलात:गु दु । फलत: लिपायापिं नेपालभाषाया गद्यकारतय्गु निंतिं ललितविस्तर सफूया गद्य छगू नमूना थें जुल । उकिं निष्ठानन्दं बौद्ध ग्रन्थ जक च्व:गु जूसां वय्क:यात आधुनिक गद्यया नाय: नालेगु जूगु दु । थौं नेपालभाषाया ख्यलय् निष्ठानन्दयात **गद्य गुरु** या नामं म्हसिइकेगु जूगु दु ।

नेपा:या बुद्ध धर्मय् पुनर्जागरण ह:पिं मध्ये निष्ठानन्द बज्राचार्य नं छम्ह खः । बुद्धया जीवनी नापं बुद्धया अनेक शीलाचरणादि, धर्म सम्बन्धी उपदेश नं दुथ्या:गु थासा आखलं थानात:गु याउंक हे न्याये दइगु ललितविस्तरया प्रकाशनं तत्कालीन समाजय् भाषिक जागरणया नाप नापं धार्मिक जागरण नं हयाबिल । पुरोहितबादं ग्रस्त तत्कालीन बौद्ध धर्मय् सुधार हयेत **ललित विस्तर**या प्रकाशनं अतिकं प्रभावकारी भूमिका म्हितल (प्रधान, ११११८: ३५) । थुकथं बौद्ध धर्मया लँपुं नेपालभाषायात प्रचार प्रसार यायेगुलिइ निष्ठानन्द सफल जुयादिल सा तत्कालीन जनताया आवश्यकता, अभिरुचि कथंया भाषा लिपिया ब:कया: बुद्ध धर्म प्रति हे छगू न्हूगु जागरण, न्हूगु दृष्टिकोण ब्वलंकेगुलिइ नं निष्ठानन्द सफल जुयादिल । चित्तधरयात **सुगत सौरभ** महाकाव्य च्वयेगु प्रेरणा नं न्हापां निष्ठानन्दया हे 'ललितविस्तर'पाखें व:गु खनेदु । नापं 'ललितविस्तर'या छुं छुं प्रभाव नं **सुगत सौरभ** महाकाव्यय् ला:गु दु । थथे हे साहित्य सुता कर्मस्थानाचार्य तथा बौद्ध ऋषि महाप्रज्ञापिंत **भिक्षु** जुइत प्रेरणा बिउगु सफू नं थ्व हे ललितविस्तर खः धका: वय्क:पिंसं थ:पिनिगु आत्मकथालय् न्ह्यथनादीगु दु ।

थुकथं निष्ठानन्द बज्राचार्य बौद्ध धर्मया प्रचारया सिलसिलाय् नेपालभाषाया आधुनिक गद्य शैलीया निर्माण यानादीम्ह, थासा आखलं सफू थाना: नेपालभाषाया सफू अ:पुक छेँखा छेँखा पतिं थ्यंकेबिया: नेपालभाषायात व्यापक प्रचार प्रसार यायेगुलिइ महत्वपूर्ण योगदान बियादीम्ह, तत्कालीन जनताया मानसिकतायात थुइका: देवनागरी लिपि व जनभाषा छ्यला: नेपालभाषायात हानं जन अभिरुचिया विषय जुइकाबिउम्ह छम्ह क्रान्तिकारी, दूरदर्शी व्यक्तित्व खः । अंग्रेजी साहित्यय् **बाइबलया** अनुवादक **जोन वीक्लीफ**या गुगु थाय् दुगु खः अज्या:गु हे थाय् नेपालभाषा साहित्यय् **निष्ठानन्दयागु** दु (प्रधान, ने.सं. १११८ :३५) । थुकथं थौं थ्वय्क:या देनयात कदरयाना, यैंया ऊँवहा: त्वालय् थ्वयक:या

सालिक स्थापना जूगु दुसा, दंय् दसं थ्वयकःया बुंदिया लसताय् नसचा उलेगु, साहित्यिक कार्यक्रम न्यायेकेगु ज्या जूगु दु।

महाकवि सिद्धिदास अमात्य (ने.सं. ९८७-१०५०)

ने.सं. ९८७ स मां हर्षलक्ष्मी व बौ लक्ष्मीनारायणया कोखं जन्म जूम्ह येँया क्वाछेँ त्वालय् च्वंम्ह सिद्धिदास अमात्य नेपालभाषा साहित्यया पुनर्जागरण आन्दोलनया छम्ह सक्रिय महारथी खः। थःगु पारिवारिक, आर्थिक आदि अनेक समस्याया बावजूद नं थःगु मातृभाषाया निंतिं तन मन बियाः सेवा यानावंम्ह छम्ह साहित्य सृजक सिद्धिदास महाजु खः।

नेपालभाषाया गद्य विधाया पुनरुत्थान यायेगु निंतिं पं. निष्ठानन्दं गुगु योगदान बियादिल पायुछि उकथं हे सिद्धिदासं नेपालभाषाया पद्य विधाया पुनरुत्थानया निंतिं युगान्तकारी पलाः छिनादिल। सिद्धिदास महाजु नेपालभाषाया जक कवि मजुसे नेपाली भाषाया नं माध्यमिक युगयाम्ह छम्ह कवि खः। उगु इलय् बनारसं पिदनीगु **सुन्दरी** पत्रिकाय् (ने.सं. १०२६ पाखे) समस्यापूर्ति कविता च्वयादीपिं मध्ये सिद्धिदास महाजु नं छम्ह खः। थ्वयकलं नेपालभाषां नं समस्यापूर्ति च्वयेगु यानादीगु दु। कवि सिद्धिदासयाके नेपालीभाषा साहित्यया नं बांलाक ज्ञान दुगु नापं नेपाली भाषाया कविपिंनाप नं संगत दुगु खनेदु। थ्व हे कथं भानुभक्तं रामायण च्वयाः नेपाली भाषायात तत्कालीन जनमानसय् व्यापक व विस्तृत जुइकाबिउ थें थ्वयकलं नं नेपालभाषायात अप्वः प्रचार प्रसार जुइकेगु तातुनाः **सिद्धिरामायण** महाकाव्य च्वयादीगु खनेदु। तर अभाग्यवश थौंतक थ्व सफूया फुक्क काण्ड प्रकाशनय् वयेफुगु मदुनि। सिद्धिदास महाजुया दकलय् न्हापां पिदंगु चिनाखँ उवलयया सुन्दरी पत्रिकाय् पिदंगु **विन्दु समस्या** (ने.सं. १०२६) खः। थ्व चिनाखँ सिद्धिदासया जक न्हापांगु प्रकाशित कविता मजुसे नेपालभाषाया हे न्हापां न्हापांगु छापा आखलं पिदंगु रचना खः। ४४ गुलिं मल्याक सफू च्वयाथकादीम्ह सिद्धिदास महाजुं थःगु जीवनकालय् छगू हे जक सफू **सज्जन हृदयाभरण** (ने.सं. १०४०) पिकायेफत। थौं तकया दुने थ्वयकःया १४ गू सफू पिदने धुंकूगु दु सा मेगु ११ गू सफूया पाण्डुलिपि नेपालभाषा परिषदय् मुनाच्वंगु दु। थ्वयकलं च्वयादीगु छुं छुं सफू खः -

- सज्जन हृदयाभरण (च्वःगु : ने.सं. १०४०)
- आत्मकथा (च्वःगु : ने.सं १०४१)
- सिद्धिरामायण (च्वःगु : ने.सं १०३०-१०३५ या दुने)
- सर्वबन्धु (च्वःगु : ने.सं. १०४४, प्रकाशन ने.सं. ११११२)
- शिवविलास (च्वःगु : ने.सं. १०५०)
- सत्यसती (च्वःगु : ने.सं. १०३३, प्रकाशन ने.सं. १०८३)
- शारदा भजन (च्वःगु : ने.सं १०३५)
- रम्भा शुकरम्भा सम्वाद (च्वःगु:ने.सं. १०४२, प्रकाशन ने.सं. १०८७)

- संवाद (च्वःगु : ने.सं. १०३७, प्रकाशन ने.सं. १०८६)
- सकतां माः (च्वःगु : ने.सं. १०४१)
- स्वंगू ऋण (च्वःगु : ने.सं १०३९)
- सप्तमित्र तथा सप्तस्तुति (च्वःगु : ने.सं १०३९)
- संचय प्रकाशन (प्रकाशन : ने.सं. ११०२)
- सनातन धर्म प्रकाशन (प्रकाशन : ने.सं. ११०४)
- सिद्धिदास थःगु मिखाय् व शिवविलास बाखं(प्रकाशन ने.सं १०८७) आदि

थथे सिद्धिदास महाजुं च्वयादीगु आतक पिदंगु सफू मध्ये दकलय् च्वन्ह्याःगु सफू **सत्यसती** खः। थ्व सफू छगू समस्यापूर्ति खयां नं शास्त्रीय नियम पालना मयासे नं बांलाःगु खण्डकाव्यया रचना जुइफु धयागुया छगू नमूना जुयाबिउगु दु। बाखं हनाः चिनातःगु थ्व खण्डकाव्यं उबलयया सामाजिक, सांस्कृतिक जीवनया किपा जक ब्वयेगु मयासे सिद्धिदासया कवि प्रतिभा नापं थ्वयकःया जीवन व जगत प्रतिया दृष्टिकोण नं ब्वःगु दु।

सिद्धिदासं साहित्यिक विषयया जक मखु रचनात्मक विषय गथे छन्दशास्त्र, कामशास्त्र, ज्योतिष, गणित आदि विषयया नं चिचिधंगु सफूचा च्वया थकादीगु दु। थ्वयकःया कृति सम्बन्धी मूल्यांकन यायेबलय् थ्वयकःया विशिष्टता काव्य विषयस खनेदु। थ्वयकलं नेपालभाषां सफू च्वयाः जक नेपालभाषाया पुनर्जागरण अभियानयात न्ह्याकादीगु मखुसे तत्कालीन युवा विद्यार्थीतय्त कविता च्वयेगु स्यनाः कविता च्वके बियाः न्हूगु पुस्तायात नं साहित्यिक संस्कार ब्वलंकेगुलिइ महत्वपूर्ण योगदान बियादीगु दु। सिद्धिचरण श्रेष्ठ, ठाकुरलाल मानन्धर, बैकुण्ठप्रसाद लाकौलपिंत काव्य सृजनाय् न्हापां न्हापां प्रेरणा, प्रशिक्षण बियादीम्ह व्यक्ति सिद्धिदास महाजु हे खः।

नेपालभाषा साहित्यय् सिद्धिदास महाजुयात **आधुनिक पद्यया नायः**या रुपय् माने यानातःगु दु। थ्व हे कथं वयकःयात **पद्यगुरु** नं धायेगु जूगु दु। सिद्धिदास स्वयाः न्हयः नेपालभाषाय् गुलि नं काव्य पिदन, फुक्क धया थें गीति परम्पराय् म्येया रुपय् जक पिदन। भजन, तुतः, सिलः, ख्यालिम्ये, ध्याचूम्ये, बाखंम्ये, प्याखंम्ये आदिया रुपय् जक लिकुनाच्वंगु नेपालभाषा काव्य धाःयात **चिनाखँया** रुप बिइगु ज्या न्हापां सिद्धिदास पाखें हे जुल। दोहा चौपाइया नियम कथं च्वयातःगु **सज्जन हृदयाभरण** (ने.सं. १०४०) थ्वयकःया जक न्हापां पिदंगु सफू मजुसे नेपालभाषाया हे न्हापांगु चिनाखँया सफू जूगु दु। थ्व सफुलिं निसें नेपालभाषाय् चिनाखँया परम्परा शुरु जुल। थ्वयकःया कृतलं काव्यया सृजना संगीत साधनाया निंतिं जक मजुसे ब्वनेत व ब्वंकेत नं खः धयागु परम्पराया नी जुल। काव्य आत्म-अभिव्यक्तिया विषय जक मजुसे बौद्धिक ज्वलनय् नं दुथ्यात। नेपाःया सामाजिक, सांस्कृतिक परिवेशयात बिचाः यानाः उपदेशात्मक, शिक्षात्मक प्रवृत्ति कथंयागु काव्य चिनाः सिद्धिदासजुं काव्यया मूलभूत प्रवृत्तिइ नं हिउपाः

हयाबिल । सिद्धिदासया काव्य रचना न्हापाया कवितय्गु काव्य स्वयाः पाःगु जक मखु काव्यात्मक दृष्टिकोणं नं गाकं परिमार्जित व परिस्कृत जूगु दु । सिद्धिदासया थज्याःगु काव्य प्रवृत्तिया प्रभाव लिपायापिं कवितय्त नं लाःवन, थ्व छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्यज्यात । थुकथं सिद्धिदासया आगमनं नेपालभाषाया प्राचीन काव्यया धालं सीदयेक फपुल, न्हूगु काव्य परम्पराया नी जुल, न्हूगु युगया शुरुवात जुल ।

सिद्धिदास महाजु नेपालभाषा साहित्यय् विविध विधा, विविध विषयया प्रयोक्ताया रुपय् नं न्ह्यलूगु दु । सिद्धिदास स्वयाः न्ह्यः नेपालभाषाय् बाखं, प्याखं व म्ये त्वःताः मेगु साहित्यिक विधा खनेमदु । काव्य ख्यलय् सिद्धिदासं **सत्यसती** सफू च्वयाः खण्डकाव्यया शुरुवात यानादिल सा, **सिद्धि रामायण** च्वयाः **महाकाव्यया** शुरुवात यानादिल । गजल परम्परायात न्ह्याकेगु ज्या नं **राग गजल कौवालि** (ने.सं. १०४० जःखः) नांगु पर्चा पिकयाः यानादिल । अथे हे **शिवविलास** बाखं च्वयाः गद्य विधाय् **आधुनिक** बाखंया पूर्वाधार तयार यानादिल सा **सर्ववन्धु** सफू च्वयाः नेपालभाषाय् **आधुनिक निबन्धया** पूर्वाधार दयेकादिल । अथे हे **सिद्धि व्याकरण** च्वयाः **व्याकरण** परम्परा न्ह्याकादिल सा **आत्मकथा** च्वयाः आत्मकथा च्वयेगु परम्पराया नीस्वनादिल । सिद्धिदासया साहित्यिक विशिष्टता काव्य विधाय् खयाः नं गद्य विधाय् नं म्हो मजू । निष्ठानन्दया **ललितविस्तरया** गद्यया तुलनाय् सिद्धिदासया गद्य आपालं परिमार्जित खनेदु । थुकिया दसु वय्कःया '**शिवविलास**' बाखं खः। अथे हे नेपालभाषा साहित्ययात विधिव विषयं छाय्पिइगु ज्या नं न्हापां सिद्धिदास पाखें हे शुरु जुल । पुराण, आख्यान, उपाख्यान, जातक, अवदान, आदिया धार्मिक विषयभूमिइ जक लिधनाच्वंगु नेपालभाषा साहित्ययात समसामयिक जीवनय् ज्या वइगु थीथी विषयवस्तु जायेकेगु ज्या सिद्धिदासं यानादिल । वय्कःया **सत्यसती**, **शिवबिलाश**, **सर्ववन्धु** आदि सफूया विषयवस्तु थज्याःगु हे सामाजिक विषयभूमिं लिकयातःगु च्वमिया थःगु हे स्वतन्त्र सृजना खः । थुकथं सिद्धिदासया इलंनिसें सिइदयेक नेपालभाषा साहित्यय् **सृजनात्मक सशक्तता** तिव्र जुल । कविता, बाखं आदिया विषयभूमि, च्वमिं थःगु हे कल्पनां निर्माण यायेगु परम्परा कायम जुल । फलतः नेपालभाषा साहित्यय् विधागत विविधता जक मखु, विषयगत विविधता, मौलिकता नं खनेदत ।

सिद्धिदास महाजु नेपालभाषाया छम्ह जनमुखी अले जातिय च्वमि नं खः । सिद्धिदासं गुलि नं च्वयादिल, निगू उद्देश्यं प्रेरित जुयाः च्वयादिल - १) पर उपकार २) मातृभाषानुराग । थ्व हे कथं सिद्धिदासया फुक्क धया थें च्वज्या विषयपरक उपदेशमूलक जूगु दु । '**स्वान्तः सुखायः**'यात मूलभूत आधार नालाः न्ह्यानाच्वंगु नेपालभाषाया काव्य परम्परायात सिद्धिदासया आगमनं काव्य '**परान्त सुखायः**' परहीतया निंतिं नं छ्यलेगु जुल (मल्ल, ने.सं. ११११० : ३१)। सिद्धिदास जर्जर राणाकालय् पिदंम्ह कवि खयाः नं वय्कलं उबलय्या शासकतय्गु स्तुति प्रशंसा यानाः कविता गबलें च्वयामवं । बरु जीवनय् ज्या वइगु नीतिमूलक, ज्ञानपरक साहित्य साधना यानाः समाजय् शिक्षा, चेतना व नैतिकताया जः ह्वलेगु कुतः यानावन । थुलि जक मखु तत्कालीन समाजयात माः थें ताःगु, थम्हं

फुगु चाःगु थीथी विषयया सफू च्वयाः जनतायात थम्हं फुथे चाः थें सुसूचित, सुस्कृत यायेगु चेष्टा सिद्धिदासं यानावन ।

अथे हे सिद्धिदासं गुलि नं च्वयावन, नेपालभाषां हे दकले अप्वः च्वयावन, नेपालभाषा थकायेगु निंतिं हे च्वयावन नापं छम्ह नेवाः च्वमिया धर्म नं पालन यानावन । सिद्धिदासं थःगु साहित्यया माध्यमं थःगु देया भौगोलिक वातावरणया चित्रण, नेवाः जातिया जीवनशैली, धर्म, संस्कृति, मूल्य, मान्यतायात नं उलि हे संशक्त रुपं ब्वयावन, नेवाःजातियात अमर यानातयेत महत्वपूर्ण योगदान बियावन । उकिं सिद्धिदास छम्ह जन च्वमि व जातिय च्वमि नं खः ।

थौं सिद्धिदास न्हूपिं च्वमिपिनिगु निंतिं छम्ह **क्लासिक** जुयाः नं वय्कः थः हे छम्ह स्वच्छन्दवादी च्वमि खः । सिद्धिदासं शास्त्रीय काव्ययात नं थःगु हे पहलं च्वये जिउ धयागु नमूना क्यनावन । थ्व वय्कःया '**सत्यसती**' खण्डकाव्य शास्त्रीय नियम प्रति हे छगू चुनौति खः । शास्त्रीय नियम पालना मयासे नं बांलाःगु खण्डकाव्य सृजना यायेफु धयागुया दसु थ्व **सत्यसती** खण्डकाव्य खः । अथे हे समस्यापूर्ति खास यानाः फुटकर कविता जुइगुलिइ सिद्धिदासं उकिइ हे बाखं हनाः खण्डकाव्य च्वःगु थ्व **सत्यसती** खण्डकाव्य समस्यापूर्तिया इतिहासय् नं न्हापांगु प्रयोग खः । थुकथं तत्कालीन काव्यशास्त्रया नियम पालना मयासे थःगु कथं नं साहित्य सृजना यायेजिउ धयागु बिचाःयात प्रयोग यानाः क्यनावंम्ह सिद्धिदास महाजु छम्ह स्वच्छन्द प्रवृत्तियाम्ह च्वमि नं खः ।

सिद्धिदासयात छम्ह सरल व स्वाभाविक भाषाया प्रयोक्ताया रुपय् नं म्हसिइके छिं । गद्य विधाय् खँल्हाबल्हाया भाय् निष्ठानन्दजुं **ललितविस्तरय्** न्हापां छ्यलादिलसा पद्य विधाय् लोकभाषायात छ्यलेगु परम्परा नं सिद्धिदासं हे न्ह्याकादिल । सिद्धिदासं थःगु काव्यय् सरल, सुललित, सुकोमल भाषा छ्यलाः नेपालभाषायात जन ग्राह्य जुइगु कथं जनप्रिय भाषाया रुपय् प्रतिष्ठापित यानाः नेपालभाषायात अप्वः प्रचार प्रसार जुइकेबिल ।

थुकथं सिद्धिदास महाजुं तप्यंक **पुनर्जागरणया** निंतिं आव्हान याना मदीसां थुकियात न्ह्यज्याकेत थम्हं तःधंगु त्याग, बलिदान बियादिल । थज्याःगु हे सिद्धिदासया योगदानयात कदर यानाः न्हापां ने.सं. १०८६ स भाजु राजा शाक्य कन्भेनर जुया नी स्वंगु **सिद्धिदास बुंदिं खलकं** सिद्धिदासया बुंदिंया लसताय् दँय् दसं नसंचा उलेगु ,साहित्यिक कार्यक्रम न्यायकेगु परम्पराया शुरुयाःगु दु । थ्व हे कथं ने.सं. १०८७ स नेवाः जनतां च्वसापासाया तत्वावधानय् सिद्धिदासया १०० दँ बुन्हि तःजिक हनं । बुदिं हनेगु भ्वलय् सिद्धिदास सम्बन्धी स्वंगू कार्यपत्र १) **सिद्धिदासया ई निसें नेपालभाषाया काव्य प्रवाह** (च्वमि- सुन्दरकृष्ण जोशी) २) **सिद्धिदासया जीवन दर्शन** (च्वमि- जनकलाल वैद्य) ३) **सिद्धिदासया नेपालभाषा काव्य सृजना** (च्वमि- ईश्वरानन्द) प्रस्तुत जुलसा सिद्धिदासं च्वःगु छगू सफू **किष्कन्धाकाण्ड** (सिद्धिरामायणया छगू काण्ड) काव्य व सिद्धिदास सम्बन्धी विवेचनात्मक कृति **सिद्धिदास म्हसीके, सत्यसतीया विवेचना** आदि पिकायेगु ज्या जुल । अथे हे सिद्धिदास नेवाःतय् जक कवि मखु नेपाःया हे छम्ह

विभूति खः धयागु ल्याखं श्री ५या सरकारं सिद्धिदासया नामं हुलाक टिकट नं पिकयाबिल । छम्ह नेवाः च्वमियात सम्मान यायेकथं पिदंगु थ्व न्हापांगु हुलाक टिकट खः ।

माष्टर जगतसुन्दर मल्ल (ने.सं. १००३-१०७३)

ने.सं. १००३ स मां जगतलक्ष्मी व बौ विष्णुधर मल्लया कोखं ख्वपया क्वाथ त्वालय् जन्म जूम्ह जगतसुन्दर मल्ल, नेपालभाषाया पुनरुत्थानया निंतिं महत्वपूर्ण भूमिका म्हितावंम्ह छम्ह महारथी खः । थ्वय्कःया योगदान मेमेपिं नेपालभाषाया व्यक्तित्वपिनिगु स्वयाः पाः ।

नेपालय् शिक्षाया जः पिज्वये हे मलाःगु इलय् नं अंग्रेजी शिक्षा प्राप्त यानादीम्ह छम्ह व्यक्तित्व जगतसुन्दर मल्ल खः । थथे खयां नं जगतसुन्दर मल्लं उबलय्या भाइभारदारतय् मचातय्त आखः ब्वंकाः वा शासकतय् चाकडी यानाः तःधंगु जागिर नयाः मान, धन प्राप्त यायेगु पाखे न्ह्यचिलामदी । बरु थुकिया पलेसा थःगु ज्ञान शिक्षायात जनसाधारणया मचातय्त स्यने कनेगुलिइ छ्यलादिल । कलकत्ताया **स्कटिसचर्चेज** स्कूल **इन्ट्रेन्स** पास यानादीम्ह जगतसुन्दर मल्लं दकलय् न्हापां **ख्वपया खौमा** त्वालय् नेपालभाषां अंग्रेजी ब्वंकेगु स्कूल चायेकादिलसा वयां लिपा थ्वय्कः यँया **बालकुमारिइ** च्वंभासेंलि अन नं थ्वय्कलं त्वाःबाःया मचातय्त नेपालभाषां ब्वंकेगु यानादिल । फलतः थ्वय्कः **मास्टर साहेबया** नामं परिचित जुयादिल । खयेत ला थुगु इलय् नं छैंय् छैंय् आखः ब्वंकिइपिं माष्टर छम्ह निम्ह मदुगु मखु, दु, तर अंग्रेजी ब्वंकिइपिं माष्टर धाःसा द हे मदु धाःसां ज्यू । थज्याःगु इलय् थ्वय्कलं अंग्रेजी ब्वंकेगु यानादीगु जक मखु, थःगु हे छगू निश्चित सिद्धान्त, निश्चित लक्ष्य ज्वनाः आखः ब्वंकेगु यानादिल । **गुगु जातिया गुगु भाषा जुया च्वन उगु हे भाषां ज्ञान ब्यूसा याकनं ज्ञान थुइका काइ** (हृदय, ने.सं. ११०२ : ८७) धयागु थ्वय्कःया सिद्धान्त खः । थ्व हे सिद्धान्त कथं थ्वय्कलं नेवाः मचातय्त नेवाःभासं हे आखः ब्वंकेगु यानादीगु खः । थथे नेवाः भासं आखः ब्वंकेगु जूबलय् छखे नेवाः विद्यार्थीतय्सं याकनं शिक्षा आर्जन यायेफतसा मेखेर नेवाः भाय्या अप्वः प्रचार प्रसार जुल, नेवाः भासं शिक्षा बिइगु संस्कारया नी जुल । थुलि जक मखु थम्हं ब्वंकापिं विद्यार्थीतय्सं मेपिंत नं नेवाःभासं आखः ब्वंकेमाः धयागु बय्कःया शर्त खः । थथे वय्कःया विद्यार्थीतय्सं नं नेपालभासं आखः ब्वंकीगु जूबलय् नेपालभाषाया प्रचार प्रसारय् अझ तिव्रता वइगु स्वाभाविक खः । फलतः शिक्षाया प्रचारया नापं भाषाया नं प्रचार जूवन । मातृभाषा प्रतिया ममता, सचेतता ग्वाकेगु ज्या जुल । फलतः = हासोन्मूख अवस्थाय् थ्यनाच्वंगु उबलय्या नेपालभाषाया निंतिं थज्याःगु क्रियाकलाप संजीवनि बुटि थें जुल । थौंया दृष्टिं स्वयेबलय् जगतसुन्दर मल्लया थ्व ज्याखँ उलि तःधंगु मखु थें तायेफु, तर उगु ईया परिवेश,पृष्ठभूमिइ दुहां वनाः स्वयेबलय् थ्व कम क्रान्तिकारी, कम युगान्तकारी ज्याखँ मखु । थौं मातृभाषां शिक्षा बिइमाः धयागु खँय् निगू मत मजुइ धुंकल । तर थौं स्वयाः ग्वीदँ ग्वीन्यादँ न्ह्यः, गबलय्

मचातय्त आखः ब्वंकेमाः धयागु चेतना तकं दना मवःनि, दुगु दरबार स्कूल छगू नं दरबारया मचात व भाइभारदारया कायमचातय्गु निंतिं जक जुयाच्वंगु, थःपिनिगु शासन सत्ता ल्यंका तयेत शिक्षाया जः जिउथाय् तक लिकुंका तइगु सरकारी प्रयास जुयाच्वंगु, अझ नेपालभाषा ला शासकतय्गु निंतिं मिखाया धू थें जुयाच्वंगु इलय् नं नेवाः मचातय्त नेवाः भासं हे शिक्षा बिइमाः धकाः धारणा प्वंकेगु जक मखु, थःगु हे छैंय् स्कूल चायेकाः थम्हं हे नेवाः भासं आखः ब्वंकेगु धयागु उबलय्या सरकार व व्यवस्था प्रति हे छगू तःधंगु हाथ्या खःसा नेपालभाषाया निंतिं छगू युगान्तकारी पलाः खः । थथे नेवाः मचातय्त न्हापां इमिगु मांभासं आखः ब्वंकेमाः धकाः आव्हान यानादीम्ह जक मखु, थम्हं हे नेवाःभासं आखः ब्वंकाः कीर्तिमान तयादीम्ह व्यक्तित्व जगतसुन्दरसं मल्ल खः ।

जगतसुन्दर मल्लं नेवाः भासं आखः ब्वंकाः उबलय्या जनमानसय् नेवाः भाय्या प्रचारप्रसार जक यानावंगु मखु, वय्कलं उबलय् नेपालीभाषाय् नं स्कूलीय पाठ्यपुस्तकया अभाव खनाः विद्यार्थीतय्गु सुविस्ताया निंतिं अंग्रेजीया नेपालीभाषां माने व नेपालीभाषाया अंग्रेजीं माने तयाः **डिक्सनरी** च्वयादीगु दु धाइ सा रोमया ऐतिहासिक उपन्यास **पेटर पार्लि** धाःगु सफू छगू नं अनुवाद यानादीगु दु धाई । माघबलय् कनिइगु **गोमय्जुया बाखं** नं थासं थाय्यागु मुंकाः व फुक्क स्वयाः छगू थम्हं हे ग्वयाः च्वयाः तयादीगु दु । अथे हे थ्वय्कलं विश्व प्रसिद्ध बाखं '**इसप्स फेबल्स**'या अनुवाद यानाः **इसपं दयेकातःगु बाखं** धकाः ने.सं. **१०३५** य् थासा आखलं पिकयादीगु दु । थुकी ४७ पु बाखंचा दुथ्याकातःगु दु । जगतसुन्दर मल्लं थ्व सफुलिइ थःगु नां **जे.एस. मल्ल** धकाः न्ह्यब्वयादीगु दु । थौं वय्कःया कृति कथं ल्यनाच्वंगु थ्व हे '**इसपं दयेकातःगु बाखं**' सफू खः । अंग्रेजी भाषाया नेपालभाषां अनुवाद जूगु थ्व नेपालभाषाया न्हापांगु सफू खः । थुकथं पाश्चात्य साहित्यय् पिदंगु थीथी अंग्रेजी भाषाया बाखं नेपालभाषां अनुवाद यानाः नेवाःतय्त विश्व बाखं नाप परिचित याकाबिउम्ह वय्कः अंग्रेजी भाषाया न्हापांम्ह अनुवादक जुयादीगु दु । थ्व **इसपं दयेकातःगु बाखं** सफुलिइ **हसना** धकाः भूमिका बियातःगु दु । थ्व जगतसुन्दर मल्लया जक स्वतन्त्र गद्य रचना मजुसे उगु ईया गद्यया छगू दापू धायेबह जू । थुकिं उगु ईया ख्वप भाषिकाया प्रतिनिधित्व याःगु दु । थ्व '**हसना**' शिर्षकया भूमिकां जगतसुन्दर मल्लयागु भाषा सम्बन्धी दृष्टिकोण ब्वयाब्यूगु दु । **गुगु जातिया गुगु भाषा जुया चोन उगु हे भासं ज्ञान ब्यूसा याकनं ज्ञान थुइका काइ अकिं व सकसिया थुकी भिनै भाव लुया वइमखु...... थअगु भाषायागु सफू थउ कन्हये मरुगुलि सेनेगु लिपा ला वन् थअपिनिगु हे भाषे मेमेपिं बुद्धि दुपिं जातितएगु ज्ञान दुगु सफू दु सा आपाःसित अःनं पुइ, ई नं आपा सितिं वनि मखु** (मल्ल, ने.सं. १०३५ : भूमिका) । थुकथं जगतसुन्दर मल्लं मचातय्त मातृभाषा शिक्षा बिइमाःगुलिइ बः बियादीगु जक मखु कि मेमेगु भाषाया सफू नं थःगु भाषाय् अनुवाद यानाः दुत हयेमाःगु समयोचित बिचाः नं प्वंकादीगु दु । अथे हे थ्व भूमिकाय् **सअपिंसं निवा भासं सफु मचोगु कारण नागरि आख व आ थउकन्हे मसिया निवा आखः धकाः माने याना तअगु आख नं थो भाषेत बां लाका**

मजोंगुलि ख (मल्ल, ने.सं. १०३५ : भूमिका) धकाः न्ह्यथँसे नेवाः भासं च्वयेगु ज्या मजूगु छगू कारण लिपि नं जूगुलिं नेवाः लिपि धकाः नं मोह कया च्वने मजिल धकाः नेपालभाषाया प्रचार प्रसारया निंतिं लिपि समबन्धी नं नरम नीति ज्वनेगु आग्रह यानादीगु दु । थुकथं देवनागरी लिपि नेपालभाषां ज्वनेमाःगुया वास्तविकता न्ह्यथनादीम्ह न्हापांम्ह बौद्धिक व्यक्तित्व जगतसुन्दर मल्ल हे जूगु दु । थथे नेपालभाषा उत्थानया निंतिं सही मार्गदर्शन यानाः पुनर्जागरणया लहर न्ह्याकेगुलिइ जगतसुन्दर मल्लं महत्वपूर्ण भूमिका म्हितादीगु दु ।

जगतसुन्दर मल्ल थःगु ईयाम्ह छम्ह शिक्षाविद्, बौद्धिक व्यक्तित्व जक मजुसे नेपालभाषाया सफू छँय् छँय् थ्यंकेबियाः थ्वया प्रचार प्रसारय् जोड बियादीम्ह भाषा प्रचारक नं खः । नेपालभाषाया सफू छँखा छँखापतिं थ्यंकेमाः, नेपालभाषा फुक्कस्यां ब्वंकेमाः धयागु थ्वयक:या धारणा खः । थ्व हे धारणा कथं उगु ईया छम्ह तःधंम्ह व्द्धि न जुयाः नं जगतसुन्दर मल्लं थम्हं च्वयागु सफू थःगु छेंक्वय् हे बँपसः तयाः सां गबलें तिंख्यलय् च्वनाः थम्हं हे मिइगु यानादिल । सफू न्यायेत ध्यबा मदु धाइपिंत बछि धेवां अफ गुलिसितं सितिकं नं सफू बियाछ्वयादिल । थुकथं नेपालभाषाय् पुनर्जागरण अभियान न्ह्याकादिल । थौं थ्वयक:या देनयात कदर यानाः नेपालभाषाया माध्यमं ब्वंकिइगु छगू स्कूलया नां नं जगतसुन्दर ब्वनेकुथि धकाः थ्वयक:या नामं तःगु दु । अथे हे थ्वयक:या जन्मस्थान ख्वपया खौपा त्वालय् थ्वयक:या लुमन्तिइ सालिक धस्वाकूगु दु । थ्वयक:या जीवनकालय् छुं यायेमफुसां थौंया नेपालभाषाभाषीतसें थ्वयक:यात थौं श्रद्धा व भक्तिं लुमंकेगु याःगु दु ।

कवि योगवीरसिंह (ने.सं. १००६-१०६२)

ने.सं. १००६ स मां लक्ष्मीनानी, बौ चैत्यवीरसिंहया कोखं यँया क्वाछँ त्वालय् जन्म जूम्ह योगवीरसिंह सिद्धिदास धुंकाःयाम्ह पुनर्जागरणकालया छम्ह सशक्त कवि खः । साहित्यया माध्यमं सामाजिक चेतना, भाषिक जागरण, धार्मिक सुधारया सः थ्वयेकेगु यानादीम्ह योगवीरसिंहयात न्हापां साहित्य सृजना प्रति समर्पित जुइत **श्री महावीर प्रसाद द्वीवेदिया** सम्पादकत्वय् पिदंगु तत्कालीन **सरस्वती** पत्रिकाया पठन पाठन व कलकत्ताया बंगालीतयके खनेदुगु मातृभाषा अनुराग, साहित्य प्रतिया निष्ठा पाखें प्रेरणा दयावःगु खनेदु । वयक:या साहित्य प्रतिया अभिरुचिया कारणं वयकः छम्ह साहुया कायमचा जुयाः नं वयक:या संगत **सिद्धिदास, लेखनाथ, शम्भुप्रसाद, चक्रपाणी** आदि थें ज्याःपिं साहित्यिक व्यक्तित्वत लिसे जुल । नापं बरोबर थःगु कापः पसलय् कवि सभा, समस्यापूर्ति आदि थें ज्याःगु साहित्यिक क्रियाकलापः नं जुइगु जुयाच्वन । थुगु इलय् च्वःगु थुपिं कवितय्गु थीथी कविता उगु ईया सरकारं **लाइब्रेरी पर्वय्** (१०४०) जफत याःसां, थुखें उखें ल्यनाच्वंगु छुं छुं नेपालभाषा व नेपाली भाषाया कवितायात, भाजु **शरदचन्द्र भट्टराईजुं** सम्पादन यानाः **जोगमण्डिलीका कवि र कविता** (ने.सं ११११६) या नामं पिकयादीगु दु । योगवीरसिंहं नेपाली भाषाय् **जोगवीर उदासया** नामं

च्वयेगु यानादीगु खः । थुकथं योगवीरसिंह नेपाली भाषाया माध्यमिक युगया नं छम्ह कवि खः ।

शुरु शुरुइ योगवीरसिंहजुं नेपालभाषां कविता च्वयादीगु खःसां लिपा 'बुद्ध धर्म नेपालभाषा' पत्रिका पिदंसेंलि नेपालभाषां नं थ्वयक:या कविता पिदन । इलय् ब्यलय् च्वयातःगु थीथी कविता थ्वयकलं तत्कालीन 'बुद्ध धर्म व नेपालभाषा पत्रिका'य् धमाधम पिकायेकादिल । 'नेपालभाषा', 'धर्मसार', 'रानी मन्दिराया विलाप', 'मनया उद्‌गार' 'अहिंसा' आदि थ्व पत्रिकाय् पिदंगु योगवीरसिंहया बांबांलाःगु कविता खः । 'बुद्ध धर्म व नेपालभाषा' पत्रिकाया छगू विशेषता **थ्वयक:या कविता नं जूगु दु** । सिद्धिदासया इलंनिसें सिइदयेक ब्वलंगु जीवनमुखी विषय थियाः काव्य सृजना यायेगु प्रवृत्ति थ्वयक:या काव्यय् वयाः अभ्क व्यापक व विस्तृत जुल । उपदेश व नैतिकताया थासय् सामाजिक सुधार, भाषिक अनुराग, चेतना व जागृतिया सः तिव्र जुल । काव्यया माध्यमं भाषिक जागरण, सामाजिक चेतनाया जः ह्वलेगु, आर्थिक, शैक्षिक विषयय् चिन्तान यायेगु प्रवृत्ति ब्वलन । सिद्धिदासया काव्यय् नीति उपदेशं अप्वः थाय् काःगु दु सा थ्वयक:या काव्यय् **सुधारवादी चेतनां महत्वपूर्ण भूमिका म्हितल** । थ्वयकलं च्वयादीगु आपालं कविता तत्कालीन '**लाइब्रेरी पर्व**'य् (ने.सं १०४९) जफत जूगुलिं आपाः थें थ्वयक:या रचना थौं पिदने मफुत । भचा भचा थुखें उखें लानाच्वंगु ल्यंदुगु नेपालभाषाया कवितायात थ्वयक:या शिष्य चित्तधर 'हृदयं' **योगसुधा** या (ने.सं १०७१) नामं पिकयादिल । थ्व 'योगसुधा' सफुलिइ दुथ्याःगु छुं छुं कवितां जक नं योगवीरसिंहया भाषा सम्बन्धी अवधारणा, धर्म सम्बन्धी दृष्टिकोण, देय्या उद्योगधन्दा सम्बन्धी बिचाः, शिक्षा सम्बन्धी सचेतता स्पष्ट याः । अथे हे थ्व 'योगसुधा' सफुलिइ दुथ्याःगु सिनाज्याया बुँइ थें ज्याःगु चिनाखें परम्परागत सिनाज्या म्येय् खनेदइगु उच्छृंखलता, अश्लिलताया पलेसा, शिष्ट स्वच्छन्द रुपं नं सिनाज्या थें ज्याःगु म्ये चिनेज्यू धकाः क्यनाब्यूगु दु सा नेपालभाषा काव्यय् लिपा ब्वलंगु स्वच्छन्दवादी प्रवाहया प्रारुप नं क्यंगु दु । थुकथं सिद्धिदासं शुरु यानादीगु चिनाख विधायात विषयगत विविधता, शैलीगत विविधतां छायपाः अभ्क परिमार्जित यायेगु, काव्ययात जीवनमूलक जीवनमुखी जुइकेगु ज्या योगवीरसिंहपाखें जूगु दु ।

छखे कवि योगवीरया मन साहित्य सृजनाप्रति न्ह्यज्याःगु दु सा मेखेर सामाजिक सुधारवादी क्रियाकलाप पाखे नं उलि हे नुगः क्वसाःगु दु । उगु इलय् **माधवराजया आर्यसमाज प्रचार आन्दोलन** (ने.सं. १०४०), **तुल्सीमेहरया चर्खा प्रचार आन्दोलन** (ने.सं १०४५-४६), **कसाः गुथिया पुनः संचालन, लाइब्रेरीया स्थापना** (ने.सं. १०४९), **आदम्वर मतया प्रचार** (ने.सं. १०५०) आदि तत्कालीन विविध सामाजिक क्रियाकलापय् नं थ्वयकलं सक्रिय भूमिका निर्वाह यानादीगु दु । थज्याःगु क्रियाकलापय् ब्वति काःगु कारणं थ्वयकलं तत्कालीन राणा शासकतपाखें तःक्वःमछि यातना फयेमाल, बं पुलेमाल । थथे नेपालभाषां च्वःगु, सामाजिक सुधारया ज्याय् संलग्न जूगु कारणं जेल यातना फयेमाःम्ह न्हापांम्ह नेवाः थ्वयकः

हे जूगु दु । **धर्मसार** नांगु नेवा: म्ये छापे याना: इनाब्यूगु द्वपनय् थ्वयूक:यात १०/- तका दां बं पुइकल । थ्वयूक:या सुधारवादी व्यक्तित्वया प्रतिविम्बि थ्वयूक:या **योगसुधा** सफुलिइ दुथ्या:गु **प्रवासी पत्निया बसन्त** , **धर्मसार** , **उद्योग** चिनाखँय् गाकं खनेदु । थ्वयूक:या सक्रियतां हानं धस्वाका थकूगु **'कसा: गुथि'** थौं नं 'कसा: समुदाय'यात संगठित याना: थ्वया उत्थानया निंतिं रचनात्मक तथा सुधारात्मक क्रियाकलापय् निरन्तरता बियाच्वंगु दु ।

योगवीरसिंहयात नेपालभाषाया पुनर्जागरणया शंखनाद या:म्ह न्हापांम्ह साहित्यकारया रुपय् नं म्हसिइकेगु जूगु दु । न्हापा मल्लकालय् नेपालभाषा साहित्य लेखनय् गुगु जागरण व उत्साह पिदंगु ख:, मल्लकालया अन्त लिपा वया: शिथिलता खनेदत सा, राणाकालय् वया: निष्कृय व नकारात्मकता खनेदत । थज्या:गु नेपालभाषा साहित्यया ख्यलय् पिज्व:गु निष्कृयता, न्हासोन्मुखताया थासय् न्हूगु उत्साह व जागरण हया: नेपालभाषा व थ्वया साहित्ययात हानं च्वन्ह्याकेगु निंतिं आव्हान यानादीम्ह छम्ह व्यक्तित्व योगवीरसिंह कसा: ख: । थुखे थ:गु बनेज्याया सिलसिलाय् कलकत्ता वनेबलय् अन बंगाली भाषाय् सफू पत्रपत्रिका पिदनाच्वंगु अले बंगालीतयूगु थ:गु भाषाप्रति दुगु ममता व उबलयूया कविपिनिगु भाषा साहित्यप्रतिया समर्पणया भावनां प्रभावितम्ह योगवीरसिंहं थ:गु मातृभाषायात नं हानं उत्थान यायेगु, थ्वया साहित्य लेखनय् जागरण हयेगु मनं तुनादिल । अले थ: छम्हेसिगु कुतलं जक छुं मजुइगु खना: थ्व जागरणयात सामूहिक अभियान कथं न्ह्याकेगु निंतिं वयूकलं **नेपालभाषा** धैगु म्ये चिनादिल । खयेत ला थ्व म्ये चित्तधरया धापू कथं योगवीरसिंहया **शकुन्तला** नाटकय् दुथ्या:गु छगु म्ये ख: (हृदय, ने.सं १०७१), तर थ्व म्ये **बुद्ध धर्म व नेपालभाषा** पत्रिकाय् पिकया: उबलयूया युवातयूत भाषिक चेतना, मातृभाषा प्रति अनुराग थनेगु कुत: योगवीरसिंहं यानादिल । थ्वयूक: स्वया: न्ह्य:यापिं च्वमित निष्ठानन्द, सिद्धिदासपिंसं नं नेपालभाषाया पुनर्जागरण अभियानयात न्ह्यज्याकेत आपालं महत्वपूर्ण ज्या यानावंगु दुसां नेपालभाषाया पुर्नउत्थानया निंतिं स्पष्ट रुपं दकलय् न्हापां आव्हान यानादीम्ह थ्वयूक: हे ख: ।

नेपालभाषा जिर्ण जूगु अल्सि मचासे भिंकेनु
भारतिय शास्त्र भवनं मान थ्वइत बीकेनु । (योगसुधा : ने.सं. १०७०:१)

थ्व पक्तिं नेपालभाषाया पुर्नउत्थानया निंतिं शंखनाद या:गु स्पष्ट जू । थुलि जक मखु थ्व **'नेपालभाषा'** कविताया माध्यमं मातृभाषाया विकासया महत्ता तत्कालीन जनमानसय् न्ह्यब्वया: थ्वया उत्थानया निंतिं, **शिक्षण संस्थां** मान्यता बिइकेगु निंतिं तकं आव्हान यानात:गु दु । खयेत ला थौंया दृष्टिं थ्व 'बिचा' छुं त:धंगु मखु थें तायेफु, तर उगु ईया परिवेश उगु ईया शैक्षिक संस्कारपाखे मिखा ब्वयेबलय् भाषा, साहित्य उत्थानया निंतिं थुलि बिचा: यायेफुगु, थुलि आव्हान यायेफुगु कम महत्वया खँ मखु । उकिं योगवीरसिंह छम्ह साहित्यकर्मि,

भाषानुरागी जक मखु, भाषिक उत्थानया निंतिं सामाजिक जागरणया निंतिं सही नेतृत्व बीफुम्ह, सही दीशाबोध यायेफुम्ह व्यक्ति नं ख: ।

शहिद शुक्रराज शास्त्री (**ने.सं.** १०१३-१०६१)

'हे जक मस्त दं दं मिखा निगलं कं कं, तुति निपां चु चु' धका: राणा शासनया इलय् नं नेपाली जनतायात चेतना थनेगु आत्मर्निभर जुइकेगु निंतिं आव्हान यानादीम्ह अमर शहीद शुक्रराज शास्त्री नेपा:या राजनैतिक इतिहासया जक स्वर्णिम पौ मजुसें नेपालभाषा पुनर्जागरण आन्दोलनया नं छम्ह त्व:फिके मजिउम्ह व्यक्तित्व जूगु दु । बौ पं. माधवराज जोशी व मां रत्नमायाया कोखं ने.सं १०१३ श्रावण पुन्हि कुन्हु जन्म जूम्ह शुक्रराज शास्त्री बखुंबहा:या **जोशी कूलया** कायमचा ख: । तत्कालीन आर्य समाजया नेपाली नेता पं. माधवराज जोशी थनया राजनैतिक कारणं त:क्व:मछि भारतय् निर्वासित जुयादी माल । थ्व हे कथं शुक्रराज शास्त्रीया कर्मस्थल **नेपालभूमि** जुयां नं जन्मस्थल भारतया **बनारस** शहर जुयाबिल । माधवराजजुं थ: मचातयूत भारतय् हे शिक्षादीक्षा बियादिल । थ्व हे कथं शुक्रराजं देहरादूनया सिकन्दरावाद गुरुकुलय् च्वना: वेदान्तय् **शास्त्री** पास यानादिल । **शास्त्री** परीक्षाय् प्रथम श्रेणीइ प्रथम जूगुलिं उगु ईया भारत सरकारं वयूक:यात **विद्याभूषण** धयागु विभूषणं विभूषित यात । थनं निसें वयूक:या नांया लिउने **शास्त्री** तयेगु जूगु ख: ।

शुक्रराजजुं थ:के दुगु ज्ञान, बुद्धि, विवेकयात नेपालभाषा व थ्वया साहित्यया उत्थानया निंतिं नं छ्यलादिल । वयूक:या जन्मस्थल भारतभूमि खयां नं वयूकलं थ:गु कर्मभूमि, मातृभूमि नेपालयात हे नालादिल । वयूकलं नेपाली जनताया स्वाधिनता स्वतन्त्रताया निंतिं जक थ:त पयानादीगु मखुसें थ: मातृभाषा नेपालभाषाया निंतिं नं तत्कालीन आवश्यकता कथंयागु सफू च्वया: थ्वया पुनरोत्थानय् महत्वपूर्ण योगदान बियादिल । नेपालभाषा नेपा:या छगू प्राचीनकाल निसें हे साहित्य सम्पन्न भाषा खया: नं थ्वया स्तरीय व्याकरण मदु । छुं नं भाषायात स्तरिय जुइकेगु ज्याय् व्याकरणया त:धंगु थाय् दयाच्वनी । व्याकरणया अभावय् भाषिक स्वरुपया ज्ञान मदइगु व थुकिया पठनपाठनय् जटिलता खने दइगु स्वाभाविक ख: । न्हासोन्मुख स्थीतिइ ला:वनेत्यंगु तत्कालीन नेपालभाषायात हानं पुनरोत्थान याना: प्रचार प्रसारय् हयेगु निंतिं नेपालभाषाय् व्याकरण च्वयेमा:गु आवश्यकता शास्त्रीजुं महशुस यानादिल । थ्व हे अनुरुप शुक्रराज शास्त्रीजुं **नेपालभाषा व्याकरण** च्वया: ने.सं. १०४८ स पिकयादिल । लिपायापिं च्वमिपिंत नं व्याकरण च्वयेगु प्रेरणा बियादिल । नेपालय् रेजिडेण्ट जुयाव:म्ह **ब्रायन हप्टन हजसनं** नेपालभाषाय् व्याकरणया सफू मदु धा:गु थ्याक्क सच्छि दँ लिपा शुक्रराजयागु व्याकरण सफू पिदन । थ्वयां लिपा डेनमार्कयाम्ह **हायन्स् जोर्गेनसनं** नं नेपालभाषायागु व्याकरण (ने.सं १०६०) च्वयादिल । तर थ्व सफू नेपालभाषां मजुसें अंग्रेजी भाषां रोमन लिपिं च्वयात:गु ख: । उकिं थ्व सफू नेवा:तयूगु निंतिं मजुसें विदेशी विद्वानतयूगु निंतिं जक जुल । शुक्रराजयागु

व्याकरण थें **जोर्गेन्सन**या व्याकरण नेवाःतय्‌गु पुचलय् न्यने मफुत । **नेपालभाषा व्याकरण** शुक्रराजजुं थः शास्त्री परीक्षाय् पास जुइधुंकाः थन नेपालय् हे नेपालीभाषा प्रकाशनी अड्डाय् ज्या यानादीबलय् च्वयादीगु खः । नेपालभाषा पुनर्जागरण आन्दोलनया छगू मू उद्देश्य नेपालभाषायात स्तरीय भाषाकथं प्रतिष्ठापित यायेगु खः । थ्व हे अनुरुप तत्कालीन स्वम्ह विद्वानतय्सं (सिद्धिदास, शुक्रराज शास्त्री, धर्मआदित्य धर्माचार्य) वैयक्तिक रुपं थःथःगु कथं व्याकरण च्वयेगु ज्या याःगु जुयाच्वन, तर शुक्रराजं च्वयादीगु **नेपालभाषा व्याकरण** (ने.सं. १०४८) छगू त्वःताः मेगु व्याकरण सफू पिदंगु खनेमदु । थ्व 'नेपालभाषा व्याकरण' सफू ने.सं १०४६ स च्वयादीगु खःसा ने.सं १०४८ स जक पिदन । थ्व सफूया मू उद्देश्य खः - समकालीन चलनचल्तिया नेपालभाषाया लिधंसाय् व्याकरण दयेकेगु, नेपालभाषाय् भ्रष्ट व विकृत रुप मवयेमा धयागु उद्देश्यं व्यावहारिक व्याकरण नियम दयेकेगु, समकालीन चलनचल्तिया नेपालभाषायात आधार दयेकेगु आदि । न्वःसःयात हे मू लिधंसा दयेकाः यँया नेपालभाषायात स्तरीय भाषा नालाः च्वयातःगु जूगुलिं थ्व नेपालभाषा व्याकरणय् यँय् छ्यलिइगु कथंया खँग्वः, हिज्जे पदावली, वाक्य गठनया प्रयोग जूगु दु । थौंया दृष्टिं स्वयेबलय् थ्व व्याकरणय् आपालं कमि कमजोरी दयेफु, तर उगु इलय् नं भाषा वैज्ञानिक सिद्धान्तयात आधार नालाः व्याकरण च्वयेफुगु कम महत्वया खँ मखु । थुकथं शुक्रराजजुं नेपालभाषायात वैज्ञानिक व्याकरण बियाः थ्व भाय्‌यात अप्वः प्रचार, प्रसार जुइकेगुलिइ तिबः बियादिल, छगू स्तरीय भाषा दयेकेगु आधारभूमि ज्यानादिल, व्याकरणया दृष्टिकोणं अध्ययन मनन् यायेगु परिपाटी स्वनादिल ।

शुक्रराज शास्त्री नेपालभाषां व्याकरण पिकयादीम्ह न्हापांम्ह व्यक्ति जक मजुसे नेपालभाषाय् बाल साहित्यया निर्माण यानादीम्ह न्हापांम्ह च्वमि नं खः । भारतय् संस्कृत साहित्यया प्रचार ला न्हापां निसें हे दु, शुक्रराज शास्त्रीया इलय् तकं पाश्चात्य देशया साहित्य नं भारतय् चलन चल्तिइ वयेधुंकल । प्रौढ साहित्य जक मखु, बाल साहित्य नं भारतया फुक भाषाय् दुथ्याये धुंकल । थ्व हे स्वयाः खनाः शुक्रराज शास्त्रीं नेवाः मचातय्‌गु लागी थःगु मांभासं हे ब्वने दइकथं पश्चिमी पहवःगु मचा सफू च्वयेमाःगु आवश्यकता खंकादिल । थुगु इलय् नेपालभाषाय् बाल साहित्य धयागु मदुनि, मेगु भाषाय् दुगु सफू नं शास्त्रीय परम्परा कथंयागु जक जुयाच्वन । थ्व हे कथं शास्त्रीजुं मचातय्‌गु निंतिं 'वर्णमाला' निसें **रीडर** तकं नं तगिं तगिं यानाः च्वया यंकेगु ग्वसाः ग्वयादिल । थ्व हे ग्वसाः कथं शुक्रराज शास्त्रीं **नेपालभाषा वर्णमाला** (ने.सं १०५०), **नेपालभाषा रीडर** भाग -१, २ (ने.सं. १०५०) च्वयाः भारतय् हे छापे यानाः नेपालय् दुत हयादिल । **नेपालभाषा वर्णमाला** प्रारम्भिक ईया आखः स्यनिइपिं मचातय्‌गु निंतिं जुलसा **नेपालभाषा रीडर** मचातय्‌त बाखं, निबन्धया माध्यमं नैतिकताया जः ह्वलेगु, च्वयेगु ब्वनेगुलिइ अभिरुची अभ्यास दयेकेगु निंतिं जूगु दु । थुकथं मचातय्‌गु लागी बाल साहित्य मदु धकाः सुनानं च्वयेगु कुतः हे याःगु मदुनिगु इलय् नेपालभाषां दकलय् न्हापां बाल साहित्यया रचना यानाः नेवाः

मचातय्‌त अःपुक, न्ह्यइपुक शिक्षा ग्रहण याकेगु कुतः शुक्रराज शास्त्रीं **यानादिल** । माष्टर जगतसुन्दर मल्लं मचातय्‌त मातृभाषां शिक्षा बिइमाः धयागु धारणा ज्वनाः थम्हं हे नेवाः भासं आखः ब्वंकेगु गुगु अभियान न्ह्याकादिल, उकियात सफल यायेगु निंतिं मचासफू च्वयाः आधारभूमि तयार यायेगु कुतः शुक्रराजजुं यानादिल । थुलि जक मखु, थौं नेवाःतय्सं ल्हाइगु **नेपालभाषायात** विभाषितय्सं 'नेवारभाषा' 'नेवारी भाषा' धकाः नं धायेगु याःसां, थ्व भाषायात **नेपालभाषा** हे धायेमाः धकाः जिकिर यानादीम्ह छम्ह विद्वान शुक्रराज शास्त्री नं खः । थ्वहे कथं थ्वय्‌कलं थःगु सफूया नां **नेपालभाषा व्याकरण**, **नेपालभाषा वर्णमाला**, **नेपालभाषा रीडर** आदि धकाः तयादिल ।

थुकथं शुक्रराज शास्त्रीं नेपालभाषा व्याकरण व बाल साहित्यया सफू च्वयाः भाषा जागरणयात क्वातुका यंकेगुलिइ महत्वपूर्ण भूमिका म्हितादिल । उकिं वय्‌कःयात नेपाःया छम्ह अमर शहीदया रुपय् जक मखु, नेपालभाषा पुनर्जागरण युगया **छम्ह सारथी** कथं नं नालेगु जूगु दु ।

धर्मआदित्य धर्माचार्य (ने.सं. १०२२-१०८३)

नेपालभाषा पुनरोत्थानया निंतिं सशक्त भूमिका म्हितादीम्ह छम्ह महारथी धर्मआदित्य धर्माचार्य नं खः । थ्वय्‌कःया न्हापाया नां **जगतमान वैद्य** खः । थ्वय्‌कः यल च्यासः त्वाःया चिकंबही (सप्तपुर महाविहार)याम्ह भाजु वृषमान व मय्‌जु मुनीथकुंया कोखं ने.सं. १०२२' बछलाथ्व १४ कुन्हु जन्म जूगु खः । वृषमानया मू लजगाः वैद्य ज्या जूगुलिं थःपिं सप्तपुर महाविहारया शाक्य (भिक्षाचार्य) खयाः नं थःपिनिगु थर **शाक्य** मतसे **वैद्य** हे तयेगु वृषमानं यात । थ्व हे कथं 'जगतमान', 'शाक्य' कूलया काय्‌मचा जुयाः नं 'जगतमान वैद्य' जूवन । तःधीपिं काय्‌पिंत थें राजवैद्य वृषमानं थः कान्छाम्ह काय जगतमानयात नं दरबार हाइस्कूलय् भिंगू तगिं तक ब्वंकाः लिपा उच्च शिक्षाया निंतिं कलकत्ताय् ब्वंके छ्वयादिल । कलकत्ताया तत्कालीन वातावरणं विद्यार्थी जगतमानया जीवनय् आपालं प्रभाव लाकल । अबलय् भारतय् स्वराज्यया भावना दना वयाच्वंगु खः । थ्व हे भ्वलय् बंगाल स्वतन्त्रता आन्दोलनया प्रभाव वय्‌कःयात नं लात ।राष्ट्रिय भावना, स्वजातिय संस्कृति, धर्म प्रतिया मतिनां वय्‌कःया नुगलय् नं गाक्कं थाय् काल । थुगु हे इलय् स्थविरवाद बुद्धधर्म प्रचारया सिलसिलाय् कलकत्ताय् भ्याया च्वनादीम्ह अनागारिक धर्मपाल नाप नं धर्मआदित्यया सत्संगत जुल । अनागारिक धर्मपालया प्रभाव स्वरुप वय्‌कः बुद्धधर्मय् प्रव्रजित जुयाः जगतमान वैद्ययां धर्मआदित्य धर्माचार्य जुयादिल । धर्मआदित्य धर्माचार्य कलकत्ता युनिभर्सिटिइ ब्वनाच्वंगु उगु इलय् आशुतोष मुखर्जी अनया भाइस चान्सलर जूगु जुयाच्वन । भाइस चान्सलर आशुतोष मुखर्जी छम्ह मातृभाषा अनुरागीम्ह विद्वान खः । वय्‌कःया हे कुतलं कलकत्ता विश्वविद्यालय् मातृभाषायात छगू मुख्य विषय कथं म्याट्रिक निसें अनिवार्य रुपं पाठ्यक्रमय् तयेगु जुल । थथे बंगाली, हिन्दी आदि भाषायात कलकत्ता विश्वविद्यालयं भर्नाकुलर विषय कथं ब्वंकेगु यासेंलिं,

तत्कालीन कलकत्ता विश्वविद्यालयं परीक्षा बिइपिं नेपाली विद्यार्थीत नं नेवाः भाय्‌यात नं भर्नाकुलर विषयकथं मान्यता बिइकेगु निंतिं भाइस चान्सलरयाथाय् डेलिगेशन वन । थ्व डेलिगेशनया नेतृत्व धर्मआदित्य धर्माचार्य हे यानादिल । सन् १९१८ स छगू विज्ञप्ति पिकयाः कलकत्ता विश्वविद्यालयं नेपाली भाषायात मान्यता बिल, तर नेपालभाषायात पाठ्यसफू मदुनि धकाः मान्यता मबिल । थथे कलकत्ता विश्वविद्यालयं नेपालभाषाय् पाठ्यसफू मदु धकाः नेपालभाषायात भर्नाकुलर विषयया रुपय् दुमथ्याकूगु कारणं धर्मआदित्यया नुगलय् तच्वःगु घाः लात । थथे थःगु मातृभाषायात जूगु अवहेलनं मर्माहीत जूम्ह धर्मआदित्यं थःत नेपालभाषाया उत्थानया निंतिं छ्यलेगु प्रण यानादिल, प्रवासय् च्वनाः नं नेपालभाषा उत्थानया आन्दोलन न्ह्याकादिल, थुकिया समुन्नति, समृद्धिया निंतिं थःगु जीवनया महत्वपूर्ण ई फुकादिल ।

बहुआयामिक, बहुप्रतिभाया धनी धर्मआदित्य धर्माचार्यया दकलय् न्ह्यथनेबहगु व्यक्तित्व मातृभाषानुरागीया व्यक्तित्व खः । '**आः नं भ्रमी नेपालीतय् थःगु भाषा व साहित्ययात उन्नति यायेगुलिइ कुतः मयातसा भीत तःधंगु पाप लायि**' धयादीम्ह धर्मआदित्य धर्माचार्ययात थ्व हे मातृभाषानुरागीया व्यक्तित्वं, मेमेगु व्यक्तित्व नं ब्वलंकूगु दु । वय्‌कलं थःगु जीवनय् बुद्ध धर्म व नेपालभाषाया पुनर्उत्थानया ज्यायात छगू रथया निगू घःचाः थें नापनापं न्ह्याकादिल, छगूया पूरक थें मेगुयात छ्यलादिल ।

नेपालभाषाया पुनरोत्थानया निंतिं ज्या यानादीपिं उगु ईया साहित्यकर्मिपिं मध्ये दकलय् सशक्त रुपं योजनावद्ध धंगं ज्या यानादीम्ह व्यक्ति धर्मआदित्य धर्माचार्य खः । थ्वय्‌कः स्वयाः न्ह्यः नेपालभाषा पुनरोत्थानया निंतिं गुलि नं ज्या जुल, वैयक्तिक रुपं, थःथःगु कथं जुल । '**नेपालभाषाय् पाठ्यसफू यायेबहगु सफू मदुनिगुलिं कलकत्ता विश्वविद्यालयं नेपालभाषायात भर्नाकुलर विषयकथं दुथ्याके मछिंनि**' धैगु कलकत्ता विश्वविद्यालयया लिसलं मर्माहित जूम्ह धर्म आदित्यं थःगु जक कुतलं मखु सामूहिक सहभागितां जक नेपालभाषायात विश्वविद्यालयय् मान्यता बिइकेगु निंतिं माःगु सफू पिकाये फइगु महशुस यानादिल । थथे नेपालभाषाय् आपालं च्वमित दयेकेगु, न्हून्हूगु कृति पिकायेगु निंतिं तत्कालीन समाजय् भाषिक, साहित्यिक जागरण हयेमाःगु व थुकिया निंतिं दकलय् उपयुक्त व सशक्त माध्यम **पत्रिकाया प्रकाशन** खः धयागु खँ धर्मआदित्यं वाःचायेकादिल । तर थुगु इलय् तक नेपालभाषाय् पत्रिका पिकायेगु परम्परा हे मदुनिगु व छुं नं जागरण व उत्साहया ज्यायात तत्कालीन राणा सरकारं याके मबिइगु जूगुलिं धर्मआदित्यं कलकत्तां हे नेपालभाषाया पत्रिका पिकयाः नेवाःतय्‌त भाषा साहित्य उत्थानया ज्याय् सामूहिक रुपं सहभागी जुइके बिइगु निर्णय यानादिल । थ्व हे कथं धर्मआदित्यं चन्द्र शम्सेर थें ज्याःम्ह निरकुंश प्रधानमन्त्रीया शासनकालय् हे जूसां **बुद्धधर्म** नामं ने.सं १०४५स कलकत्तां पत्रिका पिकयादिल । नेपालभाषाय् नं पत्रिकाया परम्परा न्ह्याकादिल ।नेपालभाषाया न्हापांम्ह पत्रकार थः जुयादिल । नेपालभाषाया भाषिक साहित्यिक उत्थानय् सामूहिक सहभागिता

ग्वाकेगु तातुनाः धर्मआदित्यं बुद्धधर्म पत्रिका पिकयादीगु खःसां थ्व पत्रिकाया सम्पूर्ण ज्याया अभिभारा धर्मआदित्यं थः याकःचां जक क्वबिइमाल । थः हे सम्पादक, थः हे व्यवस्थापक, थः हे प्रकाशक जक मखु, पत्रिकाया निंतिं सम्पादकीय निसें मगाःगु मचाःगु फुक्क च्वसु थम्हं हे च्वयाः पत्रिकायात म्वाकेगु ज्या धर्मआदित्यं यानादी माल । थुकथं थःगु देशय् संघ संस्था दयेके मदुगु, धार्मिक स्वतन्त्रता मदुगु, थःगु भांसां च्वयेगु, ब्वनेगु अधिकार मदुगु, देशया साहित्य संस्कृति, धर्म ह्रास जुयावं वनाच्वंगु इलय् नं विदेशय् च्वनाः नेपालभाषाया पत्रकारिताया नीस्वनेगु, थः याकःचिगु कुतलं पत्रिका चले यायेगु ज्या गुगु धर्मआदित्यं यानादिल थ्व कम महत्वया खँ मखु (श्रेष्ठ १०९२, पौ ८) । धर्मादित्यं **बुद्ध धर्म** पत्रिका नेपाः देशं पिने च्वनाः पिकयादीगु खःसां, थुकिया बहुसंख्यक ब्वँमि नेपाःमित हे जूगुलिं तत्कालीन राणा सरकारया कुदृष्टिं बचे जुइगु निंतिं थ्व पत्रिकायात न्हापां **बुद्धधर्म** धकाः जक नां छुनाः धार्मिक पत्रिका थें च्वंक बुद्धधर्म सम्बन्धी धार्मिक लेख तथा समाचार बिइगुनिं यात । निगू अंक पिदने धुंकाः लिपा ने.सं. १०४७ निसें तत्कालीन ल्याय्‌म्हतय्‌गु सल्लाह तथा समयया माग कथं थ्व पत्रिकाया नां **बुद्धधर्म व नेपालभाषा** जुल । **नेपालभाषा** नां घायेवं थ्व पत्रिकाया रुप गुण सिइदयेक पात । थ्वं धार्मिक नापं साहित्यिक च्वसु नं पिकया यंकल । नेवाः जातिया भाषा, साहित्य, संस्कृति, धर्मया उत्थान हे थ्व पत्रिकाया मू आजु जुल । बुद्धधर्म व नेपालभाषाया मुखपत्रया ज्या थ्वं यात । थ्व पत्रिकां तत्कालीन युवालय्‌त नेवाःभासं च्वयेगुलिइ उत्साहित यात सा च्वयातःगु लेखयात पत्रिकाय् प्रकाशित यानाः नेपालभाषा साहित्यया प्रचारप्रसार जुइके बिल । थुकथं धर्मआदित्यं थःगु बुद्धधर्म पत्रिका मार्फत उबलय्‌या ल्याय्‌म्ह पुस्तायात नं च्वयेगु प्रेरणा व पिकायेगु थाय् बियाः भाषा साहित्य ख्यलय् साला हयादिल । सामूहिक रुपं नेपालभाषाया पुनरोत्थान यायेगु ज्या न्ह्याकादिल । **योगवीरसिंह, वैकुण्ठप्रसाद लाकौल, इन्दुनाद, फत्तेबहादुर सिंह, चित्तधर 'हृदय', लक्ष्मीनानी, महाप्रज्ञा, हरिकृष्ण, तुल्सीमेहर, रत्नमान, पूर्णमान शाक्य, सिद्धिरत्न** आदिपिं न्हापां थ्व हे पत्रिकां परिचित याकूपिं च्वमित खः। थ्व पत्रिकाय् पिदंगु योगवीरसिंह, वैकुण्ठप्रसाद लाकौलपिनिगु कवितां नेपालभाषायात विशुद्ध साहित्य सृजना पाखे न्ह्यज्याकेगु युगान्तकारी पलाः छिकेगु जक याःगु मजुसे वैकुण्ठप्रसाद लाकौलयागु थ्व बुद्ध धर्म व नेपालभाषा पत्रिकाय् पिदंगु **बसन्त वाणी**, **ह्वयेत्यंगु स्वांयात** थें ज्याःगु कवितां नेपालभाषाय् स्वच्छन्दवादया प्रयोग तकं जुइके बिल । धर्मआदित्यं थ्व **बुद्ध धर्म व नेपालभाषा** पत्रिका पिकयादीगुया मू उद्देश्य नेपालभाषाया पाठ्य सफू ताःलाकेगु जूगुलिं ने.सं. १०४७ अर्थात निगू अंक पिदने धुनेवं थ्व पत्रिकायात **गद्य विधा** व **पद्य विधाय्** ब्वथलाः पिकयादिल । अथे हे थ्व पत्रिकायात **गद्य विशेषांक, पद्य विशेषांक** कथं पिकयाः **गद्य पुचः**, **पद्य पुचः**या रुपय् सफू दयेकाः पाठ्यांशय् दुथ्याकेगु योजना नं थ्वय्‌कलं दयेकादिल । तर थ्व योजना सफल जूगु खनेमदु । लिपा ने.सं १०७२ स बीरगंजया **नेपाल राष्ट्रिय विद्यापीठया** परिक्षाय् नेपालभाषायात नं मान्यता बिसेलिं थुकिया पाठ्यांश दयेकेगु

नापं अध्यापन यायेगु ज्या धर्मआदित्यं थम्हं हे यानादिल । थुकथं योगवीरसिंहजुं **'नेपालभाषा जिर्ण जूगु अल्सि मचासे भिंकेनु, भारतिय शास्त्र भवनं मान थुइत बीके नु'** धकाः प्वंकादीगु उद्गारयात कार्यान्वयन यायेगु प्रयास न्हापां धर्मआदित्यपाखें हे जुल ।

धर्मआदित्य धर्माचार्य छम्ह भाषा अनुरागी जक मखु छम्ह साहित्यिक प्रतिभा सम्पन्न व्यक्ति नं खः । थ्वयकलं नेपालभाषाया गद्य, पद्य निगू विधाय् नं ल्हाः न्ह्याकादीगु दु । पद्य क्षेत्रय् वयकलं न्हापां **'बुद्ध धर्म'** पत्रिकाय् बौद्ध धर्म सम्बन्धी चिनाखँ च्वयादीगु दु सा लिपा देश प्रेम, राष्ट्रिय स्वाभिमान, सुधारवादी भावनां जाःगु चिनाखँ नं च्वयेगु यानादिल । थुकथं पद्य विधाय् **पुण्य भूमी जन्म जूयिगु थ्वहे खः भिंगु ....फेरि यदि जि जन्म जुलसा जन्म थन हे जुयि** (बुद्धधर्म व नेपालभाषा, ४:१,२ पौ ४) थेंगु विचाः प्वंकाः चिनाखँ च्वयादीम्ह धर्मआदित्ययात छम्ह सुधारवादी, उदारवादी, राष्ट्रिय अखण्डता व गौरव प्रति आस्था दुम्ह कवि कथं परिचित यायेछिं । थथे पद्य विधाय् नं थ्वयकलं थःगु च्वसा न्ह्याकादीगु खयाः नं थ्वयकःया योगदान गद्य विधाय् विशेष न्ह्यथनेवह जू । गद्य लेखनय् थ्वयकः छम्ह - च्वखँ च्वमि, अन्वेषक, समालोचक, अनुवादक, पत्रकारया रुपय् परिचित जूगु दु । **बुद्ध धर्म व नेपालभाषा पत्रिकाय्** पद्य विधाय् मेपिं च्वमिपिसं न ल्हाः न्ह्याकेगु याःगु दु सां गद्य विधाय् गुलि नं लेख पिदन व दक्व धर्म आदित्यया च्वसां हे पिदन । गद्य लेखनय् थ्वयकलं अप्वः थें धार्मिक विषययात ज्वनादीसां व्यवहारिक विषयस नं नेपालभाषाया गद्ययात छ्यलेगु थ्वयकलं यानादिल । **नेपालभाषा व बुद्ध धर्म** पत्रिकाय् पिदंगु थ्वयकःया सम्पादकीय, व धार्मिक सांस्कृतिक च्वसुं धार्मिक, भाषिक, सामाजिक चेतनाया जः ह्वलेगु जक याःगु मजुसे नेपालभाषाय् आधुनिक गद्यशैलीया निर्माण यायेगुलिइ नं महत्वपूर्ण तिबः बिउगु दु । अथे हे पाली, संस्कृत भाषाया बौद्ध साहित्ययात नेपालभाषां भाय् हिइकाः, नेपालभाषाय् अनुदित साहित्य ब्वलंकेगुलिइ नं धर्मादित्यया योगदान म्हो मजू । तर गद्य क्षेत्रय् थ्वयकःया दकलय् मूवंगु च्वसु **नेपालभाषा व थ्वया साहित्य** (दँ- १:१-२) खः । थुगु च्वसुइ नेपालया उत्पति, नेपाल खँग्वःया छ्यलाबुला निसें कयाः नेपालभाषाया उत्पत्ति, नेवार खँग्वःया विश्लेषण, नेपाल लिपि, नेपाल संवत्या चर्चा आदि यानातःगु दु । अथे हे थ्व लेखय् नेपालभाषाया भाषिक परिचय जक मखु प्राचीन साहित्यया परिचय नं बिइगु याःगु दु । तत्कालीन घण्टाघर पुस्तकालयय् दुगु नेपालभाषाया सफू, पाश्चात्य लेखकतयसं पिकयातःगु बंगालया **एसियाटिक सोसाइटिइ** च्वंगु सफू धलःया लिधंसाय् प्राचीन सफूया धलः ब्वयाः, प्राचीन नेपालभाषा कृतिया इतिहास ब्वयेगु ज्या नं धर्मआदित्यं **नेपालभाषा व थ्वया साहित्य** लेखय् यानादीगु दु । थ्व लेखय् ति नेपालभाषाया भाषा, साहित्य, लिपि आदि सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान यानाः विस्तृत रुपं न्ह्यब्वयेगु ज्या थ्व स्वयाः न्ह्यः सुं विद्वानपाखें नं जूगु मदुनि । उकिं धर्मआदित्य धर्माचार्य नेपालभाषाया, प्राचीन वांगमय तथा साहित्ययात न्हापां म्हसिइके बिउम्ह नेवाः अनुसन्धाता नं खः । अथे हे **नेपालभाषा व थ्वया**

साहित्य लेखय् प्राचीन नेपालभाषाया सफूयात विषयगत विधागत रुपं ब्वथलाः, गुगु सफू छु छु विभागय् दुथ्याके ज्यू धकाः थःगु गुगु पारख यायेगु, विश्लेषण यायेगु खुबि धर्मआदित्यं क्यनादिल, थुकिं धर्मआदित्ययात नेपालभाषाया न्हापांम्ह **समालोचक** कथं नं प्रतिस्थापित याकेबिल ।

नेपालभाषाया साहित्यिक जागरण नापं भाषिक जागरण, भाषिक चेतना थनेगुलिइ नं धर्मआदित्यया तःधंगु देन दु । थुकिया निंतिं वयकलं भाषिक चेतना थनेगु भाषा सुधार यायेगु, भाषा प्रचार यायेगु ज्यायात योजनावद्ध रुपं सही धंगं न्ह्यज्याकादिल । उवलयया नेवाः जनमानसय् भाषिक जनचेतना थनेगु थःगु योजना कथं धर्मआदित्य बुद्धधर्म व नेपालभाषा पत्रिका मार्फत **'बुद्धधर्म व नेपालभाषायाः संचार विचार'** धकाः नां तयाः नेपालभाषायात जुयाच्वंगु उपेक्षापूर्ण व्यवहारयात न्ह्यब्वयाः नेवाः जातिया नुगलय् नेवाःभाय् प्रति आत्मियताया भाव ग्वाकेगु यानादिलसा मेखेर मांभाय् प्रतिया कर्तव्यबोध नं थुकथं याकादिल - १) **न्हापा आजुपिसं थें तुं नेपालभाषायात हानं उद्धार यायेगु** २) **कायम्ह्यायपिंत नेपालभासं शिक्षा बीगु** ३) **थ्व भायया उन्नतिया निंतिं न्हिं छधौ ई बीगु** आदि (दँ ४:१,२, पौ ६) । अथे हे भाषा सुधारया निंतिं **बुद्धधर्म व नेपालभाषा** पत्रिका'य् नेपालभाषां च्वयेगु नियम नं ब्वयादिल । अभ थम्हं नं **संक्षिप्त नेपालभाषा व्याकरण'** (ने.सं १०४८) सफू च्वयादिल । थ्व सफूया चर्चा **बुद्धधर्म व नेपालभाषा** पत्रिकाय् जूसां, प्रकाशनय् धाःसा वःगु खनेमदु । भीगु भाषा साहित्य व संस्कृतिया गरिमामय इतिहास न्ह्यब्वयाः नेवाःतयगु नुगलय् जातिय अभिमान ग्वाकेगु, थःगु भाषा साहित्य सम्बन्धी सुसूचित जुइकेगु, विदेशीतयत नं नेपालभाषा व थुकिया साहित्यया परिचय बिइगु अले भारतया थीथी विश्वविद्यालय पाखें नेपालभाषायात मान्यता बिइकेगु निंतिं ई.सं १९२८ (ने.सं १०४७) स अलाहावादय् जूगु **अखिल भारतीय पण्डित महासभाय्** थम्हं नं ब्वति कयाः **नेपालभाषा व थ्वया साहित्य** नांगु **कार्यपत्र** न्ह्यब्वयादिल । लिपा थ्व हे कार्यपत्रयात **बुद्ध धर्म व नेपालभाषा** पत्रिकाय् नं पिकयादिल । थ्व कार्यपत्रय् धर्माआदित्य धर्माचार्य प्राचीन नेपालभाषाया सफू, न्ह्यब्वयादीगु जक मखु, नेपालभाषाया वास्तविक नां **नेवारी** मखु **नेपालभाषा** हे खः धकाः आपालं प्रमाण नं बियादीगु दु । नेपालभाषायात नेवारी मखु नेपालभाषा हे धायेमाः धकाः दकले न्हापाँ सप्रमाण जिकिर जक यानादीम्ह व्यक्ति मखु, **नेपाल संबत्** यात नालेमाः न्हूदँयात स्वतन्त्रता दिवसया रुपय् राष्ट्रिय पर्व कथं हनेमाः धयादीम्ह न्हापांम्ह व्यक्ति नं धर्मआदित्य खः । थ्व खँ धर्मआदित्यं थःगु पत्रिकाय् पिदंगु - **नेपाल सम्बत्, म्हपूजा व राष्ट्रदियां उत्सव** (दँ ५:१-३) नांगु च्वसुइ ब्वयादीगु दु । थुकथं नेपालय् दकले न्हापां नेपाल संबत नालेमाः, म्हपूजायात न्हूदँ कथं हनेमाः धकाः (ने.सं. १०४८)सः तयादीम्ह विद्वान नं धर्मआदित्य धर्माचार्य हे जूगु दु ।

नेपालभाषा उत्थानया अभियानयात सामूहिक रुपं संगठनात्मक धंगं न्ह्यज्याके माः धकाः वाःचायेका दीम्ह धर्मआदित्य धर्माचार्य नेपालभाषा विकासया निंतिं दकलय् न्हापां संघ संस्था स्वनेगु याःम्ह व्यक्ति नं खः । थ्वयकलं ने.सं.

१०४६ श्रीपंचमी कुन्हु कलकत्ताया धर्मराजिक विहारय् स्वनादीगु **नेपालभाषा साहित्य मण्डल** नेपालभाषाया दकलय् न्हापांगु विशुद्ध साहित्यिक संस्था खः । थ्व साहित्य मण्डलया अध्यक्ष धर्मआदित्य हे जुयादीगु दुसा, पद्म सुन्दर मल्ल उपाध्यक्ष अले लोकमानसिं, पुष्पलाल प्रधान आदिपिं थ्व संस्थाया सदस्य जुयादीगु दु । विदेशय् नेपालभाषा व भाषा साहित्य रक्षा, प्रकाश व प्रचार यायेगु, पुलांगु व न्हूगु नेपालभाषा व मेमेगु सफू मालाः अनुसन्धान यायेगु, मू वंगु सफू प्रकाशनय् हयेगु, नेपाल तथा भारतय् मातृभाषां शिक्षा बिइकेगुलिइ जोड यायेगु आदि थ्व संस्थाया मू लक्ष्य जूगु दु । खयेत ला थ्व संस्थापाखें नेपालभाषा साहित्यया उत्थानया निंतिं छुं न्ह्यथनेबहःगु ज्या जूगु खनेमदु अथेसां थ्व सस्थां लिपायापिंत संस्थागत रुपं भाषिक साहित्यिक अभियान न्ह्याकेगु परम्पराया शुरुवात यानाब्यूगु दु । **नेपालभाषा साहित्य मण्डल** बाहेक धर्मआदित्यं मेगु नं आपालं धार्मिक, सामाजिक संघ संस्थात स्वनादीगु दु । थुपिं संघ संस्थात स्वयाः नं नेवाःतयत थःगु धर्म भाषाया निंतिं संगठित रुपं न्ह्यज्याकेत सफल जूगु संस्थागत पलाः हे **बुद्ध धर्म व नेपालभाषा** पत्रिका जूगु दु ।

थथे थःगु भाषा, साहित्य, संस्कृति, धर्मया उत्थानया निंतिं थःत समर्पित याःम्ह धर्मआदित्यया ज्याखँ तत्कालीन राणा सरकारयात मनिन । थःगु भाषा थःगु धर्मया अधिकार थम्हं हे कायेत, न्ह्यचिउगु अले थ्व हे हेतुया मुखपत्र धकाः घोषणा यानातःगु **बुद्धधर्म व नेपालभाषा** पत्रिकायात जनताया विद्रोहया पत्र थें तायेकाः धर्मआदित्य धर्माचार्ययात न्यायात बल्सिं क्यंके थें 'खरदार' जागीरया लोभ क्यनाः ने.सं **१०५० स बुद्ध धर्म व नेपालभाषा** पत्रिकायात दिकेबिल । न्यादँया दुने भिक्वः जक थ्व पत्रिका पिहांवःगु खःसां छगुलिइ हे आपालं अंक ल्वाकछ्यानाः पिकाःगु ल्याखं स्वयेबलय् थ्व पत्रिकाया प्रकाशन - १९ अंक थ्यंगु दु । थथे न्यादँ हे जक थ्व पत्रिका पिदंगु जूसां भाषिक साहित्यिक जागरण हयेगु व पत्रकारीताया नीस्वनेगु ज्याय् धर्मआदित्य सफल जूगु दु । थौं धर्म आदित्य धर्माचार्य नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् गबलें हे महइगु नां जूगु दु ।

च्वय् उल्लेख जूपिं खुम्ह महारथीत **निष्ठानन्द बज्राचार्य, सिद्धिदास महाजु, जगतसुन्दर मल्ल, योगवीरसिंह, शुक्रराज शास्त्री, धर्मआदित्य धर्माचार्यपिं** बाहेक नं नेपालभाषाया पुनरोत्थानया ज्याय् तिबः बियावंपिं मेमेपिं व्यक्तिपिं नं दनि । थ्व भवलय् **बौद्ध ऋषि महाप्रज्ञा, भिक्षु धम्मालोक, डा. इन्द्रमान वैद्य, जीवरत्न, अमृतानन्द** आदिपिनिगु नां दुथ्याके छिं । जीवरत्नया **अपरिमिता** (ने.सं १०३७), **दानगाथा** (ने.सं १०३९), डा. इन्द्रमान **वैद्यया धम्मपद,** (ने.सं १०५१) महाप्रज्ञाया **स्वचित शुद्धिमार्ग** (ने.सं १०५६), धम्मालोकया **अनुत्तर विजय** (ने.सं १०५७), अमृतानन्दया **त्रिरत्न वन्दना** (ने.सं १०५८) आदि सफू पिदन । थ्वयक:पिंसं नेपालभाषां बौद्ध साहित्य सृजना यायेगु नापं नेपालभाषां बौद्ध जागरण हयेगुलिइ महत्वपूर्ण योगदान बियादीगु दु ।

पुनर्जागरणकालय् साहित्यिक माध्यमं जक भाषिक चेतना, जागरण हयेगु ज्या मजुसे, धर्म संगीतया माध्यम नं तत्कालीन नेवाः जनमानसय्, भाषिक

अनुराग थनेगु ज्या जूगु दु । थ्व सन्दर्भय् **भद्रकाली रेकर्ड हाउसं** ने.सं १०५४ स **पूर्णमान शाक्यया** थीथी म्ये रिकर्ड यानाः पिकाल । थुपिं म्ये मध्ये **गुलित बांलाः नेपालभाषा सरल अति ल्हाय् अःपु** छपु लुमंकेबहगु म्ये खः । अथे हे ने.सं १०५५ स स्थापना जूगु **स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन मण्डलया** योगदान नं न्ह्यथनेबह जू । संगीतया माध्यमं नेपालभाषायात मनूया नुगः नुगलय् थाकातयेत, देया कुं कुलामय् न्यंकेबिइत **ज्ञानमाला भजन मण्डल** सक्षम जूगु दु । नेपालभाषाया प्रचार प्रसारय् सामूहिक रुपं पलाः ल्ह्वनेगु ज्या न्हापां **ज्ञानमाला भजन मण्डल** पाखें हे जूगु दु ।

पुनर्जागरणकालया अन्त पाखे **वैकुण्ठप्रसाद लाकौल** (ने.सं १०२६) व वयक:या स्कूलया पासापिंसं थवंथवय् स्यनेकने यानाः च्वयेगु याःगु कविता नं लुमंकेबह जू । अज्याःगु कविता मध्ये छुं छुं ल्यं दुगु कविता ने.सं १०७४ स **थुलिंचा** नामं पिदंगु दु । अथे हे **फत्तेबहादुरं** नं तत्कालीन प्रतिनिधि कवितय्गु कविता मुनाः राणा शासनया जर्जर इलयनं' **नेपाली विहार** ने.सं १०५९) सफू पिकाल । थ्व हे सफू पिकाःगुलिं उबलय्या नेपालभाषाया च्वमिपिंत जेलय् स्वथंगु खः । **चितधर 'हृदय'** जुं कलकत्तां छापे याकाहःगु **पद्यनिकुञ्ज** (ने.सं १०५३) व **हृदय कुसुम** (ने.सं १०५३) सफू नं सरकारं भंसारय् हे जफत यात । लिपा थ्व हे सफुलिइ दुथ्याःगु **'मां'** नांगु कविताय् अनेक राजनैतिक रहस्य खंकाः वयक:यात नं जेल यातना बिल ।

थुकथं चेतना व जागरणयात जिउथाय तक पनेत स्वइगु राणाशासन कालय् नेपालभाषाया उत्थानया ज्याय् संलग्न जुइगु कम साहस व त्यागया खँ मखु । थज्याःगु ग्यानापुगु स्थितिइ नं तन मन धन बियाः उबलय्या भाषा साहित्यकर्मितसें नेपालभाषायात हानं गति बिल, विकासया लँपुइ न्ह्यज्याकल ।

कविकेशरी चित्तधर 'हृदय'

(ने.सं. १०२६–११०२)

थौं मदयेधुंकूपिं आधुनिककालया अग्रज च्वमिपिनिगु छुं किपा

फत्तेबहादुर सिंह
(ने.सं. १०२२-११०३)

मोतिलक्ष्मी उपासिका
(ने.सं. १०२९-१११७)

सिद्धिचरण श्रेष्ठ
(ने.सं. १०३२-१११२)

ठाकुरलाल मानन्धर
(ने.सं. १०३२-११११)

धर्मरत्न यमि
(ने.सं. १०३५-१०९५)

केदारमान 'व्यथित'
(ने.सं. १०३५-१११८)

रत्नध्वज जोशी
(ने.सं. १०३६-११०९)

प्रेमबहादुर कसाः
(ने.सं. १०३७-११११)

स्वयम्भुलाल श्रेष्ठ
(ने.सं. १०५१-११०७)

आधुनिककाल (ने.सें १०६१ निसें)

नेपालभाषा साहित्यय् आधुनिककालया शुरुवात गवलेनिसें जुल धयागु खंय् छगू मत खनेमदु । गुलिसिनं पुनर्जागरणकाल न्ह्यासां निसें धाःसा गुलिसिनं १९९७ सालया काण्डं निसें सा, गुलिसिनं २००७ साल लिपा जक थ्व न्ह्याःगु खः धकाः नालातःगु दु । मल्लकालीन साहित्य स्वयाः पाःगु सिद्धिदासकालीन साहित्ययात भ्रीसं माध्यमिककालया साहित्य कथं नाले धुनेवं आधुनिककालया साहित्य धायेबलय् माध्यमिककालया साहित्य स्वयाः पाःगु जुइमाल । २००७ सालया राजनैतिक परिवर्तनं नेपाली जनतायात वैचारिक तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता जक बिउगु मजुसे विश्वया साहित्यिक गतिविधि नाप प्रत्यक्ष रुपं परिचित जुइगु मौका नं बिल । थ्व हे कथं नेपालभाषाया साहित्यय् नं विधागत, विषयगत, विचारगत तथा प्रवाह प्रवृतिगत रुपं नं सिद्धिदासकालीन साहित्यया तुलनाय् २००७ साल लिपाया साहित्यय् स्पष्ट रुपं हिउपाः खनेदत । तर थ्व हिउपाःया प्रारम्भ २००७ साल न्ह्यःहे नेपालभाषा साहित्यय् जुइधुंकूगु खः । दरवार स्कूलया स्थापनां अंग्रेजी शिक्षाया प्रचार प्रसार जूगु तथा बंगाली हिन्दी साहित्य सम्बन्धी थीथी सफू व पत्रपत्रिका तत्कालीन थनया साहित्यकारतय्सं खुयाः सुलाःसां ब्वनिइगु जूगुलिं, थुकिया प्रभाव इमित लाइगु नं स्वभाविक हे खः । थ्व हे कथं ने.सं १०६१ अर्थात् नेपालभाषाया कवितय्त जेलय् तःगु इलं थुखें निसें नेपालभाषाया काव्य, कहानी, नाटक आदि ख्यलय् न्हून्हूगु आयाम व प्रवृत्ति खनेदत सा महाकाव्य, निबन्ध, समालोचना, थें ज्याःगु न्हू न्हूगु साहित्य बिधाया नं प्रादुर्भाव जुल । यद्यपि थुमिगु विकास २००७ सालया क्रान्ति लिपा द्रुत गतिं जूगु खःसां ने.सं. १०६१ थुखे निसें थथे नेपालभाषाय् न्हू न्हूगु आयामया नापं न्हू न्हूगु विधा खनेदये धुंकूगुलिं ने.सं. १०६१ अर्थात् जेलकालं निसें थुखेया ईयात नेपालभाषा साहित्यया आधुनिककाल कथं नालेगु जूगु दु । तर नेपालभाषा साहित्यय् थ्व ह्यूपाः हयेत, आधुनिकतां छायेपीत, थ्वया साहित्यया उत्थानया नितिं वैयक्तिक तथा संस्थागत रुपं थीथी इलय् थीथी कथंया ज्याभ्वः न्ह्याःगु दु । थज्याःगु गतिविधिया ज्ञान मदयेकं नेपालभाषाया आधुनिक साहित्यया अध्ययन पूवनी मखु । उकिं आधुनिक साहित्यया अध्ययनया क्रमय् विधागतं अध्ययनया नापं विविध साहित्यिक भाषिक गतिविधिया नं अध्ययन यायेगु आवश्यक जू ।

नेपालभाषा साहित्ययात आधुनिकतां छायेपित तिबः जूगु छुं गतिविधि

नेपालभाषा व थ्वया साहित्ययात थौंया रुपय् हयेगुलिइ विविध संघ संस्थाया स्थापना, सफू पत्र पत्रिकाया प्रकाशन, थीथी ईया वैयक्तिक तथा सामूहिक प्रयास आदिया नं तःधंगु भूमिका दु । थज्याःगु छुं छुं उल्लेख याये बहगु गतिविधि खः -

थीथी ईया वैयक्तिक तथा सामूहिक प्रयास

नेपालभाषा व थ्वया साहित्यया उत्थानया निंतिं थीथी इलय् वैयक्तिक तथा सामूहिक रुपं थीथी ज्याःभ्वः न्ह्याकूगु दु, गुकिं थौंया आधुनिक साहित्यया निर्माणय् महत्वपूर्ण योगदान बिउगु दु । थज्याःगु छुं छु न्ह्यथने बहगु क्रियाकलाप खः -

थुलिंचा पुचःया साहित्य साधना

(ने. सं. १०४७ पाखे)

नेपालभाषा व थ्वया साहित्यया उत्थानया निंतिं जूगु छगू सामूहिक कुतः मध्ये थुलिंचा पुचःया साहित्य साधना नं खः । **थुलिंचा पुचः** धयागु छुं विधिवत् स्वंगु संघ संस्था मजुसे थौं स्वयाः न्हय्दँ, न्हय्छदँ न्ह्यः पाखे थःगु भाषा साहित्ययात तत्कालीन शासन व्यवस्था दमन यानातःगुया विरोधय् जातीय अभिमान तथा मातृभाषानुरागया भावनां दनावःपिं तत्कालीन दरवार स्कूलया नेवाः विद्यार्थीतय्गु छगू पुचः खः । थ्व पुचःया मुख्य मुख्यपिं विद्यार्थीत खः- **वैकुण्ठप्रसाद लाकौल, कृष्णलाल डंगोल, शंकरलाल, गोरक्ष बहादुर, भवानिभक्त, चूडानन्द, इन्दुनाद, मूर्णनारायण, विक्रमानन्द** आदि । थुपिं विद्यार्थीतय्गु ल्यंपुल्यं दुगु कविता दक्व मुनाः **थुलिंचा** (ने.सं१०७४) नामं छगू कविता संग्रह वैकुण्ठप्रसाद लाकौलजुं पिकयादीगु दु । थ्व हे कथं थुपिं विद्यार्थीतय्गु पुचःयात चित्तधर हृदयजुं **थुलिंचा पुचः** धकाः थ्व सफूया समीक्षा यानादीबलय् नां छुनादीगु खः । उगु इलय् दरवार स्कूलय् भिगू कक्षा तक ब्वंकाः विद्यार्थीतय्त म्याट्रिक

जांच बिइकेत 'कलकत्ता' वा 'पटना' विश्वविद्यालय छ्वइगु जुयाच्वन । म्याट्रिकया पाठ्यांशय् १०० नम्बर मातृभाषा (भर्नाकुलर)यात बियातःगु जुयाच्वन । थथे भारतया विश्वविद्यालय म्याट्रिक जाँच बिउवनीपिं छपुचः नेवाः विद्यार्थी तथा **थुलिंचा पुचः** नं **नेपालभाषा** भर्नाकुलर कथं जाँच बिइगु योजना दयेकाच्वंगु जुयाच्वन । तर इमिगु आकांक्षायात म्वाय् चुइके थें मातृभाषा कथं नेपालभाषा मखु **नेपालीभाषां** जाँच बिइमाःगु बाध्यता इमित जुल । फलस्वरुप शुषुप्त रुपय् च्वनाच्वंगु जातीय अनुराग, भाषा अभिमान इमिके दनावल । थःगु थर-**नेबार** धकाः तयेगु, नेवाः भाय् जक ल्हायेगु, नापं स्कूलय् विदा कुन्हु महाबौद्धय् वैकुण्ठप्रसाद लाकौलया छेँय् थःथःपिं पासापिं मुनाः नेपालभाषां साहित्य साधना यायेगु धकाः थ्व नेवाः विद्यार्थीतय्सं प्रण यात । थ्व हे प्रण कथं **वैकुण्ठप्रसाद** लाकौलया महाबूत्वाःया कोथा साहित्य साधना यायेगु साधनागारया रुपय् परिणत जुल । पासां पासायात नेपालभाषां च्वयेगु, ब्वनेगु, स्यनेगु, पुलां पुलांगु श्लोक नेवाः भासं अनुवाद यायेगु व नेपालभाषां कविता, चिठ्ठी पत्र च्वयेगु ज्या थ्व पुचलं यात । थ्व नेवाः विद्यार्थीतय्गु कुतःयात हौसला बिइ थें इमिगु रचना पिकायेगु ज्या तत्कालीन **बुद्ध धर्म** पत्रिकां यात सा **योगवीरसिंहं** न्ह्याबलें थ्व विद्यार्थीतय्गु ज्याखँयात च्वछायाः मेमेगु नं च्वयेगु हःपाः बिइगु जुयाच्वन । अथे हे **सिद्धिदासं** नं थःथाय् वइपिं दरवार स्कूलया विद्यार्थीतय्त कविता च्वयेगु स्यनाबिइगु जुयाच्वन । थ्व हे पुचःयापिं विद्यार्थीतय्गु इनाप कथं हे **बुद्ध धर्म पत्रिकाय्** विशुद्ध साहित्यिक च्वसुयात नं दुथ्याकल । पत्रिकाया नां नं **बुद्ध धर्म व नेपालभाषा** जुल । वैकुण्ठप्रसाद, इन्दुनाद आदिपिनिगु कविता बुद्धधर्म पत्रिकाय् पिदन । तर थ्व ल्याय्म्ह पुचःयागु साहित्य साधनायात तत्कालीन राजनैतिक सामाजिक परिस्थितिं ताः ई तक न्ह्याके मबिल । छखे थ्व पुचःया सक्रिय कार्यकर्तात **कृष्णलाल** थें ज्याःपिनिगु स्वर्गवास जुल सा मेखेर तत्कालीन **बम काण्ड, लाइब्रेरी काण्ड १९९७ सालया** राजनैतिक घटनां वैकुण्ठप्रसाद थें ज्याःपिं साहित्यकारत नं निस्क्रिय जुयाः च्वनेमाल । थुखे **बुद्ध धर्म व नेपालभाषा** पत्रिका नं प्रकाशनय् जक वयेमफुगु मखु, थुकिया सम्पादक व थ्व पत्रिकाय् च्वसु च्वःपिं फुक्कसितं ज्वनाः यातना बिउगु जुयाच्वन । च्वमितय्गु छेँय् खःगु नं मखुगु नं भों सफू जफत यायेगु ज्या जुल । थ्व घटनां फुक्कसितं ख्यात । फलस्वरुप वैकुण्ठप्रसाद व वय्कःया पासापिंसं च्वयातःगु फुक्क रचना नं छ्वयेका छ्वयेगु ज्या जुल । थुकथं थ्व पुचःया साहित्य साधना फुक्क धया थें होमय् जुल । लिपा प्रजातन्त्र धुंकाः स्व. चित्तधरया इनाप कथं वैकुण्ठप्रसाद लाकौलं '**बुद्ध धर्म व नेपालभाषा**' पत्रिकाय् पिदंगु व थुखें उखें जुयाः ल्यनाच्वंगु पासापिनिगु कविता नं तयाः **थुलिंचा** धयागु कविता संग्रह छगू ने.सं. १०७४स पिकयादिल । थौं थ्व **थुलिंचा पुचः**या साहित्य साधनाया दसु हे **थुलिचा** सफू जुयाबिउगु दु ।

ख्वीनिपु कविता व श्लोकया संकलन दुगु थ्व **थुलिंचा** सफुलिइ निद्या दु । न्हापांया द्याय् वैकुण्ठप्रसादयागु कविता लानाच्वंगु दु सा निगूगु द्याय् थुलिंचा पुचःया मेमेपिं पासापिनिगु कविता दुथ्याकातःगु दु । मातृभाषानुराग, सुधारवादी

भावना, देशभक्ति, उपदेशात्मक प्रवृत्ति आदि थुगु काव्यया छगू पक्ष जूगु दु सा सौन्दर्य उपासना कल्पनाशीलता स्वतन्त्र विषय चयन आदि मेगु पक्ष जूगु दु। उकिं थुगु ईया काव्य साधनायात पुनर्जागरण ई व पूर्व आधुनिक ईया दथुया काव्य कथं नाले जिउ। गथे वैकुण्ठप्रसादया **'वसन्त वाणी'** कविताय् विश्वप्रसिद्ध रोमान्टिक कवि **शेलिया** West Wind य् थें **'धाकु फय्'** यात नं सुधार व परिवर्तनया प्रतीक कथं ब्वयातःगु दुसा **'हवयत्यंगु स्वांयात'** कविताय् **'स्वांयात'** मांयागु ऋण पूसा जक जन्म सार जुइ धकाः सिद्धिदासकालीन उपदेशात्मक प्रवृत्तियात लिसा कयाच्वंगु दु। अथे हे 'इन्दुनाद' यागु **'बुद्ध स्तोत्र'** कविताय् बुद्धयात मानवतावादी दृष्टिकोणं मूल्यांकन यानातःगु दु। थुकथं थुलिंचा पुचःया साहित्यिक योगदानयात पुनरुत्थानकाल व पूर्व आधुनिक कालया काव्यया स्वापू कथं मूल्यांकन यायेछिं (प्रधान, ने.सं. १११८ :४४)।

नेपाली विहार सफूया प्रकाशन

(ने.सं.१०५९)

छगू चिकिचा धंगु सफूया प्रकाशनं नं साहित्य ख्यलय् तःधंगु परिवर्तन हयेफु धयागुया दसु **नेपाली विहार** सफू जुया बिउगु दु। खयेत ला **नेपाली विहार** छगू चिकिचा धंगु कविता संग्रह खः, तर **नेपालभाषा** साहित्यया ख्यलय् हिउपाः हयेगुलिइ थ्वया विशेष भूमिका दु। **नेपाली विहार** सफू पिकाःगु तोह तया हे तत्कालीन राणा सरकारं नेपालभाषाया च्वमितयृत जेलय् स्वथंगु खः। **गथे बुरिम्ह मांयात वया कायपिंसं वास्ता मयासें वांछ्वयातइ अथे हे छिमिसं नं पुलांगु भाषा नेपालभाषायात वास्ता मयासें वांछ्वयातःगु खनाः जिगु नुगः ख्वल** धयागु खँ न्ह्यथनाः फ्रान्सयाम्ह इतिहासकार सिल्भां लेभिं धर्मादित्य धर्माचार्ययात च्वयाहःगु पतिं मर्माहित जुयाः **फत्तेबहादुर सिंहं** ने.सं १०५९ स **'नेपाली विहार'** सफू पिकयादिल। थौंया मिखां स्वयेबलय् थःगु भासं छगू कविता संग्रह पिकायेगु धयागु छुं मखु थें च्वनेफु, तर राणा शासनया जर्जर इलय् नं छम्ह इंस्पेक्टर थें ज्याःगु तत्कालीन सरकारी सेवाय् च्वनाच्वंम्ह छम्ह व्यक्ति फत्तेवहादुर सिंहं उगु ईया सरकारयात हाँक बिइ थें अमि मयःगु ज्या-सफू पिकायेगु, थःगु छेँय् स्कूल चायेकेगु, इमिगु नीतिया कुंखिनेगु धयागु कम आँटया खँ मखु, मातृभाषा प्रति कम त्याग, कम समर्पणया खँ मखु। **सफू छापे यायेगु खःसा बेतियाय् वनाः छापे याका हजि** धयागु सिद्धिदासया सल्लाह कथं भारतया बेतियां १००० प्रति छापे याकाहःगु **'नेपाली विहार'** सफू ५०० गू ति चुइ धुंकाः तत्कालीन राणा सरकारं थ्व सफू जफत यात + सम्पादक नापं थ्व सफुलिइ लेख दुपिं च्वमितयृत जेलय् तल। लिपा ने.सं १०९६ स हानं थ्व सफूया निगूगु संस्करण पिदन।

नेपालभाषा साहित्यया ख्यलय् विविध युगया विविध कवितयृगु कविता मुनाः पिहां वःगु दकलय् न्हापांगु सफू थ्व **'नेपाली विहार'** खः। खयेत ला **बुद्ध धर्म** पत्रिकाय् **नेपालभाषा पद्य संग्रह** छापे जुइ धुंकूगु दु, धयागु समाचार पिदंगु दुसां

पद्य संग्रहया सफू धाथें पिदंगु खने मदु। उकिं **नेपाली विहार** धर्माचार्यजुया अपूर्ण इच्छाया पूर्ति धाये छिं (मल्ल ने.सं १०९८ : १९७)। नेपाली विहार सफुलिइ निद्या दु - (१) न्हापांगु **द्याय् ९ पु कविता** दु, गुगु **- सिद्धिचरणया - ३** पु, **फत्तेबहादुरया - ४** पु, **पूर्णबहादुर नेवाःया - १** पु, **श्री निवास मल्लया - १** पु दु। (२) निगूगु **द्याय् - सिद्धिदास, वैकुण्ठप्रसाद लाकौल, योगवीरसिंह, हरिकृष्ण,** तारा, **रत्न, शुभ, वदिना आदिपिनिगु** छपु छपु **यानाः १० पु कविता** दु, गुगु **बुद्धधर्म व नेपालभाषा** पत्रिकाया उगुं थुगुं अंकं लिकयातःगु खः। थुकथं **नेपाली विहार** प्राचीनकाल माध्यमिक काल तथा आधुनिक काल स्वतां युगया कवितयृगु प्रकाशित अप्रकाशित १९ पु काव्यया संकलन खः।

नेपाली विहार जेलकालीन काव्य व सिद्धिदास-युगया काव्यया छगू स्वापू खः। थ्व सफुलिइ दुथ्याःगु फत्तेबहादुरया **स्वां व कं**, सिद्धिचरणया **वर्षा**, **गंगु खुसि** वैकुण्ठप्रसादया **हवयत्यंगु स्वांयात, वसन्तवाणी** आदि **अंग्रेजी स्वच्छन्दवादी कवितयृगु** प्रभाव लाःगु कविता खयां नं नेपालभाषाया पुनरुत्थानकालया कवितयृगु प्रभावं मुक्त जूगु कविता मखु। छखे भाषानुराग, देशप्रेम, उपदेशात्मक प्रवृत्ति थेंज्याःगु सिद्धिदासकालीन काव्य विशिष्टता थुकी ल्यहें पुया च्वंगु दुसा मेखे स्वतन्त्र विषयचयन, कल्पनाशीलता, सौन्दर्यया उपासना आदि थें ज्याःगु प्रारम्भिक आधुनिक कालया कवितयृके खनेदुगु स्वच्छन्दवादी प्रवृत्ति नं गाकं पिज्वःगु दु। थ्व अर्थय् नेपाली विहार न त मुक्कं पुनरुत्थान युगया काव्य सफू खः न पूर्वआधुनिक युगया जक खः। निगूं कालया काव्य प्रवृत्तियात प्रतिनिधित्व याःगु थ्व सफू छगू कथं संक्रमण कालया ख्वाःपाः जूगु दु। नेपालभाषा कविताया इतिहासकारयात **नेपाली विहारया** भिंगुपु कविताय् यकों मूवंगु ज्वलं लुइ फुसां गुगुं गुगुं सफुलिइ सफू स्वयाः नं उकिया भूमिका मू वना च्वं थें तुं थन फत्तेबहादुरजुं न्यागू दशक न्ह्यः च्वयादीगु कविता स्वयां नं भूमिका अप्वः प्रासांगिक जू (मल्ल, ने.सं. ११०३ : ११०) सम्पादक फत्तेबहादुरया मातृभाषा प्रतिया अनुराग, भाषिक सजगता थ्व सफूया भूमिकाय् ल्यहें पुयाच्वंगु दु। वास्तवय् थ्व सफूया न्हापांगु संस्करण जफत जूगु, थुकिया कवितयृत जेल यातना बिउगुया मू हुनि, थ्व सफुलिइ दुथ्याःगु कविता जक मखुसे थुकिया भूमिकां नं खः। राणा शासनया जर्जर इलय् सफूया भूमिका कथं **'थौं भीगु भाषायागु सम्मान देशं मिटेजुया चोन ..... उकियात जवरजस्तिं दवे याना तल .... ल्हाइपिं जीवित जुया च्वंक नं अमिगु भाषायात थथे मृत भाषाया नामं सम्वोधन जुया च्वन'** न्ह्यब्वयेफुगु सम्पादक फत्तेवहादुरया तःधंगु साहस तथा मातृभाषा प्रतिया दुग्यःगु मतिनाया दसु खः। थुलि जक मखु नेपालभाषा गद्ययात **'नेपाली विहार'** या भूमिका मार्फत् गुगु वेग, तागत, स्फूर्ति व व्यक्तित्व सम्पन्न यायेत फत्तेबहादुर सिंह सफल जुयादिल, उलि थ्वयां न्ह्यः छुं जूगु खनेमदु। नेपालभाषाया गद्य ख्यलय् नं विषय व शैली कथं नं स्वच्छन्दवादया शुरुवात थ्व हे भूमिकाय् च्वंगु गद्य न्ह्याकूगु दु धायेवलय् अत्युक्ति जुइ मखु (प्रधान, ने. सं ११११४:११)। थुकथं **नेपाल विहार** सफू नेपालभाषाया भाषिक

आन्दोलनया दृष्टिकोणं जक मखु साहित्यिक अध्ययनया दृष्टिकोणं नं छगू मू वंगु सफू जूगु दु।

जेल दुने व पिनेया साहित्य साधना

(ने.सं. १०६१-१०७१)

भाषा साहित्ययात गुलि क्वत्यलेत स्वल उलि हे दनावइ धयागुया छगू दसु नेपालभाषा साहित्य नं जूगु दु। देशय् जागरण व चेतना ब्वलनकि थःपिनिगु शासन सत्ताय् आँच वइ धकाः ग्याःपिं तत्कालीन राणा शासकतय्गु निंतिं थःपिनिगु मां भासं छुं च्वयाजूपिं च्वमित तथा धर्म देशना यानाजूपिं भिक्षुत तकं आतंककारी जूवन। फलस्वरुप खःगुं मखुगुं अनेक दोष बियाः थुपिं मध्ये गुलिसितं जेलय् स्वथनेगु यातसा गुलिसितं देशं पितिनेगु यात। थज्याःगु राणा शासकतय्गु अमानवीय क्रियाकलापं यानाः छखे भन थुमिके थःगु भाषा साहित्य प्रति समर्पणया भावना ब्वलंकल सा मेखेर थुमित भन अःखः साहित्य साधनाया बातावरण चूलात। अले ला न्हापा गबलें हे मजूनि कथंयागु साहित्य साधना थुगु इलय् जुल, गुगु थौंया नेपालभाषाया आधुनिक साहित्यया विकासय् महत्वपूर्ण तिबः सावित जूगु दु। थुकथं ने.सं १०६१ निसें १०७१ या समयावधि नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् छगू महत्वपूर्ण समयावधि सावित जूगु दु। थुगु ईया साहित्य साधनायात **जेल दुने व पिनेया** साहित्य साधना कथं ब्वनेगु चलन दु। थ्व हें इलं निसें नेपालभाषा साहित्यय् आधुनिकताया सूत्रपात जूगु माने यानातःगु दु।

जेल दुनेया साहित्य साधना (ने.सं १०६१-१०६५) : नेपालभाषाया साहित्ययात आधुनिक रुपय् हयेगुलिइ जेल दुनेया साहित्यिक गतिविधिया नं महत्वपूर्ण भूमिका दु। नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् **जेलकाल** धकाः ने.सं १०६१ माघं निसें ने.सं १०६५ अँला तकयागु समयावधियात नालातःगु दु। नेपालभाषा साहित्य उत्थानया दृष्टिकोणं जक मखु, नेपाःया हे साहित्य, संगीत, कलाया दृष्टिकोणं उलि हे महत्वपूर्णगु समयावधि थ्व खः। ख ला नेपालभाषाया साहित्यकारतय्त तप्यंक नेपालभाषां च्वःगु तोह तयाः जेलय् छ्वःगु मखु। **प्रजापरिषद** (ने.सं १०५६), **नेपाल नागरिक अधिकार समिति** (ने.सं १०५७) नांगु राजनैतिक दल भूमिगत रुपं चायेकाः तत्कालीन शासन व्यवस्थायात क्वःथलेगु प्रयास याःगु, **महाबीर स्कूल** (ने.सं१०६०), **लाइब्रेरी** ने.सं१०५०) आदि चायेकाः तत्कालीन जनतायात व्हफ्वाःगु पाः यानाः ने.सं १०६१ स **गंगालाल**, **टंकप्रसाद**, **शुक्रराज शास्त्री**, **धर्मभक्त माथेमा**, **दशरथ चन्द** आदिपिं नापं **बुद्धधर्म व नेपालभाषा पत्रिका**, **नेपाली बिहार** सफुलिइ कविता च्वःपिं व पत्रिका, सफू सम्पादन यानादीपिं, च्वयादीपिं गथे :- **योगबीरसिंह**, **फत्तेबहादुर सिंह**, **चित्तधर हृदय**, **सिद्धिचरण श्रेष्ठ**पिंत नं गिरफ्तार यात। थथे राजनैतिक कारणं साहित्यिक

कारणं जेलय् लाःपिं थ्वय्कःपिं मध्ये प्यला ति दयेकाः प्यम्ह शहीद जुयादिल सा, गुम्हेसितं फाया ला नकाः सँ पाचुक खाकाः जातं च्यूत यात। योगविरसिंह छम्हेसित स्वला ति कुनाः तसकं म्हं मफुगु व बूढा जुइ धुंकूगुलिं त्वःता हल। त्वःता हयाः छुं ई लिपा हे थ्वयकः मन्त। मेमेपिंत सर्वस्व हरण, आजन्म कैदया सजाँय बियाः जेलय् कुनाबिल। तर प्यदँ लिपा फुक्कसितं जेलं त्वःताहल। थुगु समयावधिइ जेलय् लाःपिं ३२ म्ह जेलवन्दीत मध्ये नेपालभाषाया कवि लेखक कथं ल्यया कायेबलय् (१) **चित्तधर हृदय** (२) **सिद्धिचरण** (३) **फत्तेबहादुर सिंह** (४) **केदारमान व्यथित** (५) **धर्मरत्न यमि** (६) **हरिकृष्ण श्रेष्ठ** (७) **पूर्णनारायण** आदिपिं खः। थुपिं मध्ये नं **केदारमान व्यथित**, **धर्मरत्न यमि**, **हरिकृष्ण श्रेष्ठ**, **पूर्णनारायण**पिं जेलय् वनाः तिनि साहित्य साधना यानादीपिं खः। थ्वय्कःपिंत नेपालभाषां च्वकेगु ज्याय् कवि **चित्तधर 'हृदय'**, **सिद्धिचरण श्रेष्ठ**, **फत्तेबहादुर सिंह**पिनिगु तःधंगु देन दु। कवि प्रतिभा दयाः नं नेपालभाषां काव्य साधना याना मदीनिपिं केदारमान 'व्यथित', धर्मरत्न यमि, पूर्णनारायण, हरिकृष्णपिंत च्वयेगु प्रेरणा नापं छन्द आदिया प्रशिक्षण थ्वय्कःपिंसं हे बियादिल। जेलय् दुने गब्लें कवि गोष्ठी सा गब्लें साहित्य सम्बन्धी ट्यूटरल क्लास जुइगु जुयाच्वन। खयेत ला न्हापा जेलय् छुं च्वयेगु ब्वनेगु निषेध यानातःगु खः, तर कलाकार **चन्द्रमान मास्कें** हेंग्वाः व सिन्हलं हनुमानया मूर्ति च्वयातःगु खनाः जेलया कप्तान लय्ताया: वं थःगु किपा च्वकेगु निंतिं च्वसा कापि सफू बिइगु यात। अले ला बुलुहुं बुलुहुं खुयाः खुयाः सफू कापि आदि जेलय् दुथ्यन, जेलय् च्वंपिं मेमेपिं बन्दीतय्सं नं खुयाः खुयाः साहित्य साधना यायेखन। थुकथं कारागार उगु ईया साहित्य कला संगीतया साधनागार थें जुल। नेपालभाषाय् न्हापा गबलें मजूगु उलिमछि सफू च्वयेगु ज्या थ्व प्यदँया जेलकालय् जुल। थुगु इलय् च्वःगु सफू खः -

(१) **चित्तधर "हृदय"**
- सुगत सौरभ (महाकाव्य, प्र ने.सं. १०६९)
- हृदय कथा (कविता मुना प्र, ने.सं. १०६७)
- अन्तर ध्वनि (कविता मुना प्र, ने.सं. १०६९)
- गौत्तम बुद्ध (खण्डकाव्य प्र, ने.सं. १०६७)

(२) **फत्तेबहादुर सिंह**
- वनवासया छगू खँ (खण्डकाव्य, प्र ने.सं. १०६८)

(३) **सिद्धिचरण श्रेष्ठ**
- सीस्वां (कविता मुना प्र, ने.सं. १०६८)
- उत्तराविलाप (अपूर्ण-अभिमन्यूवध महाकाव्यया ५ सर्ग, प्र ने.सं. १११३)

(४) **केदारमान "व्यथित"**

- ख्वबिं प्याःगु मे (कविता मुना प्र, ने.सं. १०६७)
- प्रतिक्षा (कविता मुना प्र, ने.सं. १०६६)
- दिवस चित्र (कविता मुना प्र, ने.सं. १०६७)
- रामायण (महाकाव्य, निगू सर्ग, ने.सं.१११५ नेपाल ऋतुपौ ५९)
- अभिसारिनी (गीतिकाव्य, अपूर्ण)

(५) **धर्मरत्न यमि**

- अर्हत्नन्द (महाकाव्य, प्र ने.सं. १०७२)

(६) **हरिकृष्ण श्रेष्ठ**

- ख्वबि (कविता मुना, प्र ने.सं. १०७०)

(७) **सुब्बा पूर्णनारायण**

- सत्यनारायण व्रत कथा (अ.प्र.)
- भर्तृहरि नीति शतक (अ.प्र.)
- हितोपदेशया छुं (अ.प्र.)

(८) **गणेशमानसिंह**

- शब्दकोश (अपूर्ण, बिस्युं वंसेंलि जेलय् हे तंगु)

थुकथं जेलकाल नेपालभाषाया च्वमितय्सं यातना फयेमाःगु, सरकारी स्तरं नेपालभाषायात दकलय् अप्वः दमन यायेत स्वःगु ई खयाः नं साहित्य सृजनाया दृष्टिकोणं तसकं हे उपलब्धीपूर्ण समयावधि सिद्ध जूगु दु। थुलि चीहाःगु ईया दुने नं थुलिमछि सफू च्वयेगु अभूतपूर्व ज्या जूगु ई जक थ्व मखुसे, नेपालभाषाया साहित्ययात हे छगू दिशाबोध याःपिं केदारमान 'व्यथित', धर्मरत्न 'यमि' थें ज्याःपिं साहित्यकारत बुइकूगु समयावधि थ्व खः।

जेलकाल मूलतः काव्य सृजनाया काल खः। थःपिनिगु परिवारलिसे बायाः कठोर जेल यातना फयेमाःपिं तत्कालीन युवा च्वमितय्सं काव्ययात हे थःपिनिगु आत्म अभिव्यक्त यायेगु सबल व सक्षम माध्यम कथं नालाकाल। अले काव्यया विषयभूमि कथं थःपिनिगु वियोग वेदनायात हे मूलरुपं ब्बल। फलस्वरुप थुगु ईया काव्यय् अन्तरमुखी प्रवृत्ति हे अप्वः सशक्त जुल। सिद्धिदास युगं थनाहःगु भाषिक संस्कारं ब्वलंपिं थुपिं च्वमितय्सं भाषिक उत्तरदायित्व वहन यायेगुलिइ हे थःपिंत केन्द्रित यात। छु विषय च्वये, गज्याःगु च्वये धयागु स्वयां नं नेपालभाषां गुलि च्वयेफत धयागुलिइ तक्यन। फलस्वरुप जेल दुनेया काव्य साधना उगु ईया राजनैतिक घटनाया उपज खयां नं तत्कालीन राजनैतिक सामाजिक यथास्थिति बोध उकिइ उलि जूगु खने मन्त। राजनैतिक कारणं जेलय् लाःपिं कवित केदारमान 'व्यथित' धर्मरत्न 'यमि' पिनिगु काव्यय् तकं थज्याःगु बहिर्मुखी मखु अन्तरमुखी प्रवृत्ति हे अप्वः प्रतिध्वनित जूगु दु। बरु थ्व ईया कवितय्सं स्वच्छन्दवादी काव्य धाराया विकास यानाः नेपालभाषाया साहित्ययात आधुनिक युगय् मूपुइकेत धाःसा तिबः बिल। पुनर्जागरणकालया साहित्यय् खने दुगु 'धर्म' 'नीति' थें ज्याःगु मूलभूत प्रवृत्तियात चतक्क त्वःताः स्वतन्त्र विषय चयन, उच्च कल्पना, प्रेम, प्राकृतिक सौन्दर्य अले सांस्कृतिक चेतनां थाय् काल। थुकथं थ्व समयावधिं स्वच्छन्दवादी काव्यकाल कथं थःत परिचित याकल। थनंनिसें नेपालभाषाय् आधुनिक काव्यया सूत्रपात जुल।

जेलं पिनेया साहित्य साधना (ने.सं १०६१ - १०७१) : नेपालभाषा नेपाः देया छगू आदि भाषा खयां नं गुगुं इलय् थ्व भाषाया साहित्यिक गतिविधि नेपाः पिने वनाः न्ह्याकेमाःगु घटना जूगु नं दु। थ्व घटना विशेषतः ने.सं. १०६१ - ने.सं १०७१ दशकया खः। ने.सं १०३४ स निष्ठानन्द बज्राचार्यया ललित विस्तर सफूया प्रकाशनं निसें नेपाः गालय् बुद्धधर्मया नाप नापं नेपालभाषाप्रति नं जनअभिरुचि अप्वः खने दयावल। अभ धर्मादित्य धर्माचार्यया 'बौद्धधर्म व नेपालभाषा' पत्रिकाया प्रकाशनं तत्कालीन समाजय् धार्मिक जागरणया नापं भाषिक चेतनायात नं ग्वाकल। नेपालभाषां छुं च्वयेमाः, ब्वनेमाः धयागु भावना नेवाः जनमानसय् ब्वलंकल। फलस्वरुप उगु ईया सचेत ल्याय्म्हतय्सं थन नेपालभाषां छुं च्वयेगु, सफू पिकायेगु कुतः यात। तर तत्कालीन निरंकुश राणा शासकतय्सं थज्याःगु कुतःयात थन सफल याके मबिउ। नेपालय् दुने छगू निगू सफू पिकायेत स्वःसां समितिं छेर्कि तइगु, पिनें पिहांवःगु पत्रिकाय् च्वसु च्वःगु सिलधाःसां ख्यानाः कुने यंकिइगु, बं पुइकिइगु, अले देशं पिनें सफू छापय् यानाहःसां भन्सार अड्डा व हुलाकं पनातइगु जुयाच्वन। अथे खःसां थुगु ईया भिक्षुपिं व सचेत ल्याय्म्हतय्सं देशं पिने वनाः नं नेपालभाषाया भाषिक तथा साहित्यिक गतिविधियात न्ह्याकेगु यात।

ने.सं. १०४४ सालय् लामा धर्मय् प्रव्रजित जूपिं **महाप्रज्ञा, महाचन्द्र, महाज्ञान, महाक्षान्ति, महावीर्य** आदि भिक्षुपिंत तत्कालीन सरकारं देशं पितिना छ्वये धुंकूगु खःसां हानं ने.सं **१०५१-५२** सालं निसें नेपाः गालय् थेरवादी बुद्ध धर्म बुलुहुं हा कयाहल। **कर्मशील भन्तेया** आगमनं बुलुहुं थनया मनूत थेरवादी बुद्धधर्म प्रति आकृष्ट जुल। भन्तेया प्रेरणा व ग्वाहालिं निम्ह प्यम्ह यायां थनया मनूत भारत, श्रीलंका, वर्मा आदिया थीथी थासं प्रव्रजित जुयावल। थथे प्रव्रजित जुयावःपिं **धम्मालोक, शाक्यानन्द, अमृतानन्द, सुबोधानन्द, अनिरुद्र, सुमंगल प्रज्ञारश्मि** भन्तेपिं मध्ये **धम्मालोक, सुमंगल, सुबोधानन्द, प्रज्ञारश्मि भन्तेपिं** तथा अनागारिकापिं नेपाःगालय् हे थातं च्वनेगु यात। शान्त व नाइसे च्वंगु सः, सरल स्वभाव, विनय प्रति निष्ठा, धर्म देशना आदिं यानाः भन्तेपिं प्रति आपालं मनूत आकर्षित जुल। थुगु हे ताकय् (ने.सं १०६२ पाखे) श्रीलंकाय् पाली व थेरवादी

बुद्ध धर्मया अध्ययन यानाः भिक्षु अमृतानन्द नं नेपाः लिथ्यन । वय्कःया प्रभावकारी धर्म देशनाय् आपाः हे मनू मुन । अथे हे भिक्षु शरणंकर व महास्थवीर चन्द्रमणिपिंसं नं नेपालय् वयाः धर्म प्रकाश व व्याख्यान यात । फलस्वरुप न्हिया न्हिथं धर्म देशना न्यनेत अप्वः मनूत मुनिइगु जुयावल । धर्म देशनाया माध्यम नेपालभाषा जुयाच्वन । तर भिक्षुपिं धर्मदेशना यानाः जक सुम्क च्वना मच्वं । थन च्वयेगु, सफू पिकायेगु वातावरण मदुगुलिं इलय्ब्यलय् भारतया थीथी थासय् वनाः थुपिं भिक्षुपिसं बौद्धधर्म सम्बन्धी नेपालभाषां अनुवादया रुपय् व मौलिक कृतिया रुपय् सफू पिकायेगु नं यानां च्वन । अथे हे उगु ईया सचेत निम्ह प्यम्ह ल्याय्म्हतय्सं नं भारतया बेतिया, कालिंपोङ्ग आदि थासय् वनाः सफू पिकायेगु याःगु नं खनेदु । नेपाः देशं पिने वनाः थुगु इलय् पिकाःगु भिक्षुतय्गु नेपालभाषाया छुं छुं सफू खः -

अमृतानन्द - गृह ज्ञान दर्शन (ने.स. १०६२)
अमृतानन्द व धम्मालोक - ज्ञानमाला (ने.सं. १०६२)
कर्मशील - विशुद्ध ज्ञान दर्शन (ने.सं १०६२),
बुद्धोपदेश (ने.स. १०६१)
धातु भेदानुपस्सना (ने.स. १०६१)

थथे नेपालं सफू पिकाये मफुसां भारतया सारनाथ, कुशीनगर, चित्तागञ्ज, कालिंपोङ्ग आदि थाय् थासं सफू, पिकायेगु यानाच्वन । मेखेर भारतया कुशीनगरं पिदनीगु तत्कालीन '**धर्मदूत**' पत्रिकाय् नं थ्व हे भिक्षुपिं व ल्याय्म्हतय्गु कुतलं ने.सं १०६१ निसें नेपालभाषाया च्वसु नं दुथ्याकेगु यानाहल । अथे हे स्वयम्भूइ ने.सं १०५५ स स्थापना जूगु **ज्ञानमाला भजन मण्डलं** नं न्हून्हूगु भजन हालाः नेपालभाषख्यात संगीतया माध्यमं प्रचार प्रसार जुइकेगुलिइ तिबः बियां च्वन । जनताय् चेतना, जागरण वल कि थःपिनिगु शासन सत्ता क्वःदली धकाः ग्याःपिं राणा शासकतय्गु निंतिं थज्याःगु क्रियाकलाप असह्य जुल, आतंकया विषय जुल। फलस्वरुप '**ज्ञानमाला भजन मण्डल**'या फुक्क सदस्यतय्त ने.सं १०६३ स ज्वनाः दाच्छि मल्याक तारिखय् भ्रुलय् यानाः सास्ति यातना बिलसा सफू मिइम्ह ...कबहादुर बुकसेलरयात पसः तकं तयेके मबिल । अथे हे भिक्षुपिंत नं विहारय् बुद्ध पूजा याये दइमखु, धर्म देशना याये दइमखु धकाः नं नसिहत बिल । तर भिक्षुपिसं थज्याःगु सरकारी ख्याच्वःयात छुं भचा हे च्यूताः तयामच्वं । ख्यानां जक मजिसेंलि जुद्धशम्शेरं तम्वयेकाः भन्तेपिंत जनताया मिखां कुतुंवनीगु कथं चरित्र दोष बियाः ने.सं १०६४ गुंलाथ्व १० कुन्हु वर्षावास च्वनाच्वंपिं भिक्षु श्रामणेरपिन्त देश पितिना छ्वत । थथे पितिना छ्वःपिं भन्तेपिं खः - **भिक्षु प्रज्ञानन्द, भिक्षु धम्मालोक, भिक्षु सुबोधानन्द, भिक्षु प्रज्ञारश्मि, श्रामणेर प्रज्ञारस, श्रामणेर रत्नज्योति, श्रामणेर अगधम्म, श्रामणेर कुमार** (लिपा काश्यप) ।

अनागारिकापिंत जक धर्मदेशना याये मखु, बुद्ध पूजा याये मखु धकाः भों च्वकाः थन हे तल । नेपालं थथे भिक्षुपि पितिउंगु थ्व निक्वः खुसी खः । पितिना छ्वःपिं भिक्षुपिं गुम्हं ला चटगाउं, बर्मा व श्रीलंका थ्यंक नं वन । थथे उखेलाः थुखेलाः मदुपिं भन्तेपिनि थाय् व वाय्या बन्दोवस्त यायेत **महास्थवीर चन्द्रमणिया अध्यक्षताय् सारनाथय्** ने.सं १०६४ स **धर्मोदय सभा** स्थापना जुल । थ्व सभाया तःगू योजना मध्ये बुद्ध धर्म तथा नेपालभाषाया प्रचार प्रसार यायेगु नं छगू खः । थ्व हे योजना कथं भारतया भूमीइ च्वनां नं निर्वासित भिक्षुपिंसं नेपालालभाषा बुद्ध धर्मया प्रचारया नितिं ज्या यात ।तत्कालीन **धर्मदूत** पत्रिकाय् नेपालाभाषां बुद्ध धर्म सम्बन्धी च्वसुच्वयेगु यानाहल । थ्व पत्रिकाय् मुख्य रुपं च्वसु बियादीपिं भिक्षुपिं **अमृतानन्द, महाप्रज्ञा, धम्मालोक व सुबोधानन्द** आदिपिं खः । खयेत ला नेपालं नं मोतिलक्ष्मी 'उपासिका' व मेमेपिं निम्ह प्यम्ह च्वमिपिंसं नं धर्मदूतय् च्वसु बिइगु याः । तर ने.सं १०६१ या जेलकाण्डय् नेपालभाषाया उगु ईया फुक्क धया थें च्वमित जेलय् लाःगुलिं, '**धर्मदूत**'य् च्वसु बिइपिं मूलतः निर्वासित भिक्षुपिं हे जुल । थथे ने.सं १०६१ निसें १०६८ तक '**धर्मदूत**'य् नेपालभाषाया च्वसु पिकायेकेत तत्कालीन भिक्षुपिं सफल जुल । अथे हे भिक्षपिंसं इलय्ब्यलय् निगू प्यंगू बौद्ध धर्म सम्बन्धी नेपालभाषाया सफू पिकायेगु नं यानाच्वन । थुगु इलय् गुलि नं च्वज्या जुल बौद्ध धर्म सम्बन्धी हे जुल । गुलि नं बौद्ध साहित्यया रचना जुल, अप्वःथें गद्यभाषां हे जुल । अले थ्व गद्य श्रृजना गुगुं अनुवादया रुपय् सा गुगुं मौलिक रचनाया रुपय् जुल । थथे नेपालं पिने पितिंकाः नं गद्य साहित्यया विकासय् तत्कालीन भन्तेपिंसं महत्वपूर्ण योगदान बिल । नेपालभाषाया गद्य साहित्यया इतिहासय् भिक्षुपिनिगु थ्व देन गबलें महुइ कथं अंकित जुल ।

थथे देशं पिने वनाः भिक्षुपिसं नेपालभाषाया प्रचार प्रसार यायेगु व सफू पिकायेगु ज्याय् सक्रियता क्यनाच्वनसा नेपाः देय् दुने नं जेलय् मलाःपिं भाषा अनुरागी तत्कालीन छथ्वः ल्याय्म्हतय्सं ल्हातं च्वयाः नं **नेपाल** (ने.सं१०६४) नांगु पत्रिका पिकायेगु यानाच्वन । थ्व पौया **सम्पादक रत्नध्वज जोशी** खःसा थुकिइ विशेष च्वसु च्वयादीपिं **भैरवगोपाल वैद्य, सत्यमोहन जोशी** आदिपिं खः । दछि यंकं धया थें पिदंगु थ्व पत्रिकां नेपालभाषाय् भावि साहित्यकारत निर्माण यायेगुलिइ तिबः बिलसा, मेगु छगू साहित्यिक पत्रिकाया सूत्रपात यात । थथे गुलिसितं जेल यातना गुलिसितं देश निकालाया सजाँय बिउगु इलय् नं थःगु भाषा साहित्यया निंतिं समर्पित जुयाः ल्हातं च्वयाः पत्रिका पिकायेगु, नेपालभाषां च्वयेगु धयागु कम साहस, कम मेहनत कम त्यागया ज्या मखु ।

थुखे ने.सं १०६५ स भिंच्याम्ह राजवन्दीत नेपालभाषा काव्यलोक छाय्पिइगु थीथी कृति ज्वनाः जेलं मुक्त जुल । जुद्ध शम्शेरं शासनभार त्वःतुसेंलि पद्मशम्शेरया ल्हातिइ शासनभार लाःवन । थुगु हे इलय् लंका नारदथेरया नेतृत्वय् ने.सं १०६५ स वःगु छगू बौद्ध शिष्टमण्डलं पद्मशम्शेरयात नापलानाः पितिनातःपिं भिक्षुपिंत हानं नेपालय् दुकायेगु आदि मेमेगु खँ लिसें नेपालभाषायात नं छुं सुविधा बिइमाः धइगु खँ छुत । थ्व हे कुतःया लिच्वःकथं हुलाक व भन्सारं

पनातःगु भिक्षुपिनिगु सफू नं लित बियाहल । नापं ने.सं १०६६ कौलां निसें समिति अड्डाय् मास्टर खड्गमान मल्लयात निरीक्षक याना: नेपालीभाषा व नेपालभाषाया सफू पास यायेत छगू विभाग नं चायेकाबिल । थ्व समितिया नां **गोरखाभाषा प्रकाशन समिति** खः । थ्व समितिं पिकाःगु नेपालभाषाया न्हापांगु सफू रत्नध्वजया नारद मोह खः । थुखे भारतया सारनाथं भिक्षुतय्गु विशेष कुतलं व धर्मोदय सभाया तत्वावधानय् भिक्षु महानाम कोविद व अनिरुद्धया सम्पादकत्वय् नेपालभाषाया लय्पौ धर्मोदय (१०६७-८०) पिदन । थुकिं नेपाः न्यंकभनंया नेवाःतय्त कःघानाः साहित्य थकायेगु ज्या यातसा आधुनिक साहित्यया सूत्रपात यात । धर्मोदय पत्रिकाया प्रकाशनं निसें नेपालभाषाया गद्यं धर्म नीतिया विषयभूमि त्वःताः बुलुहुं मेमेगु विषयवस्तुयात नं थियायंकल । थौंया नेपालभाषा बाखं, प्याखं, निबन्ध, समालोचनाया विकास थ्व हे पत्रिकां निसें जुल थथे थुगु इलय् देशं पिने नेपालभाषाय् गुलि नं गतिविधि न्ह्याःगु खः, व दक्वं तप्यंक नेपालभाषाया प्रचार प्रसारया रुपय् मजुसे धर्म प्रचार, समाज सुधारया रुपय् जुल । थुकिया मू हुनि तत्कालीन देशकाल परिस्थितिया नापं शैक्षिक सांस्कृतिक संस्कार नं खः धकाः मधासे मगाः । तर धार्मिक विषयभूमिं मुक्त विशुद्ध साहित्य सृजना स्वयाः नं थुगु इलय् नेपालभाषाय् गद्य शैलीया निर्माणय् उपलब्धिमूलक ज्या जुल । थुथाय् गुगु ज्या गद्यय् जुल, अले गुकथं भाषान्तर व न्हूगु रचनाया माध्यमं भाषा परिमार्जित व पिचुसे च्वँच्वं वल व ज्या थ्वयां न्हापा गुगुं इलय् नं थुलि चिहाकःगु ईया दुने जूगु मदु । .... थुकथं भिक्षुगणपिनिगु अनुदित व मौलिक गद्यं नेपालभाषाय् साहित्यिक ज्याय् ख्यलय् जूगु भाषाया परिपक्वता हयाबिल । परिपक्व शैलिं च्वयातःगु धार्मिक विषयया थज्याःगु रचनां, नेपालभाषायात आत्मविश्वास व आत्मनिर्भर जुइफुगु शक्ति बिल (मल्ल, १०९८:११६) । देशं पिनेया नेपालभाषाया साहित्य साधनां छखे नेपालभाषा साहित्य सृजनाया धाःयात त्वाःमदयेक न्ह्याकेबिल सा मेखेर नेपालभाषाया गद्य शैलीया निर्माणय् नं महत्वपूर्ण ज्या जुल ।

थुकथं जेल दुनेया साहित्य साधनां काव्यय् न्हूगु प्रारुप ब्वयाः आधुनिकताया सूत्रपात यातसा जेलं पिनेया साहित्य साधनां गद्यय् आधुनिकताया आभास बिल ।

नेपाल संवत् १०८५ (वि.सं. २०२२) या भाषिक आन्दोलन

देया राजनैतिक ह्यूपाः लिसें थःगु अस्तित्व, थःगु अधिकारया नितिं, संघर्ष यानां वयेमाःगु छगू भाषा नेपालभाषा नं खः । थौं सर्वोच्च अडालतया (नेपालभाषायात स्वनिगःया नगरपालिकाय् मान्यता मबीगु) निर्णयया विरुद्धय् जक मखु, थ्व स्वयाः, न्ह्यः नेपाल संवत् **१०८५स नं रेडियो नेपालं "नेपालभाषाया**

समाचार" लिकाःगुया विरुद्धय् नं नेवाः जनता सतकय् क्वहांवयाः थःपिनिगु भाषिक अधिकारया नितिं संघर्ष याःगु इतिहास दु । थ्व आन्दोलन भाषिक जागरणया दृष्टिकोणं जक महत्वपूर्ण मजुसे साहित्यिक उपलब्धिया दृष्टिकोणं नं उलि हे महत्वपूर्ण जूगु दु ।

देशय् प्रजातन्त्रया स्थापनाया नितिं नेवाःतय्त मग्वाकूतले क्रान्ति सफल जुइमफैगु तत्कालीन राजनीतिज्ञतय्सं वाः चायेकाः रेडियो नेपालया स्थापना पश्चात हे **नेपाल संवत् १०७१ पोहेलाथ्व - ११** निसें नेपालभाषं नं समाचार प्रसारण यायेगु यात । देशय् प्रजातन्त्रया स्थापना जुल । नेवाःतय्त थःपिनिगु भाषिक साहित्यिक उत्थानया नितिं ज्या यायेत न्हापा थें सरकार पाखें अपायच्वः पंगलः मन्त । छखे रेडियो नेपालं समाचार बीगु ज्या न्ह्याना तुं च्वनसा मेखेर थाय् थासय् गथे - नेपाल संवत् १०७३ स येँया हनुमान ध्वाखाय्, नेपाल संवत् १०७३स पूर्वाञ्चलया धनकुट्टाय्, नेपाल संवत् १०७४स पश्चिमाञ्चलया पोखराय् बृहत् साहित्य सम्मेलन यानाः भाषिक, साहित्यिक जागरण हयेगु ज्या नेवाःतय् दीचय् जुयांच्वन । अथे हे नेपालभाषा विकासया नितिं विद्यार्थीतय्के नं भाषिक चेतना, साहित्यिक संस्कार ब्वलंकेमाःगु वाःचायेकाः नेपाल संवत् १०७७स पद्मोदय हाइस्कूलय् साहित्य सम्मेलन जुल । लिपा थुकिं नेपाल संवत् १०८० निसें अन्तर हाइस्कूल साहित्य सम्मेलनया रुप कयाः न्ह्यानां वन । अथे हे उगु ईया त्रिचन्द्र कलेजया छथ्वः उत्साही नेवाः विद्यार्थीतय्सं अन कलेजं पिदनीगु तत्कालीन **Light** पत्रिकाय् नेपालभाषाया लेखयात नं दुथ्याकेगु माग यात । तर व पत्रिकाय् अंग्रेजी भाषायात जक थाय्बीगु धका नेपालभाषायात थाय् मब्युसेंलि, कलजपाखें मेगु हे नेपालभाषाया पत्रिका पिकायेगु, वहे दँय् अन हे कलेजं नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन नं यानां क्यनेगु धैगु खँ थ्व विद्यार्थीतय्सं निर्णय यात । फलस्वरुप सुरेन्द्रसिंह अध्यक्ष, हितकरवीरसिं कसाः जनरल सेक्रेटरी जुयाः त्रिचन्द्र कलेजय् **नेपालभाषा साहित्य पाःलाः** नांगु उत्साही नेवाः विद्यार्थीतय्गु छगू पुचःया स्थापना जुल । थ्व हे पुचःया सक्रियताय् मेमेगु कलेजय् नं भाषिक लहर न्ह्याकेगु नितिं **अन्तरकलेज नेपालभाषा साहित्य सम्मेलनया** नी जुल । थ्व हे दँय् अर्थात् नेपाल संवत् १०८०, थिलागा - २, ३ व ४ स हे त्रिचन्द्र कलेजय् न्हापांगु अन्तर कलेज नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन तसकं हे भव्य कथं जुल । थथे साहित्य सम्मेलन विद्यार्थीतय्गु पुचलं न्यायेकेमाःगुया मू हुनि नेपालभाषाया विकासया नितिं केवल विद्यार्थीतय्त जक सहभागी जुइकेगु मखुसे तत्कालीन प्रजातान्त्रिक सरकार धाःगुयात नं थ्व भाषाया नितिं छुं याके बीकेत नं खः । थज्याःगु हे कुतः अनुरुप रेडियो नेपालं, नेपालभाषाया समाचार वाहेक, नेपाल संवत् १०८० स हे वाःलय् छकः नेवातय्गु संगीत, संस्कृति, साहित्य, भाषा आदियात पिब्वयेगु कथं १५ मिनेटया नेवाः कार्यक्रम **जीवन दबू** यात दुथ्याकल । थ्व कार्यक्रम संचालन यायेगु भाला त्रिचन्द्र कलेजया नेपालभाषा साहित्य पाःलाःया विद्यार्थीतसें क्वबुल । थ्व पुचलं "जीवन दबू" कार्यक्रमयात तसकं हे सफलता पूर्वक न्ह्याकां यंकल ।

२००७ सालया राजनैतिक हयूपाः लिपा, हानं २०१७ साल स नेपाःया राजनैतिक ख्यलय् मेगु हयूपाः वल । वहुदलीय व्यवस्थाया थासय्, पञ्चायति व्यवस्थाया स्थापना जुल । थ्व व्यवस्थां "एक देश" " एक भाषाया" निति ज्वनाः नेपालीभाषा छगूयात बाहेक, मेमेगु भाषायात क्वत्यलेगु ज्या यात । नेपालभाषाया सभा सम्मेलन छुं यायेत नं स्वीकृति मकासे याये मज्यूगु जुल । थुलि जक मखु जनस्तरं चलेयाना वयाच्वंगु नेवाःतय्गु थःगु कार्यक्रम "जीवन दबू" यात नं नेपाल संवत् १०८३ निसें जनस्तरं चलेयाके मब्युसे श्री ५ या सरकारं सञ्चालन यायेगु यात । अले नेवाःतय्गु धर्म, संस्कृति ब्वयेगु निर्तिं मखु तत्कालीन व्यवस्थाया प्रचार याये कथं थ्व कार्यक्रम संचालन जुल । फलस्वरुप नेवातय् विचय् छगू असन्तोष, आक्रोस ब्वलन । थज्यागु हे स्थितियात च्यूताः तयाः अन्तर कलेज नेपालभाषा साहित्य सम्मेलनया विद्यार्थीतसें तत्कालीन नेपालभाषाया साहित्यकार तथा वुद्धजीवितय्गु छगू मुंज्या सःतल । थ्व मुंज्या चित्तधर "हृदय"या सभापतित्वय् कन्यामन्दिर हाइस्कूलय् जुल । थ्व मुंज्यां नेपालभाषाया समस्याया विषयलय् खँ ल्हायेत जुजुयाथाय् छगू शिष्टमण्डल वनेगु व शिष्टमण्डलया नेतृत्व तत्कालीन अन्तर कलेज नेपालभाषाया साहित्य सम्मेलनया नायः हितकरवीर सिं यायेगु धैगु निर्णय यात । तर थ्व मुंज्यां क्वःछ्युगु कथंया शिष्टमण्डल जुजुयाथाय् वनेगु मजुसे, च्वसापासाया तत्कालीन अध्यक्ष केदारमान "व्यथित"या नेतृत्वय् स्वम्ह दुजःपिं जुजुयाथाय् खँ ल्हायेत वन । थुकिं तत्कालीन नेपालभाषा अनुरागीतय्के थवं थवय् छगू असमझदारी ब्वलंकल । फलत असन्तोषपिं छपुचः युवातय्सं नेपाल संवत् १०८३ स छगू **लूजः** नांगु संस्थाया नी स्वनेगु यात । थ्व पुचःया दुजःपिं खः - हितकरवीर सिं, भिक्षु सुदर्शन, ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य, पद्मरत्न तुलाधर, दुर्गालाल श्रेष्ठ, मथुराकृष्ण सायमि, श्यामसुन्दर सैंजु, रमेशचन्द्र मधु, पुष्पवहादुर चित्रकार, सत्यभामा माथेमा, सावित्री सिंह आदि । थ्व पुचलं नेपालभाषाया विकासया निर्तिं वृहत् रुपं क्वंनिसें हे नेवाःतय्के भाषिक जागरण थनेमाःगु वाःचायेकल । फलस्वरुप प्रत्येक वाः वा पतिं त्वाः त्वालय् साहित्य सम्मेलन यायेगु थ्व पुचलं निर्णय यात । थ्व हे कथं प्रत्येक वाः पतिं धैथें थ्व पुचःया दुजःतसें थःथःगु लागा भाला कयाः साहित्य सम्मेलन न्यायेकेगु यात । थथे त्वाःत्वालय् जुइगु थज्यागु साहित्य सम्मेलनया ज्याझ्वः दच्छि धैथें न्ह्याये धुंकाः थ्व संस्थाया दुजःपिंत तत्कालीन सरकार पाखें ज्वनेगु वारेन्ट वल । फलस्वरुप थ्व पुचःया साहित्य सम्मेलन यायेगु अभियान शिथिल जुयावन ।

थथे नेवाःतय्के थःपिनिगु भाषिक दमनया विरुद्धय् गुगु गुनुहुँ, गुनुहुँ ब्वलनाच्वंगु असन्तोष विद्रोह खः, व विद्रोहलं नेपाल संवत् १०८५ थ्यंकाः छगू आन्दोलनया रुप काल । सभा सम्मेलन यायेत अनुमति मबीगु, साहित्यकारपिंत अनेक तोह तयाः ज्वनेगु कुनेगु यानाहःगु, "जीवन दबू" कार्यक्रमयात सरकारं थःयःयः थें चलेयाना हःगु, जक मखु, वि.सं. २०२१ साल चैत्र २७ गते (नेपाल संवत् १०८५, चउला गा-७) या गोरखापत्रय्, २०२२ **साल वैशाख** १ गते निसें नेपालभाषं बीगु समाचार रेडियो नेपालं दिकीगु जुल धैगु खबर पिदन । थुकिं

यानाः नेवाः जनता थःपिनिगु भाषिक अधिकारया संरक्षणया निर्तिं सतकय् क्वहां मवंसे मगात । थ्व समाचार लिकाइगु खबर न्यनाः नेवाःतय्गु थी थी संस्थां विरोध प्रस्ताव पारितयात । थ्व हे झ्वलय् न्ह्यापां तसकं सक्रिय जुयाः नं छुँ दँ न्ह्यः निसें सुसुप्त जुयाच्वंगु "लूजः" पुचः नं नेपाल संवत् १११९ चउलागा-११ स छगू मुंज्या यानाः "नेपालभाषाया समाचार लिकाइगु निर्णय नं झीत थनाव्यू थें चायेका, उकिं जनताय् नेपालभाषाया गतिविधि थुइकेत शान्तिपूर्ण पलाः छीगु" धैगु निर्णय यात । अथे हे नेपाल संवत् १०८५ चउलागा-२ खुन्हु तत्कालीन भाषा अनुरागीतय् छगू मुंज्या जुल । श्री धः विहारय् च्वंगु थ्व मुं ज्यां संघर्षया दकले सशक्तगु माध्यम साहित्य सम्मेलन तायेकाः, **त्वाःत्वालय् सनिवाः पतिं मुंज्या सम्मेलन यानाः रेडियो नेपालया निर्णयया विरोध प्रदर्शन यायेगु क्वःछित** । थज्यागु हे मुंज्याया संचालन यायेत छगू तदर्थ समिति "**सेवा खलः**" या नं नी जुल । थ्व खलःया दुजःपिं खः - दुर्गालाल श्रेष्ठ, ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य, राजा शाक्य, हितकरवीर सिं, गणेश सायमि, एम.के. कल्पित, पुष्परत्न तुलाधर, मंगलमान शाक्य, पद्मरत्न तुलाधर, विष्णु चित्रकार आदि । अथे हे चउलागा -१० च्वसापासा, त्रिचन्द्र कलेज, अन्तर कलेज नेपालभाषा साहित्य पाःलाः, नेपालभाषा न्ह्यज्या खलः, झी पुचः बोदे, लूजः, पासापुचः आदि मुनाः तत्कालीन सरकारया समाचार लिकायेगु निर्णयया विरुद्धय् खेद प्रस्ताव पारित यात ।

थथे थाय् थासं विरोध जुइक नं तत्कालीन पञ्चायति सरकारं नेपालभाषां बीगु समाचार २०२२ साल वैशाख १ गते निसें लिकयां तुं त्वःतल । थ्व पलाखं नेवाः जनतायात तच्वःगु आघात लाकल । तत्कालीन व्यवस्थाया विरुद्धय् छुं सःतयेमदुगु, शान्तिपूर्ण धंगं नं छुं सभा सम्मलेन याये मदुगु थज्यागु स्थितिइ नं नेवाः जनतां थःपिनिगु जातिय अस्तित्वया निर्तिं, भाषिक अधिकारया निति छिं छिं कथं सघर्ष यानां वन । २०२२ साल वैशाख ५ गते च्वसापासां छगू मुंज्या यानाः, नेपालभाषाया समाचार हानं तयेकेगु निर्तिं जुजुयाथाय् छगू शिष्टमण्डल वनाः खँ ल्हायेगु निर्णय् यात । प्रेमवहादुर कसाःया नेतृत्वय् - भिक्षु सुदर्शन, ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य, हितकरवीर सिं, परमानन्द वज्राचार्य, दुर्गालाल श्रेष्ठ, सूर्यवहादुर पिवाः पिनिगु शिष्ठमण्डल जुजुयाथाय् वनीगु जुल । तर जुजु महेन्द्रं ई मदु धकाः थ्व शिष्टमण्डलयात नापलायेगु मयात ।

थथे रेडियो नेपालं नेपालभाषां समाचार लिकया विसेंलि श्री धःया मुँज्याया निर्णय कथं प्रत्येक सनिवाः पतिं त्वाःत्वालय् साहित्य सम्मेलन जुजुं वन । दुर्गालालया स्वागत गान, मंगलमान, शान्तदाश, माणिकलालपिनिगु ज्वचु, न्हू न्हूपिं च्वमितय्गु रचनां तत्कालीन साहित्य सम्मेलनयात तसकं हे रोचक जुइके बिल । न्हापा लूजः पाखें त्वाः त्वालय् जूगु साहित्य सम्मेलनं स्वया नं थुकिं जनसहभागिता अप्वः ग्वाकल । त्वाःत्वालय् यायेगु धाःगु सम्मेलन लिपा जूलिसे चुकय् चुकय्, बहाः बहिली थ्यंक वन । Grass Root Level निसें हे नेवाःतय्के भाषिक चेतना, भाषिक जागरण हयाः भाषिक अधिकारया निर्तिं संघर्षय् न्ह्यज्याकेगु हे थज्यागु साहित्य सम्मेलनया मू तातुना जूगुलिं, थज्यागु सम्मेलन

यँ, यल, ख्वपय् जक लिमकुंसे गां, गामय् तकं न्यना वन । थक्वा:, बलम्वु, किपू, नगां, पाँगा, बसिगां आदि थासय् तकं साहित्य सम्मेलन जुल । अथे हे शहरय् आपालं नेपालभाषाया खलः, पुचःत स्वनेगु जुल । अले प्रत्येक त्वाःत्वालय् अनेक खलः पुचःत स्वनाः छगू त्वालं मेगु त्वालय् पाःफया यंकेगु यात । तर तत्कालीन सरकारया कुदृष्टिं बचय् जुइत गवलें छुं त्वाःया बुइगलय्‌सा गवलें छकू कोथाय् तकं सम्मेलन न्ह्याकेमाःगु स्थिति नं वल । तर अथे सां तुतेमजुइक सम्मेलन न्ह्यानां वन । अथे हे मिसातय्‌त नं आन्दोलनय् सहभागि जुइकेगु नितिं सुवर्णकेशरी तुलाधरया सक्रियताय् **झी सकलें** नांगु मिसा पुचःया नं, नी जुल । थ्व पुचलं नं साहित्य सम्मेलन यायेगुया नापं **सिन्हाज्या** नांगु पत्रिकाया निगू अंक तक लिथो यानाः पिकाल । अथे हे साहित्य सम्मेलन यायां वनेगु झोलय्, थज्यागु सम्मेलनया खबर बीत वाः वाः पतिं बुलेटिन पिकायेगु नं जुल । फलत थुगु इलय् आपालं नेपालभाषाया बुलेटिन नं पिदन । थज्यागु बुलेटिनया प्रकाशनं मुंज्याय् सहभागी जुइ मखंपित नं भाषिक आन्दोलनया बिषयलय् खँ सीके दत ।

रेडियो नेपालं नेपालभाषाया समाचार लिकया बिउगुया विरुद्धय् साहित्य सम्मेलन मार्फत विरोध प्रर्दशन यायेगु बाहेक तत्कालीन थीथी पत्रपत्रिकां नं थःपिनिगु सम्पादकीय मार्फत, सरकारया थ्व ज्या खँया कुंखिसे, हानं रेडियो नेपालं नेपालभाषाया समाचार प्रशासन यायेगु नितिं इनाप यात । थथे इनाप याःगु पत्र पत्रिका खः - **नेपालभाषा, समय, मातृभूमि, समाज, नेपाली, आरती, समीक्षा, लुम्बिनी, कमनर, नेपाल टाइम्स, सितु, सिन्हाज्या** आदि । अथे हे स्कूल स्कूलया विद्यार्थीतसें रेडियो नेपालं नेपालभाषाया समाचार लिकाःगुया विरुद्धय् हस्ताक्षर संकलन यायेगु अभियान न्ह्याकल । संकलित हस्ताक्षर नापं पत्रपत्रिकाया सम्पादकीय फुक्कं मुनाः संचार तथा सूचना मन्त्रालययात लःल्हायेगु गुगु तत्कालीन भाषाअनुरागीतय्‌गु तातुना खः व श्री ५ या सरकारं लःल्हाना मकासेंलि पूमवन । लिपा थुकियात सफूया रुप बियाः **जनताया सः रेडियो नेपालयात** नामं पिकाल ।

थथे थाय् थासं विरोध जुया वसेंलि, थ्व आन्दोलनं उग्र रुप काइगु खनाः तत्कालीन पञ्चायति सरकार नं ग्यात । फलत थ्व आन्दोलन न्ह्ंकेगु नितिं सरकारं अनेक कथंया चालबाजि म्हितल । छखे थुकी सनाजूपिं सक्रिय कार्यकर्तातय्‌त ज्वनेगु, कुनेगु, ख्याच्वः विइगु यातसा, मेखेर थ्व आन्दोलनकारीतय् विचय् मतभेद हयाः थवं थवय् ल्वाकाः आन्दोलन चिच्चाः थनेगु , कुटनैतिक चाल नं म्हितल । सरकारया थ्व आकांक्षा याकन हे पूवन । आन्दोलनय् सनाजूपिनिगु विचय् राजनैतिक रंग हयाः थवं थवय् मतभेद पिदंकेगुली सरकारया कुटनैतिक चाल सफल जुल । थथे वि.सं. २०२२ वैशाख १५ गते श्रीघः विहारं निसें अतुत रुपं वाः वाः पतिं न्ह्याना वःगु साहित्य सम्मेलन मरुवहीया साहित्य सम्मेलनय् थ्यंबले कार्यकर्तातय् विचय् थवं थवय् विबाद पिदन । अनं लिपा थ्व सम्मेलन भिंद्यःत्वालय् थ्यंवलय् झन झन सेलय् जुजुं वनाः दच्छि व निला दुबले थ्व सम्मेलन दिना हे वन । थुकथं लिकाये धुंकूगु नेपालभाषाया समाचार हानं रेडियो

नेपालं बीकेगु गुगु माग खः पू हे मवंक, थ्व १०८५या भाषिक आन्दोलन झिंप्यला न्ह्यानाः दिना वन । तर अथे खः सां नेवाःतय्‌गु भाषिक अधिकार संरक्षित जुइकेत दकले न्ह्यापां नेवाःतय्‌के भाषिक चेतना दयेकेमाः, साहित्यिक संस्कार नि ब्वलंकेमाः धैगु उद्देश्य पूवंकेगुली, धाःसा थ्व आन्दोलन गाकं हे सफल जूगु दु । थ्व आन्दोलनं नेपालभाषाया ख्यलय् भाषिक जागरण जक मखु साहित्यिक जागरण नं हःगु दु । थुलिजक मखु भाषा साहित्य समुन्नतिया नितिं थःत छ्यलीपिसं भाषा विरोधी तत्वतय्‌गु कुटनैतिक चक्लयात नं थुइके माः नापं राजनीतियात थः ल्यू ल्यू यंकेमज्यू धैगु शिक्षा नं थ्व आन्दोलनं ब्यूगु दु ।

झिंप्यला यंकं त्वाःत्वालय् जूगु साहित्य सम्मेलनं छखे नेपालभाषा प्रति छुं हे च्यूताः मदुपिंत नं थ्व क्षेत्रय् आकर्षित यातसा, थःगु भाषा साहित्ययात थम्हं छुं यायेमाः धैगु भावना नं थना बिल । मेखेर न्हू न्हूपिं च्वमितय्‌त नं सम्मेलनय् रचना ब्वंके बियाः च्वयेगु ब्वनेगु थाय् बिल, हौसला बिल । फलत न्ह्यापा गबलें मच्वःपिंत नं च्वके बिल । न्हू न्हूपिं च्वमित पिकायेगुली थुगु ईया साहित्य सम्मेलनं अभूतपूर्व सफलता प्राप्त यात । अथे हे नेपालभाषं मच्वसे नेपाली भाषं च्वयाच्वंपिं तत्कालीन नेवाः लेखकतय्‌त नं नेपालभाषं नं च्वयेमाः धैगु वाः चायेका बिल । थुलिजक मखु न्हापा भचा भचा जक च्वयाः थःत च्वमि धायेके धुंकूपिंत नं अझ अप्वः च्वयेमाःगु बाध्यता थुगु ईया लकसं ब्वलंका बिल । कवि बुद्ध सायमि, नातिवज्र, जनक नेवाः, द्वारिकालाल दाउरे, काजीमान जवाः, जवाहर भूमि, आशाबहादुर नुगः, श्रीकृष्ण अणु, लक्ष्मीनारायण महर्जन, राजमान, दवलकाजि, मन्दिरा श्रेष्ठ, इन्द्रकमल सायमि, चिनिहिरा आदिपिं थुगु ईया साहित्य सम्मेलनं पितहःपिं च्वमित खः । थौं थुपिं मध्ये गुलिखे च्वमित ला नेपालभाषाया आधुनिक साहित्य ख्यलय् नांदंपिं च्वमित जुया पिदगु दु गथे- बुद्ध सायमि, नातिवज्र, श्रीकृष्ण अणु, जनक नेवाः आदि । अथे हे थौं नेपालभाषाया नांदंम्ह उपन्यासकार रत्नवहादुर सायमि नं थ्व हे १०८५या भाषिक आन्दोलनं नेपालीभाषं नेपालभाषाय् सालाहःम्ह च्वमि खः । अथे हे न्हापा भचा भचा च्वयाच्वंपिं च्वमित गथे - मंगलमान शाक्य, भगतदाश, राजा शाक्य आदिपिंत अझ अप्वः च्वकेबीगु ज्या थ्व आन्दोलनं यातसा, कवि दुर्गालालयात प्रत्येक साहित्य सम्मेलनया नितिं स्वागत गान जक नं वाःलय् निपु स्वपु च्वयेमाःगु वाध्य यानाबिल । थुकथं न्हूपिं पुलांपिं पाखें च्वकेगु वातावरण सृजना यानाः नेपालभाषा साहित्ययात समृद्ध यायेगुली थुगु ईया साहित्य सम्मेलनं महत्वपूर्ण योगदान बिल ।

१०८५ या भाषिक आन्दोलनं केवल न्हू न्हूपिं च्वमित जक पित हयेगु मयासे नेपालभाषा साहित्यया ख्यलय् न्हू न्हूगु आयाम प्रवृत्तित नं ब्वलंकेगु याःगु दु । थुगु ईया साहित्य सम्मेलनं दकले अप्वः ब्वलंकूगु क्षेत्र- कविता व संगीत खः, खयेत ला साहित्य सम्मेलनय् रचना ब्वनेगु झोलय् कविता बाहेक बाखं, च्वखँ नं वाचन जूगु दु । तर अथे खःसां थुगु ईया साहित्य सम्मेलनया दकले उपलब्धिमूलक विधा कविता जूगु दु । आधुनिक कवितायात छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्याकेगुलिइ थुगु ईया कवितां महत्वपूर्ण भूमिका म्हितुगु दु ।

नेपालभाषाया १९९७ सालया जेलय् लाःपिं कवितसे स्वच्छन्दवादी काव्यधाराया विकासय् महत्वपूर्ण योगदान व्यू थें, थुगु ईया कवितय्सं यथार्थबादी, जीवनवादी काव्यधाराया विकासय् महत्वपूर्ण योगदान ब्यूगु दु । कल्पनाया असीमित संसारय् चाहिलेगुली मखु, थौंया यथार्थता वास्तविकता ब्वयेगुली थुगु ईया कवितय्गु ध्यान केन्द्रित जूगु दु । थुगु ईया कवितय्गु जन्म हे असन्तोष, विद्रोहं जूगुलिं थुमिगु कविताय् नं आक्रोस, विद्रोह, अनास्था, प्रतिशोध आदिं थाय् काइगु स्वभाविक खः । अथे धकाः जेलकालीन कवितय्गु कविताय् थें आत्मगत पीडा, बेदना मखु, समष्टिगत पीडा, वेदना, वाध्यता, विवशता, आक्रोस थुगु ईया कवितय्गु कविताय् वानाच्वंगु दु । कवि बुद्ध सायमिया " मां मालाच्वना" , " जि टेबहाःया" मचा थुगु ईया कविताया नमूना खः । तर न्ह्याथे हे असन्तोष, पीडा वेदना प्वंकेगु याःसां थुगु ईया कवित न्हूगु भविष्य प्रति उलि हे आसक्त, परिवर्तन प्रति उलि हे आशावादी जूगु दु ।

अथे हे नेपालभाषाय् आधुनिक कविताया विकासय् नं थ्व १०८५ या भाषिक आन्दोलनं गाकं तिवः ब्यूगु दु । छखे बिश्व साहित्यय् आधुनिक कवितय्गु कवितां थाय् कया हःगु मेखेर तत्कालीन व्यवस्थाया बिरोधय् छुं नं खँ तप्यंक प्वंके मज्यूगुलिं, थुगु ईया कवितसें गुलि नं भाव अभिव्यक्त यायेगु यात व तप्यंक मयासे प्रतीकात्मक रुपं प्वंकेगु यात । थुकथं प्रतीकात्मक रुपं सां तत्कालीन यथास्थिति, ब्वयेगुया नापं थःपिनिगु आक्रोस, विद्रोह प्वंकेगु यात । श्री कृष्ण अणुया " बुंख्याचा" द्व रिकालाल दाउरेया " चुरथ थुत्या" आदि थज्यागु हे प्रतीकात्मक कवितात खः । तर न्हापा न्हापाया कवितसें थें थःपिनिगु भाव प्वंकेत पुलांगु परम्परागत उपमा, प्रतीक छ्यलेगु पलिसा न्हू न्हूगु थःथः कथंयाःगु हे उपमा, बिम्ब, प्रतीकत छ्यलेगु याःगु दु । थुकथं थ्व आन्दोलनं नेपालभाषाया कवितायात आधुनिकताया लँपुइ न्हय्ज्यायेत गाकं तिवः बिल । थ्व आन्दोलन शुरु जूगुया दच्छि लिपा हे, थ्व हे आन्दोलनया सक्रिय कार्यकततय्गु पुचः **सकलें** **ँ** पाखें **गाजलं दाःगु चा** नांगु आधुनिक कविताया संग्रह पिदन ।

केवल कविता जक मखु तत्कालीन व्यवस्था तथा व्यवस्थाया हिमायतितय्गु नग्न चित्र ब्वयेत तथा अमिगु निरकुंशता न्ह्यावलें च्वनीमखु धैगु क्यनेत प्रतीकात्मक बाखँ, च्वखँया रचना नं थुगु इलय् आपालं जूगु दु । अथे हे थुगु ईया मेगु विशेषता ब्यंग साहित्यया सृजना नं छगू खः । चाहे कविताच्वमि जुइमा, बाखंच्वमि जुइमा तत्कालीन सरकार तथा व्यवस्था प्रति ब्यंग प्रहार मयासे च्वःपिं च्वमित थुगु इलय् मदु हे धाःसां ज्यू । श्री कृष्ण " अणु" या " तासया वास्सा" राजा शाक्यया " मां मचाया क्वाःकासा" आदि थुगु ईया ब्यंग साहित्यया नमूना खः ।

थुगु ईया च्वमित्तसें नेपालभाषा साहित्यं दे दुनेया जक घातप्रतिघात ब्वयेगु मयासे अन्तराष्ट्रिय समस्यायात थीगु याःगुया नं नमूना क्यंगु दु । वुद्ध सायमिया " भियतनाम" दुर्गालालया " बलिदेवी" आदि कविता थुकिया दसु खः । थुकथं नेपाल संवत् १०८५या भाषिक आन्दोलन छगू उपलब्धीमूलक साहित्यिक आन्दोलन नं सिद्ध जूगु दु ।

नेपालभाषाया प्रारम्भिक पत्र पत्रिकाया देन

नेपालभाषायात थौंया आधुनिक स्थितिइ हयेगुलिइ थीथी इलय् पिदंगु पत्रपत्रिकाया नं तःधंगु भूमिका दु । नेपालभाषा साहित्यया इतिहासया तुलनाय् थ्व भाषाया पत्रपत्रिकाया इतिहास तसकं हे न्हूगु जूगु दु । नेपालय् पत्रपत्रिकाया प्रकाशन प्रारम्भ ने.सं १०२९ या दशकय् नेपाली भाषाया सुधासागर (वि.सं १९६१) मासिक पत्रिकां निसें जुल । अथे हे लिपा सूक्ति सुधा (वि.सं १९६१) माधवी (वि.सं १९६५) आदि पत्रिका भारतया विभिन्न थासं पिदन । थ्वयां नीदँ लिपा ने.सं. १०४५ य् तिनि नेपालभाषाया बुद्धधर्म पत्रिका धर्मआदित्य धर्माचार्यया सम्पादनय् पिदन । थ्व नं भारतया भूमिं हे पिदन । तत्कालीन नेपालभाषा भाषितय्त पत्रपत्रिका पिकायेगु प्रेरणा नेपाली भाषाया पत्रिकां प्रभावित जुयाः स्वयां नं भारतय् न्ह्याःगु भाषिक साहित्यिक जागरणं प्रभावित जुयाः वःगु खनेदु । उगु इलय् विद्या अध्ययन तथा बनेज्याया निंतिं भारतया कलकत्ताय् वनीपिं नवयुवकतय्त तत्कालीन बंगाली भाषाया पत्रपत्रिका तथा बंगालीतय्गु मातृभाषा प्रतिया अनुरागं गाकं प्रभावित याःगु जुयाच्वन । थ्व हे प्रभावं थःगु मातृभाषाया निंतिं छुं यायेमाल धयागु भावनां हे धर्मआदित्य धर्माचार्ययात बुद्धधर्म (ने.सं १०४५) पत्रिका पिकायेके बिलसा, रत्नध्वजयात नेपाल (ने.सं १०६४, ल्हातं च्वयातःगु पौ) प्रेमबहादुरयात पासा (ने.सं १०७३), फत्तेबहादुर सिंहयात नेपालभाषा (ने.सं. १०७५) पत्रिका आदि पिकायेके बिल । थुकथं नेपालभाषाय् पत्र पत्रिकाया प्रकाशन प्रारम्भय् साहित्यिक चेतनां स्वयाः नं भाषिक अनुरागं याके विउगु खनेदु । थ्व हे कथं नेपाः दुने तत्कालीन राजनैतिक परिस्थिति अनुकूल मजूगुलिं नेपालभाषाया प्रारम्भिक पत्रिका न्हापां न्हापां भारतया भूमिं पिदन सा गुलिं ल्हातं च्वयाः जक नं पिदन । खयेत ला नेपालभाषाया न्हापांगु पत्रिका ' बुद्धधर्म ' ' धर्मोदय ' धकाः धर्मया ख्वाःपाः पुयाः नेपालभाषाया पत्रपत्रिकाया जन्म जूगु खः, तर थुमिगु सक्कली ख्वाःपाः मातृभाषानुराग खः । थुमिसं लिपा बुलुहुं साहित्यिक लँ ज्वन, अले नेपालभाषाया साहित्यिक उत्थानया अभियानय् महत्वपूर्ण भूमिका म्हितु म्हितुं यंकल । थथे नेपालभाषाया आधुनिक साहित्यया निर्माणय् विशेष न्ह्यथने बहःगु छुं छुं प्रारम्भिक पत्रिका खः -

१) **धर्मदूत** (ने.सं १०६१-१०६८) :- विदेशं पिदंगु जूसां नेपालभाषा साहित्यया अध्ययन यायेत छगू त्वःफिके मजिउगु पत्रिका खः - धर्मदूत । 'धर्मदूत' महाबोधि सभा सारनाथं ने.सं १०५५ स्वांयाः पुन्हिनिसें पिदंगु लयपौ खः । 'महाबोधि सभा' श्रीलंकाया देवमित्र धर्मपालं (ने.सं ९८४-१०५३) स्थापना याःगु छगू संस्था खः । थ्व सभां न्हापां ला अंग्रेजी भाषां 'महाबोधि' नांगु लयपौ पिकयाच्वंगु खः । लिपा हिन्दी पाठकतय् निंतिं धर्मदूत नामं हिन्दी भाषां वाःलय् छकः थ्व पत्रिका पिकायेगु यानाहल । थ्व पत्रिकाया अप्वः धया थें ग्राहकत नेवाःत नं दुगु जुयाच्वन । पत्रिकाय् नेपाली पाठकतयगु निंतिं गोरखाभाषाया लेखयात नं छुं छुं थाय् बिइगु धयागु खबर प्रकाशित जुसेलिं नेवाः ग्राहकतयसं गोरखा भाषां मखु नेपालभाषां च्वःगु लेखयात थाय् बिइमाः धकाः इनाप यानाः 'धर्मदूत' पत्रिकाया कार्यालयय् तारंतार पौ छ्वल । थथे पौ छ्वयेगुलिइ सक्रिय जुयादीपिं मध्ये चित्तधर 'हृदय', मोतिलक्ष्मी आदिपिं नं खः । थ्व ज्याया फलस्वरुप धर्मदूत या दँ ६ ल्याः १ थ्यं ल्याः ५९ ने.सं १०६१ चिल्लां निसें धर्मरत्न शाक्यया सम्पादकत्वय् नेपालभाषाया नं लेख च्वनाः ने.सं. १०६८ तक पिदन । न्हयदँत्याया दुने 'धर्मदूत' पत्रिकाय् नेपालभाषाया ३६ म्ह च्वमितयगु १२७ पु च्वसु पिदंगु दु । धर्मदूत पत्रिकाय् मुख्यरुपं च्वसु बियादीपिं च्वमित अमृतानन्द, महाप्रज्ञा, सुबोधानन्द, अश्वघोष व मोतिलक्ष्मी आदिपिं खः । गुगु इलय् धर्मदूतय् नेपालभाषाया च्वसुयात थाय् बिल, अबलय् नेपालभाषाया प्रमुख लेखकत जेलय् लानाच्वंगुलिं उगु इलय् च्वमि कथं खनेदये धुंकूपिं चित्तधर, फत्तेबहादुरपिनिगु रचना थ्व पत्रिकाय् खने मदु । धर्मदूतय् पिदंगु दक्वं धया थें च्वसु धार्मिक विषयवस्तु नाप सम्बन्धित जूगु खनेदु । मोतिलक्ष्मीया थ्व पत्रिकाय् पिदंगु न्यापु लेख मध्ये निपु च्वखँ निपु चिनाखँ व छपु बाखं खः ।

थ्व पत्रिकां नेपालभाषाया धार्मिक गद्ययात ब्वलंकेगुलिइ अप्वः तिबः बिल । थुकथं थुगु ईया रचनां साहित्यया विविध पक्ष विविध विधायात कत्तायेमफुसां देशं दुने व पिने नेपालभाषायात म्हसिइके बिइगु ज्या जुल । साहित्य सृजना धाःयात त्वाःमदयेक न्ह्याकल ।

२) **धर्मोदय** (ने.सं १०६७) :- भिक्षुपिंसं नेपालभाषां बुद्धधर्मया प्रचार प्रसार यानाजूगु स्वयेमफयाः तत्कालीन राणा सरकारं भिक्षुपिंत चरित्र दोष बियाः ने.सं १०६४ स देशं पितिना छ्वत । थथे देशं पितिना छ्वःपिं भिक्षुपिनिगु निंतिं थायबाय्, नये त्वनेया बन्दोवस्त यायेत वि.सं १०६४ स सारनाथय् महास्थवीर चन्द्रमणिया अध्यक्षताय् धर्मोदय सभा स्थापना जुल । थ्व सभाया तःगू योजना मध्ये पत्रिका पिकायेगु नं छगू खः । थ्व हे योजना कथं तत्कालीन नेवाः ल्हासासाहुतयगु आर्थिक ग्वाहालिं ने.सं १०६७ स भिक्षु अनिरुद्ध व महानाम कोविदया सम्पादकत्वय् धर्मोदय पत्रिका पिदन । प्रत्यक्षरुपं थ्व पत्रिकां थःगु मू तातुना साहित्य, धर्म व शिक्षाया प्रचार यायेगु खः धकाः न्ह्यब्वःसां, लेखक

निर्माण यायेगु, भाषा सुधार यायेगु, जीवन उपयोगी विविध विषयया लेख च्वसु पितबिइगु ज्याय् थ्व पत्रिकां थःत छ्यल । धर्मआदित्यया बुद्धधर्म व नेपालभाषा पत्रिकां पत्रपत्रिका ब्वनेगु संस्कार व वातावरण दयेकाबिइ धुंकूगुलिं, नेवाःतय् दथुइ धर्मोदय पत्रिका याकनं हे लोकं हवात । अथे हे शुरुं निसें धर्मोदयया तातुना चकंगुलिं व थुकिं व्यवहारिक पक्षयात नं ध्यान तःगुलिं यानाः धर्मोदय पत्रिकाया विषयभूमि व भावभूमि दुने यक्वं लेखकतयत थाय् दत । आपालं च्वमि पिदन । नेपालभाषा साहित्यय् छगू न्हूगु ईया शुरुवात जुल । फलस्वरुप नेपालभाषा साहित्य आधुनिक युगय् प्रवेश यायेत सफल जुल । थ्व पत्रिकां नेपालभाषा साहित्यया विकासया निंतिं विउगु योगदानयात थुकथं न्ह्यब्वयेछिं -

क) विधागत विकासया पलाः - थौं नेपालभाषा साहित्यय् खने दुगु विविध आधुनिक विधाया शुरुवात थ्व हे धर्मोदय पत्रिकां जूगु खनेदु -

कहानी :- नेपालभाषाया न्हापां न्हापांगु आधुनिक बाखं चित्तधर 'हृदय'या 'पौ' ने.सं १०६७ स थ्व हे धर्मोदयय् पिदंगु खः । माधवलाल, पूर्णदास, पूर्ण पथिक आदि बाखंच्वमिपिं नं थ्व हे पत्रिकाय् न्हापां पिदंगु खः ।

निबन्ध :- नेपालभाषाय् निबन्ध/प्रबन्ध विधा ब्वलंकेगुलिइ नं धर्मोदयया तःधंगु देन दु । धर्मोदय पत्रिका पिदंसेलि गद्य विधाय् ल्हाः न्ह्याकिइपिं आपालं च्वमित खनेदया बल व नेपालभाषाया न्हापां न्हापांगु निबन्ध रत्नध्वजया च्वयूगु छाय् थ्व हे पत्रिकाय् ने.सं १०६८ स पिदंगु खःसा प्रेमबहादुर, ठाकुरलाल मानन्धरपिं नं थ्व हे पत्रिकां निसें खनेदयेकः वःपिं निबन्धकारत खः । धर्मोदय पत्रिकाया प्रकाशनं नेपालभाषाया गद्यं छगू स्तरीयता प्राप्त यात (मल्ल, ने.सं. १०९८:११८) ।

छधाःप्याखं :- एकांकी नाटक नं नेपालभाषाय् न्हू विधा कथं 'धर्मोदय' पत्रिकाय् न्हापा न्हापां हे न्ह्यलूगु खः । हेमलाल जोशीयागु म्वाःचो स्वयम्भूलालया **हृदय परिवर्तन**, सुदर्शनया **अजातशत्रु**, इश्वरानन्दया **मिसा** आदि छधाःप्याखं थ्व हे पत्रिकाय् न्हापां पिदंगु खः ।

समालोचना :- समालोचना विधा नं धर्मोदय पत्रिकां न्हापालाक न्ह्यब्वःगु खः । नेपालभाषाया न्हापांगु समालोचनाया लेख रत्नध्वजया 'धर्मोदयया कहानीत' थ्व हे पत्रिकाय् न्हापां (ने.सं १०६९) पिदंगु खः ।

कविता :- नेपालभाषाय् गद्य कविता धर्मोदय निसें न्ह्यलुयाः ब्वलंगु खनेदु । धर्मोदय पत्रिकाय् कविता च्वयाः यक्वस्यां थःथःगु प्रतिभा व सृजना सक्रियता न्ह्यब्वःगु नेपालभाषा साहित्यया निंतिं छगू तःधंगु उपलब्धि खः

ख) स्तरीय नेपालभाषा दयेकेगु पला : धर्मआदित्यं बुद्धधर्म नेपालभाषा पत्रिकाय् भाषिक चेतना थनेगुया नापं नेपालभाषायात स्तरीय भाषाया रुपय् स्थापित यायेगु गुगु कुत: यानादिल, थज्या:गु हे कुत:यात न्ह्यज्याकेगु ज्या धर्मोदय पत्रिकाय् नं जुल । स्तरीय भाषा दयेकेगु निंतिं उबलेया च्वमितय् दथुइ बिचा:या कालबिल जूगु खनेदु - विसर्ग (:) वा लुप्ताकार (ऽ) तयेगु खँय् वाद विवाद, नेपालभाषा गथे याना: च्वयेगु धइगु खँय् आपालं भाषा सम्बन्धी च्वसु नं थ्व पत्रिकाय् पिदन । थथे भाषा सम्बन्धी च्वसु धर्मोदय पत्रिकाय् च्वयादीपिं च्वमित ख: - आदिवज्र, पन्नाप्रसाद जोशी, ठाकुरलाल मानन्धर आदि । थ्वयुक:पिं आपा:सिया नेपालभाषाया व्याकरण निर्माण यायेबलय् थ्व भाषाया प्रकृति व प्रवृत्तिइ ध्यान बिइमा: धयागु विचार खनेदु ।

ग) विशेषांक प्रकाशन : 'धर्मोदय' लय्पतिं थ:गु प्रकाशन कालय् (ने.सं १०६७-१०८०) प्यंगू विशेषांक पिका:गु दु । १) नव वर्ष विशेषांक २) म्हपुजा विशेषांक ३) लुम्बिनी ४) २५०० दँ क्यंगु स्वांया:पुन्हि विशेषांक । थुकिइ मध्ये स्तरीय कहानी, नाटक, निबन्ध, कविता व बांबांला:गु किपां जा:गु २५०० दँ स्वांया: पुन्हि विशेषांक हे दकलय् त:जिगु खनेदु ।

थुकथं राणाशासनं क्वत्यलात:गु नेपालभाषायात नव निर्माण यायेगुलिइ थ्व स्वया: न्ह्य:या मेमेगु पत्रिकाया तुलनाय् धर्मोदय पत्रिका गाक्कं धिसिलाक न्ह्यज्यात ।

३) **थौंकन्हे** (ने.सं १०७१) :- भाजु पूर्णकाजि ताम्राकारया सम्पादकत्वय् ने.सं १०७१ बछलानिसें पिदंगु 'थौंकन्हे' लय्पौ नेपा: देशं पिदंगु न्हापांगु नेपालभाषाया पत्रिका ख: । थ्व पत्रिकाया दँ: १ ल्या: १० य् 'थौंकन्हेया' उद्देश्य थुकथं न्ह्यथनात:गु दु -

१) नेपालभाषा व लिपिया प्रचार प्रसार यायेगु
२) साहित्यिक, सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक, सांस्कृतिक धार्मिक आदि लेख पिब्वयेगु ।
३) नेपालभाषायात शुद्ध व आधुनिक थ्यं नियमबद्ध यायेगु ।

सम्पादकया ख्वसा न ब्वसुया छुयें प्रचलित लिपिं च्वयातइगु 'थौंकन्हे' पत्रिकाया ख्वा:पातय् नेपालभाषाया लय्पौ धका: धयात:सां थ्व थौंकन्हे पर्व पर्वय् दच्छिया प्यंगू न्यागुलिं अप्व: पिदने फुगु खनेमदु, अथेसां त्वा:मदयेक ने.सं १०७१ निसें १०७७ तक 'थौंकन्हे' पिदंगु दु । ता: ई तक दिना: लिपा ने.सं ११११२ निसें थ्व पत्रिका हानं रेवतिरमणानन्द श्रेष्ठजुया सम्पादकत्वय् पुनर्जीवन कया: पिदन । थौं 'थौंकन्हेया दँ ४६, थ्यंल्या: ७६ थ्यंगु दु । विशुद्ध साहित्यिक उद्देश्यं पिदंगु थौंकन्हे पत्रिकां साहित्यया विविध विधाया लेख बाहेक इतिहास संस्कृति, धर्म, भाषा, आदि सम्बन्धी लेख नं पिकायेगु या:गु दु ।

'थौंकन्हे' पत्रिकाया भाषा सम्बन्धी थ:गु हे दृष्टिकोण दु । थ्वं विशेष याना:सुलाच्वंगु आख:यात नं न्ह्यब्वया: मूलरुपं हे च्वयेगु गथे लख, (ल:) ससल (सस:) पसल (पस:) फस (फय्) या:गु दु । अथे हे पत्रिका मार्फत 'नेपालभाषा' च्वयेगु नियम नं न्ह्यब्व:गु दु । 'थौंकन्हे ' पत्रिकाया छगू आकर्षक स्तम्भ थ्वया सम्पादकीय नं ख: । नेपालभाषाया भाषिक साहित्यिक ख्यलय् जूगु विविध गतिविधिया प्रतिक्रिया ब्वयेगु ज्या थ्वया सम्पादकीय् जूगु दु ।

४) **नेपाल** (ने.सं १०७२) :-नेपालभाषा परिषद्या पत्रपत्रिका पिकायेगु ग्वसा: कथं परिषद् पाखें दकलय् न्हापां पिदंगु पत्रिका नेपाल ख: । नेपालभाषाया उत्साहित नवयुवकत रत्नध्वज जोशी, भैरवगोपाल वैद्यपिंसं ने.सं १०६४ वछलां निसें ने.सं १०६५ चौला तक ल्हातं च्वया: 'नेपाल' पत्रिका पिथनादी धुंकूगु ख: । लिपा ने.सं १०७२ निसें नेपाल थासा आखलं हृदयचन्द्रसिंह प्रधानया सम्पादनय् पिदन । थथे ने.सं १०७२ निसें ने.सं १०७६ तक थ्व पत्रिका पिदना: ता: ई तक दित । लिपा हानं न्हूगु व्यवस्थापक मण्डलया दयेका: पूर्णकाजी ताम्राकारया सम्पादनय् नेपाल पत्रिका पिकायेगु ज्या जुल ।

'नेपाल' नेपालभाषाय् क्रान्ति पश्चात पिदंगु दक्वसिबें स्यल्ला:गु व साहित्यिक मिखां स्वयेबलय् दकलय् च्वन्ह्या:गु पत्रिका ख: । प्यदँया दुने नेपालया नीन्यागू ल्या: पिदन । थुकिं नेपालभाषाया ख्यलय् गबलें हुइ मफइगु पालिख्वाँय् त्व:ता थकल । 'नेपाल' छगू विशुद्ध साहित्यिक पत्रिका जूगुलिं थुकिया तातुना हे फायांफक्व स्तरीय लेख रचना पिकायेगु ख: । थ्व हे उद्देश्य कथं थ्व पत्रिकां फयांफछि न्हापा लेख च्वये धुंकूपिं च्वमितय्त निं थाय् बिइगु यात ।

नेपालभाषा परिषद्या छगू तातुना स्कूल कलेजयात मा:गु नेपालभाषाया पाठ्य सामाग्री ता:लाकेगु नं ख: । थ्व हे योजना कथं 'नेपाल' पत्रिकाय् नं आपालं समालोचनात्मक लेखयात थाय् बिल । थुगु पत्रिकाय् समालोचनात्मक लेख च्वयादीपिं च्वमित ख: - रत्नध्वज जोशी, माधवलाल कर्माचार्य, चित्तधर हृदय, सिद्धिचरण श्रेष्ठ । थथे प्यदँया दुने नीछपु मल्याक समालोचनात्मक रचना थ्व पत्रिकाय् पिदन । धर्मोदय पत्रिकाय् पिदंगु समालोचनात्मक लेख स्वया: थुकी पिदंगु लेख अप्व: [illegible] जूगु दु । समालोचनात्मक लेख बाहेक थ्व 'नेपाल' पत्रिकाया मेगु विशेषता ख: - प्यदँया दुने ४१६ च्वसु मध्ये १५६ निबन्ध जक पिदन । थथे 'नेपाल' पत्रिकाय् च्वखँ च्वयादीपिं ख: - भैरवबहादुर, केदारनाथ न्यौपाने, रामहरि जोशी, जनकराज श्रेष्ठ, रत्नध्वज जोशी आदि । अथे हे स्तरीय बाखं नं थ्व पत्रिकाय् आपालं पिदंगु दु । थुकिइ चित्तधर 'हृदय' पूर्ण 'पथिक' पिनिगु बाखं न्ह्यथने बहजू । साहित्यिक रचना बाहेक 'नेपालं' नेपालभाषा सम्बन्धी गतिविधिया समाचार टिप्पणी नं बिइगु, या:गु दु, तर तत्कालीन 'पासा' पत्रिकां थें समसामयिक राजनैतिक घटनाया टिप्पणी धा:सा या:गु मदु ।

आर्थिक अभावं दिइमाःगु 'नेपाल' पत्रिकायात हानं न्हूगु व्यवस्था यानाः पिकायेगु जुसेंलि थ्व पत्रिकां अप्वः धया थें अनुसन्धानात्मक लेखयात थाय् बियाहल । साहित्य ख्यलय् विशेष योगदान दुपिं व्यक्तित्वतयगु नामं विशेषांक पिकायेगु ज्या नं थ्व नेपालं यानाहल । थथे विशेषांक पिदंपि व्यक्तित्वत खः - हायन्स जोर्गेनसन, चित्तधर 'हृदय', रत्नध्वज जोशी, मोतिलक्ष्मी, मणिहर्ष ज्योति, ठाकुरलाल मानन्धर आदि ।

५) **नेपालभाषा पत्रिका** (ने.सं. १०७५-११०३) :- नेपालभाषा पत्रिका नेपालभाषाय् दकले न्हापांगु समाचार प्रधान पत्रिका खः । ने.सं. १०७१ या प्रजातन्त्र लिपा वःगु हिउपालं नेपालभाषाया पत्र-पत्रिकाया प्रकाशनय् नं सकारात्मक प्रभाव लाकल । प्रजातन्त्र न्ह्यः नेपालभाषां बुद्ध धर्म / बुद्धधर्म व नेपालभाषा (ने.सं. १०४५-१०५०), धर्मदूत (ने.सं. १०६१-१०६८), धर्मोदय (ने.सं. १०६७-१०८०) जक पिदंगुली प्रजातन्त्र पश्चात 'थौंकन्हे' (ने.सं. १०७१-१०७७) नेपाल (ने.सं. १०७२-१०७६), पासा (ने.सं. १०७३-१०७५), आदि पत्रिका नं पिदन, तर थ्व फुक्क पत्रिकां साहित्यिक व धार्मिक खँयात जक नेपालभाषाया ख्यलय् छ्यलेगु यात । पासा बाःछिपतिं छुं भचा समाचारयात थाय् बिल, न्हिपौ कथं ने.सं. १०७७ स कृष्णचन्द्र सिंह प्रधानया सम्पादकत्वय् स्वलाति पिदनाः अथें दिनावन । न्हिपौ पिकायेगु अःपुगु ज्या मखु धैगु अनुभव थ्व पत्रिकां याके बिल । नेपालभाषाय् प्रचार तथा राजनैतिक समाचार पत्रिकाया अभाव अथें ल्यना हे च्वन । थथे न्हिपौ पिकायेगु आवश्यकता तत्कालीन नेपालभाषा भाषिपिंसं अनुभव यानां नं पिकायेगु आँट याये मफयाच्वंगु स्थितिइ, राणाशासनया जर्जर इलय् नं 'नेपाली विहार' सफू पिकयाः क्रान्तिकारी पलाः छिनादीम्ह भाषानुरागी फत्तेबहादुर सिंहजुं न्हिपौ 'नेपालभाषा पत्रिका' पिकयाः अझ मेगु क्रान्तिकारी पलाः छिनादिल । 'नेपालभाषा पत्रिका' प्रकाशन तत्कालीन नेवाःतयगु निंतिं छगू गौरव व प्रतिष्ठाया विषय जुयाबिल । नेपालभाषाय् मेमेगु साहित्यिक पत्रिका छगूयां लिउ मेगु पिदं थें 'नेपालभाषा पत्रिका' यां लिउ मेमेगु नं न्हिपौ पिदने मफुगुलिं, नेपालभाषा पत्रिकायात न्ह्याथें यानासां म्वाकातयेमाःगु व थकाकां वनेमाःगु आवश्यकता नेवाःतय्सं वाःचायेकल ।

छम्ह व्यक्ति विशेषं बुखँ प्रधान 'न्हिपौ' पिकायेगु धयागु कम आँट व कम परिश्रमया खँ मखु । तर फत्तेबहादुरजुं थ्व ज्यायात न्ह्याकां त्वःतादिल । नीन्हय्दँ तक 'नेपालभाषा पत्रिका'यात प्रकाशनय् हयेगुली सफल जुयादिल । सिरास बाज्या (सिद्धिदास) पाखें मांभाय्यात नं मां भाःपा सेवा यायेगु हःपाः कयादीम्ह फत्तेबहादुरयात नेपालभाषाया न्हिपौ पिकायेगु प्रेरणा धाःसा स्वामि कृष्णानन्द पाखें वःगु खनेदु । नेवाःत धयापिं साम्प्रदायिक, नेवाःभाय् असभ्य खः धकाः वकालत यानाजूपिं तत्कालीन अवसरवादी, संकुचित बिचाःयापिं साहित्यकारत पाखें मर्माहित जूम्ह मातृभाषानुरागी फत्तेबहादुरयात 'यदि छिमि थःगु भाषा थकायेगु इच्छा दःसा व भासं छगू न्हिपौ पिका' (तमोट, ने.सं. ११०० : पृ ४९) धयागु साहुति स्वामि कृष्णानन्दं बिल । थ्व हे साहुति कथं फत्तेबहादुरजुं छुं संघ संस्था पाखें मखु थः हे याकःचां सां न्हिपौ पिकायेगु तःधंगु ज्या यानादिल । अले थ्व न्हिपौया नां नं 'नेपालभाषा पत्रिका' धकाः नेपालभाषायात 'नेवारी' धायेमाः धाइपिं उगु ईया साम्प्रदायिकत नाप प्रतिकार यायेकथं तयादिल । नेपालभाषा पत्रिका पिकायेत दर्ता जूगु पीन्हुति लिपा थः मां देवलानी (ने.सं. ९९७-१०४८) मदुगु तिथिया दिनय् लाकाः फत्तेबहादुर सम्पादक जक मखु प्रकाशक नं थः हे जुयाः ने.सं. १०७५ ञंलागा पारु कुन्हु नेपालभाषा पत्रिका पिकयादिल । सम्पादक फत्तेबहादुर खःसां सहसम्पादक रे.न स्यस्यः, अनं लिपा सहसम्पादकत हिहिउँ वन । गथे : - दिल्लीबहादुर श्रेष्ठ, माणिकलाल श्रेष्ठ आदि । खयेत ला नेपालभाषा पत्रिका छम्ह व्यक्ति विशेष फत्तेबहादुरया नामं प्रकाशित जूगु खःसां थ्व पत्रिका पिकायेत ७२ म्ह मनूतय्सं छुँ आर्थिक ग्वहालि याःगु खँ थ्व हे पत्रिकाया दँ ४ : १ स प्रकाशित जूगु दु । थथे नीनिदँ तक थ्व पत्रिका फत्तेबहादुरया नामं प्रकाशित जुइधुंकाः लिपा ने.सं. १०९७, कौला - ५, दँ २३:१३ निसें नेपालभाषा पत्रिका पिकायेगु अभिभारा नेपालभाषा पत्रिका समितिं काल । थ्व समितिया दुजःपिं खः - फत्तेबहादुर सिंह, माणिकलाल श्रेष्ठ, पद्मरत्न तुलाधर, दुर्गालाल श्रेष्ठ, विष्णु चित्रकार व भूषणप्रसाद श्रेष्ठ ।

नेपालभाषा पत्रिका छगू समाचार प्रधान न्हिपौ खः, न्हिपौ जूगु नातां राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय समाचार पितबिइगु थ्व पत्रिकाया मू ज्या खः, अथे खःसां थ्व नेपालभाषायागु जूगुलिं थुकिं नेपालभाषाया भाषिक, साहित्यिक, सांस्कृतिक विषय सम्बन्धी बुखँ पिकयाः, लेख रचनात दुथ्याकाः नेपालभाषाया साहित्यया संरक्षण सम्वर्द्धनय् नं महत्वपूर्ण तिबः बिउगु दु । नेपालभाषाया माध्यमं देश विदेशया बुखँ न्ह्यब्वयाः नेपालभाषायात अप्वः प्रचार जुइके ब्यूगु दु । अप्वःसित थ्व भाय् सयेकेगुली उत्प्रेरित याःगु दु । नेवाः जाति नेपालभाषा सम्बन्धी जः हवलेगुली नं महत्वपूर्ण भूमिका म्हितूगु दु । नेपाली, अंग्रेजी भाषां जक न्हिपौ पिदनाच्वंगुलिइ नेपालभाषा पत्रिकाया प्रकाशनं नेवाःत म्वानाच्वंगुया परिचय जक मखु, नेपाः विविध भाषाभाषीया नं देश खः धयागु खँ नं क्यनाब्यूगु दु । थुकथं नेपालभाषा पत्रिकां नेपालभाषाया पत्रकारिताय् नापं नेपाःया पत्रकारिता ख्यलय् थःगु थाय् कायम यायेफत । आर्थिक संकटया नापं मेमेगु नं आपालं समस्या फयाः नं थ्व पत्रिका नीन्हय्दँ तक पिहां वया हे च्वन लिपा ने.सं. ११०३ स फत्तेबहादुर मदये धुंकाः निला तक पिदनाः थ्व पत्रिका दिनावन ।

६) **भी** (१०७८) :- नेपालभाषाया न्हापां न्हापां पिदंगु लय्पौ मध्ये प्यंगूगु लय्पौं 'भी' खः । थ्व पत्रिका न्हापां ल्हातं च्वयाः पिकयाः लिपा थासा आखलं ने.सं १०७८ स मोहननारायणया सम्पादकत्वय् नेपालभाषा विकास मण्डल थाय्मदु पाखें पिदंगु खः । लिपा थ्व पत्रिकाया सम्पादन यायेगु ज्या भाजु हेमवज्र वज्राचार्य याना दिल । न्हापां न्हापां थ्व 'भी' पत्रिकायात पितहयेत पत्रिकाया व्यवस्थापन अझ वितरणया ज्या तकं तीर्थलाल 'नःघःभनी' व चित्तधर 'हृदय'जुं

यानादीगु खः । लिपा भूषणप्रसाद श्रेष्ठं पत्रिकाया सम्पादनया ज्या यानादिसेंलि थ्व पत्रिकाय् भचा आपाः लेख च्वन । तर ने.सं ११०५ दँ २७ थ्यं ल्याः २०३ थ्यंकाः थ्व पत्रिका खने मदयावन ।

झी पत्रिकाया पँ नेपालभाषाया मेमेगु पत्रिकाया तुलनाय् भचा चिकिचापँ, तर अथे खयां नं थ्वया स्तरीयता म्हो धाये मज्यू । नेपालभाषा, साहित्य, संस्कृतिया बिकास तातुनाः पिदंगु थ्व 'झी' लय्पतिं नं नेपालभाषा साहित्यया विधागत विकासया नापं भाषिक सांस्कृतिक ख्यलय् जागरण हयेगुलिइ नं महत्वपूर्ण भूमिका म्हितूगु दु । कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान, रत्नध्वज जोशी, कमलप्रकाश मल्ल, जनकलाल वैद्य, माधवलाल कर्माचार्य थेज्याःपिं समालोचकतय्गु लेख थुकी पिदंगु दुसा चित्तधर 'हृदय' 'तीर्थलाल नःघःभनी' राजा शाक्य मथुराकृष्ण सायमिपिनिगु बाखं नं झी पत्रिकायात रोचक व आकर्षक जुइका बिउगु दु । झी पत्रिकां नेपालभाषाया आधुनिक च्वमितय्गु रचना जक मखु, प्राचीन साहित्ययात नं ब्वयेगु याःगु दु । थ्व हे भ्वलय् मल्लकालया म्ये, बाखं नं थ्व पत्रिकां इलय् ब्यलय् न्ह्यब्वःगु दु । झी पत्रिकाय् पिदंगु सम्पादकीयं नं समाजय् भाषिक सजगता नापं अनुरांग ब्वलंकेगुलिइ नं गाकं तिबः ब्यूगु दु । इलय् ब्यलय् झी पत्रिका विशेषांक नं पिकायेगु याःगु दु, थथे पिकाःगु विशोषांक मध्ये मिसा विशोषांक उल्लेख याये वहःजू ।

७) **सितु** (ने.सं १०८४) :- च्वसापासाया पत्रपत्रिका पिकायेगु आज्जु कथं पिदंगु निगूगु 'पौ' 'सितु' निलापौ खः । सितु छगू विशुद्ध साहित्यिक पत्रिका खः । थ्व पत्रिका दकलय् न्हापां च्वसापासाया मू संस्थापक भाजु **प्रेमबहादुर कसाःया** सम्पादकत्वय् ने.सं १०८४ स पिदंगु खः । लिपा व्यवस्थापक सम्पादक कथं **भूषणप्रसाद श्रेष्ठजुं** व वयां लिपा **पूर्णबहादुर वैद्यजुं** थुकिइ ज्या यानादिल । आर्थिक समस्याया कारणं सितुया प्रकाशनय् नियमितता बिइमफुगुलिं थुकिया व्यवस्थापकतय्सं थ्व पत्रिकाया संरक्षक सहसंरक्षकत दयेकाः छगू स्थायी कोषया व्यवस्था यायेगु योजना दयेकूगु खः, तर थ्व ज्या पूवंके मफुनि । थीथी कारणं थौं थ्व पत्रिका दिनाच्वंगु दु ।

ने.सं १०८४ निसें पिदंगु सितु पत्रिका ने.सं. १११० या दुने अर्थात २६ दँया दुने ७७ गू अंक पिदन गुकी न्यागू अंक विशेषांक कथं पिदंगु दु - 'धर्मआदित्य धर्माचार्य स्मृति' विशेषांक (ने.सं १०८५), लेनिन सछिदँ बुदिं विशेषांक (ने.सं १०९०), बाखं विशेषांक (ने.सं १०९०), नाटक विशेषांक, अनुवाद विशेषांक (ने.सं १०९२) । नेपालभाषा भाषिक, साहित्यिक, सांस्कृतिक विकासया तातुनाः पिदंगु थ्व पत्रिकां छखे प्राचीन साहित्य वाङ्मययात म्हसीके बिइगु याःगु दुसा मेखेर न्हूपिं पुलांपिं फुक्कं च्वमितय्गु च्वसुयात पत्रिकाय् थाय् बियाः नेपालभाषाया साहित्य धुकू जायेकेत तिबः ब्यूगु दु । थुकिं यानाः नेपालभाषाय् आपालं न्हून्हूपिं च्वमित खने दयावल । जगदिश चित्रकार, इन्द्र माली, आदि 'सितु' पत्रिकां परिचित याकूपिं समालोचकत खःसा हरिशंकर रंञ्जितकार, राजा

शाक्य, भूषणप्रसाद श्रेष्ठ, मोतिलक्ष्मी शाक्य, दुर्लभलाल सिंहपिं सितु पत्रिकां म्हसीकूपिं बाखंच्वमित खः । अथे हे नेपालभाषाया काव्यय् न्हूगु ह्यूपाः हःपिं पूर्णबहादुर वैद्य, आनन्द जोशी, आदि आधुनिक कविपिंत न्हापां पिब्वयेगु ज्या नं थ्व हे सितु पत्रिकां यात गुगु चित्तधरया पालय् नेपाल पत्रिकां याये मफुगु खः । अथे हे प्राचीन साहित्य तथा वाङ्मय नाप परिचित याकेगु भ्वलय् थीथी प्राचीन कवि कवयित्रिपिं -सिद्धिनरसिंह मल्ल, जयप्रकाश मल्ल, कुमुदिनी देवी, अभयानन्द आदि पिनिगु ६५ पुं मल्याक पुलांगु म्ये थ्वं पत्रिकां पितहःगु दु सा, २२ पुं मल्याक पुलांबाखं, न्यँकँबाखं पिब्वःगु दु । प्राचीन दानपत्र, क्रयपत्र आदियात नं अभिलेख न्ह्यब्वयेगु भ्वलय् पत्रिकाय् ब्वयेगु याःगु दु । थथे सितु पत्रिकाय् प्राचीन साहित्य वाङ्मय पिब्वयेगु ज्या विशेष यानाः प्रेमबहादुर कसाः, छत्रबहादुर कायष्ठ, कमलप्रकाश मल्ल, जनकलाल वैद्य आदिपिंसं यानादीगु खः ।

सितु पत्रिकां साहित्यिक रचना जक मखु, भाषाशास्त्र सम्बन्धी रचना नं पिकयाः नेपालभाषाया भाषिक स्वरुप, स्थिति ब्वयेगु याःगु दु । नापं थ्वयात स्तरीयता बिइगु निंतिं नं पत्रिका मार्फत सहलह ब्याकेगु ज्या नं जूगु दु । थुकथं नेपालभाषा व थ्वया साहित्यया विकासय् सितु पत्रिकां महत्वपूर्ण योगदान बिउगु दु ।

च्वय् उल्लेख जूगु पत्रपत्रिका बाहेक थौं नेपालभाषाय् थ्वया भाषा, साहित्य, संस्कृतिया प्रचार प्रसार यायेगु तातुनाः आपलं न्हिपौ, वाःपौ लय्पौ, ऋतुपौ, दँपौ, हवाइपौ आदि पिदनाच्वंगु दु, थुपिं बाहेक थौंकन्हय् थीथी जिल्ला तथा क्याम्पस आदि पाखें नं थःपिनिगु परिचय कथं पत्रपत्रिका पिकायेगु याना वयाच्वंगु दु ।

संस्थागत विकासया न्हापां न्हापांगु पलाः

२००७ सालयागु जनक्रान्तिं राणातय्गु १०४ दँ तकयागु स्वेच्छाचारी हुकुमी शासनया अन्त यानाः नेपालय् प्रजातन्त्र नीस्वन । प्रजातन्त्रया स्थापनां राजनैतिक ख्यलय् जक मखु, देया साहित्यिक ख्यलय् नं हिउपाः हल । धार्मिक, सांस्कृतिक ज्याखँयात न्ह्याबलें मंकाः रुपं न्ह्याकिइपिं नेपालभाषा भाषितय्सं भाषिक जागरण तथा साहित्यिक उत्थानया निंतिं नं संस्थागत लँपु हे ज्वन । थ्व हे कथं भाषा साहित्य व सांस्कृतिक उत्थानया निंतिं नेपालभाषाया प्रारम्भिक संस्थात - (१) प्रेमबहादुर कसाःया मू संस्थापकत्वय् स्थापना जूगु **च्वसापासा** (२) चित्तधर 'हृदय'या मू संस्थापकत्वय् स्थापना जूगु **नेपालभाषा परिषद्** न्ह्यथने बहजू ।

च्वसापासा (ने. सं १०७०)

च्वसापासा ने.सं १०७० स स्वांयाः पुन्हिकुन्हु कलकत्ताय् स्थापना जूगु छगू साहित्यिक संस्था खः । थुगु इलय् **धर्मोदय** पत्रिका साहित्यिक पत्रिकाया रुपय् पिदना च्वंगु दु सां थ्वया घोषित उद्देश्य बुद्ध धर्मया प्रचार प्रसार यायेगु खः । उकिं नेपालभाषाया प्रचार प्रसारया नापं थ्वया रचनात्मक व सृजनात्मक साहित्यिक गतिविधि अप्व अप्वः न्ह्यज्याकेत कलकत्ताय् निर्वासित जुया च्वनादीम्ह **प्रेमबहादुर कसाः** व **मदनलोचन सिंह** जानाः च्वसापासाया स्थापना यानादिल । थःगु देय्या शक्ति सम्पन्न, उत्साही व लगनशील ल्याय्म्हतय्गु पाखें सृजनात्मक एवं रचनात्मक ज्या न्ह्याकाः नेपालभाषा व थ्वया साहित्ययात याकनं उन्नत याकेबिइगु उद्देश्यं थ्व संस्थाया स्थापना जूगु खः । थ्व संस्थाया वास्तविक तातुना ला नेपालभाषाया लेखकपिनिगु छगू संघ दयेकेगु खः । नेपालभाषाया सफू पिकायेगु नापं थ्व भासं च्वयेगु ब्वनेगु संस्कार दयेकेगुयात हे थ्व संस्थां थःगु न्हापांगु आज्जु कथं ब्वल । थथे कलकत्तां पासापिंत थःपिनिगु संस्थाया उद्देश्य न्ह्यब्वया पौ च्वयाः च्वसापासायात अप्वः संगठित यायेगु निंतिं प्रचार प्रसार यात । भारतय् ब्वनाच्वंपिं तत्कालीन नेपाली विद्यार्थीत, ल्हासा कोथी वनेत कलकत्ता जुयाः वनीपिं ल्हासा नेवाःतय्सं च्वसापासायात ग्वाहालि यायेगु बचं बिल । स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ, सत्यमोहन जोशी, धूस्वां सायमि, आशाराम शाक्य

आदिपिं नं थुकिया सदस्य जुयाः च्वयेगु, च्वकेगुली सक्रिय रुपं ग्वाहालि यानादिल ।

२००७ सालय् क्रान्ति लिपा, निर्वासित जुयाच्वनादीपिं च्वसापासाया संस्थापकपिं नं नेपाः दुहां वल, अले नेपालभाषाया प्रचार प्रसारया ज्याय् तिब्रता वल । थःगु आज्जु कथं ज्या यायां थ्व संस्था न्ह्यज्यात । च्वसापासां आः तकया दुने याःगु ज्याखँ थथे खः -

सफू प्रकाशन :- च्वसापासां थःगु उद्देश्य कथं नेपालभाषा साहित्यय् अभाव जुयाच्वंगु थीथी सृजनात्मक, रचनात्मक कृतियात प्रकाशनय् हयेगु ज्या यात । थथे च्वसापासां प्रकाशन याःगु छुं छुं सफू खः - **समालोचनाया सिद्धान्त, सिद्धिदास छगू विवेचना, मिसा, अम्बपाली, रत्नेश्वरया प्रादुर्भाव, न्हूपुखू, बाखं म्ये, ती बाखंपुचः**, आदि आदि । च्वसापासाया हे सक्रियताय् थौं जापानया टोयोटा फाउण्डेसनया ग्वाहालिं पुलां पुलांगु सफूया संरक्षणया नापं पुलांगु भाषाया कोश दयेकेगु ज्या नं यानाच्वंगु दु । नापं थौं राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय जगतय् तकं चर्चित जुजुं वनाच्वंगु **'आशा सफूकुथि'** नांगु सफूकुथिया स्थापना, संचालन यायेगु ज्याय् नं च्वासापासां सक्रिय भूमिका म्हितूगु दु ।

पत्रिका प्रकाशन :- पत्रपत्रिका मध्ये वाःपौ, लय्पौ गुगु प्रकाशन यायेफत व पिकायेगु ग्वसाः कथं ने.सं १०७३ स **'पासा'** वाःपौ **च्वसापासां** पिकाल । ने.सं. १०७७ स **कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानया** सम्पादकत्वय् स्वला तक न्हिपौया रुपय् नं थ्व पत्रिका पिदन । थ्व पत्रिकां साहित्यिक लेख रचना बाहेक समसामयिक राजनैतिक गतिविधिया बुखँ नापं टीका टीप्पणी नं यायेगु यात । **'पासां'** समसामयिक घटनायात कयाः टिका टिप्पणी यायेगुया नापं तत्कालीन च्वमितय्गु बाखं, निबन्ध, चिनाखँ, भाषा, संस्कृति, विज्ञान आदि सम्बन्धी लेख रचना नं पिब्वयाः नेपाभाषायात न्ह्यज्यायेगुलिइ तिबः बिल । तर पासा पत्रिका ताः ई तक पिदने मफुत । थ्वया पलेसा लिपा **'सितु'** निला पौ ने.सं १०८४ निसें पिदन । सितु पत्रिका नं ५४ अंक तक पिदनाः दिनावन । थुकियात हानं पुर्नव्यवस्था यानाः पिकायेगु कुतः जूसां बांलाक पिकाये फुगु मदुनि ।

ऐतिहासिक साहित्यिक सम्मेलन न्यायेकूगु :- ने.सं १०७३ स च्वसापासाया तत्वावधानय् हनुमान ध्वाखाय् स्वन्हु यंकं नेपालभाषाया छगू ऐतिहासिक साहित्य सम्मेलन जुल । थ्व सम्मेलनं नेपालभाषाया चकंगु भविष्ययात ब्वयाबिल, अले नेपालभाषा छगू सम्पन्न भाषा खः धयागु खँ उगु ईया मेमेपिं बुद्धजीवितय्त नं थुइकेबिल । नेपालभाषाय् विधागत दृष्टिं अभाव जुयाच्वंगु **उपन्यास** (मिसा) व **नाटक** (अम्बपाली) यात नं सम्मेलनय् सिरपाः बिल ।

नेपालभाषायात प्रचार प्रसारया ज्याय् छ्यलेगु कुतः:-वि.सं २००७ सालय् रेडियो नेपालया स्थापना जुसेंलि नेपालभाषां नं **समाचार** बिइगु ज्या जुल । थथे

रेडियो नेपाल नेपालभाषां समाचार प्रसारण याकेगुलिइ च्वसापासाया नं तःधंगु ल्हाः दु । अथे हे थःगु संस्कृति रेडियो मार्फत प्रसार यायेगु भ्वलय् मेमेगु भाषा नापं नेपालभाषायात नं '**जीवन दबू**' कार्यक्रमय् ने.सं. १०८० स दुथ्याकल । तर अफसोचया खँ खः, नेपालभाषां रेडियो नेपाल समाचार बिइगु वि.सं २०२२ स दिकाबिल । 'जीवन दबू' कार्यक्रम नं ने.सं. १०९१ दँ लिपा दिकाछ्वत ।

शिक्षण संस्थाय् नेपाभाषा दुथ्याकेगु कुत :- एस.एल.सि.या पाठ्यक्रमं निसें एम. ए.या पाठ्यक्रमय् तक नेपालभाषा विषययात दुथ्याकेगु निंतिं तिबः बिइगु ज्याय् च्वसापासाया योगदान नं म्हो मजू । थज्याःगु हे प्रयास कथं वि.सं. २०११ साल निसें नेपालभाषा विषय कयाः एस.एल.सि. जाँच बिइदत सा, २०१८ सालं निसें महाविद्यालय, २०३९ सालं निसें विश्वविद्यालय नेपालभाषा विषययात दुथ्याकल । फलस्वरुप च्वसापासां थम्हं पठनपाठनया निंतिं फक्व पाठ्यसफू नं पिकयाहल । अथे हे नेपालभाषाया अप्वः अध्ययन अनुसन्धान यायेगु उद्देश्यं जापानया टोयोटा फाउण्डेशन पाखें प्रोजेक्ट कायेगुली नं च्वसापासां सक्रिय भूमिका म्हितूगु दु । थ्व प्रोजेक्ट कथं (१) नेपालभाषाया पुलांगु, न्हूगु शब्दकोश दयेकेगु, (२) नेपालभाषाया सफू मेमेगु भाषाय् अनुवाद यायेगु व मेमेगु भाषाया सफू नेपालभाषाय् अनुवाद यायेगु (३) पुलांगु सफूया संरक्षण संवर्द्धन यायेगु, अले थुकिया धलःपौ दयेकेगु ज्या जूगु दु ।

नेपालभाषा सेवा याःपिंत हंगु :- नेपालभाषा व थ्वया साहित्य उत्थानया निंतिं विशेष योगदान ब्यूपिंत कदर, सम्मान याये कथं च्वसापासां विभिन्न उपाधि नं थीथी अवसरय् ब्व्छाःगु दु । गथे -

चित्तधर 'हृदय' - साहित्य शिरोमणि
प्रेमबहादुर - भाषानिभाः
स्वयम्भू लाल - भाषाजवाः
रमापति राज शर्मा - भाषाजवाः
सिद्धिचरण - कविरत्न
धर्मआदित्य धर्माचार्य - भाषाजवाः
धूँस्वां सायमि - साहित्य सुता
रत्नध्वज जोशी - भाषाजवाः
धर्मरत्न यमि- कविरत्न
सत्यमोहन जोशी - भाषारत्न आदि ।

सिद्धिदास बुदिं हंगु :- सिद्धिदासया १०० दँ बुदिंया लसताय् च्वसापासाया तत्वावधानय् स्वन्हु ने.सं. १०८७ स नेपालभाषाय् दकलय् न्हापांगु कार्यगोष्ठी जुल । (१) सिद्धिदासया जीवन दर्शन (२) सिद्धिदासया काव्य प्रवाह (३) सिद्धिदासया नेपालभाषाया काव्य सृजना या धाः विषयस स्वम्ह विद्वानतयूसं

कार्यपत्र न्ह्यब्वल । अथे हे थ्व हे बुदिंया लसताय् सफू प्रदर्शनी, सफू पिकायेगु ज्या नं जुल ।

व्याकरण गोष्ठी :- नेपालभाषाया च्वज्याय् एकरुपता हयेगु निंतिं च्वसापासाया तत्वावधानय् लच्छि यंकं व्याकरण गोष्ठि जुल । भीगु भाषाय् मछिना च्वंगु विषयया अर्थात वाद-विवाद जुयाच्वंगु विषयस बिचार विमर्श, कार्यपत्र प्रस्तुत यायेग ज्या जुल । थन निर्णय जूगु खँ भाजु राजा शाक्यया सम्पादकत्वय् '**सहलहया सुलचं**' (ने.सं. १११०) नामं सफू नं पिदन ।

श्रेष्ठ सिरपाः प्रदान :- स्वयम्भूलालजुं स्थापना यानादीगु **श्रेष्ठ सिरपाः** प्रदान यायेगु अभिभारा नं च्वसापासां हे क्वबिल । श्रेष्ठ सिरपाः दकलय् न्हापां लःल्हाःगु सफू केदारमान 'व्यथित'या '**छ्वास**' काव्य खः । थौं तकया दुने ३२ म्ह च्वमितयूत थ्व संस्थां श्रेष्ठ सिरपाः लःल्हाये धुंकूगु दु ।

नेपालभाषा परिषद् (ने.सं १०७१)

ने.सं. १०७० स प्रजातन्त्रया उदय जुसेंलि नेपालभाषा साहित्य उत्थानया निंतिं संस्थागत धंगं पलाः छिइगु ज्या जुल । थ्व हे कथं **साहित्य सेवा खलः** (ने.सं १०७०), **नेपालभाषा साहित्य मन्दिर** (१०७३), **नेपालभाषा विकास मण्डल** (१०७४), आदि नामं विभिन्न साहित्यिक संस्था स्थापना जुल । थथे स्थापना जूगु संस्था मध्ये दकलय् विधिवत रुपं नीस्वंगु न्हापांगु संस्था **नेपालभाषा परिषद** खः । न्हापांनिसें साहित्य सेवाय् सक्रिय जुया च्वनादीपिं चित्तधर 'हृदय', फत्तेबहादुर सिंह, लोकमान सिंह, ठाकुरलाल मानन्धर, प्रेमबहादुर कसाः, सिद्धिचरण, रत्नध्वज जोशी, हृदयचन्द्रसिंहपिं मूदुजः जुयाः ने.सं १०७१ स थ्व संस्थाया स्थापना याःगु खः । थःगु स्थापनाकालय् थ्व संस्थां थःगु आजु थुकथं न्ह्यब्वःगु दु :-

(१) नेपाल संस्कृतिया जः थःगु राष्ट्र दुने व पिने पिब्वयेगु
(२) नेपालभाषा साहित्ययात ब्वलंकेगु । थुकिया निंतिं सफू पत्रिका पिकायेगु ।

थज्याःगु विशुद्ध भाषा साहित्य उत्थानया आजु तातुनाः स्थापना जूगु थ्व नेपालभाषा परिषदं थौंतकया दुने नेपालभाषा साहित्यया विकासया निंतिं आपालं महत्वपूर्ण ज्या याःगु दु ।

शिक्षण संस्थाय् नेपालभाषायात मान्यता बिइकेगु कुतः :- **नेपालभाषा परिषदया** प्रयासं लोकमानसिंह शिक्षा सहसचिव जुया च्वनादीबलय् ने.सं १०७५ सालय् एस.एल.सि.या पाठ्यक्रमय् नेपालभाषायात नं दुथ्याकेगु जुल । खयेत ला

पठन पाठनय् नेपालभाषायात दुथ्याकेगु ग्वसाः धर्मआदित्य धर्माचार्यं हे ग्वये धुंकूगु खः तर थथे खयां नं नेपाल अधिराज्यय् नेपालभाषायात एस.एल.सि.या पाठ्यक्रमय् दुथ्याके बिइगु ज्या थ्व हे संस्थाया कुतः पाखें जुल । नेपालभाषा परिषदं बीरगंजया नेपाल राष्ट्रिय विद्यापिठय् नेपालभाषा दुथ्याकेत पाठ्यक्रम दयेकेगु नापं परीक्षा कायेगु अभिभारा नं थम्हं हे क्वबिल । थौं महाविद्यालय जक मखु विश्वविद्यालय अभ्न विद्यावारिधी तकं नेपालभाषा दुथ्याकेगु ज्याय् "नेपालभाषा परिषदं" थम्हं फुगु कुतः याःगु दु ।

सफू प्रकाशन :- विद्यालयय्, महाविद्यालय्, अभ्न विश्वविद्यालय नेपालभाषा दुथ्याकेगु क्रमय्, थुकियात माःगु पाठ्य समाग्री ताःलाकेगु ज्या नं नेपालभाषा परिषदं थम्हं हे क्वबिल । थ्व हे भ्वलय् नेपालभाषा परिषदं **गद्य पुचः**, **पद्य पुचः**, **बाखं पुचः**, **न्हू बाखं पुचः**, **भ्नीगु साहित्य**, **नेपालभाषाया जातः**, आदि सफू अनेक आर्थिक समस्याया बाबजूद नं पिकया तुं यंकल । थ्व संस्थां मेमेगु भाय्या बांबांलाःगु महत्वपूर्ण छुं सफू नेपालभाषाय् भाय् हिइके बिलसा, नेपालभाषाया बांबांलाःगु छुं सफू नेपाली, हिन्दी, अंग्रेजी आदि भाषां भाय् हिइके बियाः थःगु भाषा साहित्ययात न्यंकभनं थ्यंकेगु नं कुतः यात । तिर्थराजया 'आखे' नेपालभाषाय् अनुवाद जूगु सफू मध्ये छगू लुमंके बहगु सफू खःसा **नेपालभाषाया नःलि कविता** संग्रहयात अंग्रेजीइ अनुवाद नं यानाः 'Poems of Today' नामं पिकासेंलि नेपालभाषाया अंग्रेजी भाषाय् अनुवाद जूगु न्हापांगु कविता सफू थ्व हे जुल । थौं तकया दुने थ्व संस्थां ७८ सफू पिकयाः नेपालभाषाया साहित्य सम्बन्धी दकले अप्वः सफू पिकाःगु संस्था जूगु दु । थ्व संस्थां पिकाःगु **चित्तधर स्मृति ग्रन्थ** ने.सं. (११०४) यात साभ्ना पुस्तक प्रदर्शनीं उगु दँया नेपाःया दकलय् बांलाःगु सफू धकाः '**रजत पत्र**' तकं प्रदान याःगु दु ।

पत्रिकाया प्रकाशन :- नेपालभाषाया वाङ्मय, साहित्य, संस्कृति उत्थान यायेगु ज्याय् **नेपालभाषा परिषद**या तसकं मूवंगु ज्या पत्रिकाया प्रकाशन नं खः । थ्व परिषद पाखें ने.सं १०७२ स **नेपाल** नांगु ऋतुपौ पिहां वल । नेपालभाषाया ख्वाःपाः, नेपाल संस्कृतिया जः धकाः पौया द्यबलय् च्वयातइगु थ्व '**नेपाल**' पत्रिका तत्कालीन **धर्मोदय** पत्रिका स्वयां नं अप्वः परिस्कृत व स्तरीय जू । विशेष प्रौढ लेखकतय्त थाय् बियातइगु थ्व पत्रिकां नेपालभाषाया निबन्ध व समालोचना विधा ब्वलंकेत महत्वपूर्ण योगदान बिउगु दु । 'नेपाल' पत्रिका ने.सं १०७६ स पिकायेगु बन्द जूसां हानं थ्व पत्रिका पिकायेगु ज्या थौं कन्हे जूगु दु । थथे पत्रिका पिकाइबलय् ईब्यः कथं साहित्यिक व्यक्तित्वपिनिगु नं विशेषांक पिकायेगु थें ज्याःगु महत्वपूर्ण ज्या नं परिषदं याःगु दु ।

सिरपाः प्रदान :- सफू पत्रपत्रिकाया प्रकाशन बाहेक थ्व संस्थां भाषा साहित्य संस्कृति ख्यलय् महत्वपूर्ण योगदान बिउपिं व्यक्ति, संघ वा संस्थायात

नेपालभाषा परिषदया संस्थापक दुजः स्व. चित्तधरया नाम **चित्तधर सिरपा** : (ने.सं. ११०९) अथे हे निबन्ध क्षेत्रय् विशेष योगदान बिउम्हेसित स्व. ठाकुरलाल मानन्धरया नामं **ठाकुरलाल सिरपा** (ने.सं ११०९) नं दँय् छकः लःल्हायेगु याःगु दु । अथे हे मोतिलक्ष्मीया नामं स्थापना जूगु निदँय् छकः मिसा च्वमिपिंत प्रदान याइगु **मोतिलक्ष्मी सिरपाः** - ने.सं. १११९) नं थ्व हे संस्थां प्रदान यायेगु अभिभारा क्वबूगु दु ।

थुकथं '**च्वसापासा**' व '**नेपालभाषा परिषद्**' नेपालभाषाया भाषा साहित्य संस्कृति उत्थानया उदेश्यं स्थापना जूगु नेपालभाषाया न्हापांगु संगठनात्मक प्रयास जक मजुसे थौंतकं नं निरन्तरता बिया वयाच्वंगु संगठन नं खः । थ्वयां लिपा नेवाःतय्सं थः दुनेया भाषा साहित्य तथा जातीय अनुरागयात ब्वयाः धमाधम मेमेगु संस्था नं चायेकाः संगठित पलाः न्ह्याकाहल । थौं नेवाःतय् दथुइ भाषा, जातीय अधिकारया निंतिं सः थ्वयेकीगु फुक्क खलःया मंकाः प्रतिनिधित्व जुइगु '**नेपालभाषा मंकाः खलः**' (ने.सं १०९९), नेवाः साहित्य, संस्कृति व भाषा जातीया सम्बन्धय् प्राज्ञिक स्तरया ज्या न्ह्याकीगु '**नेपालभाषा एकेदमि**' (ने.सं १११२), अले नेवाःतय्गु राष्ट्रिय स्तरया संगठन '**नेवाः देय् दबू**' तकया संगठन स्थापना जुइ धुंकूगु दु । अभ्न नेपालभाषा साहित्यया उत्थानया उदेश्य विशेष हे जक तातुनाः नं थीथी संस्था व प्रकाशनया स्थापना जूगु दु । थज्याःगु थीथी संगठन विशेष रुपं स्वनिगलय् केन्द्रित जूसां पूर्वाञ्चल, पश्चिमाञ्चलय् नं विस्तार जुइधुंकूगु दु । तर थथे खलः पुचः आपालं दुसां थौं तसकं हे म्हो जक संस्था सक्रिय जुइ फयाच्वंगु दु । सरकारी स्तरं जुयाच्वंगु पक्षपात, अले भ्नीगु जाती व भाषाया स्यनावंगु स्थितिं मर्माहित जूपिं नेवाःतय्सं छगू जोशय् वयाः थज्याःगु खलः पुचः स्वनेगु याइ, तर लिपा जोश तनेवं अथें हे लुकुविना वनिइगु स्थिति नेपालभाषाया संगठनया इतिहासय् छुं न्हूगु मखु । थुकथं थौं नेपालभाषाय् आपालं संगठन दयां नं सक्रिय रुपं भाषा साहित्यया उत्थानय् संलग्न जूगु खलः पुचः तसकं म्हो, अले सक्रिय निगू प्यंगू खलः नं विशेष रुपं प्राज्ञिक ज्याय् हे जक तक्यनाच्वंगु खनेदु । उकिं थौं नेपालभाषाय् न्हूगु खलः पुचः स्वनेगु स्वयां नं दुगु संगठनयात निं सक्रिय व सशक्त यानायंके माःगु दु ।

नेपालभाषाया सिरपाः

नेपालभाषाया आधुनिक साहित्यया निर्माणय् थुकिया विविध सिरपाःया नं महत्वपूर्ण भूमिका दु । नेपालभाषाय् **धर्मोदय सिरपाः** (ने.सं. १०६८)या स्थापनां निसें सिरपाःया परम्परा शुरु जूगु खयाः नं प्रोत्साहनया रुपय् ग्वाहालिया रुपय् लेखक वा संस्थायात आर्थिक ग्वाहालि यायेगु ज्या न्हापा नं छक्वः बक्वः जूगु खँ न्यने ब्वने दु । पुनर्जागरणकालय् कवि सिद्धिदासया काव्य प्रतिभां प्रभावित जुयाः **सिद्धिरत्न कसाःजुं** सिद्धिदासया **सज्जन हृदयाभरण** सफूयात रु ५/- ग्वाहालि याःगु खँ न्यने दुसा ने.सं १०७० स च्वसापासायात **पासा** पत्रिका पिकायेत **स्वयमभूलाल श्रेष्ठं** रु ५०००/- आर्थिक ग्वाहाील बिउगु खँ ब्वने दु । तर थथे खयाः नं च्वमितय्त इमिगु रचना वा सफूया प्रशंसा वा प्रोत्साहन कथं संस्थागत रुपं सिरपाः बिइगु ज्या **धर्मोदय** पत्रिकाया प्रकाशनं निसें जुल, अले सिरपाःया परम्पराय् निरन्तरता, विविधिता बिइगु ज्या '**श्रेष्ठ सिरपाः**'(१०७३)या स्थापना निसें जुल । थौं नेपालभाषा व थ्वया साहित्य संस्कृति संवर्द्धनया निंतिं नीस्वनातःगु छुं छुं सिरपाः थथे दु -

धर्मोदय सिरपा (ने.सं १०६८) : धर्मोदय सिरपाः नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् दकलय् न्हापांगु सिरपाः खः । **धर्मोदय सभां** नीस्वंगु थ्व सिरपाः दँय्दसं उगु दँय् पिदनीगु सर्वश्रेष्ठ सफूयात व **धर्मोदय्** लय्पतिइ दच्छिया दुने पिदंगु च्वसुयात छसिकथं १००/- तका व २५/- तका बिइगु खः । तर थ्व सिरपाः निदँ तक जक न्ह्यायेफत । अनंलि थ्व सिरपाः दिनावन ।

श्रेष्ठ सिरपा (ने.सं १०७३): श्रेष्ठ सिरपाः निजी स्तरं नीस्वंगु नेपालभाषाया जक मखु नेपाःया हे दकलय् न्हापांगु व छगू तःजिगु सिरपाः खः । थ्व सिरपाःया संस्थापक **स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ** खः । धर्मोदय लय्पतिइ पिदंगु रत्नध्वज जोशीया च्वसु '**भाषाया सिनाज्या**'पाखें थ्व सिरपाः स्वनेगु प्रेरणा कयाः स्वयम्भूलाल श्रेष्ठजुं ने.सं. १०७२ थिलाथ्व २ स थःगु नीनिदँ बुन्हि कुन्हु दां पयानाः ने.सं १०७३ निसें हे लःल्हायेगु व्यवस्था याःगु खः । स्वसः दांयागु थ्व

सिरपाः दकलय् न्हापांगु उगु दँया सर्वश्रेष्ठ सफू कथं '**छ्वास**' काव्ययात ल्ययाः केदारमान 'व्यथित'यात लःल्हाःगु खः । ऐतिहासिक **महत्व दुगु थ्व सिरपाः** आः तक स्वीम्ह कृतिकारया स्वीप्यंगू कृतिंयात बीधुंकूगु दु ।

न्हूनूपिं च्वमितय्त हःपाः बिइगु व न्हून्हुगु सफू पिथनाः नेपालभाषा साहित्य धुकू जायेकेगु पवित्र उद्देश्यं स्थापना जूगु थ्व सिरपाः शुरुइ दां स्वसः जूसां लिपा वनाः स्वद्वः तक थ्यंगु दु । ने.सं १०७८ निसें दाताया इच्छाकथं **च्वसापासा** अन्तर्गत न्ह्याना वयाच्वंगु थ्व सिरपाः नियमित रुपं संचालन यायेत ने.सं. १०७८ स हे श्रेष्ठ सिरपाः नियमावली दयेकाः नियमावली कथं थीथी विधाय् पालंपाः यानाः श्रेष्ठ सिरपाः लःल्हाना वयाच्वंगु खः । थौं तकया दुने काव्य विधाया च्यागू, बाखं विधाया न्यागू, उपन्यास खुगू, स्वंगू प्याखं, प्यंगू निवन्ध, स्वंगू प्रवन्ध व न्यागू अनुवाद सफूयात थ्व श्रेष्ठ सिरपाः लःल्हाये धुंकूगु दु । थ्व सिरपालं नेपालभाषाया च्वमितय्त जक प्रोत्साहित व कदर याःगु मजुसे विधागत विकासया निंतिं नं तिबः बिउगु दु । थथे श्रेष्ठ सिरपालं बिउगु योगदानयात मनन यानाः वयां लिपा थीथी व्यक्तिगत तथा संस्थागत रुपं नेपालभाषा व थ्वया साहित्य संस्कृति उत्थानया निंतिं मेमेगु नं आपालं सिरपाः नीस्वनेगु यानाहल । थुकथं थ्व सिरपाःया रकम थौं मेमेगु सिरपाःया तुलनाय् म्हो जूसां थ्व सिरपालं मेमेगु सिरपाः स्वनेत हःपाः बिउगु दु । नेपालभाषाया दकले न्हापांगु तःजिगु सिरपाः जूगुलिं थ्व सिरपाःया थःगु हे प्रतिष्ठा दु, ऐतिहासिकता दु ।

भ्मी प्रधान सिरपा (ने.सं १०९७) : 'भ्मी' लय्पतिइ दच्छिया दुने पिदंगु च्वसु मध्ये उत्कृष्ट च्वसुयात लःल्हाइगु कथं नीस्वंगु '**भ्मी प्रधान**' सिरपाःया संस्थापक मयजु **मन्दिरा प्रधान** खः ।

साहित्य सिरपाः (ने.सं. १०९७) : **छत्रबहादुर कायस्थं** स्थापना यानादीगु ५००/- दांया थ्व सिरपाः दँय् छगू विधाया उत्कृष्ट सफूयात बिइगु खः ।

लाकौल सिरपाः (ने.सं ११०२) : **बैकुण्ठप्रसाद लाकौलजुं** नीस्वनादीगु २०,०००/- तकाया थ्व सिरपाः निदँय् छक्वः नेपालभाषा व थ्वया साहित्यया थ्वलय् न्ह्यथनेबहगु ज्या याःम्ह व्यक्ति वा संस्थायात बिइगु खः ।

चिनिमाया सिरपाः (ने.सं. ११०५) : भाजु **केशवकुमार शाक्यजुं** नीस्वनादीगु १०००/- तकाया थ्व सिरपाः '**राजमति**' वाःपतिइ दच्छिया दुने पिदंगु च्वसु मध्ये उत्कृष्ट च्वसुयात लःल्हाइगु खः ।

करुणाकर सिरपाः (ने.सं. ११०७) : थ्व सिरपाःया संस्थापक **करुणाकर वैद्य** खः । लोक साहित्य संरक्षण यायेगु ज्याय् तिबः बिइपिंत बिइगु थ्व सिरपाःया न्हापाया रकम १०००/- तका खः । तर करुणाकर वैद्यजुया कायभाजुपिसं मेगु नं

दां तनाः थौं कन्हे थ्व सिरपाःया रकम २००००/- तका थ्यंकूगु दु। थौंकन्हय् थ्व सिरपाः निदँय् छक्वः बिइगु जूगु दु।

मूर्तिमान सिरपाः (ने.सं. ११०८) : मूर्तिमान सिरपाः लोक साहित्य परिषद् पाखें संचालन जुइगु सिरपाः खः। निदँय् छक्वः बिइगु ५०,०००।- दांया थ्व सिरपाःया संस्थापकत भाजु **रत्नमान व वयुकःया छँजःपिं** खः।

हेमराज हःपाः सिरपाः (ने.सं ११११): नेपालभाषा, साहित्य, संस्कृतिया ख्यलय् न्ह्यथनेबहगु योगदान ब्यूम्ह व्यक्ति/ संस्थायात बिइगु थ्व सिरपाया दाता लिपि तथा संस्कृतिविद् **हेमराज शाक्य** खःसा थ्व सिरपाःया रकम २५,०००।- तका खः।

गोविन्द सिरपाः (ने.सं १११५) : मदुम्ह **गोविन्दमान प्रधानया** नामय् स्थापना जूगु थ्व **गोविन्द सिरपाः**या संस्थापक भाजु **ईश्वरमान प्रधान** खःसा थ्व सिरपाःया रकम ५०,०००।- तका खः। भाषा, साहित्य, संस्कृति ख्यलय् न्ह्यथनेबहगु ज्या याःम्ह व्यक्ति वा संस्थायात बिइगु थ्व सिरपाः निदँय् छक्वः लःल्हायेगु कथं लोक साहित्य परिषद् पाखें संचालन जुइगु खः।

गौरी-अनन्त सिरपाः (ने.सं. १११६) :- च्वमितय्गु नेपालभाषाया शोधपूर्ण कृति पिथना बियाः च्वमियातं तुं उगु सफू सिरपाः स्वरुप प्रदान याइगु थ्व सिरपाःया संस्थापक भाजु **विष्णुप्रसाद श्रेष्ठ** खः।

विश्वभूमि धूस्वां सिरपाः व **मानकाजी मंकाः सिरपाः** नांजाःम्ह उपन्यासकार **धुंस्वां सायमिजुं** तःगू हे सिरपाः नीस्वनादीगु दु। उकी मध्ये नेपालभाषा साहित्ययात च्वन्ह्याकेगु ल्याखं धूस्वांजुं '**विश्वभूमि धूस्वां सिरपाः** व नेपालभाषाया कार्यकर्तातय्त हःपाः बिइगु ल्याखं '**मानकाजी मंकाः सिरपाः** नामं निगू सिरपाः नीस्वनादीगु दु।

क) **विश्वभूमि धूस्वां सिरपाः** (ने.सं १११४) - थ्व विश्वभूमि न्हिपतिइ दच्छियकं पिहांवःगु च्वसुया उत्कृष्ट च्वमियात बिइगु सिरपाः खः। थ्व सिरपाःया रकम ५०००।- खः।

ख) **मानकाजी मंकाः सिरपाः** (ने.सं १११४) - नेपालभाषाया कार्यकर्तातय्त बिइगु थ्व सिरपाःया रकम २५०००।- तका खः।

चित्तधर सिरपाः (ने.सं ११०९) : भाषा, साहित्य, कला संरक्षण यायेगु ज्याय् थःत पानाच्वंपिं मध्ये छम्हेसित ल्ययाः दँय्दस बिइगु थ्व सिरपाःया रकम

१५,०००।- तका खः। थुकिया संस्थापक **मणिहर्ष ज्योति** खःसा थ्व सिरपाःया संचालक **नेपालभाषा परिषद्** खः।

ठाकुरलाल सिरपाः (ने.सं ११०९) : नेपालभाषा परिषदं संचालन याना वयाच्वंगु ठाकुरलाल सिरपाः नेपालभाषाया निबन्ध विधाय् योगदान बिउम्ह निबन्ध च्वमियात बिइगु खः। थुकिया संस्थापक भाजु **गिरिधरलाल मानन्धर** खः।

न्हूगु विश्वभूमि सिरपाः थ्व न्हूगु **विश्वभूमि** न्हिपतिइ दच्छिया दुने पिदंगु रचना मध्ये बांलाःगु रचनायात बिइगु सिरपाः खः।

चिनिमाया सिरपाः (ने.सं ११०५) : थ्व सिरपाःया संस्थापक **केशवकुमार शाक्य** खः। **राजमती** वापौस दच्छिया दुने पिदंगु दकलय् उत्कृष्टगु च्वसुंयात बीगु १,०००।- दांया नगद पुरस्कार खः।

आशामाया सिरपाः थ्व सिरपाः '**न्हूगु विश्वभूमि**' न्हिपतिइ दच्छिया दुने मिसा च्वमिपिनिगु दकले बांलाःगु च्वसुयात बिइगु सिरपाः खः। थ्व सिरपाःया संस्थापक **आसामान ताम्राकार** खः।

नारायण इनाप सिरपाः - इनाप वाःपतिइ पिदंगु बांलाःगु रचनायात बिइगु थ्व सिरपाःया रकम ५०००।- तंकाया खः। थ्व सिरपाःया संस्थापक **लुमिन कुमार श्रेष्ठ** खः।

नेवाः हना सिरपा (ने.सं. १११५) :- थ्व भाषा, साहित्य, संस्कृतिया ख्यलय् न्ह्यथनेबहगु ज्या याःम्ह व्यक्ति वा संस्थायात बिइगु १०,०००/- दांया सिरपाः खः। थुकिया दाता भाजु **राजदास श्रेष्ठ** खःसा, थ्व सिरपाःया संचालक सक्वया **भाषा साहित्य मुंज्या** खलः खः।

मोतिलक्ष्मी सिरपाः (ने.सं. १११९): नेपालभाषा, साहित्य, संस्कृति उत्थानया ज्याय् उल्लेखनीय ज्या याःम्ह मिसा च्वमियात निदँय् छकः बीगु १५०००/ दांया सिरपाः खः। थ्व सिरपाःया दाता **डा. केशरी मानन्धर** खःसा थुकिया संचालक **नेपालभाषा परिषद्** खः।

थुपिं सिरपाः बाहेक शैक्षिक क्षेत्रय् नेपालभाषा विषय कयाः ब्वनीपिं विद्यार्थीतय्त हःपाः बिइकथं नं थीथी सिरपाः नीस्वनातःगु दु, गथे -

१. **मोतिलानी सिरपाः** (ने.सं. १११५) - एस.एल.सी. निसें एम.ए.या तगिमय् तक बिइगु जूगु थ्व सिरपाःया रकम ५०००।- तका खः। **मोतिलानी ताम्राकारं नीस्वनादीगु** थ्व सिरपाः प्रत्येक तगिंया

नेपालभाषा विषय कयाः दकलय् अप्वः नम्बर हःम्ह विद्यार्थीयात बिइगु सिरपाः खः । थ्व सिरपाःया संचालक **नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग** खः ।

२. **चैन लाकौल सिरपाः** (ने.सं ११०१) - थ्व नेपालभाषा कयाः एम.ए.या परीक्षाय् दकलय् अप्वः ल्याः हःम्ह मिसा विद्यार्थीयात बिइगु सिरपाः खः । थ्व सिरपाः ने.सं ११०१ निसें इनेगु शुरु जूगु दु । थुकिया संस्थापक **वैकुण्ठप्रसाद लाकौल** खः ।

३. **पियूष पदक** (ने.सं १११७) - भाजु **पियूषबहादुर अमात्यं** स्वनादीगु **पियूष पदक** नेपालभाषा विषय कयाः प्रथम श्रेणीइ प्रथम जूम्ह एम.ए.या विद्यार्थीयात बीगु लुँया तक्मा व दसिपौ खः । थ्व सिरपाःया संचालक **नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग** खः ।

४. **नेपालभाषा सिरपाः** एस.एल.सी. नेपालभाषाय् दकले अप्वः ल्याः कयाः उत्तीर्ण जूम्ह विद्यार्थीयात लःल्हाइगु सिरपाः खः । थ्व सिरपाःया संचालक **'विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन गुथि'** खः ।

५. **गंगामाया सिरपाः** व **भिमकुमारी सिरपाः** -थ्व सिरपाः एस.एल.सि.परीक्षाय् नेपालभाषाय् दकलय् अप्वः ल्याः हःपिंत बिइगु खः ।

थथे च्वय् उल्लेख जूगु थीथी सिरपालं थौंया नेपालभाषाया आधुनिक साहित्यया विकासय् महत्वपूर्ण भूमिका म्हितावया च्वंगु दु । छखे थज्याःगु सिरपालं नेपालभाषाया च्वमि ब्वमितयत नेपालभाषा पाखे आकर्षित यानाः थ्व क्षेत्रया भाषिक, साहित्यिक, सांस्कृतिक विकासया निंतिं प्रोत्साहन, हौसला बिउगु दुसा, मेखे छुं कथं सफू पिकायेगु निंतिं थज्याःगु सिरपाः आर्थिक तिबः नं जूगु दु । अथे हे सिरपाः त्याकूम्ह च्वमिया सफू प्रकाशनय् हयेगु नेपालभाषा भाषितयुसं थःपिनिगु सामाजिक दायित्व नं भाःपिउगु दु । भ्भी थें ज्याःगु अविकसित देशय् च्वमितयुगु कदर सी धुंकाः जक जुइगुलिइ थज्याःगु सिरपाःया व्यवस्थां इमिगु कदर इमिगु जीवनकालय् हे यानाः, इमि पाखें अझ अप्वः साहित्यिक योगदान प्राप्त यायेगु परम्पराया नी जूगु दु । नापं सिरपाः काःपिं च्वमितयुगु कृतिं न्हूपिं च्वमितयुत थज्याःगु हे कथंया साहित्य सृजना यायेगु निंतिं प्रेरणा नं बिउगु दु । तर थौं नेपालभाषाय् नीस्वनाःगु सिरपाः मध्ये छुं छुं जक संचालन जुयाच्वंगु दु, अप्वः थें दिइ धुंकूगु दु वा दिनाच्वंगु दु । अथे खः सां दँयुदसं न्हून्हूगु सिरपाःया स्थापनां यानाः नेपालभाषा साहित्यया विकासय् सकारात्मक लिच्वः अवश्य हइ धइगु आशा याये फु ।

नेपाःया शिक्षाय् नेपालभाषा

छुं नं भाषायात पठनपाठनय् दुथ्याकेगु धयागु व भाषायात सम्मान बिइगु जक मखु वया विकासया लँपु छुइगु नं खः । थज्याःगु हे खँयात वाःचायेकाः मचातयुत मांभासं शिक्षा बिइमाःगु, नेपालभाषा संरक्षण संवर्द्धनया निंतिं थ्वयात पठनपाठनय् दुथ्याकेमाःगु सः नेपालभाषा पुनर्जागरण कालया नसंचा इलय् हे थ्वयेधुंकूगु खः । मांभासं शिक्षा बिइमाःगु खँय् दकलय् न्हापां वाःचायेकादीम्ह व्यक्ति **जगतसुन्दर मल्ल** खःसा, नेपालभाषायात शैक्षिक संस्थां मान्यता बिइकेगु निंतिं न्हापां आव्हान यानादीम्ह व्यक्ति **योगवीरसिंह** खः । वयुकःया **'नेपालभाषा'** धैगु कविताय्

'नेपालभाषा जिर्ण जूगु अल्सि मचासे भिंकेनु,
भारतिय शास्त्र भवनं मान थ्वइत बीकेनु -
योगसुधा, ने.सं. १०७०:१)

धकाः नेपालभाषायात भिंकेगु, थ्वयात मान प्रतिष्ठा बिइकेगु निंतिं शैक्षिक संस्थां मान्यता बिइकेगु कुतः यायेत आव्हान यानातःगु दु । थथे योगवीर सिंहया **'भारतिय शास्त्र भवनं मान थ्वैत बीकेनु** धयागु आव्हानयात कार्यान्वयन यायेगु पलाः मेम्ह भाषानुरागी **धर्मआदित्य धर्माचार्य** ल्ह्वनादिल । वयुकः कलकत्ताय् ब्वनाच्वनादीगु इलय् अनया विश्वविद्यालयया उपकुलपति आशुतोष मुखर्जीया कुतलं कलकत्ताया विश्वविद्यालय बंगाली, हिन्दी आदियात मेट्रिकं निसें बी.एस. तक भर्नाकुलर विषयकथं अनिवार्य रुपं ब्वंकेगु व्यवस्था जुल । धर्मआदित्य धर्माचार्यं तत्कालीन नेवाः विद्यार्थीतयुगु नेतृत्व यानाः नेपालभाषायात नं भारतया विश्वविद्यालयं मान्यता बिइकेत कलकत्ता विश्वविद्यालया उपकुलपतियाथाय् डेलिगेशन (ने.सं. १०४४) वन । तर नेपालभाषाय् पठनपाठनया निंतिं स्तरीय सफू मदुनि धयागु विश्वविद्यालयया लिसलं डेलिगेशनया उद्देश्य पूमवन ।

राणाकालीन निरंकुश शासनय् विद्यालय चायेकूपिंत ज्वनेगु, पुस्तकालय चायेकेत विन्तिपत्र तःपिंत जरिवाना यायेगु, नेपालभाषां लेख कविता च्वःपिंत यातना बिइगु यानाहल । अज्याःगु स्थितिइ औपचारिक रुपं शिक्षा ब्यलय् नेपालभाषा दुथ्याकेगु ला सम्भव हे मजुल । ने.सं **१०७१** या क्रान्तिं नेपालय् प्रजातन्त्र वल । प्रजातन्त्र वयाः स्वदँ लिपा नेवाः विद्यार्थीतय्‌गु माग कथं ने.सं **१०७४** य् एस.एल.सी.या पाठ्यांशय् पूर्वीय भाषाकथं (Oriental Language) नेपालभाषायात नं मान्**यता** बिल । थज्याःगु व्यवस्थां तत्कालीन नेवाः विद्यार्थीतय्‌के नेपालभाषा **विषय** कयाः ब्वनेगु तःधंगु उत्साह हयाबिल । अथे हे ने.सं. १०७५ निसें विरगंजया राष्ट्रिय विद्यापीठं नेपालभाषायात प्रवेशिकां निसें विद्यालंकार थ्यंक छगू माध्यम कथं मान्यता बिल । तर कलेजय् ने.सं १०८० निसें तिनि नेपालभाषा विषययात दुथ्याकल । मानविकीया आइ.ए.या तहलंय् स्वंगू ऐच्छिक पत्र मध्ये छगू ऐच्छिक पत्रया रुपय् (२०० ल्याः) दुथ्याकल सा मानविकी नापं मेगु फुक्क अध्ययन संस्थानया इण्टरमिडियट तगिमय् नेपालभाषा भर्नाकुलर विषयकथं (५० ल्याः) ब्वनेदइगु व्यवस्था जुल । फलतः विज्ञान, वाणिज्य, कानून आदिया विद्यार्थीतय्‌त तकं नेपालभाषा ऐच्छिक भर्नाकुलर विषयकथं ब्वनेगु हवःताः चूलात ।ने.सं १०८२ स मूल विषय नेपालभाषा कयाः आइ.ए. पास जूपिं दयेवं व हे दँय् बी.ए. तगिमय् नं नेपालभाषा मूल विषय कथं प्राध्यापन जुल । ख ला नेपालभाषा कयाः बी.ए. पास जूपिं दयेवं ने.सं. १०८४ निसें एम.ए.लय् नं नेपालभाषाया प्राध्यापन जुइमाःगु खः, तर एम.ए.या लागिं माःगु सफू मदुनि धैगु त्वह चिनाः छथ्वः संकुचित बिचाःयापिं प्राध्यापकतय्‌सं एम.ए.या व्यवस्था त्रिभुवन विश्वविद्यालय जुइके मबिल । लिपा हानं ने.सं १०८९ स त्रिभुवन विश्वविद्यालयाय **'बोर्ड अफ स्टडीज'** नेपालभाषा एम.ए.या पाठ्यक्रम दयेकल । अले डीनया अध्यक्षताय् च्वंगु त्रि.वि.वि.या प्राध्यापन जुइगु भाषा समूहया संयुक्त बैठकं थ्वयात पारित नापं याये धुंकूगु खः । उथाय्‌या नेपाली विभागया विभागाध्यक्ष **ताराप्रसाद जोशीं** नेपालभाषाय् एम.ए. तगिंया लागिं ल्वःगु ग्यसुलाःगु सफू मदुनि धकाः जिकिर याःगुलिं एम.ए. नेपालभाषाया कक्षा संचालन हे मजुल (मल्ल, ने.सं. १०९९:२३-४०) । थज्याःगु घटनां तत्कालीन विद्यार्थीतय्‌के तःधंगु नैराश्य ब्वलन सा नेपालभाषाय् एम.ए.या व्यवस्था मजूतले एम.ए. हे ब्वने मखु धाइपिं स्वाभिमानी विद्यार्थीत नं पिकाल ।

ने.सं १०९१ स राष्ट्रिय शिक्षा योजना पद्धति लागु जुल । थुकिं नेपालभाषायात तःधंगु आघात लाकल । एस.एल.सि.या पाठ्यक्रमय् पूर्वीय भाषा समूह (Oriental Langauge) या भ्वलय् दुथ्याकातःगु नेपालभाषायात १७ गू भाषा समूह तथा ७ महत्वपूर्ण विषयया नापं यानाः २४ गू विषयया विकल्पय् छगू ब्वनेगु यानाः तये हल । अथे हे इन्टरमिडियतया पाठ्यक्रमय् भर्नाकुलर विषयकथं दुथ्याकातःगु विभिन्न संकायलय् ब्वंकिइगु मातृभाषायात नं लिकयाबिल । मानविकीया विद्यार्थीतय्‌त ऐच्छिक विषय कथं जक नेपालभाषा ब्वने दइगु

व्यवस्था जुल । थुकथं कलेजया बहुसंख्यक विद्यार्थी थःगु भातृभाषां ब्वनेगु अधिकारं बञ्चित जुल । अथे हे न्हूगु शिक्षा योजनाय् विदेशी भाषाजक मखु, गृहविज्ञान, गणित आदि २४ गू विषयया विकल्पय् हिन्दी मैथिली लिसें नेपालभाषा लासेंलि विद्यालय ऐच्छिक विषयकथं नेपालभाषा ब्वनिइपिं पाः जुजुंवनसा, नेपालभाषा विषययात थःपिनिगु विद्यालयय् ब्वंकिइगु स्कूल नं तसकं हे म्ह जूवन । प्यंगू न्यागू स्कूलं जक नेपालभाषाया अध्यापनयात थाय् बिल । थुकथं न्हूगु शिक्षा पद्धतिं नेपालभाषाया अध्यापनया जग हे स्यंकाबिल । थथे स्कूलया जग मदुसां भाषिक अनुरागं आइ.ए., बी.ए. तगिमय् ऐच्छिक विषयकथं नेपालभाषाया पठन पाठन संचालन जुयाच्वन । थथे बी.ए. तक जक ब्वने दयाच्वंगु नेपालभाषायात एम.ए.लय् दुथ्याकेगु हानं छक्वः प्रयास जुल । तत्कालीन नेपालभाषा विषय समितिया अध्यक्ष तथा पाटन क्याम्पसया विभागीय प्रमुख **डा. सुन्दरकृष्ण जोशीया** प्रमुख सक्रियतां व नेपालभाषाया थीथी संस्थातय्‌गु **अनवरत प्रयासं** त्रि.वि.वि.या पदाधिकारीतय्‌त नेपालभाषा एम.ए.लय् दुथ्याकेगु निंतिं बिचाः यायेगु करं क्यंकल । **हिन्दी, मैथिली भाषाया एम.ए.या व्यवस्था नेपालय् मदुसां भारतय् दु, तर नेपालया हे साहित्यं सम्पन्न प्राचीन भाय्‌या अध्ययनया निंतिं नेपालं हे मयाःसा सुनां व्यवस्था याइगु, अथे हे साहित्यया लक्षण ग्रन्थ नेपालीइ मदुबलय् हिन्दी, अंग्रेजी पाखें ज्या काल धाःसा नेपालभाषां जक काये मफइगु छु** दु ? धैगु बहस डा. जोशीं **विद्या परिषद्‌या सभाय्** यानादिल । फलतः उगु सभां नेपालभाषायात एम.ए.लय् दुथ्याकेगु·खँ सर्वसम्मतिं पास यात । तर थथेंयात शोधप्रवन्ध च्वयाः निं डिग्री (Degree by Dissertation) बिइगु, लिपा नियमित कक्षा संचालन यायेगु धकाः उगु सभां क्वःछिउ कथं ने.सं १०९७ निसें शोध **प्रवन्ध** च्वकाः एम.ए.या डिग्री बिइगु व्यवस्था जुल । तर थ्व **शोध प्रवन्धया व्यवस्थां** तत्कालीन भाषा अनुरागी विद्यार्थीतय्‌त गुलि उत्साहित याःगु खः, उलि थ्व व्यवस्था व्यवहारय् सफल जुइमफुत । प्यदँया दुने स्वंगू पुचलं यानाः ५६ विद्यार्थीतय्‌सं थःपिनिगु नां दर्ता याःगुलिइ लाक्क छम्ह विद्यार्थी भाजु **मल्ल के. सुन्दरं** जक डिग्री कायेफत । प्यदँ लिपा **ने.सं ११०१** निसें नेपालभाषा एम.ए.या नियमित कक्षा संचालन जुल । थ्व व्यवस्थां आपालं भाषनुरागीतय्‌त नेपालभाषा ब्वनेगुलिइ हःपाः बिल । मेगु भाषाय् एम.ए. यायेधुंकूसां भाषिक ममतां नं नेपालभाषा ब्वनीपिं विद्यार्थीत पिदन । थथे एम.ए.लय् नियमित कक्षा संचालन याये धुसेंलि उकियात दक्ष जनशक्ति चूलाकेमाःगु आवश्यकता कथं त्रिभुवन विश्वविद्यालय वृत्ति विकास कार्यक्रम अन्तर्गत प्राध्यापकतय्‌त विद्यावारिधी नं याके बिल । थथे विद्यावारिधीया लागिं नां दर्ता याःपिं प्राध्यापकत मध्ये थौं प्यम्हेस्यां नेपालभाषा विषय सम्बन्धी विद्यावारिधी डिग्री हासिल यायेधुंकूगु दु । अथे हे विदेशं नं नेपालभाषाया साहित्य संस्कृति आदि सम्बन्धी विद्यावारिधी यायेत विदेशी विद्यार्थीत नं थन वयेगु जूगु दु । विदेशी विद्वानतय् नेवाः भाय् सयेकेगु मन दुगु थुइकाः **नेपालभाषा विषय समितिं** थुकिया अध्यापनया व्यवस्था

यायेत त्रि.वि.वि.यात प्रस्ताव तःकथं ने.सं ११०१ निसें विदेशी विद्वानतय्‌त नेवाः भाय्‌ स्यनेगु व्यवस्था नं **विश्वभाषा क्याम्पसय्** जुल।

नेपालभाषाय्‌ एम.ए.या व्यवस्था जुइधुंकाः प्यदँ लिपा **ने.सं ११०५** चौलागा ९ (वि.सं २०४२ वैशाख १ गते) नेपाल राजपत्रय्‌ श्री ५ या सरकारय्‌ जागीर नयेत व प्रमोशन कायेत एम.ए. यानागु वापतय्‌ बियाबयाच्वंगु सहुलियत **नेपालभाषा, मैथिली, हिन्दी गृहविज्ञान** आदि विषय कयाः ब्वंपिंत मबिइगु घोषणा जुसेंलि एम.ए. ब्वनाच्वंच्वंपिं आपाल विद्यार्थीतय्‌सं ब्वनेगु त्वःताहल। थुकथं छखे माध्यमिक तहलय्‌ नेपालभाषा ब्वंकेगु लिकया बिलसा मेखेर **'नेपाली' 'अंग्रेजी'** विषयय्‌ एम.ए. याःपिंत प्रमोशनया नीति थाय्‌ बियाः, नेपालभाषायात मबिसेंलिं नेपालभाषा ब्वनेगु उत्साह गुगु न्ह्यानाच्वंगु खः, व छ्वासुया वन। थुखे देय्‌या **'एक भाषा एक धर्म'**या निति नियमं नेवाःतय्‌सं छँय्‌ छँय्‌ थः मचातय्‌त नं नेवाः भाय्‌ मल्हाकेगु यानाहल। फलतः नेवाःभाय्‌ ब्वनिइपिं विद्यार्थीत न्हियान्हिथं पाः जुयावन।

लिपा बहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाया स्थापना जुइ धुंकाः **ने.सं १११३** स (वि.सं. २०५० पौष १३) सामान्य प्रशासन मन्त्रालयं गजेटय्‌ 'रा.प. **तृतीय निसें प्रथम थ्यंक जागीर नयेत व प्रमोशन कायेत माःगु योग्यताय्‌ मान्यता दुगु शिक्षण संस्थां कला (आर्टस), संस्कृत, व्यवस्थापन, वाणिज्य शास्त्र, ब्यापार प्रशासन...विज्ञानय्‌ स्नातकोत्तर यानाः अनुभव दुम्ह जुइमाः** धकाः सुचं पिकयाः वि.सं. २०४२ वैशाखया सुचंयात क्वःथलेगु यात। तर थथे नेपालभाषायात हानं मान्यता दुगु खँ धाःसा बालाक प्रचार जुइमफुत। (जोशी, ने.सं १११८, पृ.३९)

बहुदलीय व्यवस्था लिपा नेपाल अधिराज्यया संविधान २०४७ या भाग ३ धारा १८ या दफा २ लय्‌ **'हरेक समुदायं मचातय्‌त थःथःगु मां भासं शिक्षा बिइकथं ब्वनेकुथि चायेके** दु धकाः उल्लेख जुल। थ्व हे कथं निजी क्षेत्र नेपालभाषा माध्यमं ब्वंकीगु स्कूल तत्कालीन भाषासेवी नेवाःतय्‌गु कुतलं **जगतसुन्दर ब्वनेकुथि** (ने.सं ११११) या स्थापना जुल। अंग्रेजी, नेपाली भाषा वाहेक मेमेगु विषय नेपालभाषा माध्यमं ब्वंकीगु थ्व स्कूलयात म्वाकातयेगु निंतिं राज्यपाखें मखु विदेशीतय्‌सं च्यूताः कयाच्वंगु बहुभाषीय्‌ देश नेपाःया निंतिं छगू व्यंग हे खः। थौं थ्व स्कूलय्‌ ७ तगिंया मचातय्‌त तक ब्वंकेगु व्यवस्था जुइधुंकूगु दु। ने.सं. १०६७ स यलया नागबहालय्‌ स्थापना जूगु **'धर्मोदय कन्या पाठशाला'**यां लिपा स्थापना जूगु नेवाः भाय्‌या स्कूल थ्व **'जगत सुन्दर ब्वनेकुथि'** जूगु दु।

अथे हे नेपाःया उच्च माध्यमिक शिक्षा योजनाय्‌ वि.सं २०५७ लिपा 'इन्टरमिडयट'या व्यवस्थायात लिकयाः १०+२ या व्यवस्था यायेगु जूगु कथं नेपालभाषायात नं उगु तहया पाठ्यांशय्‌ ऐच्छिक विषय कथं थाय्‌ बिल। थुकिया निंतिं पाठ्यक्रम तथा निर्देशन पुस्तिका नं तयार जुइधुंकूगु दु। तर गुलि विद्यालयं नेपालभाषा अध्यापनया निंतिं थाय्‌ बिइगु खः थ्व शंकाया विषय तिनि धायेमाः।

जीवनवृत्तिया निंतिं थौंया तच्वःगु प्रतिस्पर्धाया जमानाय्‌ आपालं न्हून्हूगु प्राविधिक विषय, विविध अन्तराष्ट्रिय भाषा ब्वनेमाःगु, न्हियान्हिथं मेमेगु विकसित देय्‌या भाषा संस्कृतिं अतिक्रमण याना हयाच्वंगु, म्वायेगु निंतिं थःगु परिवार, थःगु छेँ जक मखु थःगु देश तकं त्वःताः विदेशय्‌ वनेगु प्रवृत्ति ब्वलना वयाच्वंगु थौंया स्थितिइ नेवाःतय्‌सं थः मचातय्‌त थुइकं चायेकं नं नेवाः भाय्‌ ल्हाकेगु व नेपालभाषा ब्वंकेगुपाखें विमुख याना हयाच्वंगु दु। फलतः नेपालभाषा ब्वनिइपिं विद्याथीत न्हियान्हिथं पाः जुयावनाच्वंगु दु, गुगु नेपालभाषाया शैक्षिक विकासया निंतिं चिन्ताया विषय खः। खयेत ला थज्याःगु स्थिति नेपालभाषाय्‌ जक मखु, मेमेगु अनिवार्य मजूगु कला सम्बन्धी विषययां पठनपाठनय्‌ नं दु। नेपालभाषाय्‌ थौं विद्यार्थीत पाः जुयावंगु स्थितियात ध्यान तयाः थ्व विषयस विद्यार्थीत आकर्षित यायेत नेपालभाषा अनुरागी व दातातय्‌सं थीथी सिरपाः पदक गथे – **मोतिलानी सिरपाः, चैन लाकौल सिरपाः, पियूष पदक, गंगामाया पुरस्कार, भीमकुमारी सिरपाः** आदि सिरपाः स्वनेगु याःगु दु सा नेपालभाषाया शुभचिन्तक उद्योगपति **इन्द्रभक्त**या हःपालं **'नेपालभाषा शिक्षा विकास समिति'** (ने.सं १११८) नं स्वंगु दु। थौं नेपालभाषा शिक्षा विकास यायेगु नेवाःतय्‌गु छगू बौद्धिक जिम्मेवारी जूगु दु। नेवाःत म्वानाच्वंगु दनि धयागुया दसि बिइगु जूगु दु।

आधुनिककालया विधागत परिचय

नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् ने.सं १०६० या दशक छगू महत्वपूर्ण दशक साबित जूगु दु । थुगु इलय् वयाः नेपालभाषा साहित्यं सीदयेक छगू न्हूगु मोड ज्वन, न्हूगु युग हन आपालं आपाः न्हू न्हूपिं च्वमित पिकाल । न्हू न्हूगु विधाया प्रादुर्भाव जुल । न्हापा खने मदुनिगु आधुनिक बाखं, नाटक, निबन्ध, कविता, समालोचना आदि खनेदत । अफ २००७ सालया राजनैतिक परिवर्तनं तत्कालीन जनमानसय् हःगु न्हूगु जागरण व जोशं थ्वया विकासय् तीव्रता बिल । न्हू न्हूपिं च्वमित खनेदत । थुकिया लिच्वः कथं आपालं न्हू न्हूगु सफू, मत्रपत्रिका पिदन । थुकिया विकासया नितिं आपालं न्हू न्हूगु भाषिक, साहित्यिक संस्थातयूगु नी जुल । विश्व साहित्यय् खनेदुगु न्हून्हूगु प्रवाह प्रवृत्तियात नं नेपालभाषाया च्वमितयसं प्रयोग यानाहल । न्हापा ज्वनेगु मजूगु आपालं न्हू न्हूगु विषययात थियाः साहित्य सृजना यायेगु जुल । साहित्यय् न्हूगु मूल्य व मान्यता स्थापना यायेगु कुतः जुल । साहित्यं न्हूगु रुप धारण यात । फलतः थ्व युगया साहित्ययात आधुनिककालया साहित्य कथं ग्रहण यायेगु जुल । उकिं नेपाल संवत् १०६१ निसें थुखेया समययात नेपालभाषाया साहित्यया इतिहासय् आधुनिककाल नालेगु जूगु दु । थौं थ्व आधुनिककालया साहित्ययात विधागत रुपं क्वय् बिया कथं ब्वनेगु जूगु दु ।

- काव्य
- बाखं
- निबन्ध
- नाटक
- समालोचना
- उपन्यास

आधुनिककालया काव्य

पृष्ठभूमि :- काव्य प्राचीनकालं निसें प्रचलनय् दुगु साहित्यिक विधा खः । व्यापक अर्थय् काव्ययात साहित्यया पर्यायया रुपय् कायेगु प्रचलन दुसां थौं व्यवहारय् कथात्मक गठन, गुम्फन दुगु कविता विशेषयात जक काव्य कथं नालेगु जूगु दु (थापा, वि.सं. २०४२ : ३३) । मेमेगु साहित्यिक विधा थें काव्य धयागु नं छगू कथं कथ्य खः, गुगु भावमूलक नं जुइफु बौद्धिक मूलक नं जुइफु । थज्याःगु कथ्ययात थौंया कविं पद्यलसय् वा गद्यलसय् अभिव्यक्ति यानातःगु जुइ । **संक्षिप्तता, संश्लेषणात्मकता, अप्रस्तुत योजना, लय, भाषिक माधुर्य** आदि काव्यया गुण खः । गद्यय् थें काव्यय् फुक्क कथ्य छर्लङ्ग जुइमखु, गुलिखे खँ अव्यक्त जुयाच्वनी । फुक्क खँ छर्लङ्ग जुल कि काव्यया सवाः दइमखु (प्रधान, ने.सं. १११७ : १२) । महाकाव्य, खण्डकाव्य बाखं म्ये, प्याखं म्ये, फुटकर कविता आदि थौंया काव्यया थीथी रुपभेद खः। थुमिगु सामूहिक ना काव्य खः । कवितात्मकता, लयात्मकता काव्यया मूलभूत विशेषता खःसां, संरचनाया दृष्टिं थौंया काव्ययात - आख्यानात्मक, नाटकीय, प्रगीतात्मक, कथं ब्वथलेगु नं चलन दु । आख्यानात्मक काव्यय् कथातत्व दयाच्वनी अले थ्व विवरणात्मक प्रवृत्ति कथंयागु जुइ । उकिं थज्याःगु काव्ययात प्रबन्ध काव्य नं धाइ । प्रबन्ध काव्यय् बाखं तत्व दुसां व बाखं जुइमखु, काव्य हे जुइ, अन कविता तत्व नं समायोजन जुयाच्वनी । महाकाव्य, खण्डकाव्य, बाखं-म्ये आदि प्रबन्ध काव्यया थीथी रुपभेद खः। अथे हे नाटकीय संरचनाया काव्यय् कविं थःगु भाव कथ्ययात तप्यंक प्वंकेगु मयासे आकस्मिक धंगं पिब्वयेगु याइसा, प्रगीतात्मक काव्यय् छगू हे भाव वा बिचाःया पुनरावृति जुयाच्वनी । अले भाव अनुकूल जुइक गीतितत्वया नं प्रयोग जुयाच्वनी ।

थौंया काव्यया विविध प्रकार मध्ये दकलय् प्रचलनय् दुगु प्रकार - फुटकर कविता खः । फुटकर कविता प्रगीतात्मक नं जुइफु, गद्यलयात्मक नं जुइफु । प्रगीति काव्यय् मूलतः कविया थःगु वैयक्तिक भाव संवेग, आवेगया स्फुरण जुयाच्वनी । गेयता, श्रुतिमधुरतां थज्याःगु काव्यय् महत्वपूर्ण थाय् कयाच्वनी । गजल, सनेट, मुक्तक, शोक काव्य, म्ये आदि प्रगीति काव्यया विविध प्रकार खः। गद्यलयात्मक कविता धयागु हे थौंया गद्य कविता खः । थज्यागु कविताय् गीतात्मक तत्व दइमखु । लय् स्वतन्त्र जुइ । थज्याःगु कवितां श्रुति

काव्य साहित्यया इतिहास पुइका स्वल धाःसा कविता सम्बन्धी धारणा जक मखु, कविताया स्वरुप प्रवृत्ति नं न्ह्याबलें उथें जुयामच्वं, ईया हिउपाः लिसे लिसें थुकिइ नं हिउपाः वःगु दु । संस्कृत साहित्यय् काव्यया लक्षण सम्बन्धी दकलय् न्हापां चर्चा यानातःगु सफू, **अग्निपुराण** खः । **'संक्षेपाद् वाक्यमिष्टार्थव्यवच्छिन्ना पदावली वाक्यम** धकाः अमिष्ट भावयात संक्षेपं व्यक्त याइगु पदावली हे काव्य खः धकाः अग्निपुराणय् न्ह्यब्वयातःगु दु सा आचार्य भामहं - **शब्दार्थौं सहितौ काव्यय्** धकाः शब्द व अर्थया संयुक्त रुपयात हे काव्य नालेगु याःगु दु । थज्याःगु हे विभिन्न विद्वानतय्गु काव्य सम्बन्धी धारणां संस्कृत साहित्यय् विविध सम्प्रदाय - अलंकार, वक्रोक्ति, रीति, औचित्य, ध्वनि रस आदिया निर्माण जूगु दु । संस्कृति साहित्यया अप्वः थें विद्वानत गथे – **भरतमुनि**, भामह, रुद्रत, **वामन**पिंसं काव्यया वाह्य वा कला पक्षयात अप्वः थाय् बियावंगु दु सा विश्वनाथ थें ज्याःपिं निम्ह प्यम्ह आचार्यतय्सं धाःसा काव्यया आन्तरिक पक्षयात नं **वाक्यं रसात्मकं काव्यम्** (रसात्मक वाक्य हे काव्य खः) धकाः थाय् बिइगुयाःगु दु । संस्कृति साहित्यय् थें पाश्चात्य साहित्यय् कविताया परिभाषायात कयाः थीथी वाद वा सम्प्रदायया जन्म मजूसां कविताया प्रवृत्तियात कयाः थीथी वादया जन्म जूगु दु । कविताया परिभाषा, कविताया प्रयोजन सम्बधी धारणा नं ईया हिउपा लिसें पानावंगु दु । **एरिष्टोटलया - काव्य, भाषाया माध्यमं प्रकृतिया अनुकरण खः** धयागु धारणां, काव्यय् यथार्थता, छन्दोवद्धतायात थाय् बिइगु ज्या जुल । थ्व हे **एरिष्टोटलया** धारणा लिसे स्वापू तसे नवल्कासिकल युगया कवित - **अलेकज्याण्डर पोप, जोन ड्राइडन, जोजेफ एडिशन** थें ज्याःपिसं यथार्थमुखि छन्दोवद्ध काव्य सिर्जना यात । बस्तुपरता, बौद्धिक नियोजन, यथार्थ व कल्पनाया समन्वय, चिन्तनया स्थीरता, संवेगया नियन्त्रण आदि थुगु युगया काव्यया मूलभूत विशेषता जू वन । काव्यया प्रयोजन सत्य खः धयागु खँ तत्कालीन प्रसिद्ध समालोचक डा. **जोनसनया Poetry is a materical composition, it is the art of uniting pleasure with truth** (कविता छन्दोवद्ध रचना खः, थ्व बुद्धिया ग्वाहालिं कल्पनाया ब्वनाय् आनन्दयात सत्य नाप स्वाइगु कला खः) परिभाषां थुगु युगया कवितय्गु काव्य सम्बन्धी दृष्टिकोणयात अझ स्पष्ट यानाः ब्यूगु दु । लिपा **कलरीज, वर्डस्वर्थपिनिगु, लिरिकल बालेड** (ई.सं १७९२) या प्रकाशनं स्वच्छन्दवादया हानं उत्थान जुल । **शेली, किट्स, बाइरन** थें ज्याःपिं कवितय्गु प्रादुर्भावं स्वच्छन्दवादयात उत्कर्षताय् थ्यंकाबिल । यथार्थमूलक काव्यया थासय्, भावमूलक काव्यया सृजना जुल । व्यक्तिपरकता, स्वप्नदृष्टा, कल्पनाया स्वच्छन्दता, निरंकुश प्रवृत्ति प्रति विद्रोह, स्वतन्त्रता प्रति आशक्ति, प्राकृतिक सौन्दर्यप्रति तन्मय भाव आदि थुगु युगया काव्यया विशेषता जुयाबिल । **poetry is the antithesis of science, having for its immidate pleasure not truth** (कविता विज्ञानया विपरीत विधा खः छाय् धाःसा थुकिया मू लक्ष्य आनन्द खः, सत्य मखु) धकाः **कलरीजं** कविताया लक्ष 'आनन्द' खः, सत्य मखु, धकाः क्यना बिलसा **वर्डस्वर्थ Poetry is the spontaneous overflow of powerful feelings. It takes its

origin from emotion recollected in Tranquility** (कविता प्रवल मनोवेगया स्वच्छन्द प्रवाह खः, थुकिया उत्पति शान्तावस्थाय् मुनाच्वंगु अनुभूति पाखें जुइ) धकाः कविताया लागी वस्तुयात मखु व्यक्तियात महत्व बिइगु यात, अभिव्यक्तियात मखु, भावयात थाय् बिइगु जुल । थ्व स्वच्छन्दवादी कवितय्गु प्रभाव विश्वया काव्य साहित्यय् थुलि लात कि थुपिं मेमेपिं कवितय्गु निंतिं **ल्कासिक** थें जूवन । तर थ्व स्वच्छन्दवादी काव्य प्रवाह तथा स्वच्छन्दवादी कवितय्गु काव्य सम्बन्धी धारणा नं न्ह्याबलेंया निंतिं मान्य जुयामच्वन । इलं **टी.एस्. इलियट, इजरा पाउण्ड ,डल्लु बि. यिट्स**-आदि थें ज्याःपिं कवित नं पिकाल । कवि वर्डस्वर्थया कविता सम्बन्धी धारणायात खण्डन यासे **टी.एस्.इलियटं - कविता कवियां व्यक्तित्वया अभिव्यक्ति मखुसे बस्तु (जीवन व जगत) या आभिव्यक्ति खः, कवियात च्वयेगु प्रेरणा, न आवेगं वइगु खः, न स्मरणं, न शान्त मनस्थितिं हे, धाथें कवियात च्वयेगु प्रेरणा न्हापाया साहित्यं बिइगु खः, अले, अभिव्यक्ति याइलबय् काव्य-संस्कार व परमपराया प्रभाव लाइ** (श्रेष्ठ, ने.स. १०८८ : १५६) धकाः कविता व कवि सम्बन्धी धारणाय् हिउपाः हयाबिलसा, कविताया उदेश्य **'जीवनय् छगू व्यवस्था कायम यानाः व्यवस्थित स्थितिया छपुलु खंकेगु** खः धकाः कविताया प्रयोजन आनन्द जक मखु धकाः क्यनाबिल । थुकथं कवितायात व्यक्तिइ मखु समाज व युग सापेक्ष वस्तुगतता ब्वयेगुलिइ केन्द्रित जुइके बिल । अझ काव्य रचनाय् थुपिं कवितय्गु प्रादुर्भावं कविताया स्वरुप प्रवृतिइ हे छगू तःधंगु हिउपाः हयाबिल । न्हूगु युगया सूत्रपात यानाबिल । थुमिगु कविताया प्रभाव बिलायत अमेरीका आदि पाश्चात्य देशय् जक लिकुना मच्वंसे विश्वया काव्य साहित्यय् हे न्यनावन अले थुमिगु कवितां निसें काव्य साहित्यया इतिहासय् आधुनिक कविताया सुरुवात जूगु धकाः नालेगु यानाहल । अथे हे कविताया संरचनाय् भाव पक्ष व अभिव्यक्ति पक्ष मध्ये गुकियात प्रश्रय बिइगु धयागु खँय म्याथ्यु आर्नल्ड थें ज्याःपिं समालोचकतय्गु आगमनं, कविताया निंतिं भाव व अभिव्यक्तिया उलि हे थाय् दु धयागु क्यनाः युगौं निसें न्ह्यानाच्वंगु विवादयात क्वःजिकाबिल ।

नेपालभाषाय् आधुनिक काव्य

नेपालभाषा साहित्यय् ने.सं १०६१ स थुखेया इलं निसें आधुनिक काव्यया शुरुवाट जूगु मानेयाना तःगु दु । पाश्चात्य साहित्यय् **टी. एस्.इलियत, इजरा पाउण्ड** आदिपिनिगु कवितां निसें आधुनिक कविताया शुरुवाट जूगु नालेगु याःसां नेपालभाषाया काव्यय् पाश्चात्य **कवि वर्डस्वर्थ, कलरीज** आदिपिनिगु **स्वच्छन्दवादी** काव्य प्रवृत्ति नेपालभाषाय् दुहां वसांनिसें आधुनिक काव्यया शुरुवात जूगु नालेगु जूगु दु । खयेतः ला ने.स १०६० या दशक शुरु जुइ, छुं दँ न्ह्यः हे थज्याःगु

काव्य प्रवृत्ति नेपालभाषाय् दुहां वसांनिसें आधुनिक काव्यया शुरुवात जूगु नालेगु जूगु दु । खयेतः ला ने.स १०६० या दशक शुरु जुइ, छुं दँ न्ह्यः हे थज्याःगु काव्यया प्रारुप नेपालभाषाय् खनेदये धुंकूगु खः, तर थुपिं छगू प्रयोग जक जुल प्रवाहया रुपय् ने.सं. १०६१या दशकय् वयाः तिनि न्ह्यात । ने.सं १०६१ निसें थौं तकया समयावधी दुने नं काव्य ख्यलय् सीदयेक निगू प्रवाह स्पष्ट रुपं न्ह्याये धुंकूगु दु व खः - १) **स्वच्छन्दवादी प्रवाह** २) **आधुनिक कविता व प्रगतिवादी प्रवाह** । अध्ययन सुविधाया निंतिं काव्य प्रवाहया आधारय् आधुनिककालया काव्ययात निगू समयावधिइ ब्वथलाः ब्वनेगु उपयुक्त जुइ ।

क) न्ह्यच्वःगु आधुनिककालया काव्य (ने.सं. १०६१-१०८४)
ख) लिच्वःगु आधुनिककालया काव्य (ने.स १०८४निसें)

क) न्ह्यच्वःगु आधुनिककालया काव्य (ने.सं. १०६१-१०८४)

जेल दुने नेपालभाषाया काव्य साधना जूगु इलं निसें ने.सं १०८४ स घूर्णबहादुर वैद्ययागु **सरासु** कविता संग्रहयात श्रेष्ठ सिरपाः ब्वछाये न्ह्यः तकया **समयावधियात न्ह्यच्वःगु आधुनिक काव्यकाल** कथं नालेगु जूगु दु । जीवनया नैतिक सुधार पाखे हे अप्वः क्वसाःगु पुनर्जागरणकालीन काव्यया शास्त्रीय लागायात लिफ्यानाः शैलीगत स्वच्छन्दताय् कल्पनाया असीम सर्गतय् ब्वयेगु प्रवृत्तियात कारागारया कवितय्सं छगू प्रयोग कथं जक मखु छगू प्रवाह कथं हे न्ह्याकल । थथे नेपालभाषाया काव्यय् **स्वच्छन्दवादी** धारायात छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्याकेगुलिइ नेतृत्व यानादीम्ह कवि **सिद्धिचरण** खः । सिद्धिचरणया नापं चित्तधर 'हृदय', केदारमान 'व्यथित', हरिकृष्ण श्रेष्ठ आदिपिसं नं थ्व धाःयात न्ह्याकेगुलिइ महत्वपूर्ण योगदान बियादिल । नीति, उपदेश, भाषानुरागया थासय् प्रकृति, मतिना, विरह वेदना थें ज्याःगु विषयगत प्रवृतिं काव्यय् थाय् कायेगु यात । थ्व युगया अग्रज कवित -सिद्धिचरण, चित्तधर 'हृदय', फत्तेबहादुरसिंह, केदारमान 'व्यथित' आदिपिंसं जेल दुने स्वछन्दवादया लँपु ज्वनाः कविताय् विरह, वेदना, मतिना तथा सांस्कृतिक व उन्मुक्तिया चेतनां छाय्पिइगु यातसा प्रजातन्त्रोत्तर कालया कवित गथे - माधवलाल, ईश्वरानन्द, दुर्गालाल आदिपिंसं नं स्वच्छन्दवादी प्रवृत्तियात हे ज्वनाः मेमेगु विषय नापं स्वतन्त्रता आदियात नं प्रतिविम्बित यानाः जागरणकालया पलाःचिं नं ब्वयेगु यात । तर प्रजातन्त्रोत्तर कालया कवितय्सं छखे जागरणकालया पलाःचिं ब्वयेगु यातसा मेखेर राजनैतिक

परिवर्तनं देशय् सकारात्मक परिवर्तन हयेमफुगु प्रतिक्रिया स्वरुप नैराश्य, पलायनया पलाःचिं नं थःपिनिगु काव्यय् ब्वयेगु यात । कारागारकालं निसें शुरु जूगु न्हूगु काव्य प्रवाह न्ह्याना च्वँच्वं हे ने.सं १०८४ स हानं थुकिया विरुद्धय् मेगु न्हूगु प्रवाह नेपालभाषाया काव्यय् खनेदत । व खः - **आधुनिक कविता तथा प्रगतिवादी प्रवाह** । थुकथं नेपालभाषा काव्यं हानं मेगु मोड ज्वन । उकिं न्ह्यच्वःगु आधुनिक काव्यकाल धकाः समयावधि सीमांकन यायेबलय् छगू न्ह्यथने बहगु खँ खः, थुगु ईया गुलिखे कवितय्सं लिपा न्हूगु काव्य प्रवाह शुरु जुइसाथं उकियात हे ज्वंगु दुसा गुलिस्यां पुलांगु हे स्वच्छन्दवादी धाःयात न्ह्याकां च्वन । थ्व न्ह्यच्वःगु आधुनिकालय् केन्द्रीय व्यक्तित्वया रुपय् खनेदुपिं कवित - **चित्तधर 'हृदय' सिद्धिचरण श्रेष्ठ,** व **केदारमान 'व्यथित'**पिं खः । स्वच्छन्दबादी धाःयात छगू प्रवाहकथं न्ह्याकेगु ज्याय् थ्वय्कःपिं स्वम्हं न्ह्यलूगु जूसां थुकिया न्हापांम्ह प्रयोक्ता **वैकुण्ठप्रसाद लाकौल**यात नालेमाः । जेलकाल स्वयाः न्ह्यः हे बैकुण्ठप्रसाद लाकौलजुं पाश्चात्य शैलीया रोमान्टिक कविताया प्रयोग **'बुद्धधर्म व नेपालभाषा'** पत्रिका तथा **'नेपाली विहार'** सफुलिइ हे यानादी धुंकूगु खः । तर थ्व छगू प्रयोग जक जुल, छगू प्रवाहया रुपय् प्रवाहित जुइमफुत । थ्वय्कःपिं बाहेक थ्व प्रवृत्तिया उल्लेख यायेबहपिं मेपिं नं आपालं कवि कवयित्रीत दनि । थुगु ईया फुक्क धया थें कवितय्गु मूलभूत काव्य प्रवाह स्वच्छन्दवादी प्रवाह जूसां थःथःगु हे बिस्कं महत्व नं दु, विशेषता नं दु । थ्वय्कःपिं मध्ये गुलिस्यां काव्य सृजनाय् निरन्तरता बियावंगु दुसा गुलिं कविपिं ईया हिउपाः लिसे तनावंपिं नं दु, दिनाछ्वःपिं नं दु । अथे हे गुलिखय् न्हून्हूपिं कवितसें नं थ्व स्वच्छन्दवादी प्रवाहयात न्ह्याकेगु यानावःगु नं दु । मूलतया थुगु प्रवृत्तिया प्रमुख कवि/कवयित्रीत थुकथं दु ।

प्रमुख कवि/कवयित्री

फत्तेबहादुर सिंह (ने.सं १०२२-११०३)
- **वनबासया छगू खँ** (ने.सं १०६८)
- **चर्पट मञ्जरिका** (ने.सं १०६८)
- **जीवन खुसि** (ने.सं १०७०).
- **ख्युं अयोध्या** (ने.सं १०७०)
- **शान्ति सरीता**

—

जेलकाल तथा जेलकाल न्ह्यः छम्ह सक्रिय कवि कथं पिदंम्ह फत्तेबहादुर सिंहं प्रजातन्त्र लिपा काव्य ख्यलय् उलि सशक्त रुपं ल्हाः न्ह्याकामदिल । आशा निराशां जाःगु थ्वय्कःया कविताय् सिद्धिदासकालीन

शास्त्रीय परम्पराया नापं जेलकालीन स्वच्छन्दवादी प्रवाहया ल्वाकः ब्वाकः प्रवृत्ति **विद्यमान जूगु दु।** थ्वयक:या कविताय् खनेदुगु विविध रुपक व अलंकार कविया **समकालीन कवितय्गु** अभिव्यक्ति शैली नाप ज्वःलाःगु दु। जेलकालीन मेमेपिं **कवितय्सं थें प्रेम** अले वियोग वेदनायात कविताया मूल विषयभूमि कथं दुथ्याकामदीसां जीवनया ख्वाउँगु पक्षयात हे थ्वयक्लं अप्वः ब्वयादीगु दु। उपदेश सुधार आदिया सः नं थ्वयक्लं थःगु कविताय् थाय् थासय् थ्वयेकादीगु दु।

इन्दुनाद (ने.सं १०२३-१०४६)

- फुटकर

इन्दुनाद, वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल पुचःया कवित मध्ये छम्ह सशक्त व सक्रिय कवि खः। थ्वयक:या धात्थेंया नां **बद्रीमान श्रेष्ठ** खः। खयेत ला थ्वयक:यात ईया ल्याखं, काव्य प्रवृत्तिया ल्याखं पूवंक आधुनिक कालया कवि कथं नालेमछिं, अथे खःसां नं थ्वयक: नेपालभाषाया आधुनिक काव्यया इतिहासय् त्वःफिके मजिउम्ह व्यक्तित्व खः। तत्कालीन परिस्थितिं थःगु भाव तप्यंक अभिव्यक्ति याके मविउगु कारणं थ्वयक्लं थःगु बिचाः जन समक्ष थ्यंकेगु निंतिं रहस्यवाद, छाँयावादया लँपु ज्वनादीगु खनेदु। थ्व खँया पुष्टि थ्वयक:या धार्मिक कविता थें च्वंक '**भगवान बुद्ध**' शिर्षक तयाः चिनातःगु कवितां नं याःगु दु। '**सुथ जुल गुलि द्यने याकन दँ द्यो तुयील**' (इन्दुनाद : ने.सं १११६,१५) धकाः छाँयावादी धंगं जनतायात आह्वान यानादीगु दु। नेपालभाषाया जेलकालीन कविताय् थें थ्वयक:या निपु स्वपु जक पिदंगु कविताय् नं नैराश्यं हे अप्वः थाय् काःगु दु।

बैकुण्ठप्रसाद लाकौल (जन्म ने.सं १०२६)

- **थुलिंचा (निद्या,** ने.सं १०७४)
- **कं-स्वां** (ने.सं १०८७)
- **नगु व मिला** (ने.सं ११०८)
- **हवंगः** (ने.सं ११०९)

बैकुण्ठप्रसाद लाकौलजुयात पुनर्जागरण कालया अन्त, आधुनिककालया शुरु याम्ह कवि कथं प्रतिस्थापित यायेछिं। वयक:या '**हवयेत्यंगु स्वांयात**' '**वसन्त वाणी**' कवितां निसें नेपालभाषाय् पाश्चात्य शैलीया स्वच्छन्दवादी कविताया प्रादुर्भाव जुल। अंग्रेजी शिक्षा प्राप्त यायेगु सौभाग्य प्राप्त जूम्ह लाकौलयात बिलायतया भिंच्यागू शदीया स्वच्छन्दवादी कवित '**शेली**' '**किटस्**' '**वाइरन्**' पिनिगु कवितां प्रभावित याःगु खनेदु। थ्व हे कथं वयक:या '**वसन्त वाणी**' कविताय् - '**गुलि दक्व पुलांगु मभिंगु थिति फस धाकुनं याय् समूह इति** धकाः शेलिं थःगु West Wind कविताय् पश्चिमया फय्यात सकारात्मक परिवर्तनया प्रतिक कथं छ्यःथें लाकौलजुं नं 'धाकू'यात नव निमार्णया प्रतिक कथं नालादीगु दु। तर कवि लाकौलजुं पाश्चात्य स्वच्छन्दवादी प्रवृत्तिया कविता नेपालभाषाय् प्रयोग यानादीसां थ्वयात छगू प्रवाह कथं

न्ह्याकेगु ज्या यानादी मफुत। थुपिं हे निपु स्वपु कविताय् वयक: सीमित जुयादिल।

चित्तधर '**हृदय** (ने.सं. १०२६-११०२)

- **पद्य निकुञ्ज** (ने.सं १०५३)
- **हृदय कुसुम** (ने.सं १०५३)
- **गौत्तम बुद्ध** (ने.सं १०६७)
- **'हृदय कथा** (१०६७)
- **अन्तरध्वनि** (१०६८)
- **बभ्रुवाहन** (१०६९)
- **सुगत सौरभ** (१०६९)
- **न्हगु स्वां** (१०६९)
- **याकःमिया चा** (१०७०)
- **मञ्जुश्रीयात नेपालया बुखँ** (१०७४)
- **चीन लुमना** (१०७७)
- **देगः** (१०७८)
- **थ्व नं जिमि वैत** (१०८८)
- **चित्तया चिन्तना हृदया भंकार** (ने.सं. ११०६)

नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां (**पद्य निकुञ्ज-१०५३**), (**हृदय कुसुम-१०५३**) कविता संग्रह पिकयादीम्ह कवि चित्तधर 'हृदय' खः। सांस्कृतिक चेतनां जाःम्ह, भाषिक अनुरागं ग्वाःम्ह, अतितया गौरवया म्ये हालीम्ह कवि कथं परिचितम्ह 'हृदय' १९९७ सालया जेल काण्डय् लाये न्ह्यः हे कवि जुइधुंकूम्ह खयाः नं जेलय् वनाः थ्वयक्लं स्वच्छन्दवादी कविया रुपय् थःत म्हसीके बियादिल। जेलय् कविरत्न सिद्धिचरण, केदारमान 'व्यथित'पिंलिसें स्वच्छन्दवादी काव्य प्रवाहयात ज्वनादिल। प्रेम, रति, विरह, वेदना तथा सांस्कृतिक चेतनायात काव्यया विषयभूमि नालादिल। अथे खयाः नं वयक: लिपा पूवंक सिद्धिदासकालीन शास्त्रीय परम्परां मुक्त धाःसा जुयादीगु मदु। नीति उपदेश सुधारया सन्देश लिपा थ्यंक थ्वयक:या काव्यय् ल्यनां तुं च्वन। लिपाया पींढीयापिं मेमेपिं कवितय्सं तक नं थ्वयक:या शास्त्रीय प्रवृत्तियात अनुशरण यानाः थःपिनिगु मौलिकता नं तनाः नेपालभाषाय् शास्त्रीय काव्य धाःयात अज्ज न्ह्यज्याकेगु याःगु दु। थ्व हे कथं समालोचक कमलप्रकाश मल्लजुं चित्तधरजुया काव्यलोकय् शास्त्रीयताया शिष्टता, वस्तुतत्वया सनातनता नैतिक गाभीर्य दु धकाः 'हृदय'या काव्यया मूल्यांकन यानादीगु दु।

अथे हे चित्तधर 'हृदय' **सुगत सौरभ, बभ्रुवाहन** आदि थें ज्याःगु प्रबन्ध काव्यया रचना यानाः नेपालभाषाया काव्य लागायात तव्या.तचाः यानादीम्ह कवि नं खः। खयेत ला सिद्धिदास महाजुं नं **सिद्धिरामायण** च्वयाः नेपालभाषाय्

महाकाव्यया अभावपूर्ति यानादीगु खः, तर थ्व महाकाव्य थौं तक पूवंक पिदंगु मदुनि । उकिं प्रकाशनया ल्याखं चित्तधरया **'सुगत-सौरभ** (ने.सं १०६९) महाकाव्य नेपालभाषाया दकलय् न्हापांगु महाकाव्य खः । थ्व महाकाव्य चित्तधरया जक अमर कृति मजुसे नेपालभाषाया हे छगू मू वंगु उपलब्धि खः । थ्व सफुलिं चित्तधर 'हृदय'या काव्य शिल्प भावना कामना ब्वयाः कवि चित्तधरयात जक म्हसीकेबीगु मयासे नेवाः संस्कार संस्कृतिया शूक्ष्म चित्रण यानाः नेवाः जातियात विश्वय् परिचित याकेगु ज्या याःगु दु । कवि चित्तधरं थः थें हे नेवाः जातियात नं अमर अजर जुइकेत तिबः बियादीगु दु ।

मोतिलक्ष्मी उपासिका (ने.सं १०२९-१११७)

- **चखुंचिया सर्बय्** (ने.सं १११३)

साहित्य जगतय् **एम. लक्ष्मी - श्रीमती एम् लक्ष्मी - श्रीमती मोतिलक्ष्मी- सुश्री मोतिलक्ष्मी- मोतिलक्ष्मी उपासिका** आदि थीथी नामं थःत परिचित याकादीम्ह मोतिलक्ष्मी नेपालभाषा साहित्यय् जनसाधारण पाखें पिदंम्ह काव्य क्षेत्रय् ता ई तक ल्हाः न्हयाकाःम्ह न्हापांम्ह कवयित्री खः । खयेत ला थ्वयूकः स्वयाः न्हयः **'प्रज्ञा'**, व **'तारा'**या नामं निपु कविता तत्कालीन **बुद्ध धर्म व नेपालभाषा** पत्रिकाय् मिसापिंत नं च्वयेगु प्रोत्साहन बिइमाः धकाः मिजंपिसं पिकाःगु दुसा थ्व हे पत्रिकाय् **'मयूजुपिं विद्या ब्वना दीमाल'** धैगु छपु कविता व मेगु छपु नं यानाः जम्मा निपु कविता लक्ष्मीनानीयागु पिदंगु दु । लक्ष्मीनानी थ्व हे निपु कविताय् जक सीमित जुयादिल तर मोतिलक्ष्मीं थःगु जीवनया अन्तिमकालय् तकं साहित्य साधनाय् थःत पानादिल । दकलय् न्हापां **'धर्मदूत'** पत्रिकाय् **'चित्त पंक्षी'** (ने.सं १०६३) नांगु कविता च्वयाः थःत कवयित्री कथं परिचित याकादीम्ह मोतिलक्ष्मी सुधारवादी युगया सुधारात्मक प्रवृत्तिं जाःम्ह छम्ह उल्लेखनीय च्वमि खः (कमार्चाय, ने.सं १९०८:५७) । थःगु जीवनया अनुभूतियात सरल व सहज रुपं काव्यात्मक अभिव्यक्ति बियादीम्ह मोतिलक्ष्मीजुं तर्क व बुद्धिया समन्वयात्मकता दुगु भाव व भावना जक थःगु कविताय् प्वंकेगु मयासे थःगु मूल्य व मान्यतायात नं प्रतिस्थापित यायेगु कुतः यानादीगु दु । तत्कालीन मेपिं च्वमितय्गु कविताय् थें थ्वयूकःया कविताय् नं स्वच्छन्दवादी रहस्यवादी प्रवृत्तिं थाय् काःगु दु, मतिना दर्शन काव्यया विषयभूमि जूगु दु ।

सिद्धिचरण श्रेष्ठ (जन्म ने.सं १०३२-१११२)

- **सीस्वां** (ने.सं १०७०)
- **फूस्वां** (ने.सं १०८०)
- **ग्वयूस्वां** (ने.सं १११०)
- **लुभुनी** (ने.सं ११११)

- **तृष्णा** (ने.सं ११११)
- **उत्तरा बिलाप** (ने.सं १११४)

नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् स्वच्छन्दवादया प्रवर्तन यायेगु ज्या मूलभूत रुपं सिद्धिचरण पाखें जूगु दु । थ्वयां न्हयः स्वच्छन्दवादयागु प्रस्फुटन वैकुण्ठप्रसाद लाकौलपाखें जूसां उकियात निरन्तरता बिइगु ज्या वयूकः पाखें मजुल । फलतः स्वच्छन्दवाद प्रवाह न्ह्याये मफुत । कवि श्रेष्ठया आगमनं नेपालभाषा काव्यय् स्वच्छन्दवादयात छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्याकेगु ज्या जुल ।नेपालभाषा साहित्यय् जक मखु, नेपाली भाषाया काव्यय् नं स्वच्छन्दवादी धाराया प्रवर्तकया रुपय् चर्चितम्ह सिद्धिचरणया स्वतन्त्र विषयचयन, कल्पनाशीलता, सौन्दर्यया उपासना, प्रकृतिपाखें क्रान्तिया प्रेरणा, कायेगु प्रवृत्ति उक्ति बैचित्रता, वैयक्तिकता आदि काव्यया विषयगत प्रवृत्ति खःसा संगीतात्मकता, सरलता, कोमलता, माधुर्यता आदि वयूकःया काव्यया शिल्पगत विशेषता खः । **'फूस्वां 'सीस्वां** थुकिया दसु खः । **'सीस्वां'** स भावुकतां अप्वः थाय् काःगु दुःसा **'फूस्वां'**स बैचारिक सजगतां अप्वः थाय् काःगु दु । सिद्धिचरण प्रकृतिप्रेमि कवि खयां नं **वर्डसवर्थ** थें प्रकृतियात 'विश्वव्यापी आत्मा' खनीम्ह कवि सिद्धिचरण मखु, बरु प्रकृति पाखें क्रान्तिया सन्देश काइम्ह **'शेलि'** थें ज्वःम्ह कवि सिद्धिचरण खः । नेपालया साहित्यय् सिद्धिचरणया थाय् अंग्रेजी साहित्यय् 'शेलि'या थें दु (श्रेष्ठ, ने.सं १०८७:१६७-१६८)

सिद्धिचरणजुं नेपालभाषाय् प्रबन्ध काव्यया विकासय् नं महत्वपूर्ण योगदान बियादीगु दु । खण्डकाव्यया शास्त्रीय नियमयात अनुशरण मयासे थःगु कथं च्वयातःगु - **लुभुनी, तृष्णा, उत्तरा बिलाप** आदि थ्वयूकःया खण्डकाव्यं नेपालभाषाय् प्रवन्ध काव्यया धुकू जायेकेगु जक मखु न्हूगु आयाम तकं तनेगु याःगु दु । अथे हे नेपालभाषाय् गीति कविताया धाः न्ह्याकेगुलिइ नं सिद्धिचरणया महत्वपूर्ण देन दु । थ्वयूकलं न्ह्याकादीगु गीतिकाव्यया धाःयात अज न्ह्याज्याकेगु ज्या कवि दुर्गालालं यानादीगु दु ।

केदारमान 'व्यथित (ने.सं १०३५-१११८)

- **प्रतीक्षा** (ने.सं १०६६)
- **ख्वबिं प्याःगु म्ये** (ने.सं १०६७)
- **दिवस चित्र** (ने.सं १०६७)
- **छ्वास** (ने.सं १०७०)

केदारमान 'व्यथित' जेलय् कवि चित्तधर 'हृदय', सिद्धिचरण, फत्तेबहादुरपिनिगु उत्प्रेरणां काव्यख्यलय् ल्हाः न्ह्याकादीम्ह खयाः नं थःगु हे मौलिक काव्यात्मक प्रतिभा दुम्ह कवि खः । थ्वयूकःया जेलकालीन काव्यं तत्कालीन स्वच्छन्दवादी प्रवृत्तियात नेपालभाषाय् छगू काव्य प्रवाह कथं न्ह्याकेगुलिइ तिबः बिउगु दुसा जेलकाल लिपा पिदंगु **'छ्वास'** कविता सग्रहं नेपालभाषाया काव्ययात छगू न्हूगु मोड बिउगु दु । जेलकालीन काव्यय्

अन्तर्मुखी, भावुक व आत्म केन्द्रित व्यक्तित्वया रुपय् खनेदुम्ह व्यथित '**छ्वास**'य् वयाः वहिर्मुखी समष्टिगत भावनायात कयच्याइम्ह न्हूगु मूल्य व मान्यता स्थापना यायेत आतुरम्ह छम्ह राजनैतिक कवि कथं पिदंगु दु। वर्तमान समाज व्यवस्थाया अभिशाप स्वरुप वःगु अर्थ-संकट, घात प्रतिघात, विक्षिप्ति व विद्रोह अन्तर्जागृतिक चेतनां ग्वाःगु थ्वयक:या **छ्वास** कविता संग्रहलं बहिर्मुखि प्रवृत्ति समष्टिगत भावनायात दुथ्याकाः काव्य चिनेगु लँपु सिइदयेक चायेकाविल। लिपायापिं कवितय्त विशेष कथं प्रगतिवादी कवितय्त थुकिं छगू दिशाबोध नं यात। तर अथें खःसां छायावादया आधारं प्रतिक्रिया व्यक्त यायेगु कविया पहः ल्याना हे च्वंगु व खुलस्त रुपं विषययात कविं न्ह्यःने तये मफुगु व छन्दया मोह, विम्ब, प्रतिकया ल्यज्याय् नं मुक्कं न्हूगु जुइ मफुगु आदि कारणं यानाः थ्वयक:यात स्वच्छन्दवाद व उत्तर आधुनिककालया दथुं पिदंम्ह छम्ह संक्रमणकालया कवि कथं नालेछिं। अथे हे थ्वयक: नेपालभाषाय् '**सनेट**'या न्हापांम्ह प्रयोक्ता नं खः।

धर्मरत्न यमि (ने.सं १०३५-१०९५)
- **न्वाखँ पुचः** (ने.सं १०७१)
- **सँदेया लिसः** (ने.सं १०७२)
- **विश्वन्तरया मचात दान** (ने.सं १०७२)
- **अर्हत्नन्द महाकाव्य** (ने.सं १०७३)

जेल दुने वनाः कवि जूम्ह धर्मरत्न 'यमि' नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् छम्ह निर्भिक क्रान्तिकारी व सुधारवादी विचारधारायाम्ह कवि कथं परिचित जूगु दु। थ्वयक:या '**सँदेया लिसः**' खण्डकाव्य, '**अर्हतनन्द**' महाकाव्यं नेपालभाषाया प्रबन्धकाव्यया धुकू जायेकूगु जक मखुसे समाजय् वैचारिक तथा संस्कारगत हिउपाःया निंतिं सः थ्वयेकूगु दु, अले चेतना व सुधारया जः ह्वःगु दु। कला पक्ष स्वयां नं वैचारिक पक्ष सशक्त जूगु थ्वयक:या काव्यय् थःगु राजनैतिक व्यक्तित्वया किँचः दु अले न्हूगु मूल्य मान्यता स्थापना यायेगु कुतः दु।

लक्ष्मीदेव श्रान्त (ने.सं १०३७)
- नुगःया घाः (१०७३)

२००७ सालया क्रान्ति लिपा नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् न्हू न्हूगु प्रयोग, प्रवृत्ति नं दुथ्यन। थ्व हे कथं कविताय् हास्य व्यंग नं दुथ्यन्त। थथे नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् हास्य व्यंगया प्रयोग यायेगुया श्रेय लक्ष्मीदेव श्रान्तयात नं दु। थ्वयक: थःगु इलय् मानवीय तथा सामाजिक विसंगति विकृतियात न्हिइकाः व्यंग प्रहार यायेगुलिइ तसकं हे चर्चितम्ह कवि खः।

प्रेमबहादुर कसाः (ने.सं १०३७-१११११)
- **त्यपू** (ने.सं १०८४)

थःगु आशा निराशायात काव्यात्मक अभिव्यक्ति बियादीम्ह प्रेमबहादुर कसाः नेपालभाषाय् छम्ह स्वच्छन्दवादी कविया रुपय् परिचित जूगु दु। प्रकृति, मतिना, जीवन दर्शनयात थःगु काव्यया विषय भूमि कथं नालादीम्ह कसाःया कविताय् वयक:या राजनैतिक जीवनया अनुभूति नं वानाच्वंगु दु।

हरिकृष्ण श्रेष्ठ (ने.सं १०३९)
- **ख्वबि** (ने.सं १०७०)

जेल दुने वनाः कवि जूम्ह हरिकृष्ण श्रेष्ठं थःगु काव्य प्रतिभायात जेल दुने हे जक सीमित यानादिल। वयक:या वियोग वेदनां जाःगु **ख्वबि** काव्यं नेपालभाषाय् स्वच्छन्दवादयात छगू प्रवाह कथं न्ह्याकेगुलिइ तिबः बिउगु दु। थथे स्वच्छन्दरुपं कल्पनाया आकाशय् ब्वयेफुम्ह कविं थःगु च्वसा दिकाछ्वःगु नेपालभाषाया निंतिं तःधंगु हन्ताः खः।

सत्यमोहन जोशी (ने.सं १०४०)
- **जयप्रकाश** (ने.सं १०४०)
- **शुभराज्यभिषेकया म्ये** (ने.सं १०७६)
- **चखुंचां हाःगु म्ये** (ने.सं ११०३)
- **नेपालया राष्ट्रिय विभूति कलाकार**
- **अरनिकोया श्वेत चैत्य** (ने.सं ११०४)

काव्यया माध्यमं भाषिक अनुराग, ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक गौरव, प्रजातन्त्र प्रति आस्था प्वंकादीम्ह सत्यमोहन जोशी नेपालभाषाय् मुक्तक रचनां निसें महाकाव्य तकं च्वयादीम्ह च्वमि खः। नेपालभाषाय् जक थ्वयक:या निगू महाकाव्य पिदंगु दु। थ्वयक:या '**जिगु छँ म्हसीकेसा**' नांगु छपु कविता थौंया परिवेशय् तसकं हे लुमंकेबहगु कविता खः। थ्वयक:या '**शुभराज्यभिषेकया म्ये**' (ने.सं १०७६) दकलय् न्हापां श्री ५ या सरकारं पिथंगु नेपालभाषाया सफू खः। अथे हे निक्वः निक्वः तक **मदन पुरस्कार** त्याकाः नेवाःतय्गु हे गौरव ब्वःम्ह नेवाः च्वमि थ्वयक: खः।

रामबहादुर कायष्ठ (ने.सं १०४२-११११)
- **पः क्वःछँ** (१०७८)

प्रकृतिया साधारण क्रियाकलापय् नं मानवीय कार्यव्यापारया आरोप बियादीम्ह रामबहादुर कायष्ठ छम्ह प्रकृति प्रेमी स्वच्छन्दवादी कवि खः। थ्वयक:या कविताय् छखे प्राकृतिक सौन्दर्यया वर्णन दुसा मेखेर प्रकृतियात नं मानवीय हर्षोल्लासय् साथबिइम्ह छम्ह हितैषिया रुपय् ब्वयातःगु दु।

भैरवगोपाल वैद्य (ने.सं १०४३-१०६८)
- **भैरवामृत** (प्रकाशन ने.सं. ११०९)

थ:गु चिकिचा हाक:गु जीवनय् नं नेपालभाषाया काव्यय् स्वच्छन्दवादी प्रवाहयात न्ह्याकेगुली महत्वपूर्ण योदान बियादीम्ह छम्ह कवि भैरवगोपाल वैद्य नं ख: । देश प्रेम, क्रान्ति, प्रजातन्त्रया कामना आदि थ्वयक:या काव्यया विषयभूमि ख: । तत्कालीन राणा सरकारया विरुद्धय् क्रान्तिया निंतिं जनतायात आह्वान याना: कविता च्वयादीपिं कविपिं मध्ये थ्वयक: नं छम्ह ख: । थ्वयक:या **'आहा: देश थ्व जिगु नेपा:'** **'घनघोर घटा थन वा'** लुमंके बहगु कविता ख: ।

तीर्थराज तुलाधर (ने.सं १०४५)

- **फुट्कर कविता**

थ्वयक: नं नेपालभाषाय् न्हापां गद्य कविता च्वयादीम्ह कवि ख: । तर थ्वयकलं गद्य शैलीयात छगू प्रयोग कथं जक छ्यलादिल प्रवाह कथं न्ह्याकादी मफुत । जीवनया यथार्थतायात ब्वया: थ:गु कर्तव्य प्रति संकल्परत जुइत आह्वान यानादीम्ह तीर्थराज तुलाधर छम्ह आशावादी जीवनवादी कविया रुपय् परिचित जूगु दु ।

ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य (ने.सं १०४६)

- **न्हयव:सा** (ने.सं १०६८)
- **नुग:घा:** (ने.सं १०६९)
- **सन्देश** (ने.सं १०७८)

ईश्वरानन्द नेपालभाषाय् न्हापां गद्य कविताया प्रयोग यानादीपिं मध्ये छम्ह जक मजुसे आधुनिक कविताया पूर्वाभास नं थ:गु गुलिं गुलिं कविताय् बियादी धुंकूम्ह कवि ख: । **'सुकुला पिवा: च्वंच्वना'** थज्या:गु हे छपु कविताया ख: । न्हून्हूगु उपमा प्रतिकया माध्यमं भावाभिव्यक्ति बिइगु, थ:गु व्यक्तित्व अस्तित्व तंका: म्वायेमा:गु थौंया वाध्यता विवशताया चित्रण, गद्य शैलीया प्रयोग आदि विशेषतां जा:गु थज्या:गु कवितायात आधुनिक कविताया पला:चिं धका: मधासें मगा: । तर थज्या:गु प्रवृत्ति थ्वयक:या छपु निपु कविताय् खनेदु सा मेमेगु अप्व: थें कविताय् थ्वयकलं स्वच्छन्दवादया लँपु हे ज्वनादीगु दु ।

माधवलाल कर्माचार्य (ने.सं १०४७)

- **ल:फ्वं** (ने.सं १०७८)
- **न्हूगु म्ये** (१०८४)

नेपालभाषाय्, गद्य कविता, पद्य कविता नापं म्ये नं चिनेगु यानादीम्ह माधवलाल कर्माचार्य जीवनया यथार्थतायात ब्वया: नं सन्देश आदेश बिइगु शास्त्रीयतां थ्वयक:या काव्य मुक्त जुइफुगु मदु । अथे खया: नं चित्तधरपिंसं थें पुलांप्रति आस्था तयेगु पलेसा छम्ह प्रजातन्त्रोत्तर कालया कविया नातां जागरणया पला: चिं ब्वयेगु या:गु दु । थ्वयकलं छ्यलादीगु उपमा प्रतिकया पह स्वयेबलय् जेलकालीन कवित नाप थ्वयक: सतिक ला:व:गु दु ।

फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य (ने.सं १०५०)

- **चुलि** (ने.सं १०५१)
- **तिमिला** (ने.सं १०७८)
- **सुख दु:खया म्ये**

चित्तधर 'हृदय'या शास्त्रीय प्रवृत्तियात अनुशरण याना: थ:गु नं बिस्कं विशेषता तनेफुम्ह कवि फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य ख: । प्रकृतिया साधारण दिनचर्याय् नं मानवीय कार्यव्यापारया आरोप याना: थौंया समाजय् न्ह्यानाच्वंगु सुख, दु:ख, असमानता, अव्यवस्था आदियात काव्यया माध्यमं न्ह्यब्वयादीम्ह कवि फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य ख: । वैयक्तिक अनुभूतियात नं समष्टिगत जुइके फुगु थ्व वयक:या काव्यगत विशेषता ख: ।

चित्तरञ्जन नेपाली (ने.सं १०५१)

- **मां लुमंका:** (ने.सं १०७१)
- **प्रतिक्रिया** (ने.सं १०७८) *श्रेष्ठ सिरपा: प्राप्त-ने.सं. १०७८*

चित्तरञ्जन नेपाली **'मां लुमंका:'** शोक काव्य च्वया: नेपालभाषाय् शोक काव्यया अभावपूर्ति जक यानादीम्ह मखु पाश्चात्य शैलीया **'एलेजि'** नेपालभाषाय् न्हापां दुतहयादीपि मध्ये छम्ह थ्वयक: नं ख: । अथे हे थ्वयकलं न्हापां गद्य कविताया संग्रह **'प्रतिक्रिया'** पिकया: नेपालभाषाय् गद्य कविता चिनेगु परम्परा न्ह्याकादिलसा **'उम्मर खैय्यामया रुबाइ'** यात नेपालभाषां भाय् हिला: नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् खैय्यामया दर्शनयात प्रचार, प्रसार यानादिल ।

रमापतिराज शर्मा (ने.सं १०५१)

- **जिगु म्ये** (ने.सं १०७८)

कवि चित्तधर 'हृदय'या काव्य परम्परां प्रभावित जुया: रीति व छन्दया दुने च्वना: परम्परागत विषय वस्तुइ थरि थरि कथं कल्पनाया लं फिका:, उत्तेजना स्वया: अप्व: कल्पना व बिचा:यात थ: नाला: कविता च्वइपिं कवित मध्ये रमापतिराज शर्मा नं छम्ह ख: । प्रकृति पाखें प्रेरणा काइम्ह, स्वाधिनता स्वतन्त्रताया हिमायति रमापति राज शर्मा **'सत्य, शिव, सुन्दर'**यात हे कविया गन्तव्य नालादीम्ह कवि ख: । तर छम्ह स्वच्छन्दवादी कविया भावाभिव्यक्तिइ गुलि स्वच्छन्दता, वैयक्तिक अनुभूतिया उत्कृष्टता दयेमा:गु ख:, उलि थ्वयक:या कविताय् खनेमदु ।

रे.र.न स्यस्य: (ने.सं १०५२)

- **मलख** (ने.सं १०७५)
- **उल:** (ने.सं ११५३)

कवि केदारमान 'व्यथित'जुं न्ह्याकादीगु समष्टिगत भावनायात आत्मसात याना: थ:गु **मलख**, काव्यय् अभ्र थुकियात व्यापक रुपं ब्वयादीम्ह कवि रे.र.न.

स्यस्यः खः ।' **उलः'** काव्यय् थ्यंकाः थ्वयक:या राजनैतिक चेतना भन सजग व जागरुक जूगु दु । देशय् वःगु राजनैतिक हिउपालं हःगु लिच्वः प्रतिया प्रतिक्रिया काव्यया माध्यमं ब्वयादीम्ह छम्ह कवि रे.र.नं स्यस्यः खः । राजनैतिक परिवर्तन धैगु केवल परिवर्तनया निंतिं जक मखु, जनताया जीवनय् सकारात्मक परिवर्तन महइगु व्यवस्थां न्ह्यागु हे ख्वाःपाः पुयावःसां व व्यवस्था ज्याख्यले मदु धयागु धारणा ज्वनाः बहुसंख्यक जनताया हक हीतया निंतिं सः थ्वयेकादीम्ह छम्ह कवि रे.र.न. स्यस्यः नं खः ।

मदनमोहन मिश्र (ने.सं १०५२)

- **सीता हरण (ने.सं १०८०)**
- **राम राज्य (ने.सं १०८२)**
- **नुगः खँ (ने.सं ११८२)**
- **बागमतीया ख्वःसः (ने.सं. १११२)**

थौंया विसंगति विकृति प्रति स्याचुक क्वातुक ध्याचू नकाः मात्रिक, वार्णिक छन्दय् काव्यात्मक अभिव्यक्ति बियादीम्ह मदनमोहन मिश्र नेपालभाषाया गीतिकाव्य तथा हास्यव्यंग्य काव्य क्षेत्रय् विशेष योगदान बियादीम्ह छम्ह कवि खः । थ्वयक:या हास्य व्यंग काव्यं थौंया यथार्थ बोध यायेगुया नापं सुधारया सः थ्वयेकूगु दु ।

नारायणदेवी (ने.सं १०५५) *मोतिलक्ष्मी सिरपाः प्राप्त (ने.सं ११११)*

- **मुखस्वां** (ने.सं १०७८)

नेपालभाषाया मिसाच्वमित मध्ये दकलय् न्हापां कविता संग्रह पिकयादीम्ह नारायणदेवी नारीप्रतिया सामाजिक धारणा, अवहेलनायात ब्वयाः नारी जागरणया सः थ्वयेकादीम्ह, नारी शक्ति प्रति आशावादी जुयादीम्ह कवयित्री खः। सरल कोमल भाषां नं युगौंयुगं निसें न्ह्यानाच्वंगु नारी उत्पीडन, शोषणयात हार्दिक व मार्मिक जुइक नैसर्गिक अभिव्यक्ति थें च्वंक विइफुगु थ्वयक:या काव्यगत विशेषता खः ।' **थःगु साहसं हिमचुलि गइ छिं** (श्रेष्ठ : ने.सं. १११६:१०१) धकाः कलाःयात लाकां नाप लनीगु सामाजिक परिवेशय् ब्वलनाः नं नारी शक्ति प्रति गुगु आस्था विश्वास कयादीगु खः, थ्व कवयित्रीया तःधंगु साहास खः गुगु कवयित्रीं थःगु जीवनकालय् हे थम्हं स्वयेखंगु दु ।

दुर्गालाल श्रेष्ठ (ने.सं १०५७) **नरोत्तम-इन्दिरा पुरस्कार प्राप्त** (२०५७)

- **भसुकाः** (ने.सं १०७७)
- **लिसं** (ने.सं १०८० *श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त-१०८०)*
- **पीजा** (१०८७)
- **चिनियाम्ह किसिचा** (ने.सं १०८५)
- **सर्गः सिवे नं धरती नमिंग्वाः** (ने.सं ११०६)

- **मतिनाया म्ये (ने.सं १०८३)**
- **लुँबुँ वहबुँ (ने.सं १०८३)**
- **इन्कलावया पलाः सः (ने.सं ११११)**
- **याकःफल्चा (ने.सं ११०७)**
- **जि स्वयम्भूया त्वाथः (ने.सं ११०७)**

समय व परिस्थिति अनुसार थःत न्ह्याकेफुम्ह छम्ह कवि दुर्गालाल श्रेष्ठ खः । प्रारम्भय् सिद्धिचरणया काव्य प्रवृत्ति प्रभावितम्ह दुर्गालालजुं कवि सिद्धिचरणं थें गीति प्रवाहलय् कविता च्वयेगु जक यानादीगु मखुसे थः हे छम्ह लोकंह्वाःम्ह गीतकार नं जुयाः पिदन । थ्वयक्लं थौं मचांनिसें बुराबुरितयत तकं ल्वःगु काव्य सृजना यानादीगु दु । दुर्गालाल' **ताइभाबा' चिनियाम्ह किसिचा** बियाः मचातयत ह्ययेके सःम्ह, **मतिनाया म्ये** च्वयाः ल्यासे ल्यायम्हतयत यके सःम्ह, गजल हालाः बुराबुरितयत लयतायेके फुम्ह कवि कथं परिचित जूगु दु । तर थथे न्हापां स्वच्छन्दवादी कविया रुपय् पिदनादीम्ह दुर्गालाल श्रेष्ठं लिपा ईया हिउपाः लिसे प्रगतिवादी सः नं थ्वयेकादिल । थौंया समाजय् विद्यमान विकृति विसंगतियात न्ह्यब्वयाः, शोषित पीडित जनताया पं लिनाः इमिगु हक हीतया निंतिं सः थ्वयेकाः इमिगु विजय प्रति आशावादी जुयाः छम्ह जनपक्षिय कवि कथं दुर्गालालजुं थःत परिचित याकादिल । थुकथं दुर्गालालजुं थःगु काव्य अनुभूतियात न्ह्याबलें मतिना, भसुकाः, सुलिंया पीजाय् जक सीमित यानामदी । बस्तुगत यथार्थता, समष्टिगत चिन्तनय् नं थःत फ्यानादिल । थौं वयक:या काव्यं नेपालभाषाय् प्रगतिवादी प्रवाहयात ब्वलंकेत उल्लेखनीय योगदान बिउगु दु । तर अथे खयाः नं वयक्लं स्वच्छन्दवादी कविता च्वयेगु नं त्वःतादीगु मदुनि । उकिं दुर्गालालजुयात समालोचक इन्द्र मालिं प्रगति व स्वच्छन्दताया सेतु नालादीगु उपयुक्त हे जू । अथे हे म्हो हे जक' गजल' च्वःसां हार्दिकता, गम्भीरता, गेयतां जाःगु वयक:या गजलं गजल साहित्यया विकासय् नं छपलाः तनाबिउगु दु ।

गिरिजाप्रसाद जोशी (ने.स. १०५९-११०७)

- **पालिख्वाँ य्** (ने.सं १०७९)
- **हाइ हाइ रे थ्वँया बात्चा** (ने.सं १०८५)
- **आगं** (ने.सं १०८८)
- **द्व कचा लिहां लिहां वः** (ने.सं १०९०)
- **सुथनाप सुथय् सुथय्** (ने.सं १०९५)
- **गिरिजाप्रसादया गद्य कविता** (ने.सं १०९८)
- **जनताया म्ये ११००** (ने.सं ११११)
- **किसि दुम्ब्वः ११११**
- **मन्त्र** (ने.सं ११०३)
- **बुद्ध नुगः** (ने.सं ११०३)
- **तबन** (ने.सं ११०५)

वना वनाथाय् तक साहित्यिक लकस सृजना यायेफुम्ह गिरिजाप्रसाद जोशी नेपालभाषाया काव्य विधायात विविधतां छायपादीम्ह छम्ह सृजनशील प्रतिभा खः । गीति कविता, गद्य कविता, गजल, खण्डकाव्य आदि च्वयाः नेपालभाषाया काव्य विधायात समृद्ध यानादीम्ह गिरिजाप्रसाद जोशी न्हापां रहस्यवादी, स्वच्छन्दवादी कवियां रुपय् खनेदयेकः भ्काःम्ह खःसां लिपा वनाः प्रगतिशील प्रवाहयात नं वय्कलं आत्मसात यानादिल । तर थःगु कविताय् सामाजिक विषमतां छन्हु विद्रोहया रुप काइ धकाः शोषित पीडित जनताया पं लिनाः वर्गीय संघर्षया खँ न्ह्यथनाः थःत प्रगतिशील पक्षधर कविया रुपय् ब्वयादीसां थ्वय्कःया काव्यय् सैद्धान्तिक निश्चितता स्वयाः नं भावुकता हे अप्वः खनेदु । थ्वय्कःया **पालिख्वाँय्** कविता संग्रहलय् च्वंगु निपु स्वपु कवितां धाःसा थौंया आधुनिक कविताय् खनेदुगु वैचारिक ह्यूपाःया आभास याके ब्युगु दु । नेपालभाषाया प्रबन्ध काव्यया विकासय् नं थ्वय्कःयागु योगदानया खँय् मिखा तिस्सिइ फइमखु । **'मन्त्र'** व **'बुद्ध नुगः'** थ्वय्कःयागु चर्चित खण्डकाव्य खः ।

नर्मदेश्वर प्रधान (ने.सं १०६२)

- **जिगु कविता छिगु कविता** (ने.सं ११११५) *श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त* (ने.सं. ११०५)
- **जिगु गद्य कविता** –ने.सं.१११९)

न्हापां लयवद्ध कविता चिनादीम्ह नर्मदेश्वर प्रधान कविताया माध्यमं कविता सम्बन्धी थःगु दृष्टिकोण ब्वयादीम्ह छम्ह कवि खः । थ्वय्कः जीवनय् थम्हं हनागु विविध अनुभूतियात कविताया रुप बियाः वैयक्तिक अनुभूति नं समष्टिगत जुइक **'जिगु कवितायात'** छिगु कविता जक मखु, भ्कीगु कविताया अनुभूति जुइके बियादीम्ह कवि खः । सरल व सहज भाषां अभिव्यक्त यानातःगु थ्वय्कःया कवितां जीवनया विविध क्षणया लुमन्तियात थना बिइगु याः, जीवनयात छभ्काः याउँक सिचुक न्ह्याकाबिइगु याः । लिपा थ्वयकलं गद्य कविता नं च्वयेगु याना दिल थ्वयकःया पिदंगु **जिगु गद्य कवितां** नेपालभाषाया गद्य कविताया लागायात अभ्क चकंका ब्यूगु दु ।

लाभरत्न तुलाधर (ने.सं १०६९)

– फुटकर कविता

पुलांगु भजन म्येया परम्परायात न्ह्याकेगु कुतः यानाच्वनादीम्ह लाभरत्न तुलाधर पुलांगु पहलय् न्हूगु म्ये च्वयादीम्ह नेपालभाषाया छम्ह गीतिकवि खः । वय्कलं थःगु त्वाःया भजन खलःया निंतिं आपालं कविता म्ये पहलं लोक लय् व छन्दय् चिनादीगु दु । भजन म्ये बाहेक थौं भ्कीगु सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक क्षेत्रय् पिज्वयाच्वंगु विकृति, विसंगति, विषमता न्ह्यब्वयाः, थुकिया सुधारया निंतिं सः थ्वयेकाः नं आपालं कविता चिनादीगु दु । थ्वय्कःया म्ये पुलां पहःयागु जुयाः नं बिचाः न्हूगु जूगु दु । थुकथं लाभरत्न तुलाधर वैचारिक रुपं थौंया उत्तर

आधुनिककालया कवित लिसे ज्वःलानाः नं अभिव्यक्ति शैलीया दृष्टिं प्राचीन कवितय्गु लँपु ज्वनादीम्ह कवि खः ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ (ने.सं १०७२)

– जिगु म्ये छंगु खः (ने.सं १११७)

नेपालभाषाय् गजल परम्पराया विकासय् न्ह्यथने बहगु योगदान बियादीम्ह भूषणप्रसाद श्रेष्ठ नेपालभाषाया छम्ह प्रगतिशील आधुनिक कवि नं खः । ख ला भूषण प्रसादयागु गजल पिदने न्ह्यः मोहनकाजि, शैलेन्द्र श्रेष्ठपिनिगु गजल पिदने धुंकूगु खः, तर गेयता, हार्दिकता व गजल विधान कथं भूषणप्रसाद श्रेष्ठयात छम्ह प्रतिनिधि गजलकार कथं समालोचकतय्सं प्रतिस्थापित याःगु दु । थ्वय्कलं छिनादीगु पलाखय् मेपिं गजलकारत - एच्. के. कपाली, बसन्त महर्जन, तबः मरु, ईश्वरी मैया आदिपिं खनेदयेकः वःगु दु । छम्ह गजलकारया रुपय् थ्वय्कःया म्येय् मतिनाया खँ भयूबिया च्वंसां, पुलांप्रति अनास्था, वर्तमान प्रति असन्तोष अले न्हूगु मान्यता स्थापनाया चाहना नं आपालं वानाच्वंगु दु । थ्वय्कलं थःगु राष्ट्रिय जीवनपाखें हे उपमा बिम्बत कायेगु यानादीगु दु । सम्प्रेषणया तीक्ष्णता थ्वय्कःया काव्यगत विशेषता खः ।

च्वय् उल्लेख जूपिं कवि कवियित्रीत बाहेक नं थः थःगु हे मौलिक विशेषता न्ह्यब्वयाः स्वच्छन्दवादी काव्यधारा ब्वलंकेगुलिइ तिबः बियावंपिं मेमेपिं नं न्ह्यथनेबहःपिं आपालं कवि कवयित्रीत दनि । थथे काव्यया सफू पिकयाः नेपालभाषाया काव्य धुकू तःमि यानावंपिं नेपालभाषा स्वच्छन्दवादी प्रवृत्तियापिं कवित खः - शान्ति सौरभ– **फुतिफाति** (१०७३), रत्नध्वज जोशी- **नारद मोह** (१०६६), परमानन्द-छन्त **लुमंका**(१०९८), बासुपासा -**जीवन लँपुइ** (१०७८), भूपालमान सिंह - **माः** (१०६९), **मा दथ्वी** (१०९४), आनन्द भूमि -**छंगु लुमन्ति** (११०५), गंभीरमान मलेकू - **सितिकं वोंगु मतिना** (११००), सुरेन्द्र महर्जन - **नःलि स्वां** (११११), रोशनकुमार - **ल्यायम्ह हि** (११००) गणेशलाल श्रेष्ठ- **निफो स्वां** (१०७७), दामोदरलाल श्रेष्ठ - **ज्वय्प्यूगु घाः** (१०८०), विनोद पी श्रेष्ठ - **छ्वालि** (१११२) नाति श्रेष्ठ -**होल स्वां** (१०८१), भगवतीप्रसाद श्रेष्ठ - **दुघाः** (१०७८), आशाकाजी सेवक - **किपा** (१०८०), उद्धव मास्के - **बंम्ह अबुयात लुमंकाः** (१०९३), श्याम मलेकु - **नखत्या, फुति फुति ख्वबि,** (११२०) कमलानन्द बज्राचार्य - **कृशा गौत्तमी** (१०८७), प्रेमबहादुर श्रेष्ठ - **थाति** (१०८९), रुद्रदास श्रेष्ठ - **नेपालभाषाया म्ये** (१०९७), रामभक्त कायष्ठ- **सिद्धिदास लुमंका** (१०९७), प्रकाश बज्राचार्य - **कृशा गौत्तमी** (११०३), नेमसिंह नकर्मि-**सुलिमय** (११०२), आर.एस. (रामशंकर) दोस्त - **नुगः किपा** (१०८१), मोहन दुवाल - **चुलिजाःगु स्वां** (१०८३), धनबहादुर तिमिला - **मुसुकागु मिखा** विमल ताम्राकार - **तिलिकता स्वां** (११११), **जीस्वां** (१११३), **साकुरा** (१११५), **मिगुलि** (१११७), तबः मरु - **अयूलाः** (१११७), धनकृष्ण ज्यापु - **यम युद्ध** (१०९३), बुद्धिलाल ज्यापु - **थ्वयाच्वंगु सः** (११११), छत्रबहादुर कायष्ठ- **उपहार** (१०९५), **मां ज्वालादेवी**

लुमंका (१०९७) , **प्रगतिया लेंय्** (११०२), बिनोद पि - **छ्वाल** (१११२), नरेन्द्रबहादुर श्रेष्ठ - **प्याःचाःगु सः** (११११), कृष्णप्रसाद लुँबि - (१११५), **जीवनया लँपुइ** (१११४), अमरराज जोशी - **आस्कृति आत्म विलाप** (१११७), श्याम प्रजापति **स्वया छन्त जिं** (१११७), ईश्वरी मैंया श्रेष्ठ - **जिन्दगीया सवाः** (१११८) एच. के कपाली, - **नुगलय् अगिंमथः च्याः** (१११८) मोहनकाजी - **भचाभचा**, शैलेन्द्र श्रेष्ठ -**गजलया कलकल**, लक्ष्मीलाल श्रेष्ठ - **मतिनाया सवाः** कृष्णप्रसाद दुवाल - **जिं हालागुम्ये** (ने.सं. १०८६), शाक्य, सुगत - **छंगु हःपालय्**, हिन्दमैंञा वैद्य – **मतिनाया स्वांफ्वः** (१११६) आदि, आदि ।

थुपिं बाहेक बिविध पत्रपत्रिकाय् कविता च्वयाः नेपालभाषाया काव्य ख्यः समृद्ध यायेगुलिइ तिबः बियावंपिं मेपिं कवित नं आपालं दनि । गथे **मोहनहिमांशु थापा, सुन्दरकृष्ण जोशी, इन्दिरा नेपाली, मंगलमान शाक्य, धूस्वां सायमि, चिनिहिरा शाक्य, कमला चित्रकार, केशरीलक्ष्मी तुलाधर, कमलमैंया स्थापित जीवन मल्ल, साहना श्रेष्ठ**, आदि, आदि ।

ख) लिच्वःगु आधुनिककालया काव्य
(ने.सं १०८४ निसें)

नेपालभाषा साहित्यय् आधुनिककालया शुरु जेलकालं निसें जूगु खः धकाः नाला तःसां थौं विश्व साहित्यय् पिदंगु कथंयागु आधुनिक कविताया शुरुवात थ्व हे लिच्वःगु आधुनिककालं निसें तिनि जुल । थ्व युगय् छखे छथ्वः कवितय्सं परम्परागत स्वच्छन्दवादी प्रवृत्तियात नालाः काव्य साधना यानां तुं च्वन सा मेखेर गुलिखय् कवितय्सं न्हूगु काव्य प्रवृत्तियात ज्वनेगु यात । थथे न्हूगु युगया प्रतिनिधित्व याइपिं कवित पिदंगु खँय् तत्कालीन ऐतिहासिक घटनायात लुमंकेबह जू । २००७ सालया प्रजातन्त्र लिपा रेडियो नेपालय् नेपालभाषायात नं थाय् बियाः नेपालभाषां नं समाचार बिइगु यात । तर २०१७ सालय् वनाः संसदीय व्यवस्थाया विघटन तथा पञ्चायती व्यवस्थाया स्थापनां जनताया राजनैतिक अधिकारय् हस्तक्षेप जुल सा पञ्चायति सरकारया 'एकदेश' - 'एकभाषा' नीति अनुरुप ने.सं. १०८५ सालय् रेडियो नेपालं समाचार बिइगु नं दिका बिसेंलि जनताया भाषिक अधिकार नं हनन् जुल । थज्याःगु सरकारया दमन नीतिया बिरोधय् तत्कालीन भाषाप्रेमीतय्सं दच्छियंकं धयाथें त्वाःत्वालय्, चुकय् बहालय् वाः वाः पतिकं साहित्य मुँज्या यात । थःपिनिगु हक अधिकारया निंतिं सः थ्वयेकल । थथे भाषिक आन्दोलनय् दुथ्याःपिं आपालं भाषा सेवीतय्त तत्कालीन

निरंकुश पञ्चायती सरकारं जेल नेलया यातना नं बिल । तर गन शोषण दमन जुइ अन प्रतिकार नं जुइ धयाथें त्वाः त्वालय् जूगु साहित्य सम्मेलनं आपालं न्हून्हूपिं कवित बुइकल । कवि मजूपिं नं कवि जुयाः पिदन । अथे हे ने.सं. १०९१ स '**जीवन दबू**' कार्यक्रम नं लिकया बिल । थथे कवितय्गु जन्म हे आक्रोष, असन्तोष व विद्रोहं जूगुलिं थुमिगु कविताया भावभूमि, अभिव्यक्तिया पह न्हापायापिं कवितय्गु स्वयाः पाःवन । मेखेर २००७ सालया स्वतन्त्र वातावरणं नेपाली जनतायात विश्वया गतिविधि नाप परिचित जुइगु मौका बी धुंकूगु खः । थ्व हे कथं थ्व इलय् थ्यंबलय् विश्वय् पिदंगु अनेक वाद तथा साहित्यिक प्रवाह प्रवृत्तिनाप थनया आपालं साहित्यकारत परिचित जुइ धुंकूगु जुल । फलस्वरुप नेपालभाषाया काव्यय् देय् दुनेया न्हूगु वस्तुस्थितिं न्हूगु वातावरणं बुइकूगु असन्तोष विद्रोहया किचः नापं विश्वय् पिदंगु न्हून्हूगु प्रवाह प्रवृतिया प्रभाव नं लाः वन । बिलायतया **टि.एस. इलियट**, अमेरिकाया **इज्रा पाउण्ड** पिंसं न्ह्याकूगु ई.सं १८९२या आधुनिक कविता प्रवाह तथा एशिया महाद्वीपय् **लु शुन, माओ त्से तुंग, किम इल सुंग** आदिपिंसं साहित्यय् नेतृत्व याःगु प्रगतिवादी प्रवाह नेपालभाषाया काव्यय् दुथ्यन । थथे प्रगतिवादी प्रवाह तथा आधुनिक कविता अलग्ग अलग्ग क्षेत्रया विषय, अलग्ग अलग्ग थासं विकास जूगु खयाः नं नेपालभाषाया काव्यय् नाप नापं हे दुथ्यन । थथे नाप नापं हे दुथ्यंगु छगू संयोग खः । फलतः न्हापाया कविताया तुलनाय् थौंया आधुनिक कविता, रुप व शैलीया दृष्टिं जक पाःगु मखुसे थौंया कवितां विषयगत रुपं वैचारिक रुपं नं छगू न्हूगु मोड ज्वन, न्हूगु युग हन । थ्व आधुनिक काव्य प्रवाह वर्षाया खुसिबाःथें छगू आन्दोलनया रुपय् जक न्ह्याःगु मजुसे थ्व छगू ग्यसुलाःगु उपलब्धी सिद्ध जुल (मल्ल, ने.सं १११० पृ ३३) । थथे न्हूगु मोड ज्वंगु न्हूगु युग प्रतिनिधित्व याःगु 'कविता संग्रह' सफू प्रकाशनया ल्याखं **ने.सं १०८६** स पिदंगु **गाजलं दाःगु चा** खःसा पाण्डुलिपिया ल्याखं **ने.सं १०८४ स श्रेष्ठ सिरपाः** त्याकूगु **पूर्णबहादुर वैद्यजु** यागु **सरासु** कविता संग्रह खः । पूर्णबहादुर वैद्यया सरासु कविता संग्रह प्रकाशनया ल्याखं ने.सं १०८७ स तिनि पिदंगु खःसां ने.स. १०८४ स हे 'सरासु'यात नेपालभाषाया कविताया इतिहासय् छगू न्हूगु प्रयोग, न्हूगु आन्दोलन घोषणा यानाः **च्वसापासां** श्रेष्ठ सिरपाः तकं ब्वछाये धुंकूगुलिं नेपालभाषाय् आधुनिक कविता '**गाजलं दाःगु चा**' स्वयाः न्ह्यः हे दुथ्यने धुंकूगुयात स्वीकार मयासें मगाः । भिंछम्ह कवितय्गु प्रतिनिधि कविता संग्रह '**गाजलं दाःगु चा**' थीथी कवितय्गु ल्वाकःबुकः सः खःसा, स्वीगू कृतिया संग्रह '**सरासु**' सचेत व सुस्पष्ट धारणा दुम्ह कविया मुक्कंगु सः खः (मल्ल, ने.सं. १११०:२३) । थीथी च्वमि व इमिगु कविताया लिधंसाय् नेपालभाषा आधुनिक कविताय् खनेदुगु मू मू प्रवृत्तियात थुकथं न्ह्यब्वये छिं: -

शिल्पगत प्रवृत्ति : सम्प्रेषणया तीक्ष्णता तिव्रता थौंया आधुनिक कवितय्गु छगू मू कुतः जूगु दु । थुकिया निंतिं थौंया कवितय्सं न्हू कथंया शैली न्हून्हूगु अभिव्यक्तिं प्रक्रियायात छ्यलेगु याःगु दु । थ्व हे कथं थौंया कवितय्सं छन्द,

अभिव्यक्तिं प्रक्रियायात छ्यलेगु यॉःगु दु । थ्व हे कथं थौंया कवितयसं छन्द, मात्रा, लय्, स्वर, ताल आदि शास्त्रीय नियमं चिकाः कविता च्वयेगु मयासे मुक्त गद्य शैलिं भावाभिव्यक्ति बिइगु याःगु दु । छन्द, मात्रा, स्वर आदि शास्त्रीय विधानयात अमिसं भाव अकुण्ठित रुपं पिब्वयेगु ज्याय् छगू पंगः थें तायेकूगु दु । थ्व हे कथं न्हापा छन्दवद्ध कविता च्वयाच्वंपिं कवितयसं तकं मुक्त गद्य शैलीयात ज्वंगु दु । थौंया जटिल परिस्थितियात पितहयेत गद्य शैली उपयुक्त तायेकूगु दु । अथे धकाः मुक्त छन्द नं मनोमानी छन्द मखु । कविं थःगु भाव विचाःया आन्तरिक गति व यतियात थुकिइ नं पालन यायेगु याः । थुकथं गद्य शैली थौंया आधुनिक कविताया छगू विशेषता जूगु दु ।

भाव अकुण्ठित रुपं पितबिइत थौंया कवितयसं गद्य शैलीयात छ्यःगु दु सा प्रभावोत्पादक सम्प्रेषणया निंतिं तप्यंक अभिव्यक्ति बिइगु मयासे प्रतिक, चित्र, उपमा, विम्ब,विरोधाभास, आदिया माध्यमं भावभिव्यक्ति बिइगु याःगु दु । उकिं थौंयापिं कवितय्गु अभिव्यक्ति म्हिगःयापिं कवितय्गु थें तप्यं मजू । थौंयापिं कवितय्गु बौद्धिक लागा आपालं चकने धुंकूगुलिं व जीवनशैली, सामाजिक परिवेश आपालं पाये धुंकूगुलिं म्हिगः साहित्य जगतय् छ्यलावयाच्वंगु थीथी उपमा प्रतिक नं थौंया जटील समस्या वृहत परिवेश ब्वयेगु निंतिं असक्षम, अपूर्ण जूगु दु । उकिं थौंयापिं कवितयसं पुलांगु साहित्यिक परम्परां दं वःगु, आपालं ज्यले धुंकूगु उपमा प्रतीकया पलेसा न्हूगु व थौंया समस्या, थौंया परिवेशया सही प्रतिनिधित्व याइगु उपमा प्रतिक छ्यलेगु नं याःगु दु । थ्व हे कथं सम्बन्धित क्षणय्, सम्बन्धित वातावरणय् थम्हं खंगु, अनुभव जूगुयात थौंया कवितयसं बिम्ब, प्रतीक, उपमाया रुपय् छ्यःगु दु । फलस्वरुप ऐतिहासिक तथा साहित्यिक पात्र, घटना, दुर्घटना आदि तकं प्रतिक, उपमा, विम्ब जुयाब्यूगु दु । थ्व हे कथं थौं उपमा चित्रतय्गु क्षेत्र तसकं व्यापक व विस्तृत जू । अले थुमिगु प्रयोगय् न्हापाया कवितयसं थें छम्हस्यां मेम्हसिगु अनुशरण यायेगु मयासे थःथःगु कथंयागु छम्हसिया मेम्ह नाप पाःगु जूगु दु । थुकथं थौंया कवितयसं भावाभिव्यक्ति बिइगु भवलय् न्हूगु शिल्प न्हूगु कलात्मक दक्षता क्यंगु दु ।

वैचारिक प्रवृत्ति : थौंया '**आधुनिक कविता आन्दोलन**' छगू साहित्यिक आन्दोलन जक मजुसे वैचारिक आन्दोलन नं खः । आधुनिक कवितयसं पुलांगु काव्यशिल्प, शैली प्रति जक अनास्था ब्वःगु मखु, इमिगु अनास्था, पुलांगु मान्यता, पुलांगु बिचाः, पुलांगु संस्कार प्रति नं खः । म्हिगः म्हिगः तक भी पूर्ण आस्था व विश्वासया मिखां स्वयाच्वंगु धर्म, संस्कार, विश्वासप्रति हे थौंया कवितयसं अनास्था प्वंकूगु दु, विद्रोह क्यंगु दु, उपहास याःगु दु । अथे हे थौंया काव्यधारा दुने छखे पुलांगु मूल्य मान्यता प्रति तच्वःगु अनास्था अविश्वासया सः तायेदुसा थौंया मूल्य व मान्यता, मनू मनू जुयाः म्वाये मफइगु थौंया सामाजिक विसंगति, विकृति, विवशता, वाध्यताप्रति नं थौंया कवितयसं उतिकं हे असन्तोष विद्रोहया सः प्वंकाच्वंगु दु । तर अथे खःसां नं थौंया बहुसंख्यक आधुनिक कवित कन्हय् वइगु भविष्य प्रति धाःसा निरुत्साहित जुयाः ल्हा प्वःचिना च्वंगु मदु । अले व्यक्तिगत अस्तित्व जुइमा, सामाजिक अस्तित्व जुइमा छगू न्हूगु हे अस्तित्व कायम यायेगु थौंया आधुनिक कवितय्गु विशेष वैचारिक आग्रह खनेदु । न्हूगु मूल्यया चाहना छगू रोमान्टिक चाहना मखु जीवनमुखी यथार्थया छगू संज्ञा खः । समानता, स्वतन्त्रता, न्याय व भातृत्वया भावनां द्वाकाः समाजय् व्यक्तिया थाय् व मान्यतायात क्वातुकेगु थ्व न्हू मूल्यया आदर्श खः (मल्ल, ने.सं. ११११०:२४) ।

थ्व हे कथं थौंया आधुनिक कवित न्हूगु मूल्य व मान्यता स्थापनाया निंतिं, न्हूगु अस्तित्वबोधया निंतिं संघर्षरत संकल्परत् जूगु दु । थथे जूगुया मू हुनि न्हू स्थिति प्रति थौंयापिं कवितयके दुगु सजगता सतर्कता खः अले परम्परागत मूल्य व मान्यतां थौंया जीवनया जटिलतायात ज्यंके मफुगु व थौंया जीवनयात सकारात्मक रुपं न्ह्याके मफुगुलिं खः । उकिं थौंया कवितां हृदयपक्षयात स्वयाः नं बुद्धिपक्षयात अप्वः थिइगु याःगु दु ।

विषयगत प्रवृत्ति : थौंया नेपालभाषाया आधुनिक कवितयसं धर्म, मतिना, प्रकृति, विरह, वेदना आदि सीमित विषयया परिधिइ जक च्वनाः कविता च्वयेगु मयासे थौंया सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक विसंगति, विकृतिं ब्वलंकूगु विविध समस्यायात कयाः कविता च्वयेगु याःगु दु । थौंया कविताया केन्द्रविन्दु मनू खः । मनूया अस्तित्व समष्टिइ जक दइगुलिं, समष्टिगत भावना, कामना हे थौंया कविताया विषयभूमि जूगु दु । थ्व हे कथं गुलिं गुलिं कवितयसं थौंया मनू, मनू जुयाः म्वाये मखंगु इमिगु अस्तित्व न्हियान्हिथं ह्रास जुयावंगु प्रति आक्रोस, बाध्यतायात कविताया विषयभूमि कथं नालेगु याःगु दु सा गुलि गुलिस्यां सामाजिक विषमता, आर्थिक शोषण, वर्ग संघर्षयात कविताया भावभूमि याःगु दु । थौंया कवितयसं ज्वनीगु समस्या व्यक्तिगत मजुसे समष्टिगत जूगु दु । थ्व छगू समाज छगू राष्ट्रय् जक लिमकुंसे विश्वव्यापि तकं जूगु दु । निजात्मक अनुभूतिइ नं विश्व वेदनाया सः प्रतिध्वनित यायेगु जूगु दु । विश्वय् न्ह्यानाच्वंगु घात, प्रतिघात, घटना, दुर्घटना न्ह्यागु नं थौं कविताया विषय जुइफुगु दु ।

थथे नेपालभाषाया काव्यय् खनेदुगु शिल्पगत, वैचारिक व विषयगत हिउपाः राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय स्थलय् पिदंगु विविध घटना दुर्घटनाया प्रतिविम्ब खः, ज्ञान विज्ञानया विकासया परिणाम खः । शिक्षाया प्रचार व यातायात संचार आदिया विकासं थौंया कवितय्गु बौद्धिक लागा चकने धुंकूगु दु । इमिगु अध्ययन चिन्तन छगू समाज छगू जातिइ जक सीमित मजुसे राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रय् तकं व्यापक व विस्तृत जुइधुंकूगु दु । विश्व हे थौं छगू गां (Global Village) जुइ धुंकूगु दु । थ्व हे कथं छगू थासय् जूगु घटनाया प्रभाव मेगु थासय् लाइगु छगू भाषा साहित्यय् वःगु प्रवाह मेगु भाषा साहित्यय् न्यनावनीगु स्वाभाविक खः, संयोग मखु । अभः नेपालभाषाया थौंया आधुनिक कवित छगू हे ई, छगू हे परिवेशय् ब्वलंपिं जूगुलिं इमिगु कविताय् अभिव्यक्तिया खँग्वः जक पानाः भाव

बिचाः तकं व हे व हे जूवंगु दु । थौ नेपालभाषाय् थुगु प्रवृत्तियापिं प्रमुख कवि/कवयित्री थुकथं दु ।

प्रमुख कवि/कवयित्री

रमेश 'मधु' (ने.सं १०५९-११०५)

- फुट्कर कविता

कवि रमेश 'मधु' नेपालभाषाया आधुनिक कवित मध्ये उमेरं थकालिम्ह खयाः नं न्हू कविताया प्रणेता कवि धाःसा मखु । थ्वयक: स्वच्छन्दवादी काव्य धाराया लँपु न्ह्याःवनाः आधुनिक कविताया दुवातय् थ्यंकः भ्याःम्ह कवि खः । उकिं कवि 'मधु' या प्रारम्भिक कविताय् जीवनयात विश्लेषण यायेगु रहस्यवादी स्वच्छन्दवादी प्रवृत्ति खनेदु सा लिपाया कविताय् सामाजिक भावभूमियात ग्रहण यानाः थौंया वाध्यंता विवशता न्ह्यब्वयेगुया नापं विसंगति विकृति प्रति विद्रोह प्वंकेगु प्रवृति पिज्वःगु दु । कवि 'मधु'या शिल्पगत प्रवृत्ति सरल व सुगम जुयाः नं गहन जू । कविताया सम्प्रेषणय् गम्भीर कल्पना सुलाच्वंगु दु ।

श्यामसुन्दर सैंजु (ने.सं १०६०)

- फुट्कर कविता

न्हापां परम्परागत कविता च्वयाच्वनादीम्ह श्यामसुन्दर सैंजुयात लिपा आधुनिक कविता च्वयादीबलय् नं पद्यात्मकताया मोहलं सालाकाःगु खनेदु । नैराश्य, असन्तोष, आक्रोस थ्वयक:या कविताया मूलभूत प्रवृत्ति जूगु दु । थ्वयक:या असन्तोष व आक्रोस थौंया मनुखं अन्तर विरोधपूर्ण जीवन हनेमाःगुया वाध्यता विवशताप्रति खः ।

सत्यभामा माथेमा (ने.सं १०६०)

- फुट्कर कविता

सत्यभामा नेपालभाषाय् न्हापांम्ह आधुनिक कवयित्री खः। खयेत ला **इन्दिरा नेपाली** थ्वयक: स्वयाः आपालं न्ह्यः गद्य शैली ज्वनाः काव्य ख्वलय् खनेदयेक: भ्याःगु खः । तर थ्वयक:या काव्यय् स्वच्छन्दवादी प्रवृत्तिं थाय् काःगुलिं 'इन्दिरा नेपाली'यात न्हापांम्ह आधुनिक कवयित्री कथं नाले मछिं । सत्यभामाया कविताय् शैली शिल्पया दृष्टिं जक मखु विषयवस्तु तथा वैचारिक दृष्टिं नं वाला स्वयेबलय् न्हूगु कविताया भाव अविलम्बित जूगु दु । थ:गु कविताय् नैराश्यया भाव अप्वः प्वंकादीम्ह कवयित्री सत्यभामां थौंया मनूया प्रगतिया बाधक तत्व रुढी संस्कार परम्परायात खंकादीगु दु सा निस्क्रिय निर्जिव जुनि हनेमाःगु थौंया बर्तमान प्रति नं आक्रोस, व्यंग्य प्वंकादीगु दु ।

पूर्णबहादुर वैद्य (ने.सं १०६१)

- सरासु (*ने.सं १०८४*) श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त, प्रकाशन - १०८७

- लः, लः खः (ने.सं ११११, छता हे **विषयया काव्य**)

पूर्णबहादुर वैद्य नेपालभाषाया आधुनिक कविताया न्ह्यलुवाया नापं छम्ह प्रगतिशील कवि नं खः । थ्वयक:या **'सरासु'** कविता संग्रहं नेपालभाषाया काव्यय् छगू न्हूगु आयाम, न्हूगु मोड न्ह्याकूगु दु सा, **'लः, लः खः'** कविता संग्रहं अभ्म छतँ थहांवनाः नेपालभाषाया काव्ययात अभ्म अप्वः परिस्कृत, परिमार्जन यानाः बिउगु दु । थ्वयक:या काव्यय् खनेदुगु समसामायिकता बोध, सामाजिक मूल्य चेतना, विश्व वेदनायात नं निजात्मक अभिव्यक्ति याना यंकेगु क्षमता, पुलां प्रति अनास्था विद्रोह, वर्तमान प्रति असन्तोष भविष्य प्रति सतर्कता, न्हूगु मूल्य व मान्यता स्थापना यायेगु कुतः, विम्बयात लाक्षणिक भाषां पिब्वयेगु प्रवृत्ति, न्हू न्हूगु उपमा प्रतिकया प्रयोगं नेपालभाषाया काव्यय् वःगु आधुनिकताया बोध याकूगु दु सा, थौंया शोषित पीडित जनताया यथास्थितिया चित्रण जक मखु, **'माथं मवंगु बँया कारणं थन् संघर्ष ब्वलनी अले सुं बलवान व शक्तिवान जुइवं खुसिबाःयात न्हूचिनाः तये फइमखु'** धयागु जनताया संघर्ष प्रतिया विश्वासं नेपालभाषाया काव्यय् वःगु प्रगतिवादी प्रवाहयात अभ्म मजबूत याना बिउगु दु । थुकथं वैद्यजु सचेत सुस्पष्ट धारणा दुम्ह छम्ह प्रगतिवादी आधुनिक कवि कथं प्रतिस्थापित जूगु दु । वैचारिक स्पष्टता जक मखु बौद्धिकता व हार्दिकताया समन्वय, सम्प्रेषणया तिव्रता तीक्ष्णतां वैद्यजुया कविताया मेगु विशेषता खः। म्हिगः तक भी पुर्खां आस्थाया मिखां स्वयाच्वंगु धर्म, संस्कृति, विश्वासयात थौं थम्हं जक मखु, जनमानसं हे असहमत व अस्वीकार याकेगु व्यंग्य चित्र बिइफुगु, अले न्हूगु मूल्य मान्यता नीस्वनेगु चाहना जन हृदयलय् नं म्वाकेफुगु थुकिया दसु खः । गहन विषययात नं सहज सरल रुपं अभिव्यक्त यायेगु, मूलत राष्ट्रिय जीवनं हे थीथी उपमा प्रतिक लानाकायेगु, मातृभूमि तथा जनताप्रतिया अनुराग, चिन्तन मननं जाःगु थ्वयक:या कवितां थ्वयक:यात छम्ह जनकवि जातीय कवि जक मखु, राष्ट्रिय भावनां ग्वाःम्ह कवि कथं नं प्रतिस्थापित याकूगु दु सा थौंया राष्ट्रिय, अन्तराष्ट्रिय मानवीय चेतना, मानवीय पीडा व भावनाया सामष्टिगत स्वरुप दुगु थ्वयक:या कवितां नेपालभाषा काव्यं वृहत् लागा ज्वंगुयात स्वीकार याके बिउगु दु । उकिं समालोचक इन्द्र मालिजुं वैद्यजुया कवितां साहित्यिक आन्दोलन जक मखु, वैचारिक तथा कलात्मक आन्दोलन नं न्ह्याःगु नालादीगु दु ।

नातिवज्र बज्राचार्य (ने.सं १०६१)

- सुतिलः (१०९१)

- थम्हं थःत लुइकाबले (ने.सं ११०२)

- जीवनया दुवातय् (ने.सं १११३)

चिकिचा चिकिचा हाकःगु मुक्तक च्वयादीम्ह नातिवज्र बज्राचार्य म्हो खँग्वलं नं नुगलय् थिइक आपाः खँ धायेफुम्ह कवि खः । थौंया विषमतां जाःगु

स्थितिइ ब्याहांचुलिया सः ताये दयेकाः निभाः जः लुइकेत भ्भी निं सक्रिय जुइमाःगु प्रति सचेत यानादीम्ह कवि नातिबज्रयाके गनं गनं पुनर्जागरणकालया कवितयगु प्रभाव ल्यं दनिगु खनेदु ।

योगेन्द्र प्रधान (ने.सं १०६२)

- **लूसः** (ने.सं १०८४)
- **छगू दीप छगू लास** (ने.सं. १०८८), *श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त*
- **हाबलासा** (ने.सं. १०९८)
- **लुमधंगु लकस** (ने.सं ११२०)

न्हापां परम्परागत कविता च्वयादीम्ह योगेन्द्र प्रधानजुं **छगू दीपः छगू लास** कविता संग्रह निसें आधुनिक काव्य प्रवृत्तियात नालाः कविता च्वयादिल । थ्वयकःया सामाजिक कुरीति वेथिति प्रति कठोर व्यंग्य प्रहार यानाः, आर्थिक शोषण, असमानताया विरुद्धय् सः थ्वयेकाः, सामाजिक यथार्थयात ब्वयातःगु '**छगू दीपः छगू लास**' व '**हाबलासा**'या प्रकाशनं न्हू चिनाखं नाप ल्वाकज्याना बयाच्वंगु प्रगतिवादी सःयात भ्भन तिखर यानाबिल । न्हू चिनाखँया छगू विशेषता प्रगतिवादी सः नं खः धयाथें च्वंक क्यनाबिल । थुकथं थौंया वर्तमान समाजय् खने दयाच्वंगु विविध विकृति बिसंगतियात ब्वयेगु निंतिं आपालं अभिव्यंजनात्मक वाक्यांश प्रभावोत्पादक उपमा व प्रतीक छ्यलादीम्ह कवि योगेन्द्र प्रधान थौं नेपालभाषाया छम्ह यथार्थवादी आधुनिक कविया रुपय् प्रतिस्थापित जूगु दु ।

सुन्दर मधिकर्मि (ने.सं १०६३)

- **लबु गुगु दना वइ (ने.सं १०९१)**
- **आल तनीमखु (ने.सं १०९९)**
- **फसय् थ्वइ च्वंगु सः (ने.सं ११०५)**
- **थःगु हे धालं (ने.सं १११७)**
- **आकाश पियाच्वनी (ने.सं १११८)**

सुन्दर मधिकर्मि नेपालभाषाया छम्ह नांजाःम्ह आधुनिक कवि खः। पुलांगु परम्परा, संस्कार धर्म प्रति तच्वःगु विद्रोह क्यनादीम्ह सुन्दर मधिकर्मि कान्तिया हिमायति कवि खः । थौंया मनूया विकासया निंतिं रुढीगत परम्परा धर्म बाधक जुयाच्वंगु तायेकादीम्ह कवि सुन्दर मधिकर्मिं, थःगु कविताय् सकारात्मक परिवर्तनया निंतिं कान्तिया आवश्यकता क्यनादीगु दु । मनुखं थःगु भिंया निंतिं थःत विश्वास यायेगु, थःगु 'स्वत्व' यात सम्मान यायेगु थें ज्याःगु न्हूगु मूल्यया स्थापना यायेगु आग्रह यानादीम्ह छम्ह जीवनवादी कवि थ्वयकः खः ।

बुद्ध सायमि (ने.सं १०६४)

- **जि जिगु वर्तमान** (ने.सं १०६५)
- **जिन्दगी बँय् वाःगु हि : चेतनाया मि** (ने.सं १११७)

समालोचक प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठजुं फुक्क पक्षय् आधुनिक कवि नालातःम्ह बुद्ध सायमि नेपालभाषाया छम्ह आधुनिक कवि नापं प्रगतिशील कवि नं खः । थ्वयकःया काव्यय् न्हूगु मूल्य व मान्यता स्थापना यायेमाःगु सः अप्वः प्रतिध्वनित जूगु दु । पुलांगु विश्वास प्रति अनास्था क्यनाः न्हूगु मूल्य व मान्यता स्थापना यायेगुलिइ समर्पित, थौं मनू मखु मनूया संस्कार हिलेमाःगुलिइ बः बियादीम्ह कवि बुद्ध सायमियात छम्ह सरल व सशक्त अभिव्यक्ति बिइम्ह सृजकया रुपय् नं म्हसिइकेफु । कवि बुद्ध सायमिया काव्य प्रवृत्तियात दुवालाः समालोचक इन्द्र मालीजुं थ्वयकःयात छम्ह **विद्रोही कविया** रुपय् प्रतिस्थापित याःगु दु । कवियागु विद्रोह थौंया मान्यता व मूल्य नाप जक मखु, थौं मछिंक म्वायेमाःगु समाज नाप नं दु । '**जि : जिगु वर्तमान**' कविता संग्रहलय् कवि बुद्ध सायमि छम्ह युगबोध दुम्ह मचा सा '**जिन्दगी : बँय् वाःगु हि, चेतनाया मि**' कविता संग्रहलय् थ्यंबलय् थ्वयकः छम्ह चेतनशील अले जिम्मेदारीया कु कुबिया च्वंम्ह अभिभावकया रुपय् मुखरित जूगु दु ।

आनन्द जोशी (ने.सं १०६८)

- **विस्थापित जि, जि मखु** (ने.सं ११००), **श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त** (ने.सं. ११००)
- **कोसल्वहं** (ने.सं १११३)

नेपालभाषा आधुनिक कविता ख्यःया छम्ह बहुचर्चित कवि आनन्द जोशी नं खः । थ्वयकःया **विस्थापित जि, जि मखु** कविता संग्रहयात कयाः समालोचक कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजुं थ्वयकःयात विद्रोह बौद्धिकताया कविया रुपय् प्रतिस्थापित यायेधुंकूगु खयाः नं '**कोसल्वहं**' कविता संग्रहय् थ्यंबलय् थ्वयकःयाके अभ्म अप्वः परिस्कृतता परिपक्वता वःगु व कविताय् बौद्धिक पक्ष स्वयाः नं दार्शनिक पक्ष अभ्म अप्वः सशक्त जूगु दु । जोशी थौंया विश्वया स्थिति, मनूया जिन्दगी, जिन्दगीइ भोगे यानाच्वंगु विवशता वाध्यतायात बौद्धिक प्रखरतां जाःगु प्रतिक उपमाया माध्यमं ब्वयादीम्ह छम्ह आधुनिक कवि खः । थः दुनेया थःयात माला जूम्ह कवि आनन्द जोशीं जीवनया असंगतिपूर्ण यथार्थयात खंकादीगु दु, थौंया मनू मनुखं विस्थापित जुजुं वनाच्वंगु वाःचायेकादीगु दु, मानव मूल्य न्हियान्हिथं विघटन जुजुं वनाच्वंगु अनुभव यानादीगु दु । थथे मनूयात मनू जुयाः म्वाके मबिउगु बाध्यता प्रति कवि आनन्द जोशीया तच्वःगु आक्रोस दु, विद्रोह दु । अले कविया विद्रोह, विद्रोहया निंतिं जक मजुसे परिवर्तनया निंतिं खः, न्हूगु मूल्य, न्हूगु मान्यताया नी यायेत खः, मानविय मूल्य अवमूल्यन मजुइकेत खः । विस्तारित शैलीया प्रयोग यानादीम्ह जोशीया कविताय् अभिव्यक्ति बिइगु प्रतिक व चित्र साधारण दैनिक जनजीवनं स्वयाः नं बौद्धिक क्षेत्रं अप्वः कयातइगुलिं सर्वसाधारणया निंतिं थ्वयकःया गुलिं गुलिं कविता भचा जटील हे जूगु दु, उकिं गुलिं गुलिं समालोचकतयसं थ्वयकःया कवितायात Literary Man's Literary Job धकाः ध्याचू नकेगु नं याःगु दु ।

पुष्पराज राजकर्णिकार (ने.सं १०६८)

- **वर्तमानं इ क्येयू कचिघा:** (ने.सं ११०१)
- **सच्छिक् जिन्दगी (मुक्तक मुना - १११८)**

थौंया आर्थिक विषमतां जा:गु वर्तमान प्रति गाकं मर्माहित जुया: नं, न्हू कथंया जीवन न्ह्याकेगु, आस्थापूर्ण जीवन हनेगुलिइ संकल्परत जुयादीम्ह छम्ह कवि पुष्पराज राजकर्णिकार नं ख: । थुकिया निंतिं कविं प्रत्येक मनुखं थ:गु संस्कारयात हिलेमा:गु, न्हापालाक थ:नाप निं संघर्ष यायेमा:गु, अले न्हूगु परम्परा संस्कारयात ज्वनेमा:गु खँ थ:गु कविता माध्यमं न्ह्यथनादीगु दु । कवि राजकर्णिकारजुं थ:गु कृतिइ छगू जाति समाजया समस्या जक मखु थीथी राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय समस्या नं प्रतिविम्बित याना: नेपालभाषाया काव्ययात व्यापक यायेगुलिइ महत्वपूर्ण तिब: बियादीगु दु ।

भगतदास श्रेष्ठ (ने.सं १०६८)

- **जि अले जिगु विश्व** (ने.सं १०१२)

थौंया नेपालभाषाया आधुनिक कविताया लागा छगू समाज छगू राष्ट्रया विषय दुने जक सीमित मखु धका: क्यनादीम्ह छम्ह कवि भगतदास श्रेष्ठ नं ख: । सुं सुं हे मनू सम्पूर्ण मखु, छुं छुं हे देय् नं सम्पूर्ण मखु धका: व्यक्ति मखु, समष्टिगत भावना ब्वयादीम्ह कवि भगतदासं धर्म तथा अन्धराष्ट्रवादयात थौंया विश्वय् न्ह्यानाच्वंगु युद्ध साम्राज्यवादया मू कारकतत्व खंकादीगु दु । विश्वबन्धुत्वया भावनां जक थौं विश्वय् खने दयाच्वंगु युद्ध विभिषिका न्हंके फइ, मनुखं स्वतन्त्रता, मुक्तिया सास: ल्हायेफइ धैगु धारणा थ्वयक:या वहुसंख्यक कविताय् अभिव्यक्त जुयाच्वंगु दु । थुकथं संकुचित बिचा:यात हाकुतिना: विश्वभातृत्वया भावना जागृत यायेगु न्हूगु संस्कार नीस्वनेगुलिइ तल्लीनम्ह कवि भगतदास श्रेष्ठ ख: ।

त्रिरत्न शाक्य (ने.सं १०७१)

- **न्ह्योलं पाचिने मफुगु विश्वास** (ने.सं ११०९)

त्रिरत्न शाक्य नेपालभाषाया छम्ह आधुनिक तथा प्रगतिवादी कवि ख: । सन्ताप, विघटन, विषमतां जा:गु थौंया वर्तमानप्रति आक्रोश, विद्रोह क्यना: नं भविष्य प्रति आशावादी जुयादीम्ह कवि ख: । प्रजातन्त्र, स्वतन्त्रताया हिमायति कवि त्रिरत्न शाक्यं क्रान्तिं हे जक स्वतन्त्रता स्वाधिनता प्राप्त यायेफइगु बिश्वास थ:गु कविताय् प्वंका दीगु दु । थुकथं थौंया विसंगति विकृति न्हंकेत जनताया शक्तिइ विश्वास यानादीम्ह जनताया विजय प्रति आश्वस्त जुयादीम्ह छम्ह कवि त्रिरत्न शाक्य नं ख: ।

केशवमान शाक्य (ने.सं १०७१)

- **बिनाच्वंगु पहर** (ने.सं १०९६)

मानव जीवनया विविध कार्यब्यापारयात हे प्रतिक कथं छ्यला: थौंया मनूतय्गु असफलता, असन्तोष व थीथी विकृतिया चित्रण यानादीम्ह कवि केशवमान शाक्यया कविताय् नैराश्यं हे अप्व: थाय् का:गु दु । पाय्छिगु उपमा चित्र ब्वया: मिखाय् लुइगु भाव दृश्यया चित्रण यायेफुगु थ्वयक:या काव्यया मेगु विशेषता ख: । थ्वयक: थ:गु कविताय् प्रतीक व बिम्ब पिनें आयात यायेगु सिबें थम्हं अनुभव यानागु जीवनं हे कायेगु पाखे अप्व: धेचूगु दु ।

सुदन खुस: (ने.सं १०७६)

- **तनावंगु लागा** (ने.सं ११०५)

सुदन खुस: नेपालभाषाया छम्ह आधुनिक कवि नापं प्रगतिशील कवि न ख: । थ:गु देय्या दैनीय स्थितिं मर्माहित जुयादीम्ह खुस:जुं, थ:गु कविताय् थौंया विसंगति विकृति जक ब्वयेगु यानामदिसे थुकिया कारक तत्वयात नं न्ह्यब्वयादीगु दु । थम्हं अनुभव यानागु जीवनं हे अप्व: प्रतिक बिम्ब कायेगु यानादीम्ह सुदन खुस:या अभिव्यक्ति कला नं उलि हे परिमार्जित परिस्कृत जूगु दु । थ्वयक:या कवितां बुद्धि पक्षयात नं गाक्कं कुलाबीफुगु दु ।

प्रतिसरा सायमि (ने.सं १०७६)

- **जि छक् नालिस भों** (ने.सं १११५)

प्रतिसरा सायमि वर्तमान .समाजय् विद्यमान विसंगति, विकृति, व विषमताया विरुद्धय्' **नालिस भों**' ज्वना: भ्रीगु काव्य ख्यलय् खने दयेक: भ्रा:म्ह छम्ह कवयित्री ख: । प्रतिसरा सायमियागु अनुभूतियात दुवाला यंकेबलय् वयक:यात छम्ह जनपक्षीय कवयित्रीकथं नाले फु । थ्वयकलं थ:गु नारी माधुर्यता, शालीनता व कोमलतायात क:घाना: विवशता व वाध्यतायात नुगलय् तिक्क मिनिइगु कथं भाव अभिव्यक्त यानादीफु । नापं नारी सुलभ कोमल व सरल भाषा छ्यला: नं नारी शोषण व दमनया विरोधय् सशक्त रुपं नैसर्गिक अभिव्यक्ति कथं थ:गु अनुभूति न्ह्यब्वये फुगु दु । थ: म्वानाच्वनागु, थम्हं अनुभव यानागु समाज, संस्कृति व परिवेश पाखें हे उपमा, प्रतीक ज्याना: काव्यभिव्यक्ति बिया: थ:गु जातीय संस्कार व परम्परायागु सूक्ष्म चित्रण यायेगुलिइ नं थ्वयक:या ल्हा: साप न्ह्या: । थथे भ्रीगु संस्कार, परम्परा व संस्कृतियात मूल रुपं क:घाना: अनुभूतिया रुपय् अभिव्यक्त याये फुगुलिं भ्रीगु भाषाय् जक मखु, थ्वयक: नेपाली भाषाय् नं चर्चित जूवंगु दु । **जि छक् नालिस भों** कविता संग्रहया प्रकाशन लिपा पिदंगु थ्वयक:या मेगु कवितायात अनुशीलन यानायंकेबलय् थ्वयक:यागु पला: धिसिमिसि धायाव:गु, अभिव्यक्तिया सलय् गहनता पिज्व:गु, अनुभूति स्येल्लाना वंगु, कल्पनाय् प्रौढता पिज्व:गु खने दु, गुकिं याना: वयक: समकालीन कविता ख्यलय् छम्ह चर्चित कवयित्रीकथं प्रतिस्थापित जूगु दु । तर अथे खया: नं कवयित्रीया काव्य साधनाय् निरन्तरता मदु धायेमछिं, तर सक्रियता मदु गुकिं याना: प्रतिवद्धता म्हो जुयावंगु दु ।

राजभाइ जकःमि (ने.सं १०७८)

– चीखुज्वःचिया सः (ने.सं १०९६)

नेपालभाषाय् प्रगतिशील काव्यधारा ब्वलंकेगुलिइ तिबः बियावःपिं आधुनिक कवित मध्ये राजभाइ जकःमि नं छम्ह खः । शोषित पीडित जनताया हक हितया निंतिं थौंया स्थितिइ परिवर्तन हयेमाःगु आवश्यकता न्ह्यब्वयाः संघर्षया निंतिं आह्वान यानादीम्ह जकःमिया काव्यय् विद्रोह व आक्रोषया सः तसकं तिखर जूगु दु । तर न्ह्याथे हे असन्तोष विद्रोह थ्वय्‌कःया काव्यय् वानाच्वंगु दुसां, शोषित पीडित जनताया विजयप्रतिया विश्वास थ्वय्‌कःया काव्यय् गाकं दु । देश व जनतायात, न्ह्यलं चायेके बिइगु छगू सशक्त व सबल माध्यम साहित्य खः धैगु खँ थ्वय्‌कः थें ज्याःपिनिगु कवितां पुष्टि यानाबिउगु दु । थःगु रचनाय् वैचारिक पक्षय् सशक्तता क्यं थें कला पक्षय् नं भचा चिउताः तयाः न्ह्यज्यायेफत धाःसा थ्वय्‌कःया काव्य अझ प्रभावशाली जुइगु खनेदु ।

सुरेश किरण (ने.सं. १०८६)

– फुट्‌कर कविता

नेपालभाषाया ल्याय्‌म्ह पुस्तायापिं कवितय्‌गु पुचलं दनावःम्ह, म्हो इलय् म्हो कविता च्वयाः नं थःगु प्रभाव नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् त्वःतेफुम्ह छम्ह चिन्तनशील अध्ययनशील कवि सुरेश किरण खः । थ्वय्‌कलं झी पुर्खां आस्था व विश्वासया मिखां स्वयाच्वंगु गुगु धर्म संस्कृति खः, उकियात जक उपहास यायेगु, व्यंग नकेगु यानादीगु मखुसे थौंया विश्वय् न्यनाच्वंगु बिडम्बना, बिसंगतियात नं उलि हे सतर्कता पूर्वक न्ह्यब्वयाः काव्य चिनेगु यानादीगु दु । अन्तर्राष्ट्रिय ख्यलय् जूगु घटना दुर्घटना क्रिया प्रतिक्रियाप्रति नं नेपालभाषाया कवित उलि हे चिन्तनशील, सम्वेदनशील धयागु खँ थ्वय्‌कः थें ज्याःपिनिगु कवितां पुष्टि याना बिउगु दु । थःगु भाव व बिचाःयात नैसर्गिक अभिव्यक्ति थें च्वंक प्वंकेफुगु शिल्प थ्वय्‌कःया काव्यया मेगु विशेषता जूगु दु । थ्वय्‌कःया कवितां नेपालभाषाया काव्य विधायात अझ न्ह्यज्याकी धकाः आशा यायेफु ।

च्वय् उल्लेख जूपिं कवि कवयित्रीत बाहेक मेमेपिं नं आपालं कवि कवयित्रीतय्‌सं थःपिनिगु प्रतिभा व सृजनां नेपालभाषाया आधुनिक कविता ख्यःयात छाय्‌पिउगु दु । थ्वय्‌कःपिं खः - श्यामलाल दिवाकर – **'मनाः आकाशया म्ये'** (१०९७) महेन्द्र कायष्ठ – **'घाःया हि'** (११००), सुधीर ख्वबि – **'चक्रब्यूह'** (११००), **'पित्याः मिखा'** (१११५) रामभक्त कायष्ठ – **'जिन्दगी'** (११०१, शैलेन्द्र श्रेष्ठ – **'थ्व देश छंगु मखु'** (११०३), शाक्य सुरेन – **'छम्हू आकाश'** (११०६), यु.पि. जोशी – **'आखः धस्वाःगु तुपः '**(११०८), जनार्दन जोशी – **'भ्वाथः लाकां: पालापाला थीम्ह मनू'** (११११), माधव मूल – **'नकतिनिया कविता'** (१११२), अमोघ ताम्राकार – **नेवाः हाइकु** (१११३) ओमकारेश्वर श्रेष्ठ – **असं छगू आणविक भट्टी** (१११३), बालगोपाल श्रेष्ठ – **'कुलामय थ्वयाच्वंगु सः'** (१११५), सबिना श्रेष्ठ – **जिगु छें जिगु सर्गः** (१११५), नवीन चित्रकार – **'स्वकुमि जि जि दुनेया'** (१११७),

दया खड्‌गी 'वैचेन'– 'जि व जिगु यात्रा' (१११८), तुयु पुं – **'लुफिंहाःगु पलाः'** (१११९), पुष्परत्न तुलाधर – **'घाँय्‌म्वः'**(१११२), आदि । अथे हे इलय् ब्यलय् थीथी पत्रपत्रिकाय् कविता च्वयाः नेपालभाषाया आधुनिक कविताया विकासय् तिबः बियादीपिं मेमेपिं कवि कवयित्रीत नं यक्व दनि, गथे - **मुकुन्दराज वैद्य, ब.आ. कनकद्विप, तेजेश्वरबाबु ग्वंगः, ध्रुवकृष्ण 'दीप', विष्णु 'अल्पज्ञ', मोहन दुवाल, श्रीकृष्ण 'अणु', मंगलमान शाक्य, जगदीश चित्रकार, इन्द्र माली, पुष्पबहादुर चित्रकार, अमृतरत्न तुलाधर, मल्ल के. सुन्दर, विरेन्द्रमान शाक्य, अमरबहादुर शाक्य, श्रीराम श्रेष्ठ, सुदर्शन कारंजित, विष्णु चित्रकार, श्यामदास, प्रविण शुक्ल, अरविन्द भोंमि, नारायणप्रसाद प्रधानाङ्ग, प्रेमकृष्ण श्रेष्ठ, अमीरत्न ताम्राकार, रमेशकाजी स्थापित, मणिकमान सिंह, योगेन्द्रमान श्रेष्ठ, प्रदीप आर. तुलाधर, दर्वेरत्न शाक्य, सौरभ शाक्य, बसन्त महर्जन, नारद वज्राचार्य, रजनी 'मिला', राजेन्द्रकुमार 'पुता', ईश्वरी मैंया श्रेष्ठ, यच्चु जोशी, रास जोशी, योगेश राज., एच्. के. कपाली, शैलेन्द्र श्रेष्ठ, पृथक रासु भेले आदि ।**

थौं नेपालभाषाय् वैयक्तिक कवितय्‌गु कविता संग्रह बाहेक प्रतिनिधि कवि कवयित्रीतय्‌गु सामूहिक संकलन नं थ्व आधुनिककालया काव्य विधाय् आपालं पिदंगु दु । ने.सं १०६१ निसें थुखे पिदंगु, छुं छुं थज्याःगु सामूहिक संकलनया काव्य सफू खः - **मुना स्वां** (१०७७), **पद्यपुचः** (१०७६), **नेपालभाषाया नःलि कविता** (१०७८), **ब्याहां** (१०७५), **भों·स्वां** (१०७८), **पद्य पुचःया तँसा** (१०८८), **गाजलं दाःगु चा** (१०८६), **पाचिना** (१०८७), **दुसः** (१०८८), **चुलि** (१०८८), **दुजः च्वसु मुना** (१०८८), **कविता मुना** (१०७९), **कँचा** (१०८१), **हः** (१०९८), **ससिवा** (१०९४), **इलं हाःगु म्ये** (१०९४), **नेपालभाषाया आधुनिक कविता संग्रह** (१०९६), **झीगु सः मुना** (११०५), **झी कविता** (११११) **नेपालभाषा कविता संग्रह** (१११६), **प्रतिभा साहित्य दबू** (१११०), **जनआन्दोलन कविता** (१११०) आदि ।

अथे हे थौं नेपालभाषाया कवितायात नेपालभाषा भाषीतय्‌गु दथुइ जक सीमित मजुइकुसे मेमेगु भासं नं अनुवाद यानाः विभाषी काव्य प्रेमीतय्‌गु दथुइ नं सम्प्रेषित यायेगु कुतः जूगु दु । थथे नेपालभाषाया कवितायात दकलय् न्हापां मेगु भासं अनुवाद यानाः पिब्वयेगु ज्या **नःलि कविता संग्रह** (ने.सं १०७८) निसें जूगु दु सा नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानं **इन्द्र मालीया** सम्पादकत्वय् झिम्ह नेपालभाषाया समकालीन कवितय् न्यापु न्यापु कवितायात नेपाली भासं भाय् हिइकाः **नेवारी भाषाका समकालिन कविता** (ने.सं १११३) नामं पिकाःगु दु । अथे हे **कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानया** सम्पादकत्वय् झिंप्यम्ह नेपालभाषाया समकालीन कवितय्‌गु ५९ पु कवितायात **तीर्थराज तुलाधर, वायेन अमत्जीसपिंसं** अंग्रेजी भाषाय् अनुवाद यानाः **Representative Collection of Nepal Bhasa Poems** ने.सं. १११२ या नामं सानुबाबु बैद्य स्मृति प्रकाशन समिति पाखें पितहःगु दु । अथे हे चित्तधरया 'हृदय' देगः कविता संग्रह नं अंग्रेजी भाषं अनुवाद जुयाः पिदंगु दु । साहित्य गुथिं नं मेगु भाषाया काव्ययात नेपालभाषा भाषीपिंत पिरिचित याकेगु

उद्देश्यं नेपालभासं अनुवाद याना सफू पिथनेगु याःगु दु गथे - **सुन्तारो तानिकावाया चिनाखँ** (ने.सं. १९०९), **काजि नजरुल इलामया छपासः म्ये (ने.सं. १११४) न्हू जापानी हाइकु** (ने.सं. ११०९) आदि ।

लिखँ : नेपालभाषाय् थासा आखलं सफू पिदंगु इलं निसें थौंतकया सफू अध्ययन यायेबलय् थ्व भाषा साहित्यय् दकलय् अप्वः सफू पिदंगु, दकलय् अप्वः च्वमि पिदंगु विधा काव्य हे जूगु दु । थासा आखलं पिदंगु नेपालभाषाया साहित्यया सफू मध्ये ३८% प्रतिशत सफू काव्ययागु जूगु दु (अमात्य, १११८ : घ) । अथे हे प्राचीनकालय् जक मखु थौं नं मिसा च्वमितय्सं दकले अप्वः ल्हाः न्ह्याकूगु छगू विधा काव्य नं जूगु दु । ने.सं १०६१ निसें थौं तकया काव्य विधाय् खने दुगु प्रवृत्ति, विशेषता व परम्परायात अवलोकन यायेबलय् दकले तःमिगु विधा जक मजुसे दकलय् तःजिगु व ब्वये बहःगु नेपालभाषाया साहित्यिक विधा कथं काव्ययात हे कायेफु । थ्व विधाय् गुलि न्हू न्हूगु प्रवाह प्रवृतिया प्रयोग जुल, गुलि प्रकाशन जुल व प्रयोग व प्रकाशनया निंतिं जक मजुसे छगू न्हूगु सिर्जनाया लागी नं जूगु दु ।

काव्यया रुपभेदया दृष्टिकोणं थौं नेपालभाषाया आधुनिक कालया काव्य दुने मुक्तक, गजल, सनेट, शोक काव्य, हाइकु, प्याखं म्ये, बाखंम्ये निसें खण्डकाव्य, महाकाव्य, लोकमहाकाव्य तक दुथ्याये धुंकूगु दु । तर अप्वःथें थौंयापिं कवितय्सं फुट्कर कविताया रचनाय् च्वसा छ्यलेगु याःगु दु । उकिं थौंया काव्य अप्वः थें आख्यानात्मक मजुसे संरचनात्मक हे जूगु दु । अथे हे भ्रीगु काव्य ख्यलय् ताःई तक कविताया सम्प्रेषणया माध्यम पद्य जक जुयाच्वंगु थासय्, विश्व साहित्यय् गद्य कविताया परम्परा च्वन्ह्याना वंगुया लिच्वः कथं, गद्य कविताया प्रयोग नं नेपालभाषाय् अप्वः जुजुं वःगु दु । थौं वयाः गद्य कविता नं उलि हे विकसित व परिपुष्ट जुइ धुंकूगु दु । अथे धकाः हानं इलय् ब्यलय् पद्य कविताया प्रकाशन जुयामच्वंगु नं मखु, तर थौं गद्य कविता छगू आन्दोलन, छगू परम्परा व छगू संस्कार कथं गुलि न्ह्यानावःगु दु, पद्य कविता उलि मदु ।

प्राचीनकालय् जक मखु थौं नं मनूया घात प्रतिघात, राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशयात दकलय् सशक्त रुपं समग्र रुपं प्रतिविम्बित यायेफुगु नेपालभाषाया साहित्यिक विधा काव्य हे जूगु दु । ने.सं १०६१ निसें थौंतकया दुने देशय् सीदयेक स्वंगू राजनैतिक हिउपाः वयेधुंकूगु दु, गुगु १०७० (वि.सं २००७) दँया प्रजातन्त्र स्थापना, १०८० (२०१७) दँया पञ्चायति व्यवस्था तथा १११० (२०४६) दँया वहुदलीय व्यवस्थाया पुनर्स्थापना खः । थ्व स्वंगू राजनैतिक हिउपालं थनया आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक जीवनय् तच्वःगु प्रभाव लाकूगु दु । आशा, निराशा इच्छा आकांक्षा असन्तोष, विद्रोह, आक्रोश थनया जनमानसय् ब्वलंकूगु दु । थज्याःगु फुक्क घात, प्रतिघात, आशा निराशा, सफलता असफलता आदिया छपाः यचुगु किपा थौंया काव्य जूगु दु । थथे देया राजनैतिक हिउपालं हःगु अनुभव अनुभूतियात आधुनिक समकालीन काव्य ख्यलय् जीवन्त रुपं गुकथं

चित्रण व विश्लेषण जुल, उलि सशक्त रुपं नेपालभाषाया मेगु विधाय् जुइफुगु मदुनि । अथे हे भ्रीगु समाज, भ्रीगु देय् दुनेया जक मखु अन्तर्राष्ट्रिय ख्यलय् जूगु घटना दुर्घटना, क्रिया प्रतिक्रिया नं नेपालभाषाया आधुनिक कवितय्सं उलि हे चिन्तनशील, सम्वेदनशील जुयाः न्ह्यब्वयेगु याःगु दु । उकिं थौंयापिं नेपालभाषाया कवितय्गु काव्य लागा छगू जाति छगू राष्ट्रया चिन्तनया घेरा दुने जक लिकुनेगु मजुसे वृहत् व व्यापक जूगु दु । विश्वया गुगुं नं कुंकुलामय् जूगु घटना दुर्घटना थौं नेपालभाषाया कविताया विषय जुइफुगु दु । फलतः थौं नेपालभाषाया कवितां अन्तराष्ट्रिय स्तरय् तकं मान्यता प्राप्त यायेफुगु दु । सन् १९७२स कोरियाय् जूगु अन्तर्राष्ट्रिय कविता प्रतियोगिताय् नेपालभाषाया कवि पूर्ण वैद्यया कवितायात दकले उत्कृष्ट घोषणा जूगु थुकिया छगू दसु खःसा मेगु अमेरीकाया **'मेरीलायण्डय्'** जूगु अन्तर्राष्ट्रिय कविता सम्मेलनया निंतिं नेपालभाषा कविता दबू **'लिजः'** (ने.सं १११८) पाखें न्हय्म्ह कवितय्गु कविता छ्वःगुलिइ न्याम्हसिगु कवितायात उगु प्रतियोगिताय् दुथ्याकूगु व छम्हसित (कवि नवीन चित्रकार) पुरस्कार तकं प्राप्त जूगु धयागु हे नेपालभाषाया कवितां अन्तराष्ट्रिय जगतय् तकं मान्यता प्राप्त यायेफुगुया मेगू दसु खः । थुकथं नेपालभाषाया काव्य नेपाःया छुं नं भाषाया काव्य स्वयां लिपा मलासे प्रायःदीपया काव्य साहित्यया स्तरय् थ्यंवने फुगु दु ।

आधुनिककालया बाखं

पृष्ठभूमि :- बाखं मनू ति हे पुलां जूसां थौंयागु **'शर्ट स्टोरी'** नांयागु न्हू बाखं विश्वय् सिइदयेक सच्छि व चाःचू दँ न्हय् अमेरिकाया **एडगर एलेन पो**नं पिकयादीगु खः । लिपा वनाः थज्याःगु शर्ट स्टोरीं अमेरिका व युरोपय् जक मखु भारतय् नं थाय् कयाहल । **शरतचन्द्र, रवीन्द्रनाथ टैगोर** थें ज्याःपिं च्वमितय्सं सामाजिक सुधार हयेगु माध्यम कथं न्हू बाखंयात छ्यल सा, **प्रेमचन्द्रं** जीवनया विभिन्न तहयात मूर्तरुप बिइगु कथं बाखंयात ज्वन । नेपालभाषा साहित्यय् नं विश्व साहित्यया प्रभाव स्वरुप आधुनिक बाखंयागु प्रस्फुटन जुल । सलंसः दँ मल्याक लिखित रुपय् हे हा कया बयाच्वंगु थःगु हे तालयागु बाखंया थासय् पश्चिमी विश्वं पिदंगु **'शर्ट स्टोरी'**या प्रभावं न्हूगु बाखं पिदन । न्हापा न्हापा थें धार्मिक आस्था व विश्वासं प्रेरित, **तीर्थव्रत महात्म्य**या बाखं, नैतिक शिक्षा व उपदेशं जाःगु **'हितोपदेश', 'युधिष्ठिर नारद सम्वाद'** थें ज्याःगु नीति बाखं व मनोरञ्जनया निंतिं चिनातःगु **'शुक बहत्तरी' 'बत्तिस पुत्तलिका'** बाखं, न्हि छ्यायेत चिनातःगु **'सिन्हःपता मय्जु', 'ध्वं चोलय्चा'** थें ज्याःगु न्यँकें बाखंया थासय् जीवन व जगतया छुं नं छगू पक्षया चित्रण वा छगू तथ्यया उद्‌घाटन, छगू सत्यया विश्लेषण जुइगु मानव जीवन सम्बन्धी बाखनं थाय् कयाहल । बाखंया रुप कनेगु शैली छुं कथं न्हापाःथें जुयाः नं न्हू बाखं मुक्कं मानव सम्बन्धी बाखं जूवन । मानवेत्तर पात्रत गथे : राक्षस, द्यः, पशु, पंछि आदिया थासय् मनू प्रतिस्थापित जुल । थौंया मनुखं याये मफइगु इमिगु जीवनय् जुइमफइगु अलौकिक घटनाया चित्रण बाखनय् मजुल । फलस्वरुप मनूयात मनू मखयेक अतिरंजित यानाः महामनू दयेका बिइगु व अज्याःम्ह महामनूया अद्‌भूत चमत्कार कनेगु ज्या थौंया बाखनं मयात । अभ्र न्हू बाखं मनूया जीवन सम्बन्धी बाखं जुयाः नं धात्थेंया घटनाया वर्णन थ्व मखु, बरु मनूया जीवनय् जुइफइगु व स्वयेबलय् खः थें च्वंगु घटनाया चित्रण थुकिइ जूवन, गुकिं यानाः ब्वमितय्त थःगु जीवनय् जूगु घटना वा थःगु छँय् जूगु घटना वा थः जःखः दुने जूगु घटना थें तायेकाबिल (तुलाधर, ने.सं ११०६:२) ।

विषयवस्तुया दृष्टिं, अंगया दृष्टिं थौंया न्हू बाखं व उपन्यास आपालं सती । निगुलिं मनूया जीवन सम्बन्धी बाखं खः, तर उपन्यासं समाजया तथ्यांक चित्रण, जीवनया यक्व पक्षया वर्णन, यक्व घटनाया चित्रण यायेफु सा न्हू बाखनं जीवनया छगू पक्ष, छकू कुचाया जक चित्रण याइ । थुगु दृष्टिं उपन्यास स्वयाः बाखनं ज्वनीगु परिधी चीधं व सीमित जुयाच्वनी । उकिं पश्चिमी जगतय् न्हू बाखंयात **Modern Short Story** धायेगु याःगु खः । **Short Story** या अर्थ बाखंया हाकः कथं चीहाः धाःगु मजुसे थ्वं ज्वनीगु परिधी चीधंगु जूगुलिं जक थथे धाःगु खः, मखुसा भ्कीगु **हितोपदेश, तन्त्राख्यान**या चिचीहाकःगु बाखं फुक्कं न्हू बाखं जुइमाल अथे हे **स्वस्थानी, जातक** आदि ततःहाकःगु बाखं फुक्क उपन्यास जुइमाल । तर चीहाः जुइगु थौंया न्हू बाखंया विशेष लक्षण मखुसां न्हू बाखं आपालं ताहाः जुइ मजिउ धयागु प्रचलित धारणा दु । छपु बाखनं छगू हे प्रभाव जक बिइमाः धकाः बाखंया प्रभावकारीताय् अप्वः जोड बिइगु याःगु दु । फलस्वरुप बाखंया सफलता थ्वया प्रभावकारिताय् लाःवंगु दु ।

नेपालभाषाय् बाखं

नेपालभाषाय् थौं स्वयाः प्यसःत्या दँ न्हय् अर्थात ने.सं ६२५ निसें **भागवत् पुराण** थें ज्याःगु बाखं खनेदये धुंकूसां पश्चिमी विश्वं पिदंगु Modern Short Story या परम्परा ने.सं १०६४ निसें तिनि शुरु जुल धायेमाः । थज्याःगु बाखंयात नेपालभाषाय् **न्हू बाखं, न्हू चीहाः बाखं, आधुनिक बाखं** आदि कथं नामाकरण यानातःगु दु । **ने.सं १०६४ बछलां धर्मदूत** (९,१-२) पत्रिकाय् पिदंगु **श्रीमती एम. लक्ष्मीया 'लँ'** बाखं निसें नेपालभाषाय् न्हू बाखंया शुरुवात जुल । खयेत ला मोतिलक्ष्मीयात न्हू बाखं च्वयेगु प्रेरणा चित्तधर पाखें हे वःगु खः । चित्तधरं केहें मोतिलक्ष्मी स्वयाः न्हापां बाखं च्वयेगु यानादीगु खयां नं १९९७ सालया जेल काण्डय् लाःगुलिं प्रकाशनया ल्याखं चित्तधरया बाखं मोति लक्ष्मी स्वयाः लिपा हे लात । चित्तधर 'हृदय'जुं ने.सं १०४८ निसें हे बाखं च्वयेगु यानादी धुंकल धइगु खँ **चित्तया चिन्तन हृदयया रचना** सफुतिइ पिदंगु **'गल्प लहरी'** धकाः न्हयब्वयातःगु च्वसुं नं पुष्टि याःगु दु । चित्तधर हृदय, फत्तेबहादुर, परमानन्दपिंसं बाखं च्वये धकाः स्वयाः नं नेपालभाषाय् न्हू बाखंया अभाव पूर्ति याये धैगु उद्देश्यं हे उगु इलय् थःपिंसं बाखं च्वयेगु छगू अभियान कथं न्ह्याकूगु खः । थथे नेपालभाषाय् बाखंया अभावपूर्ति यायेगु निंतिं बाखं च्वयेगु याःगु खःसां 'हृदय' छम्ह स्यल्लाःम्ह हे बाखंमि जुयाः पिदन । प्रकाशनया ल्याखं मोतिलक्ष्मीया बाखं न्हापा लाःसां न्हू बाखंयात नेपालभाषा साहित्यय् विकास यायेगुलिइ 'हृदय'जुया विशेष देन दु ।

खयेत ला न्हू बाखंया पूर्वाभास सिद्धिदासया **शिवविलास** बाखनं हे बिइ धुंकूगु खः, तर थुकिइ मानवेत्तर प्राणी भ्कंगःयात नं पात्र कथं दुथ्याकातःगु व तप्यंक नैतिक उपदेश बिइगु आदि प्रवृत्ति नं ल्यं दनिगुलिं थ्वंयात थौं कन्हयया

न्हू बाखंया रुपय् नाले मछिं । सम्वादात्मक शैलीइ च्वयातःगु मोतिलक्ष्मीया **'लँ'** बाखं मिसा समस्याय् केन्द्रित बाखं खः, गुगु बाखनय् उगु ईया परिवेशया किपा बांलाक दु । समस्या समाधानया लँपु नापं सुधारात्मक सन्देश बियातःगु **'लँ'** बाखनय् कथानक साल्लुसे च्वनाः चरित्र प्रतिपादन खँल्हाबल्हाया घात प्रतिघातयात मनोविश्लेषण कथं याना यंकेगु कुतः जूगु दु (माली, १११७...) । अथे हे तु सफूया ल्याखं दकलय् न्हापांगु बाखं सफू चित्तधर हृदयया **खुपु बाखंचा** (ने.सं १०६७) खः । अमेरिकाया न्हू बाखं च्वमि **एडगार एलन पोपिंसं** शुरु याःगु कथानक, पात्र चित्रण, वातावरण सृजना स्वतांयात नं बाखनय् महत्वपूर्ण थाय् बियाः आः छु जुइन, धकाः पाठकतय्गु नुगलय् उत्सुकता, जिज्ञासा थना बिइगु, तर थथे जुइ धकाः मतिइ हे मवंगु छता घटना हयाः अजू चायेका बिइगु 'सरप्राइज प्लट'या बाखं चित्तधर पाखें हे शुरु जुल । आकस्मिक घटनाया संयोजन यानाः पाठकतय्त मनोरञ्जन बिइगु जक मखु, ला हियापिं पात्रत सृजना यानाः थम्हं हे खनाच्वनापिं, थः हे परिवारया सुं जः थें च्वंक न्ह्यब्वयेगु, अथे हे मिखाय् लुइगु दृश्य चित्रण यायेगु प्रवृत्ति नं चित्तधरया बाखनं हे शुरु जुल । थुकथं चित्तधरया बाखंया प्रवृत्ति शैली तत्कालीन मेमेपिं बाखं च्वमिपिनिगु निंतिं छगू नमूना जुयाबिल । चित्तधरं लिपा न्हून्हूपिं बाखं च्वमित व न्हून्हूगु बाखं यक्व खनेदत । नेपालभाषाय् न्हू बाखं दुहांवःबलय् विश्वया न्हू बाखं स्यलय् तःगू कथंया प्रवाह, प्रवृत्तिया प्रयोग जुइ धुंकूगु खः । अथे हे हिन्दी, नेपाली भाषाय् नं आपालं बाखं पिहां वये धुंकूगुलिं नेपालभाषाया च्वमित न्हू बाखं साहित्य नाप बांलाक हे परिचित जुइधुंकूगु खः । उकिं विश्वय् न्हू बाखं साहित्यय् पिदंगु अनेक प्रवाह, प्रविधिया प्रयोग नं नेपालभाषाया बाखनय् याकनं याकनं हे जुल । ने.सं १०६७ स **धर्मोदय** पत्रिका पिदन । थ्व पत्रिकाया प्रकाशनं तत्कालीन बाखंमितय्त बाखं पिकायेगु थाय् बियाः नेपालभाषाया बाखं साहित्यया विकासय् महत्वपूर्ण तिबः बिल । न्हापा हे नेपाली भाषां पिदंगु तत्कालीन **शारदा** (१०५१) पत्रिकाय् छपु निपु बाखं च्वयेधुंकूपिं च्वमितय्सं नं नेपालभाषां धर्मोदय पत्रिकाय् उत्साहपूर्वक बाखं च्वयेगु यात । पूर्णदास, पूर्ण 'पथिक', सिद्धिचरण श्रेष्ठ, हृदयचन्द्रसिंह प्रधान, आशाराम शाक्य, केशवलाल, प्रेमबहादुर, प्रकाश कुमारीपिंत न्हापां बाखंमिया रुपय् म्हसिइके बिइगु ज्या थ्व हे धर्मोदय पत्रिकां यात । उदार दृष्टिकोण ज्वनाः न्हूपिं च्वमितय्त नं थ्व पत्रिकाय् थाय् बिउगुलिं आपालं बाखंमित पिकायेगुलिइ थ्व पत्रिका सफल जुल । थुकथं नेपालभाषाया बाखंया जन्म प्रकाशनया ल्याखं **धर्मदूत** (ने.सं १०६४) पत्रिकाय् जूगु खयाः नं, उगु इलय्या सशक्त च्वमित गुलिं जेलय् गुलिं निर्वासित जुयाच्वंगुलिं मोतिलक्ष्मी छम्हेसिगु बाहेक मेपिनिगु बाखं धर्मदूत पत्रिकाय् पिदनेमफुत । गुलि नं मेपिनिगु पिदन धर्मोदयय् वयाः तिनि पिदन । धर्मदूत पत्रिकाय् जन्म जूगु, बाखंयात बांलाक पलाः छिकेगु ज्या धर्मोदय (१९६७) पत्रिकां यात । धर्मोदय पत्रिका पिदंगु छुं दँ लिपा हे नेपालय् राणा शासन क्वःदलाः प्रजातन्त्रया स्थापना जुल । २००७ सालया क्रान्तिं हःगु स्वतन्त्र, मुक्त वातावरणं नेपालभाषाया बाखनय् नं

सकारात्मक परिवर्तन हल । धर्मोदय बाहेक **नेपाल, पासा, थौंकन्हय्** आदि पत्रिका पिदन । फलतः आपालं बाखंमितय्गु बाखं खनेदत । न्हापा थें सफू ब्वनेत खुयाः सुलाः ब्वनेमाःगु वातावरण नं मन्त । फलतः न्हून्हूपिं बाखं च्वमित नापं न्हून्हूगु बाखं नं पिदन । थ्व हे कथं चित्तधर 'हृदय', मोतिलक्ष्मी, फत्तेबहादुर, पूर्ण 'पथिक' आदिपिंसं घटनाय् आग्रह यासें 'सर्प्राइज प्लट'या बाखं च्वयेगु व बाखंया माध्यमं सामाजिक यथार्थ, सांस्कृतिक चित्रण सुधारया सन्देश ह्वलेगु यानाच्वंगु इलय् हे मेखे अझ न्हू पहलं माधवलाल कर्माचार्य, पूर्णदासपिंसं मनोविश्लेषणात्मक चरित्र प्रधान बाखं च्वयादिल । बाखनय् कथानक सालुया वन, यद्यपि आकस्मिक घटनाया संयोजनं बाखं क्वचायेकेगु परम्परा ल्यना हे च्वन । पात्रतय्गु बाह्य क्रियाकलाप स्वयाः नं इमिगु अन्तर हृदयया शूक्ष्म विश्लेषण यायेगु प्रवृत्तिया नी जुल । अझ पात्रतय्गु चेतन मन जक मखु, अर्धचेतन मन, अचेतन मनया विश्लेषणया यानाः तकं बाखं च्वयेगु परम्परा व्यापक जुजुं वल । अथे हे बाखंया विषयभूमियात प्रेम विवाह, सामाजिक कुरीति, घरेलु समस्या आदिइ जक लिकुंका मतसे राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक आदि कारणं पिदंगु न्हून्हूगु समस्यायात विषयभूमि यानाः बाखंया रुप बिइगु ज्या प्रेमबहादुर, हृदयचन्द्र सिंह, धूस्वां साय्मिपिंसं शुरु याःगुयात अझ विस्तृत व व्यापक यायेगु ज्या न्हू पुस्ताया बाखं च्वमितय्सं यानाहल । सामाजिक, आर्थिक व राजनैतिक समस्यायात झन शूक्ष्म रुपं ब्वयेगु जुल । न्हून्हूगु वस्तुभूमि ज्वनेगु क्रमय् न्हून्हूगु यथार्थ उलेगु क्रमय् न्हूगु प्रयोग न्हूगु शैली छ्यलेगु जुल । फलतः कथानक सालुया वनेगु क्रमय् अकथाया तकं जन्म जुल । नये त्वने तिइ थें यौन नं जीवनया छगू अभिन्न तत्व खः, जीवन ब्वयेगु क्रमय् यौनयात नकारे यायेमजिउ धयागु धारणा ज्वनाः यौन भावनायात विषयवस्तु कथं छ्यलाः बाखं च्वयेगु परम्परा नं आशाराम शाक्य, पूर्णदास श्रेष्ठपिंसं न्हापां शुरु यानादिल सा लिपा मथुराकृष्ण साय्मि, हितकरवीरसिंह, राजा शाक्य आदिपिंसं थ्वयात अझ न्ह्यज्याकादिल । फ्रायड्या यौन मनोविज्ञानया लिधंसाय् बाखं च्वयेगु प्रवृत्ति नं नेपालभाषाय् खने दयावल । थुकथं विभिन्न मनोवैज्ञानिक क्रिया व प्रभाव पात्रतय्के क्यनाः क्षण विशेषया अनुभूतियात ब्वइगु बाखं नेपालभाषाय् आपालं खने दयावल । थज्याःगु बाखं अझ अप्वः लोकं व्हानावल ।

अथे हे बाखंया माध्यमं नेवाः जातिया सांस्कृतिक सौन्दर्यया रस्वास्वादन याकेगु विशेष उद्देश्यं प्रेरित जुयाः वातावरण प्रधान बाखं च्वयेगु ज्याय् तीर्थलाल नःघःभनि न्ह्यज्यात । लिपा फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य, लक्ष्मण राजवंशी, जनकलाल वैद्यपिंसं नं स्वजातिय संस्कृतियात बाखंया अभिन्न अंग थें यानाः शूक्ष्म रुपं थःपिनिगु बाखनय् ब्वयेगु यानाहल । समाजया निम्न मध्यम वर्गया यथास्थितियात ब्वयाः मार्मिक बाखं च्वयेगु प्रारम्भ पूर्ण 'पथिक'जुं शुरु यानादिल सा थ्व वर्गया यथास्थितिया चित्रण जक मखु इमिगु हक हितया निंतिं सः थ्वयेकाः इमिसं याइगु संघर्षय् आशावादी जुयाः बाखं च्वयेगु ज्याय् सुवर्ण केशरी, दुर्लभलाल सिंह, भूषणप्रसाद श्रेष्ठ, रमेशकाजी स्थापित, अमोघ ताम्राकार, मंगलदेवी स्थापित आदि

युवा च्वमित अग्रसर जुयादिल । फलतः नेपालभाषाया बाखनय् नं प्रगतिशील प्रवाहं थाय् काल । नेपालभाषाया बाखनय् थ्व प्रगतिशील प्रवाह २०३६ सालया जनमत संग्रहलिपा अझ सशक्तरुपं न्ह्यज्याःत । खयेत ला नेपालभाषाय् छगू राजनैतिक सिद्धान्तयात आस्थाया लिधंसा दयेका :बाखं चिनेगु 'रे.र.न. स्यस्यः' या 'कपं' बाखं सफूनिसें हे जुइधुंकूगु खः । तर थ्वयात छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्याकेगु श्रेय थौंया ल्याय्म्ह बाखंमितयृत हे बिइमाः ।

ईया हिउपाः लिसें नेपालभाषाया बाखं ख्यलय् विषयगत, विचारगत रुपं जक हिउपाः वःगु मजुसे शिल्पगत रुपं नं हिउपाः वल । समाजय् विद्यमान विकृति विसंगतियात तप्यंक ब्वयेगु स्वयाः हास्यव्यंगया रुपय् प्रस्तुत यायेबलय् अप्वः प्रभावकारी जुइगु तायेकाः रामशेखर प्रवृत्तिया च्वमितसें हास्यव्यंग बाखंया शुरुवात यात सा व्यंगयात थौंया यथार्थ ब्वयेगु सशक्त ज्याभःया ' रुपय् भूषणप्रसाद श्रेष्ठ, हरिशंकर रंजितकार आदिपिंसं छ्यलाबिल । अथे हे थौंकन्हय् साहित्यया गुगुं नं विधा 'विशुद्ध' धैगु मदये धुंकल, कविताय् बाखं ल्वाकज्याइगु जूसा बाखनय् कविता ल्वाकज्याइगु, धैगु अवधारणायात नेपालभाषाया बाखनय् नं छ्यलाः क्यने थें केदार सितु, अमृत रत्न तुलाधर, आदिपिंसं बिम्ब, प्रतीक आदिया माध्यमं बाखं चिनेगु यानाहल सा, बाखनय् लेखकया 'अहम्'यात सर्वोपरि यानाः धुव मधिकःमि प्रवृत्तिया च्वमिपिंसं निबन्ध बांलुइक बाखं च्वयेगु नं यानाहल । छखे निबन्ध बांलूगु बाखंया प्रयोग नेपालभाषाय् जुलसा मेखेर थौंया आधुनिक कवितां थें प्रतिकात्मक रुपं भाव अभिव्यक्ति बीगु '**ची बाखं**'या प्रवाह नं दुलर्भलाल सिंह, केदार सितु, बिमल ताम्राकार थेंज्याःपिं न्हू पूस्ताया बाखं च्वमिपिंसं न्ह्याकेगु यात । अथे हे बाखं कनेगु शैली नं पाश्चात्य साहित्यय् '**भर्जिनिया उल्फ**' पिंसं न्ह्याकूगु 'फ्लैश बायक' 'चेतना प्रवाह पद्धति' (Stream of Consciousness) आदि नेपालभाषाया बाखं च्वमिपिंसं न्हू बाखंया शुरुं निसें हे छ्यलाहःगु दु सा थौं बाखंया प्रस्तुतिइ नं नाटकीय शैली, आत्मकथात्मक शैली, वर्णात्मक शैली, टिप्पणी शैली, पत्रात्मक शैली आदियात छ्यलेगु जूगु दु । थथे नेपालभाषाया बाखनय् वःगु विषयगत, प्रविधिगत हिउपाः दे दुने पिनेया राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक क्षेत्रय् वःगु हिउपाःया नापं साहित्य ख्यलय् पिदंगु न्हून्हूगु आयाम, प्रवाह प्रवृतितयृगु परिणाम खः धकाः मधासें मगाः । थौं यातायात, संचार माध्यमया द्रुत विकासं छगू भाषाया साहित्यय् वःगु हिउपाःया प्रभाव मेगु भाषाया साहित्यय् तसकं हे अःपुक तसकं हे याकनं लाःवनीगु स्वाभाविक खः । अझ भारत नेपाःया खुला सिमानाया सम्बन्धं, नेपालभाषाया च्वमितयृगु अध्ययन तथा प्रेरणाया श्रोत पुनर्जागरण-कालं निसें भारतया हिन्दी, बंगाली, उर्दू आदि भाषाया सफू, पत्रपत्रिका जूगु दु । थ्व हे कथं थौं नेपालभाषाया बाखनय् नं पाश्चात्य बाखंया प्रभाव हिन्दी, बंगाली आदि भाषाया लँपु जुयाः जक वःगु मजुसे हिन्दी, बंगाली आदि बाखंया प्रभाव नं नेपाल-भाषाया बाखनय् प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरुपं लाःवःगुयात थौंया परिप्रेक्षय् अस्वीकार याये फइमखु । थौंया बाखं ख्यलय् खनेदुपिं मुख्य मुख्य बाखंमित थुकथं दु ।

प्रमुख बाखंच्वमि

फत्तेबहादुर सिंह (१०२२-११०३) –

- **फुटकर**

नेपालभाषाय् न्हू बाखं च्वयेगु अभियान न्ह्याकादीपिं बाखंमित मध्ये फत्तेबहादुरसिंह नं छम्ह खः । पाश्चात्य साहित्यय् न्हू बाखंया प्रारम्भिक ईया बाखनय् थें थ्वय्कलं नं थःगु बाखनय् आकस्मिक घटनाया संयोजन यानाः पाठकतयृत मनोरञ्जन, आनन्द बिइगु यानादीगु दु । तर बाखं च्वयेगु रहरं स्वयाः नं नेपालभाषाय् बाखं दयेके धयागु उद्देश्यं थ्व ख्यलय् ल्हाः च्वयेकादीम्ह च्वमि जूगुलिं फत्तेबहादुर थ्व विधाय् ताःई तक थातं च्वनामदिल ।

चित्तधर 'हृदय' (ने.सं १०२६-११०२) -

- **खुपु बाखंचा (ने.सं १०६७)**
- **थाय्‌भु (ने.सं १०७८)**
- **मिं मनः पौ (ने.सं १०८८)**
- **डायरी (ने.सं. १०९०)**
- **चित्तया चिन्तना हृदयया रचना** (नें.सं. ११०७)

बाखं च्वयेगु धकाः स्वयाः नं थःगु भाषाय् नं न्हू बाखं दयेके धयागु तातुनाः न्हू बाखं च्वयेगु अभियानया नेतृत्व यानादीम्ह छम्ह साहित्यक व्यक्तित्व चित्तधर 'हृदय' खः । बाखंया माध्यमं सामाजिक सुधार, सांस्कृतिक चित्रण, अतीतया गौरव ब्वयेगु यानादीम्ह चित्तधर 'हृदय' नेपालभाषाया छम्ह न्हापांम्ह बाखंच्वमि जक मजुसे छम्ह सिद्धहस्तम्ह बाखंच्वमि नं खः । विश्वया आधुनिक बाखंया विकासया प्रारम्भिक अवस्थाय् खनेदुगु आकस्मिक घटनाया संयोजनं ब्वमिपिंत अजूगति चायेकाः प्रभाव बिइगु हे थ्वय्कःया बाखंया मू प्रवृत्ति खः । थ्व प्रवृत्तियात मेपिं समकालीन बाखंच्वमिपिंसं नं आपालं नालाकाःगु दु । अथे हे 'ला' 'हि'यापिं पात्रत सृजना यायेगु थ्वय्कःया बाखंया मेगु विशेषता खः । खयेत ला 'हृदय'जुं थौंकन्हय्यापिं बाखं च्वमितसें थें गुगुं मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तया लिधंसाय् पात्रतयृगु मनयात वालादीगु मदु । तर अथे खयाः नं थःगु जीवनया दुग्यःगु अनुभूतिया आधारय् पात्रतयृगु मनया घातप्रतिघात न्ह्यब्वयाः जीवन्त पात्रत सृजना यायेगुलिइ थ्वय्कः सिद्धहस्त हे धाःसां जिउ । थ्वय्कःया पात्रपात्रीत बाखं संसारया चिकचा बालागु लागाया समाज व परिवेशया मू पात्रपात्री थें जक मच्वं, बरु गुगु खँया लिधंसाय् बाखंयागु संरचना जूगु खः व हे कथावस्तुया सामाजिक, आर्थिक परिवेशं सृजित जूपिं थें च्वं । नापं बाखनय् नायः गौण जुयाः नं आकस्मिकतां बाखंयागु नी यानाः विश्मयपूर्वक बाखंयागु अन्त यानातइगुलिं यानाः थ्वय्कःयागु बाखं कलात्मक जू । थुकथं सुनियोजित कथानक योजना,

स्वजातिय पहचहयापिं पात्रतय्गु सृजना, तस्वीर हे मिखाय् लुइका बिइफुगु वर्णात्मक शैली, सुधारात्मक सन्देश आदि थ्वय्क:या बाखंया मू प्रवृत्ति जूगु दु । फलतः थ्वय्कः म्हो बाखं च्वया: नं भीगु बाखं ख्यलय् स्येल्लाःगु छगू थां जुइ फुगु दु । भीगु बाखं साहित्यया आधुनिक ईया छम्ह न्ह्यलुवा बाखंच्वमि कथं प्रतिस्थापित जुइफुगु दु ।

मोतिलक्ष्मी उपासिका (ने.सं. १०२९-१११७)

- **मोतिबाखं पुचः** (ने.सं १११४)

मोतिलक्ष्मी उपासिका नेपालभाषाय् न्हापां बाखं च्वयादीम्ह च्वमि जक मखुसे गद्य क्षेत्रय् न्हाः च्वयेकादीम्ह न्हापांम्ह मिसा च्वमि नं खः । थ्वय्क:या निपु बाखं '**रोदन**', '**पुनर्विवाह**' तत्कालीन '**शारदा**' पत्रिकाय् वि.सं १९९१ (ने.सं १०५४) नेपाली भासं पिदने धुंकाः लिपा नेपालभासं '**धर्मदूत**' पत्रिकाय् '**लँ**' बाखं पिदंगु खः । थ्वय्क:या '**लँ**' बाखं नेपालभाषाया प्रारम्भिक ईया न्हू बाखंया लँपु खःसा थ्वय्क:या मेमेगु बाखनय् थः समकालीन च्वमितसें थें घटनायात हे विशेष महत्व बियाः आकस्मिक घटनाया संयोजनं बाखं क्वचायेकातःगु दु । बाखनय् घटनायात न्ह्याकेगु क्रमय् नेवाः समाजया चित्रण, संस्कृतिया प्रदर्शन यायां यंकेगु मोतिलक्ष्मीया बाखंया थःगु हे विशेषता खः । मध्यमवर्गीय समाजया पृष्ठभूमिइ निर्माण जूगु थ्वय्क:या बाखनय् -बाल विवाह, अनमेल विवाह, मिसातयूत शिक्षां वंचित याइगु सामाजिक कुरीति, कुसंस्कारप्रति विद्रोहया सःदुसा नारी शिक्षा, नारी स्वतन्त्रता प्रति आग्रह दु (तुलाधर, ने.सं १११७) । नारी जातियात बयागु अधिकार जक मखु बयागु कर्तव्य दायित्वया नं बोध याकीम्ह च्वमि मोतिलक्ष्मी खः । थुकथं मोतिलक्ष्मी छम्ह सुधारवादी युगयाम्ह, सुधार व जागरणया सन्देश ह्वलीम्ह छम्ह सचेत बाखंच्वमि खः, गुम्ह बाखंच्वमि भीगु नेपालभाषाय् जक मखु नेपाली भाषाया आधुनिक बाखंया प्रारम्भिककालया छम्ह सशक्त बाखंच्वमि नं खः, गुम्हेसिगु कुतलं नेपाली भाषाय् नं पत्रशैलीया बाखंयागु नी जूगु दु ।

पूर्णदास श्रेष्ठ (ने.सं. १०३०-१११५)

- **न्हूधाः** (ने.सं १०९२)
- **भिंस्वपु बाखं** (ने.सं ११०५)

मूल रुपं सामन्ती समाजय् विद्यमान आर्थिक विषमता, मिसा जीवन, लोक धारणां मतिनायात थःगु बाखंया विषयवस्तु कथं कयादीम्ह पूर्णदास श्रेष्ठ मनूतय्के परिस्थिति अनुकूल दनावइगु शाश्वत भावनायात सचित्र वर्णन यायेफुम्ह बाखंच्वमि खः । पात्रतय्गु बाह्य क्रियाकलाप जक मखु, इमिगु अन्तर हृदय तथा स्वभावयात शूक्ष्म रुपं ब्वयाक्यनेगु मनोवैज्ञानिक प्रवृत्ति थ्वय्क:या बाखंया प्रमुख विशेषता खः । नेपाली भाषाया बाखनय् विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला छ्यलादी थें फ्रायदया मनोविश्लेषण सिद्धान्तयात नेपालभाषाया बाखनय् न्हापां छ्यलादीपिं बाखं च्वमित मध्ये थ्वय्कः नं छम्ह खः । पूर्णदासयागु बाखं सरल

इतिवृत्त जू । बाखनय् कथावस्तु, प्रेम व्यापार परम्परावादी रुपं प्रस्तुत जूसा बेदनाया माधुर्यता नं पिज्वः । अथे हे थ्वय्क:यागु बाखनय् आंशिक रुपं जूसां संघर्षया भावना नं प्रतिबीम्बत जू । विश्मयपूर्ण व फलागमय् बाख अन्त जुइगु पूर्णदासयागु बाखंया संरचनागत विशेषता खः । बाखंया भाषाय् कृत्रिमता मदु, बरु दैनिक जीवनय् प्रयोग जुइगु भाषा दु ।

प्रेमबहादुर कंसाकार (ने.सं १०३७-११११)

- **ती** (ने.सं. १०७५)
- **गय् थें मस्यु ?** (१०८२)

थ्वय्कः थःगु धारणा, थःगु सन्देश बिइगु उद्देश्यं हे प्रेरित जुयाः बाखं च्वयादीम्ह च्वमि खः । छगू परिवार, छगू समाजया सीमित समस्याया विषयवस्तुइ जक केन्द्रित जुयाच्वंगु नेपालभाषाया बाखंयात देय्या राजनैतिक, आर्थिक आदि समस्यां पिदंगु न्हून्हूगु विषयभूमि नं दुत हयाः नेपालभाषाया बाखंया विषय लागायात तच्चाः तब्या यानादीम्ह छम्ह बाखंच्वमि प्रेमबहादुर कंसकर खः । देशय् विद्यमान सामाजिक, राजनैतिक विसंगतिं ब्वलंकूगु थीथी समस्यायात बाखंया विषयभूमि कथं ब्वयेगु हे थ्वय्क:या बाखंया विशेषता जूगु दु । उकिं थ्वय्क:या बाखनय्, स्वाभाविकता, हार्दिकता स्वयाः नं बौद्धिकतां अप्वः थाय् काःगु दु । थ्वय्क:या राजनैतिक व्यक्तित्वया किचः बाखनय् नं गनं गनं लाबाक लाबाक खनेदु । नापं जीवन व जगतपाखें कयागु खायुगु अनुभवयात नं बाखनय् दुथ्याकाः न्ह्यज्याये फु । अथे हे बाखनय् बाखं हनेगु पहः, घटनाया तारतम्य मिले यायेगु शिल्प, सामाजिक मनोदशायागु संगठन जक मखु, उकियात स्वाभाविक कथं ब्वयेगु शीप नं कसाःयाके दु ।

सत्यमोहन जोशी (ने.सं १०४०)

- **निम्ह मचाया मां** (१०७०)

नेपालभाषाय् नं न्हू बाखंया अभावपूर्ति यायेगु उद्देश्यं हे अभिप्रेरित जुयाः बाखं च्वयादीपिं बाखंमिपिं मध्ये सत्यमोहन जोशी नं छम्ह खः । थःगु ईया बाखंमितसें थें हे थ्वय्कलं नं सर्प्राइज प्लट या बाखं च्वयेगु यानादीगु दु । बाखनय् बाखंया अंग पूवनाः नं थौंया न्हू बाखनं बिइमाःगु प्रभावकारिता धाःसा थ्वय्क:या बाखनं उलि बिइफुगु मदु ।

गोविन्दबहादुर मल्ल 'गोठाले' (ने.सं १०४३)

- **फुटकर बाखं**

नेपालभाषाय् निपु स्वपु हे जक बाखं च्वयाः नं छगू महइगु पलाःचिं त्वःते फुम्ह छम्ह बाखं च्वमि गोविन्दबहादुर गाठाले खः । थौंया बाखं धयागु हे मनूया बाखं जुसेलिं धाथेंया बाखं ला 'पात्रतय्गु' हृदयया चित्रणया बाखं जुइमाः धयागु धारणां पात्र चित्रणयात हे जक विशेष रुपं थाय् बियाः इमिगु हृदययात ब्वयाः

सफल बाखं च्वयादीम्ह मनोवैज्ञानिक बाखंच्वमि गोविन्दबहादुर गोठाले खः । पात्रतय्गु हृदयया कोमल कठोर भावनायात ब्वयाः, मानवीय स्वभाव जक मखु पात्रयागु माध्यमं छगू समाजया किपा हे मिखाय् लुइकाबिइगु क्षमता नं थ्वयक:या बाखनय् दु । निगति घटना छगू ब्वयाः नं पाठकतय्गु नुगः उलि हे सालेफुगु इमिगु न्ह्यपुयात उलि हे कुलाबीफुगु थ्वयक:या कथा शिल्प अनुकरणीय दु ।

पूर्ण पथिक (ने.सं. १०४४-१११४)

- **अपराधी (ने.सं १०७०)**
- **छपाः चित्र** (१०७७), ***श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त (१०७७)***

निम्न माध्यम वर्ग व निम्न वर्गया समस्यायात तसकं हे हार्दिक मार्मिक धंगं प्रस्तुत यायेगुलिइ सिद्धहस्तम्ह पूर्ण' पथिक' नेपालभाषा बाखं स्यःया छगः थीगु नगु खः । समस्यायात ल्वयेक वातावरण सृजना यायेगु, बाखंया घटना नापनापं चरित्रतय्गु व्यक्तित्वया क्रमिक विकास यायां यंकेगु, ' पथिक'जुया बाखंया मू प्रवृत्ति खः । कौतुहलतां जाःगु, क्वातुगु कथानक संरचना, सजीव पात्र चित्रण, किपा हे मिखाय् लुइकाबिइगु वातावरणया सृजना आदिं बाखंयात गाक्कं हे च्वन्ह्याका बिउगु दु । थः समकालीन मेमेपिं च्वमितय्सं थें बाखनय् थःगु उद्देश्य निर्देशनयात तप्यंक ब्वयेगु मयासे सामाजिक विषमता, आर्थिक शोषण, गरीबी, रुढी संस्कार, अन्धविश्वास आदि न्ह्यब्वयाः पाठकतय्त बाखनय् थःपिंसं हे सन्देश मालेगु कुतः याकादीम्ह च्वमि पूर्ण' पथिक' खः । प्रत्यक्ष मखुसां परोक्ष रुपं थ्वयक्लं शोषित श्रमिक जनताया पक्ष कयादीगु दु । अझ गुलि बाखनय् शोषित वर्गया सकलें मखुसां युवा पिंढीयात शोषणया विरुद्धय् सः थ्वयेके बिइगु यानादीगु दु ।

केशवलाल कर्माचार्य (ने.सं १०४५-११०९)

- **जि पिहां वने त्यल** (१०७०)

आकस्मिक घटनाया संयोजनं पाठकतय्त अजू चायेकः मनोरञ्जन बिइगु कुतः यानादीम्ह केशवलाल कर्माचार्य नेपालभाषाया न्हापां न्हापाया बाखंच्वमिपिं मध्ये छम्ह खः । सामाजिक कुरीति, कुसंस्कार, जातीय स्वभाव व अन्धविश्वासयात न्ह्यब्वयाः उकिया विरुद्धय् वनेमफुगु मनूतय्गु बाध्यता, विवशतायात ब्वयेगु कुतः बयक:या बाखनय् जूगु दु । केशवलाल कर्माचार्यया बाखंया कथावस्तु समकालीन बाखं च्वमितय्गु थें जटिल व समस्यापूर्ण मजुसे सरल व सहज कथं न्ह्यानाच्वंगु दु । अले बाखंया भाषा शैलीयात नं सरल व मनोरञ्जक कथं न्ह्यज्याके फु, नापं गुलिं बाखनय् हास्यव्यंगया प्रयोगं न्ह्यइपुका नं ब्यूगु दु ।

माधवलाल कर्माचार्य (ने.सं. १०४७)

- **थःछें** (ने.सं १०७८)

माधवलाल कर्माचार्य पाश्चत्य बाखं साहित्यय् पिदंगु न्हून्हूगु **प्रवाह** प्रवर्तित दुतहया नेपालभाषाया आधुनिक बाखंया विकासय् **महत्वपूर्ण योगदान** बियादीम्ह छम्ह अग्रज बाखंच्वमि खः । बाखनय् घटनायात बः बिइगु स्वयाः पात्रतय्गु मनोदशाया शूक्ष्म चित्रण यायेगु **चेखोवया** प्रयोग कथंया मनोवैज्ञानिक बाखं तथा **भर्जिनिया उल्फया** चेतना प्रवाह पद्धति नेपालभाषाया बाखनय् न्हापां दुतहयेगु ज्या थ्वयक: पाखे हे जूगु दु । सजीव वातावरणया सृजना तथा पात्रतय्गु हृदयया सूक्ष्म वर्णन यानाः पाठकतय्त छगू अमित छाप लाकेगुलिइ थ्वयक: गाकं हे सफल जू । छम्ह कलाकारं ब्रुशं तस्वीर च्वइ थें थःगु कलमया माध्यमं बाखनय् सजीव दृश्यया चित्रण यायेफुम्ह माधवलालया बाखनं नेपालभाषाया बाखंयात छगू न्हूगु रुप बिउगु दु, स्तरीयता बिउगु दु ।

पुण्यरत्न बज्राचार्य (ने.सं १०४७-११०९)

- **बाज्याया ग्वाय् व मेमेगु बाखं** (ने.सं १०७५)
- **वैं फय् व मेमेगु बाखं** (ने.सं १०७६)

नेपालभाषाया हास्यव्यंग बाखंच्वमित मध्ये पुण्यरत्न बज्राचार्य नं छम्ह खः । सामाजिक विसंगति प्रति छुं व्यंग तथा पाठकतय्त मनोरञ्जन बिइगु निंतिं न्हिले पिज्वइ कथंया घटनाया समायोञ्जन याना यंकेगु पुण्यरत्न बज्राचार्यया बाखंया विशेषता खः । थ्वयक:या बाखनं नेपालभाषाय् हास्यव्यंग साहित्यया विकासय् तिबः ब्यूगु दु ।

न्हूछेसुन्दर तुलाधर (ने.सं १०४८)

- **तिनिख्यः मिसा** (ने.सं १११७)

मनूया हृदयया चित्रण यायेगुलिइ विशेष अभिरुचि ज्वनाः बाखं च्वयादीम्ह न्हूछेसुन्दर नेपालभाषाया अग्रज बाखंच्वमित मध्ये छम्ह खः । नेवाः समाज व संस्कृति विषयलय् जक सीमित जुयाच्वंगु नेपालभाषाया बाखंया विषयवस्तुयात देय्या मेमेगु समस्या नाप नं व्यापक विस्तृत यायेगु कुतः यानादीम्ह छम्ह न्हापांम्ह बाखं च्वमि थ्वयक: नं खः । तर छपु बाखं नं जीवनया तःगू पक्ष क्यनेगु अनुराग ज्वनादीगुलिं,' पथिकजु' पिनिगु बाखं गुलि हार्दिक मार्मिक जुइफुगु खः, उलि थ्वयक:या बाखं जुइफुगु मदु ।

धूस्वां सायमि (ने.सं १०५०)

- **न्याफ्वःस्वां** (१०७०)
- **मूस्वां** (१०७३)
- **ब्वाला** (१०७४)

थौं नेपालभाषाया उपन्यासकारया रुपय् नांजाःम्ह धूस्वां सायमि न्हापां छम्ह बाखंच्वमि, लघु बाखंच्वमि नं खः । मतिना, विवाह, सामाजिक कुरीति आदि सीमित विषयय् जक लिधनाच्वंगु नेपालभाषाया बाखंयात सामाजिक, राष्ट्रिय

समस्याय् तकं व्यापक यानायंकाः नेपालभाषाया बाखंया लागा तब्या यानादीम्ह छम्ह बाखंच्वमि थ्वयक: नं ख: । तर थ्वयक:या उपन्यास गुलि जीवनया अनुभूतिं भूचा:गु ख:, उलि बाखं जुइफुगु मदु । अथे हे बाखंया संरचनाया दृष्टिं नं थ्वयक:या बाखनय् आपालं कमजोरी दु । छगू घटनाया लिउ मेगु घटना स्वाना यंकेगु ज्यां बाखंया रुपयात स्यंकाबिइगु जूगु दु । अभ छम्ह लघु बाखंया च्वमिया नातां छगू घटनाय् नं फयांफछि चिहाक: अभ संकेत जक बिया: अन्तय् गुगु ठोसपूर्ण प्रतिक्रिया बिइमा:गु ख: व बिइफुगु मदु ।

परमानन्द बज्राचार्य (ने.सं १०५०)

- फुटकर

बाखं च्वयेगु खुबिं स्वया: नं नेपालभाषाय् नं न्हू बाखं दयेके धयागु भावनां (अभिप्रेरित जुया:) बाखं च्वयादीपिं नेपालभाषाया न्हापांया न्हू बाखं च्वमित मध्ये परमानन्द बज्राचार्य नं छम्ह ख: । तत्कालीन बाखंच्वमितय्सं थें थ्वयकलं नं थ:गु बाखनय् मनं मतुंगु आकस्मिक घटनाया संयोजन याना: पाठकतयत मनोरञ्जन बिइगु प्रविधि ज्वनादीगु दु । थथे खयां नं चित्तधर, पूर्ण पथिकपिंसं गुगु स्वाभाविकता, हार्दिकता बाखनय् थनेफुगु ख:, थ्वयक:या बाखं उलि हे ज्व: जुइफुगु मदु । बाखंयात विश्मयपूर्वक अन्त याना: चमत्कार क्यनेगु कुत: यानादीसां विश्वसनियता व स्वाभाविकताया अभावं याना: थ्वयक:या बाखं उलि प्रभावकारी जुइफुगु मदु ।

तीर्थलाल न:घ:भनी (ने.सं १०५०)

- ब्वघासा (ने.सं १०७८)

थ:गु बाखंया माध्यमं नेवा: समाज, नेवा: जीवन शैलीयात सचित्र रुपं ब्वयादीम्ह नेपालभाषाया छम्ह स्येल्ला:म्ह बाखंच्वमि तीर्थलाल न:घ:भनीजु ख: । छम्ह कलाकारं ब्रुशं किपा किइ थें थ:गु कलमया माध्यमं मिखाय् लुइगु दृश्य चित्रण यायेफुगु हे थ्वयक:या बाखंया विशेषता ख: । अथे हे थ्वयकलं थ:गु बाखनय् मचातयगु क्रियाकलाप, इमिगु शूक्ष्म मनोभावया चित्रण याना: जीवन व जगत प्रतिया थ:गु क्वातुगु अध्ययन अनभूतिया परिचय बियादीगु दु । नेवा: समाज, नेवा: संस्कृतिया सचित्र किपा दुगु थ्वयक:या बाखं नेवा: जातियात अमर यानातयेगु छगू मू वंगु ज्वलं जूगु दु ।

फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य (ने.सं १०५१)

- च्वापुया ज: (११०७)

- शालिग्राम (११०८)

थम्हं अनुभव यानागु थ:त प्रभावित जूगु घटनायात बाखंया रुप बियादीम्ह फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य नेवा: जाति नेवा: संस्कृतिया किपा नं बाखं नाप नापं घानायंकीम्ह बाखंच्वमि ख: । थ: समकालीन मेमेपिं बाखंच्वमितय्सं थें जवरजस्ति

आकस्मिक घटनाया संयोजन याना: मनोरञ्जन बिइगु कुत: स्वया: नं थौंया यथार्थता वास्तविकता प्रति सजग सचेत यायेगु कुत: थ्वयक:या बाखनय् दु । सामाजिक कुरीति, रुढी संस्कार आदिया चित्रण जक मखु, थौंया नेपा:या समाजय् ब्वलनाच्वंगु आर्थिक विकृतिं ह:गु भयावह परिस्थितिया किपा नं थ्वयकलं थ:गु बाखनय् ब्वयादीगु दु । थुकथं थ्वयक:या बाखं नेवा:तयगु सांस्कृतिक जीवनया चित्रणं निसें थौंया नेपा:मितयगु वास्तविक जीवनया वर्णन दुगु छगू सकिपा थें जूगु दु ।

डा.जनकलाल बैद्य (ने.सं १०५४)

- स्वयाच्वंगु मिखा (ने.सं ११०३)

नेपालभाषाया छम्ह समालोचकया रुपय् नांजा:म्ह वैद्यजु थम्हं इलय्ब्यलय् च्वयागु बाखंयात सफूया रुप बिया: छम्ह बाखंमि कथं न्हयलुयादीगु दु । विशेष याना: घटना, पात्र चित्रणयात स्वया: नं वातावरण सृजनाय् महत्व बिया: छगू ई, छगू स्थितियात ब्वयेगु हे थ्वयक:या बाखंया विशेषता जूगु दु । अथे हे स्वजातीय सांस्कृतिक चेतना नं थ्वयक:या बाखंया मेगु विशेषता जूगु दु, तर समालोचनाया क्षेत्रय् थ्वयक: गुलि चर्चित जुइफुगु ख: बाखं विधाय् उलि जुइफुगु खनेमदु ।

दुर्लभलाल सिंह सुवाल (ने..सं १०५४ -१११८)

- किकिंपा (ने.सं १०९०)

- भ्कूल दुने च्वंम्ह मनू)११००)

- दथु मिखा (ने.सं ११०४)

- वयात छें पितिन (ने.सं ११०९)

- दुने च्वंम्ह मनू (१११७)

दुलर्भलालसिंह नेपालभाषाया **चीबाखंया** रचनाय् विशेष रुपं समर्पित जुयादीम्ह बाखंच्वमि ख: । थौंया तसकं लिमला:गु जीवनय् ईया गाक्कं महत्व दु । थ्व हे महत्वपूर्ण ईया सदुपयोगया उदेश्यं हे थ्वयकलं **चीबाखंया** प्रयोग नेपालभाषाय् यानादिल । **चीबाखनय्** गुगुं विषयया पूवंगु विवरण दइमखु, थ्व हे कथं दुर्लभलालजुं संक्षिप्त परिवेशय् जीवन व समाजया असंगतिपूर्ण खँयात प्रतिकात्मक शैलीं सांकेतिक कथ्यया रुपय् ब्वयादीगु दु । दुर्लभलालजुं थौंया असंगति व विरोधाभासयात यथेष्ट रुपं ब्वयादीगु हे थौंया यथार्थता प्रति सजग सचेत यायेत ख: सद्वृत्ति पाखे न्हयज्याकेत ख: । सरल शैली सांकेतिक भाषा, गंभीर अर्थ, व्यंग्यात्मक प्रस्तुति प्रतिकात्मक आकृति आदि दुर्लभलालजुया बाखंयात प्रौढता बिउगु दु, परिष्कृत जुइकाबिउगु दु ।

रामशेखर नक:मि (ने.सं १०५५)

- सोतिपाँ:यू (ने.सं १०८८)

- सिमात फफः स्वः (१०९८)

थ्वयक: बाखंया माध्यमं नेवाः संस्कृतिया किपा ब्वयेगु नापं थौंया समाजय् विद्यमान विकृति विसंगतियात ख्यालः पहलं प्रस्तुत यानादीम्ह बाखंच्वमि खः । थ्वयक:या ख्यालः, प्याखं व उपन्यासय् गुगु प्रगतिवादया पलाः खनेदुगु खः, बाखनय् नं खनेमदु धाये मछि । बाखनय् नं थौंया समाजया मध्यम वर्गीय मनूतय्गु स्यनावंगु आर्थिक स्थिति, रुढीवादी बिचा:यात ब्वयेगुलिइ थ्वयक: लिपा लाःगु मदु ।

लक्ष्मण राजवंशी (ने.सं १०५५)

- **नमिंग्वाःगु सर्गः (ने.सं ११०८)**
- **बुलुमि (ने.सं ११११)**
- **देखा (ने.सं १११५)**
- **आलंमत (१११९)**

बाखं च्वयेगु प्रतिभा दयाः नं आपालं लिपा हे तिनि बाखं सफू पिथनादीम्ह लक्ष्मण राजवंशी छम्ह स्वजातीय सांस्कृतिक चेतनां ग्वाःम्ह बाखंच्वमि खः । बाखंया माध्यमं नेवाः संस्कृतिया जः ह्वलादीम्ह लक्ष्मण राजवंशी थम्हं अनुभव यानागु, थःत प्रभावित जूगु घटनायात कल्पनाया लसां बियाः बाखंया रुप बियादीम्ह बाखंच्वमि नं खः । थ्वयक:या बाखनय् नेवाः संस्कृति, नेवाः संस्कारयात छम्ह भ्वासि चाःम्ह मनुखं तिसाः वसः ब्वये थें ब्वयेगु मजुसे बाखंया हे छगू अभिन्न अंग थें प्रस्तुत यानायंकेगु जूगु दु । थथे थ्वयक:या बाखनं झीगु सांस्कृतिक, धार्मिक व सामाजिक मौलिक विशेषता ब्वयेगुया नापं थौंया परिवेशय् म्वाये माःपिं मनूतय्गु यथास्थितियात नं ब्वयेगु याःगुलिं, थ्वयक:या बाखं गाकं रोचक व आकर्षक जूगु दु । तर बाखनय् घटनाक्रमयात बुलुहुं थत यंकाः चरमसिमाय् थ्यने साथं गुगु क्वचायेके माःगु खः अथे मजुसे, हानं हानं मेमेगु घटना न्ह्याकाः बाखं तःहाकः यायेगु प्राविधिक त्रुटि धाःसा थ्वयक:या बाखनय् दनि ।

डा. सुन्दरकृष्ण जोशी (ने.सं १०५५)

- सितुमाः (ने.सं १०९९)

सुन्दरकृष्ण जोशी म्हो बाखं च्वयाः नं नेपालभाषाया बाखं ख्यलय् थःगु नं छुं प्रभाव क्यनेफुम्ह बाखंमि खः । अप्वः थें बाखनय् पौराणिक विषयवस्तुयात, कथावस्तुया रुपय् प्रस्तुत यानाः नं थौंया परिवेश थौंया ईयात ल्वयेक सन्देश उपदेश बिइगु ज्या थ्वयक:या बाखनय् जूगु दु । सललल न्ह्याःगु भाषा शैली, स्वभाविक व सरल अभिव्यक्ति थ्वयकःया बाखंया दकलय् आकर्षक पक्ष खःसा सुधारवादी भावना, सांस्कृतिक गरिमा, राष्ट्रिय चेतना हे थ्वयक:या बाखंया मू बिशेषता जूगु दु । थुगु दृष्टिं थ्वयक:या बाखं गनं गनं 'हृदय' जुया बाखं लिसे सतिइगु खनेदु । बाखनय् सुधारया संकेत, अतितया गरिमा ब्वयेगु

प्रवृत्ति विद्यमान जुयाः नं बाखंया शिल्प निर्वाह यायेगुलिइ बाखंमि लिपा लाःगु मदु।

आशाराम शाक्य (ने.सं १०५८)

- हिलाबुला (ने.सं. १०७७)

आशाराम शाक्य मानवीय शाश्वत भावना, प्रेम रतियात बाखंया विषयवस्तु कथं दुथ्याकादीम्ह नेपालभाषाया छम्ह न्हापांम्ह बाखं च्वमि खः । पात्रयागु नुगःयात शूक्ष्म रुपं मनोविश्लेषणात्मक धंगं ब्वयेगुया नापं सामाजिक भेदभाव, आर्थिक समस्या, रुढी संस्कार आदिं समाजय् ब्वलंकूगु विकृति विसंगतियात बाखंया अभिन्न अंग थें यानाःब्वयेगु ज्या नं थ्वयक:या बाखनय् जूगु दु । थुकिं यानाः प्रायः थ्वयक:या बाखं घटना प्रधान जूगु दु, बाखं रोचक व आकर्षक जूगु दु । तर परम्परागत शैली कथं क्वातुगु कथानक, पात्र चित्रण व वातावरण सिर्जना स्वताय् नं उलि हे ध्यान बियाः गब्लें फ्लैश बाय्कया रुपय् सा गब्लें स्वगत शैलीया रुपय् न्ह्यव्वया तइगु थ्वयक:या बाखं ब्वनेबलय् तसकं आकर्षक व रोचक जूसां, छपु बाखनं छगू हे समस्या वा जीवनया छगू हे पक्षयात जक केन्द्रित याना क्यनेगु गुगु अवधारणा थौंया बाखनय् ब्वलंगु दु व धाःसा पूवंक मदु ।

मथुराकृष्ण सायमि (१०५९)

- वं नकतिनि प्रेम यात (१०८२)

- लुमन्ति (१०८३)

- जि हिरा (१०८७)

मथुराकृष्ण सायमि कथानकयात स्वयाः नं पात्र चित्रणय् विशेष बः बियादीम्ह बाखंच्वमि खः । पात्रतय्गु वाह्य क्रियाकलाप जक मखु इमिगु अन्तर हृदयया शूक्ष्म विश्लेषण यानाः इमिगु यौन मनोवृतियात ब्वयेगु थ्वयक:या बाखंया मू विशेषता जूगु दु । थुकथं मथुराकृष्णजुं फ्रायड्या अर्धचेतन, अचेतन मनया विश्लेषण प्रवृतियात नेपालभाषाया बाखनय् छ्यलाः मनोवैज्ञानिक बाखंया विकासय् तिबः बियादीगु दु ।

हितकरवीरसिंह कंसकार (ने.सं १०५९)

- अगिंमथः (ने.सं १०८४), ***श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त***

- मिजला (ने.सं १०९०)

वास्तविक घटनायात नं कल्पनाया लसां बियाः बाखं सृजना याइम्ह छम्ह बाखं च्वमि हितकरवीरसिंह नं खः । बाखं-सार पाठकतय्सं सिउगु हे वस्तु जुइगुलिं, थज्याःगु बाखनय् सफलताया आधार वातावरणया सृजना यायेगुलिइ जुइ । थ्व हे कथं हितकरजुं नं सचित्र दृश्य वर्णन, आकर्षक भाषा शैली छ्यलाः बाखंयात आकर्षक रोचक दयेकादीगु दु । बाखंया मू कथानक नाप नापं थम्हं

अनुभव यानागु, थम्हं खंगु थौंया समाजय् विद्यमान अनेक विकृति बिसंगतियात ब्वयायंकेगु थ्वयुक:या बाखंया मेगु विशेषता ख: । थ्व हे कथं थ्वयुक:या बाखनय् आर्थिक, राजनैतिक, सामाजिक, धार्मिक विकृति जक मखु, यौन विकृतिया नं यथेष्ट चित्रण दु । साहित्य समाज व जीवनया प्रतिविम्व ख:सा जीवन ब्वयेगु क्रमय् यौनया चित्रण जूवनीगु स्वभाविक ख: धयागु थ्वयुक:या धारणा खनेदु ।

प्रकाशकुमारी प्रधानांग (ने.सं १०६१)

- मस्यांपा: (ने.सं १०८३)

छम्ह पात्रया माध्यमं थ:म्हं हनाच्वनागु समाजयात ब्वयादीम्ह नेपालभाषाया छम्ह बाखंच्वमि प्रकाशकुमारी प्रधानांग नं ख: । भ्हीगु समाजय् विद्यमान मिसा मिजंया भेदभाव जक मखु, छम्ह मिसाया दथुइ नं म्ह्याय्‌मचा व भौमचाया दुने दुगु भेदभाव थें ज्या:गु नारी समस्यायात तीक्ष्ण रुपं वात्तु वाले फुम्ह बाखंच्वमि थ्वयुक: ख: । थौं 'म्ह्याय्‌यात नं अंश' धयागु गुगु अवधारणा ब्वलंगु दु, थुकियात थौं स्वया: स्वीन्यादँ न्ह्य: हे '**काय् बुइकूम्ह मांयात अंश दइगु म्ह्याय् बुइकूम्ह मांयात अंश मदइगु**' थें ज्या:गु बाखं चिना: मिसातय्‌त नं आर्थिक अधिकार मा: धका: स: थ्वयेकादीम्ह बाखंच्वमि प्रकाशकुमारी प्रधानांग ख: । थुकथं मिसा समस्यायात उगु इया सामाजिक दृष्टिकोणं जक मखु आर्थिक, प्रचलित कानूनी तवरं नं वालेगु यानादीम्ह नेपालभाषाया जक मखु नेपा:या न्हापांम्ह मिसा बाखंच्वमि प्रकाशकुमारी प्रधानांग जूगु दु । अथे हे थ्वयुक:या बाखनय् घटनाया स्वभाविकता, सम्पूर्ण दृश्य पाठकया मिखाया न्ह्य:ने हयेफुगु वर्णन-शक्ति, बाखंनय् चित्रित चरित्रयात मनोवैज्ञानिक रुपं विश्लेषण यायेगु आदिं याना: थ्वयुक:यात छम्ह स्यल्ला:म्ह बाखंच्वमिया रुपय् परिचित याकूगु दु ।

पुष्पलता श्रेष्ठ (ने.सं १०६२)

- कीग: (ने.सं १०८३)

थ: समकालीन बाखंच्वमितसें थें हे आश्चर्यजनक घटनाया संयोजन याना: पाठकतय्‌त प्रभावित यायेगु बाखं च्वयादीम्ह छम्ह बाखंच्वमि पुष्पलता नं ख: । अथे हे समाजय् नारी वर्गयात जुयाच्वंगु असमान व्यवहार, शोषण आदियात ब्वया: मिसातयके चेतना व जागरण थनेगु कुत: थ्वयुक:या बाखनय् जूगु दु । तर बाखनय् कौतुहलता जिज्ञासां थनेगु कुतलय्, थ्वयुक:या गुलि गुलिं बाखनय् स्वाभाविकताया हत्या नं जूगु दु । थ्वयुक:या **कीग:** (ने.सं. १०८३) बाखं सफू न्हापांगु मिसा च्वमितय्‌गु बाखं सफू ख: ।

राजा शाक्य (ने.सं १०६२)

- मतकी (ने.सं १०९०)

- जि खग्रास मखु मिलाया (ने.सं ११०३) ***श्रेष्ठ सिरपा:प्राप्त (ने.सं. ११०३)***

- कुचाकुचागु किपा (ने.सं १११९)

न्हापां विशेषत: मिसा व मतिनाय् जक केन्द्रित जुया: बाखं च्वयादीम्ह राजा शाक्यं लिपा '**जि खग्रास मखु मिलाया**' बाखं पुचलय् थ्यंका: थ:गु बाखंया विषयभूमि चकंका दीगु दु, न्हूगु आयाम मालेगु न्हूगु प्रयोग पाखे अविलम्बित जुयादीगु दु । थ्वयुकलं थ:गु बाखंया माध्यमं भ्हीसं हनाच्वनागु जीवनय् खनेदुगु विषमता, विसंगति कुण्ठातय्‌त ब्वया: थौंया मनूयागु परिवेशया शाश्वतताया धकिं उलादीगु दु । थ्वयुक:या अप्व: थें बाखनय् आश्चर्यजनक घटनाया संयोजन, मनोवैज्ञानिक पात्र चित्रण, खँल्हाबल्हाय् स्वाभाविकता व संगठनय् एकरुपता दु । प्रस्तुतिकरणय् नाटकीय पह: तथा भ्हीगु संस्कृति व परम्पराया कथंयागु बिम्ब व प्रतीकया प्रयोगं बाखंया रुप विधानयात च्वन्ह्याका बिउगु दु । तर छुं छुं बाखनय् अप्व: सम्वेदनशीलता व भावुकताया कारणं बाखंया स्वाभाविकता व प्रभावकारीताय् घा:पा: ला:वंगु नं दुसां लिपा पिदंगु कुचाकुचागु किपाय् वना: थ्वयुक:या बाखं गाकं परिमार्जित व परिस्कृत जूगु दु ।

हरिशंकर रंजितकार (ने.सं १०६३)

- कँगा: (१०८९)

- कँचा (१०९१)

- कंमा (१११७)

मनूया नुगलय् ब्वलनीगु प्रेम, घृणा, क्रोध मोह आदि थें ज्या:गु शाश्वत भावना व उमङ्गयात मू विषय याना: बाखं च्वयादीम्ह हरिशंकर रंजितकार नेपालभाषाया छम्ह सशक्त मनोवैज्ञानिक बाखंच्वमि ख: । प्लटय् स्वयां पात्र चित्रणय् अप्व: ब: बियात:गु थ्वयुक:या बाखनं नेपालभाषाय् मनोबैज्ञानिक बाखंया विकासय् तिब: बिउगु दु । मनूया नुग: हिलाबिइत भौतिक साधन स्वया: नं मनोवैज्ञानिक प्रयोग आपालं प्रभावकारी जू धयागु खँ थ्वयुक:या आपालं बाखनय् दु । स्वाभाविक घटना चित्रण, छगू घटनाया माध्यमं समाजया किपा ब्वयेगु क्षमता, मनोवैज्ञानिक पात्र चित्रण आदिं याना: थ्वयुक:या बाखं ब्वमितय्‌गु नुग: थिइत गाक्कं सफल जूगु दु ।

सुवर्णकेशरी (ने.सं १०६७)

- गुँच्व मू पुली (ने.सं १०९४)

सुवर्ण केशरी, थौंया विश्वया आधुनिक बाखं ख्यलय् पिदंगु विविध प्रवाह प्रवृत्तियात नेपालभाषाया बाखं ख्यलय् छ्यलादीम्ह छम्ह बाखंच्वमि ख: । थ्व हे कथं थ्वयुक:या बाखनय् गनं मनोविश्लेषणयात विशेष थाय् बियात:गु दुसा गनं घटनायात विशेष थाय् बिया: उत्सुकता जिज्ञासा थनेगु प्रयास जूगु दु । अथे हे थ्वयुक:या आपालं बाखनय् प्रगतिशील प्रवाह नं खनेदु । थुकथं शोषित पिडित जनताया पं लिना: इमित जूगु अन्या: अत्या:या विरोध यायेगु जक मखु, इमिगु विजयप्रति आशावादी जुइगु प्रवृति सुवर्ण केशरीया बाखनय् खनेदु । बाखं

कनेगु कला तसकं हे हिसि दु, ब्वमितय्त बाखंया संसारय् थ्यंकाबिइगु चित्रण शक्ति थ्वय्कःया बाखनय् दु ।

अमृतरत्न तुलाधर (ने.सं १०६७)

- स्याक्कुनःम्ह मनू (ने.सं १११७)

नेपालभाषाया आधुनिक बाखं ख्यलय् थःगु बिस्कं विशेषता न्ह्यब्वयादीम्ह छम्ह बाखंमि अमृतरत्न तुलाधर नं खः । थौंया परिवेशय् थौंया मनूया बाध्यता विवशतायात न्ह्यब्वयाःतःगु थ्वय्कःया बाखनं थौंया यथास्थितियात जक ब्वयेगु मयासे थ्वयात हिइके माःगु भिंके माःगु आवश्यकतायात नं ध्वाथुइकेगु याःगु दु । बाखंया माध्यमं पाठकतय्त छगू अमित छाप लाकेगुलिइ बाखंच्वमि सफल जुइफुगु दु ।

मोतिलक्ष्मी शाक्य (ने.सं १०६८)

- मतया जलय् (ने.सं ११०२)

मोतिलक्ष्मी शाक्य विशेषतः घटनायात स्वयाः नं पात्रतय्गु वाह्य क्रियाकलाप व इमिगु अन्तर हृदयया शूक्ष्म विश्लेषण यानाः बाखं च्वयादीम्ह च्वमि खः । मिखाय् लुइगु दृश्य चित्रण यायेगुलिइ थ्वय्कः तसकं जाःगु खनेदु । हिसि दयेक बाखं कनेगु थ्वय्कःया कथा शिल्पं पाठकतय्त बाखंया संसारय् साला यंकेफुगु दु ।

डा. केशवमान शाक्य (ने.सं १०७१)

- ङ्यालं पिनेया परिवेश (१११०)

डा. केशवमान शाक्य नेपालभाषा बाखं ख्यःया न्हू हस्ताक्षर खः । थ्वय्कःयागु बाखंया संरचना, विषयवस्तुया ल्यज्या, प्रस्तुतीकरण, शिल्प आदियात दुवाला यंकेबलय् थ्वय्कः गाक्कं 'न्हू बाखं' पाखे आग्रहित जूगु दु । नापं थ्वय्कःया बाखनय् भ्रीगु बाखं ख्यलय् नेपाःगालं पिनेयागु जीवनयात समावेश यानाः बाखं हनेगु कुतः नं जूवंगु दु । थुकथं नेपाःगालं पिनेयागु जीवन ब्वइबलय् अनयागु सामाजिक, राजनैतिक परिप्रेक्ष्ययात नं उलाबिउगु, दु अनया मनूतय्गु वैचारिक मान्यतायात नं ब्वया बिउगु दु । बाखंयात मनोविश्लेषण कथं संरचना यायेगुपाखे नं शाक्ययागु ल्हाः कुशल जू । भाषा व शैली नं ग्यसु हे लाः ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ (१०७२)

फिसः (१०९३)
ग्वःफय् (१०९४)
धकिं दुने (१०९७) *श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त (ने.सं. १०९७)*
बीनिभाः (१०९८)
लँपु (१०९५)

दासिवःम्ह मनू (११०४)

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ नेपालभाषाया न्हू पिढीयाम्ह छम्ह सशक्त बाखंच्वमि खः । थौंया समाजय् विद्यमान विकृति विसंगतियात प्रतिकात्मक धंगं स्याचुक क्वात्तुक प्रहार यानाः बाखं ज्यायेगु थ्वय्कःया विशेषता खः । नेपाालभाषाया बाखं ख्यलय् यथार्थवादी प्रवाहयात विस्तार यायेगु ज्याय् थ्वय्कःपाखें नं गाकं तिबः जूगु दु । ब्वँमिपितय्गु मनय् तिक्क मिंक छुं प्रभाव लाकेगु हे थौंया सफल बाखंया गुगु विशेषता जूगु दु, थज्याःगु कलाया सफल प्रयोग थ्वय्कःया बाखनय् नं गाकं दु । अथे हे थौंया बाखंया ख्यलय् खनेदया च्वंगु चीबाखंया प्रयोगय् नं थ्वय्कलं सशक्तता क्यनादीगु दु ।

मंगलदेवी बज्राचार्य / स्थापित (ने.सं १०७३)

- ह्यूपाःया जलय् (ने.सं ११००)

मंगलदेवी स्थापित नेपालभाषाया छम्ह उदयमान मय्जु च्वमि खः । थ्वय्कःया बाखनं नेपालभाषाया बाखं विधाय् दनावःगु प्रगतिशील लहरयात न्ह्याकेगुलिइ तिबः बिउगु दु । गृहस्थ समस्यां निसें राष्ट्रिय समस्या तकं कःघायेगु कुतः जूगु थ्वय्कःया दक्वं बाखंयात प्रगतिशील बाखं धायेमछिं, तर अथे खयाः नं अप्वः धया थें बाखनय् थ्व पलाः सशक्त जू ।

सुलोचना मानन्धर (ने.सं १०७५)

- ङ्यारखाना (ने.सं १११६)

नेपालभाषाया बाखं च्वज्याय् ल्हाः ज्यःम्ह छम्ह मिसा बाखंच्वमि सुलोचना मानन्धर नं खः । मूलतः नेवाः समाज, नेवाः संस्कृतिया परिवेशय् बाखं च्वइपिं मेपिं मय्जु च्वमिपिसं थें सुलोचना नं छखा छेँया समस्या न्ह्याब्वया नं थ्वय्कलं छगू समाजया समस्या प्रतिविम्बित याक्रेफुगु दु । '**थःगु नुगलय् मन्ह्यंगु खँ प्वंकेत हे जिं बाखं च्वया**' धयादीम्ह सुलोचनां, बाखनय् समस्यायात थाय् बियादीसं मूलरुपं थ्वय्कःया बाखं सन्देशमूलक जुइगु स्वाभाविक हे खः । थ्व हे कथं थ्वय्कःया बाखंया पात्रत बाखंयात जीवन बिइपिं स्वयां नं च्वमिया सन्देश ह्वलीपिं छगू वर्ग छगू समूहया प्रतिनिधित्व याइपिं जूगु दु । थुपिं हे पात्रत पाखें सुलोचना थःगु नारी मुक्ति, स्वतन्त्रता, स्वाधिनताया धारणा, कामनायात उलि हे सतर्क, सशक्त रुपं थ्वयेकादीगु दु । निपु स्वपु हे जक थ्वय्कःया बाखं प्रगतिशील धाः पाखे उन्मुख जूसां, प्रगतिशील साहित्य पाखे थ्वय्कःया भुकाव नं अभ्र यचुका ब्यू ।

अष्टमुनि गुभाजु (ने.सं १०७६)

धकिं दुने धकिं पिने (ने.सं. ११०४)

अष्टमुनि गुभाजु नेपालभाषाय् समस्यामूलक बाखं च्वयादीम्ह छम्ह च्वमि खः । निम्न मध्यम् वर्गया आर्थिक समस्याय् केन्द्रित जुयाः बाखं च्वयादीम्ह गुभाजुं

आर्थिक समस्यां सृजना याःगु विविध विकृति विसंगति जक मखु थौंया मनूतय्के खनेदयाच्वंगु अनैतिकता अमानवीयतायात नं छगू समस्याया रुपय् खंकादीगु दु। छम्ह पात्रया माध्यमं छगू समाज छगू वर्गया प्रतिनिधित्व याकातइगु थ्वय्कःया बाखनय् अनैतिक पात्रतय्त थःगु गल्ति महशुस याकाः सुधारया सन्देश ह्वलेगु थ्वय्कःया कुतः च्वछाये बहः जू।

अमोघ ताम्राकार (ने.सं १०७६)

- **लकसं लँपु हिलाबी व मेमेगु बाखं** (ने.सं ११२२)
- **इलं म्हःगु बाखं** (ने.सं १११६)

अमोघ ताम्राकार नेपालभाषाय् थौंया यथास्थितियात प्रतीकात्मक रुपं ब्वयाः बाखं च्वयादीम्ह बाखंच्वमि खः। **'चीबाखं'** (लघु बाखं) च्वयेगुलिइ विशेष ल्हाः न्ह्याःम्ह अमोघ ताम्राकारया बाखनं नेपालभाषाया बाखनय् प्रगतिशील धाः न्ह्याकेगुलिइ तिवः बिउगु दु। प्रतिक्रियावादी तत्वतय्गु जालं थौंया जनता अफ नं मुक्त मजूनि व थौं प्राप्त जुल धाःगु स्वतन्त्रता स्वाधीनता छगू भ्रम जक तिनि धकाः क्यनाः जनतायात सजग व सचेत यायेगु कुतः थ्वय्कःया बाखनय् जूगु दु।

सुशीला मानन्धर (१९७७)

- **लेहेंपू** (ने.सं ११२२)

नेपालभाषाया मिसा बाखं च्वमिपिनिगु धलखय् नांजाःम्ह छम्ह च्वमि सुशीला मानन्धर नं खः। मानवीय हृदययात सूक्ष्म रुपं दुवालाः बाखं च्वयेगु ज्या थ्वय्कःया बाखनय् जूगु खनेदु। दीशाविहीन, उदेश्यविहीन जुयाः म्वायेमाःगु, परिस्थितिनाप सामना यायेमफुगु थौंया मनूया बाध्यता, विवशता हे थ्वय्कःया बाखनय् मू थाय् कयाच्वंगु दु।

केशरमान ताम्राकार (ने.सं १०७७)

- **मिफुति** (ने.सं १०९७)
- **लागाय् जि** (ने.सं ११००)
- **जि विश्वासय् म्वाय्** (ने.सं ११०३)

केशरमान ताम्राकार पात्र चित्रणयात विशेष बः बियाः बाखं च्वयादीम्ह च्वमि खः। विशेष यानाः मिसा पात्रतय्गु मानसिक स्थितियात दुवालाः बाखं च्वयेगु यानादीम्ह केशरमानजुं मनूया नुगःयात शूक्ष्म रुपं ब्वयेगु जक मखु, आः छु जुइ व गथे जुइ धैगु कौतुहलता जिज्ञासा थनेगु नं यानादीगु दु। अथे हे थ्वय्कःया बाखनय् यथास्थितिवाद, पुरातनवादयात विरोध यानाः थौंया ल्याय्म्ह मानसिकता व चाहनायात ब्वयेगु नं जूगु दु।

ध्रुब मधिकर्मि (ने.सं १०७८)

- **ध्रुव मधिकर्मिया बाखं** (अप्रकाशित)

थौंया असंगति विकृति, विरोधाभासयात प्रतिक बिम्बया माध्यमं अभिव्यक्त यानाः नेपालभाषाय् न्हू बाखं परम्पराया नी यानादीम्ह छम्ह बाखंच्वमि ध्रुव मधिकर्मि नं खः। थौंया आधुनिक निबन्धया लसि वःगु थ्वय्कःया बाखनं पाठकतय्गु नुगः सालेगु स्वयाः नं बुद्धि विवेकयात ज्ययेके बिइत स्वःगु दु। विशुद्ध बाखं विशुद्ध निबन्धया अवधारणा थौं मात्र कल्पनाया विषय जुइ धुंकल, गुगुं विधाय् नं मेगु विधा पूर्ण रुपं शून्य जुइ मखु धैगु **'फुक्कवाद'** (Wholistic)या अवधारणायात थ्वय्कःया बाखनं ब्वया बिउगु दु।

शशीकला मानन्धर (ने.सं १०८०)

- **नमि** (ने.सं ११०२)

अप्वः थें मिसातय्गु दीनहीन स्थितिया चित्रणय् जक अभ्यस्त जुयाच्वंगु नेपालभाषाया बाखंयात मिसात नं छुं खः इमिसं नं छुं यायेफु धयागु वैचारिक हिउपाः अर्थात् आत्माभिमानया सः थ्वयेकाः न्हू कथं न्ह्याकेगु कुतः यानादीम्ह छम्ह मय्जु च्वमि, शशीकला मानन्धर नं खः। थौंया मिसात भाःतया चिप नयाः मखु, थःगु तुतिं चुयाः म्वाइ धयागु न्हूगु संस्कार न्ह्याकेगु थ्वय्कःया प्रयास च्वछाये बह जू। थौंया मिसातय्के वःगु जागरण, चेतनाया लहर थ्वय्कलं थःगु बाखनय् प्रतिबिम्बित यानादीगु दु।

केदार 'सितु' (ने.सं १०८०)

- **धकं धयाव** (ने.सं ११०३)

शास्त्रीय नियमं मचिंकुसे स्वच्छन्द रुपं बाखं च्वयेगु गुगु प्रचलन थौं वःगु खः, थज्याःगु न्हू प्रवृत्तियात आत्मसात यानाः बाखं च्वयादीम्ह छम्ह बाखंच्वमि 'केदार सितु' नं खः। थौं साहित्य ख्यलय् छुं नं विधायात 'विशुद्ध बाखं', 'विशुद्ध कविता' आदि कथं नाले मछिने धुंकल, छगू नाप मेगु ल्वाकःबुकः जुइगु जुइ धुंकल। थ्व हे कथं 'केदार सितु' नं बाखंयात छगू 'बिम्ब'या रुपय् खंकादीगु दु, अले थौंया छम्ह आधुनिक कविं थें छगू चित्र, छगू दृश्य न्ह्यब्वयाः उकिया पाखें छगू यथार्थ छगू सत्ययात 'ज्योमेट्रीकल प्रुफ' थें सिद्ध यानाः क्यनेगु कुतः थ्वय्कलं यानादीगु दु। पाठकयात छुं नं छगू प्रभाव बिइगु हे थौंया बाखंया चिं खः धकाः थ्वय्कःया बाखनं क्यना बिउगु दु।

विमल ताम्राकार (ने.सं. १०८५)

- **फिसः** (ने.सं. १११२)
- **लिसः लकसं ब्वलंगु** (ने.सं. १११३)
- **प्यपुंगु ल्हाः** (ने.सं. १११९)

बाखंया परम्परागत शास्त्रीय मान्यतां पिने वनाः बाखं च्वइपिं च्वमिपिं मध्ये विमल ताम्राकार नं छम्ह खः। नेपालभाषाय् चीबाखंया विकासय् विमलया

बाखंया नं महत्वपूर्ण थाय् दु । च्वमिं बाखंया माध्यमं थःगु प्रतिक्रिया व्वयेत कविताय् थें प्रतिक व बिम्बया लिधंसा कायेगु याःगु दु । म्ह खँग्वलं नं नुगलय् थीफुगु कथाः शिल्प विमलयाके दु ।

च्वय् उल्लेख जूपिं बाखं च्वमित बाहेक नेपालभाषाया बाखं साहित्ययात न्ह्यज्याकेत थःथःगु बिस्कं प्रतिभा क्षमतां जाःगु बाखं सफू न्ह्यब्वयाः तिबः बियादीपिं मेमेपिं नं आपालं बाखंच्वमित दनि, गथे - रे. र. न स्यस्यः - **कपं** (१०७६), वैकुण्ठप्रसाद लाकौल - **गांया ममता** (११०३), सिद्धिचरण श्रेष्ठ - **नारी हृदय** (१११२), सुवर्ण शाक्य - **गंगु ख्वबि** (११०१), प्रकाशमान नानिचा - **दुघाः** (१०९६), **बल्चा** (११०३), बुद्धिराम प्रजापति - **गंगु स्वां** (१०९३), यज्ञरत्न धाख्वाः - **सारी** (१०९५), चक्रमान शाक्य - **सिन्हाय् स्वां** (११०६), कमलबहादुर श्रेष्ठ - **बाखंया पुचः** (१११३), निरञ्जनरत्न शाक्य - **ब्वलासा** (११०१) निरञ्जनरत्न व अमीररत्न - **निकचा** (१०९६), श्रीकृष्ण ज्यापु - **किपू देय्या परिवेशय्** (१११४), श्यामदास कुमाः - **आक्सय् लूगु निभाः** (१०९७), **निभाःया पलाखय्** (११०४), श्यामआशा कायष्ठ - **ल्ह्वंगु ल्हाः** (११०१), एच.के कपाली - **जि नेवाः** (१११४), श्याम बिम्ब - **लिच्वः थ्व ईयात** (११०३), माधवराज बेल - **न्ह्यानाच्वंगु पलाः** (११०४), जय वैद्य - **थ्वीके मफुगु जीवन** (११०८), नजरमान महर्जन - **बाखं दुनेया बाखं** (१११०), **मिपुसा** (११०५), सुरेन्द्र महर्जन - **नःलिस्वां** (११११), रेवति राजभण्डारी - **ज्यामि** (१११५), उद्धव मास्के - **लाय्लामा** (१०९४), अमलदेवी शाक्य - **बिनावंगु मतिना** (१११५), मोहनमान श्रेष्ठ - **आशांद्याः** (१०७८), नःलि बज्राचार्य - **जिगु नुगःया किचः** (१११५), अरहन स्थापित - **सचेतना छगू भिन्नता रेखा** (१११३), दया खड्गी वेचैन - **भावनाया छगू न्हूगु संसार** (१११२), **फ्वगिं जिमिगु पलाः** (११०३), सुधीर ख्वबि - **न्हूगु वसन्त** (१११७), लोचनतारा - **पँलासु** (११०१), सुगत शाक्य -**तःपुखूया पलेस्वां** व ब.आ., कनक व्दीप - **अजिया उजं** (१११८) आदि ।

अथे हे थःगु मुक्कं बाखं सफू पिमदंसां विभिन्न पत्र पत्रिका, साहित्य सम्मेलनय् बाखं च्वयाः, बाखं ब्वनाः थ्व ख्यलय् ल्हाः न्ह्याकादीपिं च्वमित नं आपालं दनि गथे - **विष्णुहरि परदेशी, सी.बी. रमण, गम्भिरमान माय्कें, नर्मदेश्वर प्रधान, शान्तलाल, तिलकबहादुर, प्रकाश स्यस्यः, अगिंमथः, पुष्कर माथेमा, यू.पि जोशी, जगदीश चित्रकार, शान्तराज शाक्य, मनरत्न स्वां, दर्वेरत्न शाक्य, शराम नेवाः, सोभियतरत्न तुलाधर, केशरत्न शाक्य, सुगत शाक्य, राधा कारंजित, प्रमिला साय्मि, केशरीलक्ष्मी तुलाधर, भरत साय्मि, नारद बज्राचार्य, शरद कसाः, मंगला कारंजित, सरस्वति तुलाधर, रीना वनिया, रमेशकाजि स्थापित, आनन्द चित्रकार ...... आदि, आदि ।**

व्यक्तिगत च्वमितय्गु बाखं सफू जक मखु, नेपालभाषाया प्रतिनिधि बाखं च्वमितय्गु बाखं मुनाः' बाखं संग्रह' नं विभिन्न व्यक्ति, संघ संस्थातय्सं पिकायेगु नं याःगु दु । थज्याःगु बाखं सफू खः - **बाखं पुचः** (१०७०), **गद्यपुचः भाग - १** (१०७२), **गद्यपुचः भाग - २** (१०७६), **न्हू बाखं पुचः** (१०८०), **भी बाखं मुना** (१०७८), **नसला** (१०७४), **खने मरु मरु** (१०८५), **छगू देशय्** (११०९), **लुं ध्वाखा** (१११५), **मूति** (१०९२), **सतः** (१०९७), **पलेहः** (१०८७), **हसय् हाँइ सय्** (१०९५), **समय्** (१०९३), **ई भ्फीगु खः**, **तायृतिति** (१०८४), **रुवि नेपालभाषा बाखं पुचः** (११०५) आदि । अथे हे थीथी पत्रिका गथे **जला, मिमलः, सितु, भी, नेपाल** आदिं नं बाखं विशेषांक पिकयाः थ्व विधायात तःमि जुइकेत तिबः बिउगु दु । थौं नेपालभाषाया गुलिखे बाखं मेगु भाषाय् हिइकाः विदेशीतय्त नेपालभाषाया बाखं म्हसीकेगु नं याःगु दु । थथे नेपालभाषाया बाखं सफू न्हापां अंग्रेजी भाषाय् अनुवाद जूगु **Nepal Bhasa Short Stories** खःसा, **' आखे'** (१०८५) न्हू बाखं नेपालभाषाय् न्हापां अनुवाद जूगु बिदेशी बाखं सफू खः । **साहित्य गुथिं** नं थौंकन्हे तःगू मछि हे विदेशी न्हू बाखंत नेपालभाषाय् अनुवाद यानाः नेवाःतय्त थौंया विश्वय् खनेदयाच्वंगु न्हू बाखंत नाप परिचित याकेब्यूगु दु । थथे पिदंगु सफू खः - **न्हू जापानी बाखं** (ने.सं. ११०७), **भारतया न्हू बाखं** (ने.सं. १११२), **श्री लंकाया न्हू बाखं** (ने.सं. १११३), **म्हाल्कायचा व मे मेगु बाखं** (ने.सं. ११०८), **राशोमोन व मेमेगु बाखं** (ने.सं. ११०९) । अथे हे नेपाःया समकालीन बाखंयात अंग्रेजी भासं अनुवाद यानाः **An Anthology of Short Stories of Nepal** नामं नेपाःया बाखंयात ब्वयेगु याःगु दु । थौं नेपालभाषा साहित्यय् कविता विधायां लिउ दकलय् अप्वः सफू पिदंगु बिधा बाखं जूगु दु । कूल नेपालभाषाया साहित्यिक विषयया सफू मध्ये १७.५० प्रतिसत सफू बाखंयागु जूगु दु (अमात्य, १११८ : पृ घ)। थौं नेपालभाषा सहित्यय् आधुनिक बाखंनं जन्म काःगु बागू शताब्दी फुत । थ्व समयावधिया दुने थ्यंमथ्यं न्हेय्म्हं (७०) मल्याक बाखं च्वमितय्सं थःथःपिनिगु बाखं संग्रह पिकयाः बाखंमि कथं थःपित परिचित याकल सा मेपिं पीम्हं (४०) मल्याक बाखं च्वमितय्सं इलय् ब्यलय् पत्र-पत्रिकाय् बाखं च्वयाः जक नं थःपिंत बाखंमि कथं म्हसिइके बिल । सफू प्रकाशनया ल्याखं सच्छि व नीन्यागू ति (१२५) बाखंसफू बाखं च्वमितय्गु व्यक्तिगत संकलनया रुपय् सा भिंन्यागू ति (१५) सामूहिक संकलनया रुपय् पिदंगु दु । थुकथं नेपालभाषाय् दकलय् अप्वः च्वमित पिदंगु, दकलय् अप्वः सफू प्रकाशित जूगु विधा मध्ये बाखं नं छगू जूगु दु । थ्व विधाय् मिजंपिं च्वमितय्सं जक मखु, मिसापिं च्वमितय्सं नं उलि हे सशक्त रुपं ब्वति काःगु दु । थथे बाखं साहित्यय् आपालं च्वमित संलग्न जूगुया मू हुनि' **बाखं** च्वमि, ब्वमि फुक्कस्यां यःगु विधा, जुयाः जक मखु, अभ्फ मुख्य ला थःगु भाय्या साहित्यया निंतिं थम्हं नं छुं याये धैगु मातृभाषा अनुरागया भावना नं खः धकाः मधासें मगाः ।

लिखँ :- थौंतक पिदंगु नेपालभाषाया आधुनिक बाखनय् मिखा ब्वयेबलय् बाखंया माध्यमं थौंया च्वमितय्सं जीवनयात विविध कथं ब्वयेगु कुतः याःगु खनेदु । गुलिस्यां मानब जीवनया थीथी पक्षयात उलेगु याःगु दु, गुलिस्यां जीवनया विविध स्थितियात ब्वयेगु याःगु दु सा गुलिस्यां जीवनया विविध समस्यायात ब्वयेगु याःगु दु । तर अप्वः थें बाखंच्वमितय्सं थौंया आधुनिक नाटककारतय्सं थें जीवनया

विविध समस्यायात कया: हे बाखं च्वयेगु या:गु दु । फलत: नेपालभाषाय् गुलि नं न्हू बाखं पिदन अप्व: थें समस्यामूलक बाखं हे पिदन । तर ईया हिउपा: लिसें समस्याया प्रवृत्ति समस्याया प्रस्तुति नं पापां वंगु खनेदु । चित्तधर, मोतिलक्ष्मी पुस्ताया बाखंच्वमितयुसं सामाजिक कुरिति, रुढी संस्कार, आर्थिक दूरावस्था, नैतिक भ्रष्टता आदियात समाजया मूलभूत समस्या खंका: बाखं च्वयेगु या:गु दुसा थौंया न्हू पुस्ताया च्वमितयुसं थौंया राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक विकृति विसंगतिं ब्वलंकूगु बेरोजगारी, भ्रष्टाचार, असमानता, शोषण गरीबी अपराध, कुकृति, मानसिक विकृति आदि समस्याय् केन्द्रित जुया: बाखं च्वयेगु या:गु दु । अथे हे समस्यायात बालेगु क्रमय् न्हापाया बाखंच्वमितयुसं समस्यायात मूलतया सामाजिक, नैतिक रुपं जक बालेगु या:गु दु सा थौंया च्वमितयुसं समस्याया मू हा राजनीतियात खंकूगु दु अले समस्यायात बालेगु क्रमय् भौतिक दृष्टिकोण जक मखु, मनोवैज्ञानिक आधारभूमियात नं ज्वनेगु या:गु दु ।

थौं नेपालभाषाया बाखं च्वमितयुसं विविध बिषययात कया: बाखं च्वयेगु या:गु दु सां, इमि य:गु छगू बिषय' मतिना' जूगु दु । आधुनिक बाखंया प्रारम्भं निसें थौं तक नं थ्व विषयलं नेपालभाषाया बाखनय् महत्वपूर्ण थाय् कया वयाच्वंगु दु । तर मतिनायात कया: गुलिं बाखं च्वमितयुसं मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तया विश्लेषण याये कथं, गुलिं च्वमितयुसं मानवीय शाश्वत भावना ब्वयेकथं सा गुलिं च्वमितयुसं सामाजिक समस्या क्यनेकथं बाखं च्वयेगु या:गु दु । अले थ्व मतिना गनं प्रेमी प्रेमीकाया मतिना, गनं कला:भात:या मतिना: सा गनं थ:गु जाति, भाषा, संस्कृति, राष्ट्र प्रतिया मतिना जुया बिउगु दु ।

नेपालभाषाया आधुनिक बाखंया छगू मेगु विशेषता ख:, थौं तक नेपालभाषां गुलि नं बाखं पिदन फुक्क धया थें बाखंया संरचना नेवा: समाज नेवा: संस्कृतिया परिवेशय् जूगु दु । थ्व परिवेशयात त्व:ता: नेपालभाषाया बाखंच्वमितयुसं गुलि नं मेगु सामाजिक परिवेशय् बाखं चिनेगु या:गु दु, उकिइ स्वभाविक अनुभूतिया अभावं प्रभावकारिता, हार्दिकता कायम याये मफु । उकिं नेपालभाषाया बाखनं बृहत् परिवेशयात थिइमफु धका: नेपालभाषा बाखं समालोचनाया सन्दर्भय् समालोचक' कृष्णचन्द्र सिंहजुं' कुंखिनादीगु नं या:गु दु । थुकथं **नेवा: समाज, नेवा: संस्कृति** नेवा: बाखंच्वमितयुगु निंतिं' **अवशेष**' थें जूगु दु । गुलिस्यां थुकियात हे विषयभूमि याना: बाखं तकं निर्माण यायेगु या:गु दु सा गुलिस्यां बाखंया पृष्ठभूमिया रुपय् छ्यलेगु या:गु दु । तर थ:गु जाति, समाजप्रति मतिना दयां नं धर्म, संस्कृति परम्परा सम्बन्धी निखल: बिचारधारायापिं च्वमित नेपालभाषाया बाखनय् खनेदु । छखल: थ:गु जातिया संस्कृति, धर्म परम्परायात संरक्षण सम्वर्द्धन यायेगु कुतलय् थ्व प्रतिया भ्रम चिइका: मर्म ब्वयेगु चेष्टा याना: बाखं च्वइपिं चित्तधर, फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य, लक्ष्मण राजवंशि प्रवृत्तियापिं च्वमित दु सा मेखल: थौंया स्थितिइ मनूतयुगु विकास प्रगतिया निंतिं धर्म संस्कृतियात पंगल: तायेका: थ्व छगू ढोंग ख: धका: व्यंग नका: बाखं च्वइपिं दु । थ्व निगूगु

खलकय् नेपालभाषाया प्रगतिशील च्वमित नापं छुं भचा मिसा च्वमित न ला:गु दु ।

अथे हे बाखंया प्राविधिक पक्षय् नं ईया हिउपा: लिसें गुगु न्हू न्हूगु प्रवाह प्रवृत्तिया प्रयोग नेपालभाषाया बाखनय् जुल थुकियात उपलब्धि हे धायेमा: । तर थज्या:गु न्हू न्हू प्रवाह प्रवृत्तिया प्रयोगं छु अनुभव याकू धा:सा ज्याभ: न्हयागु हे जूसां छ्यलिइम्ह निपूर्ण जुल धा:सा, घटना प्रधान वा मनोवैज्ञानिक प्रधान न्हयागु हे बाखं च्व:सां वं सफल जुइक च्वयेफु, अले बाखंया सफलता, धैगु हे बाखंया प्रभावकारिता ख:, छ्यलीगु ज्याभ: मखु धयागु नेपालभाषाया बाखनं क्यनाबिउगु दु ।

तर थौं बाखं विधाय् आपालं च्वमित पिदंसां न्हून्हूगु प्रयोग प्रवाह दुहांवये धुंकूसां, नेपालभाषाया बाखं साहित्यया उपलब्धीयात कया: समालोचकत लुदने फुगु मदुनि । झीगु समाजया छगू चीधंगु झलक नेपालभाषाया बाखनं बिइगु या:सां थ्वं थौंया जीवनया वृहत् पक्षयात ज्वनेफुगु मदुनि । थौंया समाजय् व्यापक जुयाच्वंगु अन्तरविरोध, ह्रासोन्मुख जुयाच्वंगु नैतिक मान्यता, यान्त्रिक सभ्यतां ब्वलंकूगु जीवनया जटिलता, न्हूगु आर्थिक परिस्थितिं जन्म बिउगु न्हूगु मानव सम्बन्ध, शान्ति व सत्यया चाहना आदिया संदर्भय् जीवनयात न्हू कथं थौंया बाखनं ब्याख्या यायेमा:गु ई वये धुंकूगु दु । आर्थिक व राजनैतिक शोषणया किपा कीगु परम्परा थौं आउटडेटेड जुइधुंकल (जोशी, १०९५:६२) । थुकथं थौं नेपालभाषाया बाखं अझ व्यापक व विस्तृत जुइमानिगु व थ्वं युगया स:यात सशक्त रुपं प्रतिध्वनित यायेमानिगु खनेदु ।

अथे हे समालोचकतयुसं नेपालभाषाया बाखंया स्तरीयतायात कया: नं सन्तोष का:गु खनेमदु । अप्व: थें बाखंमितयुके मनूया जीवन थौंया परिवेशया शूक्ष्म अध्ययन व अनुभूतिया अभावं इमिसं व्यापक परिवेशयात जक बाखनय् दुथ्याके मफुगु मखु, थ:पिसं ज्वनागु विषयलय् नं स्वभाविकता, जीवन्तता अप्व:स्यां बीफुगु मदुनि धयागु समालोचकतयुगु धारणा दु । अथे हे कहानी व उपन्यासया क्षेत्रय् छुं छगू ई छगू समूहया नेतृत्व ब्यूम्ह बा प्रतिनिधित्व या:म्ह धायेछिंपिं सु च्वमित मदु (श्रेष्ठ, १०९५:७७) धका: सही नेतृत्व यायेफुपिं बाखंमित पिदने मफुगुलिं नं आपालं बाखं पिदना: नं बाखंया स्तर थहां वने मफुगु खंकूगु दु । थुकथं नेपालभाषाया बाखंच्वमितयुसं थ्व विधाया विकासया निंतिं मेहनत यायेमानिगु खनेदु ।

निबन्ध

पृष्ठभूमि :- **'एस्से'** (Essay) गुकियात थौं भ्रीसं निबन्ध धयावयाच्वना, थ्व नेपालभाषा साहित्यया निंतिं जक मखु विश्व साहित्यया निंतिं हे छगू न्हूगु व रोचक विषय जूगु दु। थौं सुं नं लेखकं थ:त दकलय् अ:पुक अभिव्यक्ति यायेफइगु व पाठकं लेखकयात दकलय् सत्तिक म्हसीके फइगु साहित्यिक विधाया रुपय् निबन्ध प्रतिस्थापित जूगु दु।

पूर्वीय साहित्यय् छगू प्राचीन व सम्पन्न साहित्य माने यानात:गु संस्कृत साहित्यय् गद्यरुप प्राचीनकालं निसें खनेदुसां निबन्ध विधाया मुक्कं थ:गु हे अलग्ग अस्तित्व दुगु धा:सा खनेमदु। थौं साहित्यिक जगतय् गुगु विधायात निबन्ध कथं छ्यलेगु यानावयाच्वंगु दु, उकिया जन्म तथा विकास पाश्चात्य साहित्यं हे जूगु ख:। निबन्धयात छगू रोचक व आकर्षक साहित्यिक विधाया रुपय् दकलय् न्हापां स्थापित यायेगु ज्या भिंखुगूगु शताब्दी फ्रान्सया साहित्यकार **माइकेल मोन्तेञ** (Michelle Montaigne 1633-1591) पाखे जुल। वय्‌कलं सन् १५८१ स् **'एस्से'** (Essaiy) धका: शीर्षक छुना: छुं आत्मालोचनात्मक लेखतय्‌गु संग्रह पिकयादिल। मोन्तेञं थ:गु रचना पुच:या नां गुगु **एस्से** (Essaiy) धका: छुनादिल , **'फ्रान्सेली'** भाषाय् उकिया अर्थ ख: **'कुत:'** बा **'प्रयत्न'**। थ्व हे शब्द अंग्रेजी भाषाय् वना: एस्से (Essay) जूवन, गुकियात चेम्बर्सया शब्दकोशय् (An effort made for the performance of any things) धका: परिभाषित यानात:गु दु। ब:चा ब:चा हाक:गु, वैयक्तिकता प्रधान अनुभूतिमूलक, ब्वमिपिंनाप खँल्हाबल्हा यानाच्वंगु थें ज्या:गु शैलीं च्वयात:गु मोन्तेञया निबन्धं तत्कालीन फ्रान्सय् जक मखु संसारभरयात हे प्रभावित यात।

मोन्तेञया लिपा निबन्ध विधायात मेगु कथं हे रुप बीगु ज्या भिंखुगूगु शताब्दीया अन्तपाखे बिलायतया **फ्रान्सिस बेकन** (Fransis Becon-1561-1626) पाखें जुल। विद्वतापूर्ण भाव, गहन निरुपण, निर्वैयक्तिकता, तर्कपूर्ण अभिव्यक्ति, पाण्डित्याइपूर्ण भाषा, प्रौढ परिमाजित शैली हे बेकनया निबन्धया विशेषता ख:। बेकनया निबन्ध सर्वसाधारणय् उलि मोन्तेञया निबन्ध थें ब्याप्त जुइ मफुसां,

निबन्ध साहित्यय् छगू मेगु नं आयाम तनेगु यानाबिल। फ्रान्सिस बेकन धुंका: बिलायतय् हे मेम्ह निबन्धकार **अब्राहम काउली** (ई.सं. १६१८-१६६७) पिदन। भिंन्हयगू शताब्दीया बिलायतया साहित्यय् **काउलीया** प्रभाव थुलि लात कि बिलायतय् निबन्ध साहित्यया जन्मदाता **बेकन** मखु **अब्राहम काउली** ख: धाइपिं तक नं पिदन। भिंच्यागू शताब्दीइ वना: **रिचर्डस्टील** (ई.सं. १६७२-१७२१), **'जोसेफ एडिसन'** (ई.सं. १६७२-१७१९) **जोनाथन स्वीफ्ट** (ई.सं.१६६८-१७४५) थें ज्या:पिं रोमान्टिक कवितसें निबन्ध विधाय् नं ल्हा: न्ह्याका: निबन्ध साहित्यया विकासय् तिब: बिल। **'जोसेफ एडिस'**नं निबन्ध विधायात **'हलुका'** व **'गेम्भिर'**गु निबन्ध धका: ब्वथला: **'मन्तेञ'**, **'बेकन'**, नितां प्रवृत्तियात निबन्धया परिधि दुने दुथ्याका: निबन्ध विधायात छगू चक्कंगु, तप्फागु व ब्यापक साहित्यिक विधाया रुपय् प्रतिष्ठापित यानाबिल। लिपा भिंगुंगू शदी **चार्ल्स लायम्ब**, **लुइस स्टेभेनसन्** आदि व नीगूगू शदी **जे.के. चेष्टरटन** आदि थें ज्या:पिं लेखकतसें मोन्तेञ शैलीया निवन्धयात अभ्र परिमार्जित अभ्र विकसित रुपय् न्ह्यब्वयाबिल। बाखं थें ज्याना: कवितात्मक भाषा छ्यला, छुं मदुगु विषयलय् नं रोचक निबन्ध च्वयेफु धइगु खँ क्यनाबिल। अथे हे **कारलाइक**, **मेकले**, **लेस्ली**, **स्टिफेन**, **रस्केन** थें ज्या:पिं सिद्धहस्त, लेखकतसें राजनैतिक, ऐतिहासिक, साहित्यिक आदि सम्बन्धी गहन व गम्भीर विषययात कया: चिन्तन मननयात दुथ्याका: नं तर्कयुक्त कलापूर्ण प्रतिपादनया माध्यमं निबन्धयात जन रुचिया विषय कथं प्रतिस्थापित यानाबिल। तर ई न्ह्या: लिसे विषयगत प्रवृत्ति, आत्मगत प्रवृत्ति नितांयात नं आत्मसात याना: निबन्ध च्वयेगु अप्व: निबन्धकारपिंसं यानाहल। थथे फ्रान्स, अनं बिलायतं न्ह्या:गु निबन्धया परम्परा केवल युरोपीय देशय् जक मखु, एशियाली देश भारत, नेपाल आदिइ नं थ्यन। निबन्ध नं साहित्यया अलग्ग विधाया रुपय् प्रतिष्ठापित जुल। गद्यात्मकता, लघुता, वैयक्तिकता, हार्दिकता, बौद्धिकता, सृजनशीलता, सरलता आदि हे थौंया निबन्धया विशेषता जूवन।

नेपालभाषाय् निबन्ध

नेपालभाषा साहित्यय् आधुनिक बाखं, आधुनिक प्याखं, उपन्यास थें **निबन्ध** नं छगू न्हूगु विधा सिद्ध जूगु दु। थौं स्वयां खुस: दँ न्ह्य: हे विविध वाङ्मयया रचना जुइधुंकूगु नेपालभाषाय् निबन्ध विधाया शुरुवात आपालं लिपा हे तिनि जूगु खनेदु। खयेत ला रामायण बाखं, वंशाबली, घटनावली आदि च्वयावंपिं च्वमितय्‌सं सफूया अन्तय् थ:गु नं छुं खँ च्वयेगु यानावंगु दु, तर थुकियात हे निबन्ध विधाया शुरुवात धायेगु अवश्य पाय्‌छि मजू, अथे हे प्रताप मल्लया ने.सं ७७८या **शान्तिपूरया शिलाभिलेखय्** न्ह्यब्वयात:गु जुजु प्रताप मल्लया शान्तिपुर यात्राया वर्णनं नं थौंकन्हय्‌या विवरणात्मक निबन्धया आभास बिउगु दु, तर थ्व

छगू संयोग जक जुल, आधुनिक निबन्धया शुरुवात मजुल । लिपा पुनर्जागरणकालय् वयाः सिद्धिदास महाजुया **'सर्वबन्धु'** धयागु सफुलिं धाःसा निबन्ध साहित्यया पूर्वाभास अवश्य बिइगु यात । खयेत ला जातभात सम्बन्धी कुरीतिया विरोध यानाः फुक्क मनू हे भ्री बन्धुवान्धव खः धकाः शिक्षा बियातःगु थ्व सफुलिइ च्यागू अध्याय दु । तर अथे खयाः नं थ्व सफुलिइ छ्यलातःगु गद्य प्राचीन गद्य स्वयाः आपालं सुगठित जूगुया नापं थौंया निबन्धया प्रारुप नाप नं छुं कथं ज्वःलाःगु खनेदु । तर थ्व छगू प्रयोग जक जुल, प्रवाहया रुपय् न्ह्यज्याये मफुत । थुकियात निरन्तरता बिइगु ज्या मजुल । अथे हे ने.सं १०३५ स पिदंगु जगतसुन्दर मल्लयागु **इसपं दयेकातगु बाखं** सफुलिइ भूमिकाया रुपय् जगतसुन्दर मल्लजुं विद्याया महत्तायात कयाः मुक्त रुपं थःगु भाव गुगु न्ह्यब्वयातल, थुकियात हे नेपालभाषाया आधुनिक निबन्धया प्रारम्भ खः धाइपिं नं दु । तर थ्व च्वमिया छगू वैचारिक अभिव्यक्ति जक खः, धाथेंगु निबन्ध मखुनि । अथे हे ने.सं १०४५ निसें ने.सं १०५० तक पिदंगु विद्वान धर्मआदित्य धर्माचार्यया **'बुद्धधर्म व नेपालभाषा'** पत्रिकां नेपालभाषाया गद्ययात ब्वलंकेगुलिइ उल्लेखनीय ज्या याःसां विशुद्ध निबन्ध विधा ब्वलंकेगुलिइ थ्व पत्रिका सफल जुइ मफुत । थ्व पत्रिकाय् गुलि नं गद्य रचना पिदन, फुक्क धया थें विद्वान सम्पादकया च्वसां जक पिदन । गद्य लेखन प्रति ब्यापक सहभागिता थ्वं ग्वाके मफुत । ने.सं १०६१ निसें सारनाथं पिदंगु **धर्मदूत** पत्रिकाय् नेपालभाषायात नं थाय् बिल । फलस्वरुप थ्व पत्रिकां नेपालभाषाया आधुनिक निबन्धया जन्म बिल । **धर्मदूत १३:१-२:१३४-१३५** (ने.सं १०६८, चैत्र - बैशाख) स **मोतिलक्ष्मीया जन्म** नांगु निबन्ध पिदन सा थ्व हे दँय् **चित्तधर 'हृदय'**या **हृवनागा** (ने.सं १०६८) सफुतिइ **छु च्वय्** निबन्ध पिदन । मुद्रणया ल्याखं थुपिं नेपालभाषाया न्हापांगु निबन्ध खःसां थुपिं स्वयाः न्ह्यः ने.सं १०६५ स **रत्नध्वज जोशीजुं** तत्कालीन ल्हातं च्वयाः पिदनीगु **नेपाल** पत्रिकाय् **च्वयेगु छाय्** नांगुया तर्कपूर्ण, बिचार प्रधान निबन्ध पिकयादी धुंकूगु खः । रत्नध्वज जोशीजुयागु **च्वय्गु छाय्** निबन्ध मुद्रित रुपय् मखुसां हस्त लिखित पत्रिकापाखें ब्वँमिपिनिगु दथुइ वयेधुंकूगुलिं थुकियात हे नेपालभाषाया न्हापांगु निबन्ध कथं नालेमाः धाइपिं नं आपालं दु । थुकथं **धर्मदूत, हृवनागा नेपाल** आदिं नेपालभाषाया न्हापांगु निबन्धया ख्वाः क्यनसा थुकिया विकासया निंतिं **धर्मोदय** पत्रिकाया प्रकाशनं धिसिलाक तिबः बिल । ने.सं १०६७ स **धर्मोदय** पत्रिका पिदंसेंलि नेपालभाषाया गद्य च्वमितय्गु ल्याः आपालं जायावल । नेपाःया संस्कृति, धर्म, यात्रा, इतिहास, दर्शन आदि विविध विषयया रचना **धर्मोदय** पत्रिकाय् पिदन । रत्नध्वज जोशी, चित्तधर 'हृदय', ठाकुरलाल मानन्धर, मोतिलक्ष्मीपिंत निबन्ध, रचना पाखे मूलरुपं ल्हाः च्वयेकेबिइगु ज्या **धर्मोदय** पत्रिकां यात । धर्मोदय पत्रिकाय् जक रत्नध्वज जोशीया - खुपु, चित्तधर 'हृदय'या - स्वपु, मोतिलक्ष्मीया - न्हय्पु, ठाकुरलाल मानन्धरया - न्यापु निबन्ध पिदन । **धर्मोदय** पत्रिकां रत्नध्वज थें ज्याःपिं विषयपरक निबन्धकारतय्गु जक च्वसा परिमार्जित याःगु मजुसे प्रेमबहादुर कंसकार थेंज्याःपिं मुक्तक निबन्धकारतय्गु नं जन्म बिल । अथे हे थौं

नेपालभाषाया निबन्ध प्रवन्ध ब्यलय् सुपरिचितपिं - तेजेश्वरबाबु ग्वंगः, सत्यमोहन जोशी, हेमराज शाक्य, फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य, ठाकुरमान शाक्य, कृष्णचन्द्र सिंह, भूवनलाल प्रधान, पूर्णकाजि ताम्राकार, मणिहर्ष ज्योति आदिपिं नं न्हापां **धार्मोदय** पत्रिकां परिचित याकूपिं निबन्धकारत खः । धर्मोदय पत्रिकाया प्रकाशन जुयाः छुं दँ लिपा हे नेपालय् नं क्रान्ति जुल । २००७ सालया जनक्रान्तिं च्वमितय्त निर्भिक व निश्चिन्त रुपं च्वयेगु वातावरण बिलसा सफू व पत्र पत्रिकाया प्रकाशनया निंतिं ध्वाखा चायेका बिल । फलस्वरुप धर्मोदय पत्रिकायां लिउ **नेपाल, पासा, थौंकन्हे, भ्री, जः, सितु, तिकिझ्याः** आदि पत्र-पत्रिका पिदन, गुकी भाव बिचाः निगू पक्षय् नं स्येल्लाःगु थीथी निबन्ध खनेदत सा न्हून्हूपिं निबन्धकारत नं अप्वः दयावल । विश्वया निबन्ध साहित्यय् खनेदुगु थीथी प्रवाह व प्रवृत्ति नं नेपालभाषाया निबन्धय् खनेदत । निबन्ध छगू स्वच्छन्द, व च्वमिं थःगु खँ दकलय् अप्वः तप्यंक प्वंके छिंगु विधा जूगुलिं दकलय् अप्वः उन्मुक्त रुपं भाव बिचाः प्वंकेगु विधा निबन्ध जूवन । प्रजातन्त्र पश्चात विविध पत्र-पत्रिकाया प्रकाशनया नापं साहित्यिक गोष्ठी, साहित्य सम्मेलन यायेगु परम्परा नं नेपाःगालय् नी जुल । हनुमान ध्वाखा लायकुलिइ न्यायेकूगु ऐतिहासिक **विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन, यलया साहित्य सम्मेलनं** निबन्ध विधायात प्राथमिकता बिसे सिरपाः नं देछात । अथे हे निबन्ध विधाया विकासय् तिबः जुइ कथंयागु **श्रेष्ठ सिरपाः गुथि, अन्तर कलेज नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन** पाःलाः, **अन्तर हाइस्कूल नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन** पाःलाः, **विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन गुथि** आदि नं नी स्वनेगु ज्या जुल, गुकिं विद्यार्थीतय्त नं निबन्ध विधाय् ल्हाः न्ह्याकेबिइगु यात । फलस्वरुप न्हापा न्हापाया निबन्धकारतय्गु लँ लिनाः नं थःगु बिस्कं शैली व वैचारिक विशेषता ब्वयेफुपिं न्हू न्हूपिं निबन्धकारत नं खने दयावल । पद्मरत्न तुलाधर, पूर्णबहादुर वैद्य, मंगलप्रसाद स्यस्यः, रमेशकाजी स्थापित, भूषणप्रसाद श्रेष्ठ, विजयेश्वर वैद्य आदिपिं २००७ साल लिपाया लकसं ब्वलंकूपिं निबन्धकारत खः । थथे नेपालभाषाया निबन्ध विधा ब्वलंकेगुलिइ पत्र-पत्रिकाया देन दु थें तत्कालीन साहित्य सम्मेलनया नं आपालं योगदान दुगु स्पष्ट जू । तर छगू इलय् त्वाः त्वालय् थाय् थासय् साहित्य सम्मेलन यायेगु, गुगु लहर ब्वलंगु खः, थ्व निरन्तर रुपं न्ह्याना वनेमफुत । बरु थुकिया पलेसा **नेपालभाषा, इनाप, राजमति, विश्वभूमि, सन्ध्या टाइम्स, देशयमदु झ्याः, नसना, नेपाल संस्कृति** आदि विविध न्हिपौ, वाःपौ, लय्पौ आदि पिदन सा क्याम्पस क्याम्पस पतिं थीथी पाःलाः स्वनाः - **जः, सँझ्याः, सुकुन्दा, नायखिं, पलेस्वां, कुलां, सुसाः, न्हायकं,** अमू, **तिसा, ग्वय्स्वां, कुलां** आदि पत्र–पत्रिका पिकायेगु ज्या जुयावल । थुकिं हानं विद्यार्थीत पाखें निबन्ध च्वके बिइगु लकस दयेकाबिल । तर थौंया विद्यार्थीतय्सं चिनाखँ, बाखं क्षेत्रय् गुलि ल्हाः न्ह्याकेगु याःगु दु, उलि निवन्ध विधाय् न्ह्याकूगु खनेमदु । अथे हे बाखं, उपन्यासया सफू ब्वनेगुलिइ गुलि ब्वँमित दुगु खः उलि निबन्धय् खनेमदु ।

थौं नेपालभाषां निबन्ध च्वयेगु यानादीपिं निबन्धकारतयुसं थःपिनिगु निबन्धयात पत्र-पत्रिकाय् प्रकाशन यानाः जक, साहित्य सम्मेलनय् ब्वनाः जक सीमित यायेगु मयासे थःथःगु हे मुक्कं निबन्ध संग्रह पिकयाः निबन्ध विधायात छगू गति बिइगु ज्या नं यात । थथे न्हापां निबन्धया संकलन पिकयादीम्ह निबन्धकार **रत्नध्वज जोशी** खःसा दकलय् अप्वः निबन्ध संग्रह पिकयादीम्ह निबन्धकार नं थ्वयुकः हे खः । अथे हे नेपालभाषाया निबन्ध तथा निबन्धकारतयुत ब्वयेगु उदेश्यं थीथी संस्था वा ब्यक्तितयुसं प्रतिनिधि निबन्धकारतयुगु निबन्ध दुथ्याकाः निबन्ध संग्रह पिकायेगु नं ज्या जुल । **न्ह्यःखा** (सं.रे.र.न स्यस्यः, ने.सं १०७६), **निबन्धरत्न** (नेपालभाषा समिति, ने.सं १०७८), **गद्य पुचः** भाग-१ (प्र.नेपालभाषा परिषद १०७२), **गद्य पुचः** भाग - २ (प्र. नेपालभाषा परिषद, १०७६), **मूसः निबन्ध** (सं. कमलप्रकाश मल्ल (१०८४) **खाखें पुचः नगु** (सं. प्रेमबहादुर कसाः - १०८८), **मतजः** (प्र. खेलुइताः पिकाकः गुथि, ने.सं ११०१), **नेपालभाषा निबन्ध पुचः** (सं. इन्द्र माली ने.सं ११०३) **भोमि निबन्ध (सं. रामभक्त कायष्ठ, ने.सं.** १०९८) आदि थज्याःगु हे निबन्धया परिचय बिइगु सफू खः ।

अथे हे **नेपालभाषा परिषद्, च्वसापासा, श्रेष्ठ प्रकाशन, खेलुइताः पिकाकः, नेपालभाषा मिसा खलः, लोक साहित्य परिषद्, धर्मकिर्ति महाविहार, आनन्द कुटी विहार गुथि, थौंकन्हे प्रकाशन, पासा मुना, साहित्य मूलुखा,** आदि थीथी संघ संस्था पाखें नं सफू प्रकाशन यानाः निबन्ध विधायात ब्वलंकेत तिबः बिउगु दु अथे हे साहित्य गुथिं नं जापानी निबन्ध सफू **मतापय् च्वयागु निबन्ध** (ने.सं. ११०८) नेपालभाषां अनुवाद यानाः पितहःगु दु । तर मेमेगु विधाय् गुलि सफू पिहांवःगु खः, उलि थ्व निबन्ध विधाय् पिदंगु मदु नापं थौंतक छुं नं नेपालभाषा निबन्ध पुचः मेगु भाषाय् अनुवाद जूगु मदुनि ।

थौं नेपालभाषाय् निबन्धया नामं गुलि नं सफू पिदंगु दु व दक्वं वास्तविक रुपं निबन्ध मजुसे अप्वः प्रबन्ध हे जूगु दु । दसुया लागी नेपालभाषाया न्हापांगु निबन्ध संग्रह **'न्ह्यखा'** यात हे कायेफु, थुकिइ नीम्ह च्वमितयुगु च्वसु दयां नं धाथें निवन्ध धायेबहगु च्वसु माले हे माःगु दुसा मेगु निबन्ध संग्रह **'निवन्ध रत्न'** सफुलिइ दुथ्याःगु भिंनिपु निबन्धय् लाक्क न्यापु खुपु निबन्धयात जक निबन्ध कथं नाले छिं । अथे हे व्यक्तिगत संग्रहलय् नं थज्याःगु हे स्थिति दु । निबन्ध व प्रबन्धयात अलग्ग अलग्ग स्पष्टरुपं ब्वथलाः ब्वनेगु स्थिति आतकं नेपालभाषाय् वःगु मदुनि ।

निबन्ध खँग्वःया ब्यापक व सीमित नितां अर्थयात कःघाना स्वयेबलय् थौं नेपालभाषाय् पिदंगु निबन्धयात क्वय् बियाकथं ब्वथले छिं

१) निजात्मक च्वखँ
२) बस्तुपरक च्वखँ
३) अनुसन्धान मूलक, च्वखँ

४) जीवनी सम्बन्धी च्वखँ
५) यात्रा सम्बन्धी च्वखँ आदि

निजात्मक च्वखँ :- प्रेमबहादुर कसाःजुं न्ह्याकादीगु थज्याःगु निबन्धयात अझ विस्तृत ब्यापक यायेगु ज्याय् पद्‌मरत्न तुलाधर, पूर्णबहादुर वैद्य, मंगलप्रसाद स्यस्यः आदि निबन्धकारत न्ह्यचिलादीगु दु । यथार्थवादी दृष्टिकोण, सम्बेदनशील कवितात्मक आभिव्यक्ति, आत्म प्रकाशन, वैचारिक स्वच्छन्दता थज्याःगु निबन्धया मूलभूत प्रवृत्ति जूगु दु । थौंया परिवेश ब्वयेगु क्रमय् थ्व प्रवृत्तिया च्वमितयुसं थौंया स्थिति प्रति तिब्र असहमति क्यनाच्वंगु दुसा न्हूगु मूल्य मान्यता स्थापना यायेगु निंतिं थःपिं संघर्षरत जुइमाःगु महशुस यानाच्वंगु दु । थुमिगु चिन्तन थम्हं ज्वनागु बिषय दुने जक सीमित मजुसे राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय समस्या प्रति तकं व्यापक व विस्तृत जूगु दु ।

वस्तुपरक च्वखँ :- खयेत ला बस्तुपरक निबन्धय् नं च्वमिया सृजनात्मकताया पलाःचिं खनेमदुगु मखु, तर अथे खयाः नं थज्याःगु निबन्धय् निबन्धकारतयुगु व्यक्तित्व स्वयाः नं बस्तुया थाय् प्रधान जूगु दु । विषय प्रति दुइां उप्वः क्यनेगु प्रवृत्तिं यानाः थज्याःगु निबन्धय् मर्यादा, संयम व विषय प्रति अप्वः निष्ठा पिज्वःगु खनेदु । **रत्नध्वजजुं** न्हापां न्ह्याकादीगु बस्तुपरक निबन्धया परम्परायात चित्तधर, मोतिलक्ष्मी, सत्ययमोहन जोशी, हेमराज शाक्य आदिपिंसं अझ न्हू पुस्तायात हस्तान्तरण यानायंकूगु दु । खयेत ला मेमेगु नं आपालं विषययात कायेगु याःसां विशेषत नेवाः जाति, भाषा, धर्म, संस्कृति आदिया परिचय बिइगु अले उकिया महिमा व गरिमा ब्वयेगु ज्याय् थ्व प्रवृत्तिया निबन्धकारत अप्वः संलग्न जूगु दु । नापं थम्हं ज्वनागु विषय वस्तुइ क्वात्तुक चिकाः च्वयेगु नं थुमिगु विशिष्टता जूगु दु । थ्व पुचःया निबन्धकारतयुगु भाषा सारगर्भित जू नापं शिल्प नं च्वन्ह्याना वनाच्वंगु दु ।

अनुसन्धानमूलक च्वखँ :- नेपालभाषायात नं मेमेगु विषय थें विद्यालय, महाविद्यालय, विश्वविद्यालयय् दुथ्याकुसेंलि थुकिया अध्ययन अध्यापनया क्रमय् अनुसन्धानमूलक च्वखँ नं नेपालभाषाय् सीदयेक हे पिदंगु खने दयावल । धर्मआदित्य धर्माचार्यजुं **'नेपालभाषा व थवया सहित्य'** लेख च्वयाः प्रारम्भ यानादीगु अनुसन्धान मूलक प्रबन्धया परम्परायात छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्यज्याकेगु ज्या ठाकुरलाल मानन्धर, तिर्थलाल नःघःभनि, स्वयम्भूलाल श्रेष्ठपिंसं यानादिल सा थौं थुकियात निरन्तरता बिइगु ज्या मूल रुपय् प्राध्यापन पेशाय् संलग्न शिक्षक व विद्यार्थीतयुसं यानाच्वंगु दु । नेपालभाषाया उच्च अध्ययनय् अनुसन्धानयात नं थाय् बियातःगुलिं अनुसन्धानमूलक च्वखँया ल्याः नं अप्वः जुजुं वःगु दु । थज्याःगु अनुसन्धानमूलक च्वखँ विशेषरुपं भाषा, साहित्य, संस्कृति, धर्म सम्बन्धी जूगु दु । थ्व प्रवृत्तिया च्वमितयुसं थज्याःगु विषयया गुणगान यायेगु मयासे बस्तुगत

अध्ययन व तथ्यया आधारय् निष्कर्ष बिइगु या:गु दु, गुकिं याना फ्रीगु भाषाय् अनुसन्धानात्मक च्वसुयागु विकास जुयाव:गु दु।

जीवनी सम्बन्धी च्वँख :- थौं नेपालभाषाय् साहित्यिक, राजनैतिक, साँस्कृतिक, व्यक्तितय्गु जीवनी, व्यक्तित्व सम्बन्धी अध्ययन विश्लेषण यायेगु परम्परा नं ब्वलना वयाच्वंगु दु। थ्व ज्याय् दकलय् न्हापां ल्हा: च्वयेकादीम्ह इन्द्रमान, चित्तधर 'हृदय' आदि ख:सा थौंया न्हू पुस्ताय् मदनसेन बज्राचार्य, अशोक श्रेष्ठ, रे.रे.न. स्यस्य:, छत्रबहादुर कायष्ठ, बद्रिरत्न बज्राचार्य, देब बज्राचार्य, बिमल ताम्राकार, काशीनाथ तमोट, डा. चुन्दा बज्राचार्य, सूर्यबहादुर पिवा:, बैकुण्ठप्रसाद लाकौल, अष्टमुनि गुभाजु आदिपिं संलग्न जुयादीगु दु। थ्वयक:पिसं थ:पिनिगु रचनाय् व्यक्तित्वतय्गु जीवनीयात सरसरति जक ब्वयेगु मयासे थ:पिनिगु दृष्टिकोण मूल्यांकन नं न्हयब्वया: सृजनात्मकता नं क्यनेगु या:गु दु।

यात्रा विवरण सम्बन्धी च्वँख :- यात्रा विवरण सम्बन्धी च्वखँ नेपालभाषाय् तसकं हे म्हो जक खनेदु। थ:पिगु चीन भ्रमणया संस्मरणया रुपय् च्वयात:गु भिक्षु धर्मालोकया '**महाचीन यात्रा**', चित्तधरया '**चीन लुमना**' अथे हे सत्यमोहन जोशीं '**चिकंलापाया छेँ**' धका: पोखराया चमेरो ओडारय् दुहां वनागु घटना विवरण बिया: च्वयात:गु च्वखँ निसें थज्या:गु प्रवृत्तिया निबन्धया शुरुवात जुल धायेमा:। थौंया न्हू पुस्ताय् यात्रा सम्बन्धी निबन्ध च्वयेगुलिइ कृष्णचन्द्र सिंह, मल्ल के. सुन्दर, जूहि सुवाल, सुलोचना मानन्धर, घनश्याम राजकर्णिकार आदिपिं न्हयचिउगु खनेदु। थ:पिनि यात्राया वर्णन यायेगु थज्या:गु निबन्धया मू ध्येय खया: नं स्वअनुभूति ब्वयेगुया नापं थौंया स्थिति प्रति टिका-टिप्पणी यायेगु ज्याय् नं थ्व प्रवृत्तिया च्वमित उलि हे सक्रिय सशक्त जूगु दु।

थथे च्वय् उल्लेख जूगु निबन्धया प्रकार मध्ये नेपालभाषाय् दकलय् अप्व: **बस्तुपरक निबन्ध** आपा: पिदंगु खनेदु, तर नेपालभाषाय् छम्ह हे निबन्धकारयात मूलरुपं छगू हे कथंयाम्ह निबन्धकार कथं नालेगु उलि पायछि मजू। अथे हे थौं निबन्धयात थ्व मुक्कं **बस्तुपरक** थ्व **आत्मपरक** धका: ब्वथलेगु स्थिति नं म्ह जुजुं व:गु दु। थौं बस्तुगत तथा आत्मगत प्रवृत्तिया समन्वयात्मकता दुगु निवन्धं अप्व: थाय् कया हयाच्वंगु दु। थौं नेपालभाषाया निबन्ध प्रबन्धया ख्यलय् खनेदुपिं च्वमित थुकथं दु।

प्रमुख निबन्धकार/प्रबन्धकार

चित्तधर 'हृदय' (ने.सं १०२६-११०२)

- **नेपाल संस्कृति** (ने.सं १०९२)

- **महाचीने नेपाल संस्कृति** (ने.सं १०८०)

नेपालभाषा, थ्वया साहित्य, संस्कृति च्वन्ह्याकेत तन, मन, व धन बियावंम्ह चित्तधर 'हृदय' नेपालभाषा साहित्यया मेमेगु विधाय् थें निबन्ध विधाय् नं छम्ह न्हयलुवा निबन्धकार ख:। थ्वयक:या दकलय् न्हापांगु '**छु च्वय्**' (ने.सं १०६८) निबन्धय् आधुनिक निबन्धया विशेषता आत्मपरकता, तथा थ:गु भाव कल्पना व बिचार प्रवाहयात कवितात्मक शैलीइ ब्वयेगु प्रवृत्ति लुयाच्वंगु ख:। थ्व प्रवृत्ति, लिपा लिपाया नेपाल संस्कृतियां विभिन्न पक्षयात कया: च्वयात:गु विषयपरक निबन्धय् तातापाना वंगु दु (वैद्य, ने.सं ११०१:६)। ब्वँमितयत निबन्ध प्रति आकर्षित यायेगु उदेश्यं थ्वयक:लं विविध शैलिं - गनं पत्रात्मक शैलीं, गनं आत्मपरक शैलीं, गनं नाटकीय शैलीं छायेपा: निबन्ध च्वयेगु यानादीगु दु। भाव गाम्भीर्य, तार्किकता, उदार दृष्टिकोण, कलात्मक अभिव्यक्ति, वैज्ञानिक दृष्टिकोण थ्वयक:या निबन्धया महत्वपूर्ण पक्ष ख:। निबन्धय् वैयक्तिक अनुभूति व व्यक्तित्वया पलेसा थ:गु जातीय सभ्यता, संस्कृतिया गरिमा व महिमा ब्वयेगु प्रवृत्ति थ्वयक:याके अप्व: खनेदु। थ्वयक:यागु भाषा, शिल्प व शैलीइ प्रौढता जायाच्वंगु जक मखु, धिसिमिसि धा:गुलिं याना: नं गद्य साहित्यया विकासया निंतिं थ्वक:या निबन्ध मूवंगु ज्वलं जूगु दु।

मोतिलक्ष्मी उपासिका (ने.सं १०२९-१११७)

- **मोतिमा:** (ने.सं १०७८)
- **संघ** (ने.सं १०८०)
- **धौबजि** (ने.सं. १११८)

मोतिलक्ष्मीया न्हापांगु निबन्ध '**जन्म**' (ने.सं १०६८) **धर्मदूत** पत्रिकाय् जन्म जुया: **धर्मोदय** पत्रिकाय् मिजंत लिसे ल्वयेक मिसात नं पला: छिइफु धयागु पत्रात्मक शैलीइ च्वयात:गु '**समानताया विषय**' निबन्ध पिदन। मोतिलक्ष्मी नेपालभाषा निबन्ध ख्य:या छम्ह प्रौढ निबन्धकार जक मजुसे नेपालभाषाया धार्मिक विषयभूमि सम्बन्धी गद्य व वैयक्तिक अनुभूतिमूलक गद्ययात नापनापं न्ह्याकादीम्ह नेपालभाषा साहित्यया संक्रमण ईया छम्ह च्वमि नं ख:। उकिं वयक:या निबन्धय् धार्मिक विषयभूमिया नापं वैयक्तिक अनुभव, अनुभूति नितांया छाप यचुक खने दु। बौद्ध दर्शन, बौद्ध धर्मया प्रभाव थ्वयक:या निबन्धय् खनेदुसां थ्वयक:लं धार्मिक अन्धपरम्परायात मिखा तिसिना: स्वीकार यानादीगु मदु, बरु थुकिया पलेसा आत्मचेतनां खंगु व स्वअनुभूतिं प्राप्त जूगु बिचा:यात निबन्धया माध्यमं प्वंकेगु यानादीगु दु। धर्म, द्य:, स्वर्ग, नरक जन्म मरण थें ज्या:गु विषयस आधुनिक धारणा प्वंकेगुया नापं सामाजिक चेतनां कुला: मिसा जातियात आत्मनिर्भर जुइगु प्रेरणा बिइगु कुत: थ्वयक:या निवन्धय् जूगु दु। व्यावहारिक ज्ञान व थ:के दुगु बौद्ध धर्मया ज्ञानया लिधंसाय् तर्क प्रस्तुत यायेगु, दसु बिइगु, थ:गु बिचा: मान्यता स्थापित यायेगु कुत: थ्वयक:या निवन्धया

मूलभूत विशेषता खः । छतिं हे पण्डित्याइँ मदुगु सरल भाषा छ्यलाः नं सशक्त रुपं थःगु भाव पिब्वयेफुगु थ्वयक:या निबन्धया शैलीगत विशेषता जूगु दु ।

ठाकुरलाल मानन्धर (ने.स. १०३२-१११९)

- भाजु निवन्ध (ने.सं ११०४)

नेपालभाषा निबन्ध साहित्यय् प्रौढ निबन्धया प्रवाह ब्वलंकाः छगू न्हूगु परम्परा न्ह्याकादीपिं निबन्धकारत मध्ये थ्वयक: नं छम्ह खः । न्हापां धार्मिक विषयवस्तुयात निबन्धया विषयभूमि कथं कयाः निबन्ध च्वयादीसा लिपा अनुसन्धानात्मक लँ ज्वनाः निबन्ध साधना यानादीम्ह निबन्धकार खः । थ्वयक:या निबन्धया विषयवस्तु मूलतः नेवाः संस्कृति, संस्कार व परम्पराय् केन्द्रित जुयाच्वंगु दुसा, चित्तधरं थें थःगु जातीय गौरव, मायां प्रेरित जुयाः थःगु संस्कृतिया गुणगान यायेगु मजुसे वस्तुगत अध्ययन यायेगु पाखे ठाकुरलाल प्रवृत्त जू । थथे अनुसन्धानात्मक प्रवृत्ति व कलात्मक अभिव्यञ्जनाया सामञ्जस्य हनाः निवन्ध च्वयादीम्ह ठाकुरलालया निबन्धय् प्रयोग जुयाच्वंगु शिष्ट व सन्तुलित भाषा' संश्लिष्ट शैलिं वयक:या प्रौढ गद्यकारया व्यक्तित्वया नं परिचय बिउगु दु ।

रत्नध्वज जोशी (ने.सं १०३६-११०९)

- निबन्ध छपुचः (ने.सं १०७०)

- निबन्ध निपुचः (ने.सं १०७८)

- निबन्ध स्वपुचः (ने.सं १०९९)

- आरती (११०७)

- लिसः

नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां व दकलय् अप्वः निबन्धया सफू पिकयादीम्ह रत्नध्वज जोशी अग्रज निबन्धकारत मध्ये छम्ह खः । ल्हातं च्वयाः पिकाःगु तत्कालीन **'नेपाल'** (ने.सं १०६५) पत्रिकाय् पिदंगु **'च्वयुगु छाय्'** रत्नध्वज जोशीया न्हापांगु निबन्ध खःसां थ्वयक: निबन्धकारया रुपय् **'धर्मोदय'** पत्रिकां निसें तिनि बांलाक परिचित जूगु खनेदु । थ्वयक:या **'च्वयुगु छाय्'** निबन्ध प्रकाशनया रुपय् जक न्हापांगु निबन्ध मजुसे नेपालभाषाया न्हापांगु सैद्धान्तिक समालोचनाया पलाः नं खः । रत्नध्वज नेपालभाषाय् बस्तुपरक निबन्धया जन्मदाता जक मजुसे थ्वयात ब्वलंकाः नेपालभाषाया बस्तुपरक निबन्धया धुकू समृद्ध नं यानाबिउम्ह निबन्धकार खः । थम्हं कयागु, थम्हं ज्वनागु विषयवस्तुइ क्वातुक्क चिकाः च्वयेगु प्रवृतिं यानाः थ्वयक: स्वच्छन्द रुपं च्वयेगु पक्षय् मदु धयागु स्पष्ट जू । **'निबन्धकार थःगु भावावेशं विभोर जुयाः स्वतन्त्र व स्वच्छन्दं प्याखं हुलिइम्ह कलाकार खः'** धयागु प्रेमवहादुरया धापूया विपरीत **रत्नध्वज शास्त्रीय नियमया बन्धनं चीकाः प्याखं हुलीम्ह कलाकार खः** (श्रेष्ठ ने.सं १११७:४७) । तर अथे खयां नं थ्वयक:या **निवन्ध निपुचः** सफुलिइ दुथ्याःगु छुं निबन्धं आत्मपरकताया नं आभास ब्यूगु दु । सुधार सन्देश, तर्क तिबः बिइकातःगु विषय प्रतिपादन, बौद्धिकता व जिज्ञासा ग्वाकीगु

प्रसंग आदिं थ्वयक:यात नेपालभाषाया छम्ह प्रौढ निबन्धकारया रुपय् प्रतिस्थापित जुइके बिउगु दु ।

प्रेमबहादुर कसाः (ने.सं १०३७-११११)

- न्हू पुखू (ने.सं १०७८), ***श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त - ने.सं. १०७८***

- 'धर्मोदय'य् जि (ने.सं ११०८)

निबन्धकार धयाम्ह थःगु हे भावावेशं विभोर जुयाः स्वतन्त्र व स्वच्छन्दं प्याखं हुलीम्ह कलाकार खः धकाः निबन्धयात परिभाषित यानादीम्ह प्रेमबहादुर कसाः नेपालभाषाया निबन्ध ख्यलय् आत्मपरक निबन्धया धाः न्ह्याकादीम्ह छम्ह सशक्तम्ह निबन्धकार खः । यथार्थवादी दृष्टिकोण, आत्मप्रकाशन, कवितात्मक आभिव्यक्ति, आत्मविश्लेषण, निगति बस्तु दुने नं नेपाल संस्कृतिया गरिमा खंकेफुगु, विषयया लागाय् जक थःत सीमित मयासे उखें थुखें चाःहिलाः नं वनेमाःगु लँ त्वःमफिक वनेफुगु, जीवन दर्शनया गहन व रहस्यपूर्ण गथि नं न्हिंन्हिंसिया अनुभूतिं तिफ्याये फइकथं दसि तर्क न्ह्यथनाः याउँक पयनाः क्यनेगु क्षमता प्रेमबहादुरया निबन्धया मूलभूत विशेषता खः । थुकथं कसाःजुं नेपालभाषाया निबन्ध ख्यलय् थःगु हे परिवेश सृजना यानादीगु दु, गुकिं लिपायापिं निबन्धकारतय्त न्ह्यज्यायेत लँ छुना बिउगु दु, नेपालभाषाया निवन्ध ख्यःयात चकंका बिउगु दु ।

पूर्णकाजी ताम्राकार (ने.सं १०४०)

- थःगु साहित्यिक याः ब्वछि (ने.सं. १११९)

बासः दँ मयाक थःत भाषा साहित्य ख्यलय् पयाना नं सत्यापुं मयाक विभिन्न पत्रपत्रिकाय् भाषा, साहित्य, संस्कृति, यात्रा सम्बन्धी निबन्ध प्रबन्ध पिकयाः नं सफूच्वमिया रुपय् नकतिनि हे जक म्हसीकः भाःम्ह पूर्णकाजि ताम्राकार नेपालभाषाया प्रबन्ध ख्यःया छम्ह त्वःफिके मज्यूम्ह व्यक्तित्व खः । ने.सं. १०६८ स **धर्मोदय** पत्रिकाय् पिदंगु च्वसुं निसें थौया **'नसंचा'** (ने.सं. १११८) पत्रिकाय् पिदंगु च्वसु तकं दुथ्याःगु थ्वयक:या **'थःगु साहित्यिक याः ब्वःछि'** सफुलिं मातृभाषा प्रति अनुराग, स्वजातीय संस्कृति प्रति विशद् ज्ञान अले थुकिया गरिमा महिमा ब्वयेगु हे थ्वयक:या च्वखँया विशेषता खः धकाः क्यनाब्यूगु दु । ताम्राकारया च्वसुं नेपालभाषा प्रबन्ध ख्यःयात जक विविधतां छायेपेगु याःगु मखुसे, नेपालभाषाया गद्य विधायात ब्वलंकेगुलिइ नं महत्वपूर्ण तिबः ब्यूगु दु ।

सत्यमोहन जोशी (ने.सं १०४०)

- सुखया किचलय् (ने.सं १०७३)

- नेपाःया बौद्ध कला (ने.सं १०७६)

- स्वां व समेबजि (ने.सं ११०४)

धर्मोदय पत्रिकां निसें नेपाल संस्कृतिया अन्वेषक निबन्धकार कथं खनेदयेक: भा:म्ह सत्यमोहन जोशी नेपा:या नांदपिं साहित्यकारत मध्ये छम्ह ख: । नेपा:या इतिहास, साहित्य संस्कृतियात थ:गु च्वखँया विषयभूमि कथं छ्यलादीम्ह सत्यमोहन जोशीया च्वसां भीगु सांस्कृतिक गरिमा जक ब्वयेगु मयासे थुकियात संरक्षण सम्बर्द्धन यायेगु ज्याय् नं गाक्क तिब: बिउगु दु । अन्वेषणात्मक प्रवृत्ति, विश्लेषणात्मक शैली, बस्तुगत ज्ञान, गाम्भीर्य व तार्किकतां याना: थ्वयक:या च्वखँ रोचक व शिक्षाप्रद जू ।

शंकरमान राजवंशी (नेसं. १०४५-१११९)

- **भीगु संस्कृति म्हसीके** (१११२)

नेवा: संस्कृति संस्कार सम्बन्धी आपालं दुग्यंगु लेख च्वयादीम्ह शंकरमान राजवंशी नेपालभाषा प्रवन्ध ख्य:या छग: थीगु नगु अले नेवा: संस्कार नेवा: संस्कृतिया छम्ह त:धंम्ह विद्वान नं ख: । थ्वयक:या च्वसां नेवा: संस्कार संस्कृतिया प्रचार प्रसार यायेत जक तिब: बिउगु मजुसे थुकिया संरक्षण सम्बर्द्धनय् नं महत्वपूर्ण योगदान बिउगु दु । नेवा: संस्कार संस्कृतिया गरिमा महिमा ब्वयेगु स्वया: नं उकिया विधि विधान, उपादेयता आदि कनेगुलिइ वयक:या च्वसा अप्व: ज्य:गु दु ।

हेमराज शाक्य (नेसं १०४६)

- **नेपाल संस्कृतिया मू लुखा** (नेसं १०८९), *श्रेष्ठ सिरपा: प्राप्त* (नेसं११८९)
- **स्वयम्भू महाचैत्य** (नेसं १०९८) *श्रेष्ठ सिरपा: प्राप्त* (नेसं ११०१)
- **सम्यक महादान गुथि** (नेसं ११००)

नेपाल लिपि, बौद्ध धर्म व नेवा: संस्कृति संस्कार आदिया दुग्य:गु अध्ययन दुम्ह हेमराज शाक्यजुया च्वसां लिपि, बुद्ध धर्म व नेपाल संस्कृतिया ज: ह्वलेगु जक मखु थुकिया संरक्षण सम्वर्द्धनया निंतिं नं महत्वपूर्ण योगदान बिउगु दु । अन्वेषनात्मक प्रवृत्ति, तर्कपूर्ण प्रस्तुति, प्रौढ भाषा शैली थ्वयक:या च्वसुया मू विशेषता ख: । बस्तुगत ज्ञानं भय्बिउगु थ्वयक:या प्रबन्ध नेपा:या संस्कृति, धर्म, लिपिया अध्ययन याइपिंत मू वंगु ज्वलं जूगु दु । थौं नेपालभाषां नेपा:या धर्म संस्कृति सम्बन्धी दकलय् अप्व: सफू पिकयादीम्ह च्वमि थ्वयक: हे जूगु दु ।

सूर्यबहादुर पिवा: (नेसं १०४८)

- **हँयखेंय् ध्वंब्वा** (नेसं १०९८)
- **बुरिम्ह ल्यासे** (नेसं १०९२)
- **मा. जगतसुन्दर मल्लया जीवनी**
- **ब्रेक मरुम्ह मनू** (नेसं १११८)

सूर्यबहादुर पिवा: नेपालभाषा निवन्ध साहित्यय् हास्यब्यंग्य निबन्धया अभावपूर्ति जक मखु थ्व विधायात तब्या तचा: यायेगुलिइ उल्लेखनीय योगदान बियादीम्ह च्वमि ख: । थौंया समाज, थौंया मनूतय्के खने दयाच्वंगु अनेक विकृति विसंगतियात न्ह्केगु उदेश्यं हास्यब्यग्यया रोचक व प्रभावकारी शैली प्रस्तुत यानात:गु थ्वयक:या निबन्धं थज्या:गु विकृति विसंगति प्रति सतर्क सचेत यायेत तिब: बिउगु दु । । नेवा: समाज नेवा: संस्कृतिया विडम्वना विकृति प्रति जक मखु राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रय् खने दयाच्वंगु उच्छृंखलाता प्रभूत्ववाद, साम्राज्यवादप्रति तकं तिक्ष्ण व्यंग्य नका: च्वयात:गु थ्वयक:या निबन्धं नेपालभाषाया निबन्ध विधायात चकंका बिउगु दु ।

तीर्थलाल न:घ:भनि (नेसं. १०५०)

- **फुटकर** - *ठाकुरलाल सिरपा: प्राप्त*

बाखं च्वमिया रुपय् आपालं नां जा:म्ह तिर्थलाल न:घ:भनि छम्ह स्यल्लाम्ह नेपालभाषाया च्वखँ च्वमि नं ख: । पत्रपत्रिकाय् आपालं अनुसन्धानमूलक, सांस्कृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक च्वखँत च्वया: नेपालभाषाया प्रवन्ध ख्य:यात विविध विषयलं छायेपेगु ज्या थ्वयक: पाखें जूगु दु । साहित्यिक दृष्टिकोणं जक मखु सांस्कृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक बस्तुगत तथ्य सीकेगु निति नं थ्वयक:या च्वसु मूवंगु जूगु दु ।

फणीन्द्ररत्न बज्राचार्य (नेसं १०५२)

- **स्वांसिन्ह:** (नेसं १०८०) *श्रेष्ठ सिरपा: प्राप्त - नेसं. १०८१)*
- **तय्जु** (नेसं १०८९)
- **क्वाति** (नेसं ११०१)
- **पौ-दु:ख सुखया** (नेसं ११०१)
- **जिगु खँ** (नेसं. १११८)

फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य मूलत: सांस्कृतिक विषयवस्तु ज्वना: थुकिया गरिमा ब्वयेगु तातुना: निबन्ध च्वइम्ह निबन्धकार खया: नं थ:गु वैयक्तिक अनुभूति, राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय घटनाप्रति थ:गु स्वस्थ्य प्रतिक्रिया नं दुथ्याका: निवन्ध च्वयेगु याना:दीम्ह च्वमि ख: । थ्वयक:या निबन्धया विषय प्रसंगं प्राचीन युगंनिसें बीसौं शदीया चर्चा, नेवा: जातिया कर्मकाण्डं निसें राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय स्थितिया चिवाचर्चा नं थिउगु दु । भाव गाम्भीर्य, तार्किकता, कलात्मक अभिव्यञ्जना संयमित व संतुलित अभिव्यक्ति, सरल भाषा थ्वयक:या निबन्धया शैलीगत विशेषता ख: । बस्तुगत निबन्धय् नं वैयक्तिकताया समन्वय दइगु थ्वयक:या निबन्धया छगू मेगू नं विशेषता जूगु दु ।

स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ (ने.सं १०५१-११०७)

- **झीजि** (ने.सं १०८८)

विशेषत भाषिक, साहित्यिक, सांस्कृतिक विषय सम्बन्धी अनुसन्धानमूलक च्वखँ च्वयादीम्ह स्वयम्भूलालया च्वसुं नेपालभाषाय् प्रबन्ध विधायात तःमि यायेगुलिइ जक तिबः बिउगु मजुसे नेपाःदेय्या भाषा साहित्य संस्कृतियात प्रचार प्रसार जुइकेगुलिइ नं महत्वपूर्ण योगदान बिउगु दु । सरल व सललल न्ह्याःगु शैलीं च्वयाःगु थ्वय्कःया च्वसुं बौद्धिक प्रधान च्वखँ नं सरल व सरस जुइक च्वयेजिउ धयागु खँ क्यना बिउगु दु । छुं नं पूर्वाग्रह मतसें खँ मालेगु अले लूगु खँ ब्वँमितयत न्ह्याइपुक, अःपुक ध्वाथुइक कनेगु प्रवृत्तिं थ्वय्कःयात छम्ह स्येल्लाःम्ह अन्वेषकया रुपय् नं प्रतिस्थापित याःगु दु ।

रे.र.न स्यस्यः(ने.सं १०५२)

- **झिपु ह्वना खँ** (ने.सं. १११६)
- **जिगु छुं धार्मिक च्वखँ** (ने.सं. १११६)

रे.र.न स्यस्यः नेपालभाषाया निबन्ध ख्यःया चीरपरिचित नां खः । न्हापां न्ह्यःखा निबन्ध संग्रहया सम्पादन यानाः नेपालभाषाया निबन्ध ख्यलय् दुहांझाःम्ह थ्वय्कःया निबन्धं झीगु संस्कृतियात ब्वयेगु नापं थौंया राजनैतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक आदि क्षेत्रय् खनेदुगु विभिन्न विकृति विसंगतियात नं न्ह्यब्वयेगु याःगु दु । थ्वय्कःया **थौंकन्हे** पत्रिकाय् पिदंगु सम्पादकीयं नं समसामयिक घटनाप्रति थ्वय्कःया प्रतिक्रिया व भाषा साहित्य, संस्कृति तथा धर्म सम्बन्धी दृष्टिकोण ब्वयेगु याःगु दु । थौंकन्हे थ्वय्क अप्व धार्मिक च्वखँ च्वयेगु पाखे घेचुलादीगु दु ।

ठाकुरमान शाक्य (ने.सं १०५५)

- **फुतिफाति** (ने.सं १०९०)

पुलांगु मूल्य व मान्यतायात न्ह्याबलें सकारात्मक रुपं नालेगु प्रवृत्तियात विरोध यानाः थौंया युग अनुसार झी परिवर्तित जुइमाःगु सन्देश बियाः निबन्ध च्वयादीम्ह ठाकुरमानया निबन्धय् विषय ज्ञानया नापं निजात्मकता नं उलि हे भयबिउगु दु । थ्वय्कःया निबन्धं ब्वँमितय्गु' हृदय'यात स्वयाः नं बुद्धि पक्षयात अप्वः कुलेगु याःगु दु । ब्वँमितयत निबन्ध दुने सासां यंकेफुगु थ्वय्कःया प्रस्तुतिकरण, भाषा शैली च्वछायेबह जू ।

तेजेश्वरबाबु ग्वंगः (ने.सं १०५६) *ठाकुरलाल सिरपा प्राप्त*

- **फुटकर**

धर्मोदय पत्रिकाय्' **निबन्धया खँ**' शीर्षकया निबन्धपाखें निबन्धकारया रुपय् म्हसीकःझाःम्ह तेजेश्वरबाबु ग्वंगः झीगु निबन्ध ख्यःया छगः थीगु नगु खः । सामाजिक कुरीति व कुसंस्कारयात व्यंग्यात्मक भाषां आलोचना यानाः सुधारया

सः थ्वयेकादीम्ह च्वमि तेजेश्वरबाबु ग्वंगः खः । जीवन दर्शनया गहन तत्वयात नं स्याचुक क्वातुक ध्याथुइके फुगु, प्रभावोत्पादक भाषा, आकर्षक शैली, सरल स्पष्ट अभिव्यक्ति थ्वय्कःया निबन्धया शैलीगत विशेषता खः ।

विष्णु अल्पज्ञ (ने.सं १०५६)

- **जि व जिया दुने** (ने.सं १११५) *गोविन्द सिरपाः प्राप्त (ने.सं. १११५)*

हिन्दू धर्म, पूर्वीय दर्शनया पृष्ठभूमिइ निबन्ध च्वयादीम्ह विष्णु अल्पज्ञया निबन्धय् सांस्कृतिक चेतना, भाषिक ममता, राष्ट्रिय भावना, विश्व शान्तया कामना उलि हे ल्यहें पुयाच्वंगु दु । थ्वय्कःया निबन्ध बस्तुगत जूसां निजात्मकतां नं गाकं भयबिउ । छम्ह निबन्धकारयाके दयेमाःगु इमान्दारिता, जीवन व जगत प्रतिया दुग्यंगु अनुभव थेंज्याःगु गुण वय्कःयाके गाकं खनेदु ।

डा. कमलप्रकाश मल्ल (ने.सं १०५६)

- **फुटकर**

डा. कमलप्रकाश मल्ल नेपालभाषा व साहित्य ख्यलय् नांजाःम्ह छम्ह च्वमि खः । थ्वय्कःयागु अनुसन्धानात्मक च्वसु इलय् ब्यलय् पिदनाच्वंगु दु । थ्वय्कःयागु च्वसु प्रबन्धनात्मक प्रवृत्ति पाखे मुखरित जूसां थ्वय्कःया अन्वेषणात्मक पक्ष साप हे क्वातुसे च्वं नापं समालोचनात्मक मिखा नं तेल्लाः जू, गुकिं यानाः झीगु निबन्ध ख्यलय् थःगु कथंयागु व्यक्तित्व निर्माण यायेगु ज्याय् थ्वय्कः सफल जुइफुगु दु ।

बलदेव जुजु (ने.सं. १०५६)

- **नेवाः संस्कृति व नेवाः दर्शन** (ने.सं. १११५) ***गौरी - अनन्त सिरपाः*** *प्राप्त (ने.सं. १११५)*
- **नेपाःया तान्त्रिक द्यः व तान्त्रिक पूजा** ***(सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ लिसे जानाः च्वःगु)***
- **कान्तिपुर** ***(सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ लिसे जानाः च्वःगु)***
- **नेवाः संस्कार व उकिया बिधि** (ने.सं. १११९)

नेपाःया धर्म संस्कृति विषययात कयाः अन्वेषणात्मक च्वसु च्वइपिं च्वमित मध्ये बलदेव जुजु नं छम्ह खः । तःदँ न्ह्यःनिसें थज्याःगु च्वसु च्वयेगुलिइ संलग्न जुयादीम्ह' जुजु'या लेखनं केवल नेपाःया संस्कृति नेवाः दर्शनया जक जः ह्वलेगु मजुसे थुकिया संरक्षण सम्वर्द्धनय् नं महत्वपूर्ण तिबः जूगु दु । नेपालभाषाया प्रबन्ध ख्यःयात विविधतां छायेपेगुलिइ थ्वय्कःया च्वसु मूवंगु ज्वलं जूगु दु ।

डा. केशरीलक्ष्मी मानन्धर (ने.सं. १०६०)

चतु मधु (ने.सं. १११६)

विशेषत संस्मरण, यात्रा विवरण, अनुसन्धानमूलक विज्ञान सम्बन्धी च्वसु च्वया: नेपालभाषाया प्रवन्ध ख्य:यात विविधतां छायेपादीम्ह छम्ह च्वमि डा. केशरी लक्ष्मी नं ख: । सरल व रोचक भाषा शैली छयला: थ: धायेमा:गु खँयात पूवंक, त्याजिक धायेगु थ्वयक:या च्वसुया विशेषता ख: । **चतु मधुं** स्वास्थ्य तन्दुरुस्त यायेगुलिइ तिव:बीथें थ्वयक:या अनुसन्धानमूलक विज्ञान सम्बन्धी च्वसुं भीत स्वस्थ्य व तन्दुरुस्त जीवन हनेगु नितिं ज्याय् खेले जूगु तथ्यत सीकेत तिब: ब्यूगु दु ।

पूर्णबहादुर वैद्य (ने.सं १०६१)

- जि : जिगु अभिव्यक्ति (अप्रकाशित) *श्रेष्ठ सिरपा: प्राप्त- ने.सं. ११००*

प्रेमबहादुर कसा: नं न्हापां प्रयोग या:गु आत्मपरक निबन्धया प्रवाह नाप थ:त न्ह्याका: नं वय्‌कलं कत्ताय् मफुगु गुणात्मक स्तर व विषयवस्तु ज्वना: नेपालभाषा निबन्धयात त:मि यानादीपिं निबन्धकारत मध्ये पूर्णबहादुर वैद्य नं छम्ह ख: । वैद्यजुया निबन्धया प्रमुख विशेषता ख: - काव्यात्मक अभिव्यक्ति, चेतना प्रवाह शैली, निगति विषय थिया: नं विराट सत्ययात ब्वयेफुगु क्षमता, विषय लागां पिहां वना: थुखें उखें चा:हिला: नं हानं थ:गु गन्तव्यय् थ्यंकेफुगु कुशलता, देशया दूरावस्था, दुर्दशाया तीब्र आलोचना, थौंया स्थितिप्रति तीब्र असहमति, पुलांप्रति अनास्था अस्वीकृति आदि । परिस्कृत बिचारधारा, परिमार्जित शैली, प्रभावोत्पादक प्रस्तुतिकरण थ्वयक:या निबन्धया विशेषता ख: । निबन्धय् हार्दिकता व बौद्धिकताया समन्वय जुइफुगु हे थ्वयक:या सफलताया मू कारण ख: । कवि जुया: स्वया: नं निबन्धकार जुया: अप्व: थ:गु खँ अभिव्यक्त यायेफु धयागुया दसु पूर्णबहादुरया निबन्ध जुया बिउगु दु ।

ध्रुवनारायण कायष्ठ (ने.सं. १०६१), *ठाकुरलाल सिरपा: प्राप्त (ने.सं. १११९)*

छवास अजिमा: (ने.सं. १११६)

थ:गु विद्यार्थी इलं निसें हास्य व्यंग निबन्ध च्वया: आपालं सिरपा: त्याका दीधुंकूम्ह ध्रुवनारायण कायष्ठ नेपालभाषा हास्य ब्यंग निबन्ध ख्य:या छम्ह त्व:फिके मज्यूम्ह व्यक्तित्व ख: । थौंया विकृति, विसंगति प्रति स्याचुगु ध्याचू, क्वातुगु धापू, न्ह्यैपुगु खँपुं जा:गु थ्वयक:या निबन्धं नेपालभाषाया हास्य ब्यंग निबन्धया धुकू जक जायेका ब्यूगु मखुसे थौंया खायूगु यथास्थिति नाप नं भीत उलि हे साक्षात्कार जुइके ब्यूगु दु । छुं नं खँ तप्यक धायेबले स्वया: नं ध्याचू नका: धायेबले अप्व: मनय् थिइ धैगु खँ थ्वयकया हास्य व्यंग निबन्धं क्यंगु दु ।

पद्‌मरत्न तुलाधर (ने.सं १०६२)

- बुलुमि (ने.सं १०८२)

नेपालभाषाया निबन्ध ख्यलय् छम्ह आधुनिक निबन्धकारया रुपय् खनेदयेक: भ्रा:म्ह छम्ह च्वमि पद्‌मरत्न तुलाधर नं ख: । थ्वयकलं नेपालभाषा

साहित्यय् मेमेगु विधाय् नं ल्हा: तयादीसां थ्वयक:या प्रतिभा दकलय् निबन्धकारया रुपय् उत्कृष्ट खनेदु । प्रेमबहादुर कसा:जुं छुनादीगु आत्मपरक निबन्धया लँपु ज्वना: नं थ:गु विस्कं शैली व वैचारिक विशिष्टता थ्वयकलं कायम यानादीगु दु । निबन्धय् निगति विषय ज्वना: नं समसामयिक जीवन, राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय समस्या, परिस्थिति प्रति भीत नजग सचेत यायेगु क्षमता थ्वयक:याके दु । नेपालभाषा साहित्यय् प्रगतिशील धा: न्ह्याकादीपिं निबन्धकारत मध्ये पद्‌मरत्न नं छम्ह ख: । छम्ह प्रभावशालिम्ह निबन्धकारं निगति विषय दुने नं विस्तृत व ब्यापक दर्शन लुइके फु धयागुया दसु थ्वयक:या निबन्ध जुयाबिउगु दु । काव्यात्मक सम्बेदनशीलता, खुसि थें गनं दिपा: मकासे सल्‌ल्‌ न्ह्यायेफुगु भाषा शैली, स्वच्छन्द अभिव्यक्ति, तर्कपूर्ण प्रस्तुति आदि थ्वयक:या निबन्धया विशेषता ख: ।

मंगलप्रसाद स्यस्य: (ने.सं १०६७)

- जिगु दायरी : छपु पौ (ने.सं १०९०)

मंगलप्रसाद स्यस्य: नेपालभाषाया निबन्ध ख्यलय् पूर्ण वैद्य, पद्‌मरत्नपिं थें छम्ह न्हू पुस्ताया न्हू पला: ख: । थौंया समाजय् पिज्वयाच्वंगु विकृति, बिसंगति प्रति गाक्कं चिन्तित व सम्वेदनशीलम्ह अले थ:गु ल्यायम्ह जीवनयात सुधार व क्रान्तिया निर्ति छयलेमा: धयागु कर्तब्यबोध यानादीम्ह निबन्धकार ख: । थौंया वर्तमानयात हिला: न्हूगु समाज निर्माण यायेगु आह्‌वान थ्वयक:या निबन्धय् दु । थ्वयक:या निवन्धय् कल्पना तसकं च्वन्ह्या:, भाषा व अभिव्यक्ति काव्यात्मक जू । छपु छपु निबन्ध छपु छपु ताहा:गु कविता धाये ल्व: । अथे हे विषयगत स्वच्छन्दता थ्वयक:या निबन्धया मेगु विशेषता ख: । थुकथं आत्मपरक निबन्धया विकासय् मंगलप्रसादया निबन्धं महत्वपूर्ण योगदान बिउगु दु ।

मल्ल के. सुन्दर (ने.सं १०६८)

- लुमन्तिया किच: (ने.सं ११०९)

नेपालभाषाया, भाषिक, साहित्यिक, साँस्कृतिक आन्दोलनय् सक्रिय नेतृत्व बियाभ्रा:म्ह, **'इनाप'** वा:पौया सम्पादक जुया: ता ई तक ज्या यानादीम्ह मल्ल के. सुन्दरया समसामयिक घटना सम्बन्धी टिका टिप्पणी यानात:गु बिचारात्मक लेख तथा इनाप पत्रिकाया सम्पादकीयं नेपालभाषाया प्रबन्ध विधायात बल्लाकेत तिब: बिउगु दुसा थ्वयक:या इलय् ब्यलय् पिदंगु प्रवन्ध, निबन्धं नेपालभाषाया निबन्ध व प्रबन्ध विधाय् खनेदुगु वैचारिक हिउपा: तथा वृहत ब्यापक परिधियात क:घायेगु प्रवृत्तियात न्ह्यब्वया बिउगु दु । अथे हे थ:गु युरोप भ्रमणया लुमन्तिइ च्वयात:गु बौद्धिकता व हार्दिकताया समन्वयात्मक निबन्ध **'लुमन्ति किच:'** सफुलि थ:गु देय्या दयनीय स्थितिं वयक:या 'हृदय' गुलि ममार्हित जुल धयागु जक क्यंगु- मजुसे भीगु न्हयपु व हृदययात नं उलि हे मर्माहित यानाबिउगु दु ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ (ने.सं १०७२)

- कुकुल्यांकू (ने.सं ११०१)

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ नेपालभाषाया आधुनिक निबन्धया ख्यलय् छगू न्हू पलाः खः । निर्गात विषययात ज्वनाः नं थौं वर्तमानया यथास्थिति, थौंया परिवेश व्वयेगुलिइ वयक: सक्षम जूगु दु । देशय् व्याप्त भ्रष्टाचार, नातावाद, कृपावाद, घूसखोरी आदिप्रति थौंया जनता सचेत सतर्क यायेगु छगू माध्यमया रुपय् थ्वयक्‌लं निबन्धयात छ्यलादीगु दु । व्यंगात्मक शैलीइ प्रस्तुत यानातइगु थ्वयक:या निबन्ध ब्वनेबलय् भ्फीत मतिइ लुइका ब्यू भ्फीसं खनाच्वनां नं, अनुभव यानाः नं, धायेमफुगु, धाये मसयाच्वंगु भ्फीगु खँ, भ्फीगु नुगः थ्वयक्‌लं ब्वयाबिल । थुकथं थःगु नुगः खँ प्वलाः नं करपिनिगु नुगः खँ जुइकेगु क्षमता थ्वयक:या निबन्धय् दु । थ्वयक: कविताय् थें थ्वयक:या निबन्धय् नं थौंया बर्तमान प्रति असन्तोष, म्हिगःया धर्म संस्कारप्रति अनास्था अले न्हूगु हयेमाःगु प्रति आतुरता दु । अभ्फ निबन्धय् ला च्वमिं थःगु खँ तप्यंक वयाः कनेछिंगुलि, भ्फन ध्वाथुइक प्वंकादीगु दु ।

सौरभ शाक्य (ने.सं. १०७३) *ठाकुरलाल सिरपाः प्राप्त*

- मार्कानित (ने.सं ११०८)

- प्रजातन्त्रया अद्भूत अवतार (ने.सं १११८)

थौंया ख्यालः थें जुयाच्वंगु देय्‌या राजनैतिक विसंगतियात कयाः ध्याचू च्वयादीम्ह छम्ह च्वमि सौरभ शाक्य नं खः । थ्वयक:या हास्य व्यंगं छभ्फाः भ्फीत न्हिकेगु याःसा, थौंया वास्तविकता नाप साक्षात्कार यानाबिइगु थ्वयक:या ध्याचूया विषयवस्तुखं भ्फीत नुगलय् प्याकुतिं न्यानाबिइगु याः ।

मदनसेन बज्राचार्य (ने.सं. १०७४)

- प्रेमबहादुर कसाःया छ्वाःचा जीवनी (ने.सं ११०८)

- प्रेमबहादुर कसाःया जीवनी (ने.सं ११०९)

- लोकम्ये मुनामि मानदास तुलाधरया जीवनी (ने.सं १११०)

- लोकसाहित्यविद् करुणाकरया जीवनी (ने.सं ११०९)

- लोकरत्न तुलाधरया जीवनी (ने.सं १११०),

- सत्यमोहन जोशीया जीवनी (ने.सं १११४)

खयेत ला नेपालभाषाया समसामयिक तथा सांस्कृतिक विषयय् नं निबन्ध च्वयेगु यानादीसां नेपालभाषाया लोकसाहित्यविद्‌पिनिगु जीवनी व्यक्तित्व सम्बन्धी विश्लेषणात्मक तथा अनुसन्धानमूलक कृति च्वयेगुलिइ विशेष रुपं थःत पयानाभ्फाःम्ह मदनसेन बज्राचार्य नेपालभाषाया प्रबन्ध ख्यःया छगः थीगु नगु खः । थयक:या कृतिं नेपालभाषाया प्रबन्ध साहित्यया धुकू जायेकेगु जक याःगु मजुसे नेपालभाषाया भाषा साहित्य संस्कृति क्षेत्रय् विशिष्ट योगदान बियावंपिं व्यक्तित्वतयृत अजर अमर यानातयेत नं तिबः बिउगु दु । थ्वयक्‌लं

व्यक्तित्वपिनिगु जीवनी ब्वयेगु क्रमय् थःगु हे कथं मूल्याकन विश्लेषण यानाः थःगु सृजनात्मकताया नं परिचय बियादीगु दु ।

रमेशकाजी स्थापित (ने.सं १०७५)

- भ्फी प्रधान सिरपाः व ठाकुरलाल सिरपाः प्राप्त

- मुलुकय् मरुगु मुलुक (ने.सं ११००)

रमेशकाजी स्थापित नेपालभाषाया छम्ह न्हू पुस्ताया निबन्धकार खः । शोषित पीडित जनताया पँ लिनाः, जनताया हकहीतया निंतिं सः थ्वयेकाः, जनताया भिं जुइगु खँ च्वइम्ह छम्ह प्रगतिशील निबन्धकार कथं नेपालभाषा साहित्यय् रमेशकाजी परिचित जूगु दु । थौंया समाजय् खनेदुगु अनेक समस्या, विसंगति, विकृतिया भण्डाफोर यानाः थुकियात त्यात्या मत्या त्यानाः न्हूगु भिंगु समाजया निर्माण यायेमानिगु आवश्यकता थ्वयक्‌लं थःगु निबन्धय् प्वंकादीगु दु सा' **जिगु थ्व ल्हातं मुलुक ब्वलंके मानि'** धकाः थःगु कर्तब्य प्रति नं सचेत व सतर्क जुयादीगु दु । सलल् न्हयाःगु अभिव्यक्ति, सरल भाषा, स्वजाति पहचहया बिम्ब, प्रतीकया प्रयोग थ्वयक:या निबन्धया शिल्पगत विशेषता जूगु दु ।

चन्द्रमान बज्राचार्य (ने.सं. १०७५)

- नेपालय् जिगु थःगु खँ (ने.सं १११७)

नेपाल पत्रिकाय् थःगु सम्पादकीय कथं पिदंगु रचनायात संकलन यानाः प्रबन्ध सफूया रुपय् पिकयादीम्ह चन्द्रमान बज्राचार्य समसामयिक विषयलय् थःगु प्रतिक्रिया बिइम्ह छम्ह च्वमि खः । सरल व स्वाभाविक अभिव्यक्ति थ्वयक:या रचनाया विशेषता खः ।

जुही सुवाल (ने.सं १०७६))

- पलाखय् लूगु लुमन्ति (ने.सं १११५)

मोतिलक्ष्मीयां लिउ नेपालभाषाय् निबन्ध पुचः ज्वनाः पिदंम्ह मिसा निबन्धकार जुही सुवाल खः । स्वां थें नाइसे च्वंगु, पपू थें याउँसे च्वंगु खुसि थें सलल् न्हयाःगु जुहीया निबन्धं ब्वमितय्‌गु नुगः सालाकाये फुगु जक मखु थौंया परिवेशयात नं उलि हे सतर्क पूर्वक उलेगु याःगु दु । थःगु देय्, भाषा, साहित्य संस्कृतिप्रति गुलि वयक:याके माया ममता देजाःगु दु, उलि हे थनया आर्थिक असमानता, विकृति, विसंगति खनाः वयक:या नुगः ख्वःगु दु ।

बालगोपाल श्रेष्ठ (ने.स. १०८०) *ठाकुरलाल सिरपाः प्राप्त*

- हलिमलि (ने.सं ११०५)

बालगोपाल श्रेष्ठ नेपालभाषाया छम्ह नवोदित जनपक्षीय निबन्धकार खः । थ्वयक्‌लं निबन्धय्, अन्धविश्वास, अन्ध सिद्धान्त, परम्परागत रीतिथिति गुकिं

विकासयात अवरोध याइ, प्रगतियात पनी, उकिया विरोधय् गनं व्यंग्य प्रहार याना: सा गनं ख्यालि थें याना:, अले गनं तप्यंक आलोचना याना: स: थ्वयेकादीगु दु । युक्तिपूर्ण सोचाइ, अन्धविश्वास मुक्त बिचालं जक समाजयात न्ह्यज्याके फइ धइगु बिचा: थ्वयक:या खनेदु । वैचारिक स्पष्टता, वस्तुयात दुथ्यंक वालेगु तेयल्ला: मिखा, तिक्क मिंक कुला बिइफुगु हार्दिकता बालगोपालया निबन्धय् खनेदुगु शिलागत विशेषता ख: ।

विजयेश्वर बैद्य (ने.सं १०८१)

- ध्याच:गु लँ यू (ने.सं ११०९) *श्रेष्ठ सिरपा: प्राप्त*

विजयेश्वर वैद्य नेपालभाषाया नवोदित प्रतिभाशाली निबन्धकारत मध्ये छम्ह ख: । थ्वयक:या ' ध्याच:गु लँ यू निबन्ध सफू वैद्यजुया निंतिं जक मखु नेपालभाषा निबन्ध विधाया निंतिं हे छगू उपलब्धि ख: । वैद्यजुया निबन्धं भ्रीगु संस्कार हिलेत, शोषण मदयेकेत, मानसिकता भिंकेत, ई अनुसार न्ह्यज्यायेत भ्रीत ह:पा: बियाच्वंगु दु । वैद्यजुयाके थ:गु धापू न्ह्य:ने तयेगु कुशलता दु, थुखें उखेंया खँ छुना: उखेरं थुखेरं चा:हिला: थ:गु निर्दिष्ट गन्तव्यय् थ्यंक: वनेगु क्षमता दु ।

हृदयप्रसाद मिश्र (ने.सं १०८२) *ठाकुरलाल सिरपा: प्राप्त*

- **पपू मदुम्ह भ्रंग:** (ने.सं ११०९)
- **क्वायेभु** (ने.सं १११७)

नेपालभाषा ध्याचू निबन्ध च्व:या छम्ह चर्चित ध्याचूमि हृदय प्रसाद मिश्र नं ख: । छम्ह मनूया वैयक्तिक कमि कमजोरीयात कया: जक मखु राष्ट्रिय स्तरय् थ्यंक व्याप्त जुयावं वनाच्वंगु सामाजिक, राजनैतिक आर्थिक एवं सांस्कृतिक विषमता व विकृतियात च्व्या: बछि नी बछि याना: स्याचुक क्वातुक उला बिइफुगु थ्वयक:या निबन्धया विशेषता ख: । थ्वयक:या ध्याचू च्वखँ यू दुगु रागात्मकतां व्वँमितयूत छखे आनन्द बिउसा उकिइ छ्यलातइगु शब्दं नेपालभाषाया गरिमा व्वयाबिउगु दु ।

केशरत्न शाक्य (ने.सं. १०८४)

- **ल्वाप्पा** (ने.सं १११९)

थौंया समाजय् विद्यमान असंगति, विसंगति, विकृति, विडम्वनायात थ:गु निबन्धय् तसकं हे पायूछिगु उपमा उखान व टुक्का छ्यला: न्ह्यब्वयादीम्ह केशरत्न छम्ह युवा पुस्तां पिदंम्ह खयां नं छम्ह सशक्त हास्यव्यंग निबन्धकार ख: । भ्रीगु जीवनय् न्हिं न्हिं छ्यलाबुलाय् दइगु उखान उपमाया प्रयोग याना: थ्वयकलं थौंया परिवेशयात गुकथं सशक्त रुपं प्रतिविम्बित यायेफुगु ख: थुकिं थ्वयक:या वैचारिक सशक्तता जक मखु, शिल्पगत कुशलता नं क्यनाबिउगु दु । गोलिं कयेके थें थासय् हे कयेकेफुगु थ्वयक:या ध्याचुलिं ब्वमितयूत रोमान्चित

यायेगुलिइ जक मखु समाजयात मार्गदर्शन याकेगुलिइ नं तिब: बिइ धका: आशा यायेफु ।

च्वय् उल्लेख जूपिं निबन्धकारत बाहेक थीथी पत्र-पत्रिकाय् थीथी विषयया निबन्ध च्वया: नेपालभाषाया निबन्ध विधायात समृद्ध यायेगुलिइ तिब: बियादीपिं मेपिं नं आपालं निबन्धकारत दनि । गथे - आत्मपरक निबन्ध च्वयादीपिं - **भुवनमान कायष्ठ, नीलबीरसिंह कसा:, मन्दिरा श्रेष्ठ, अमीररत्न ताम्राकार, माधुरी चित्रकार, एम्.के कल्पित, शान्तदास मानन्धर, पुष्पमान कायष्ठ, उद्धव मास्के** आदि । सांस्कृतिक विषयप्रधान निबन्ध च्वयादीपिं - **हेमलाल जोशी, मदनमोहन मिश्र, पुण्यरत्न बज्राचार्य, माधवनन्द वैद्य, मनबज्र बज्राचार्य, धनवज्र बज्राचार्य, ज्यापु पञ्च भुइज:सि, बुद्धाचार्य शाक्य, ब.आ कनक्द्वीप, रामभक्त, जीतबहादुर मानन्धर, तीर्थलाल नघ:भनि, योगेश, पुष्परत्न, रास जोशी, सुरेन्द्रलाल कायष्ठ, सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ, गायत्री, रामधर श्रेष्ठ, सुवर्णमान तुलाधर** आदि । कला साहित्य विषयसं निबन्ध च्वयादीपिं - **माधवलाल कर्माचार्य, माधवानन्द वैद्य, सिद्धिचरण श्रेष्ठ, समसामयिक महत्वया विषयस निबन्ध च्वयादीपिं - कुलधर्मरत्न, ईश्वरानन्द श्रेष्ठचार्य, धर्मरत्न यमि, माणिकलाल श्रेष्ठ, भगवतीप्रसाद, भुवनमान प्रधान, बासुपासा, बि.एन: उफोस्वां, चक्रानन्द, भिक्षु अश्वघोष, ओमकारेश्वर श्रेष्ठ,** आदि, । दार्शनिक निबन्ध च्वयादीपिं - **जगतबहादुर जोशी, न्हूच्छेबहादुर, प्रभुभक्त जोशी, चन्द्रप्रसाद गोर्खाली** आदि । धर्मदर्शनया विषयस निबन्ध च्वयादीपिं - **अमृतानन्द, महाप्रज्ञा, अनिरुद्र, सुदर्शन, रत्नमुनि, मुनिन्द्ररत्न बज्राचार्य, रे.र. न स्यस्य:, धम्मावत्ती, न्हुछेबहादुर कमल, जगतबहादुर, भिक्षु डा. सुनन्द, ज्यानबहादुर नेवा:** आदि । नेपा:या इतिहास सम्बन्धी निबन्ध च्वयादीपिं - **चित्तरञ्जन नेपाली, भैरवबहादुर प्रधान, भुवनलाल प्रधान, रामहरी जोशी** आदि । विज्ञान व प्राविधिक विषय सम्बन्धी निबन्ध च्वयादीपिं - **ज. जनकराज श्रेष्ठ, डा. चन्द्रप्रसाद गोर्खाली, प्रो. उपेन्द्रमान मल्ल, डा. हेमराज बज्राचार्य, योगाचार्य विकाशानन्द, निर्मल बज्राचार्य, अशोक राजवंशी, उज्वल विलास, डा. महेशमान, ऐश्वर्यलाल प्रधान** आदि । भाषाविज्ञान सम्बन्धी च्वखँ च्वयादीपिं - **अयोध्याप्रसाद प्रधान, ईश्वरानन्द, इन्द्र माली, डा. सुन्दरकृष्ण जोशी, रमापतिराज शर्मा, काशीनाथ तमोट, डा. तेजरत्न कंसाकार, तुयुबहादुर महर्जन, डा. रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ, तुल्सिलाल सिंह, प्रेमहीरा तुलाधर** आदि । नेपालभाषाया इतिहास सम्बन्धी निबन्ध च्वयादीपिं - **डा. जनकलाल वैद्य, इन्द्र माली, नर्मदेश्वरमान प्रधान प्रेमशान्ति तुलाधर, छत्रबहादुर कायष्ठ, कुमारबहादुर जोशी,** आदि । हास्यव्यंग निवन्ध च्वयादीपिं - **कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान, गजसुन्दर प्रधान, गोविन्दलाल चखुं, बलराम श्रमजीवि** आदि । व्यक्तित्वपिनिगु जीवनीयात कया: च्वयादीपिं - **अशोक श्रेष्ठ, बिमल ताम्राकार, अष्टमुनि बज्राचार्य, डा. चुन्दा बज्राचार्य, माया मानन्धर** आदि । अथे हे विविध विषयस निबन्ध च्वया: थ्व विधायात समृद्ध यायेगुलिइ तिब: बियादीपिं - **प्रो. सूर्यबहादुर शाक्य, प्रदीपमान श्रेष्ठ, शान्तराज शाक्य, आस्था नेपा:मि, दर्वेरत्न, सोभियतरत्न, संघ यज्यु, शाक्य मानुस सुगतरत्न सिन्दुराकार, बसन्त**

महर्जन, रास जोशी आदिपिनिगु देनयात नं ल्वःमंके मज्यू । थुकथं थौं नेपालभाषाया निबन्ध विधां गुलि उपलब्धि यायेफुगु खः उकिया श्रेय सकल निबन्धकारतय्गु सामूहिक प्रयासयात बिइमाः ।

लिखँ : नेपालभाषाया साहित्यय् निबन्ध विधाया शुरुवात जूगु न्यागू हे दशक जक दयेधुंकूगु जूसां नेपालभाषाय् थौंकन्हय् खनेदुगु निबन्ध, उकिं कय्च्यानातःगु विषय व ज्वंगु शैलीं सिद्ध याःगु दु - थःगु मतिइ लूगु भाव व बिचाःयात स्वच्छन्द रुपं कनेत छिंगु अःपुगु विधा निबन्ध खः, थुकियात नेपालभाषाया लेखकतय्सं प्रचूर मात्राय् उपयोग याःगु दु । चित्तधर ' हृदय' पूर्ण वैद्य थें ज्याःपिं कवि, रत्नध्वज व कृष्णचन्द्र थें ज्याःपिं समालोचक, ईश्वरानन्द थें ज्वःम्ह नाटककार उपन्यासकारं नं थःगु खँ ध्वाथुइक कनेत निबन्धया माध्यम ज्वंगु दु । प्रेमबहादुर व पद्मरत्न थें मूलतः निबन्धकारतय्गु खँ मेगु हे (श्रेष्ठ, ने.सं ११९७: २९) । अथे हे छगू जाति छगू समाजया सिमित घेराय् जक लिमंकुसे, राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशयात तकं कःघाना वयाच्वंगु नेपालभाषाया साहित्यिक विधा मध्ये निबन्ध नं छगू जूगु दु'। थौंया नेपालभाषाया निबन्धकारतय्गु चिन्तन गन्थन' **छम्ह 'कुसि' छकू'सली बाकू'** निसें कयाः विश्व ब्रम्हाण्ड तकं न्यंगु दु । खँ न्ह्याइपुक यैपुक कनेसल धाःसा न्ह्याथें ज्याःगु विषय नं थौं निबन्ध जुइफु धकाः क्यनाब्यूगु दु (तुलाधर, ने.सं. ११०९:क) । अथे हे विश्वया निबन्ध साहित्यय् खनेदुगु विविध प्रवाह प्रवृत्तिया प्रभाव नं नेपालभाषाया निबन्धय् लालां वयाच्वंगु दु । थःगु खँ कनेगु आत्मपरक व विषयवस्तुया खँ कनेगु वस्तुपरक निबन्ध नितां नं नेपालभाषाय् दुथ्यने धुंकूगु दु । थ्व हे कथं लेखकया निजी स्पन्दन दुगु निजात्मक निबन्ध, थःगु भावना कामना प्वंकातःगु भावनात्मक निबन्ध, छुं सिद्धान्त, बिचाः वा घटनाप्रति चिन्तन मनन् यानाःतःगु बिचारात्मक निबन्ध, जीवनी प्रथा, प्रणाली, घटना आदिया विवरण ब्वयातःगु विवरणात्मक निबन्ध, जाति, भाषा, धर्म संस्कृति आदि वर्णन् यानातःगु वर्णात्मक निबन्ध आदि विविध प्रकारया निबन्ध नेपालभाषाय् खनेदये धुंकूगु दु । शैलीया दृष्टिं नं गम्भीर तर्कयुक्त न्ह्यपुयात कुलीगु बौद्धिक निबन्धं निसें हृदयया खँ प्वंकातःगु थें च्वंगु हार्दिक निबन्ध नं थौं नेपालभाषाय् पिदने धुंकूगु दु । अथे हे निबन्ध छगू विशुद्ध गद्य रचना खयाः नं थौंया गुलि गुलिं निबन्धकारतय्सं बिम्ब प्रतिक छ्यलाः काव्यात्मक भाषां नं निबन्ध च्वयेगु याःगु दु । निबन्धया प्रस्तुतिइ नं गुलिं निबन्धकारतय्सं हास्यब्यंग परम्परायात नालेगु याःगु दु सा गुलि गुलिंस्यां व्यंगयात जक छ्यलेगु याःगु दु । अथे हे गुलिस्यां नाटकीय परम्परा, गुलिस्यां वर्णात्मक परम्परायात प्रयोग याःगु दु । थुकथं गुगु लँपु ज्वनाः थःगु खँ ध्वाथुइक कनेफइ, हिसि दयेक धायेफइ धयागु खँय् थौंया निबन्धकारतय्गु ध्यान केन्द्रित जूगु खनेदु । छता खँ भीगु निंतिं लसता धा वा विशेषता धा नेपालभाषाया अप्वः थें निबन्ध नेवाः जाति, भाषा, संस्कृति धर्म सम्बन्धी जूगु दुसा थज्याःगु विषय मखुगु निबन्ध नं स्वजातिय पह चहलं मुक्त जूगु मदु । तर भीसं शुरुं निसें

थौंतकया निबन्धय् मिखा ब्वयाः स्वयेबलय् थ्व सन्दर्भय् निगू प्रकारयापिं निबन्धकारत खंकेफु - छथ्वः - भीगु पुलांगु धर्म संस्कृतिया महिमा गरिमायात जिउथाय् तक ब्वयेत सनीपिं, मेखलः- पुलांगु धर्म संस्कृति प्रति अनास्था, अविश्वास क्येनगु जक मखु थौंया विकृति, विसंगति, विडम्बनाया नं भण्डाफोर यानाः न्हूगु संस्कार न्हूगु समाजया निर्माणया निंतिं सः थ्वयेका च्वंपिं, परिवर्तनया चाहना यानाच्वंपिं । थुकथं चित्तधर हृदय', सत्यमोहन प्रवृत्तिया निबन्धकारतय्सं भीगु धर्म संस्कृतिया महिमा गरिमायात ब्वयेगु यानाच्वंगु दुसा पूर्णबहादुर, बालगोपाल प्रवृत्तिया न्हू पुस्ताया निबन्धकारतय्सं भीगु धर्म संस्कृतियात हे प्रगतिया लँपुइ पंगः तयेकाः न्हूगु संस्कार न्हूगु मूल्य मान्यताया निंतिं सः थ्वयेकाच्वंगु दु । थुकथं ईया परिवर्तनं हःगु वैचारिक हिउपाःया छपाः किपा नेपालभाषाया निबन्ध नं जुयाबिउगु दु ।

आधुनिककालया नाटक

पृष्ठभूमि :- काव्य साहित्यय् दृश्यकाव्य कथं नालातःगु नाटक विधा सम्बन्धी थौं जक मखु '**नाटक**' शब्दया अर्थ, थुकिया उत्पतियात कयाः थीथी इलय् थीथी कथं ब्याख्या यायेगु परिभाषा बिइगु कुतः याःसां छुं नं परिभाषा सर्वमान्य रुपं स्थापित जूगु मदु । तर अथे खयाः नं थौंया नाटकया स्वरुप संरचनायात दृष्टिगत यानाः थुकियात **आख्यात्मक कथ्यया अनुकार्य मूलक संवादात्मक संरचना**या रुपय् थुइकेगु अप्वः उपयुक्त जुइ । च्वमि, ब्वँमि, रंगकर्मी स्वखलकं सम्बद्ध जुइगुलिं त्रिआयामिक स्वरुप हे नाटकया छगू विशेषता जूगु दु । नाटक आख्यात्मक रचना जूगुलिं थुकिइ बाखंचु थें पात्र चित्रण, वातावरण आदिया प्रयोग दइ । नाटकया कथ्य अनुकार्यात्मक जुइ । थुकिया संरचना संवादया माध्यमं जुइ । संवाद पद्यात्मक नं जुइफु गद्यात्मक नं जुइफु । तर थौं गद्यात्मक सम्वादं हे थाय् कयाहःगु दु, अले संघर्ष नाटकया प्राण थें जूगु दु । थौं प्रशारणया छगू सवल माध्यम नाटक जूगु दु ।

नाटकय् नं '**छधाः प्याखं**', '**पूधाः प्याखं**' धकाः अलग्ग हे विधा कथं प्रतिस्थापित जूगु दु । रुप विधानया दृष्टिं थ्व निगुलिं ज्वःलानाः नं संरचनाया दृष्टिं छगू नाप मेगु पाः । छगू धाः दुगु नाटक **छधाः प्याखं**, छगू स्वयाः अप्वः विभिन्न धाः, विभिन्न दृश्य दुगु नाटक **पूधाःप्याखं** धकाः वाह्य संरचनाया दृष्टिं ब्वथले छिंसा, **पूधाः प्याखं**यात जीवनया यक्व पक्षया विवेचना दुगु अले '**छधाः प्याखं**'यात जनजीवनया छगू पक्षयात जक थियातःगु धकाः थ्वया आन्तरिक संरचना कथं ब्वथले छिं । थुकथं छधाः प्याखं पूधाः प्याखंया कचा मखु, निगुलिं अलग्ग हे अस्तित्व दुगु साहित्यिक विधा खः ।

विश्व साहित्यया इतिहासय् थीथी विधा मध्ये दकले पुलांगु विधा कविता व नाटक जूगु दु । फुक्क साहित्यय् धया थें नाटकया विकास धार्मिक नृत्य व संगीतं जूगु खनेदु । पूर्वीय जगतय् - भारतवर्ष, चीनय् प्राचीनकालय् स्वतन्त्र रुपं नाटकया उदय, विकास व प्रचार जूगु खनेदु । चिनिया साहित्यय् दकले पुलांगु प्रकार मध्ये छगू नाटक खः । संस्कृत साहित्यय् थौं स्वयाः नीछसः दँ न्ह्यः भारतया उत्तर क्षेत्रय् जन्म जूम्ह **भरतमुनियात** न्हापांम्ह नाट्याचार्यया रुपय्

कायेगु चलन दु । थ्वय्कःया **नाट्यशास्त्र** आपालं पूर्वीय नाटककारतय्गु निंतिं नाट्यसूत्र जूगु दु । अथे हे भरतमुनि धुंकाः मेपिं नं आपालं संस्कृत विद्वानतय्सं नाटक सम्बन्धी अनेक सिद्धान्त प्रतिपादन यानावन । आतक सिउगुलिइ संस्कृत साहित्यय् नाटक सम्बन्धी दकले न्हापां चर्चा यानातःगु सफू **नाट्यशास्त्र** हे खः । थुकिं संस्कृत साहित्यय् नाटक नीछसः दँ स्वयां नं न्ह्यः हे दये धुंकल धैगु सिइदु । आतक लुयावःगुलिइ न्हापांगु संस्कृत भाषां आचार्य **भासं** च्वयाथकूगु **स्वप्नवासवदत्ता** नाटक नं भिंगुसः दँ न्ह्यःयागु खः । संस्कृत साहित्यय् नाटकयात **काव्येषु नाटकं रम्यम्** धकाः नाटकयात मनोरञ्जन बिइगु विधाया रुपय् थुइकेगु याःगु खनेदु । अथे हे '**अनुकार्य**' हे नाटकया मूलभूत प्रवृत्ति नालाः नाटकयात **रुपक**या भिगू भेद मध्ये छगू भेद कथं दुथ्याकातःगु दु । नापं नाटक थथे जुइमाः धकाः संस्कृत साहित्यय् नाटकया लक्षण विषयय् छगू सर्वमान्य शास्त्रीय नियम हे दये धुंकूगु दु । ग्रीक साहित्यय् थें संस्कृत साहित्यय् नाटकयात '**त्रासदी**' '**कमेडी**' धकाः अलग्ग अलग्ग साहित्यिक विधा कथं नालेगु चलन मदु । बरु '**एकांकी**' '**पूर्णांकी**'यात अलग्ग अलग्ग साहित्यिक विधा कथं नालेगु व नाटक च्वचाइगु ल्याखं '**दुखान्त**' '**सुखान्त**' धकाः ब्वथलेगु चलन दु । संस्कृत नाटक परम्परा कथं नाटक दुखान्त जुइ मजिउ सुखान्त अर्थात संयोगान्त जुइमाः तर अथे खयां नं दथुइ दथुइ करुणादि भावया अभिव्यक्ति दुगु जुइमाः । नाटक श्रृंगार वा वीर रस प्रधान जुइमाः । मू पात्र धीर, वीर पराक्रमि, उदात्त भावयाम्ह, छुं हे चरित्र दोष मदुम्ह जुइमाः । पात्रया स्तर स्वयाः भाषा छ्यलेमाः, न्यागू निसें भिगू स्वयाः अप्वः अंक दयेमजिउ, ततःहाकःगु घटना छगू हे सर्गय् दये मजिउ धयागु धारणा दु ।

पाश्चात्य जगतय् नाटक साहित्यया उदय न्हापां ग्रीसय् जूगु खनेदु । डायनोसस् द्यःया उत्सव पाखें शुरु जूगु ग्रीसेली '**त्रासदी**' यात क्रमशः विकास यायेगु ज्या - '**एस्किलस**', '**सफोक्लिज**', '**युरिपिडिज**' आदिपिंसं यात । लिपा **एरिष्टोटलं** थुपिं नाटककारतय्गु नाटकया आधारय् थःगु '**पोइटिक्स**' सफुलिइ नाट्य सिद्धान्त सम्बन्धी विवेचना यात । '**पोइटिक्स**' सफू मेमेपिं नाटककार व समालोचकतय्गु निंतिं छगू सर्वमान्य शास्त्रीय नियम थें जूवन । उगु इलय् ग्रीसय् '**त्रासदी**' व '**कमेडी**' निगू कथंया नाटक दुगु जुयाच्वन । एरिष्टोटलं **त्रासदी**यात उत्कृष्ट साहित्य नालाः नाटक सम्बन्धी लक्षण ब्वयेगु ज्या थ्व हे **त्रासदी**या आधारय् यानादीगु खः । ग्रीक साहित्यय् नाटक जीवनलिसे तसकं हे सतीगु विधा जूगु दु । थ्व हे कथं एरिष्टोटलं नाटकयात **जीवनया अनुकरण** कथं परिभाषित यात । ग्रीसय् नाटकया विकास गुलित जुल व फुक्क एरिस्टोटलया ईया दुने हे जुल । अनं निसः दँ ति लिपा ग्रिसय् थें तुं रोमय् नं धर्मनाप सम्बन्धित जुयाः नाटकया विकास जुल । ग्रीसया नाटक रोमय् न्ह्याना वंसा नाटकय् छुं छुं हिउपाः नं खनेदत । **सेनेका, प्लाटस, टेरेन्सपि** थें ज्याःपिं रोमन नाटककारतय्सं ग्रीसेली नाटकया अनुसरण यानाः नं थःपिनिगु छुं तनेगु यात । न्हापा ग्रीसेली **त्रासदी**इ भयानक दृश्य मक्यनेगु यानातःथाय् अति भयानक दृश्य

तकं **त्रासदिइ** क्यनेगु ज्या **सेनेका** पाखें न्हापां जुलसा **प्लाटस** व **टेरेन्सपि** थें ज्याःपिं **कमेडीया** लेखकतय्सं साधारण मनूया जीवनया यथार्थ घटनायात कयाः, नाटकयात जीवननाप अफ्व अप्वः सतिकेगु यानाहल । रोम साम्राज्यया पतन लिपा रोमय् नं नाटकया विकास थप्प दित । स्वसः प्यसः दँ लिपा पादरीतय्सं बाइबलया आधारय् ल्याटिन भाषां नैतिक शिक्षामूलक प्याखं दयेकाः थाय् थासय् प्याखं क्यनेगु नं यात । तर लिपा ईस्वी १३२६य् इटलिं शुरु जूगु **रेनसां** न्ह्याकूगु सांस्कृतिक पुनरुत्थानया सकारात्मक प्रभाव नाटकय् नं लात । बिलायतय् एलिजाबेथया इलय् विश्वया नाटक साहित्यय् प्रभाव बिइफुपिं **शेक्सपियर** व **मार्लो** थेंज्याःपिं नाटककारत पिदन । '**नाटक**' धयागु हे नायकयात छु जूगु वा नायकं छुं याःगु ज्याया बाखं जूवन । अले नायक न्ह्याथे हे धीर वीरम्ह जूसां छगू वयागु चिधंगु कमजोरिं नायकया पतन जूगु क्यनाः दर्शकतय्गु मनय् त्रास व करुणा थनाः आनन्द बिइगु '**त्रासदी**' नाटकया मू कुतः जूवन । ऐतिहासिक प्रसिद्ध, उच्च कुलयापिं मनूत हे जक नाटकया थीथी पात्र जूवन । नाटकया कथावस्तु च्वमिं थम्हं सृजना यायेगु मखु, ऐतिहासिक, पौराणिक बाखं पाखें हे कयाः थःगु नं कल्पना तनाः ज्यायेगु जुल । शेक्सपियरया नाटकं विश्वया नाटक जगतय् थुलि प्रभाव लाकल कि **शेक्सपियर** छम्ह **स्वच्छन्दबादी** लेखक खयां नं मेमेपिं नाटककारतय्गु निंतिं **क्लासिक** जूवन ।

भिंगुंगू शदीया अन्तपाखें नाटक साहित्यया विकासय् छगू तःधंगु हिउपाः वल । नाटकया विषयवस्तु निसें प्रस्तुतिकरणया माध्यम, धारणा फुक्क फुक्क, परंम्परागत नाटक नाप पाक्क नाटक च्वयेगु ज्या नर्वेया '**हेनरीक जोन इब्सन**' (ई.सं. १८२८-१९००)पाखें जुल । इब्सनया नाटकया प्रभाव नर्वेय् जक लिकुना मच्वंसे विश्वव्यापि जूवन । नाटकय् घटनाया पलेसा समस्यां थाय् काल, साधारण मनू हे नाटकया मू पात्र जुल । अमिगु समस्या हे नाटकया मू विषय जुल । प्याखनय् वाह्य संघर्षया पलेसा निगू बिचारधाराया संघर्ष क्यनेगु यानाहल । दबुलिइ घटनाया पलेसा समस्याया विषयय् छलफल यायेगु जुल । पुलांगु बन्धन संस्कारया उपेक्षा यायेगु यानाहल । अले प्याखंया पात्र छम्हं साधारण मनू जुयां नं छगू वर्ग वा समाजया प्रतिनिधित्व याइम्ह जुयावल । '**इब्सनं**' न्ह्याकूगु थज्याःगु '**आधुनिक नाटकया**' प्रवाहयात अफ्व ब्यापक यायेगु अफ्व परिस्कृत यायेगु ज्या बिलायतया **जर्ज बर्नार्ड शा** पाखें जुल । इब्सनया नाटकया सिद्धान्तयात प्रचार यायेत Quintessence of Ibsenism धकाः सफू समेत प्रकाशित यात । अथे हे **विलियम आर्थर**, व **एडमण्ड गसडिस** पिंसं नं इब्सनवादी नाटकया प्रचारय् आपालं तिबः बिल । थथे समस्या न्ह्यब्वयेगु हे आधुनिक नाटकया मू ज्या जूबलय् थौंया मनूयात जुयाच्वंगु न्ह्यागु नं समस्या ब्वयेगु निंतिं नाटक छगू प्रभावकारी साधन जूवन । फलतः नाटकया माध्यमं मिसा समस्या, वर्ग संघर्ष, मनोवैज्ञानिक समस्या, आर्थिक समस्या, भाषिक समस्या आदि ब्वयेगु जूवन, नाटक मनोरञ्जनया विषय जक मजुसे बौद्धिक चिन्तन, सामाजिक चेतना प्रसार यायेगु साधन नं जूवन ।

नेपालभाषाय् नाटक

प्राचीन नेपालभाषा साहित्यय् नाटकं छगू तःमिगु बिधा जुयां नं पाश्चात्य पहयागु नाटकया शुरु आपालं हे लिपा तिनि जुल । पाश्चात्य साहित्यय् आधुनिक नाटक धकाः इब्सन प्रवृतिया नाटकयात थुइकेगु जूसां नेपालभाषा साहित्यय् मल्लकालीन परम्पराया नाटकयात **प्राचीन नाटक** अले पाश्चात्य पहयागु (शेक्सपियरिन तथा इब्सनवादी) नाटकयात **आधुनिक नाटक** कथं थुइकेगु चलन दु । अथे हे थौं **छधाः प्याखं, पूधाः प्याखं, ख्यालः** आदिं अलग्ग हे साहित्यिक विधाया मान्यता प्राप्त यायेधुंकूसां थुमिगु त्रिआयामिक स्वरुप, सम्वादात्मक संरचना प्रवृत्तिं यानाः नेपालभाषा साहित्यय् थुपिं स्वतांयात नं नाटक हे धायेगु चलन नं कायम हे जुयाच्वंगु दु ।

नेपालभाषा साहित्यय् प्राचीनकालया अन्त लिपा, नाटक च्वयेगु परम्पराय् नं सीदयेक ह्रास वल । शास्त्रीय नाटकया थासय् बिस्तारं **लोक** नाटकं थाय् कयाहल । लायकू खलकं नाटक च्वयाः हुइकेगु पलेसा जनसाधारणं नाटक दयेकाः क्यनेगुलिइ तिव्रता वल । थुकथं परम्परागत शास्त्रीय नाटकया थासय् **ज्यापु** नाटकं दबुलिइ थाय् कयाहल । ज्यापु नाटकं साधारण ज्यापुतय्सं दयेकीगु जुइगुलिं थ्व परम्परागत नाटक थें क्लिष्ट मजू नापं समसामयिक घटना तथा समस्या नं ब्वयेगु याइगुलिं थ्व आपालं लोकं नं हवात । ई न्ह्याःलिसे थज्याःगु ज्यापु नाटक पूवंक हुइकेगु मयासे थ्वया छगू कचा '**घिन्तांमुनि**' नाटकजक हुइकेगु यात । श्रृंगारिक भावं जाःगु घिन्तांमुनि नाटक नं तत्कालीन समाजय् न्याक्क हे लोकं हवात । लिपा वनाः थ्व छगू लोकप्याखं कथं प्रतिस्थापित जुल । घिन्तांमुनि नाटक थें हे ज्यापु नाटकया मेगु छगू कचा '**चैन सिपाइ**' प्याखं खः । भेषभूषा व अभिनय पाखें दर्शकतय्त आकर्षित याइगु थज्याःगु '**चैन सिपाई**' नाटक नं तत्कालीन जनमानसया हृदयलय् गाक्कं थाय् काल । तर दुःखया खँ, थज्याःगु नाटकयात लिखित रुपय् तयेगु धाःसा ज्या मजुल । तर अथे खःसां ज्यापु नाटकयात नेपालभाषाया नाटकया इतिहासय् प्राचीन नाटक व लिपा पिदंगु आधुनिक नाटकया स्वापू मधासें मगाः । थुखे येंन्याः पुन्हि, गुंपुन्हिया लसताय् दबुलिइ नाटक क्यनेगु सांस्कृतिक परम्परा नं न्ह्याना हे च्वंसां लिखित रुपय् तयेगु चलन मदुगु कारणं याना थज्याःगु नाटक नं सुरक्षित जुयामच्वन ।

पुनर्जागरणकालया च्वमितय्सं नं मेमेगु विधाय् योगदान बियावं थें नाटक विधाय् बियावंगु खनेमदु । निम्ह स्वम्ह च्वमितय्सं नाटक च्वयेगु कुतः नं याःगु खः, तर अथेसां योगवीर सिंह छम्हसिगु बाहेक मेमेपिनिगु नाटक प्रकाशनय् वःगु खनेमदु । थथे थुगु इलय् च्वःगु नाटक **योगवीरसिंहया - शकुन्तला** (ने.सं. १०४८ पाखे च्वःगु, ने.सं. १११४ स प्रकाशनय् वःगु), **सिद्धिरत्न कसाः**या म्ये हना नाटक

- **विश्वन्तर** (ने.सं. १०५९ पाखे च्वःगु) आदि खः । नेपालभाषाय् आधुनिक नाटकया जन्म धाःसा ने.सं. १०६८ वयाः तिनि जुल । **चित्तधर 'हृदय'** जुया **'हृवनागा'** सफुलिइ च्वंगु **शाक्यानी** (ने.सं. १०६८) नाटकनं निसें नेपालभाषाय् पाश्चात्य प्रवृत्ति कथंया नाटकया नी जुल । शास्त्रीय संगीतया पलेसा पात्रतय्गु क्रियाकलापं मनूतय्गु हृदयलय् थीगु, अलौकिक तथा मानेवेत्तर पात्रतय्गु थासय् ला हियापिं पात्रत सृजना यायेगु, घटनाया पलिसा संघर्षयात थाय् बीगु परम्परा नेपालभाषाया नाटकय् नं दुथ्यात । सिद्धार्थ गौत्तमं थें नन्द राजकुमारं नं गृह त्याग यानावनी धकाः ग्याःम्ह शाक्यानिं नन्द राजकुमारयात फयांफतले सिद्धार्थयाथाय् मछ्वयेत सनिइगु व आखिर नन्द राजकुमार सिद्धार्थयाथाय् वनाः भिक्षुत्व ग्रहण याइगु हे थ्व **शाक्यानी** नाटकया मू कथावस्तु खः । खयेत ला विषयवस्तुया दृष्टिकोणं थ्व 'शाक्यानी' नाटकयात नं मुक्कं न्हूगु धाये मल्वः । तर थुकिया प्रस्तुति प्रयोजन न्हापा नेपालभाषाया परम्परागत शास्त्रीय नाटक स्वयाः आपालं पाःगुलिं शाक्यानी छधाः नाटक पाश्चात्य प्रवृत्ति कथंया नेपालभाषाय् दकले न्हापांगु नाटक जुयाबिल ।

चित्तधर 'हृदय' जुया '**शाक्यानी** छधाः प्याखं निसें प्रारम्भ जूगु नेपालभाषाया **पाश्चात्य** परम्पराया नाटक साहित्य ब्वलंकेगुलिइ तत्कालीन '**धर्मोदय**' पत्रिकाया नं तःधंगु ल्हाः दु । धर्मोदय (ने.सं. १०६९)य् बौद्ध जातक अवदानया लिधंसाय् च्वयातःगु '**विश्वन्तर विदा**' नांगु चित्तधर 'हृदय'या मेगु छधाः प्याखं पिदंसेंलि मेमेपिं च्वमितय्गु बौद्ध विषयया छधाः प्याखं नं धमाधम पिदन । गथे - स्वयम्भूलाल श्रेष्ठया - 'हृदय **परिवर्तन**, श्रामेणर सुदर्शनया - '**अजात शत्रु**' हेमलाल जोशीया - '**मगधराज विम्बिसार**' आदि । २००७ सालया राजनैतिक परिवर्तनं नेपालभाषाया नाटकच्वमितय्त नं न्हू न्हूगु विषययात थियाः नाटक च्वयेगु जागरण उत्साह हयाबिल, बंगाली, हिन्दी साहित्यय् पिदंगु नाटकं नं तत्कालीन नाटक च्वमितय्त प्रभावित यानाबिल । थ्व हे कथं नेपाःया इतिहासय् आधारित हेमलाल जोशीया - **म्वाःद्यो** पिदनसा सामाजिक राजनैतिक नाटकया भ्वलय् हृदयचन्द्र सिंहया '**सितिंलाः माष्टर**' ईश्वरानन्दया - '**मिसा**' आदि नाटक नं धर्मोदय पत्रिकाय् हे पिदन । थुकथं छधाः प्याखंया भ्वलय् '**शेक्सपीयर**' तथा '**इब्सन**' पह वःगु थीथी नाटक नं खनेदत । अथे हे सफूया रुपय् सत्यमोहन जोशीयागु **गौतम बुद्ध** (ने.सं. १०७०) छधाः प्याखं पिदन । न्यादँ लिपा भिक्षु सुदर्शनया **अम्बपाली** (ने.सं. १०७५) पूधाः प्याखं पिदन । थुकथं '**अम्बपाली**' नेपालभाषाया दकले न्हापांगु पाश्चात्य प्रवृत्ति कथंयागु पूधाः प्याखं खः । बुद्धकालीन बैशालीया राजनर्तकी '**अम्बपाली**'या मातृभूमि प्रतिया त्याग बलिदानयात कयाः च्वयातःगु थ्व नाटकय् वाह्य संघर्ष नापं भावनात्मक संघर्ष नितांयात दुथ्याका तःगु दु ।

थुकथं चित्तधर 'हृदय'जुं नेपालभाषाय् न्हापां पाश्चात्य परम्परा कथंया नाटक प्रारम्भ यानादीगु खःसा थुकियात छगू प्रवाह कथं न्ह्याका विकास यायेगुलिइ तिबः बियादीम्ह नाटककार भिक्षु सुदर्शन जूगु दु । '**अम्बपाली**' पूधाः

प्याखंया प्रकाशन लिपा नेपालभाषाय् ऐतिहासिक व्यक्तित्वतय्गु जीवनीयात कयाः नाटक च्वयेगु ज्या छगू प्रवाह कथं हे न्ह्यात । थ्व क्षेत्रय् थ्यंकः भ्रुाःम्ह मेम्ह नाटककार हेमलाल जोशी खः । वय्कःया '**खड्ग सिद्धि**' (ने.सं. १०७६) छधाः प्याखं संग्रहं मल्लकालीन ऐतिहासिक व्यक्तित्वतय्गु जीवनया घटनायात छधाः प्याखंया रुप बिलसा '**सदाशिव**' (ने.सं. १०८५) प्याखनं पूधाः प्याखंया रुप बिल । सुदर्शनया नं '**अम्बपाली**' बाहेक मेमेगु ऐतिहासिक प्याखं '**राष्ट्रपाल**' (ने.सं. १०७८) **विम्बिसार** (ने.सं. १०८२) आदि पिदन । थ्व हे भ्वलय् सत्यमोहन जोशीं '**सिद्धिदास**' नाटक च्वयाः नेपालभाषा साहित्यय ख्यलय् नां जाःपिं व्यक्तित्वतय्गु विषयय् नाटक च्वयेगु परम्परा न्ह्याकादिल ।

थथे ऐतिहासिक व्यक्तित्वतय्गु विषययात कयाः नाटक च्वयेगु प्रवृत्ति न्ह्यानां च्वंगु इलय् ईश्वरानन्दया - '**पसूका**' (ने.सं. १०७७) छधाः प्याखं संग्रह, '**थःगु छेँ**' (ने.सं. १०७८) पूधाः प्याखं पिदन । थुकिं नेपालभाषाया नाटकया ख्यलय् छगू तःधंगु हिउपाः हल । नेपालभाषाय् नं इब्सन परम्पराया समस्यामूलक नाटक दुहांवल । नाटकय् '**घटनां**' मखु '**समस्यां**' थाय् काल । मिसा समस्यायात वालाः नाटक च्वयेगु प्रवृत्ति ब्वलन । थथे ईश्वरानन्दं शुरु यानादीगु इब्सनवादी नाटक परम्परा ईश्वरानन्दया नाटकय् जक लिकुना मच्वंसे नेपालभाषाया नाटकय् छगू प्रवाह कथं हे न्ह्यात । फलतः 'समस्या'यात प्राधान्यता बियाः नाटक च्वयेगु परम्परा नेपालभाषाय् नं न्ह्यात । ईश्वरानन्दयां लिपा खनेदयेकःवःम्ह मेम्ह नाटककार बासु शशि '**ताःचाप्वाँय्**'.(ने.सं. ११०४) नाटक च्वयाः छगू परिवारया समस्या न्ह्यब्वयाः नं समाजया हे समस्या कथं क्यनाबिल । छगू हे नाटकं समाजया थीथी कथंया मनूतय्गु समस्या गथे - भौमचाया समस्या, माजुया समस्या, कायमचाया समस्या, म्ह्याय्मचाया समस्या, छम्ह जागिरदारया समस्या आदि न्ह्यब्बयाबिल । अले थुमिगु समस्यायात सामाजिक, मनोवैज्ञानिक व आर्थिक दृष्टिं वालेमाःगु क्यनाबिल । नाटकय् नं मनोविश्लेषणं थाय् काल । थुकथं समस्या प्रधान नाटकय् नं मिसा समस्याय् जक केन्द्रित मजुसे समाजया मेमेगु समस्यायात कयाः नं च्वयेगु प्रवृत्तिया विकास जुल ।

अथे हे छगू जाति, छगू वर्गया समस्यायात ज्वनाः जक नाटक च्वयेगु प्रवृत्तियात हाचां गायाः देय्या विविध ख्यलय् पिज्वयाच्वंगु विकृति विसंगतियात कयाः नाटक च्वयेगु प्रवृत्ति नं नेपालभाषाया नाटकय् खनेदत, अले थज्याःगु विकृति विसंगतियात तप्यंक ब्वयेगु मयासे हास्य ब्यंगया रुपय् प्रस्तुत यायेगु प्रवृत्ति नं नेपालभाषाया नाटकय् ब्वलन । खयेत ला थथे समसामयिक विडम्बना, विरोधाभास, कमजोरी विकृति आदियात ध्याचू नकातःगु नाटक न्हापा नं खने मदुगु मखु, तर छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्याःगु मदु । थौंया समस्यामूलक नाटकय् थज्याःगु हास्यव्यंग प्रवृत्तियात छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्यज्याकेगु ज्या पद्मरत्न तुलाधर, श्री कृष्ण अणु, रामशेखरपिंसं न्हापां यानादिल । श्री कृष्ण 'अणु'या '**खःला मखुला**' (ने.सं. १०९७), पद्मरत्न तुलाधरया '**आः जितः नं तन तन दइवल**' । (ने.सं. १०९७), '**ख्याः बछि नी बछि**' (ने.सं. ११०४), रामशेखरया

'**धिन्ताल्ल**' (ने.सं. १०९६) आदि थें ज्याःगु ख्यालकं नेपालभाषाया नाटकय् न्हूगु आयाम तनाबिल ।

नेपालभाषाया नाटक ख्यलय् दुर्गालालया आगमनं नं छगू न्हूगु मोडया अनुभव याकेबिल । थ्वय्कःया आगमनं नेपाली जनजीवनया करुण क्रन्दन जक नाटकय् थ्वयेकेगु मखु, अन्याः, अत्याः शोषण आदिया समाधानया मू लँपु '**संघर्ष**' खः धकाः'**वर्गीय संघर्षप्रति**' आस्था ब्वजायेकीगु प्रगतिवादी नाटकया नं नी जुल । न्हापा समस्यामूलक नाटक च्वयाच्वंपिं ईश्वरानन्द, बाशु शशी थें ज्याःपिनिगु नाटकय् नं प्रगतिवादीया सः प्रतिध्वनित जुल । थ्व सःयात नाटकय् अभ्र मजबूत यायेगु, तिख्खर जुइकेगु ज्याय् गिरिजाप्रसाद जोशी, दिनेश भुजु, राजभाइ जकःमिपिं अग्रसर जुयादिल । दिनेश भुजुया वर्गीय चेतनाया परोक्ष अभिव्यक्ति तथा वैचारिक आन्दोलनं कस्सिक घय्पुनाच्वंगु '**बायावंगु लँपु**' छधाः प्याखं पुचलं नेपालभाषाया नाटकया स्तरयात अभ्र छतँ थकया बिल ।

अथे हे प्यपु खुपु हे नाटक च्वयाः नं नेपालभाषाया नाटक क्षेत्रयात छगू न्हूगु मोड बिइगुलिइ बिजयबहादुर मल्लं नं महत्वपूर्ण योगदान बियादीगु दु । प्रचारवादया गन्धं मुक्त यानाः नं सुधारया सन्देश, युग चेतनाया जः नाटकया माध्यमं ह्वले जिउ धयागु खँ थ्वय्कलं क्यनादीगु दु । पुरातन व आधुनिक निगू बिचाःया संघर्ष न्ह्यब्वयाः स्वाभाविक धगं, प्रभावकारी रुपं युग चेतनाया जः ह्वलातःगु थ्वय्कःया समसामयिक विषययात कयाः च्वयातःगु जीवनवादी, यथार्थवादी नाटकं नेपालभाषाया नाटकयात विषयगत रुपं जक मखु शिल्पगत रुपं नं च्वन्ह्याका बिउगु दु । नाटककारया विशिष्टता वं छु खँ प्वंकल धैगुलिइ जक मखु, वं थःगु खँ गुलिसित पुंकल धैगुलिइ नं लाइ धकाः थ्वय्कःया नाटकं क्यनाबिउगु दु । नेपालभाषाया नाटकयात नं मेमेगु भाषाया नाटकया प्रतिस्पर्धाय् वनेफयेका बिउगु दु ।

थथे उत्कृष्ट नाटककारतय्त नेपालभाषाया नाटक ख्यलय् दुत हयेगु व न्हून्हूपिं नाटककारतय्त थ्व ख्यलय् आकर्षित यायेगु ज्याय् इलय् ब्यलय् विभिन्न संघ संस्थापाखें जूगु नाटक धेँधेंबल्लाः कासा, नाटक महोत्सव आदिया नं तःधंगु भूमिका दु । ने.सं. १०८२ लिपाया त्वाः त्वाःया सहित्यिक सांस्कृतिक आन्दोलनया लिच्वः कथं स्पष्ट रुपं न्ह्यःने वःगु बिधा ख्यालः व छधाः प्याखं नं खः । थ्व भ्वलय् '**मुनासः**' यात ल्वःमंके फइमखु । पद्मरत्न, श्री कृष्ण अणु, रामशेखर थेंज्याःपिं नाटककारतय्त जक थ्व क्षेत्रय् सालाहःगु मजुसे मेपिं नं यक्व हे स्येस्येल्लाःपिं न्हून्हूपिं लेखकतय्त थ्व विधाय् दुतहयेगु ज्या '**मुनासः**' पाखें जूगु दु । अथे हे '**सहलह**' संस्थां नं नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानया दबुलिइ '**किसि न्याइम्ह मदनमान**', '**कुलां चकनी तिनि**', '**किपालुं लिनाच्वंम्ह मनू**' आदि थें ज्याःगु नाटक मन्चन यानाः नेपालभाषाया नाटक विधा थकायेगुलिइ तिबः बिउगु दु । थ्व हे भ्वलय् पब्लिक युथ क्याम्पसया '**सँञ्याःसाहित्य पाःलाः**' नं न्ह्यकः तक विभिन्न क्याम्पसया दथुइ '**छधाः प्याखंया धेँधेंबल्लाः कासा**'या आयोजना यानाः आपालं नाटककार तथा नाटक पिकायेगु जक मयासे, थ्व कासाय् मञ्चन जूगु उत्कृष्ट

नाटकतय्गु संकलन हे पिकयाः नेपालभाषाया नाटक विधायात तःमि यायेगुलिइ तिबः बिउगु दु । न्हापा भिक्षु सुदर्शनया सम्पादनय् '**दबू**' छगू जक प्रतिनिधि नाटककारतय्गु नाटकया संग्रह कथं दयाच्वंगुलिइ '**सँञ्याः**' (छधाः प्याखं मुना, प्र. ११११६) छगू नं सँभ्याः साहित्य पाःलाःया विद्यार्थीतय्गु कुतलं तनेगु जुल । थौं नेपालभाषाया नाटक, दबुलिइ हुइकेगु ज्याय् जक सीमित मजुसे टेलिफिल्म फिल्मया रुपय् नं प्रदर्शन जुइधुंकूगु दु । '**सिलु**', '**राजमति**', '**तं बैंक**' '**पलाख्वाँय्**', '**१२ बजे**', '**भ्रोकमनिम्ह**', '**न्हिसुतु**' आदि थुकिया दसु खः । अथे हे विभिन्न साहित्यिक पत्रिकां नं न्हूपिं पुलांपिं नाटककारतय्गु नाटक पिकयाः जक मखु गब्लें गब्लें नाटकया विशेषांक हे पिकयाः थ्व ख्यःयात समृद्ध यायेगुली तिबः बिउगु दु । थ्व सन्दर्भय् '**सितु**' पत्रिकाया छधाः प्याखं विशेषांक उल्लेख यायेबह जू । अथे हे नाटक विधाया विकासया निंतिं विभिन्न साहित्यिक संस्था तथा **श्रेष्ठ सिरपा**ःया देन नं च्वछाये बह जू । श्रेष्ठ सिरपाः गुथिं नेपालभाषाया उत्कृष्ट नाटकया सफूयात '**श्रेष्ठ सिरपाः**' देछायाः समान बिइगु यातसा, **च्वसापासा**, **नेपालभाषा परिषद**, **रुवि नेपालभाषा गुथि** आदि थें ज्याःगु साहित्यिक संस्था पाखें नाटकया सफू प्रकाशनय् हयाः थ्व विधाया धुकू जायेकेगुलिइ तिबः बिउगु दु । थौं नेपालभाषाया आधुनिक नाटक विधाय् खनेदुपिं प्रमुख नाटककात थुकथं दु ।

प्रमुख नाटककार

चित्तधर 'हृदय' (ने.सं. १०२६-११०२)

- फुटकर

नेपालभाषा व थ्वया साहित्यया उत्थानया निंतिं तन मन धन बियादीम्ह चित्तधर 'हृदय'या साहित्यिक विशिष्टता प्याखं ख्यः मखुसां नं नेपालभाषाया मल्लकालीन नाटक परम्परायात हाचां गायाः, पाश्चात्य परम्परा कथंया नाटक नेपालभाषाय् न्हापां नी यानादीम्ह प्याखंच्वमि जूगुलिं थ्व क्षेत्रय् नं '**हृदय**' जुया थाय् उलि हे महत्वपूर्ण जू । खयेत ला चित्तधर '**हृदय**' जुं ने.सं. १०६६ स हे '**विश्वन्तर**' थें ज्याःगु प्याखं च्वयादी धुंकूगु खः, तर प्रकाशनया ल्याखं ने.सं. १०६८ स पिदंगु '**ह्वनागा**' सफुलिइ च्वंगु '**शाक्यानि**' छधाः प्याखं हे 'हृदय'जुया जक मखु नेपालभाषाया हे न्हापांगु छधाः प्याखं जूगु दु । थनं निसें नेपालभाषाय् शास्त्रीय परम्पराया नाटकया थासय् पाश्चात्य शैलीया नाटकं थाय् काल । शाक्यानी बाहेक थ्वय्कलं धर्मोदय पत्रिकाय् बौद्ध बाखनय् आधारित '**गौत्तम बुद्ध**' आदि मेमेगु नं छधाः प्याखं च्वयादीगु दु । तर थ्वय्कःया पूधाः प्याखं धाःसा पिदंगु खनेमदु । विषयवस्तुया ल्याखं 'हृदय' जुं बौद्ध बाखनय् आधारित कथावस्तु हे कयादीगु दु सां नाटकय् पात्र चित्रण, खँल्हाबल्हा, द्वन्द संघर्ष आदियात थौंया

नाटक कथं हे प्रस्तुत यानादीगु दु । अले नाटकया माध्यमं सन्देश न्ह्यब्वयेगु ज्याय् नं थौंया परिवेशयात हे ल्वयेक थःगु खँ प्वंकादीगु दु ।

हृदयचन्द्रसिंह प्रधान (ने.सं. १०३६-१०८०)

- **फुटकर**

नेपालभाषाया न्हापां न्हापांपिं छधाः प्याखं च्वमित मध्ये हृदयचन्द्रसिंह प्रधान नं छम्ह खः । थ्वयक:या नेपाली भाषाय् नाटकया सफू पिदंगु दु सां नेपालभाषाय् पिदंगु खनेमदु । प्रधानजुया 'दबू' सफुलिइ पिदंगु समसामयिक विषययात कयाः च्वयातःगु **'सितिंलाः माष्टर'** छधाः प्याखं नं सामाजिक विडम्वनाप्रति ब्यंग नकेगु जक मखु तत्कालीन राजनैतिक स्थितियात नं ब्वःगु दु । भावुकताया धरातलं मुक्त जुयाः यथार्थतायात नालाः जीवन न्ह्याकेगु सन्देश बियातःगु प्रधानजुया नाटक उप्वः उद्देश्यपरक जूगु दु । नापं छपु नाटकं छगू हे जक प्रभाव बिइगु स्वयाः तःगु पक्षयात थियाः तःगू प्रभाब बिइगु चेष्ठा नं प्रधानजुया नाटकय् दु ।

हेमलाल जोशी (ने.सं. १०३८-१०८४)

- **खड्गसिद्धि** *(.ने.सं. १०७६,) श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त-१०७६*
- **एकांकी पुचः** (ने.सं. १०८५)
- **सदाशिव** (ने.सं. १०८५)
- **रुपा** (ने.सं. १०८६)

नेपालभाषाया छधाः प्याखं नापं पूधाः प्याखंया च्वज्याय् उलि हे सफल भूमिका म्हितादीम्ह छम्ह नाटककार हेमलाल जोशी नं खः । हेमलाल जोशी थम्हं नाटकया कथावस्तु सृजना मयासे इतिहास वंशावली, पुराण आदिया आधारय् नाटक च्वइम्ह च्वमि खः । हेमलाल जोशीं ऐतिहासिक, पौराणिक घटनाय् आधारित नाटक बाहेक **'रुपा'** थें ज्याःगु सामाजिक नाटक नं च्वयामदीगु मखु, तर नाटककारया रुपय् वयक:यात सफलता ऐतिहासिक नाटक पाखें हे चूलाः वःगु दु । जोशीजुया ऐतिहासिक नाटक अप्वः धया थें मल्लकालीन ऐतिहासिक घटना नाप सम्बन्धीत जूगु दु । तर वयकलं ऐतिहासिक नाटक च्वयादीसां नाटकय् इतिहास प्रति पूर्ण वफादार मजुसे थःगु नं कल्पना थाय् थासय् छ्यलेगु नापं इतिहासय् मदुपिं पात्र तकं दुथ्याकीम्ह जूगुलिं थ्वयक:यात समालोचकतयुसं अप्वः **ऐतिहासिक रोमान्स**या च्वमि कथं थुइकेगु याःगु दु । थ्व ल्याखं हेमलालयात विश्वप्रसिद्ध नाटककार शेक्सपियर नाप लनेबह जू । जोशीजुया नाटकया छगू विशेषता खः, ऐतिहासिक घटना, ऐतिहासिक पात्र न्ह्यब्वइबलय् वने धुंकूगु ईयात व मदये धूंकूम्ह पात्रयात नं थौंया ईयाम्ह थें च्वंक जक मखु, गबलें हे ल्वःममनी कथं न्ह्यब्वये फुगु, अले नाटकया नां नं अप्वः थें मू पात्रया नामं छुइगु यानातःगु दु । नाटकय् जोशीजुं प्रचारवादी च्वमितयुसं थें तप्यंक थःगु सन्देश ब्वयेगु यानादीगु मदु । थम्हं बियागु सन्देश थौंया सन्दर्भय् नं उलि हे पायुछि जुइक उलि हे शिक्षाप्रद जुइक बिइफुगु दु । थ्वयक:या नाटकय् निरंकुशताया विरोधय् विद्रोहया सः राष्ट्रिय भावना, सुधारवादी सन्देश, अतितया गौरब ब्वयेगु प्रवृत्ति मू थाय् कयाच्वंगु दु । नाटकया सुं नं पात्र लेखकया मुखपात्र थें मजुसे सशक्त व जीवन्त जूगु दु ।

सत्यमोहन जोशी (ने.सं. १०४०)

- **गौत्तम बुद्ध** (ने.सं. १०७०)
- **सिद्धिदास** (ने.सं. १०९१)
- **वैद्यबाः** (ने.सं. १०९१)
- **७ दँ लिपा** (ने.सं. १०९१)
- **म्हगसय् खनाम्ह** (ने.सं. ११११९)

महाकवि चित्तधर 'हृदय' जुं न्हापां **'शाक्यानी'** छधाः प्याखं पिकयाः आधुनिक छधाः प्याखंया लुखा चायेका दिल सा सत्यमोहन जोशीजुं **'गौत्तम बुद्ध'** छधाः प्याखं पिकयाः छधाःप्याखंया ख्यःयात झझः धायेका बिल । तर **'गौत्तम बुद्ध'** सफूयां लिपा जोशीजुं थःगु च्वसा पूधाः प्याखंया लेखन पाखे न्ह्याकादिल । नेपालभाषा साहित्य उत्थानया निंतिं थःत निरन्तर पयाना च्वनादीम्ह सत्यमोहन जोशीया नाटकया अप्वः विषय नं नेपालभाषाया निंतिं समर्पित ब्यक्तित्वतयुगु बारे हे जूगु दु । नाटक च्वयाः थःगु नाटककारया खुबि क्यनेगु **स्वयां** नं भाषिक महारथीपिनिगु जीवन ब्वयाः भाषिक चेतना ग्वाकेगु हे वयक:या नाटकया मू विशेषता जूगु दु । **'सिद्धिदास'** नाटक सिद्धिदासया परिवारिक जीवन व साहित्यिक योगदानयात प्रस्तुत यानातःगु दु सा **'७ दँ लिपा'** नाटकय् थेरवादी भिक्षुतयुसं वि.सं. २००७ साल न्ह्यः बुद्धधर्मया प्रचार प्रसार कथं नेपालभाषां धर्मदेशना याना जूगुलिं नेपालभाषा विरोधी राणा सरकारं भिक्षुपिंत नेपाः देशं पितिनाछ्वःगु तर देशं पिने च्वनाः नं भिक्षुपिसं नेपालभाषाया प्रचार प्रसारया ज्या न्ह्याकावःगु यथार्थ घटनायात कयाः च्वयादीगु दु । अथे हे **'बैद्यबाः'** नाटक नं नेपालभाषां न्हापां शब्दकोश दयेकादीम्ह **'पन्नाप्रसाद जोशी'**या भाषिक योगदानयात केन्द्रित यानाः च्वयादीगु खः । सत्यमोहन जोशीजुं मूलतः थःगु नाटकय् नेपालभाषा व थ्वया साहित्यया विकासय् वःगु जागरणया व अवरोधया दथुइ पिदंगु द्वन्दयात ब्वयाः शोषण व दमनं जक विकासया पलाःयात लिकुंके फइमखु धयागु सन्देश बियादीगु दु । उकिं थ्वयक:या फुक्क धया थें नाटकया पात्रत जाँगर व जोशं जाःपिं जूगु दु । तर नाटकया पात्र गुलि सजिव सशक्त जू उलि व ईयात म्वाकेगुलिइ च्वमि उलि सफल जूगु धाःसा खनेमदु ।

विजयबहादुर मल्ल (ने.सं. १०४५-१११९)

- **फुटकर**

वियजबहादुर मल्ल नेपाली भाषाय् **'कोही किन बर्बाद होस्'** थें ज्याःगु बाल मनोविज्ञानय् आधारित नाटक च्वयाः आपालं न्ह्यः हे नाटककारया रुपय् परिचित

जुइधुंकूम्ह च्वमि खयां नं नेपालभाषाया नाटक विधाय् थ्वयक: लिपा हे तिनि खनेदयेक: भ्वाल । थम्हं नाटक च्वये धका: स्वयां नं मेपिनिगु इनाप कथं हे अप्व: च्वयेगु यानादीम्ह बिजयबहादुर मल्लया थौं तक नं नाटकया सफू पिदंगु मदुनि, दबुलिइ मन्चन जक जूगु दु । नेपालभाषाया **'सहलह'**, **'सँञ्‍या: साहित्य पा:ला:'** आदि संघ संस्थाया ग्वसालय् दबुलिइ, मन्चन जूगु थीथी नाटक गथे - **'कुलां चकंती तिनि'**, **'किसि न्याइम्ह मदनमान'** **'किपालुं लिनाच्वंम्ह मनू'**, **'तिनात:गु लुखा'**, **'लँपंख्या:'**, **'ल्वहँया बाखं'**, **'क्वसा:गु नुग:'**, **'निम्ह तिपू'** आदि मल्लजुया नेपालभाषाया थीथी नाटक ख: । समसामयिक सामाजिक विषययात कया: च्वयात:गु मल्लजुया फुक्क धया थें नाटक समस्यामूलक जू । समस्याय् नं अप्व: थें मिसा समस्याय् केन्द्रित जूगु दु । नारी स्वतन्त्रता, नारी समानता, सामाजिक सुधार, आर्थिक समानता आदिया पक्षय् स: प्रतिध्वनित जुयाच्वंगु दु । थुगु दृष्टिं विजयबहादुर मल्लयात अत्याधुनिक प्रवाह नाप सतीम्ह इब्सनया प्रभाव ला:म्ह नाटककार कथं प्रतिष्ठापित यायेछिं । नाटकय् च्वमिं वैचारिक हिउपा: सुधारया सन्देश प्रतिध्वनित यानाच्वं सां, पात्रतय्‌गु मनोवैज्ञानिक प्रभाव, विचारधाराया द्वन्द आदियात नं बांलाक मनन याना: नाटकीय कलायात नं निर्वाह यानादीगुलिं प्रचारवाद, अस्वाभिकताया गन्ध थ्वयक:या नाटकय् खनेमदु । थुकथं वैचारिक रुपं शिल्पगत रुपं परिष्कृत जूगु थ्वयक:या नाटकं नेपालभाषाया नाटकया स्तरयात छतँ थकयाबिउगु दु, मेपिनिगु भाषाया त:जिगु नाटकया प्रतिस्पर्धाय् वनेफयेका बिउगु दु ।

ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य (ने.सं. १०४६)

- **पसूका** (छधा: प्याखं पुच:, प्र. ने.सं. १०७७)
- **थ:गु छेँ** (ने.सं. १०७८)
- **फिल्कुतिं** (ने.सं. १०७९)
- **फसंपू लप्ते** (ने.सं. १०८०)

नेपालभाषा साहित्ययात छुं न्हूगु बिइ धयागु भावनां अभिप्रेरित जुया: नाटक विधाय् ल्हा: न्ह्याकादीम्ह ईश्वरानन्दया प्रादुर्भावं नेपालभाषाया नाटकं सिइदयेक छगू न्हूगु मोड ज्वन । शेक्सपियरया नाटक परम्पराया प्रभाव लानाच्वंगु नेपालभाषाया नाटकयात इब्सनया नाटक परम्परा कथं न्ह्याकेगु ज्या दकले न्हापां ईश्वरानन्द पाखें जुल । थ्व परम्पराया नी जक यायेगु मजुसे नेपालभाषाय् छगू प्रवाह कथं न्ह्याकेगुलिइ ईश्वरानन्द सफल जुयादिल । थ्वयक:या प्रादुर्भावं घटना प्रधान नाटकया थासय् समस्या प्रधान नाटकया परम्परा न्ह्यात अले मानव समाजयात स्पर्श यानाच्वंगु समस्या मध्ये नं नारी समस्या व विद्रोहयात मू थाय् बिया: नाटक च्वयेगु प्रवृत्ति सीइदयेक ब्वलन । समस्या प्रधान नाटक च्वइम्ह ईश्वरानन्दया फुक्क नाटकया समस्या मिसा समस्या सम्बन्धी जूगुलिं थ्वयक:यात नेपालभाषाया छम्ह Feminist नाटककार नं धायेगु या: । थ्वयक: नाटकय् समस्या जक न्ह्यब्वया: सुम्क च्वनीम्ह नाटककार मखु, समस्याया

कारण नं कुत्तुकुला: ब्वया: क्यनिइम्ह च्वमि ख: । मिसा समस्याया मू कारण हे इमिगु आर्थिक पराधीनता ख: । थथे मिसातय्‌त आर्थिक पराधीन जुइके बिउगुया मूलभूत कारक तत्व थौंया सामाजिक व्यवस्था, कानुनी त्रुटी, धर्म, संस्कृति आदि ख: धका: थ्वयकलं क्यनादीगु दु । थुकथं सामाजिक समस्यायात नं ग्राहस्थ्य समस्या थें याना: क्यनात:गु ईश्वरानन्दया फुक्क धया थें नाटकय् नाटकया थीथी पात्रं छगू वर्ग वा छगू समाज विशेषया प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु दु, नापं थीथी पात्रया माध्यमं निगू बिचाधाराया संघर्ष क्यनेगु हे थ्वयक:या नाटकया मू स्वरुप जूगु दु । थथे निगू विचारधाराया संघर्ष ब्वइबलय् निगुलिं बिचा:या तर्क व आधार बांलाक न्ह्यब्वइगुलिं लेखक छखे पाखे लिना च्वंसां उलि प्रचारवादी खने मदु । थ:गु सन्देश न्ह्यब्वयेगुलिइ जक अग्रसर मजुसे नाटकीय कलाया नं बांलाक निर्वाह यानादीगुलिं नाटकय् कृत्रिमताया गन्ध मदु । थुकथं ईश्वरानन्दया प्रादुर्भावं नेपालभाषाया नाटकं छगू न्हूगु मोड ज्वंगु दु, नाटकया लागा तब्या जूगु दु । तर थ्वयकलं नाटक विधाय् ता:ई तक थ:गु च्वसा थातं तयामदी, गुगु नेपालभाषाया निंतिं छगू हन्ता: हे धायेमा: ।

पुण्यरत्न बज्राचार्य (ने.सं. १०४७-११०९)

- **विवाह समिति** (ने.सं. १०७८)

पुण्यरत्न नेपालभाषाया छम्ह नां दंम्ह हास्यव्यंगकार ख: । पायछिगु संबाद छ्यला: न्हिइका: मनोरञ्जन बीगुलिं थ्वयक:या नाटक गाकं सफल जू । थ्वयक:या नाटकय् हास्य, केवल हास्यया निंतिं हे जूसां सामाजिक विकृति, विडम्वना प्रति नं व्यंग्य मदु धका: धाये मछिं ।

धूस्वां सायमि (ने.सं. १०५०)

- **त्रिवेणी** (ने.सं. १०७२)
- **ह्याउँ निभाल** (ने.सं. १०७६)

धूस्वां सायमि थ:गु प्रारम्भिक साहित्यिक यात्राया इलय् छम्ह नाटककारया रुपय् पिदनादीगु ख: । थ्वयकलं समसामयिक विषयवस्तुयात कया: नाटक च्वयादीगु खयां नं उपन्यास क्षेत्रय् गुलि उत्कृष्टता प्राप्त यानादिल, उलि नाटक विधाय् याये फुगु मदु । भावुकताय् लुकुं बिया: प्रचारोन्मुखी जुइगु प्रवृत्तिं याना: थ्वयक:या नाटकय् चरित्र प्रतिपादन, सघर्ष, द्वन्द आदि उलि सन्तुलित रुपं न्ह्यानाच्वंगु मदु । नाटककारं नाटकीय कलाया निर्वाह यायेगु स्वया: नं थ:गु सन्देश बीगुलिइ हे अप्व: कुत: यानादीगु दु ।

भिक्षु सुदर्शन (ने.सं. १०५४)

- **अम्बपाली** (ने.सं. १०७५)
- **राष्ट्रपाल** (ने.सं. १०७८)
- **बिम्बिसार** (ने.सं. १०८२)

- **जयप्रकाश (ने.सं. १०८२)** ***श्रेष्ठ सिरपा: प्राप्त ने.सं. १०७८***
- **आशंका (ने.सं. १०९१)**
- **सुप्रिया (ने.सं. ११००)**
- **प्रतिशोध (ने.सं. ११०६)**
- **पटाचारा (ने.सं. १११७)**

'चित्तधर हृदय' जुं शुरु यानादीगु आधुनिक नाटक विधायात न्ह्याज्याकेगु महत्वपूर्ण ज्या भिक्षु शुदर्शनजुं यानादिल । भिक्षु सुदर्शन नेपालभाषाया दकले न्हापांम्ह पूधाः प्याखं च्वमि जक मखुसे नेपालभाषाय् दकले अप्वः नाटक च्वयाः, नाटक च्वज्याय् निरन्तरता प्रतिवद्धता क्यनादीम्ह नाटककार नं खः । थ्वयकलं शेक्सपियर पहयागु पाश्चात्य शैलीया नाटकयात नेपालभाषाय् छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्याकादिल । थ्वयक:या **'अम्बपाली'** (ने.सं. १०७५) नेपालभाषाया न्हापांगु पूधाः प्याखं सफू खः । भिक्षु सुदर्शन मूलतया शेक्सपियरया नाटकं प्रभावितम्ह नाटककार खः ।. थ्व हे कथं थ्वयकलं नाटकय् थम्हं हे कथानक ज्यानाः नाटक सृजना यायेगु स्वयाः शेक्सपियरं थें न्हापा दये धुंकूगु कथानकयात थःगु नं कल्पना तनाः नाटक च्वयेगु यानादीगु दु । पालिभाषा, बौद्ध साहित्यया छम्ह विद्वान जुयादीगुलिं थ्वयकलं अप्वः थें थःगु नाटकया कथावस्तु बौद्ध बाखं पाखें हे कयादीगु दु । बौद्ध बाखं बाहेक ऐतिहासिक घटनाय् आधिारित नाटकत नं यक्व च्वयादीगु दु । थ्वयक:या फुक्क धयाथें नाटक चरित्र प्रधान जूगु दु सा नाटकया पात्रत व्यक्ति प्रधान जूगु दु । अले नाटकया पात्र दक्व बौद्धकालीन व्यक्ति जुयाः नं इपिं थौंया ईया आचार विचारया प्रतिनितित्व याइपिं जूगु दु । थीथी पात्र पाखें च्वमिया थःगु बिचाः प्वंकेगु अप्वः कुतः जूगुलिं गुलिं नाटकय् पात्रत, ला-हिया स्वाभाविक पात्र मजुसे च्वमिया मुखपात्र थें हे नं जूगु दु । प्राचीन नाटकय् अभाव खनेदुगु 'संघर्ष' 'द्वन्द' थ्वयक:या नाटकय् गाकं दु । मूलतः थ्वयक:याके शेक्सपियरया नाटकया प्रभाव लानाः नं इब्सनया नाटकय् थें निगू बिचारधाराया संघर्ष न्ह्यब्वयेगु प्रवृत्ति नं दु । भावनात्मक संघर्ष नापं बौद्धिक संघर्ष नितांयात थ्वयक:या नाटकय् उलि हे थाय् बियातःगु दु । बरु नाटकय् पात्रतयगु संबाद तसकं हे तातःहाकः जू । थुकिं थ्वयक:या नाटक दबुलिइ क्यनेत मखु, ब्वनेत खः धया थें अनुभव जुइका बिउ । नाटकय् कलात्मक पक्षं स्वयाः नं सैद्धान्तिक पक्षं थाय् कयाच्वंगु खनेदु । थ्व हे कथं सुदर्शनजुया नाटकय् धार्मिक पक्षय् बुद्ध धर्मया प्रचार दु सा, राजनैतिक पक्षय् राजतन्त्रया विरोध, साम्राज्यवादया विरोध व गणतन्त्र व स्वतन्त्र राज्य स्थापना प्रति आशक्ति दु । नापं राष्ट्रिय स्वाधिनता व राष्ट्राभिमानया भावना थ्वयक:या प्रत्येक नाटकय् दुथ्याःगु दु । थःगु सिद्धान्त दृष्टिकोण न्ह्यब्वयेगु निंतिं पात्रतय् स्तरयात मल्वयेक नं नवाकेगु प्रवृत्तिं यानाः प्रचारवादया गन्ध, अले अस्वभाविकता नं थ्वयक:या नाटकय् गनं गनं खनेदु ।

डा. जनकलाल वैद्य (ने.सं. १०५४)

- **कल्याणी** (ने.सं. १०८७)
- **कृतिलक्ष्मीया पला:** (ने.सं. १११९)

नेपालभाषाया ख्यलय् छम्ह, समालोचक, अन्वेषकया रुपय् प्रतिष्ठितम्ह **डा. जनकलाल वैद्यजु 'कल्याणी'** नाटक च्वयाः नाटककारया रुपय् नं परिचीत जुयादीगु दु । धार्मिक बाखनं प्रभावित जुयादीम्ह वैद्यजुं थःगु बाखंया कथावस्तु, पात्रत पौराणिक बाखनं कयादीगु खःसां नाटकय् पात्रतयगु मानसिकता आचार-विचार द्वन्द, थौंया परिवेश कथं न्ह्यथनेगु, सन्देश बीगु यानादीगु दु । थ्वयक:या **कल्याणी** नाटकय् स्वदेश, स्वधर्म प्रति ममता ब्वयेगु जक मखु, छम्ह मिसाया इहिपा वं मनंतुनाम्ह मिजं नाप हे जुइमाः धैगु सामाजिक सुधारया सः ह्वलेगुलिइ नं लेखक सफल जूगु दु । नापं स्वस्थानी बाखनय् आधारित घटना पाखें थौंया विश्वय् विद्यमान आन्तरिक हस्तक्षेप, विस्तारवादी, साम्राज्यवादी नीति प्रति नं ब्यंग प्रहार यायेगुली नाटककार लिपा लाःगु मदु । अथे हे **कृतिलक्ष्मीया पला: छधाः प्याखँ पुचलय्** नं थज्यागु हे प्रवृति दु । थुकथं पौराणिक, ऐतिहासिक बाखंया लिधंसाय् नाटक सृजना यानाः नं थौंया ईयात ल्वयेक सन्देश बीगुलिइ वैद्यजु, नेपालभाषाया मेम्ह नाटककार हेमलाल जोशीनाप ज्वःलाःगु दु ।

रामशेखर नक:मि (ने.सं. १०५५)

- **धिंताल्ल** (ने.सं. १०९६)

रामशेखर नेपालभाषाया बाखं, उपन्यास विधाय् जक मखु नाटक साहित्यया विकासय् नं महत्वपूर्ण योगदान बियादीम्ह च्वमि खः । थ्वयकलं ख्यालः, छधाः प्याखं च्वयाः नाटक ख्यःयात व्यापक व विस्तृत यायेगुलिइ जक मखु, थम्हं हे निर्देशन बीगु, अभिनय तकं यानाः थ्व ख्यःयात अफ जन ग्राह्य जनप्रिय यायेगुलिइ तकं तिबः बियादीगु दु । थ्वयक:या छधाः प्याखं व ख्यालः उतिकं च्वन्ह्याः । समसामयिक विकृति विसंगतियात ब्वयातःगु थ्वयक:या ख्यालः व छधाः प्याखनं, जनतायात थौंया स्थिति प्रति सजग सचेत यायेत गाक्कं तिबः ब्यूगु दु । बाखं, उपन्यासया क्षेत्रय् छम्ह प्रगतिशील च्वमिया रुपय् प्रतिस्थापितम्ह भाजु रामशेखर नाटक साहित्यय् नं प्रगतिवादया पलाःचिं क्यनेगुलिइ लिपा लाःगु मदु ।

दुर्गालाल श्रेष्ठ (ने.सं. १०५७)

- **निमन्त्रणा (गीती नाटक, ने.सं. १०८८)**
- **बिहांचुली (गीती नाटक, ने.सं. १०९०)**
- **प्याखं पिचा (छधाः प्याखं पुचः, ने.सं. ११०६)**

नेपालभाषाया छम्ह तसकं हे लोकं ह्वाःम्ह कवि दुर्गालाल श्रेष्ठ, नाटक विधाय् नं उलि हे थःगु मूल्य व मान्यता स्थापित यायेफुम्ह नाटककार जूगु दु । श्रेष्ठजु नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् नव- स्वच्छन्दतावादी प्रवृतिं पलाः छिनाः प्रगतिवादयात नालाः न्ह्यज्याःम्ह, कवि खः । थथे हे नाटक क्षेत्रय् नं न्हापां **'निमन्त्रणा' 'श्रीमती'** थेंज्याःगु गीति नाटक च्वयाः थ्व ख्यलय् प्रवेश यानादीम्ह

श्रेष्ठजुं लिपा नेपाली जनजीवनया दुःख, बेदनाया सःयात नाटकया माध्यमं थ्वयेकेगु जक मखु शोषण दमनया समाधानया मू लँपु '**संघर्ष**' खः धकाः क्यनाः संघर्ष, विद्रोहया आह्वान यायेगु ज्या नं थ्वय्कलं नाटकय् यानादिल । थुकथं दुर्गालालया आगमनं नेपालभाषाया नाटकय् प्रगतिशील नाटकया प्रारम्भ जुल, नेपालभाषाया नाटकय् छगू न्हूगु आयाम तनाबिल । थौंया सामाजिक, राजनैतिक, भाषिक सांस्कृतिक विसंगति प्रति थःगु जक विद्रोह प्वंकेगु मखु, ब्वँमिपिंत नं अज्याःगु हे भाव सम्प्रेषण यायेगु क्षमता थ्वय्कःयाके दु । खयेत ला सफूया रुपय् थज्याःगु प्रगतिशील भावनां जाःगु थ्वय्कःया छधाः प्याखं पुचः '**प्याखं पिचाः**' ने.सं. ११०६ स जक पिदंगु खःसां छम्ह प्रगतिशील नाटककारया रुपय् थ्व स्वयाः आपालं न्ह्यः हे थ्वय्कः परिचित जुइधुंकूगु दु । अथे हे थ्वय्कःया कविवर सिद्धिचरण नाप जानाः च्वयादीगु '**जि सिद्धिदास**' प्याखनं सिद्धिदासया मातृभाषानुराग जक ब्वयेगु याःगु मखुसे थज्याःगु हे भाषिक ममता थौंया समाजय् देजायेकेगु चेष्ठा नं याःगु दु । नाटकया माध्यमं थौंया विकृति विसंगति प्रति असन्तोष विद्रोह प्वंकेगुलिइ थ्वय्कः गुलि सक्षम जुयादीगु खः, अथे हे भावुकता व आक्रोसयात भचा नियन्त्रण यायेफुगु जूसा थ्वय्कःया नाटक अझ वास्तविक व स्वाभाविक जुयाः च्वन्ह्याइगु जुइ ।

बासु शशी (ने.सं. १०५८-१११३)

- **ताःचाप्वाँय्** (ने.सं. १०८६)
- **भ्कुमिं यंम्ह मनू** (ने.सं. ११०७)

ईश्वरानन्दयां लिउ नेपालभाषाया नाटकय् छगू न्हूगु अनुभूतिया आभास याकादीम्ह मेम्ह नाटककार बासु शशी खः । सामाजिक समस्यायात नं ग्राहस्थ समस्या पाखें ब्वयेगु जक मखु, ईश्वरानन्दं स्वयां नं ग्राहस्थ समस्यायात अझ क्वथीक क्वःजिक ब्वयेगु तथा मनोवैज्ञानिकता दुथ्याकेगुलिइ बासु शशी सक्षम जूगु दु । '**ताःचाप्वाँय्**' थ्वय्कःया नेपालभाषाय् चर्चित नाटक खः । '**ताःचा प्वाँय्**' नाटकया मू विषयवस्तु भीगु समाजय् युगं युगनिसें न्ह्यानावयाच्वंगु माजु व भौया ल्वापु खःसां छपु हे नाटकय् तःम्हेसिगु समस्या ब्वयेगुया नापं माजु व भौया ल्वापुया मू कारण आर्थिक जक मखु मनोवैज्ञानिक नं खः धकाः कारक तत्व तकं क्यनादीगु दु । थुकथं न्हापा ईश्वरानन्दया नाटकय् समस्यायात आर्थिक दृष्टिं जक वालेंगु जूगुलिइ बासु शशीं मनोविज्ञानयात नं थाय् बियादिल । फलतः नेपालभाषाय् समस्यामूलक नाटकयात अझ रोचक अझ व्यापक यायेगु ज्या वासु शशी पाखें जुल । तर शशीया नाटक मूलतः समस्यामूलक खयाः नं दर्शकतय्त अप्वः प्रभावित यायेगु प्रलोभनं नाटकया प्रस्तुतिकरणय् शशीं दबुलिइ समस्याया छलफल स्वयाः नं घटना हे क्यनाबिइगु, निगू बिचारधाराया संघर्ष स्वयां नं वाह्य संघर्ष हे क्यनाबिइगु यानादीगुलिं, थ्वय्कःयात मुक्कं आधुनिक नाटककार धायेगु स्वयां नं संक्रमणकालया नाटककार कथं प्रतिष्ठापित याये छिं । ताःचाप्वाँय् नाटकं नेपालभाषाया नाटक ख्यलय् गुगु प्रभाव बिइफुगु खः, लिपा पिदंगु

थ्वय्कःया '**भ्कुमिं यंम्ह मनू**' नांगु मेगु नाटकं बिइफुगु मदु । वय्कःया नेपाली भाषां पिदंगु '**बाँसुरीमा नअटाएका धुनहरु**' नांगु नाटकया अनुवाद थें जूगु थ्व नाटकं प्रगतिबादी लँपु ज्वंगु दु ।

गिरिजाप्रसाद जोशी (ने.सं. १०५९-११०७)

- **बाखाछेँ** (ने.सं. ११०२)
- **हाकु स्वाहाने** (ने.सं. ११०७)

नेपालभाषाया छम्ह बहुप्रतिभाशाली च्वमि गिरिजाप्रसाद जोशी नेपालभाषाया नाटक ख्यलय् नं छम्ह प्रगतिशील नाटककारया रुपय् पिदनादीगु दु । तर थ्वय्कलं काव्य ख्यलय् उपन्यास ख्यलय्, गुगु थःगु पलाःचिं त्वःते फुगु खः, नाटक क्षेत्रय् अज्याःगु पलाःचिं त्वःतादीगु खनेमदु । थ्वय्कलं थःगु नाटकय् आर्थिक समस्यां पिदंगु विविध समस्या न्ह्यब्वयाः, थौंया समस्याया मू हा हे आर्थिक खः धकाः क्यनेगु यानादीगु दु । नाटकया माध्यमं थःगु बिचाः प्वंकेगु, सामाजिक चेतना थनेगु अले विद्यमान विकृति विसंगतियात ब्वयेगु थ्वय्कःया कुतः च्वछाये बह जूसां, थःगु बिचाः प्वंकेगु भ्वलय् नाटकय् स्वाभाविकता, यथार्थतायात चिउताः तयेमफुगु कारणं थ्वय्कःया नाटक गुलि प्रभावशाली जुइमाःगु खः, उलि जुइफुगु खनेमदु । अथे खयाः नं नेपालभाषाया प्रगतिवादी नाटकया विकासय् थ्वय्कःया योगदान लुमंकेबह जू ।

श्रीमती प्रकाश प्रधानाङ्ग (ने.सं. १०६१)

- **कलाकार** (ने.सं. १११७)

श्रीमती प्रकाश प्रधानाङ्ग नेपालभाषाया न्हापां न्हापांयापिं नाटककारत मध्ये छम्ह जुयाः नं थ्वय्कःया नाटकया सफू आपालं हे लिपा तिनि पिदन । थ्वय्कलं थःगु बाखंया लिधंसाय् नाटक च्वयाः बिभिन्न कार्यक्रमय् मञ्चन यानादी धुंकूगु दु । तर सफूया रुपय् हे धाःसा '**कलाकार**' हे थ्वय्कःया न्हापांगु सफू जूगु दु । '**कलाकार**' छधाःप्याखं नाककारया दकले न्हापांया मुना जक मखु नेपालभाषाया मिसा च्वमितय्गु नं न्हापांगु नाटक सफू खः । कलाकारया समस्या ज्वनाः नेपालभाषाया नाटक ख्यलय् प्रवेश यानादीम्ह प्रकाश प्रधानांगं मेमेगु सामाजिक समस्या, ऐतिहासिक विषययात नं थःगु नाटकया विषय कथं प्रस्तुत यानादीगु दु । तर नाटकय् समस्या न्ह्यब्वयेगु भ्वलय् स्वाभाविकता, नाटकीय कलाया निर्वाह यायेगु स्वयां नं अप्वः भावुकता, सम्वेदनशीलताय् लुकुंबिइगु प्रवृत्तिं यानाः थ्वय्कःया नाटक गुलि च्वन्ह्याये माःगु खः, उलि च्वन्ह्याके फुगु मदुनि ।

पद्मरत्न तुलाधर (ने.सं. १०६२)

- **आः जितः नं तन तन दइवल** (ने.सं. १०९७)
- **ख्याः बछि नी बछि** (ने.सं. ११०४)

निबन्धया लिसेलिसें नाटक विधाय् ल्हा: न्ह्याकादीम्ह पद्मरत्नया प्रवेश, नेपालभाषाया नाटकया ख्यलय् छगू न्हूगु आयामया शुरुवात जूगु दु । देय्या विविध ख्यलय् खने दयाच्वंगु विकृति, विसंगतियात तप्यंक ब्वयेगु मयासे हास्यव्यंगया माध्यमं ब्वयेगु प्रवृत्ति नेपालभाषाया प्याखनय् ब्यापक जुइके बिल । तुलाधरजुया न्हापां पिदंगु 'आ:जित: नं तनतन दइवल' (ने.सं. १०९७) ख्याल: पुच: समसामयिक जीवनया विसंगति प्रति व्यंग्य ख:सा लिपा पिदंगु 'ख्या: बछि नी बछि' नं थौंया समाजयात ख्या: बछि नी बछि याना: कयेकात:गु रचना ख: । थ्वयकलं ख्याल: बाहेक छधा: प्याखं नं च्वयादीगु दु । थ्वयक:या प्याखं न्हिइका: गिजय् याना: पाठकतय्त मनोरन्जन बिइत जक मखु, समाजय् मजिउगु, मनीगुयात न्हंकेत ख:, जनतायात सजग व सचेत यायेत ख: । मेमेपिं हास्यव्यंग च्वमितय्गु प्याखनय् स्वया: तुलाधरजुया प्याखनय् गाक बौद्धिकता दु, घ्याच्वं साप हे क्वातु, भाव नं तसकं हे सशक्त जू । उछृंखलता, अस्वाभाविकता, अस्त:पह: थ्वयक:या प्याखनय् खनेमदु । पात्र चित्रणय् मनोवैज्ञानिकता, वैचारिक संघर्ष क्यनेगुलिइ नं पद्मरत्न गाक सजग जूगु दु । थुकथं नुग: व न्ह्यपु नितांयात थिइफुगु दक्षता थ्वयक:याके दु ।

श्री कृष्ण 'अणु' (ने.सं. १०६४)

– ख:ला मखुला (ने.सं. १०९७)

नेपालभाषाया ख्याल: च्वज्याय् नांजा:म्ह छम्ह च्वमि श्री कृष्ण 'अणु' नं ख: । थ्वयक:या ख्याल: केवल ख्या: जक मजुसे नी नं ख: । थौंया समाजय् न्यनाच्वंगु मजिउगु मनीगु ज्याखँयात मर्मय् दिक्क, नुगलय् थिइक ब्वयेगु क्षमता थ्वयक:याके दु । छुं नं खँ तप्यंक कनेगु धायेगु स्वया: नं गिजय् याना:, कयेका: धायेबलय् अप्व: थासय् लाइ धैगु खँ थ्वयक:या ख्यालकं क्यनाबिउगु दु । बौद्धिक सजगतां भयूबिउगु थ्वयक:या ख्यालकं नेपालभाषाया नाटकया लागा तब्या तच्चा: यायेगुलिइ गाक्कं तिब: बिउगु दु ।

राजभाइ जक:मि (ने.सं. १०७८)

– ल्हाबसा (ने.सं. ११०५)

नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् छम्ह आधुनिक प्रगतिशील युवा कवि कथं परिचितम्ह राजभाइ जक:मि, **'ल्हाबसा'** नाटक च्वया: नेपालभाषाया नाटक ख्यलय् नं खनेदयेक: भ्काःगु दु । थ्व क्षेत्रय् नं जक:मिजुं शोषित पीडित जनताया पं लिना: अमित जुयाच्वंगु अन्या: अत्या:या विरोधय् स: थ्वयेकीम्ह, अले इमिगु बिजय प्रति आशावादी जुयादीम्ह छम्ह प्रगतिशील नाटककारया रुपय् थ:त परिचित याकादीगु दु । थ्वयकलं नाटकया माध्यमं शोषण दमन प्रति थ:गु जक विद्रोह आक्रोस न्हकेगु मखु, पाठकतय्त नं थज्या:गु हे भाव संचार यायेगु क्षमता थ्वयक:या नाटकय् दु । थुकथं जक:मिया आगमनं नेपालभाषाया नाटकय् प्रगतिवादी स:यात अझ तिखर यानाब्यूगु दु । थ्वयकलं सान्दर्भिक विषययात ज्वना: पाठकतय्त

आकर्षण यानादी थें प्रचारोन्मुखी प्रवृत्तियात भचा नियन्त्रण याना: कलापक्षयात नं भचा चिउता: तयादिल धा:सा थ्वयक:या नाटक अज्ज च्वन्ह्याइगु खनेदु ।

दिनेश भुजु (ने.सं. १०७८)

– बायावंगु लँपु *(प्र. ने.स. ११०३) श्रेष्ठ सिरपा: प्राप्त, ने.सं. ११०४*

बायावंगु लँपु छधा: प्याखं च्वया: श्रेष्ठ सिरपा: त्याकादीम्ह **दिनेश भुजु** नेपालभाषाया छम्ह चर्चित युवा नाटककार ख: । थौंया राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक, भाषिक क्षेत्रय् विद्यमान विसंगति, विकृति, विडम्बनायात नाटकया माध्यमं ब्वयादीम्ह, हि क्वा:पिं हि जा:पिं पात्र सृजना याना: शोषण दमनया विरुद्धय् प्रतिकार यायेगु प्रेरणा बियादीम्ह, अन्या: अत्या:या प्रतिकार यायेत कानूनी लँपु मन्तं धायेवं उकिया परिणाम विद्रोह संघर्ष ख: धका: सन्देश बियादीम्ह नाटककार दिनेश भुजु ख: । थ्वयकलं थौंया युवा पिढियाके खनेदुगु वैचारिक हिउपा:, परिवर्तनया चाहना, जाँगर व जोश:यात नं उलि हे सशक्त रुपं पिब्वयेफुगु दु । भुजुं थ:गु नाटकय् वर्गीय चेतना वैचारिक आन्दोलनया जक प्रतिविम्बित यायेफुगु मखु, आधुनिक नाटकया रुप, विधान, प्रवाह कथं नं थ:गु नाटकयात न्ह्याकेफुगु दु । उकिं भुजुयात समालोचकतय्सं नेपालभाषाया छधा: प्याखं ख्यलय् प्रगतिवादी स: व आधुनिक बिचा:या समन्वय याना: नाटक च्वइम्ह आधुनिक नाटककारया रुपय् प्रतिष्ठापित या:गु दु (माली, वर्ष ३ अंक ३ पृ. ६६) मेपिं प्रगतिशील लेखकत थें थ्वयकलं नं प्रचारोन्मुख व उदेश्यपरक प्रवृत्तियात धा:सा नियन्त्रण यायेमा:गु दु । थथे कलापक्ष प्रति नं संयमित जुया: पला: छिनादिल धा:सा भुजुया नाटक नेपालभाषा साहित्यया निंतिं छगू त:धंगु उपलब्धि जूवनी ।

थ्वयक:पिं बाहेक नेपालभाषाया नाटक [illegible] तिब: बियादीपिं मेपिं नं आपालं उल्लेख यायेवहपिं नाटककारत दनि । थ्वयक:पिं मध्ये गुलिं पूवा: प्याखं च्वमि ख:सा गुलिं छधा:प्याखं च्वमि, गुलिं हास्यव्यंग च्वमित ख: । थ्वयक:पिं ख: -चन्द्रबहादुर उलक – **भाग्य व साहित्य (ने.सं. ११०१)**, कृष्णगोपाल कुसि – **श्रद्धाञ्जली** (**ने.सं.** ११११२) शेषराज दली – **भक्तिलता (ने.सं. १०९६)**, गोविन्दहरि नेकू व हरि श्रेष्ठ – **निपु रुपक (ने.सं. १०७७)**, बासुपासा – **श्रद्धा** (**ने.सं. ११०४)**, भैरवगोपाल वैद्य – **'जिं छन्त याकंन कायेके हये'** , **(ने.सं. ११०८)**, धर्मरत्न शाक्य – **विश्वन्तर (ने.सं ११११)**, सुरेन्द्र शाक्य – **समाजया सेवा (ने.सं. १०९४)** जीवन श्रेष्ठ – ..... **या अर्ध पागल (ने.सं. ११०८)**, गणेशराम लाछि – ह्वांखि (ने.सं. ११०७), राममान प्रधान – **यशोधरा (ने.सं. १११६)**, शुकराम महर्जन – **सर्वार्थसिद्ध (म्ये प्याखं) (ने.सं. ११०७)**, मनरत्न शाक्य – **विश्वन्तर (ने.सं. ११११)**, पुष्पराज शाक्य – **अजात शत्रु (ने.सं. १११९)** आदि ।

थ्वयक:पिं बाहेक सफूया रुपय् प्याखं पिकयामदीसां विभिन्न पत्रपत्रिकाय् वा कार्यक्रमया निंतिं प्याखं च्वयादीपिं मेपिं नं प्याखं च्वमित दनि गथे **परमानन्द वज्राचार्य, मथुराकृष्ण सायमि, पुष्परत्न तुलाधर, स्वयम्भुलाल श्रेष्ठ, पुष्प चित्रकार,**

सुवर्ण शाक्य, प्रकाश बज्राचार्य, भूषणप्रसाद श्रेष्ठ, राजा शाक्य, शाक्य सुरेन, त्रिरत्न शाक्य, महेशमान लँजुवाः, शशिकला मानन्धर, पुष्कर माथेमा, रोजीमैंया श्रेष्ठ, ध्रुव मधिकर्मि, सुशील जोशी, श्यामदास कुमाः, निर्मल बज्राचार्य, सुभाषवीरसिंह कंसाकार, अमीररत्न ताम्राकार, शुभ शान्ति बज्राचार्य, श्यामलाल दिवाकर, रविन्द्रसिद्धि महर्जन, माणिकरत्न शाक्य, राजु स्यस्यः, सुरेशकिरण, शरद कसाः, मोहनलाल पांसु, सुरेन्द्र तुलाधर, रवि डंगोल, राम सिंह आदि।

लिखँ : थौं नेपालभाषाय् न्हूगु परम्पराया नाटक शुरु जूगु बागू शदी दयेक धुंकल। थुलि समयावधिया दुने पूधाः प्याखं व छधाः प्याखं यानाः ५५ गू ति प्याखंया सफू पिदंगु दु। थुपिं मध्ये सामूहिक संकलनया रुपय् निगू स्वंगू हे जक प्याखं सफू पिदंगु दु सा मेगु फुक्क व्यक्तिगत लेखन वा संकलन या रुपय् खः। सफूया रुपय् बाहेक आपालं छधाः प्याखं, विभिन्न प्याखं धेंधेंबल्ला कासा, नाटक महोत्सव आदिया निंतिं नं च्वयेगु जूगु दुसा विभिन्न पत्र पत्रिकां नं छधाः प्याखं पिकायेगु याःगु दु। अथे हे साहित्य गुथि पाखें नं जापानया छगू नाटक **कथिजूम्ह मनू** (ने.सं.११०९) नेपालभासं अनुवाद जुया पिदंगु दु। तर बाखं, चिनाखँ आदिया तुलनाय् नेपालभाषाय् नाटक आपालं म्हो हे जक पिदंगु दु। थ्व विधाय् गुलि नं च्वमि पिदंगु दु प्यम्ह खुम्ह त्वःताः मेपिं फुक्क धै थें नाटक च्वयेगु रहरं वा छुं कार्यक्रमया निंतिं नाटक मालाः च्वइपिं जक जूगु दु। थ्व क्षेत्रय् प्रतिवद्ध जुयाः निरन्तरता बिउपिं नाटककारत तसकं हे म्हो जक दु।

थौं नेपालभाषाय् पिदंगु नाटकयात अनुशीलन यायेबलय् मूलतः **ऐतिहासिक, पौराणिक तथा जातक, समस्यामूलक, हास्यव्यंग्य** कथंया नाटक खनेदु। ऐतिहासिक नाटकया क्रमय् नं छगू राजनैतिक इतिहासय् दुपिं पात्रतय्गु जीवन सम्बन्धी सा मेगु नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् नांजाःपिं व्यक्तित्वतय्गु जूगु दु। थुमिगु चारित्रिक विशेषता क्यनेगु हे थज्याःगु नाटकया मू उद्देश्य जूगु दु। पौराणिक तथा जातक सम्बन्धी नाटकय्, गुलिं पौराणिक बाखं **स्वस्थानी** आदि सम्बन्धी जूगु दुसा अप्वः थें **बौद्ध बाखं** सम्बन्धी जूगु दु। थज्याःगु नाटकया कथानक, पात्रतय्गु नां सम्बन्धित पुराण वा जातकयागु जूसां उकी न्ह्यब्वयातइगु परिवेश, आचार विचार थौंयागु मूल्य व मान्तया कथं हे जूगु दु। अथे हे थौं दकले अप्वः पिदंगु नाटक समस्यामूलक नाटक खः। थौंया भीगु समाजय् विद्यमान - मिसा समस्या, शैक्षिक समस्या, भाषा समस्या, सामाजिक कुरिति, आर्थिक विसंगति, राजनैतिक विकृतिं आदि हे समस्यामूलक नाटकया मू विषय जूगु दु। समाजय् विद्यमान थज्याःगु विकृति विसंगतियात न्हंकेगु, न्हूगु परिवर्तन न्हूगु मूल्य व मान्यता स्थापना यायेगु थ्व प्रवृतिया लेखकतय्गु मू कुतः जूगु दु। अथे हे हास्यव्यंग्य कथंया नाटकय् नं समसामयिक विडम्बना, विरोधाभास, कमजोरी आदियात तप्यंक कुंखिनेगु पलेसा हास्यव्यंगया माध्यमं स्याच्चुक थासय् लाक्क कयेकेगु जूगु दु। थुकथं थौंया नाटककारतय्सं चाहे ऐतिहासिक विषययात ज्वनेगु जुइमा चाहे पौराणिकयात हे ज्वनेगु जुइमा, थौंया

ई, थौंया इच्छा आकांक्षायात नं प्रतिविम्बित यायेगु कुतः याःगु दु। समस्यामूलक, हास्यव्यंग नाटककारतय्गु ला खँ हे मन्त। तर थथे खयां नं थौं यातायात, आधुनिक संचार माध्यम आदिया विकासं विश्व गुलि चकने धुंकूगु दु, उलि नेपालभाषाया नाटक विधां व्यापक विषयवस्तुयात कःघायेफुगु मदु नि। थौंतक नेपालभाषाय् गुलि नं नाटक पिदन, नेपाः देय्या परिवेशं पिहां वनेफुगु मदुनि। अभ्र धायेगु खःसा नेवाः समाजया परिवेशय् हे अप्वः नाटक लिकुना च्वंगु दु सा सामाजिक कुरिति, मिसा समस्या, भाषिक असमानता, आर्थिक विषमता, शोषण आदि थें ज्याःगु सीमित विषयस केन्द्रित जुयाच्वंगु दु। अन्तर्राष्ट्रिय स्थिति वा सम्पूर्ण मानव समाजं भोगय् यानाच्वंगु विश्वव्यापी समस्या - युद्ध, न्हासोन्मुख जुयाच्वंगु नैतिक मान्यता, यान्त्रिक सभ्यतां ब्वलंकूगु जीवनया जटिलता, न्हूगु आर्थिक परिस्थिति ब्वलंकूगु न्हूगु मानव मूल्य आदि थें ज्याःगु विषययात नेपालभाषाया नाटकं ज्वने हे मानिगु दनि। खयेत ला प्रवाह प्रवृत्तिया दृष्टिकोणं नेपालभाषाय् नं इब्सनवादी नाटकया प्रवाह नं न्ह्याये धुंकूगु दु सा, समस्यामूलक नाटकय् नं प्रगतिशील प्रवाह पिदने धुंकूगु दु। शिल्पगत रुपं नं हास्यब्यंग, प्रतिकात्मक आदि नाटक नेपालभाषाय् प्रचलनय् वयेधुंकूगु दु। अथे खया नं थौं विश्वया नाटक साहित्यय् खनेदुगु विविध अत्याधुनिक प्रयोग प्रविधि नेपालभाषाया नाटकय् अभ्र दुतहये मानिगु हे दनि।

नेपालभाषा नाटकया ख्यलय् छधाः प्याखं, पूधाः प्याखंया प्रचलन थौं जक मखु प्राचीनकालं निसें हे दु। तर थौं नेपालभाषाय् छधाः प्याखंया तुलनाय् पूधाः प्याखंया च्वमित तसकं हे म्हो जक खनेदु। अभ्र नाटककारया रुपय् प्रतिष्ठित जुयाः थःगु मूल्य व मान्यता स्थापना याये धुंकूपिं पूधाः प्याखं च्वमित तकं थ्व क्षेत्रं पलायन जूगु दु सा गुलिस्यां मेमेगु विधायात ज्वनेगु याःगु दु। अथे हे पूधाः प्याखंया तुलनाय् छधाः प्याखंया च्वज्याय् अप्वः च्वमित खनेदु सां इमिके नं प्रतिवद्धता मदु, निरन्तरता मदु। थौं नेपालभाषा साहित्य ख्यलय् पत्र-पत्रिकाया प्रकाशनं गुलि न्हू च्वमित पिकायेफुगु खः उकि नाटककारत तसकं म्हो हे जक पिकायेफुगु दु। अभ्र विद्यार्थी च्वमितय्गु सहभागिता ला थ्व क्षेत्रय् नगण्य हे धाःसां जिउ। अथे हे नेपालभाषाया चिनाखँ, बाखं च्वज्याय् मिसा च्वमितय्सं गुगु सक्रियता क्यंगु खः उगु नाटक विधाय् मदु। **प्रकाशकुमारी, शशीकला** थें ज्याःपिं छम्ह निम्ह मिसा च्वमिपिं बाहेक मेपिं च्वमिपिं खने हे मदु धाःसां ज्यू। थथे नाटक विधाय् च्वमितय् सहभागिता म्हो जूगु छगू कारण खः - भाव, बिचाःया नापं नाटकीय कलाया ज्ञान नं छम्ह नाटककारयात अति आवश्यक जू। मेगु कारण - थौं दबू प्याखंप्रति मनूतय् अभिरुचि म्हो जुयावंगु, थुकिया थाय् टेलिफिल्म, फिल्म आदिं कयाहःगु तथा नेपालभाषाया फिल्म, टेलिफिल्मया विकासया सम्भावना तसकं म्हो हे तिनिगु कारण नं खः। थथे थौं नेपालभाषाया नाटकया रचना दबुलिइ क्यनेत मखु, पाठकतय्त कनेत जूगु दु। थौं नाटकया च्वज्या क्यनेत मखु, थःगु खँ पाठकतय्त न्यंकेगु निंतिं थें जूबलय्, नाटक स्वयाः अःपुक ध्वाथुइक थःगु खँ कनेछिंगु मेगु विधा बाखं, उपन्यासयात हे थौंया

च्वमितय्‌सं अप्वः ज्वंगु दु । नाटककार ईश्वरानन्दं उपन्यास क्षेत्रय् ल्हाः न्ह्याकूगु, रामशेखर थें ज्याःम्ह हास्यव्यंग्यकारं उपन्यास च्वःगु, धूस्वां सायमिं उपन्यास विधाय् थातं च्वनाछ्वःगु थुकिया दसु खः । थुकथं संख्याया दृष्टिं, स्तरया दृष्टिं नेपालभाषाया मेमेगु साहित्यिक विधाया तुलनाय् नाटक विधा क्वय् हे लानाच्वंगु दु । निम्ह प्यम्ह दुपिं स्तरीय नाटककारतय्‌सं नं उलि निरन्तरता सक्रियता मक्यंगुलिं थ्व नाटक विधा गुलि थौं न्ह्यज्याये फुगु खः, न्ह्यज्यायेमाःगु खः उलि न्ह्यज्याये फुगु मदुनि ।

समालोचना

पृष्ठभूमि :- समालोचनायात पाश्चात्य साहित्यय् प्रचलित **'क्रिटिसिज्म'** (Criticism) या पर्यायया रुपय् थौं भ्रीसं छ्यला वयाच्वना । **आलोचना, समीक्षा, विवेचना, अनुशीलन** आदि समालोचनाया पर्यायवाची खँग्वः खः । समालोचनाया संक्षिप्त अर्थ खः **पारख यायेगु** । थुकथं समालोचना साहित्य धायेबलय् **साहित्ययात विषय दयेकाः च्वयातःगु रचनाया विवेचना, व्याख्या, मूल्यांकन** खः । समालोचनां छुं नं साहित्यिक कृतिइ गुलित स्वायत्तता, स्वनिष्ठता दु, गुलित संगति विसंगति दु, गुलित प्रयोजन प्रतिफलित जूगु दु धकाः क्यनाबिइ । न्ह्यागु प्रकारया साहित्य नं अर्थात् कविता, प्याखं, उपन्यास आदि फुक्कया जीवन नाप तप्यंक, सीदयेक स्वापू दइ व साहित्य धयागु छगू कथं जीवनया व्याख्या खः । समालोचना साहित्यया व्याख्या खः, अथे जूगुलिं समालोचना जीवनया व्याख्याया व्याख्या खः (श्रेष्ठ,१०८८:३) । प्रसिद्ध समालोचक हड्सनया धापू कथं **'रचनाय् दुने थ्यंक दुहां वनाः स्वयेगु, उकिइ दुने च्वंगु गुण, शक्ति व सौन्दर्य मालास्वयाः खंकेगु, पिनेया अस्थायी तत्व व दुने च्वंगु शाश्वत गुण फायाः क्यनेगु, उकिया विवेचना व्याख्या यानाबिइगु, लेखकयात प्रेरणा बिइगु, कलात्मक व नैतिक आदर्श, स्पष्ट क्यना बिइगु हे समालोचकया ज्या खः'** । अथे हे तुं माथ्यू आर्नल्डं - **'विश्वय् सिउगु व खंगु दकलय् भिंगु खँ सिइकाः प्रचार याना बिइगु निस्वार्थ वा निर्लिप्त कुतःयात हे समालोचना नालादीगु दु । वाल्टर पेटरं 'कवि वा कलाकारया गुण खंकेगु, उकियात वालाः फायाः स्पष्ट क्यनाबिइगु हे समालोचनाया ज्या खः'** धयादीगु दु । थुकथं छुं नं कृतिया व्याख्या विश्लेषण यायेगुया नापं निर्णय बिइगु हे थौंया समालोचनाया मू कुतः जूगु दु । तर अथे खःसां विभिन्न ईया विभिन्न समालोचकतय्‌सं समालोचना यायेगु क्रमय् विभिन्न तरीका छ्यःगु दु । गथे - छुं नं रचनाया समालोचना यायेबलय् गुगुं पिनेया नियमयात कसि मयासें, लेखकया रचनाया नियम वयागु हे रचनाया आधारय् न्ह्यब्वयेगु व रचनाय् छु छु तत्व दु धकाः वालाः फायाः क्यनाबिइगु **प्रयोगवादी तरीका** (Inductive), छुं नं साहित्य

कला सम्बन्धी सिद्धान्तयात आधार नालाः छुं छगू रचनाया गुण दोष वालाः फायाः थथे च्वं धकाः क्वःछिना बिइगु **निर्णायक तरीका** (Judical), छुं छगू सिद्धान्त व दर्शनया मिखां कृतियात वाला स्वयेगु **दार्शनिक तरीका** (Philosophical), छुं छगू कृतियात इतिहासया क्रम कथं विवेचना विश्लेषण यायेगु **ऐतिहासिक तरीका** (Historical), छगू कृतियात मेगु कृति नाप तुलना यायेगु **तुलनात्मक तरीका** (Comparative), छुं छगू कृतिया भावनात्मक तथा मनोवैज्ञानिक प्रभावया अध्ययन यायेगु **मनोवैज्ञानिक तरीका** (Psychological Criticism), भौतिकवाद व वर्ग संघर्षयात आधारभूमि नालाः श्रमजीवी तथा सर्वहारावर्गया हीतया च्यूताः तयाः यायेगु **प्रगतिवादी समालोचना** (Progressive Criticism), छुं नं ग्रन्थयात आधार नालाः व ग्रन्थया नियम, सिद्धान्तया लिधंसाय् मेगु कृतिया पारख यायेगु **शास्त्रीय समालोचना** (Classical Criticism), छुं नं कृतिया सौन्दर्य तथा विशिष्टतायात कयाः व्याख्या यायेगु **व्याख्यात्मक समालोचना** (Interpretative Criticism), सामाजिक यथार्थयात मू आधारभूमि नालाः याइगु **समाजशास्त्रीय समालोचना** (Socialogical Criticism) तथा थौंकन्हय् भाषाशास्त्रीय अध्ययनया आधारय् ब्वलंगु **रुपवादी समालोचना** (Formalistic Criticism), **संरचनावादी समालोचना** (Structuralistic Criticism), **शैली वैज्ञानिक समालोचना** (Stylistic Criticism) आदि । तर थुपिं समालोचनाया विविध पद्धति, तरीका खयाः नं थुमिगु मुक्कं अलग्ग अस्तित्व दुगु खनेमदु । छम्ह हे समालोचकं तःगू समालोचनात्मक पद्धति ल्वाकःबुकः यानाः समालोचना याना वयाच्वंगु दु ।

समालोचना साहित्यया इतिहासयात वालास्वल धाःसा विश्व साहित्यया इतिहासय् समालोचना नं छगू पुलांगु विधाया रुपय् न्ह्यलूवइ । संस्कृत साहित्यय् थौं स्वयाः फिंगुसः दँ न्ह्यः आचार्य **भरतमुनिं** थःगु **नाट्यशास्त्र** सफुलिइ नाटक सम्बन्धी विधि विधान न्ह्यथने धुंकुगु दुसा पाश्चात्य साहित्यय् थौं स्वया नीनिसः दँ न्ह्यः **हे एरिष्टोटलं** ग्रीक नाटककारत '**एस्काइलस**', '**सोफोक्लिज**', '**युरिपिडिज**' आदिपिनिगु नाटक स्वयाः नाटक सम्बन्धी धारणा थःगु **पोइटिक्स** सफुलिइ प्वंके धुंकूगु दु । तर समालोचनायात छगू अलग्ग हे साहित्यिक विधाया रुपय् प्रतिस्थापित यायेगु ज्या धाःसा थ्व हे नीगूगु शताब्दीइ वयाः तिनि जुल । समालोचना यायेगु वा पारख यायेगु ज्या लेखकं सिर्जना याइगु थें हे खः । गथे छम्ह कलाकारं थःगु भावना अभिव्यक्त यायेत अनेक लँपु मालाः ल्वःगु माध्यम लुइवं शब्दं रंगं थःगु भाव प्वंकीगु खः, अथे हे समालोचकं नं थःगु हे माध्यम ज्वनाः थम्हं हाकनं मेगु कृति सिर्जना याइगु जूगुलिं थौं समालोचनायात नं छगू सृजनाया रुपय् नालेगु यानाहःगु खः । थथे समालोचनायात नं छगू सृजनात्मक साहित्य कथं नालेगु गुगु ज्या जुल, थुकिया श्रेय पाश्चात्य समालोचकतयृत हे बिइमाः । खयेत ला संस्कृत साहित्यय् नं '**भरत**', '**आनन्दवधर्न**', '**अभिनव गुप्त**', **भामह**', '**रुद्रत**', '**वामन**', '**कुन्तक**', '**दण्डी**' थें ज्याःपिं साहित्याचार्यतयूसं प्रतिपादन यानातःगु साहित्यिक सिद्धान्त, गथे - सामाजिक आध्यात्मिक प्रयोजन व विषयवस्तुयात आधार यानाः समालोचना याइगु - **रस, ध्वनि, औचित्य सिद्धान्त**,

रुपयात स्वयाः याइगु - **अलंकार, रीति, वक्रोक्ति सिद्धान्त** आदिया विकास जूगु जक मखु, थज्याःगु सिद्धान्तं थःथःगु इलय् गाक्कं थाय् कयावःगु व छगू सिद्धान्तया प्रतिपादकतयूसं मेगु सिद्धान्तयात कयाः खण्डन मण्डन यायेगु ज्या नं जूगु खः । तर थुमिगु प्रभाव निगू प्यंगू साहित्यय् जक सीमित जुल । पाश्चात्य समालोचकतय् प्रभाव थें व्यापक व विस्तृत जुइमफुत । अथे हे थौं समालोचना क्षेत्रय् गुलि नं न्हू न्हूगु प्रवाह, प्रयोग प्रवृत्ति ब्वलंगु दु, थुकिया श्रेय नं पाश्चात्य समालोचकतयृत हे मबिसें मगाः ।

पाश्चात्य समालोचना साहित्यया इतिहास '**एरिष्टोफेनस**', '**सोक्रेटिज**' '**एरिष्टोटल**' आदिपिनिगु रचनां निसें शुरु जूगु नालेगु जूसां समालोचना, साहित्यया विकासय् निरन्तरता सर **फिलिप सिड्नीया - डिफेन्स अफ पोयत्रि** (ई.सं. १५९५) निसें कायम जुल । **कविं जीवन गथे खन, अथे हे क्यनेमाः, कविं थःगु राष्ट्र व युगया आकांक्षाया अभिव्यक्ति बिइमाः** धयावंम्ह फिंच्यागूगु शदीयाम्ह **जोन ड्राइडन**' नं समालोचनाया ख्यलय् न्ह्यथनेबहम्ह व्यक्तित्व खः । अथे हे क्लासिकल समालोचनाया जग क्वातुकेगुली '**अलेक्जाण्डर पोप**', '**डा. जोन्सन**' पिंसं तिबः बिलसा '**गेटे**', '**हेगल**', '**लेस्सि**', थें ज्याःपिं समालोचकत पाखें दार्शनिक समालोचनाया प्रादुर्भाव जुल । फिंगुंगूगु शताब्दी समालोचना साहित्यया विकासय् छगू महत्वपूर्ण युग सावित जुल । फिंच्यागूगु शदीइ जन्म जूगु मनोवैज्ञानिक समालोचनाया विकास, थ्व हे फिंगुंगूगु शताब्दिइ जुल सा थ्व शताब्दीं '**कार्ल मार्क्स**' थें ज्याःम्ह दार्शनिक जक मखु, '**कलरीज**', '**म्याथु आर्नल्ड**', '**रस्किन**', '**पेटर**' थें ज्याःपिं ब्याख्यात्मक समालोचकत नं पिकाल । **फ्रायडया मनोवैज्ञानिक सिद्धान्त, कार्ल मार्क्सया द्वन्दात्मक भौतिकवादी सिद्धान्तं** साहित्ययात स्वयेगु मिखाय् हे हिउपाः हयाबिलसा कलरीजया '**कल्पना सिद्धान्त**', '**सौन्दर्य सिद्धान्त**' साहित्यया मूल्यांकन पद्धतिइ हिउपाः हयाबिल । साहित्यया कला पक्षयात जक थिइगु ज्या **पेटरं**यात सा **जोन रस्किन** थें ज्याःपिं समालोचकतयूसं नैतिकता, उपयोगितायात आधारभूमि नालाः समालोचना यायेगु परम्पराया नी यानाबिल । नीगूगु शताब्दी थ्यंबलय् अफ अप्वः समालोचकत तथा समालोचना सम्बन्धी सिद्धान्तत खनेदत । **वेनेडितो क्रोचे, आई.ए.रिचार्डस्, टि.एस् इलियट** आदि थुगु युगया न्ह्यथनेबहपिं समालोचकत खः । थुपिं समालोचकतयूसं साहित्य सम्बन्धी थःपिनिगु धारणा जक प्वंकेगु याःगु मदु, साहित्यया मूल्यांकन पद्धति, प्रविधिइ नं थःपिनिगु सिद्धान्त, दृष्टिकोण प्वंकेगु याःगु दु । अथे हे **हडसन** नं थौंया आधुनिक युगया छम्ह प्रभावशालीम्ह समालोचक खः । **हड्सन्** थौंया न्हूपिं समालोचकतयूगु निंतिं '**क्लासिक**' थें जूगु दु । अथे हे थौं भाषा विज्ञानया अध्ययनया विकासं नं भाषाविज्ञानया आधारय् निर्माण जूगु न्हू न्हू कथंया समालोचनात्मक पद्धतितयूगु प्रयोग आपाः जुयावःगु दु । थथे विभिन्न पाश्चात्य समालोचना पद्धति तथा समालोचकतयूगु प्रभाव विश्वया आपालं साहित्यय् लात, नेपालभाषाया समालोचना नं थुकिं विमुख मजुल ।

नेपालभाषाय् समालोचना

विश्व साहित्यिया इतिहासय् समालोचनाया परम्परा आपालं पुलां जुयां नं थौं समालोचना विधा दुने अनेक प्रयोग प्रवाह न्ह्यायेधुंकूगु खयां नं नेपालभाषाया साहित्यय् समालोचना साहित्यया विकास यक्व हे लिपा तिनि जुल। ख्वपया जुजु **जगतज्योति मल्ल व वंशमणि ओझा** (ने.सं. ७३३-७५६)या नां न्ह्यथनातःगु **'संगीच्चन्द्र'** (द्वि २२२, बी २८८/२२) अभिलेख ग्रन्थ आतकया दुने लूगु मध्ये दकलय् न्हापांगु प्राचीन नेपालभाषा टीका व्याख्या अभिलेख ग्रन्थ खः। थ्व सफू पण्डित विप्रदासं उबलय् शास्त्रीय संगीतमय नाटक प्याखं दयेकेगु विधि स्यनेगु, कनेगु निंतिं **'भरतनाट्य शास्त्र'** अध्ययन यानाः उकिं माःमाःगु मूल संस्कृत पाठ ल्ययाः नेपालभाषां टीका व्याख्या विवेचना परिभाषा थाय्थासय् दुथनाः सम्पादन यानातःगु अभिलेख ग्रन्थ खः (वैद्य, ने.सं. ११११९ :१०)। अथे हे जगतप्रकाश मल्ल व वयकःया मन्त्री चन्द्रशेखर (ने.सं ७५९-७९३) जानां च्वयातःगु **'नेपालभाषा गीत'** (बी ३८८/२२ द्वितीय २२२, ने.सं ७९३) सफुलिइ **'जगतचन्द रस सम्बन्धी ज्ञान दुम्ह नापं शिक्षित बुद्धिजिवितयत लय्तायेके फुम्ह'** धकाः न्ह्यथनातःगु दु। थुकिं मल्लकालीन नेपालय् काव्यया सैद्धान्तिक पक्षया अध्ययन यायेगु चलन जक मखु, सुं च्वमिया विषयलय् टीका टीप्पणी यायेगु परम्पराया नं नी जुइधुंकूगु यचुक खनेदु। अथे हे थुगु हे इलय् रचना जूगु संस्कृतया नेपालभाषां अनुवाद यानातःगु **'गायनलोचन'** (बी२८४/९ ने.सं ८१०) सफुलिइ नं रस व रस साधारणीकरण सम्बन्धी विस्तृत व्याख्यात्मक चर्चा यानातःगुलिं काव्य सिद्धान्त सम्बन्धी अध्ययन चिन्तन यायेगु परम्परा थुगु इलय् दुगु स्पष्ट जू (वैद्यः, ने.सं. ११०६)। तर धाथेंगु समालोचनात्मक गतिविधिया प्रारम्भ **पुनर्जागरणकालय्** वयाः तिनि जुल। धर्मआदित्य धर्माचार्यया इलं निसें तिनि नेपालभाषाया समालोचनां थःगु पलाः चिं क्यनेगु यात। **धर्मआदित्य धर्माचार्यया 'बुद्ध धर्म व नेपालभाषा'** पत्रिकाय् पिदंगु **'नेपालभाषा व थ्वया साहित्य'** (दँ १, अंक १-२, पृ ९-२४) नांगु प्रवन्ध रचना हे नेपालभाषाया दकलय् न्हापांगु समालोचनाया पलाः जूगु दु। खयेत ला सिद्धिदास महाजुं नं **'सरल छन्द बोध'** (ने.सं १०३६), **शूक्ष्म छन्द शास्त्र** (ने.सं १०४७) थेंज्याःगु पूर्वीय सैद्धान्तिक समालोचना सम्बन्धी थीथी सफूचा नं च्वयादीगु खः, तर थ्व दक्वं च्वमिया जीवनकालय् प्रकाशन मजुसे यक्व हे लिपा ने.सं १०८७ स तिनि जुल। उकिं प्रकाशनया ल्याखं नेपालभाषाया समालोचनाय् न्हापां पलाः ल्ह्वनेगु ज्या धर्मआदित्यपाखें हे जूगु दु। **नेपालभाषा व थ्वया साहित्य** लेखय् धर्मआदित्य तत्कालीन घण्टाघर पुस्तकालयय् दुगु नेपालभाषाया सफू व पाश्चात्य लेखकतय्सं पिकयातःगु नेपालभाषा सफूया धलःया आधारय् प्राचीन सफूया धलः ब्वयेगु ज्या यानादीगु खः। तर प्राचीन नेपालभाषाया सफूयात विषयगत व विधागत रुपं ब्वथलाः गुगु पारख यायेगु विश्लेषण यायेगु खुबि थ्व लेखय् धर्मआदित्यजुं क्यनादिल (श्रेष्ठ, ने.सं ११११०:२१), थुकिं धर्मआदित्ययात नेपालभाषाय् न्हापां समालोचनाया पलाः चिं क्यंम्ह व्यक्तित्वया रुपय् प्रतिस्थापित याकेबिल। च्वय् उल्लेख जूगु फुक्क गतिवधिं नेपालभाषाय् समालोचनाया विकासया छ्गुमां क्यनेगु याःसां समालोचना विधायात निरन्तरता बिइगु तथा सृजनात्मक कृतिया पारख यायेगु ज्या **धर्मोदय** (ने.सं १०६७) पत्रिकां निसें जुल। थ्व पत्रिकां न्हून्हूपिं लेखकतय्त थाय् बियाः बाखं, कविता, निबन्ध, प्याखं आदि पिकयाः समालोचना बिधाया निंतिं छखे पृष्ठभूमि तयार यानाबिलसा मेखेर रत्नध्वज थें ज्याःपिं न्हापा हे नेपाली भाषाया समालोचना विधाय् ल्हाः न्ह्याकेधुंकूपिं समालोचकतय्गु समालोचना पिकयाः, नेपालभाषाय् नं समालोचनाया प्रारम्भ यानाबिल। **धर्मोदयया** ने.सं १०६९ बछला अंकय् भाजु **रत्नध्वज जोशीया धर्मोदय कहानीत** नांगु समालोचनात्मक लेख पिदन, गुगु लेख नेपालभाषाया हे दकलय् न्हापांगु श्रृजनात्मक कृति सम्बन्धी समालोचनाया लेख जूगु दु। थ्व **धर्मोदय** पत्रिकाय् पिदंगु २३ पु बाखंयात कयाः समीक्षा यानातःगु लेख खः। नेपालभाषाय् सृजनात्मक समालोचनाया शुरुवातया इलय् समालोचनायात लेखकया कमि कमजोरी जक क्यनेगु आलोचनाया रुपय् नालेगु गुगु जूगु खः, थ्व खँया संकेत रत्नध्वजया थ्व लेखं स्पष्ट याःगु दु। थुगु इलय् आलोचनां तत्कालीन लेखकत हतोत्साहीत जुइ धकाः समालोचक तकं ग्याःगु खनेदु (मल्ल, ने.सं ११८७:ट)। **धर्मोदय** पत्रिकाय् **'धर्मोदयया कहानित'** धुनेवं हानं मेगु रत्नध्वजया **'लिसःया लिसः'** नांगु समालोचनात्मक लेख पिदन सा, मेपिं न्हूपिं समालोचकत नं तीजक खनेदयेकः वल। थ्वयुकःपिं खः - आदिवज्र - **'आलोचना'**, रामहरि जोशी - **'श्रीकेदारमान 'व्यथित'या काव्य साधना'**, राजेन्द्रमान प्रधान - **'ल्वापु : छगू आलोचना'**, माधवलाल कर्माचार्य - **'सीस्वांया विषयलय् छत्वाःचा खँ'**। थ्वयुकःपिनिगु आगमनं पाश्चात्य समालोचना पद्धतियागु प्रादुर्भाव नेपालभाषाया समालोचनाय् नं जुल। व्याख्या प्रधान कथंया थुगु ईया समालोचनाय् दकलय् सशक्त माधवलालजुयागु **'सीस्वांया विषयलय् छत्वाःचा खँ'** खःसा रामहरि जोशीयागु **'श्री केदारमान व्यथितया काव्य साधना'** समालोचनात मध्ये नं उगु ईया छगू ग्यसु ग्यंगु समालोचना जूगु दु। तर थुगु समूहया समालोचकत मध्ये **माधवलाल कर्माचार्य** छम्हेस्यां जक निरन्तरता बियादिल, रामहरि जोशीजुं मेगु छपु निपु समालोचना च्वयाः ल्हाः दिकादिल सा, आदिवज्र, राजेन्द्रमानपिंसं थ्व ख्यलय् हानं दुस्वयेगु यानामदिल।

नेपालभाषाय् समालोचना साहित्यया प्रारम्भ विश्व साहित्यया समालोचना ख्यलय् अनेक पद्धति, प्रवृत्तिया प्रयोग जुइ धुंकाः तिनि जूगु खः। थ्व हे कथं माधवलालजुं पाश्चात्य समालोचनाय् खनेदुगु प्रयोगवादी, प्रभाववादी

समालोचनाया प्रयोग नेपालभाषाय् न यानादिलसा समालोचना सम्बन्धी सैद्धान्तिक दृष्टिकोण नं न्हापां थ्वयुकलं हे ब्वयादिल।

नेपालभाषाय् समालोचना साहित्यया प्रारम्भ, २००७ सालया प्रजातन्त्र न्ह्यः हे जूगु खःसां समालोचना विधाया वास्तविक विकास २००७ सालया क्रान्ति लिपा हे जक जुल। प्रजातन्त्रया स्वच्छन्द वातावरणं छखे नेपालभाषां सफू, पत्रपत्रिका पिकायेगु जाँगर व जोस तत्कालीन लेखकतयुत वयेका बिल सा, मेखेर न्हून्हूगु विधाय् ल्हाः न्ह्याकेगु अन्तरभावना ब्वजायेका बिल। फलतः नेपालभाषाय् धर्मोदय पत्रिका बाहेक मेमेगु नं पत्रिका - **थौंकन्हे** (१०७०), **नेपाल** (१०७०), **पासा** (१०७३), **तिकिझ्याः** (१०८०), **नसंचा** (?), **भ्नी** (१०७८), **सितु** (१०८४), **नेपालभाषा न्हिपौ** (ने.सं १०७३) आदि पिदन। न्हापा खनेमदुनिपिं न्हूपिं आपालं समालोचकत गथे - **पूर्णकाजी ताम्राकार, माणिकलाल श्रेष्ठ, आशाराम शाक्य, सूर्यबहादुर शाक्य, चित्तरञ्जन नेपाली, धूस्वां सायमि, कृष्णाचन्द्र सिं प्रधान, कमलप्रकाश मल्ल, सिद्धिचरण श्रेष्ठ, चित्तधर हृदय, गोपालमान श्रेष्ठ, गजसुन्दर प्रधान** आदि खनेदत। थ्वयुकःपिनिगु प्रवेशं नेपालभाषाया समालोचनां छगू स्तरियता, विविधता कायम यात। थुगु समूहया आपालं समालोचकत अंग्रेजी साहित्यया ज्ञाता अले गुलिं गुलिं ला पाश्चात्य समालोचनाया विधार्थीत हे जूगुलिं पाश्चात्य समाालेचना पद्धतिया प्रभाव नेपालभाषाय् गाक्कं दुथ्यन। न्हापा खने मदुनिगु यथार्थवादी, प्रगतिवादी समालोचनाया प्रादुर्भाव नेपालभाषाय् नं जुल सा नेपालभाषाया कृतियात पाश्चात्य लेखक तथा कृति लिसे ललेगु तकं जुल। तर थ्व समूहया समालोचकत मध्ये कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान, माणिकलाल श्रेष्ठ व कमलप्रकाश मल्ल स्वम्हेस्यां जक समालोचकया रुपय् धस्वानाः थ्व क्षेत्रय् प्रतिवद्धता क्यनादिल, निरन्तरता बियादिल। थथे **धर्मोदयया** १३ दँ, १४६ अंक दुने -१९ पु, **पासा**-१७पु, **थौंकन्हे** ४ पु, **नेपाल**-२२ पु, **तिकिझ्याः**-२ पु, **नसंचा**-२ पु, **भ्नी** (वर्ष ५, अंक-९)-१९ पु, **सितु** (अंक ६८)-६७ पु, **जः** (वर्ष ३ तक)-८ पु समालोचनात्मक लेख पिदन। थुकथं बुलुहुं हे जूसां नेपालभाषाय् समालोचना लेखनया क्रम त्वाःमदयेक न्ह्यानां वन। ईया हिउपाः लिसें थुपिं पत्रिका मध्ये गुलिं पत्रिका दिनावनसा मेमेगु न्हून्हूगु **न्हिपौ, वाःपौ, लयुपौ, ऋतुपौ, दँपौ** आदि विभिन्न खलः पुचःपाखें पिदना नं च्वन। थुपिं पत्रिका मध्ये गुलिं पत्रिकां प्रत्येक अंकय् छुं न छुं समालोचनात्मक कृतित पिकाकां यंकेगु यात सा गुलिं पत्रिकां समालोचना विशेषांक हे पिकयाः नं समालोचना विधाया विकासया निंतिं महत्वपूर्ण भूमिका म्हितां यंकल। अथे हे समालोचकतय् दथुइ आलोचना प्रत्यालोचनाया लहर नं न्ह्यात। **'नःलि कविता संग्रह'**लय् दुथ्याःगु कविताया आधुनिकतायात कयाः कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान, रत्नध्वज जोशी व कमलप्रकाश मल्लपिनिगु आलोचना, प्रत्यालोचना, मध्यस्थता जूगु नेपालभाषा समालोचनाया ख्यलय् छगू उल्लेखनीय घटना खः। ई न्ह्यानावंलिसे नेपालभाषाया समालोचनाया ख्यलय् न्हापा खने मदुनिपिं - **जनकलाल वैद्य, भ्कुलेन्द्रमान प्रधान, ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य, सुन्दरकृष्ण जोशी, स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ, पुष्पबहादुर चित्रकार,**

जगदीश चित्रकार, इन्द्र माली, शंकर श्रेष्ठ, बिमला मानन्धर, मंगलप्रसाद **श्रेष्ठ, रे.रे.न. स्यस्यः, वि.आर. कसाः** आदि थें ज्याःपिं प्रतिभाशाली सृजनशील समालोचकत नं खनेदत नापं सैद्धान्तिक समालोचना नापं व्यावहारिक समालोचनाया कृति नं न्हापा स्वयाः अप्वः पिदन। अध्ययन व अन्वेषणात्मक प्रवृत्ति नेपालभाषाया समालोचनाय् नं दुथ्यन। अध्ययन व अन्वेषणया लिधंसाय् व्याख्या विवेचना यायेगु व निर्णय बिइगु वैज्ञानिक आधारत नेपालभाषाया समालोचनाय् नं ब्वलना वल। तर कृति लेखनया हिसाबं साहित्यया मेमेगु विधा-बाखं, चिनाखँय् गुगु गतिं न्हून्हूपिं च्वमित पिदने फुगु खः, उलि समालोचनाया ख्यलय् पिदंगु खनेमदु। च्वय् उल्लेख जूपिं समालोचकत मध्ये नं भ्कुलेन्द्रमान प्रधान, ईश्वरानन्द, सुन्दरकृष्ण जोशी, पुष्पबहादुर चित्रकार, आदिपिंसं निपु प्यपु गयसुलाःगु समालोचना च्वया समालोचकया भूमिका निर्वाह याःसां केवल जनकलाल वैद्य, इन्द्र माली, जगदीश चित्रकार स्वम्हेस्यां जक थ्व क्षेत्रय् प्रतिवद्धता क्यन, निरन्तरता बिल। मेपिं थ्व क्षेत्रय् यातं च्वना मच्वन।

२००७ सालया प्रजातन्त्र पश्चात विविध पत्रपत्रिका जक पिदंगु मखुसे आपालं च्वमितयुके सफू पिकायेगु, सफू सम्पादन यायेगु जाँगर व उत्साह नं ब्वलन। थुकिया सकारात्मक प्रभाव नेपालभाषाया समालोचना साहित्यय् नं लात। थ्व हे कथं थीथी समालोचकतयुगु समालोचना मुनाः समालोचना संग्रह, अथे हे व्यक्तिगत समालोचनाया सफू (सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक) आदि नं पिकायेगु जुल। थ्व हे कथं रत्नध्वज जोशीया सम्पादनय् थःगु न्यापु समालोचना व मेपिं प्रतिनिधि समालोचकतयुगु नं न्यापु समालोचना तयाः **साहित्यया सुलचं** (ने.सं १०७२) समालोचना संग्रह पिदनसा, कमलप्रकाश मल्लया सम्पादनय् **नःलि स्वना** (ने.सं १०८७), **'नःलि कविता छगू विवाद'** (ने.सं. १०८७), भरत सायमिया सम्पादनय् - **बाखं समालोचना** (ने.सं १०९५), हितकरबीरसिं कंसाकारया सम्पादनय् -तुतां, प्रेमबहादुरया सम्पादनय् -**सिद्धिदास म्हसीके** (ने.सं १०८७), डा. जनकलाल वैद्य व प्रेमबहादुरया सम्पादनय् -**आशा सफू कुथिया अभिलेख ग्रन्थया वर्णानात्मक धलः** (ने.सं ११११), पुष्पबहादुर चित्रकारया सम्पादनय् **पासाः समालोचकपिनिगु मिखाय** (१०९७), रविन्द्र राजकर्णिकार व पासापिनिगु सम्पादनय् - **जिमिगु मिखाय् सत्यसती,** प्रेमशान्ति तुलाधरया सम्पादनय् **-नेपालभाषा व थ्वया साहित्य विभागीय गोष्ठी** (ने.सं १११०) आदि पिदन। अथे हे व्यक्तिगत समालोचनाया सफू नं आपालं पिदन। चित्तधरया- **भ्नीगु साहित्य** (ने.सं १०७४), ईश्वरानन्दया - **'सौन्दर्य व आलोचना'** (१०८७), भ्कुलेन्द्रमानया- **काव्य व काव्यया स्वभाव** (१०८७), रत्नध्वजया- **'नेपालभाषा साहित्यया तिसा'** (१०९४), माणिकलाल श्रेष्ठया- **'समालोचनाया सिद्धान्त'** (ने.सं. १०८८), जनकलाल वैद्यया - **सत्यसतीया विवेचना** (ने.सं. १०८७), **नेपालभाषा काव्यया सृजनात्मक प्रवृत्ति** (ने.सं. ११०६) कमलप्रकाश मल्लया - **सिँकःमिया स्वांने'** (ने.सं. १०९८), नर्मदेश्वर प्रधानया - **जिगु विचाः जिगु धापू** (ने.सं. १११५) साहित्यया **स्वंगः मिखा** (ने.सं. १११८), **नेपालभाषा साहित्यया इतिहास बारे** (ने.सं.१११८), इन्द्र

मालीया - **पुलां कसि न्हूगु दापू** (ने.सं.१११७), **विद्रोही कवि बुद्ध सायमि** (१११७) व **माध्यमिक कालया छुं** (१११९) व कृष्णचन्द्र सिंह प्रधानया - **पलाःचिं लिना** (ने.सं.१११६), पुर्ण वैद्यया - **कविताया लागा** (ने.सं. ११०९), बुद्ध सायमि - **कविताः थौंया मिखां** आदि समालोचनाया ख्यलय् न्ह्यथनेबहगु नेपालभाषाया **वैयक्तिक समालोचनाया संकलनया सफू ख**ः ।

थुपिं समालोचना सम्बन्धी सफू बाहेक, मेमेगु सृजनात्मक कृति सम्बन्धी सफूया भूमिकां नं नेपालभाषाया समालोचनाया धुकू जायेकगुलिइ आपालं तिबः बिउगु दु । भूमिका लेखन नं नेपालभाषा समालोचनाया छगू उर्वरभूमि सिद्ध जूगु दु । थःगु सफूया भूमिका, पासाभाइ, न्हूम्ह च्वमियागु सफूया भूमिका च्वयेगु बाध्यतां नं न्हापा समालोचक कथं पिदनेधुंकूपिं च्वमितय्त जक मखु पिमदंपिं च्वमितय्त नं समालोचक, समीक्षक जुइगु करं क्यंकूगु दु । थथे भूमिका लेखन पाखें नेपालभाषाया समालोचनाया ख्यलय् खनेदयेकःवःपिं च्वमित खः - सिद्धिचरण श्रेष्ठ, चित्तधर 'हृदय', खड्‌गमान मल्ल, प्रेमबहादुर कसाः, सत्यमोहन जोशी, पूर्णदास श्रेष्ठ, फणिन्द्ररत्न वज्राचार्य, दुर्गालाल श्रेष्ठ, पूर्ण वैद्य, बुद्ध सायमि आदि । वयकःपिंसं भूमिका लेखनया सिलसिलाय् सम्बन्धित कृति प्रति थःपिनिगु धारणा दृष्टिकोण जक मखु, साहित्यया विविध विधा सम्बन्धी परिभाषा बिइगु, व्याख्या विश्लेषण यायेगु, अझ समालोचनाया सैद्धान्तिक पक्ष सम्बन्धी तकं जः हवलेगु याःगु दु । **सिद्धिचरणया 'घःमाः'** थज्याःगु हे भूमिका लेखनया छगू नमूना सफू खः । थ्व हे कथं भूमिका लेखन नं नेपालभाषा समालोचनाया छगू अध्याय जूगु दु । तर भूमिका लेखनय् थःपिनिगु तिक्ष्ण समालोचकीय प्रतिभा क्यंपिं समालोचकतय्सं धाःसा लिपा नं थ्व क्षेत्रय् प्रतिबद्ध जुयाः निरन्तरता बिउगु म्हो हे जक दु ।

२००७ सालया प्रजातन्त्रया प्रतिफल स्वरुप नेपालभाषायात नं शैक्षिक मान्यता बियाः पठनपाठनय् दुथ्याकेगु जुल । ने.सं १०७४ निसें स्कूलया पाठ्यक्रमय् नेपालभाषा दुथ्यात सा ने.सं १०८० स आई.ए. ने.सं. १०८२ स बी.ए.या पाठ्यक्रमय् ने.सं १०९७ निसें एम.ए. तथा विद्यावारीधी थ्यंकं नेपालभाषा दुथ्यात । थुकिं नेवाःतय्के छगू जाँगर व उत्साह हयाबिल । थथे नेपालभाषायात पठनपाठनय् दुथ्याकुसेंलि छखे पाठ्यक्रमय् मेमेगु सफू नापं सैद्धान्तिक समालोचनाया सफू नं दुथ्याकेमाःगु आवश्यक जुलसा मेखेर अध्ययन अध्यापनया सिलसिलाय् थीथी सफूया समीक्षा, विश्लेषण, विवेचना यायेमाःगु आवश्यक जुल । फलस्वरुप पाठ्यक्रमयात आवश्यक जूगु सफू च्वयेगु, पुलांगु सफूया अध्ययन अन्वेषण यायेगु, पाठ्यय् दुथ्याःगु सफूया समीक्षा विश्लेषण यानाः पिकायेगु ज्या जुल । थुकथं नेपालभाषाया समालोचना ख्यलय् छगू हिउपाः वल । न्हापा हे समालोचकया रुपय् नांजाये धुंकूपिं - **रत्नध्वज जोशी, माधवलाल कर्माचार्य, कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान, माणिकलाल श्रेष्ठ,** डा. **कमलप्रकाश मल्ल, भुलेन्द्रमान प्रधान, जनकलाल वैद्य, ईश्वरानन्द, पुष्पबहादुर चित्रकार, इन्द्र माली, आशाराम शाक्य, सुन्दरकृष्ण जोशी,** समालोचक आदि थेंज्याःपिं शिक्षकतय्सं

सैद्धान्तिक व व्यावहारिक समालोचना च्वयेगु जक याःगु मखुसे न्हापा समालोचना मच्वःनिपिं न्हूपिं प्राध्यापक तथा बौद्धिक व्यक्तित्वतय्सं नं थःपिनिगु उत्तरदायित्व बहन याये कथं थ्व क्षेत्रय् सशक्त रुपं ल्हाः न्ह्याकल । थथे थःपिनिगु नेपालभाषा शिक्षण पेशाया उत्तरदायित्व वहन यायेकथं नेपालभाषाया समालोचना च्वज्याय् ल्हाः न्ह्याकादीपिं न्हापांया पुचःया शिक्षक, प्राध्यापकत - **नर्मदेश्वरमान प्रधान, खड्‌गमान श्रेष्ठ, गिरिजाप्रसाद जोशी, लक्ष्मीभक्त जोशी, शान्तहर्ष वज्राचार्य, काशीनाथ तमोट** खःसा लिपाया पुचःया प्राध्यापकत - **चन्द्रमान वज्राचार्य, पूर्ण ताम्राकार, प्रेमशान्ति तुलाधर, डा. चुन्दा वज्राचार्य, जनक नेवाः, मदनसेन वज्राचार्य, रामलोचन झा, प्रेमहीरा ताम्राकार, मनोरमा तुलाधर, ओमकारेश्वर श्रेष्ठ, तुयूबहादुर महर्जन, तुल्सिलाल सिंह, कृष्णा वैद्य, ज्वाला तुलाधर** आदि खः । थथे प्राध्यापन ज्याय् संलग्न जुयाः समालोचना च्वयेगु याःपिं थुपिं प्राध्यापकतय्सं थःपिनिगु पेशा प्रति बफादारी क्यने कथं पाठ्य विषय सम्बन्धी हे अप्वः व्यवहारिक समालोचनाया लेख च्वयेगु याःगु दु । थुमिके अध्ययन अन्वेषण यायेगु क्षमता दु । शूक्ष्म दृष्टि दु । तर अप्वःसिके निरन्तरता धाःसा मदु । थुपिं पाखें नेपालभाषाय् व्याख्यात्मक समालोचनाया विकासय् तिबः जूगु दु ।

प्राध्यापन ज्याय् संलग्न गुरुपिं पाखें जक मखु, नेपालभाषा ब्वनीपिं विद्यार्थीत पाखें नं नेपालभाषाया समालोचना विधाया विकासया निंतिं महत्वपूर्ण ज्या जूगु दु । विद्यार्थीतय्गु सक्रियतां अन्तर क्याम्पस साहित्य सम्मेलनया व्यवस्था जुलसा, बिभिन्न क्याम्पसपाखें थःथःगु पाःलाः स्वनाः विभिन्न ज्याभ्वः नापं दँपौ पिकायेगु यात । थज्याःगु साहित्य सम्मेलन, दँपौया प्रकाशनं नं समालोचना विधाया विकासया निंतिं छुं अवश्य तिबः बिउगु दु । तर विद्यार्थीतय्गु समालोचना विधाय् महत्वपूर्ण योगदान पठनपाठनया सिलसिलाय् यायेमाःगु शोधकार्य पाखें जूगु दु । नेपालभाषायात एम.ए.या निंतिं स्वीकृति बिउबलय् न्हापां शोधपत्र च्वयाः एम.ए. याकेबिउगु खः । तर लिपा एम.ए.या नियमित पठनपाठन यायेगु व्यवस्था जुसेंलिं पाठ्यांसय् छगू पत्र शोधपत्र च्वयेगु नं दुथ्यात । थज्याःगु **शोधपत्र च्वज्यां** नं नेपालभाषाया समालोचना विकासया निंतिं महत्वपूर्ण योगदान बिउगु दु । अथे हे नेपालभाषाय् विद्यावारिधी याइपिं विद्यार्थीत पाखें नं थ्व विधाया ख्यलय् महत्वपूर्ण उपलब्धी जूगु दु । तर थज्याःगु शोधपत्र अप्वः थें त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय विभाग व पुस्तकालयय् जक लिकुनाच्वन । प्रकाशनय् हयेगु ज्या मजू । फलस्वरुप सर्वसाधारण जनता थज्याःगु पत्र अध्ययन पाखें विमुख जुइमाःगु दु । थथे शोध कार्यया भ्वलय् प्रकाशित जूगु छगू उपलब्धिमूलक कृति डा. जनकलाल वैद्यजुयागु **'नेपालभाषा काव्य सृजना प्रवृत्ति'** (ने.सं ११०६) नं खः ।

नेपालभाषायात पठन पाठनय् दुथ्याकाः शैक्षिक मान्यता बिसेंलिं त्रि.वि.वि. नापं अनेक संघ संस्थापाखें नं नेपालभाषा व थ्वया साहित्य सम्बन्धी गोष्ठी न्यायेकेगु, सहलह यायेगु ज्या जुयावल । थज्याःगु गोष्ठी नं नेपालभाषाया

समालोचना विकासया निंतिं महत्वपूर्ण योगदान बिउगु दु । नेपालभाषाया समालोचना इतिहासय् न्हापांगु थज्याःगु गोष्ठिइ ने.सं. १०८७ **स सिद्धिदास सच्छि दँ** बुदिंया लसताय् स्वन्हुयंकं कार्यपत्र न्ह्यब्वःगु खःसा सिद्धिदास बुदिंया लसताय् समालोचना सम्बन्धी जक खुगू ग्यसुलाःगु सफू नं पिदन । सिद्धिदास सच्छिदँ बुदिंया गोष्ठी बाहेक **जगतसुन्दर मल्ल सच्छिदँ बुदिंया** लसताय् जूगु गोष्ठी (ने.सं. ११०४) **जगतसुन्दर मल्ल सम्बन्धी** कार्यपत्र प्रस्तुत जुलसा, **निष्ठानन्द वज्राचार्य बुदिंया** लसताय् जूगु गोष्ठी (ने.सं. ११०५) स निष्ठानन्द व वय्कःया **'ललितविस्तर'** सम्बन्धी कार्यपत्र प्रस्तुत जुल । अथे हे समालोचनाया इतिहासय् उल्लेख यायेबहगु त्रि.वि.वि.पाखें डा. सुन्दरकृष्ण जोशीया संयोजकत्वय् संचालन जूगु- **नेपालभाषा व थ्वया साहित्य विभागीय गोष्ठी** (ने.सं. ११०८), **स्वम्ह वयोवृद्ध कविपिनिगु साहित्यिक देन** गोष्ठी (ने.सं १११०) नं खः । **'नेपालभाषा व थ्वया साहित्य विभागीय गोष्ठी'**या कार्यपत्रयात गोष्ठीइ हे जक लिकुंका तयेगु मयासे सर्वसाधारणयात सुसूचित जुइकेगु निंतिं प्रकाशनय् नं हल । अथे हे नेपालभाषाया मेमेगु संस्थापाखें नं विविध गोष्ठी आदिया संचालन यानाः गोष्ठीइ ब्वंगु थीथी रचना समीक्षात्मक टिका टिप्पणी पिकयाः थ्व विधाया विकासया निंतिं तिबः बिइगु ज्या जूगु दुं । तर थौं तकया नेपालभाषा साहित्यिक गोष्ठीइ गुलि नं कार्यपत्र न्ह्यब्वयेगु जुल, न्हापा हे समालोचकया रुपय् प्रतिष्ठित जुइधुंकूपिं च्वमित पाखें हे जक जुल, गुलि नं कार्यपत्रया टिप्पणी च्वयेगु ज्या जुल, व नं थज्याःपिं पाखें हे जुल । उकिं थज्याःगु गोष्ठीं न्हून्हूगु समालोचनाया च्वसु, शोधपत्र पिकायेगु याःसां न्हून्हूपिं समालोचकत उलि पिकाये मफुनि ।

प्राध्यापन पेशाय् संलग्न मजूसां नेपालभाषाया शैक्षिक तथा साहित्यिक क्षेत्रया उन्नतिया निंतिं विभिन्न पत्रपत्रिकाय् च्वसु च्वयाः थःपिनिगु समालोचकीय प्रतिभा ब्वयावयाच्वंपिं युवा च्वमितय्सं नं समालोचना विधाया विकासया निंतिं आपालं महत्वपूर्ण भूमिका म्हिता बयाच्वंगु दु । थ्वयक:पिं खः – **सिन्हःमू, रामभक्त श्रेष्ठ, भूमहेश जोशी, मल्ल के. सुन्दर, डा. केशवमान शाक्य, डा. पुष्पराज राजकर्णिकार, गोवर्धन शर्मा, मनमोहन श्रेष्ठ, बालगोपाल श्रेष्ठ, रमेशकाजि स्थापित, अपर्णा प्रधान, रविन्द्र राजकर्णिकार** आदि । थ्वयक:पिंके अध्ययन दु, शूक्ष्म दृष्टि दु, संयम पूर्वक विश्लेषण यायेगु क्षमता दु, निर्णय बीगु युवा जोश दु, तर समालोचना च्वयेगुलिइ निरन्तरता प्रतिवद्धता धाःसा खनेमदुनि । थौं नेपालभाषाया समालोचनाया ख्यलय् खनेदुपिं प्रमुख समालोचकत थुकथं दु ।

प्रमुख समालोचक

धर्मआदित्य धर्माचार्य (ने.सं १०२२)

- **नेपालभाषा व थ्वया साहित्य (ने.सं १०४७)**

धर्मआदित्य धर्माचार्य नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां पत्रिका पिकयादीम्ह पत्रकार जक मखु समालोचनाया ख्यलय् न्हापां पलाः तयादीम्ह समालोचक नं खः । थ्वयक:या **'बुद्ध धर्म व नेपालभाषा पत्रिका'**य् पिदंगु **'नेपालभाषा व थ्वया साहित्य'** नांगु रचनायात नेपालभाषाया न्हापांगु समालोचनाया पलाः नालातःगु दु । धर्मआदित्य मूलत छम्ह भाषा अनुरागी खः । थ्व हे कथं वय्कलं **नेपालभाषा व थ्वया साहित्य** लेख स्वदेशी तथा विदेशी विद्वानतय्त नेपालभाषा साहित्यया इतिहास सम्बन्धी ज्ञान बिइगु निंतिं च्वयादीगु खः, समालोचनाया अभावपूर्ति यायेगु उदेश्यं च्वयादीगु मखु । तर थ्व लेखय् थें थ्व स्वयाः न्ह्यःयापिं सुं नं लेखकया रचनाय् थुकथं अन्वेषण, विश्लेषण तथा निर्णय यायेगु थें ज्याःगु समालोचनात्मक प्रवृत्ति खनेमदु । उकिं **'नेपालभाषा व थ्वया साहित्य'** लेखयात हे नेपालभाषाया न्हापांगु समालोचनाया प्रयास कथं नालाकायेगु जूगु खः । थ्व लेखय् धर्मआदित्यं सुं नं च्वमिया कृतियात कयाः आलोचना, विवेचना यायेगु मयासे नेपालभाषाया थीथी विषय सम्बन्धी सफूया धलः ब्वयेगु ज्या यानादीगु दु । तर थथे खयाः नं प्राचीन कृतियात गुगु विधाय् तयेबहःजू धकाः निर्णय यानातःगु, गुगु विधाय् छु छु कृति नां काये योग्य जू धकाः पारख यानातःगुलिं, धर्मआदित्य समालोचनाया ख्यलय् न्हापां पलाः ल्ह्वंम्ह व्यक्तित्व जूगु दु । **'नेपालभाषा व थ्वया साहित्य'** नांयागु लेख धर्मआदित्यजुं न्हापां थःगु सम्पादनय् पिदंगु **'बुद्धधर्म व नेपालभाषा'** पत्रिकाय् (दँ १, अंक १-२, पौ ९-२४) क्रमिक रुपं पिकयादीगु खः, तर लिपा चित्तधर **'हृदय'** जुं थुकियात छथासं मुनाः सफूया रुपय् पिकयादिल । खयेत ला थौं धर्मआदित्यया समालोचना धायेबहगु सफू थ्व हे छगू खयां नं थ्वयक:या **'बुद्ध धर्म व नेपालभाषा'** पत्रिकाय् पिदंगु **'बुद्ध चरित्र'** नांगु मेगु गद्य रचनाय् नं थ्वयक:या समालोचकीय प्रतिभा जाहां थिनाच्वंगु दु । थ्व रचनाय् कालिदासया **'रघुवंश'** नाटकया प्रभाव अश्वघोषया **'बुद्ध चरित्र'**य् छुं छुं अंशय् लाःगु दु धकाः क्यनातःगु दु । थुकथं थ्व रचनां नं धर्मआदित्याया, तुलना यायेगु, पारख यायेगु थें ज्याःगु समालोचकीय गुण ब्वयाबिउगु दु ।

बैकुण्ठप्रसाद लाकौल (ने.सं १०२६)

- **रस अलंकार छन्द (ने.सं १०९८)**
- **नेपालय् स्थविरवाद गुकथं वःगु खः (ने.सं ११०५)**
- **नेपालय् हानं स्थविरवाद वयेकेत व नेपालभाषा ह्वयेकेत**
- **धर्माचार्य (ने.सं ११०५)**
- **जिगु मिखाय् जे.एस्. मल्ल (ने.सं ११०८)**

वैकुण्ठप्रसाद लाकौल नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् स्वच्छन्दवादया न्हापां प्रयोग याःम्ह छम्ह कवि जक मजुसे नेपालभाषाया अग्रज साहित्यिक् व्यक्तित्वतय्गु जीवनी व क्रियाकलापायात समीक्षात्मक रुपं ब्वयेगु यानादीम्ह छम्ह समीक्षक नं खः । थ्वयक:या समीक्षक व्यक्तित्वया पूर्वाभास **'बुद्ध धर्म व नेपालभाषा'** पत्रिकाय् पिदंगु **'धर्म आदित्यया धर्म सेवा'** (दँ-१, अंक १-२, पौ ७)

प्रशस्ति चिनाखँय् हे खने दये धुंकूगु खः । थ्वयक:या रचनाय् जीवनपरकता, व्याख्यात्मतां अप्वः थाय् काःगु दु । व्यक्तित्वतय्‌गु जीवनीयात समीक्षात्मक रुपं ब्वयेगु जक मखु, पूवीर्य समालोचना सम्बन्धी सैद्धान्तिक ज्ञानयात नं अःपुक ध्वाथुइक ब्वयेगु ज्या थ्वयक्‌लं यानादीगु दु । **'रस अलंकार छन्द'** सफू थुकिया दसु खः ।

चित्तधर हृदय (१०२६-११०२)

- झीगु साहित्य (१०७४)

नेपालभाषा व साहित्य ख्यलय् छम्ह साहित्यिक प्रतिभाया रुपय् जक मखु, छगू प्रतिस्थापित संस्थाया रुपय् परिचितम्ह चित्तधर 'हृदय' जुया समालोचनात्मक प्रतिभाया परिचय बिइगु छगू कृति **'झीगु साहित्य'** खःसा, 'मेगु सफूया भूमिकाया रुपय् च्वयातःगु आपालं रचनां नं थ्वयक:या समालोचनात्मक प्रवृत्तिया जः ह्वलेगु याःगु दु । धर्मआदित्यं प्राचीन कृतियात कयाः इतिहास ब्वयेगु व वर्गिकरण यायेगु ज्या यानादी थें व हे परम्पराय् च्वनाः वा व हे प्रवाहयात अझ न्ह्यज्याकाः चित्तधर 'हृदय' जुं प्राचीन कृतियागु जक मखु, थः समकालीन च्वमितय्‌गु कृतिया नं चर्चा यानातःगु **'झीगु साहित्य'**यात धर्मआदित्यया लेखसिकं समालोचनाया दिशाय् छपलाः न्ह्यज्याःगु धाये बहजू (श्रेष्ठ, १०८८ :१७५) थ्वयक:या **झीगु साहित्य** सफुलिइ दुथ्याःगु फुक्क रचनायात समालोचना धायेमफुसां, गुलिं गुलिं रचना गथे - नेपालभाषा साहित्यया विविध गतिविधि, साहित्यिक महारथी व वयक:पिनिगु कार्य तथा कृतिया लेखाजोखा यानातःगुलिइ चित्तधरया समालोचनात्मक व्यक्तित्व जक मखु समालोचनात्मक पद्दति तकं प्रतिविम्वित जूगु दु । अथे हे 'हृदय'जुया भूमिका लेखन विशेषतः थः समकालीन तथा अग्रज लेखकतय्‌गु कृति लिसे सम्बन्धीत जूगु दु । थः समकालीन च्वमितय्‌गु भूमिका लेखनय् विशेष यानाः च्वमितय्‌त प्रेरणा प्रोत्साहन बिइगुलिइ हे थ्वयक: अप्वः तक्यनादीगु दु । समग्र रुपं 'हृदय'जुया समालोचनात्मक प्रवृत्तियात मूल्यांकन यायेबलय् थ्वयक:यात छम्ह प्रयोगवादी समालोचक कथं नाले छिं । छुं नं कृतिया विस्तृत अध्ययन विश्लेषण यानाः उकिं हे मूल्य निरुपण यायेगु थ्वयक:या मू चेष्टा जूगु दु । थ्वयक:या समालोचना सम्बन्धी धारणा खः, **समालोचना धयागु हे कवि कलाकारया कृतिइ छु छु दु धकाः वालाः क्यनाबिइगु जक खः, बांलाः बांमलाः धकाः पारख यायेगु ब्वँमितय्‌गु त्वःता बिइमाः** । थ्व धारणा हृदयजुया **'फोटोग्राफर'** धयागु कवितां स्पष्ट क्यंगु दु । तर समालोचक डा. कमल प्रकाश मल्लजुं 'हृदय' जुयात छम्ह साहित्यया इतिहासकार बा आलोचकतय्‌त तथ्यांक चूलाका बिइम्ह छम्ह (Enumeretor) व्यक्ति कथं खंकादीगु दुसा, मेम्ह समालोचक माणिकलाल श्रेष्ठजुं थ्वयक:यात क्लासिकल व इण्डक्टीभ समालोचकया रुपय् नालादीगु दु । अथे हे माणिकलालजुया धापू कथं हृदयजुयाके तेल्लाःगु मिखा व थुइका कायेगु सम्वेदनशीलता व वौद्धिक समदृष्टि नं दु, तर भावावेशयात पनेगु संयम मदु ।

खड्‌गमान मल्ल (ने.सं १०३१-१११८)

- फुटकर

नेपालभाषाय् समीक्षात्मक भूमिका (न्हू बाखं पुचः - ने.सं १०८०) परिचयात्मक सफू धलः (नेपाल ऋतु पौ, ल्याः ५ ने.सं १०७३) च्वयाः नेपालभाषाया समालोचनायात तिबः बियादीम्ह छम्ह व्यक्तित्व खड्‌गमान मल्ल नं खः । **नेपाली भाषा प्रकाशिनी समितिया** हाकिम जुयाच्वना दीबलय् थ्वयक्‌लं अन अड्डाय् प्रकाशनया स्वीकृतिया निंतिं वःगु तत्कालीन थीथी **नेपालभाषाया सफूया** अध्ययन यानाः उगु हे सफूया समीक्षात्मक टिप्पणी धलः दयेकाः प्रकाशनय् हयादिल । धर्मआदित्य धर्माचार्यया लिउ नेपालभाषा सफूया धलः विवरण दयेकादीम्ह उबलय्‌या सरकारी अधिकृत मध्ये वयक: न्हापांम्ह खः (**वैद्य**, ने.सं ११११९, २० :१७) । थ्वयक:या थज्याःगु सफू धलः, सफूया भूमिका ब्वनेबलय् थ्वयक:याके दुगु व्याख्यात्मक शक्ति, पारख यायेगु खुबि यचुक खनेदु । थथे खयां नं थ्वयक्‌लं मूलरुपं समालोचना च्वयेगु धाःसा यानामदी । अयन थ्वयक:यात समालोचक कथं नालातःगु दु ।

ठाकुरलाल मानन्धर (ने.स. १०३२-११११)

- फुटकर

अन्वेषणात्मक निबन्ध च्वयेगुली नांजाःम्ह ठाकुरलाल मानन्धरयात नेपालभाषाया सैद्धान्तिक समालोचनाया ख्यलय् नं योगदान बिउम्ह छम्ह प्रारम्भिक ईयाम्ह समालोचक कथं नाले छिं । थ्वयक:या **'लयूता'** (नेपाल ऋतु पौ थ्यंल्याः ११, ने.सं १०७४) नांगु कृति, संस्कृतया रस सम्बन्धी सिद्धान्तय् आधारित स्वतन्त्र चिन्तन मनन दुगु छपु विवेचनात्मक च्वसु खः । छम्ह समालोचकयाके दयेमाःगु अध्ययन, अन्वेषण, व्याख्या विश्लेषण तथा तर्क यायेगु क्षमता थ्वयक:याके गाकं दु । थथे छम्ह समालोचकयाके दयेमाःगु क्षमता दयां नं थ्वयक: थ्व क्षेत्रय् प्रतिवद्ध धाःसा जुयामदी ।

सिद्धिचरण श्रेष्ठ (ने.सं १०३२-१११२)

सिद्धिचरणया घःमाः (सम्पादक-फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य ने.सं १११६)

फुटकर

थःगु जीवनकालय् समालोचनाया सफू पिकया मदीसां नेपालभाषाया आपालं च्वमितय्‌गु सफुलिइ भूमिका च्वयाः नेपालभाषाया समालोचनाया विकासय् छगू महत्वपूर्ण देन बियाझाःम्ह छम्ह अग्रज समालोचक सिद्धिचरण श्रेष्ठ नं खः । समालोचकतय्‌सं छम्ह यथार्थवादी समालोचकया रुपय् खंकादीम्ह सिद्धिचरण श्रेष्ठयाके साहित्यया विविध विधा सम्बन्धी विशद ज्ञान, तीक्ष्ण दृष्टि, सही मूल्यांकन यायेगु क्षमता गाकं दु । खयेत ला थ्वयक:या फुक्क धया थें समालोचनात्मक लेख व्यावहारिक समालोचना सम्बन्धी जूगु दु, तर अथे हे खयां नं थज्याःगु लेखय् साहित्यया विविध विधा सम्बन्धी थःगु धारणा, दृष्टिकोण नं

ब्वयेगु यानादीगु दु । थुकथं सिद्धिचरण छम्ह मर्मज्ञ, सहृदयी, सुस्पष्ट विचारयाम्ह समालोचक जूगु दु । सिद्धिचरणजुया प्रकाशनया ल्याखं नेपाल (वर्ष-१, अंक-१) पत्रिकाय् पिदंगु '**भीगु भाषाय् भी कवि चित्तधर**' नांगु 'हृदय'जुया काव्य प्रवृत्ति, काव्यया विकासक्रमयात विस्तृत रुपं न्ह्यब्वयातःगु लेख न्हापांगु खःसां, सिद्धिचरणया समालोचना च्वयेगु अभ्यास जेलकालय् हे जुइ धुंकल धयागु खँ '**सिद्धिचरणया निबन्ध**' (ने.सं ११११२) नांगु सफुलिइ दुथ्याःगु '**बाखंचात गय् जुइमाः**' धयागु रचनां स्पष्ट याःगु दु । थुकथं समालोचनाया सफू हे धकाः च्वया मवंसां थ्व विधाय् थःगु विशेष योगदान बियावंम्ह नेपालभाषा समालोचना ख्यःया छगः थीगु नगु सिद्धिचरण नं जूगु दु ।

रत्नध्वज जोशी (१०३६-११०९)

- **नेपालभाषा साहित्यया तिसा** (१०९४)
- **लिसः** (११००)
- **आरती** (११०७)

नेपाली भाषा साहित्यय् छम्ह समालोचकया रुपय् प्रतिस्थापित जुइ धुंकाः तिनि नेपालभाषाया समालोचना विधाय् ल्हाः न्ह्याकादीम्ह रत्नध्वज जोशी नेपालभाषाया सृजनात्मक कृति सम्बन्धी दकलय् न्हापां समीक्षात्मक लेख च्वयादीम्ह समालोचक खः । थुकथं **धर्मोदय** पत्रिकाय् ने.सं १०६९ बछला अंकस पिदंगु '**धर्मोदयया कहानीत**' नांगु समीक्षात्मक लेख थ्वयाकःया जक नेपालभाषाय् न्हापांगु समालोचना मजुसे नेपालभाषाया हे न्हापांगु सृजनात्मक कृति सम्बन्धी समालोचनात्मक लेख जूगु दु । खयेत ला थ्वयकलं अप्वः थें व्यावहारिक समालोचना च्वयादीगु दु , तर अथे खयां नं सम्बन्धित कृतिया विश्लेषण मूल्यांकन यानादीबलय् थःगु नं साहित्य सम्बन्धी धारणा सिद्धान्त ब्वयेगु यानादीगु दु । तर थज्याःगु धारणा सिद्धान्त छगू निश्चित व मौलिक मजुसे प्रसिद्ध समालोचकत पाखें दं बःगु खनेदु । थ्वयकलं विशेषतः पूर्वीय साहित्यया शास्त्रीय पद्धतियात, कसि थें छ्यलाः थीथी कृतिया मूल्यांकन यानादीगु दु । थ्व नियम कथं लाःगु रचनायात भिं मलाःगु मभिं धायेगु प्रवृत्ति रत्नध्वजयाके दु (श्रेष्ठ, ने.सं. १०८८:१७४) । थथे यानादीबलय् थनया शैक्षिक स्तर, देशकाल वातावरणयात नं ध्यान तयाः धाःसा समालोचना यानादीगु दु । थम्हं समालोचना यानागु कृतिया मूल्यांकन यायेत उज्वःगु हे मेगु कृतिलिसे लना स्वयेगु तुलनात्मक पद्धति नं थ्वयकःया समालोचनाया छगू विशेषता जूगु दु । रत्नध्वज जोशीया सृजनात्मक कृतिया समालोचना मध्ये बाखं विधाय् वयकःया समालोचना गम्भीर उपलब्धीमूलक जूगु दु । बाखंया समालोचना यानादीबलय् विशेषतः विषय पक्ष स्वयाः नं शैली व शिल्प पक्षय् थ्वयकः अप्वः केन्द्रित जुयादीगु दु । अथे हे थ्वयकःया समालोचना सम्बन्धी अवधारणा थ्वयकलं च्वयादीगु निबन्धय् नं पिज्वःगु दु । थःगु कृति सम्बन्धी सुनानं टिका टिप्पणी यायेवं तुरन्त प्रतिवाद यानादीम्ह रत्नध्वजया समालोचनाया प्रतिवाद मेपिं समालोचकतयगु स्वयाः अप्वः

हे पिदंगु दु । थुकथं रत्नध्वज जोशीया समालोचना पद्धतिइ मिखा ब्वयेबलय् बलय् वयकःयात छम्ह शास्त्रीय समालोचकया रुपय् प्रतिस्थापित याये छिं ।

प्रेमबहादुर कसाः (**ने.स.** १०३७-११११)

- **फुटकर**

भूमिका लेखन पाखें नेपालभाषाया समालोचनाया धुकू जायेका थकूम्ह छम्ह व्यक्तित्व प्रेमबहादुर कसाः नं खः । थ्वयकःया समालोचनाया सफू व समालोचना सम्बन्धी अलग्ग लेख पिदंगु मदुसां, '**बाखंम्ये**' '**रत्नेश्वर प्रार्दुभाव,**' '**खाखें पुचः नगु**', '**शुक बहत्तरी**' आदि सफूया भूमिका ब्वनेबलय् थ्वयकःयात छम्ह सफल समालोचकया रुपय् कायेफु । **बाखम्ये**, सफूया भूमिकाय् बाखंम्ये सम्बन्धी परिभाषा, धारणा न्ह्यब्वयादीगु दु सा **बाखंम्ये** सफू दुने छपु छपु बाखंम्येयात कयाः गुगु दुवालादिल उकिं वयकःया समालोचनात्मक प्रतिभाया बांलाक परिचय बिउगु दु । अथे हे '**रत्नेश्वर प्रार्दुर्भाव**' नाटकय् गुगु विस्तृत भूमिका बियातल, उकिं भीगु प्याखं साहित्ययागु इतिहास, परम्परा व प्रवृत्तियात यचुका बिउगु दु सा, '**खाखें पुचः नगु**' निबन्धया भूमिकां निबन्ध सम्बन्धी वयकःया धारणा जक मखु सैद्धान्तिक ज्ञानया नं जः ह्वलेगु याःगु दु । '**शुक बहत्तरी**' सफूया दुग्यंगु भूमिकां थ्वयकःयाके दुगु विश्लेषणात्मक क्षमता अन्वेषणात्मक प्रवृत्ति, निर्णयात्मक शक्तिया परिचय बिउगु दु । प्रेमबहादुर कसाःया समालोचना छद्म नामय् नं पिदंगु खनेदु । '**ती**' बाखं पुचःयात कयाः जूगु समालोचनाया प्रत्यालोचना कसाःजुयागु हे खः धयागु आपाःसिया बिचाः दु । थथे समालोचकया प्रतिभा दयाः नं खनेदयेक समालोचना च्वयाः समालोचकया रुपय् न्ह्यःने दं मभाःम्ह छम्ह च्वमि प्रेमबहादुर कसाः नं जूगु दु ।

पूर्णकाजी ताम्राकार (**ने.सं.** १०४०)

- **फुट्कर**

बागू शदी न्हयलं निसें थौं तकं निरन्तर रुपं नेपालभाषाया भाषिक साहित्यिक क्रियाकलापय् थःत फ्याना भाःम्ह पूर्णकाजि ताम्रकार नेपालभाषाया प्रारम्भिक ईया समालोचकपिं मध्ये नं छम्ह खः । थ्वयकःया **धर्मोदय** पत्रिका (ने.सं. १०६९ ६:४) स पिदंगु **ख्वबि व भाजु हरिकृष्ण** नेपालभाषाया न्हापा न्हापांगु व्यवहारिक समालोचनात मध्ये छगू खः । प्रौढ भाषा शैली, व्याख्यात्मक पद्धति थ्वयकःया समालोचनाया विशेषता खः ।

लक्ष्मीभक्त जोशी (**ने.सं** १०४२-११११)

- **फुटकर**

नेपालभाषाया प्राध्यापनयात तिबः बिइगु तातुनाः समालोचना क्षेत्रय् ल्हाः न्ह्याकादीम्ह छम्ह समालोचक लक्ष्मीभक्त जोशी नं खः । व्याख्यात्मक प्रवृत्तियागु थ्वयकःया थीथी समालोचनात्मक लेख विशेषतः छपु बाखं, छपु नाटक छगू

उपन्यासया शिर्षकयात कयाः च्वयेगु जूगु दु । थ्वयूक:या समालोचनात्मक लेखं नेपालभषााया पठन पाठनयात सुगम यायेगुलिइ तिबः बिउगु दु । थ्वयूक:या समालोचनां 'व्याख्यात्मक' समालोचना पद्धतियात ब्वलंकेगुलिइ बः बिउगु दु ।

ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य (ने.सं १०४६)

- **सौन्दर्य व आलोचना (ने.सं. १०८७)**
- **नुगलय् बुद्ध (ने.सं. १०८७)**
- **इमा मन्दः (ने.सं. १०९१)**

सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक समालोचना निताय् नं ल्हाः न्ह्याकादीम्ह ईश्वरानन्द नेपालभाषाया न्हापां न्हापांयापिं समालोचकत मध्ये छम्ह खः । थ्वयूकः मूलतः यथार्थवादी समालोचक खः । थ्वयूक:या '**सौन्दर्य व आलोचना**' नांगु सैद्धान्तिक समालोचना सम्बन्धी सफुलिं मार्क्सवादी विचाः, दृष्टिकोणयात सरल व सुगम तरिकां ब्वयाबिउगु दु । व्यावहारिक समालोचनाय् थ्वयूकलं मूलतः व्याख्यात्मक प्रवृत्तियात नालादीगु दु । तीक्ष्ण अन्तर्दृष्टि, तर्क यायेगु शक्ति, सशक्त अभिव्यक्ति बिइगु प्रतिभा थ्वयूक:याके दयां नं संयम व सन्तुलनयात धाःसा थ्वयूकलं उलि कायम यायेफुगु खनेमदु ।

कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान (ने.सं. १०४६)

- **भ्रीगु बाखं साहित्य (ने.सं. १०९७)**
- **पलाःचिं लिना (ने.सं १११६)**

थौं नेपाली व नेपालभाषा निगुलिं भाषाया साहित्य क्षेत्रय् उलि हे चर्चित परिचितम्ह वरिष्ठ समालोचक कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान २००७ सालया क्रान्तिं हःगु उत्साह व उमंगया वातावरणं नेपालभाषाया समालोचना ख्यलय् दुतहःम्ह छम्ह समालोचक खः । नेपालभाषा साहित्यय् कृतिया समालोचना व समालोचनाया सिद्धान्त निगू पक्षय् नं योगदान बियादीम्ह समालोचक कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां यथार्थवादी समालोचना परम्पराया नी स्वनादीम्ह समालोचक नं खः । '**साहित्यया मू**', '**नेपाल-साहित्यया विकास व भ्रीगु ज्या**', '**प्रगतिशील साहित्यया विकास व भ्रीगु ज्या**', '**प्रगतिशील साहित्यया लँपु**' आदि थें ज्याःगु सैद्धान्तिक समालोचना च्वयाः यथार्थवादी समालोचनाया जः ह्वलादीम्ह कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजुं लिपा थ्व प्रवृत्तियात नालाः समालोचना यायेगु त्वःतादिल । थौंकन्हय् थ्वयूकः नेपालभाषाया समालोचना क्षेत्रय् छम्ह निर्भिक व त्याजिक निर्णय बिइम्ह समालोचकया रुपय् कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान प्रतिष्ठित जूगु दु । गहन अध्ययन, विशुद्ध विश्लेषण, तीक्ष्ण अन्तर्दृष्टि, स्पष्ट अभिव्यक्ति, निष्पक्ष मूल्य निरुपण थें ज्याःगु गुणं जाःगु थ्वयूक:या समालोचनां नेपालभाषाया समालोचनाया विधायात हे छगू स्तरीयता बिउगु दु । तर थ्वयूक:या विशिष्टता धाये ला ब्वँमितय्गु कमजोरी धाये ला, थ्वयूक:या भाषा शैलीयात कयाः समालोकतय्सं सारगर्भित ओजपूर्ण भाषा शिल्पया प्रयोक्ता धकाः थ्वयूक:यात च्वछायेगु याःसां,

नेपालभाषाया जनपक्षीय समालोचनाया प्रयोक्ता जुयाः न थ्वयूक:या समालोचनाया भाषा व शैली सर्वसाधारण ब्वँमितय्गु निंतिं बोधगम्य मजुसे बौद्धिक व्यक्तित्वतय्गु निंतिं थें जक जूगु दु । थ्व हे थ्वयूकया विशेषता कथ काये मालि ।

सूर्यवहादुर शाक्य (ने.सं. १०४६- १११९)

- **फुट्कर**

नेपालभाषाया अग्रज समालोचकपिं मध्ये सूर्यवहादुर शाक्य नं छम्ह खः । थ्वयूकः नेपालभाषाय् म्हो समालोचना च्वयाः नं थःगु प्रभाव त्वःताथकेफुम्ह समालोचक खः । नेपालभाषाय् न्हापां न्हापां पाश्चात्य समालोचना पद्धति छ्यलादीम्ह सूर्यवहादुर शाक्यया **धर्मोदय** पत्रिका स पिदंगु **भ्री भाषाया प्रथम उपन्यास मिसा**, नेपालभाषाया दकले न्हापांगु उपन्यास सम्बन्धी समालोचना जूगु दु । तिक्ष्ण अन्तरदृष्टि, विशद् विश्लेषण, सही मूल्यांकन थ्वयूक:या समालोचनाया विशेषता खः । थज्यागु समालोचकीय प्रतिभा दया नं थ्वयकलं थःगु च्वसा थ्व क्षेत्रय् ता ई तक छ्यला धाःसा मदिइ ।

माधवलाल कर्माचार्य (ने.सं १०४७)

- **जिगु मिखाय् साहित्यया छुं (ने.सं ११००)**
- **खँ साहित्ययागु साहित्यया खँय् (ने.सं ११०५)**

नेपालभाषाया समालोचना विधाय् प्रतिवद्धता, क्यनादीम्ह, निरन्तरता बियादीम्ह छम्ह प्रौढ अले विवादय् मलाइम्ह समालोचक माधवलाल कर्माचार्य नं खः । '**सीस्वां**'या विषये छत्वाःचा खँ (धर्मोदय ३।५-३।७) नांगु समालोचनात्मक लेख च्वयाः नेपालभाषाया समालोचनाया ख्यलय् दुहां भ्राःम्ह माधवलाल कर्माचार्य नेपालभाषाय् न्हापां पाश्चात्य समालोचना पद्धति दुतहयादीम्ह अले समालोचना सम्बन्धी सैद्धान्तिक ज्ञान न्ह्यब्वयादीम्ह समालोचक नं खः । थ्वयूक:या निपु च्वखँ '**साहित्ये आलोचकया स्थान**' व '**निबन्धया खँय्**' नेपालभाषाया समालोचना विधाय् लुमंके बहगु न्हापांगु सैद्धान्तिक च्वसु खः । थ्व च्वसु नेपालभाषाया प्रारम्भिक ईया समालोचकतय्गु निंतिं छगू दिशाबोध थें जूगु दु । '**साहित्यय् आलोचकया स्थान**' नांगु लेखय् '**साहित्य धयागु प्रकृतिया यान्त्रिक अनुकरण मखु मनूयात माःगु जीवन खः ..... साहित्य जीवन स्वयेगु सुलचं जक मखु, जीवन न्ह्याकेगु घःचाः नं खः ....**'. आदि धकाः उद्गार प्वंकाः साहित्यया उदेश्य, आदर्श व मूल्य तथा समालोचकया भूमिका तक उल्लेख थ्वयूकलं यानादीगु दु । अथे हे माधवलालजुं आपालं सफूया विवेचनात्मक भूमिका च्वयाः नं समालोचना तथा समालोचक सम्बन्धी थःगु धारणा, दृष्टिकोण ब्वयादीगु दु । माधवलालजुयात छुं नं पूर्वाग्रह मज्वंसे शिष्ट, सरल व सहज भाषा छ्यलाः कृतिया विश्लेषण पाखें हे मूल्य निरुपण यानादीम्ह छम्ह प्रयोगवादी प्रभाववादी

समालोचकया रुपय् नाले छिं । तर साहित्यया उदेश्य, आदर्श, मूल्य तथा समालोचकया भूमिका सम्बन्धी थःगु हे निश्चित धारणा दुम्ह लेखक खयां नं लेखकत हतोत्साही जुइ वा अमिसं नुगलय् स्याकीभनं थ्वयुकःया समालोचनाय् व्याख्या विश्लेषण पक्ष गुलि सशक्त जू, उलि निर्णय पक्ष सशक्त व स्पष्ट मजू । उकिं थ्वयुकःयात डा. जनकलाल वैद्यजुं ...**सहृदय, सहानुभूतिशील, पूर्वाग्रहरहित व प्रभाववादी आलोचक** कथं नालादीगु दुसा, समालोचक माणिकलालजुं '**स्पष्ट धारणा दयेकं नं किटानीसाथ तप्यंक सुं लेखक वा छुं कृतिया दोष मक्यनेगु अले थःत गाक्क प्रभाव लाःगु पक्षयात जक कयाः च्वयेगु ..... कृतियात बांलाक व्याख्या यानाः लेखक व पाठकया दथुइ स्वापूया ज्या सफल जुइक यानादी**' (श्रेष्ठ, ने.सं ११११०, पृ २४) धकाः छम्ह प्रभाववादी व्याख्यात्मक समालोचकया रुपय् मूल्यांकन यानादीगु दु ।

रामहरि जोशी (१०४८)

- **फुटकर**

नेपालभाषाया समालोचना ख्यलय् रत्नध्वज जोशी धुनेवं खनेदयेकः झाःम्ह मेम्ह समालोचक रामहरि जोशी खः । थ्वयुकःया नेपालभाषाय् पिदंगु न्हापांगु समालोचनात्मक लेख '**श्री केदारमान व्यथितयागु काव्य साधना**' खः । थ्वयुकःया समालोचना विशेषतः व्याख्या प्रधान जू । तर रामहरि जोशी नेपालभाषाया अग्रज समालोचकत मध्ये छम्ह जुयाः नं थ्व क्षेत्रय् ताः ई तक प्रतिवद्ध जुया च्वना मदिल । रामहरि जोशी थें हे छझाः नेपालभाषाया समालोचनाय् पुलुक्क खनेदयेकः वयाः लिपा तनावंपिं थकालिपिं समालोचकतयगु भ्वलय् **राजेन्द्रमान श्रेष्ठ**'या नां नं न्ह्यथने बहः जू । राजेन्द्रमान श्रेष्ठया '**ल्वापु : छगू आलोचना**', नेपालभाषाया समालोचनाया प्रारम्भिक ईया समीक्षात्मक च्वसु खः ।

आशाराम शाक्य (ने.सं १०४८)

- **फुटकर**

पाश्चात्य समालोचना पद्धतियात नेपालभाषाया समालोचनाय् दुतहयादीपिं समालोचकत मध्ये आशाराम शाक्य नं छम्ह खः । **धर्मोदय** पत्रिकाय् '**क्रान्तिलिपा झीगु नेपालभाषा साहित्य**' (धर्मोदय् वर्ष १०/२-३)स थें ज्याःगु व्यावहारिक समालोचना च्वयाः नेपालभाषाया समालोचना क्षेत्रय् खने दयेकःझाःम्ह आशाराम शाक्ययाके त्येयूल्लाः मिखा, विशद विश्लेषण शक्ति, सही पारख यायेगु क्षमता, निष्पक्ष निर्णय बीगु थें ज्याःगु गुण दया नं थ्वयुकलं समालोचनाया ज्याय् थःत उलि छ्यलादीगु मदु । निपु प्यपु समालोचनाया लेख निगू प्यंगू सफूया भूमिका च्वयाः थुलि हे थःत थ्व क्षेत्रय् सीमित यानादीगु दु ।

झुलेन्द्रमान प्रधान (ने.सं १०४९)

- **काव्य व काव्यया स्वभाव** (१०८७)

- **नेपालभाषाया बाखं साहित्यया इतिहास - भाग १** (ने.सं १०९०)
- **नेपालभाषा बाखं साहित्यया इतिहास - भाग २** (ने.सं ११०४)

नेपालभाषाया प्राध्यापन ज्याय् न्हापां न्हापां न्ह्यचिलादीपिं प्राध्यापकपिं मध्ये थ्वयुकः नं छम्ह खः । थःगु पेशागत उत्तरदायित्व बहन यायेकथं नेपालभाषाया सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक समालोचना निताय् नं ल्हाः न्ह्याकादीम्ह थ्वयुकः नेपालभाषाया छम्ह प्रौढ समालोचक खः । थ्वयुकःया '**काव्य व काव्यया स्वभाव**' सफू नेपालभाषाया न्हापांगु सैद्धान्तिक समालोचनाया सफू जक मजुसे सिद्धान्तयात व्यावहारिक उदाहरणं क्यनेगु सफू नं जूगु दु । विशेषतः समालोचनाया सैद्धान्तिक पक्षय् अप्वः केन्द्रितम्ह झुलेन्द्रमानजुयाके व्यावहारिक समालोचनाय् कृतिया मूल्य निरुपण यायेगु प्रवृत्ति स्वयाः नं अन्वेषणात्मक तथा व्याख्या विश्लेषण यायेगु प्रवृत्ति हे अप्वः खनेदु । थ्वयुकःया **नेपालभाषाया बाखं साहित्यया इतिहास** सफू, धाथें बाखं साहित्यया इतिहास मजुसे नेपालभाषाया पुलां बाखंया छगू अन्वेषण थें जक जूगु दु । थ्वयुकःया समालोचनाया भाषा शैली भचा क्लिष्ट जूगुलिं थःगु रचनां ब्वमितयुत गुलि बिइ धकाः वयुकलं तातुनादीगु खः उलि ब्वमितयुसं ग्रहण यायेफुगु खनेमदु ।

धूस्वां सायमि (ने.सं १०५०)

- **फुटकर**

थौं नेपालभाषा उपन्यासया पर्याय नां धायेबहःम्ह धूस्वां सायमि नेपालभाषाया छम्ह समालोचक नं खः । **धर्मोदय** पत्रिकाय् '**उब्ले म्हयायुमचा आः भौमचा छगू समालोचना**' (११/११) लेख च्वयाः समालोचना क्षेत्रय् ल्हाः तयादीम्ह धूस्वां सायमिजु थ्व क्षेत्रय् ताः ई तक प्रतिवद्ध जुयाच्वना मदीसां आलोचनाया प्रत्यालोचना आदि च्वयाः थ्व क्षेत्रय् थःगु प्रभाव न्ह्यब्वयेगुलिइ सफल जुयादीगु दु

फणीन्द्ररत्न बज्राचार्य (ने.सं १०५१)

- **फुटकर**

नेपालभाषाया बहुमुखि प्रतिभाशाली व्यक्तित्वपिं मध्ये फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य नं छम्ह खः । सम्पादक जुयाः जक मखु, **नेपालभाषा परिषदं** पिदनीगु सफूया भूमिका च्वयाः विभिन्न कृति सम्बन्धी समीक्षात्मक लेख तथा विभिन्न विषय सम्बन्धी विचारात्मक लेख च्वयाः थःगु समालोचकीय व्यक्तित्वया परिचय बियादीम्ह फणीन्द्ररत्न बज्राचार्ययात छम्ह प्रभाववादी समालोचक कथं नाले छिं । नापं थ्वयुकलं इलय् ब्यलय् विभिन्न समालोचनात्मक च्वसु नं च्वयाः समालोचना ख्यलय् ल्हाः तया झायाच्वंगु दु । च्वसु वा सफू ब्वनेवं थःत उकिं लाःगु प्रभावयात ब्वयेगु ज्या थ्वयुकःपाखें जुया वयाच्वंगु दु ।

चित्तरञ्जन नेपाली (ने.सं १०५१)

- **फुटकर**

धर्मोदय पत्रिकाय् **'सायूमिजुया मतिना'** (१११९-१०) नांगु समीक्षात्मक लेख च्वयाः नेपालभाषाया समालोचना ख्यलय् खनेदयेकः भाःम्ह 'चित्तरञ्जन नेपाली' नेपालभाषाया अग्रज समालोचकपिं मध्ये छम्ह खः । सफूया रुपय् समालोचना सम्बन्धी छुं कृति पिदंगु मदुसां **'पसूका छगू अध्ययन'** **'विजयबहादुर मल्लया नाटक'** सम्बन्धी समीक्षा आदि च्वयाः थ्व क्षेत्रय् थःगु प्रतिभा ब्वयादीम्ह छम्ह समालोचक थ्वयूकः खः । थ्वयूकःया समालोचना प्रयोगवादी तथा व्याख्यात्मक प्रवृत्ति कथंयागु जूगु दु ।

रेवतिरमणानन्द स्यसः (ने.सं १०५२)

- फुटकर

बहुमुखी प्रतिभाया धनी रेवतीरमणानन्द श्रेष्ठ कवि, निबन्धकार, पत्रकारया रुपय् जक मखु, छम्ह समालोचकया रुपय् नं परिचित जुयादीगु दु । **'सम - दृष्टि तयाः निर्णय बिइगु हे समालोचकया कर्तव्य खः'** धकाः समालोचना सम्बन्धी थःगु दृष्टिकोण ज्वनादीम्ह रेवतीरमणानन्द श्रेष्ठ समालोचकतयूगु धापू कथं व्यक्ति विशेषया कृतिया विहंगम अध्ययन यानाः मूल्यांकन यानादीम्ह समालोचक खः ।

प्रो. माणिकलाल श्रेष्ठ (ने.सं १०५२)

- समालोचनाया सिद्धान्त (ने.सं १०८८)

माणिकलाल श्रेष्ठ नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां पाश्चात्य समालोचना सम्बन्धी सफू च्वयादीम्ह च्वमि खः । नेपालभाषाया समालोचना क्षेत्रय् बहुचर्चितम्ह माणिकलाल श्रेष्ठ समालोचक जगदीश चित्रकारया कथं **आइ.ए. रिचार्डस**या साहित्यिक सिद्धान्तया अनुयायी खः । पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्तयात नालाः नेपालभाषाया सैद्धान्तिक व व्यावहारिक समालोचना निगू पक्षय् नं ठोस योगदान बियादीम्ह माणिकलाल श्रेष्ठ नेपालभाषाया समालोचना साहित्यया विकासया नितिं आधारभूमि निर्माण यायेगुलिइ संलग्न जुयादीम्ह समालोचक नं खः । थ्वयूकलं नेपालभाषाय् थम्हं हे जक पाश्चात्य समालोचना पद्धति छ्यलादीगु मखुसे थुकिया प्रचार प्रसारया नितिं नं गाकं कुतः यानादीगु दु । **'छुं नं कृतिया मूल्यांकन यायेगु कसि सर्वसाधारण जनताया हित धाःसा मयासें मगाः'** (श्रेष्ठ, ने.सं १११०, :२७) धकाः जनताया सर्वोपरी हितयात हे समालोचनाया मू आधार नालादीम्ह माणिकलाल श्रेष्ठ प्रगतिवादी समालोचना पद्दति प्रति प्रतिवद्धता क्यनाः थुकियात निरन्तरता बिइगु जक मखु छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्याकेगु कुतः नं यानादीम्ह समालोचक खः । **समालोचना धयागु पारख यायेगु खः उकिं समालोचना यायेबलय् व्याख्यां विश्लेषण जक मखु, तथ्य व सत्यया आधारय् निर्णय बिइगु नं जुइमा** (श्रेष्ठ, १०८७ : पृ ३) धयागु समालोचना सम्बन्धी थ्वयूकःया दृष्टिकोण खः । तर थथे खयाः नं निर्भिक व त्याजिक निर्णय बिइगु ज्याय् थ्वयूकः उलि न्ह्यचिलादीगु खनेमदु, बरु लेखकतयूत प्रोत्साहन बिइगु, अले छता निता मिले मजूगु खँ क्यनाः इमित मार्गदर्शन यायेगु प्रवृत्ति

विशिष्ट रुपं थ्वयूकःयाके दु । बहुसंख्यक जनताया हितया पक्षय् समालोचना यानादीम्ह माणिकलालया समालोचनाया भाषा नं बहुसंख्यक जनतां ल्हाइगु सरल व सहज भाषा जूगु दु । सरल व सहज भाषा छ्यलाः नं समालोचना च्वये जिउ धयागु खँ वयूकःया रचनां क्यना बिउगु दु । मार्क्सवादी सिद्धान्त हे थ्वयूकःया समालोचनाया मू आधारभूमि जूगुलिं थ्वयूकःयात छम्ह प्रगतिवादी समालोचक कथं मूल्यांकन यानातःगु दु ।

डा. जनकलाल वैद्य (ने.सं १०५४)

- सत्यसतीया विवेचना (ने.सं १०८७)

- नेपालभाषा काव्य सृजना प्रवृत्ति (ने.सं ११०६)

- आशा सफू कुथिया अभिलेख ग्रन्थया वर्णात्मक धलः (ने.सं. ११११)- *'प्रेमबहादुर कसाःनाप जानाः च्वयातःगु '*

नेपालभाषाया छम्ह प्राध्यापकया नातां थःगु उत्तरदायित्व वहन याये कथं समालोचना विधाप्रति प्रतिवद्ध जुयाः निरन्तर रुपं सक्रियपूर्वक थ्व विधाय् ल्हाः न्ह्याकादीम्ह छम्ह समालोचक जनकलाल वैद्यजु नं खः । नेपालभाषाया महाविद्यालय, विश्वविद्यालयया पाठ्यांश नाप सम्बन्धित आपालं समालोचनात्मक लेख च्वयाः थ्व क्षेत्रय् वैद्यजुं महत्वपूर्ण योगदान बियादीगु दु । व्यावहारिक समालोचनाया नापं सैद्धान्तिक समालोचनाय् नं योगदान बियादीम्ह वैद्यजुया समालोचनात्मक पद्धतियात समीक्षकतयूसं व्याख्यात्मक शास्त्रीय समालोचनात्मक पद्धतिकथं थुइकेगु याः । थ्वयूकः नेपालभाषाय् नेपालभाषाया प्राचीन काव्य सम्बन्धी दकलय् न्हापां विद्यावारिधि यानादीम्ह विद्वान खः । थ्व विषय सम्बन्धी शोध पुस्तकय्, थःगु अध्ययन अन्वेषणं वःगु ज्ञानयात व्याख्या विश्लेषण यानाः छगू निष्कर्ष बिइगु ज्या जूगु दु । गहन अध्ययन, अन्वेषणात्मक प्रवृत्ति, शूक्ष्म दृष्टि, थ्वयूकःया लेखनया विशेषता जूगु दु । थीथी पुलांगु नेपालभाषाया सफूया अध्ययन अन्वेषण यानाः अज्याःगु कृति सम्बन्धी जः हवलेगु थ्वयूकःया ज्यां नेपालभाषाया अध्ययनया लागा तःधं तचाः जूगु दु, पुलांगु साहित्यया अध्ययनया धुकू चायेका बिउगु दु ।

डा. सुन्दरकृष्ण जोशी (ने.सं १०५६)

- फुटकर

थःगु प्राध्यापन पेशाया उत्तरदायित्व वहन याये कथं नेपालभाषा समालोचना क्षेत्रय् ल्हाः तयादीम्ह छम्ह स्येल्लाःम्ह समालोचक डा. सुन्दरकृष्ण जोशी नं खः । मूलतः व्यावहारिक समालोचना च्वयेगुलिइ संलग्न जुयादीम्ह सुन्दरकृष्ण जोशीजुं म्हो हे समालोचनात्मक लेख च्वयादियां नं थ्व क्षेत्रय् थःगु तीक्ष्ण समालोचकीय प्रतिभा धाःसा क्यनादीगु दु । संक्षिप्त व्याख्या विश्लेषण पाखें नं आपालं खँ ध्वाथुइका दीफुम्ह जोशीजुया समालोचनाय् इमान्दारिता, सत्यनिष्ठता, यथार्थता थें ज्याःगु प्रवृत्ति लेहें पूगु दु । तर थ्वयूकः थौंकन्हय्

समालोचना क्षेत्र तापानाः भाषा विज्ञानया अध्ययन अनुसन्धान **पाखे** न्ह्यचिलादीगु दु ।

डा. कमलप्रकाश मल्ल (१०५६)

- **नःलि स्वना** (सम्पादन, समालोचनाया संग्रह, ने.सं १०८७)
- **नःलि कविता - छगू विवाद** (सम्पादन, ने.सं १०८७)
- **सिंकःमिया स्वाःने** (ने.सं १०९८)

थःगु प्राध्यापन ज्याया उत्तरदायित्व वहन याये कथं समालोचना क्षेत्रय् न्हापां ल्हाः च्वयेकादीम्ह कमलप्रकाश मल्ल नेपालभाषाया छम्ह स्येल्लाःम्ह समालोचक खः । समालोचक माणिकलालया कथं क्लासिकल तथा इण्डकटिभ समालोचनाया विरोधय् दनावःम्ह कमलप्रकाश मल्ल भावावेश तथा पूर्वाग्रहं मुक्त जुयाः अध्ययन, अन्वेषणया लिधंसाय् शिष्ट व संयमित भाषा शैली छ्यलाः कृतिया व्याख्या विश्लेषण तथा मूल्य निरुपण यानादीम्ह समालोचक खः । पारख यायेगु तथा त्याजिक निर्णय बिइगु थें ज्याःगु थ्वयक:या समालोचनात्मक प्रवृतिया छगू नमूनाः '**नःलि कविता व निम्ह आलोचक**' लेखयात हे कायेफु । खयेत ला थ्वयक:या फुक्क धया थें समालोचनाया कृति व्यावहारिक समालोचना सम्बन्धी जूगु दु , तर अथे खयाः नं समालोचना सम्बन्धी थःगु छगू निश्चित धारणा दृष्टिकोण थ्वयक:या आपालं रचनाय् खनेदु । थ्वयक:या समालोचना सम्बन्धी छगू महत्वपूर्ण लेख '**नःलि स्वना**' (ने.सं १०८७)या भूमिका नं खः । थ्व दकलय् न्हापांगु नेपालभाषाया समालोचनाया इतिहास सम्बन्धी लेख खः । थ्व लेखय् थ्वयक:लं नेपालभाषाया समालोचनाया इतिहास कीइगु, समालोचकतयगु मूल्यांकन यायेगु जक यानादीगु मखुसे समालोचना सम्बन्धी थःगु हे धारणा, दृष्टिकोण नापं नेपालभाषाया समालोचनाय् खने दयाच्वंगु कमि कमजोरी व थुकिया विकासया निंतिं थःगु सुभाव तकं न्ह्यब्वयादीगु दु । थ्वयक:या कथं **समालोचना धयागु उत्तरदायित्वपूर्ण बौद्धिक चिन्तनया उपज खः । छम्ह समालोचकया ज्या व्याख्या विश्लेषण यायेगु जक मखु, तर्कया, तुलनाया आधारय् मूल्यांकन नं यायेगु जुइमाः । सन्तुलन हे आलोचनाया आत्मा खः** (मल्ल ने.सं १०८७ : पृ ६) । थथे समालोचना सम्बन्धी छगू ठोस बिचाः ज्वनाः न्ह्यज्यानादीम्ह मल्लजु थौंकन्हय् थ्व समालोचना क्षेत्रय् प्रतिवद्ध जुइगु पलेसा भाषाविज्ञानया अध्ययन अनुसन्धान पाखे धेचुलादीगु दु ।

डा. हिमांशु थापा (ने.सं १०५७)

- **फुटकर**

डा. हिमांशु थापा छम्ह नेवाः मखया नं नेपालभाषा साहित्यय् चीरपरिचितम्ह व्यक्तित्व खः । समालोचक इन्द्र मालीया धापू कथं हिमांशु थापा नेपालभाषाया समालोचना क्षेत्रय् सांस्कृतिक शब्दावली छ्यलाः कृतिया मूल्य निरुपित यायेगु परम्परा नी यानादीम्ह समालोचक खः । पूर्वाग्रहरहीत,

प्रोत्साहनमूलक प्रवृत्ति हे थ्वयक:या समालोचनाया विशेषता जूगु दु । थथे समालोचना क्षेत्रय् थःगु विशिष्टता कायम यायेफुम्ह व्यक्तित्व खयां नं नेपालभाषाय् थ्वयक:याः समालोचना म्हो हे जक पिदंगु दु ।

शान्तहर्ष बज्राचार्य (ने.सं १०५८)

- **अर्हत्नन्द महाकाव्यया विवेचना** (ने.सं १०९०)
- **रस मञ्जरी** (१०९९)
- **दबू प्याखं पुचःया न्ह्यसः लिसः** (ने.सं ११११)
- **सँदिया लिसः न्ह्यसःया लिसः** (११०८)
- **पद्य पुचः** (**पद्य पुचः सारांश**)

आपालं पाठ्यपुस्तकया लिधंसा च्वयाः नेपालभाषाया पठन पाठनयात ग्वाहालि यायेगु मनसुवा तयादीम्ह छम्ह समालोचक शान्तहर्ष वज्राचार्य नं खः । थ्वयक:या समालोचना सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक निगू पक्षय् नं दु । अथे हे सैद्धान्तिक समालोचनाय् नं पूर्वीय व पाश्चात्य नितां कथंया समालोचना च्वयेगु यानादीगु दु, तर थ्वयक:या उपलब्धिमूलक समालोचना धाःसा पुर्वीय समालोचना सम्बन्धी हे जूगु दु । थ्वयक:या समालोचना पद्धतियात व्याख्यात्मक समालोचना कथं नाले छिं ।

गिरिजाप्रसाद जोशी (ने.सं १०५९-११०७)

- **फुटकर**

बहुमुखी प्रतिभाया धनी गिरिजाप्रसाद जोशी स्पष्ट निर्णय बिइपिं समालोचकत मध्ये छम्ह खः । सुं नं च्वमियागु कृतिइ थम्हं खंगु चाःगु कमि कमजोरीयात निर्भिक रुपं आक्रमणकारी भाषां प्वंकेगु प्रवृत्ति थ्वयक:याके दु । थ्वयक:या गुलिं गुलिं समालोचनाय् द्वन्द्वात्मक भौतिकवादयात आधार नालेगु याःगु नं दु । खयेत ला थौं फ्गीगु साहित्यया विकासया निंतिं थाय्माच्व गयेकीपिं समालोचकत मखु, द्वंगु पलाः क्यनाबिइपिं समालोचकत माःगु दु, तर लँ क्यनाबिइम्ह समालोचक थः हे निं सुस्पष्ट सुनिर्दिष्ट धाःसा जुइमाःगु दु ।

पुष्पबहादुर चित्रकार (ने.सं १०५९)

- **फुटकर**

विभिन्न पत्र-पत्रिकाय् समालोचना च्वयाः थःगु समालोचनात्मक प्रतिभाया परिचय बियादीम्ह पुष्पबहादुर चित्रकार मूलतः सृजनात्मक कृतिया समालोचक खः । थ्वयक:या समालोचना अध्ययन अन्वेषणमूलक तथा तुलनात्मक प्रवृत्ति कथंयागु जूगु दु । बल्लाःगु तर्क व तुलनाया आधारय् निस्कर्षय् वयेगु थ्वयक:या समालोचनाया विशेषता खः । तर थथें थ्वयक:याके समालोचनात्मक प्रतिभा दयां नं थ्व क्षेत्रय् थःगु प्रतिवद्धता धाःसा थ्वयक:लं क्यनादीगु मदु ।

खड्गमान श्रेष्ठ (ने.सं १०६१)

- **फुटकर**

नेपालभाषाया प्राध्यापन पेशाय् संलग्न जुयादीबलय् थीथी पत्रिकाय् समालोचनात्मक लेख च्वयाः थःगु प्रतिभाया परिचय बियादीम्ह छम्ह समालोचक खड्गमान श्रेष्ठ नं खः । साहित्यया आधुनिक प्रवाह प्रतिया विशद ज्ञान, तीक्ष्ण दृष्टि, अन्वेषणात्मक प्रवृत्ति थें ज्याःगु समालोचकीय प्रतिभा दयाः नं थ्वयक: थ्व क्षेत्रय् ताःई तक थातं च्वना मदिइ । प्राध्यापन पेशा ताःतेवं थ्वयक्लं समालोचना च्वयेगु नं त्वःतादिल । थ्व नेपालभाषा समालोचनाया निंतिं छगू हन्ताः खः ।

पूर्ण वैद्य (ने.सं १०६१)

- **कविताया लागा (ने.सं ११०९)**

पूर्ण वैद्य छम्ह कवि जक मखु कविता तथा निबन्ध सम्बन्धी थःगु धारणा दृष्टिकोण ब्वयादीम्ह प्रसिद्ध अंग्रेजी कवि टि.एस्. इलियट थें छम्ह समालोचक नं खः । थ्वयक:या समालोचनात्मक लेख अप्वः थें कविता, निबन्ध सम्बन्धी जूगु दु । थ्वयक: प्रगतिवादी दृष्टिकोणयात आधारभूमि नालाः कृतिया समीक्षा यानादीम्ह समालोचक खः । समालोचकीय क्षमता प्रतिभा दया नं थ्व क्षेत्रय् ल्हाः न्ह्याकेगु प्रतिवद्धता धाःसा थ्वयक्लं उलि क्यनादीगु मदु । प्रौढ भाषाया प्रयोग ,वैचारिक सुस्पष्टता थ्वयक:या समालोचनाया विशेषता जूगु दु ।

नर्मदेश्वरमान प्रधान (ने.सं १०६२)

सिर्जना (ने.सं १०९६)
जिगु बिचाः जिगु धापू (ने.सं ११०५)
स्वंगः मिखा (ने.सं १११८)
नेपाल भाषाया साहित्यया इतिहास बारे(ने.सं १११८)
महाकाव्यया बारे (ने.सं १११८)
सौन्दर्य व आलोचना (११२०)

छम्ह नेपालभाषाया शिक्षकया नातां विशेष यानाः विद्यार्थीतय्गु पठन पाठनयात तिबः जुइगु समालोचनाया लेख च्वयेगु थःगु बौद्धिक उत्तरदायित्व भाःपादीम्ह नर्मदेश्वर नेपालभाषाया सैद्धान्तिक समालोचना नापं व्यावहारिक समालोचना निताय् नं उलि हे ल्हाः न्ह्याकादीम्ह समालोचक खः । नर्मदेश्वर छम्ह अंग्रेजी साहित्यया विद्यार्थी खयाः नं थ्वयक:या सैद्धान्तिक समालोचना केवल पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्त सम्बन्धी जक मजुसे, पूर्वीय समालोचनाया थीथी अंग - रस, ध्वनि, छन्द आदि थें ज्याःगु विषयय् नं व्यापक जूवंगु दु । साहित्यया विविध विधा सम्बन्धी दुग्यःगु ज्ञान दुम्ह थ्वयक्लं छुं नं कृतिया पारख यानादीबलय् व विधा सम्बन्धी थःगु धारणा व दृष्टिकोण नं ब्वयेगु यानादीगु दु । विशेषतः थ्वयक्लं नेपालभाषाया प्राध्यापनयात तिबः बिइगु जक उदेश्यं च्वयेगु यानादीगुलिं विद्यार्थीतय्गु स्तरयात ल्वःकथंया सरल भाषा शैलीया प्रयोग

थ्वयक:या समालोचनाय् जूगु दु । थ्वयक:या समालोचनां, समालोचना विधा ब्वलंकेगुलिइ जक मखु, नेपालभाषाया पठन पाठनया वातावरण दयेकेगुलिइ नं तःधंगु योगदान बिउगु दु । नेपालभाषाया समालोचना क्षेत्रय् सशक्तता, निरन्तरता, प्रतिबद्धता क्यनादीपिं समालोचकत मध्ये थ्वयक: नं छम्ह जूगु दु ।

जनक नेवाः (ने.सं १०६२)

- **पुजाभः (ने.सं ११०६)**

जनक नेवाः नेपालभाषाया प्राध्यापनं समालोचनाया ख्यलय् सालाहःम्ह छम्ह समालोचक खः । विश्लेषणात्मक प्रवृत्तिया थ्वयक:या समालोचनां सम्बन्धित विषयस जः ह्वलेगुलिइ गाक्कं तिबः बिउगु दु । व्याख्या विश्लेषण पक्षय् थ्वयक:या समालोचना गुलि ग्यसु ग्यंगु खः, निर्णय पक्षय् धाःसा उलि सवल सशक्त जुइफुगु मदुनि ।

इन्द्र माली (ने.सं १०६३)

- **न्हू पुखुली कसाःया ख्वाःपाः (ने.सं १०९१)**
- **पुलां कसि : न्हूगु दापु (ने.सं १११७)**
- भ्मीगु भाय् : भ्मीगु खंगः (ने.सं. १०९८)
- **विद्रोही कवि बुद्ध सायमि (ने.सं १११७)**

नेपालभाषाया माध्यमिक कालया छु (ने.सं १११९)
कुचा कुचागु किपा दुने (ने.सं ११२०) सम्पादन

नेपालभाषाया समालोचना ख्यलय् प्रतिवद्धता क्यनादीम्ह, निरन्तरता बियादीम्ह छम्ह समालोचक इन्द्र माली खः । थ्वयक:यात नेपालभाषाय् न्हू पींढीयाम्ह छम्ह यथार्थवादी तथा समाजशास्त्रीय समालोचक कथं नालातःगु नं दु । थम्हं खंगु व चाःगुयात निर्भिक व निर्धक्क जुयाः अभिव्यक्त यायेफूम्ह इन्द्र मालीया समालोचनाय् छखे थःगु भाषा साहित्यया गरिमा ब्वयेगु, न्हूपिं च्वमितय्त हःपाः बिइगु कुतः जूगु दु सा मेखेर लेखकतय्गु कमि कमजोरी क्यनाः थम्हं खं कथं चाः कथं सल्ला साहुति बियाः इमित परिस्कृत जुइकेगु कुतः नं दु । छम्ह समालोचकया भाषा त्याजिक क्वःछिनाः धायेगु जुइमाः, ग्याःचिकु पहयागु मखु धयागु धारणा थ्वयक:या जूगु दु । थःम्हेस्यां यानागु अध्ययन व अन्वेषणया लिधंसाय् जक निष्कर्ष बियादीम्ह इन्द्र मालीया समालोचनां लेखकतयत प्रोत्साहन हौसला जक मखु दीशाबोध नं यायेगु छम्ह समालोचकया कर्तव्य खः धकाः क्यनाबिउगु दु । थ्वयक: छम्ह स्वाभिमानि, सुस्पष्ट व निर्धक्कम्ह समालोचक खयाः नं, सुनानं थःगु कमजोरी त्रुटि क्यनाबिल धाःसा उकियात ग्रहण यायेगु सहृदयता नं थ्वयक: याके दु । **'सौन्दर्य व सामाजिक मनोविज्ञानयात बः कयाः कृतियात दुवालेगु जक मखु समाज व जीवनयात स्वयेगु न्हूगु मिखा समालोचनां बिइगु स्वयेमाः'** (नेपाल ऋतु पौ, वर्ष ४७ ल्याः ८८ : पृ १०) धयागु थ्वयक:या धारणा खः ।

अमृतरत्न तुलाधर (ने.सं १०६४)

- फुटकर

नेपालभाषाया समालोचना ख्यलय् पिदंम्ह छम्ह प्रतिभाशाली व्यक्तित्व अमृतरत्न तुलाधर नं खः । विस्तृत विश्लेषण जक मखु कृतिया मूल्य निरुपिन तकं यानादीम्ह अमृतरत्नया समालोचनाय् मौलिक चिन्तन व अन्वेषणात्मक प्रवृत्तिं भय्‌विउगु दु । भ्रीगु पुलांगु म्येयात कयाः वय्‌कलं गुगु विश्लेषणात्मक कथं समलोचना च्वयेगु कुतः यानादिल थुकिं भ्रीगु प्राचीन साहित्यया अध्ययनय् छगू न्हूगु लुखा चालीगु सम्भावना लूगु दु ।

काशीनाथ तमोट (ने.सं १०६५)

- **गद्यगुरु पं. निष्ठानन्द बज्राचार्य व वय्‌कःया ललितविस्तर**
- **नेपालभाषा साहित्यया ध्वःकिया** (ने.सं १११८)

नेपालभाषा प्राध्यापन पेशां भाषा, साहित्यया अध्ययन अनुसन्धान क्षेत्रय् अग्रसर जुइका बिउम्ह छम्ह व्यक्तित्व काशीनाथ तमोट नं खः । थ्वय्‌कःया समालोचना सृजनात्मक कृति सम्बन्धी स्वयां नं भाषिक साहित्यिक इतिहास सम्बन्धी विषयस जूगु दु । अन्वेषणात्मक व व्याख्यात्मक पह हे थ्वय्‌कःया समालोचनाया मूलभूत प्रवृत्ति खः । समालोचनात्मक प्रतिभा दयां नं थ्वय्‌कलं थःगु प्रतिवद्धता भाषाविज्ञानया अध्ययन अनुसन्धान पाखे क्यनादीगु दु । थ्वय्‌कःया '**आधुनिक कविता संग्रह**'या भूमिकां थ्वय्‌कःया समालोचकीय प्रवृत्तिया जः हवलेगु याःगु दुसा आधुनिक नेपालभाषाया काव्यया विकासक्रमयात नं ब्वया बिउगु दु । अथे हे थ्वय्‌कःया '**नेपालभाषा साहित्यया ध्वः किया**' सफुतिं थ्वयकःयात छम्ह तथ्यांक संकलन कर्ताया रुपय् परिचित याकूगु दु ।

रामलोचन झा (ने.सं १०६६)

- फुटकर

नेपालभाषाया प्राध्यापन पेशाय् संलग्न जुयाः समालोचना च्वयेगु यानादीम्ह छम्ह समालोचक रामलोचन झा नं खः । समालोचना लेखनय् निरन्तरता म्हो हे जूसां पूर्वीय समालोचना सिद्धान्तया लिधंसाय् स्याचुक तर क्वातुक कृतिया व्याख्या व विश्लेषण यानादीम्ह च्वमिया रुपय् रामलोचन झा खः ।

रामभक्त श्रेष्ठ (ने.सं १०६६)

- **भ्रीगु नःलि साहित्य छुं बिचाः** (ने.सं १०६६)
- **सिद्धिदास लुमंकाः** (ने.स. १०९७)

रामभक्त श्रेष्ठ नेपालभाषाया प्रगतिवादी प्रभाव पाखे भुकाव दुम्ह छम्ह समालोचक खः । थ्वय्‌कःया समालोचनाय् निष्पक्ष निर्णय बिइगु प्रवृत्ति जक मखु, अन्वेषणात्मक प्रवृत्ति पाखे नं उलि हे सशक्त जू । '**महाकवि चित्तधर 'हृदय'या कृति सम्बन्धी विस्तृत विश्लेषण**' थ्वय्‌कःया छपु महत्वपूर्ण समालोचनात्मक लेख खः ।

जगदीश चित्रकार (ने.सं १०६७)

- फुटकर

विशेषतः उपन्यास सम्बन्धी व्यावहारिक समालोचना च्वयेगु यानादीम्ह जगदीश चित्रकार नेपालभाषाया न्हू पिढियाम्ह छम्ह सशक्त प्रतिवद्धम्ह समालोचक खः। यथार्थवादी दृष्टिकोण, निर्भिक व निश्चिन्त अभिव्यक्ति थ्वय्‌कःया समालोचनाया छगू विशेषता जूगु दु । धाथें धायेगु खःसा थ्वय्‌कःया अभिव्यक्ति शैली कुइँ थें हे नः, स्याःचुपि थें हे जः । छम्ह समालोचकयाके दयेमाःगु अन्वेषणात्मक प्रवृत्ति, अध्ययनशीलता, त्येय्‌ल्लाःगु मिखा, सही पारख यायेगु क्षमता थ्वय्‌कःयाके गाक्कं दु । थ्वय्‌कःया समालोचनां नेपालभाषाया उपन्यास विधाया अध्ययनय् व्यापकता हयाबिउगु दु । थ्वय्‌कलं समालोचना यायेबलय् भावावेशय् वयेगु प्रवृतियात संयम यायेफुगु जूसा थ्वय्‌कःया समालोचनाया स्तर अभ्र च्वन्ह्याइगु खनेदु ।

मल्ल के. सुन्दर (ने.सं १०६८)

- फुटकर

मल्ल के. सुन्दर नेपालभाषाया छम्ह न्हू पीढीयाम्ह प्रतिभाशाली लेखक खः । सफूया रुपय् थ्वय्‌कःया समालोचनात्मक कृति पिदंगु मदुसां विभिन्न विचार गोष्ठीइ प्रस्तुत जूगु गोष्ठी पत्र तथा विविध भाषा, साहित्य संस्कृति, अर्थ, राजनीति सम्बन्धी विचार प्रधान लेख तथा सृजनात्मक कृतिया समीक्षात्मक लेखं थ्वय्‌कःया समालोचनात्मक प्रतिभाया परिचय बिउगु दु । क्वातुगु तर्कया लिधंसाय् कृतिया मूल्य निरुपण यानादीम्ह मल्लजुयात नेपालभाषाया सुस्पष्ट, सुनिर्दिष्ट विचारधारायाम्ह समालोचक कथं नाले छिं । समालोच्य विषययात गम्भीर रुपं ग्रहण यानाः विश्लेषण यायेगु, थः धायेमाःगु खँयात त्याजिक, क्वात्तुक्क, ध्वाशुइक धायेगु क्षमता थ्वय्‌कःयाके गाकं दु ।

मनमोहन श्रेष्ठ (ने.सं १०६८)

- **पसूकाया स्वपु का** (१०८५)

मुकं छगू कृतियात कयाः व्याख्या यानादीम्ह मनमोहन श्रेष्ठ नं नेपालभाषाय् थःगु प्रभाव क्यनेफुम्ह छम्ह समालोचकया रुपय् खने दयेकः झाःगु दु । तर थ्वय्‌कलं थ्व विधाप्रति प्रतिवद्धता व निरन्तरता धाःसा क्यनादीगु मदु ।

गोवर्धन शर्मा (ने.सं १०६९)

- फुटकर

गोवर्धन शर्मा नेपालभाषाया समालोचना क्षेत्रय् खनेदुम्ह छम्ह न्हू प्रतिभा खः । विशेषरुपं व्यावहारिक समालोचनाय् ल्हाःन्ह्याकादीम्ह शर्माजुया समालोचनाय् कृतिया व्याख्या विश्लेषण जक मखु, मूल्य निरुपण यायेगु प्रवृत्ति नं सवल हे जू धायेमाः ।

डा. केशवमान शाक्य (ने.सं १०७१)

- फुटकर

नेपालभाषाया आधुनिक साहित्यया विकासया निंतिं योगदान बियावःपिं युवा साहित्यकारत मध्ये केशवमान शाक्य नं छम्ह खः । कविता, बाखं, निवन्ध विधाय् जक मखु, समालोचना क्षेत्रय् नं थःगु प्रतिभा ब्वयादीम्ह केशवमान शाक्ययात थम्हं ज्वनागु विषयलय् दुग्यंक दुहां वनाः विश्लेषण यानादीम्ह समालोचक कथं नाले छिं । आधुनिक साहित्य सम्बन्धी विशेष अध्ययन दुम्ह थ्वयृकलं साहित्यया ख्यलय् खनेदुगु न्हू न्हूगु, प्रवाह दृष्टिकोण, सिद्धान्तया जः ह्वलेगु यानादीगु दु ।

प्रेमशान्ति तुलाधर (ने.सं १०७२)

- **न्हू बाखंपुचःया बाखंत (ने.सं ११०९),**
- **सुगत सौरभ महाकाव्यया बारे छुं (ने.सं. १११९),**
- **जिगु सृजनाया पुचः (ने.स. ११२०)**

नेपालभाषाया शिक्षण पेशां समालोचनाया ख्यलय् सालाहःम्ह छम्ह मिसाच्वमि प्रेमशान्ति तुलाधर नं खः । थ्वयृकःया **'न्हू बाखं पुचःया बाखंत'** नांगु सफू नेपालभाषाय् मिसाच्वमिपिं पाखें पिदंगु दकलय् न्हापांगु समालोचना सम्बन्धी सफू खः । थम्हं ज्वनागु विषयय् पूवंक ध्वाथुइक समालोचना यायेगु कुतः यानादीम्ह मयृजु तुलाधरया अप्वः थें समालोचना सृजनात्मक कृति सम्बन्धी जूगु दु । थ्वयृकःया समालोचनात्मक प्रवृत्ति मूलतः विश्लेषणात्मक कथंयागु जूगु दु सां निर्णयात्मक प्रवृत्ति नं सवल खनेदु ।

मनोरमा तुलाधर (ने.सं १०७२)

- निपासः (ने.सं १११७)

मनोरमा नेपालभाषाया प्राध्यापन पेशां समालोचना ख्यलय् साला हःम्ह छम्ह मिसा च्वमि खः । थ्वयृकःया समालोचना पाठ्य पुस्तक सम्बन्धी जूगु दु सा, समालोचनात्मक प्रवृति व्याख्यात्मक कथंयागु जूगु दु ।

डा. चुन्दा बज्राचार्य (ने.सं १०७४)

- फुटकर

पत्र-पत्रिकाय् समालोचनात्मक लेख च्वयाः थःगु समालोचनात्मक प्रतिभाया परिचय बियादीम्ह छम्ह मिसाच्वमि डा चुन्दा बज्राचार्य नं खः ।

सृजनात्मक कृतिया विवेचनाय् थःगु च्वसा केन्द्रित यानादीम्ह मयृजु बज्राचार्यया समालोचना विशेषतः आधुनिक नाटक सम्बन्धी जूगु दु । समालोचक इन्द्र मालीया धापू कथं थ्वयृकःया समालोचनाया निर्णय पक्ष सवल मजूसां समालोचनाया भाषा तिख्खर जूगु दु । थ्वयृकःया समालोचना विशेषतः अन्वेषणमूलक तथा व्याख्यात्मक जू ।

मदनसेन बज्राचार्य (ने.सं १०७४)

- फुटकर

आपालं लोक साहित्यविद्पिनिगु जीवनी च्वयाः नेपालभाषाया साहित्यिक व्यक्तित्वतयृत अमर यानातयेगुलिइ तिबः बियादीम्ह भाजु मदनसेन छम्ह समालोचक नं खः । खयेत ला व्यक्तित्वतयृगु जीवनी लेखनय् हे थ्वयृकःया समालोचक व्यक्तित्व गाकं प्रतिविम्बित जूगु दु । तर थ्व बाहेक नं वयृकलं विभिन्न पत्र-पत्रिकाय् सृजनात्मक कृति सम्बन्धी समीक्षात्मक लेख च्वयाः थःगु प्रतिभाया परिचय बियादीगु दु । अन्वेषणात्मक प्रवृत्ति, सशक्त अभिव्यक्ति थ्वयृकःया समालोचनाया विशेषता जूगु दु ।

पूर्ण ताम्राकार (१०७५)

- **साहित्य लचं (ने.सं ११११२)**
- **साहित्यया लिच्वः (ने.सं. १११९)**

नेपालभाषाया समालोचनाय् प्रगतिशील प्रवृत्तियात आत्मसात यानाः समालोचना यानादीम्ह छम्ह समालोचक भाजु पूर्ण ताम्राकार नं खः । विशेष रुपं नेपालभाषाया पाठ्यज्वलं सम्बन्धी समालोचनात्मक लेख च्वयादीम्ह पूर्ण ताम्राकार थम्हं ज्वनागु विषयय् गम्भीर रुपं दुहांवनाः विश्लेषण यायेगु कुतः यानादीम्ह समालोचक खः । नेपालभाषाय् प्रगतिवादी समालोचना प्रवाहयात विस्तार यायेगु ज्याय् थ्वयकःया समालोचनां नं तिबः बिउगु दु ।

चन्द्रमान बज्राचार्य (ने.सं १०७५)

- छ्वास काव्यय् कवि व्यथित (ने.सं १०७५)

- सिर्जनाया विवेचना (ने.सं १११७)

नेपालभाषाया पाठ्यज्वलं दुनेया सफूयात कयाः समालोचनात्मक लेख च्वयाः पठन पाठनयात तिबः बिइगु नापं समालोचना साहित्ययात न्ह्यज्याकेगु निंतिं पलाः च्वयेकादीम्ह न्हू पीढीयाम्ह छम्ह प्रतिभाशाली समालोचक चन्द्रमान बज्राचार्य नं खः । पूर्वीय तथा पाश्चात्य साहित्य निगुलिं क्षेत्रय् ल्हाः न्ह्याकादीम्ह बज्राचार्यया अप्वः थें समालोचना सृजनात्मक कृति सम्बन्धी जूगु दु । सृजनात्मक समालोचनाय् नं अप्वः थें काव्य व उपान्यास सम्बन्धी हे जूगु दु । थम्हं ज्वनागु विषयलय् ध्वाथुइक व्याख्या विश्लेषण यायेगु क्षमता थ्वयृकःयाके दु ।

प्रेमहीरा तुलाधर (ने.सं. १०७५)

- **फुट्कर**

विभिन्न पत्रपत्रिकाय् समीक्षात्मक च्वसुत पिब्वयाः नेपालभाषाया समालोचना विधाया विकासय् तिवः बियादीम्ह प्रेमहीरा तुलाधर नं प्राध्यापन पेशा समालोचनाया ख्यलय् सालाहःम्ह छम्ह मयजु च्वमि खः । विशेषत गद्य गुरु निष्ठानन्द वज्राचार्य सम्बन्धी अनुसन्धानात्मक च्वसु च्वयेगुली मन क्वसाःम्ह तुलाधरजुया समालोचनात्मक पद्धति व्याख्यात्मक कथंयागु जूगु दु ।

ओमकारेश्वर श्रेष्ठ (ने.सं. १०८०)

- **फुटकर**

सफूया रुपय् समालोचनात्मक कृति पिदंगु मदुसां पत्र-पत्रिकाय् समालोचना च्वयाः रेडीयोय् सफूया समीक्षा यानाः थःगु प्रतिभाया परिचय बियादीम्ह छम्ह ल्यायम्हम्ह च्वमि ओमकारेश्वर श्रेष्ठ नं खः । नेपालभाषाया प्राध्यापन पेशाय् संलग्न जुयादीम्ह श्रेष्ठया समालोचनाया विषय मूलतः पाठ्यपुस्तक सम्बन्धी जुइगु स्वभाविक खः । थ्वयुकःयाके खनेदुगु तीक्ष्ण दृष्टि, अन्वेषणात्मक प्रवृति स्वयेबलय् भविष्यय् थ्वयुकः छम्ह सफल समालोचक जुइफइ तिनि धकाः आशा यायेफु ।

थथे च्वय् उल्लेख जूपिं समालोचकत बाहेक निपु स्वपु हे जक समालोचनात्मक लेख च्वयाः नं थ्व क्षेत्रय् थःपिनि प्रतिभा ब्वयाफ्वाःपिं मेपिं नं आपालं समालोचकत दनि । नेपालभाषाया समालोचना साहित्यया शुरुवातया इलय् खने दयेकःफ्वाःपिं समालोचकतयगु भ्वलय् - **राजेन्द्रमान श्रेष्ठ, सत्यमोहन जोशी, पूर्णदास श्रेष्ठ, सूर्यबहादुर पिवाः**, वि.आर कसाः, भूवनलाल प्रधान, **स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ, छत्रबहादुर कायष्ठ**, पुण्यरत्न बज्राचार्य, हितकरवीरसिंह कसाः, आदिपिनिगु नां दुथ्याके छिंसा लिपा पिदंपिं समालोचकतयगु भ्वलय् - **रमेश मधु, ब.आ कनकद्वीप, योगि विकासानन्द, शंकर श्रेष्ठ**, मंगलप्रसाद श्रेष्ठ, अर्पणा प्रधान, **बिमला मानन्धर, महेश जोशी, माधवलाल प्रधान, नन्दमाया नकर्मि, श्रीलक्ष्मी, बालगोपाल श्रेष्ठ, रविन्द्र राजकर्णिकार,** डा. **पुष्पराज राजकर्णिकार, विजयरत्न बज्राचार्य, अशोक श्रेष्ठ, विजय शंकर मल्ल दारुण, पूर्ण मुनकर्मी, तुल्सिलाल सिंह, कृष्णा वैद्य, योगेश राज, विनोदराज शर्मा, शराम नेवाः, शान्तराज शाक्य, बुद्ध सायमि, रमेशकाजी स्थापित** आदि दुथ्याके छिं ।

लिखँ : थौं नेपालभाषा साहित्यय् समालोचनायात मेमेगु भाषाय् थें विस्कंगु छगू महत्वपूर्ण साहित्यिक विधाकथं नालाहःगु दु । साहित्य क्षेत्रय् व्यावहारिक समालोचनायात जक समालोचना कथं नालेगु प्रवृत्ति थौं ब्वलना वयाच्वंगु दुसां सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक समालोचना नितांयातं समालोचना विधा दुने दुथ्याकेगु परम्परा नेपालभाषाय् कायम हे जुयाच्वंगु दनि । नेपालभाषाय् समालोचना साहित्यया विकासया शुरुइ समालोचनायात आलोचनाया रुपय्

कायेगु गुगु प्रवृत्ति ब्वलंगु खः, व थौं मदये धुंकूगु दु । समालोचना धयागु मुक्क कृतिया नकारात्मक पक्ष जक ब्वयेगु मखु धयागु अवधारणा व्यापक जुइधुंकूगु दु । पाश्चात्य तथा पूर्वीय नितां समालोचना पद्धतिया प्रभाव लाःपिं नेपालभाषाया च्वमितय्सं व्यावहारिक समालोचनाय् थ्व नितांया सैद्धान्तिक पक्षयात ग्रहण यानाः समालोचना याःगु खनेदु । अथे हे बिषय पक्ष, कला पक्ष नितांयातं थियाः समालोचना यायेगु प्रवृतिया नं नी जुइधुंकूगु दु । थौंया विश्व समालोचना साहित्यय् खनेदुगु विविध कथंया समालोचना पद्धति तथा प्रणाली गथे - सैद्धान्तिक, ऐतिहासिक, तुलनात्मक व्याख्यात्मक, पाठ्यात्मक, मनोवैज्ञानिक, प्रगतिवादी, प्रयोगवादी, समाजशास्त्रीय, शैली विज्ञान आदी नेपालभाषाया समालोचनाय् नं छ्यला हये धुंकूगु दु ।

नेपालभाषाया प्रारम्भिक ईया समालोचनाया तुलनाय् थौं समालोचना विधाया आपालं विकास जुइधुंकूगु दु । तर अथे खयां नं थौं नं थ्व क्षेत्र स्वस्थ्य रुपं न्ह्यज्याये फुगु मदुनि, आपालं कमि कमजोरी ल्यं हे दनि । नेपालभाषाय् समालोचना साहित्यया शुरुवात जूगु न्हयगू दशक दये धुंकल । थुगु समयावधि दुने आपालं समालोचकत पिदने धुंकूगु दु सा आपालं समालोचनात्मक कृति नं प्रकाशित जुइधुंकूगु दु । तर थौं नेपालभाषाया समालोचना क्षेत्रय् गुलि समालोचकतय्गु छ्यंग्वः खाःगु खः, उकिया समानुपातिक रुपय् समालोचना पिदंगु मदु । थुगु दृष्टिं बाखं , चिनाखँ, ख्यलय् गुलि च्वमितय्गु वैयक्तिक संकलन तथा सामूहिक संकलनया सफू पिदनाच्वंगु खः, उकिया तुलनाय् समालोचना क्षेत्रय् तसकं म्हो जक सफू पिदंगु दु । थुकिया मू कारण खः - समालोचना लेखनय् प्रतिवद्ध जुयाः थुकियात निरन्तरता बियाच्वंपिं, सक्रियता क्यनाच्वंपिं समालोचकत तसकं हे म्हो जक दु, अफ्व धायेगु खःसा फिपतिनय् निने छिं । थ्व विधाय् निपु प्यपु च्वसु च्वयाः लिपा अथें हे पलायन वा विलिन जुयावंपिं वा यानय् इनय् निपु प्यपु समालोचना च्वयाः थःत समालोचक धायेकाच्वंपिं समालोचकत हे आपाः दु । गुलिखे प्रतिभा सम्पन्न च्वमितय्सं तकं नं छपु निपु समालोचना च्वयाः थ्व क्षेत्रयात अथें हे आशां ब्वाक त्वःतावंगु दु, गुगु नेपालभाषाया समालोचना विकासया निर्तिं छगू विडम्बना हे धायेमाः ।

नेपालभाषाय् समालोचना लेखनय् निरन्तरता बिइपिं समालोचकत जक म्ह जूगु मखुसे समालोचना लेखन प्रति प्रतिवद्ध जुयाः अर्थात् नी यानाः समालोचना च्वइपिं समालोचकत नं तसकं हे म्हो धायेमाः । थःम्हं च्वये धकाः स्वयां नं, मेपिनिगु करं क्यनाः समालोचना च्वइपिं समालोचकत हे नेपालभाषाय् आपाः दु । घ्वाना यंकेगु मोटर थें घ्वात्तले च्वल, घ्वायेगु दित कि च्वसा नं दित । अथे हे आधुनिक साहित्य व समालोचना साहित्यया विकास नाप नापं हे जूगुलिं लेखक व समालोचकत व हे ईयापिं जूगु दु । फलतः छम्हस्यां मेम्हसित म्हसिइगु, छम्हसिया मेम्हनाप पासाया सम्बन्ध, विद्यार्थी वा गुरुया सम्बन्ध, थःथितिया सम्बन्ध दइगु स्वाभाविक खः । थज्याःगु स्थितिइ पिदंगु नेपाभाषाया समालोचनाय् निष्पक्षता, सही निर्णयात्मकता नं म्हो जुइगु स्वाभाविक खः ।

फलतः वहुसंख्यक समालोचनाय् च्वमितयुत हौसला प्रोत्साहन बिइ थें कृतिया सकारात्मक पक्षयात जक अप्वः व्याख्या विश्लेषण यायेगु,समालोचकया थःगु निगू प्यंगू बिचाः दृष्टिकोण जक ब्वयेगु जूगु दु । अप्वः थें कृतियागु कमजोर पक्षय् समालोचकत मौन जुयाबिइगु प्रवृत्ति दु । लेखकतय्गु कमि कमजोरी न्हयब्वयाः इमित सही दीशावोध यायेगु, कृतिया सही मूल्य निरुपण यायेगु पाखे छम्हनिम्ह न्हयज्याःसां थज्याःगु परम्पराया विकास गाक्क जुइफुगु मदुनि । धाथें धायेगु खःसा शुरुनिसें थौंतक नं नेपालभाषाया समालोचनाय् प्रभाववादी समालोचनात्मक पद्धति प्रवृत्तिं हे थाय् कया वयाच्वंगु दनि, समालोचनाया ज्याय् व्याख्यात्मक पक्ष गुलि सवल जूगु दु, निर्णयात्मक पक्ष उलि हे दुर्बल जुयाच्वंगु दनि ।

समालोचना विकासया शुरुया तुलनाय् थौं नेपालभाषाय् सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक समालोचनाया निगू पक्षय् नं ल्हाः न्ह्याकीपिं समालोचकत पिदने धुंकूगु दु । तर अथे खयाः नं व्यावहारिक समालोचनाय् गुलिसिनं ल्हाः न्ह्याकेगु याःगु दु, उलि सैद्धान्तिक समालोचनाय् याःगु मदु । अभ्र सैद्धान्तिक समालोचनाय् नं आधुनिक पाश्चात्य समालोचना पद्धति सम्बन्धी अध्ययन चिन्तन यानाः च्वइपिं समालोचकत तसकं हे म्हो धायेमाः । थुकथं नेपालभाषाया समालोचनाया सिद्धान्त पक्ष कमजोर हे तिनि । फलतः समालोचनाया सैद्धान्तिक ज्ञान तथा विविध प्रवाह प्रवृत्तिया अध्ययन विश्लेषण यानातःगु सफूया रचना यानाः थौं समालोचना साहित्यया विकासया निंतिं आधारभूमि तयार यायेगु ज्या गुगु जुइमाःगु खः, व थौंतक नं बांलाक जुइफुगु मदुनि । अथे हे नेपालभाषाया समालोचना ख्यलय् व्यावहारिक समालोचनाया ल्याः अप्वः खनेदु सां , थुकी नं सन्तोष कायेगु स्थिति मदुनि । छम्ह साहित्यकारया मुकं कृति वा छगू साहित्यिक विधाया वैशिष्ट्य वा साहित्यय् छगू प्रबृत्तियात कयाः पूवंक अध्ययन व अनुशीलन यानातःगु समालोचना तसकं हे म्हो जक दु । थुकिया थासय् छगू सफू, छपु प्याखं, अभ्र छपु बाखं वा निबन्धया तकं समालोचना च्वयेगु प्रवृत्ति अप्वः दु । अभ्र थज्याःगु समालोचनाय् नं समालोचकयात लाःगु निता प्यता प्रभाव ब्वयाः कर मेते यायेगु तकं ज्या जूगु दु । थुकथं गुगु अर्थय् समालोचना, छगू पृष्ठभूमिइ छगू कृतिया साहित्यिक मूल्यांकन जुइमाःगु खः व अर्थय् भ्रीगु समालोचना न्हयज्याये फुगु मदुनि ।

समालोचना छगू बौद्धिक उपज खः । साहित्यया विधागत ज्ञान, अन्वेषणात्मक प्रवृत्ति, तीक्ष्ण दृष्टि, निर्णयात्मक शक्ति, विश्लेषणात्मक क्षमता आदि थें ज्याःगु गुण थ्व विधाय् ल्हाः च्वयेकीपिंत आवश्यक जुइगुलिं, नेपालभाषाया बाखं चिनाखँ विधाय् थें भाषिक अनुरागं सां गुलिस्यां ल्हाः च्वयेकेगु याःगु खः, उलि थ्व समालोचना विधाय् च्वयेकूगु खनेमदु । थौं थ्व विधाय् ल्हाः न्ह्याकेगु ज्या विशेषतः नेपालभाषाया प्राध्यापन पेशाय् संलग्न प्राध्यापकत पाखें हे आपाः जूगु दु । फलतः थःपिनिगु प्राध्यापन ज्याया उत्तरदायित्व बहन यायेकथं नेपालभाषाया पाठ्यांसय् दुथ्याःगु जक सफू वा विषय सम्बन्धी समीक्षा विश्लेषण यायेगु जूगु दु । पाठ्यांशय् दुमथ्याःम्ह च्वमि, कृति वा साहित्यिक विषय सम्बन्धी

म्हो हे जक समालोचनात्मक लेख पिदँगु खनेदु । खयेत ला नेपालभाषाया पठन पाठनयात सुथां लाकेगु दृष्टिं पाठ्यांश सम्बन्धी समालोचनात्मक लेख आपाः पिदने माःगु थौंया आवश्यकता नं खः । तर थथे खयां नं फुक्क सफूया च्वमिया समानुपातिक रुपं समालोचना मजुइबलय् स्वस्थ्य समालोचनाया विकास छगू परिकल्पना जक जुइगु स्वभाविक खः ।

थौं नेपालभाषाया समालोचनाय् विविध कथंया समालोचनात्मक पद्धतियागु प्रयोग जुइधुंकूगु दु सां थःगु हे अलग्ग समालोचनात्मक पद्धति धाःसा ब्वलंके फुगु मदुनि । छथ्वः समालोचकतय्सं नेपालभाषाया समालोचनाय् नं प्रगतिवादी समालोचनायात व्यापक यायेगु कुतः यानाच्वंगु दु सां थ्व नं छगू प्रयोगया रुपय् तिनि, प्रवाहया रुपय् न्ह्यायेफुगु मदुनि । थौं वहुसंख्यक समालोचकतय्सं थःथःगु हे दृष्टिकोण तथा क्षमता कथं समालोचना यानाच्वंगु दु, छम्ह समालोचकया समालोचना पद्धतिनाप मेम्हसिया पद्धति पाःगु दु । छगू समूहयात हे नेतृत्व यायेगु ज्या आतक सुं पाखें नं मजूनि धाःसां जिउ (श्रेष्ठ, ने.सं. ११११०:२६) । अथे हे नेपालभाषा साहित्यया मेमेगु विधा गथे : उपन्यास, कविता, नाटक आदि क्षेत्रय् विश्व साहित्यय् पिदंगु अत्याधुनिक प्रवृत्ति, प्रवाह गुलि द्रुत रुपं दुहां वयाच्वंगु दु, उलि समालोचना विधाय् दुहां वयेफुगु मदुनि । समाजशास्त्रीय पद्धतिया समालोचना, शैली वैज्ञानिक समालोचनात गुगु थौं आधुनिक समालोचना साहित्यय् खनेदुगु खः थ्वयात नेपालभाषाया समालोचनाय् विकास यायेगु ल्यं हे दनि ।

तर थथे समालोचना क्षेत्रय् आपालं कमि कमजोरी थौं नं ल्यना हे च्वंगु दनि सां थ्व विधाय् आपालं नेपालभाषाया बौद्धिक वर्गया मन क्वसाःगु, साहित्यया विविध विधाय् आपालं न्ह्न्हूगु सृजनात्मक कृति पिदंगु, अध्ययन अनुसन्धान जुयाच्वंगु नापं समालोचनां थौं साहित्य ख्यलय् लोकप्रिय तथा प्रतिष्ठित विधाया रुपय् मान्यता प्राप्त याःगु, नेपालभाषा समालोचना विधाया विकासया निंतिं बांलाःगु लक्षण खः धकाः मधासें मगाः ।

उपन्यास

पृष्ठभूमि :- थौं भीसं **उपन्यासयात** पाश्चात्य साहित्यय् प्रचलित **नोवेल** (Novel) वा **प्रोज फिक्सन** (Prose Fiction) या पर्यायया रुपय् प्रयोग याना वयाच्वना । वास्तवय् उपन्यास भीगु नितिं जक मखु, पाश्चात्य साहित्यया नितिं नं छगू न्हूगु विधा खः । साहित्यया छगू विधा **नोवेल** पश्चिमी साहित्याया छगू उपज खः । विश्व साहित्यय् १८ सदी **'डेनियल डिफो'**या **'रविन्सन कुसो'** (ई.सं. १७१९)या प्रकाशनं निसें तिनि उपन्यास साहित्यया शुरुवात जुल धयागु धारणा अप्वः खनेदु सां, इटालिया **बोकासियोया** च्वसां पिहां वःगु विस्मयवह कौतूहलपूर्ण घटनां जाःगु गद्य माध्यमया वर्णात्मक साहित्यं निसें **'नोवेल'** (Novel) शब्दया जन्म जूगु खः । नोवेल शब्दया शाब्दिक अर्थ ला न्हूगु खः । दकलय् न्हापां इटालिया बोकासियों थम्हं च्वयागु रचना छगू न्हूगु प्रकारया विधाय् लाः थें खनाः थुकियात **नोवेला** (Novella) धकाः नां तःगु खः । लिपा थ्व हे **'नोवेला'**शब्दं **'नोवेल'** (Novel) नां च्वंवन । थ्व हे **'नोवेल'** बिलायत, जर्मन, फ्रान्सया व लिपा रुसी साहित्यय् गाक्कं विकास जुयाः ब्वँमितय्गु दथुइ छगू तसकं लोकं ह्वाःगु विधा जूवन । विकासक्रमया विभिन्न इलय् नोवेलया रुप व विषय-वस्तु नं हिलावन, नोवेलया परिभाषा तकं नं पानावन । थ्व हे नोवेल भारतय् थ्यंकः वःबलय् भारतया बंगला, हिन्दी साहित्यय् नोवेल विधा नाप छुं भति ज्वःलाःगु संस्कृत साहित्यया छगू प्रकारया वर्णात्मक रचनाया नां **'उपन्यास'** कथं **'नोवेल'**यात **उपन्यास** धकाः नां छुनाबिल । उकियात हे भीसं नेपालय् नेपालीभाषा व नेपालभाषा निगुलिं ख्यःया साहित्यय् उपन्यास धयाछ्वया (श्रेष्ठ, ११११७ : ६)

उपन्यासयात कयाः **डेभिद वि. गुराल्निकं वेवस्टर्स् न्यू वर्ड डिकसनरी** (Webster's New World Dictionarey Page - ९७४) स **'ताहाकःगु काल्पनिक गद्यात्मक विवरण गुकी मानव जीवन, इमिगु भावना, विचाः, ज्याखँ आदि थीथी जटिल वस्तु घटना समावेश जुयाच्वंगु दइ'** धकाः परिभाषित यानादिल सा **एच्.जेम्सं 'फिक्सनया कला'** (Art of Fiction) धयागु थःगु च्वसुइ उपन्यासयात

जीवनया प्रतिनिधित्व याइगु प्रयासया रुपय् खंकादिल । अथे हे नेपालभाषाया छम्ह समालोचक **प्रो. माणिकलाल श्रेष्ठजुं** उपन्यासयात जीवनया **'मिमेसिस' (अनुकरण) अर्थात् जीवन थें तुं च्वंक लेखकं चित्रण याइगु बस्तुकथं** नालादीगु दु । थुकथं बाखं ,प्याखं थें उपन्यासया विषय नं मनुखं याःगु छुं ज्या वा मनूयात जूगु छुं खँ खः धयागु सिइदु । विधागत रुपं - **विविध संरचनात्मक एकाइया माध्यमं हरेक अंग थःथवय् कथं हनाः व्यापक ई.व थाय्या लागा कःघानाः छगू निश्चित मूल्य प्राप्त याःगु जीवन प्रतिविम्वित जूगु सौन्दर्ययुक्त कथात्मक गद्य रचनायात हे उपन्यास** धायेगु पाय्छि जुइ ।

थौंया परिवेशय् मनूया जीवनयात क्वात्तुक चकंक ब्वयेछिंगु ब्वयेफुगु साहित्यिक ख्यः उपन्यास जूगु दु । समालोचकतय्गु धापूकथं नाटकया छगू न्हूगु रुप उपन्यास खः । थौंया स्वत्तुमत्तु स्वःगु, गुइँ गुइँ निउगु जीवन व जगतयात ब्वयेगु नितिं बाखं, प्याखंया माध्यम जक पर्याप्त मजूगुलिं उपन्यास विधाया विकास जूगु खनेदु । प्याखनं थें निम्ह पात्रयागु खँल्हाबल्हाया माध्यमं जक जीवन ब्वयेगु मयासे उपन्यासय् लेखक थः हे न्ह्यःने वयाः नं खँ कं वये छिं, माःगु धाः वये छिं, दबुलिइ क्यने मछिंगु कल्पना, सपना, द्वन्द अन्तरद्वन्द थें ज्याःगु विषय नं उपन्यासय् अःपुक न्ह्यब्वये छिं । अथे हे रुपया दृष्टिं बाखं उपन्यास उथें च्वंसां, बाखं जीवनया छगू समय, छगू पक्ष छगू स्थिति वा छगू घटनाया चित्रण खःसा उपन्यास जीवनया छगू पूवंगु घटना वा जीवन सम्पूर्णया हे क्रमवद्ध चित्रण खः । उकिं बाखनं स्वयाः उपन्यासं काइगु परिधि तःधं तचाः जुइगुलिं बाखनं स्वयाः उपन्यासं जीवनयात पूवंक थ्वाथुइक क्यनेफु । बाखं व उपन्यास नितांयात नं पाश्चात्य समीक्षाशास्त्र कथं आख्यान वा फिक्सन (Ficition) धयातःगु दु । संरचनाया दृष्टिं उपन्यासय् नं बाखनय् थें कथा योजना, पात्रतय्गु मानसिक अवस्थाया चित्रण, क्रिया ब्यापार, द्वन्द, संवाद, बातावरण, भाव परिमण्डल, रुप विन्यास आदि दयाच्वनी । तर थुपिं फुक्क तत्वयात उपन्यासया अनिवार्य तत्व कथं नाले मछिं, छुं छता निता तत्व मदयेक नं बांलाःगु उपन्यासया संरचना जुइफु ।

विश्व साहित्यय् उपन्यास विधाया विकासया क्रमय् उपन्यास सम्बन्धी धारणा व उपन्यासं चित्रण याइगु मू विषयवस्तु नं इलय् ब्यलय् पाना वनाच्वंगु दु। शुरुया **बोकासियोपिनिगु** इलय् उपन्यास धयागु लेखकं न्ह्याइपुक बाखं कनेगु थें जक जूवन सा **'मिगेल दे सर्वान्तिस'** पिनिगु इलय् वनाः उपन्यासं मखुगु अवास्तविक प्रवृत्तिया आलोचना यायेमाः धयागु, धारणा ब्वलन । फलस्वरुप १८ शदी वनाः **'डेनियल डिफो'**या **'रविन्सन क्रुसो'** (१७१९) थें ज्याःगु उपन्यास पिदन। यथार्थवादी उपन्यास च्वयेगु क्रमय् उपन्यास धयागु समाजया न्हाय्कं खः, उकिं छुं छगू देशया साहित्यय् उपन्यास ब्वनेबलय् उगु देश व समाजया तस्बीर अनया मनूतय्गु जीवन रहन सहन क्यनेमाः धयागु धारणा नं खनेदत । वयां लिपा हानं उपन्यास धयागु हे मनूतय्गु जीवनया अध्ययन जुसेंलि, वयागु वाह्य क्रियाकलाप जक मखु वया अन्तर हृदयया नं अध्ययन विश्लेषण जुइमाः धयागु मनोवैज्ञानिक

प्रवाह नं ब्वलन । अथे हे यौन नं मानव जीवनया छगू अभिन्न अंग जूगुलिं मानव जीवनयात धाथें पूवंक ब्वयेगु खःसा यौनयात नं थियाः उपन्यास च्वयेमाः धयागु धारणां **मोपांसा, इमिलि जोला** थें ज्याःपिं उपन्यासकारतयूत यौनवादी उपन्यास पिदंकेगुलिइ तिबः बिल । थथे हे शैली पक्षय्, वैचारिक पक्षय् उपन्यासया विकासक्रमय् मेमेगु नं हिउपाः खनेदत । प्रेम, समन्वय, त्यागया सन्देश उपन्यासं ह्वलेमाः, धयागु धारणां आदर्शवादी उपन्यासया जन्म बिलसा बहुसंख्यक जनताया आकांक्षा, हितया प्रतिनिधित्व उपन्यासं यायेमाः धयागु बिचालं प्रगतिवादी उपन्यासया विकास जुयावल ।

नेपालभाषाय् उपन्यास

विश्वया उपन्यास साहित्यया विकासक्रमय् उपन्यासया विषयभूमि प्रतिया धारणा पानावन, प्रवाह हिलावन, न्हू न्हूगु प्रविधिया विकास जुल । भीगु देशय् अफ नेपालभाषा साहित्यय् ने.सं १०७४ य् वयातिनि '**उपन्यास**' विधाया जन्म जुल । नेपालभाषाय् आधुनिक बाखं, प्याखं, काव्य आदिया शुरुवात जुइ धुंकाः तिनि उपन्यासया जन्म जूगु खः । खयेत ला नेपालभाषाय् १७ शदी हे ततःहाकःगु आख्यानात्मक गद्य - गथे लच्छि बिकाः कनीगु '**स्वस्थानी व्रत कथा**', गुंला यंकं कनीगु **जातक अवदान बाखं,** चतुर्मास प्यला बिकाः कनीगु **महाभारत, रामायण बाखं** मदुगु मखु, तर थुकियात बाखं जक धाये छिं उपन्यास धाये मछिं । थज्याःगु बाखं, न मानव जीवन सम्बन्धी जक हे खः ,न थुकिं थौंया उपन्यासं थें मानव जीवनया व्यापक व विस्तृत परिधियात हे कःघाये फुगु दु । नेपालभाषा साहित्यय् उपन्यासया प्रादुर्भाव थज्याःगु हे आख्यान पाखें स्वाभाविक रुपं विकास जुयावःगु धकाः गब्लें नं धाये फइ मखु । बरु विदेशी भाषाय् च्वंगु उपन्यास ब्वनाः उकिं प्रभावित जुयाः थःगु भाषाय् नं उपन्यास दयेके धयागु भावनां उपन्यास च्वयेगु जूगु खः । २००७ सालया प्रजातन्त्र लिपा हे तिनि नेपालभाषाया उपन्यासया जन्म जूगु व खुल्ला, स्वतन्त्र वातावरणं, थनया च्वमितयूसं आपालं मेमेगु भाषाया उपन्यास ब्वने धुंकूगु व थःपिनिगु थीथी भाव अनुभूति नं स्वतन्त्र अकुण्ठित रुपं प्वंकेगु स्थिति दयेधुंकूगुलिं नेपालभाषाया उपन्यासं शुरुंनिसें हे विश्व साहित्यया अत्याधुनिक प्रवाह, विश्व साहित्यया विकास क्रमया फुक्क अनुभव, फुक्क प्रयोगयात नालाकयाः पिदन (श्रेष्ठ, १११७ : ११) । थथे नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां पिदंगु उपन्यास **धूस्वां सायमियागु 'मिसा'** उपन्यास खः । नेपालभाषाय् उपन्यासया अभावपूर्ति धूस्वांया **मिसा** उपन्यासं याःगुलिं

थुकियात च्वसापासाया तत्वावधानय् जूगु विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलनं **नगद पुरस्कार** तथा श्रेष्ठ सिरपाः गुथिं **श्रेष्ठ सिरपा**ः तकं प्रदान यात । मिसा जाति शोषित पीडित जुइमाःगुया मू कारण अशिक्षा खः । धकाः क्यनातःगु थ्व **मिसा** उपन्यासय् औपन्यासिक प्रवृति स्वयाः नं बाखंयात ताहाकयूकेगु प्रवृत्ति अप्वः खनेदु सां **मिसा** उपन्यासं सामन्ततयूगु चारित्रिक अनैतिकता, अन्याययात ब्वयाः, थज्याःपिं असामाजिक तत्वतयूगु विरोधय् चेतना ब्वलंकाः आदर्श चरित्रया उदाहरण न्ह्यब्वयेगु गुगु कुतः याःगु खः, प्रजातन्त्रया जःखःया पाखे इलं हःगु सामाजिक चेतना व प्रभावया रुपय् स्वयेबलय् थ्वयात पायूछि मधासें च्वने फइमखु । उपलब्धिया ल्याखं लछिंलाःम्ह न्हापांया म्ह्याय्मचा थें धायेमाः '**मिसा**'यात । बुइवं भीगु साहित्य थारी मखु धकाः वं प्रमाणित याना बिउ थें स्वात्तु स्वां दयावं वनाच्व गु मस्त खनाः धाये मास्ति वइ थीथी सन्तानया मुहान जुया बिउम्ह '**मिसा**' मांया ज्या यानाः उपन्यास साहित्यया शून्य कोख जायेका बिल (प्रधान, १११६ : ९७) । **मिसा** उपन्यासया लिउ केशवलाल श्रेष्ठया '**मां**' (१०७५) पिदनसा धूस्वांया हे **मतिना** (१०७७), **पासा** (१०७८), **गंकी** उपन्यास पिदन । '**मिसा**' उपन्यासया औपन्यासिक घेराय् **केशवलालया 'मां'** उपन्यासं छुं तनेगु मयाःसां धूस्वानं '**मिसा**' उपन्यासय् खनेदुगु कमजोरीयात थःगु लिपायागु उपन्यासय् भिंकेगु कुतः यानादिल । फलस्वरुप घटनायात माःहनायंकेगु शिल्प, पात्रतयूगु मनोविश्लेषण यायेगु कला, समस्या न्ह्यब्वयेगु शैली न्हापाया उपन्यासय् स्वयाःनं परिमार्जित जुजुं वल । '**मतिना**' '**पासा**', उपन्यास न्हापायागु '**मिसा**' थें घटना प्रधान सामाजिक उपन्यास खयाः नं आदर्श, सच्चरित्रतायात बः बिइगु ज्या थुकिइ मजू । बरु मनोविश्लेषणात्मक प्रवृत्तिया पूर्व संकेत थुपिं उपन्यासं बिइगु यात । '**गंकी**' निसें भीगु उपन्यासय् मनोविश्लेषणवादयात दुथ्याकाः आन्तरिक जीवनया अध्ययन यायेगु प्रवृत्तिया नी जुल । थुकथं व्यक्ति दुने दुस्वयाः जीवनया आन्तरिक याथार्थ दुवालेगु मनोवैज्ञानिक उपन्यासया न्ह्यलुवा नं धूस्वां हे जुयादिल । प्रवृत्तिगत मानसिकता अध्ययन विश्लेषण यायेगु मनोवैज्ञानिक आधार धूस्वां नं छ्यलादीसां मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तया समर्थनया निंतिं ग्वसाः ग्वयाः बाखं, पात्र ज्यायेगु ज्या वयूकःपाखें मजू । थथे धूस्वांया स्वंगू उपन्यास पिदने धुंकाः नेपालभाषाया उपन्यास ख्यलय् छम्ह मेम्ह उपन्यासकार '**धर्मरत्न यमि**' खने दयेकः भाल । न्हापां सामाजिक उपन्यास **लिथु** (१०७८) ज्वनाःउपन्यास ख्यलय् दुहां भायादीम्ह खयां नं **भृकुटी** (१०८०) उपन्यासया प्रकाशनं वयूकःयात छम्ह ऐतिहासिक उपन्यासकारया रुपय् प्रतिस्थापित यानाबिल । खयेत ला समालोचकतयूसं '**भृकुटी**'यात ऐतिहासिक उपन्यास स्वयां नं ऐतिहासिक रोमान्स धाये ययेकू । अथे खःसां थ्व उपन्यासं इतिहासयात विषयभूमि नालाः उपन्यास च्वयेगु परम्पराया नी यानाबिल । उपन्यासया माध्यमं सामाजिक जीवनया किपा जक ब्वयेगु जुयाच्वंगु थासय् नेपाःया ऐतिहासिक गौरव, सांस्कृतिक चित्रण यायेगु नं कायम जुल । अथे हे धर्मरत्न यमिया मेगु '**आङ्ल्हामो**' (१०९६) उपन्यासया प्रकाशनं राजनैतिक परिपाटीया उपन्यास च्वयेगु

परम्पराया प्रारम्भ जुल । सेक्सयात नं जीवनया छगू अंश भाःपाः उपन्यासय् ब्वयेगु प्रवृत्ति तिव्र जुल । तर आङ्ल्हामोयात प्रचारय् वयेमखंक हे तत्कालीन सरकारं जफत यानाबिल । धर्मरत्नयां लिउ हानं मेम्ह उपन्यासकार ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य थ्व क्षेत्रय् खनेदत । धूस्वांजुं छुनादीगु मनोवैज्ञानिक प्रवृत्ति थ्वयूकःया उपन्यासय् वनाः अभ्र व्यापक जूवन । मनूया नुगःखँ क्यनेगु जक मखु, मनूया मनया स्वंगू तह - मनुखं थम्हं चाःगु बिचाः, बच्छि जक चाःगु भावना व थम्हं हे छतिं मचायेक मनय् च्वनाच्वंगु भावना स्वतां वालाः ब्वयेगु, अज्याःगु भावना ब्वलंगुया कारक तत्व तकं क्यनेगु ज्या ईश्वरानन्दजुं यानादिल । मनोविज्ञानया दकलय् न्हून्हूगु अनुसन्धानं वःगु ज्ञानयात पात्रचित्रणय् छ्यलेगु, विश्व-साहित्यय् वयाच्वंगु न्हूगु प्रवाह ईश्वरान्दजुं नेपालभाषाया उपन्यास साहित्यय् प्रयोग यानादिल । नये त्वनेया समस्या जक मखु, यौन समस्या नं समाजया छगू समस्या कथं न्ह्यब्वयेगुलिइ ईश्वरानन्दया उपन्यासं वः बिल । अथे हे कयेकुंगु समाज, साहु, सामन्त, जमिन्दार, बदमास मिजंत, आदितय्गु अन्याय शोषणया चित्रण यानातइगु आदर्शोन्मुखी सुधारवादी थें ज्याःगु उपन्यास प्रवृति प्रति समर्पित जुयाः रत्नबहादुर सायमि थ्व क्षेत्रय् खनेदयेकः भाल । धूस्वांया 'मिसा' उपन्यासं किया बिउगु लागायात छुं भचा विकसित, व्यवस्थित व तचाः यायेगुलिइ थ्वयूकःया उपन्यासं तिबः बिल । जगदीश चित्रकार, मथुराकृष्ण सायमि, अरुण सायमि, दुर्लभलाल आदिपिं थ्व हे लँपुया लँजुवाःत खः । आदर्शोन्मुखी सुधारवादी प्रवृत्ति बाहेक जिन्दगीया विघटित यथार्थयात नं थ्वयूकःपिनिगु उपन्यासं ब्वयेगु चेष्टा याःगुदु । थज्याःगु हे इलय् गिरिजाप्रसाद जोशीया उपन्यासया प्रकाशनं नेपालभाषाया उपन्यास ख्यलय् छगू हिउपाः हल । सामाजिक विद्रोह व आक्रोश - असन्तोषयात व्यक्तिगत विचारय् थनाः स्वच्छन्द रुपं उपन्यासया सामान्य परिपाटी परम्परा प्रचलनया दुने मच्वंसे च्वयातःगु गिरिजाया उपन्यासं न्हूगु सवाः पययेकल । थ्वयूकलं परम्परागत मूल्य व मान्यताप्रति जक विद्रोह आक्रोस क्यनाः थःगु हे दृष्टिकोण थःगु हे सिद्धान्त स्थापित यायेगु कुतः यानादीगु मखुसे औपन्यासिक संरचनाय् हे छगू न्हूगु परिपाटी स्वनेगु प्रयास यानादिल । सामाजिक विसंगतिवादी उपन्यास नेपालभाषाय् नं खनेदत । थथे हे श्रमिक वर्गयात जुयाच्वंगु अन्याः शोषणयात उलाः चीमि व शोषित जनताया पुचलं बुलुंहुं थ्वया वयाच्वंगु विरोधया सः व चेतनाया जःयात पितहयेगु कुतलय् कन्हय् वइगु, परिवर्तनया सूचं बिइगु प्रगतिशील उपन्यासया नी रामशेखरया **'नसंफाःगु चा' उपन्यासं** जुल । भिंदँ लिपा मल्ल.के. सुन्दर **'नसना'** उपन्यास ज्वनाः थज्याःगु हे लँपुइ खनेदयेकः भाल । खयेत ला विद्रोह व क्रान्तिया सः रामेशखर स्वयाः १३ दँ न्ह्यः हे धर्मरत्नया **'आङ्ल्हामो'** (१०८०) उपन्यासं थ्वयेके धुंकूगु खः, तर वयूकःया थ्व उपन्यासयात पूर्णरुपं प्रगतिवादी प्रवाहया दुने दुथ्याके मछिं । थुकथं ई न्ह्याःलिसे नेपालभाषाय् न्हू न्हूगु विषय न्हून्हूगु प्रवाह प्रवृत्ति ज्वनाः पुलांपिं नापं न्हू न्हूपिं उपन्यासकारत थ्व विधायात न्ह्यज्याकेगु कुतलय् संलग्न जुजुं वल । चिनियालाल

बज्राचार्य, पद्मरत्न तुलाधर, मदनगोपाल, केदार 'सितु', शशीकला मानन्धर, तुयुबहादुर, प्रकाश बज्राचार्य आदि प्रवृत्तिया उपन्यासकारत मूलतयाः सामाजिक यथार्थ, मानवीय शाश्वत भावना - प्रेम, रति, इर्ष्या, द्वन्द आदि थें ज्याःगु विषयप्रति केन्द्रित जुयादिल । उपन्यासया प्रस्तुतिइ नं गुलिं च्वमितय्सं आख्यान शैलीयात छ्यलादिलसा गुलिस्यां आत्मकथात्मक शैली चेतना प्रवाह पद्दति, आदियात ज्वनादिल । घटनाया 'पलैश बायूक' क्यनेगु थौंया उपन्यासया विशेषता हे जूवन । उपन्यासया प्रकारय् नं सामाजिक घटनाप्रधान उपन्यास, मनोवैज्ञानिक चरित्रप्रधान उपन्यास, ऐतिहासिक उपन्यास, राजनैतिक उपन्यास अभ्र धार्मिक तथा जासूसी उपन्यास तकं खनेदत । अथे हे उपन्यासय् समाजया चित्रण यायेगु क्रमय् नं नेवाः समाज नेवाः संस्कृतिइ जक सीमित जुइगु परम्परायात हाचां गायेगु प्रवृत्ति नं ब्वलन । धूस्वांया **'जि भ्वातिं जि सतः'** थज्याःगु हे प्रवृत्तिया छगू नमूना खः । थौं नेपालभाषाया उपन्यास विधाय् खनेदुपिं प्रमुख उपन्यासकारत थुकथं दु ।

प्रमुख उपन्यासकार

धर्मरत्न यमि (ने.सं १०३५ - १०९५)

- **लिथु** (१०७८)
- **भृकुटी** (१०८०), *श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त (ने.सं १०८०)*
- **आङ्ल्हामो** (१०९६)

धर्मरत्न 'यमि', धूस्वांया लिउ न्हूगु विषयभूमि ज्वनाः पिदंम्ह उपन्यासकार खः । न्हापां **'लिथु'** सामाजिक उपन्यास ज्वनाः, उपन्यास क्षेत्रय् दुहांभाःम्ह खयां नं थ्वयूकःयात म्हसीके बिइके ज्या **'भृकुटी'** उपन्यासं यात । मतिना, रोमान्स सम्बन्धी उपन्यास जक खने दयाच्वंगु नेपालभाषाय् नेपाःया प्राचीन, राजनैतिक, सांस्कृतिक गौरवं जाःगु **'भृकुटी'** ऐतिहासिक उपन्यास च्वयाः थ्वयूकलं उपन्यासया विषय लागा चकंका दिल । अथे हे थ्वयूकःया **'आङ्ल्हामो'** उपन्यासं नं नेपालभाषाया उपन्यास ख्यलय् प्रगतिवादी धाराया पलाः चिं छुत । धर्मरत्न **'यमि'**या उपन्यासं नेपालभाषाया उपन्यास विधाय् थथे विषय विविधताया अनुभव जक याके बिउगु मजुसे उपन्यासया माध्यमं राजनैतिक चेतना, राष्ट्रिय भावना, सांस्कृतिक गरिमा, सामाजिक सुधारया सः थ्वयेकेगु संस्कार नं ब्वलंकूगु दु ।

केशवलाल श्रेष्ठ (ने.सं १०४५)

- **मां** (१०७५)

धूस्वां सायमिया लिउ पिदंम्ह मेम्ह उपन्यासकार केशवलाल श्रेष्ठ खः । केशवलाल श्रेष्ठयात नं धूस्वांयात थें मातृभाषा अनुराग तथा सुधारया सन्देश कनेगु आग्रहलं हे उपन्यास च्वकूगु खनेदु । थ्वयूकःया उपन्यास, औपन्यासिक

शिल्पं स्वयां नं आदर्शोन्मुख समाजया परिकल्पना व सुधारया सन्देशं अप्वः प्रभावित जूगु दु ।

ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य (ने.सं १०४६)

- **खाउँहि** (१०८३)
- **न्हायुकं** (१०९३) *श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त (ने.सं १०८३)*
- **स्वःनुगः** (१०९७)

न्हापां कविता, निबन्ध, नाटक च्वयाःलि लिपातिनि उपन्यास विधाय् ल्हाः न्ह्याकादीम्ह ईस्वरानन्द श्रेष्ठाचार्यजुं नेपालभाषाय् उपन्यासया धुकू जायेकेगु उदेश्यं जक मखु थम्हं नं थ्व क्षेत्रय् छुं बिइ, थ्व क्षेत्रया माध्यमं थःगु नं छुं कने धयागु भावनां प्रेरित जुयाः उपन्यास च्वयादीगु खनेदु । । थ्व हे कथं थ्वयुकलं मनोविज्ञानया न्हून्हूगु अनुसन्धानं बःगु ज्ञानयात पात्रचित्रणय् छ्यलेगु यानादिल । 'फ्रायड'या यौन सम्बन्धी मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तयात प्रतिपादन यायेगु ज्या '**न्हायुकं**' उपन्यासय् यानादिलसा, मार्क्स व फ्रायडया सिद्धान्तया समन्वयात्मक प्रभाव '**ख्वाउँहि**' उपन्यासय् ब्वयादिल । यौन नं जीवनया मुख्य अंग खः । उकिया प्रतिस्पर्धा, प्रभाव अतृप्तिं समाजय् गुलिखे असाधारण विकृति, विचलन, पिज्वयेफु धयागु यौनया विकृतिमूलक स्वरुपयात न्ह्यब्वयेगु चेष्टा '**न्हायुकं**' उपन्यासय् जूगु दु । अथे हे '**ख्वाउँहि**' उपन्यासय् छम्ह असाधारण मनःस्थितिइ लाःम्ह पात्रया मनया शूक्ष्म अध्ययन विश्लेषण जक मखु छम्ह मनूयात असाधारण स्थितिइ थ्यंकेगुलिइ आर्थिक कारण नं महत्वपूर्ण खः धयागु सिद्धान्तया प्रतिपादन यानादीगु दु.। अथे हे बुद्धया '**वहुजन हिताय: वहुजन सुखायः**'या धारणायात '**छ धन्य खः**' उपन्यासय् ब्वयादीगु दु । थुकथं थ्वयुकःया उपन्यासय् अनुभूतियात प्वंकेगु सहज स्वाभाविक चेष्टा स्वयां नं थःगु सिद्धान्त अवधारणा ब्वयेगु प्रयास अप्वः जूगु दु । अथे हे, तस्वीर हे न्ह्यःने हयेफुगु उपाख्यान शैली छ्यलाः उपन्यासया कथानक न्ह्याकेगु प्रवृत्ति, नायक नायिकातय्गु जीवनया माध्यमं समाज ब्वया क्यनेगु पलेसा छुं छगू समाजया पृष्ठभूमिइ पात्रत सृजना यानाः इमिगु नुगःयात वालाक्यनेगु ईस्वरान्दया उपन्यासया संरचनात्मक विशेषता जूगु दु ।

धूस्वां सायमि (ने.सं १०५०)

- **मिसा** (१०७४) **नेपालभाषाया न्हापांगु उपन्यास,**
- *श्रेष्ठसिरपाः प्राप्त, (ने. सं १०७४)*
- **पासा** (१०७८) *श्रेष्ठसिरपाः प्राप्त,* (ने.सं १०७८)
- **मतिना** (१०७८)
- **गंकी** (१०७८) **नेपाली, अंग्रेजी व बुल्गेरीयन भाषाय् अनुवाद**
- **पल्पसा** (१०७९)
- **फिसःया लिसः** (१०८६) **हिन्दीं अनुवाद जूगु ।**
- **माखा** (१००९)

- **जि भ्वातिं जि सतः** (११००)
- **निभाः** (११०५)
- **तिसा** (११०५)

न्हापां कविता, बाखं, प्याखं विधाय् ल्हाः न्ह्याके धुंकाःलि उपन्यास विधाय् ल्हाः छ्यलादीम्ह धूस्वां नं थःगु न्हापांगु '**मिसा**' उपन्यास नेपालभाषाय् उपन्यासया अभावपूर्ति यायेगु निंतिं च्वया धयादीसां तत्कालीन समालोचकतय्सं धूस्वां लिपा छम्ह तःधंम्ह उपन्यासकार जुइतिनि धयागु खँया पूर्व लक्षण थुकिइ हे खके धुकूगु खः । वास्तवय् थ्व अनुमान थौं सार्थक जूगु दु । थौं नेपालभाषाय् उपन्यासया पर्याय धूस्वां जुइधुंकूगु दु । धूस्वां नेपालभाषाय् दकलय् अप्वः व दकलय् न्हापां उपन्यास च्वयादीम्ह उपन्यासकार जक मखु, पाश्चात्य उपन्यास जगतय् पिदंगु न्हून्हूगु प्रयोग प्रविधियात नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां दुत हयादीम्ह उपन्यासकार नं खः । व्यक्ति दुने दुस्वयाः जीवनया आन्तरिक यथार्थ दुवालेगु मनोवैज्ञानिक उपन्यासया न्ह्यलुवा जक मखु, नेपालभाषाया छम्ह अद्वितीय मनोवैज्ञानिक उपन्यासकार नं जुयादीगु दु । प्रवृत्तिगत मानसिकताया अध्ययन विश्लेषण याइम्ह मनोवैज्ञानिक उपन्यासकार वयुकः छम्ह त्वःताः मेपिं मदुनि (प्रधान, १११६:९८) । थः छम्ह मिजं च्वमि जुयाः नं थःगु फुक्क धया थें उपन्यासय् मू पात्र कथं मिसातय्त थाय् बियाः इमिगु चेतन, अर्ध चेतन, अचेतन मनया विश्लेषण यायेगु नापं थौंया समाजं इमित यानाच्वंगु अन्याः अत्याः न्ह्यब्वयाः इमित सहानुभूति तयादीम्ह च्वमि जूगुलिं वयुकःयात नेपालभाषाया छम्ह **Faminist Writer** कथं नं नाले छिं । अथे हे वयुकःया उपन्यासय् यौन अतृप्तिं हइगु विकृत चरित्रया चित्रण जक मजुसे सामाजिक, आर्थिक कारण व छैंया वातावरण व ईया परिवन्धं विकृत जुइमाःपिं व्यक्तिया अवस्थाया विश्लेषण नं दइगुलिं वयुकःयात छम्ह सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासकार कथं नं नाला मकासें मगाः । थौंया समाजया विविध क्षेत्रय् ब्वलना च्वंगु अनेक विकृति विसंगतियात थःगु उपन्यासया कथावस्तु नाप प्रासंगिक जुइक ब्वयेगुलिइ न्ह्याबलें सशक्त, सक्रियम्ह धूस्वां छम्ह निर्भिक उपन्यासकार जक मजुसे छम्ह च्वमिया धर्म मर्म पालन याइम्ह उपन्यासकार नं जूगु दु । धाथें धायेगु खःसा थ्वयुकःयात ध्वयेफुम्ह उपन्यासकार नेपालभाषाय् थौं पिदने हे मानि । थम्हं जक उपन्यास च्वयाः मखु, उपन्यास विधाया समृद्धिया निंतिं '**सिरपाः**' तकं स्वनाः गुगु उल्लेखनीय ज्या थ्वयुकः पाखें जुल थ्व नेपालभाषाया निंतिं कम गौरवया विषय मखु ।

रामशेखर (ने.सं १०५५)

- **नसंफाःगु चा** (१०९३),

श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त, (ने.सं १०९१) जापानी भाषाय् अनुवाद

रामशेखर नकःमि नेपालभाषां छगू हे जक उपन्यास च्वयाः नं थ्व क्षेत्रय् तसकं चर्चित जुयादीम्ह उपन्यासकार खः । नेपालभाषाय् न्हापां पिहांवःगु

प्रगतिवादी उपन्यास थ्वयक:या हे 'नसंफा:गु चा' जूगु दु । शोषित पीडित वर्गया पं लिना: इमित जुयाच्वंगु अन्या: अत्या: न्ह्यब्वया:, शोषण दमनया विरुद्धय् इमिके चेतना दनाव:गु, थुकिया निर्तिं इमिसं या:गु संघर्ष न्ह्यब्वया:, इमिगु विजय व कन्ह्य् वइगु परिवर्तन प्रति आशावादी जुया: च्वयात:गु थ्व उपन्यासं नेपालभाषा उपन्यास ख्यलय् जक मखु, नेपालभाषा साहित्यय् हे प्रगतिवादी साहित्यया विकासय् महत्वपूर्ण योगदान बिउगु दु । खयेत ला थुकिइ न्ह्यब्वयात:गु समस्या समय सापेक्ष ख:, तर शासन व्यवस्था जक हिला: थनया स्थिति महिउगु थौंया सामाजिक परिवेशय् थज्या:गु उपन्यासया थौं नं उलि हे मू दनि । अथे हे समाज – चित्रण थ्व उपन्यासया आकर्षणया मेगु विषय जूगु दु । पालुंग गां व अनया समाजया सचित्र वर्णन, श्रमिक वर्गया अवस्थाया यथार्थ चित्रणं उपन्यासकार रामशेखरयाके दुगु जीवन व जगतप्रतिया शूक्ष्म अध्ययन तथा तस्वीर हे न्ह्य:ने हयाबिइ फुगु वर्णन शक्तिया परिचय बिउगु दु ।

रत्नबहादुर सायमि (ने.सं *१०५७), मणिगाल सिरपा: प्राप्त (ने.सं. १११८)*

- **मिलाखों** (१०८७)
- **ब्वइच्वंगु सुप:** (११००)
- **गुँसिघाँय्** (११०३)
- **गुँ पुलेवं** (११०६)

रत्नबहादुर सायमि नेपालभाषाया उपन्यास ख्यलय् आदर्शोन्मुखी सुधारवादी धा:यात तब्या तचा: यानादीम्ह उपन्यासकार ख: । प्रेमया त्वह चिना: छुं मसिउपिं मिसातय्त स्यंकाबिइपिं व्यभिचारी मिजंत, धेबाया बल क्यना:, मिसा धेबां न्यायेत स्वइपिं साहु महाजनतय्गु कुकृतिया बाखं हे थ्वयक:या उपन्यासया मू विषयभूमि जूगु दु । थुकथं उपन्यासया माध्यमं सामाजिक विकृति न्ह्यब्वया: सुधारया सन्देश ह्वलेगु नाप, मानवीय शाश्वत भावना प्रेम, रति, घृणा, ईर्ष्यायात हार्दिक मार्मिक धंगं ब्वयेगु थ्वयक:या उपन्यासया मू कुत: जूगु दु । कार्यकारणया श्रृंखलावद्ध कथानक योजना, मानवीय गुण अवगुण नितां दुपिं लाहियापिं पात्रत न्ह्यब्वयेगु पात्र चित्रण कला, ब्वमितय्गु मनयात थिइफुगु अभिव्यक्ति शैली थ्वयक:या औपन्यासिक विशेषता ख: ।

गिरिजाप्रसाद जोशी (ने.सं १०५९-११०७)

- धकिं (१०९०)
- छि स्याना हत्या (१०९६)
- सिलुस्वां (१०९८)
- भाजंमिखा (१०९९)
- विपात्र (१०९९)
- **व गमला थ्व खै थल** (११०३)
- **व ल्वहं जि ज्वाला** (११०७)

- न्याल्लल् ब्यां (१११०)
- **यमि गामा: यैं शहर** (१११२)
-

गिरिजाप्रसाद जोशी धूस्वां धुंका: दकलय् अप्व: उपन्यास च्व:म्ह उपन्यासकार जक मखु, धूस्वां स्वयां छगू अलग्ग हे औपन्यासिक प्रवाह न्ह्याकेगु चेष्टा यानादीम्ह उपन्यासकार नं ख: । समालोचक कृष्णचन्द्रसिंहया शब्दं धायेगु ख:सा **प्रचलित उपन्यासया धारणा, स्वरुप व संरचनाया विरोधय् एकदम हे पाका: छगू मेगु विद्रोहया नी तयेत स्वइम्ह उपन्यासकार गिरिजा ख:** । थ्वयक:लं उपन्यास सिकं नं औपन्यासिक कथ्य वा बिचा:यात ब: बिया: न्ह्यथनेगु, उपन्यासया च्वज्याय् विद्रोह खालि धापुतिइ जक तक्यंकेगु मयासे वयागु स: संरचनाय् नं थ्वयेकल । समसामयिक जीवन न्ह्यथना: छगू आक्रोशित मन:स्थिति ब्वयेगु सामाजिक जीवनया थीथी विसंगति, शोषण, मतिनायात थ:गु हे कथं विश्लेषण यायेगु प्रवृत्ति थ्वयक:या उपन्यासय् खनेदु । धाथें धायेगु ख:सा विरोध व बौद्धिकता थ्वयक:या उपन्यासया मू विशेषता जूगु दु । अथे हे थ्वयक:या उपन्यासयात अनुशिलन याना स्वयेबलय् थ्वयक:या उपन्यासय् छगुलिं समाज मखु, समाजया मय:गु गुगुं छगू परम्परा, छम्ह मनू मखु, मनूया दुने च्वंगु गुगुं, छगू संस्कार, छगुलिं वाद हे नं मखु, वादया गुगुं मभिंगु, मय:गु ज्याखँ ब्वयेगु प्रवृत्ति खनेदु । थ्वयक:यात मिखा तिसिना: कबुल यायेगु संस्कारया विरुद्ध विरोधं ब्वलंका त:म्ह, वाद सिद्धान्तया प्रतिवद्धताय् मखु, चीमितय्गु अधिकार, मार्यादाया पक्षय् अन्या: अत्या: सह मयाइम्ह उपन्यासकार कथं नाले छिं (प्रधान, १११६ : १२४)

मथुरा सायमि (ने.सं १०५९)

- **कतांमरि** (१०९८)
- **ज्वाला** (१०९८)
- **यांमिखा** (११०३)

न्हापां बाखं च्वमिकथं नेपालभाषा साहित्यय् खने दयेक: झा:म्ह मथुराकृष्ण सायमि कथावस्तुयात स्वया: नं पात्र चित्रणय् विशेष ब: बिया: उपन्यास च्वइम्ह उपन्यासकार ख: । थ्वयक:या उपन्यासया मू विषय मतिना खयां नं थौंया मनूतय्गु विघतित यथास्थितिया चित्रण अले पात्रतय्गु हृदयया शूक्ष्म अध्ययन यायेगु प्रवृत्तिं उपन्यासय् मू थाय् का:गु दु ।

मदनगोपाल प्रधान (ने.सं. १०६०)

- **हिसिला** (ने.सं १११३)
- **जन्ति क्वचायेका:** (ने.सं १११६)

सामाजिक क्रान्ति, सामाजिक सुधारया सन्देशयात उपन्यासया माध्यमं ह्वलेगु कुत: यानादीम्ह छम्ह उपन्यासकार मदनगोपाल प्रधान नं ख: । थौंया समाजयात युग अनुरुप हिलेमा:गु दु, समाजयात नं न्ह्यज्याके मा:गु दु, थुकिया

निंतिं थ्व हे समाजया युवा वर्ग निं न्ह्यज्याये माःगु दु, ईमिसं कान्तिकारी पलाः ल्ह्वने माःगु दु धयागु अवधारणां प्रेरित जुयाः थज्याःगु हे कान्तिकारी पलाः छिकेगु कुतः मदनगोपालया उपन्यासय् जूगु दु । थुकथं थ्वयक:या उपन्यासया मू विषय मतिना जुयाः नं छगू न्हूगु संस्कार स्वनेगु, न्हूगु अवधारणा ब्वलंकेगु चेष्टा जूगु दु ।

जगदीश चित्रकार (ने.सं १०६७)

- माखापिखा (१०९१)

जगदीश चित्रकार नेपालभाषाया छम्ह आदेर्शोन्मुखी सुधारवादी प्रवृत्तियाम्ह उपन्यासकार खः । मध्यम वर्गीय समाजया सजीव किपा किइगुलिइ सिद्धहस्तम्ह जगदीश चित्रकारया निंतिं सामाजिक सुधार थौं महसें मगाःगु छगू आवश्यकता खः । थ्व हे कथं वयक:या **'माखापिखा'** उपन्यास माखामिखाया जालं पिहांवये मफुपिं मिसातय्गु छगू यथार्थ चित्रण, पुरुष प्रधान समाजया छपाः ख्वाःपाः जूगु दु । मिजंतय्सं मिसातय्त याइगु शोषण, अन्याः अत्याः न्ह्यब्वयाः सुधारया आवश्यकता महशुस याकेगु कुतः थःगु उपन्यासया माध्यमं यानादीसां, सशक्त व चेतनशील पात्रत उपन्यासय् न्ह्यब्वये मफुगु कारणं सुधारया सम्भावना थौं नं ता हे पाःनि ला धया थें भ्रीत अनुभव जुइकू । तर अनैतिक, व्यभिचारी मिजंतय्गु पतन क्यनातःगुलिं धाःसा थ्वयक:या सुधारवादी धारणा, संदेश स्पष्ट यानाबिउगु दु ।

·मल्ल के. सुन्दर (ने.सं १०६८)

- नसना (ने.सं ११०३)

थःगु राजनैतिक जीवनय् मार्क्सवादी विचारधारां प्रभावितम्ह मल्ल के. सुन्दरं उपन्यास ख्यलय् नं थःत छम्ह प्रगतिशील उपन्यासकारया रुपय् परिचित याकादीगु दु । विश्व मजदूरतय्गु प्रसिद्ध नारा **'भ्रीं (मजदुर) छधी जुइमाः, छपँ जुइमाः, भ्रीगु भिंया निंतिं'** धयागु सन्देश बियाः, थुकिया औचित्य प्रमाणित यायेत, शोषित वर्गय् चेतना थनेत, ध्वाथुइकेत, भ्रीगु थौंकन्ह्यया परिवेशय् बाखं न्ह्याकातःगु थ्वयक:या **'नसना'** उपन्यासं नेपालभाषाया प्रगतिवादी साहित्यया विकासय् महत्वपूर्ण तिवः बिउगु दु । तर छम्ह उपन्यासकारया रुपय् ब्वमितय्त उपन्यासया माध्यमं बौद्धिक खुराक चूलाकेगुलिइ थ्वयक गुलि सक्षम व सशक्त जुयादीगु दु कलात्मक तृप्ति बिइगुलिइ उलि सफल जुइफुगु खनेमदुनि । अथे हे उपन्यासया कथ्य सशक्त जुयाः नं संदेश संप्रेषणीय जुयाः नं घटनाया विकासक्रमयात सहज व स्वभाविक रुपं उलि न्ह्याके मफुगु थ्वयक:या उपन्यासया छगू कमजोरी हे धायेमाः ।

केवलप्रसाद कायष्ठ (ने.सं १०७०)

-हिं प्याःगु सः (ने.सं १०९७) *श्रेष्ठ सिरपाः प्राप्त(ने.सं १०९९)*

नेपालभाषाया भाषा साहित्य ख्यलय् तःदँ न्ह्यवनिसें छम्ह समर्पितम्ह कार्यकर्त्ता जुयां नं उपन्यास विधाया निंतिं छम्ह न्हूम्ह हस्ताक्षर जुयादीम्ह केवलप्रसाद कायष्ठ दकलय् न्हापांगु प्रयासय् हे श्रेष्ठ सिरपाः त्याकादी खंम्ह उपन्यासकार खः । केवलप्रसाद कायष्ठं नेपालभाषा साहित्यय् प्रगतिशील प्रवाह सशक्त यायेगुली थःगु उपन्यासया माध्यमं न्ह्यथने बहःगु योगदान बियादीगु दु । समाजय् व्याप्त जुयाच्वंगु शोषण न्ह्यब्वयाः शोषण विरुद्धय् संघर्ष यायेमाः, शोषण मदिउतले संघर्ष नं न्ह्याकां च्वनेमाः धयागु सन्देश न्ह्यब्वयातःगु थ्वयक:या 'हिं प्याःगु सः' थुकिया दसु खः ।भविष्यय् विषयगत दृष्टिकोणं जक मखु उपन्यासया शिल्पगत दृष्टिकोणं नं थ्वयक:पाखें नेपालभाषाया उपन्यासय् महत्वपूर्ण योगदान जुइ धकाः आशा यायेफु ।

तुयुबहादुर महर्जन (ने.सं १०७१)

- खों मोह (ने.सं ११०१)

- म्ह्याय्मचा (ने.सं ११११)

सामाजिक उपन्यास च्वयाः थौंया समाजया यथास्थितियात सूक्ष्मरुपं ब्वयेगु कुतः यानादीम्ह छम्ह उपन्यासकार तुयुबहादुर नं खः । थम्हं यानागु अनुभव अनुभूतियात उपन्यासया रुप बियादीम्ह तुयुबहादुरया उपन्यासया मेगु विशेषता सहजता, स्वाभाविकताया चेष्टा खः धकाः मधासें मगाः ॥

अरुण सायमि (ने.सं १०७७)

- हाकुतां (ने.स१०९६)

- वँचुमिला (ने.सं ११०९९)

- ह्याउँस्वां (ने.सं११०४)

अरुण सायमि मानवीय शाश्वत भावना 'मतिना' यात केन्द्रविन्दु यानाः उपन्यास च्वइम्ह उपन्यासकार खः । च्वमियो मतिना सम्बन्धी थःगु हे दृष्टिकोण दु, थःगु हे धारणा दु । फुक्क धया थें मनोवैज्ञानिक (Monologue) कथं च्वयातःगु थ्वयक:या उपन्यासय् पात्रतय्गु चेतन मन व अर्ध चेतन मनय् जूगु द्वन्द अन्तरद्वन्द न्ह्यब्वयाः मनूयात बांलाक म्हसिइके बिइगु जक मखु, मतिनाया सार्थकता जीवनया दसु जुइ धया थें ज्याःगु सन्देश नं पिज्वःगु दु । छम्ह लेखकं थःत सुचुके मजिउ, थःत बांलाक उले फयेकेमाः अले तिनि वया रचना सार्थक जुइ, पत्याः याये बह जुइ धयागुया छगू दसु अरुणया उपन्यास नं जूगु दु । तर धूस्वांजुं उपन्यासय् गुगु स्वाभाविक रुपं थःगु अनुभूति पिब्वयेफुगु खः, उलि अरुणया उपन्यासय् जुइफुगु मदुनि थुगु दृष्टिं अरुण सायमि, धूस्वांया आतक न काय् हे तिनि धायेमाः ।

शशीकला मानन्धर (ने.सं १०८०)

- शैली (ने.सं११०६)

– लँय् लूम्ह (ने.सं१११७)

मिसात अवला व कमजोरपिं जक मखु, इपिं नं छुं खः, इमिसं नं छुं यायेफु धयागु मिसातय्गु आत्म सम्मानया सः ज्वनाः उपन्यास च्वयादीम्ह शशीकला नेपालभाषाया न्हापांम्ह मिसा उपन्यासकार खः । न्हापां बाखंच्वमिया रुपय् न्ह्यज्यानादीम्ह शशीकला मानन्धर उपन्यास ख्यलय् नं नेपाःया संक्रमण अवस्थाय् न्ह्यानाच्वंगु समाजया संक्रमण अवस्थाय् हे लानाच्वंपिं युवा युवतीतय्गु वाह्य तथा आन्तरिक स्थितिया यथार्थ किपा कियादीगु दु । नारी, शोषण उत्पीडनया चित्रणं जक थाय् कयाच्वंगु नेपालभाषाया बाखं उपन्यासया थासय् नारी जागरण, नारी सम्मानं जाःगु थ्वय्कःया उपन्यासं न्हूगु सवाः पययेकूगु दु, समाजयात आधुनिकता पाखे न्ह्यज्यायेत बल बिउगु दु ।

केदार 'सितु' (ने.सं १०८०)

– स्वम्हम्ह मनू (ने.सं१११२)

केदार **'सितु'** नेपालभाषा उपन्यास ख्यःया छम्ह न्हू हस्ताक्षर खः । थ्वय्कःया उपन्यासया संरचना, विषयवस्तु ल्यज्या प्रस्तुतीकरण शिल्प आदियात दुवाला यंकेबलय् नेपालभाषाया प्रचलित उपन्यास परम्परायात हाचां गायेगु कुतः थ्वय्कःपाखें जूगु खनेदु । धूस्वांया औपन्यासिक प्रवृत्तियात हाचां गायेगु कुतः गिरिजाप्रसाद जोशीजुं यानादी थें गिरिजाप्रसाद जोशी धुंकाः नेपालभाषाया उपन्यास विधाय् न्हू प्रवृतिया अनुभव याकादीम्ह उपन्यासकार केदार 'सितु' खः । वैचारिक सजगता सशक्तता थ्वय्कःया उपन्यासया महत्वपूर्ण पक्ष जूगु दु सा, उपन्यासया प्रस्तुतिकरण, अभिव्यक्ति शिल्प आदि थ्वय्कःया उपन्यासया आकर्षणया विषय जूगु दु । थ्वय्कः पाखें नेपालभाषाय् उपन्यासय् छगू न्हूगु आयाम न्ह्याइ धकाः आशा याये छिं ।

थ्वय्कःपिं बाहेक नेपालभाषाया उपन्यास विधा ब्वलंकेत तिबः बियादीपिं न्ह्यथनेबहपिं मेपिं उपन्यासकारत नं दनि । वय्कःपिनिगु नां व उपन्यास थथे खनेदु ।

रामकुमार खैं – **दीपक (ने .सं. १०८१), व पथिक (१११९)** राज सायूमि – **यःम्ह सत्रु (ने.सं १०९३)** केशवनारायण राजोपाध्याय -**जःया दुने** (ने.सं १०९८), दुर्लभलाल सिंह - **पलाःख्वाँय्** (ने.स ११०३), व **थौंया परिवेशय् यगानाच्वंगु जीवन** (१११८) चिनियालाल बज्राचार्य-**वँय् पाजु** (ने.सं ११००),**नसंचा** (ने.सं १०९९) **बुँबाली** (ने.सं १११५), बसन्त कुमार -**सुपाचं भुंगु सर्गः** (ने.सं ११०३), पद्मरत्न तुलाधर-**हसना** (ने.सं १०९९), प्रकाश बज्राचार्य - **हिं बुलातःगु पौ** (ने .सं ११०३), पुरुषोत्तमलाल श्रेष्ठ- **द्योलानी** (ने. सं १११५), योगेश राज- **हलिंया सिथय्** (ने.सं १११६), बासुपासा- **कीर्तिलक्ष्मी** (ने.सं१११७), भीमरत्न बज्राचार्य - **थःथःगु भाग्य** (ने .सं १११०), नजरमान महर्जन- **मि पुसा** (ने .सं ११०५) आदि ।

थुपिं उपन्यास सफू बाहेक मेमेगु भाषाया उपन्यास नेपालभाषाय् अनुवाद जुयाः पिहांवःगु दुसा, उपन्यासकार **'धूस्वां सायूमि'**, **'रामशेखर'** आदिपिनिगु

उपन्यास नं मेमेगु भाषाय् अनुवाद जूगु दु । थथे मेगु भाषाया बां बांलाःगु उपन्यास अनुवाद यानाः नेपालभाषय् दुतहयेगु ज्याय् साहित्य गुथियात लुमंके वहः जू । थ्व गुथि पाखें नेपालभाषाय् अनुवाद जुयाः पिदंगु उपन्यास खः - **यक्षी** (ने .सं १११४), **लः ह'य्** (ने .सं १११८), **तमस** (ने .सं १११८), **डाक्टरया कलाः** (ने .सं १११०), **ल'जुवाः** (ने .सं ११०९), **संस्कार** (ने .सं १११८), आदि (अथे हे थ्व विधाया विकासया निंतिं **'श्रेष्ठ सिरपाः' गंकि बसुन्धरा सिरपाः** थें ज्याःगु सिरपाः नं स्वनातःगु दु ।

लिखें: - थौं नेपालभाषाय् उपन्यास साहित्यया जन्म जूगु पीप्यदँ दत । थ्व अवधि दुने स्वीम्हं मयाक उपन्यासकारत पिदने धुंकूगु दुसा ख्वीन्यागू धैथें उपन्यास प्रकाशित जुइधुंकूगु दु । थथे प्रकाशित जूगु उपन्यास मध्ये गुलिं च्वमिं थम्हं हे पिकयातःगु दु सा गुलिं नेपालभाषाया थीथी संघ संस्थापाखें प्रकाशित जूगु दु । थथे जनस्तरं थुलिमछि उपन्यासया सफू पिदंगु धैगु नं छगू उपलब्धीया खँ हे धायेमाः । तर छगू आश्चर्य धाये ला दुःखया खँ धाये ला थ्व विधाय् थौं गुलि नं उपन्यासकारत पिदन, धूस्वां, गिरिजा थें ज्याःपिं निम्ह स्वम्ह च्वमितय्सं बाहेक मेपिं उपन्यासकारतय्सं उपन्यास च्वज्याय् निरन्तरता क्यंगु खनेमदु । छगू निगू उपन्यास च्वयाः ईया हिउपाः लिसें तनावनेगु जूगु दु, मेगु विधाय् पलाः तःवनेगु जूगु दु । रामशेखर थें ज्याःम्ह चर्चित् उपन्यासकारं तकं छगू उपन्यास च्वयाः ल्हाः दिकाछ्वत । अथे हे नेपालभाषाया मेमेगु विधा गथे - कविता, बाखं विधाय् गुलि मिसा च्वमित च्वय् च्वय् धायाः पिदनीगु खः, उलि हे च्वय् च्वय् धायाः उपन्यास च्वज्याय् ब्वति कायेगु ला गन 'शशीकला' छम्ह बाहेक मेपिं सुं नं मय्जु च्वमिपिं थ्व ख्यलय् दुस्वःगु तकं वःगु मदुनि । तर छता खँ, थौं तक नेपालभाषाय् गुलि नं उपन्यासकारत पिदन, सुनां नं सफू चुइकेगु प्रलोभनं, लोकप्रियताया प्रलोभनं थौंकन्हय् बजार खनेदुगु थें ज्याःगु समाजय् विकृति हइगु अश्लील उपन्यास पिकयाः नेपालभाषा उपन्यास साहित्यया न्हाय् ध्यनेगु ज्या धाःसा याःगु मदु, बरु थौं नेपालभाषाय् औपन्यासिक दृष्टिकोणं तस्कं च्वछाय्बहगु यक्व उपन्यास पिदगु मदुनि । थौं नं स्वाभाविकता, श्रृंखलावद्धता, सहजता थें ज्याःगु औपन्यासिक शिल्प आपालं उपन्यासं क्यनेफुगु मदुनि, यद्यपि नेपालभाषाया बाखं, प्याखंया तुलनाय् उपन्यास विधा च्वथ्याःगु हे दु । खयेत ला थौं उपन्यासया ताया ल्याखं नेपालभाषाय् - सामाजिक उपन्यास, ऐतिहासिक उपन्यास, राजनैतिक उपन्यास, धार्मिक उपन्यास खनेदये धुंकल सा, सामाजिक उपन्यास दुने नं, आदर्शमूलक, सन्देशमूलक, सुधारमूलक, यथार्थमूलक, विद्रोहमूलक, मनोविश्लेषणमूलक आदि उपन्यास पिदने धुंकूगु दु । तर नेपालभाषाया उपन्यासयात बांलाक अनुशीलन यानास्वयेबलय् थ्व निता प्यता प्रवृतिइ हे जक केन्द्रित जूगु दु, गथे - कयेकुंगु समाज, साहु सामन्त, जमिन्दार, प्रधानपञ्च, व्यभिचारी मिजंत आदितय्गु अन्याः अत्याः न्ह्यब्वःयातःगु सुधारमूलक आदर्शवादी उपन्यास, निगूगु - सामाजिक विकृति आर्थिक विपन्नता वा छेंया हामाया

व्यभिचारी क्रियाकलापं मनं मतुना थें थाःगाः मदयेक स्यनीगु जिन्दगीया विघटित यथार्थताया मनोविश्लेषणात्मक उपन्यास, स्वंगूगु - गांया जीवन अथवा श्रमिक वर्गतय्‌गु समाजया यथार्थ व अमिगु जीवनय्‌ वयाच्वंगु सामाजिक चेतना, संघर्षया भावना प्रतिविम्बित याइगु प्रगतिवादी उपन्यास, प्यंगूगु खः - थौंया समाजय्‌ विद्यमान विकृति विसंगतिया विरोधय्‌ ब्वलंगु सामाजिक विद्रोह असंतोषयात थःगु वैयक्तिक बिचारय्‌ थनाः स्वच्छन्दताया लँपुइ न्ह्यज्यायेत स्वयाच्वंगु विसंगतिवादी उपन्यास आदि । थौंया समाजय्‌ व्याप्त जुयाच्वंगु अन्तर विरोध, न्हासोमुख जुयाच्वंगु नैतिक मान्यता यान्त्रिक सभ्यतां ब्वलंकूगु जीवनया जटिलता थें ज्याःगु व्यापक विषययात नेपालभाषाया उपन्यासं थःगू मू विषयभूमिकथं ज्वने फुगु मदुनि । मतिना, सामाजिक कुरिति, आर्थिक समस्या आदि थें ज्याःगु विषयभूमिइ जक केन्द्रित जुइगु प्रवृत्तियात अप्वःसिनं त्वःतेफुगु खनेमदुनि । अथे हे थौं नेपालभाषाया उपन्यासया परिवेश स्वनिगःया जीवनय्‌ जक केन्द्रित मजुसे अमेरिकाया सिकागो, वासिङ्टन (**जि भ्वातिं जि सतः**) तकं नं थ्यंगु दुसां, अप्वः थें नेपालभाषाया उपन्यास स्वजातीय संस्कृति, भावना, कामनायात ब्वयेगुलि हे केन्द्रित जुयाच्वंगु दु । थथे थःगु जातीय संस्कृतियात त्वःताः च्वयातःगु उपन्यास छगू निगू दु सां अनुभूति, अध्ययनया अभावं सफल जुइफुगु नं मदुनि । थुकथं थौं नेपालभाषाया उपन्यास नेवाः जातिया जीवन शैलीया छगू अभिलेख थें जूगु दु । अथे हे नेपालभाषाया उपन्यासया मेगु विशेषता खः - 'प्याखं, बाखनं जक थःगु खँ कने मगानाः उपन्यास साहित्यया जन्म जूगु खः' धयागु गुगु समीक्षकतय्‌गु अवधारणा खः, थ्व नेपालभाषाया उपन्यासया परिप्रेक्ष्य नं सत्य साबित जूगु दु । धूस्वां, रामशेखर, मथुरा कृष्ण, केशवलाल, केदार, सितु, दुर्लभलाल सिंह थें ज्याःपिं नेपालभाषाया थौंया प्रतिस्थापित उपन्यासकारत न्हापां बाखंच्वमि निं खः । धूस्वां नं थःगु धारणा, मान्यता, अनुभूति, असन्तोषयात वायेत बाखनं जक मगानाः उपन्यासय्‌ थातं च्वं भालसा, रामशेखरं थःगु प्रगतिवादी सः थ्वयेकेत हास्यव्यंग च्वयां जक मब्यानाः उपन्यासया लँपु हे ज्वानादिल । अथे हे ईश्वरानन्दं थःगु मार्क्सवाद फ्रायदवाद विचारधारा प्रति प्रतिवद्धता क्यनेत प्याखनं जक मच्छिनाः उपन्यासया लिधंसा काःभाल, अभ मल्ल के. सुन्दर थें ज्याःम्ह पत्रकारं तकं मार्क्सवाद प्रगतिवादया प्रचारया निंतिं उपन्यासया ध्वाँय्‌ हे ज्वनादिल । थुकथं थौं नेपालभाषाया उपन्यास फुक्कं बाद, सिद्धान्तयापिं न्ह्यंगु छंगू दबू जूगु दु ।

स्वंगूगु खण्ड

परिशिष्ट

क्वखँ प्वला

अमात्य, पूर्णप्रसाद (सं) - **नेपालभाषाया वाङ्मय सूचि** (यँ: नेपालभाषा एकेदमि, ने.सं १११८) ।

आचार्य, नरेन्द्रदेव - **बौद्धधर्म दर्शन** (बिहार: राष्ट्रभाषा परिषद, सन् १९७१) पेज १२३ ।

आचार्य, बाबुराम - नेपा:, नेवा: व नेवा:भाय्, **सितु**, दँ ६:३२ (ने.सं १०८९) पौ ३-१६।

इन्दूनाद - भगवान बुद्ध, **नेपालभाषा कविता संग्रह** (यँ : नेपालभाषा परिषद् ने.सं १११६) पौ १७।

कर्माचार्य, माधवलाल - मोतिलक्ष्मी उपासिका, भावना व विचार, **नेपाल** ३५४७ (ने.सं. ११०८ वर्षा) पौ ४८-५९।

कायस्थ, छत्रबहादुर - **नेपाल संवत् छगू विवेचना** (ललितपुर : साहित्यया मू लुखा, ने.सं १०९६)

कंसाकार, प्रेमबहादुर - झी नाटक परम्परा, **रत्नेश्वर प्रादुर्भाव** (यँ : च्वसापासा, ने.सं. १०८४)

गुरुङ्ग, हर्षबहादुर - **नेपालीभाषा अधिगोष्ठिइ ब्यूगु भाषण** (काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, वि.सं. २०३३)

Greirson (Ed) - **Linguistic survey of India** vol III Part I, 1909, P. 211-226, 255-270.

Guralnik, David B - **Webster's New World Dictionary** (Calcutta : Amerind Publishing Co./Pvt. Lt., 1970) P-974]

जोशी, डा. सुन्दरकृष्ण - नेपा:या शिक्षाय् नेपालभाषा, **नेपालभाषा**, दँ १:१ (यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग) ने.सं. १११८) दिल्ला पौ ३२-४४।

जोशी, हरिराम - **नेपालको प्राचीन अभिलेख** (काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, वि.सं. २०३०) पृ.८९।

तंमोट, काशिनाथ - नेपालभाषाया दँखँ (उत्पत्ति) **देशयमरुङ्या:**, १:२६-३२ (ने.सं १११४ दिल्ला-६ गुंला-१८) पौ ५।

- तन्त्राख्यान - नेपालको पञ्चतन्त्र छोटो परिचय, **बालसाहित्य** (काठमाडौं : नेपाल बाल साहित्य समाज, संख्या-४) पृ. ४०-४३२
- हरमेमखला (ने. ४९४, न्ह्यपौ व लिपौ) **देशयमरुझ्याः** १:३४ (ने.सं. १११४ यंलाथ्व-३) पौ -५ ।
- ने.सं. २९३या छगू अभिलेख, **नेपाल** ३०:२ (ने.सं १०९७, ग्रीष्म) पौ-१२ ।
- नेपालभाषा भागवत, **देशयमदुझ्याः**, ५:४६ (ने.सं. ११११९ थिंलागा-७, विहीवार) पौ.२ ।
- लिच्छवि अभिलेखय् संस्कृत मखुगु खँग्व:या ल्या:चा:, **खेलुइताः** निगूगु ल्या: (यल : खेलुइताः पिकाक: गुथि, ने.सं ११०१) पौ १३१-१३५ ।
- नेपाल संवत् म्हसीका **नसना**, दँ १:१९ (ने.सं १११८, कछलाथ्व-२) पौ-२ ।
- गोपालराज वंशावलीया सामान्य परिचय, **नेपालभाषा** १:१ (यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ने.सं १११८ दिल्ला) पौ १८-२५।
- नेपालभाषाया न्हापांगु प्याखं : एकादशीव्रत **देशयमरुझ्याः** दँ ३:४४ (ने.सं. १११६, पौष १८ विहीवार) पौ - २ ।

तुलाधर, ज्वाला
- नेपाल लिपिया स्वंगू शैली, **नेपालभाषा** १:१ (यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, ने.सं. १११८ दिल्ला) पौ १४-१७।

तुलाधर, प्रेमशान्ति
- पूर्व प्राचीनकालया नेपालभाषाया भाषिक स्थिति व स्वरुप, **नेपालभाषा व थ्वया साहित्य विभागीय गोष्ठी** (यें : लाकौल पिथना, ने.सं. १११०) पौ ११८-१३७ ।
- निबन्धया बारे छुं व नेपालभाषाय् निबन्ध साहित्यया विकास, **जि व जि दुने** (यल : लोकसाहित्य परिषद् ने:सं १११५) पौ. क-प ।
- **न्हू बाखं पुच:या बाखंत**, (यें : लाकौल पिथना, ने.सं ११०९)
- **नेपालभाषाया साहित्यया इतिहास,** स्वदँया नेपालभाषा स्नातक तहया पाठयांश सम्बन्धी जूगु न्हापांगु अभिमुखि गोष्ठिइ न्ह्यब्व:गु पत्र (यल : नेपालभाषा केन्द्रिय विभाग, ने.सं १११७)

- **नेपालभाषाया काव्य परम्पराय् कवि व्यथितया काव्य,** स्नाकोत्तर च्यागूगु पत्रया निंतिं ल:ल्हा:गु शोध पत्र (यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, ने.सं ११०७)
- **नेपालभाषाया गद्य साहित्यया इतिहासय् मिसा च्वमिपिं**, नेपालभाषा मिसा खल:या न्हापांगु साहित्य गोष्ठिइ न्ह्यब्व:गु कार्यपत्र (यें : नेपालभाषा मिसा खल:या ज्याकुथि, ने.सं. १११७)

तुलाधर, मानदास (सं)
- **मल्ल शाहकालया म्ये** (यें : मानदास सुगतदास, ने.सं १०७७)

प्रधान, नर्मदेश्वर
- **पद्य साहित्य,** स्वदँ नेपालभाषाया पाठ्यक्रम न्हापांगु अभिमुखि गोष्ठीस प्रस्तुत या:गु कार्यपत्र (यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, ने.सं १११७) -
- **नेपालभाषा साहित्यया इतिहास बारे** (यल : साहित्य मूलुखा, ने.सं १११८)
- नेपालभाषाया साहित्यया इतिहासया संक्रमणकाल छगू चर्चा, **नेपाल संस्कृति** दँ ५:२ ।

प्रधान, कृष्णचन्द्र सिंह
- **पला: चिं लिना** (यें : नेपालभाषा एकेदमि ने.सं १११६)
- **भीगु साहित्यय् बाखं,** (यें : देग: म्हिचा सफू, ने.स. १०९७)

प्रधान, भूवनलाल
- भिक्षुपिंत पित्युंगुया यथार्थ विवरण, **न्हायकं**, पौ १०१-११२ ।

प्रधान, भैरवबहादुर
- **माध्यकालीन नेपाल** (कीर्तिपुर : कृष्णबहादुर प्रधान, वि.सं. २०१०)

पन्त, महेशराज
- वटेश्वर सिद्धान्त र नेपाल संवत्, **पूर्णिमा**, ५९ (वि.सं. २०४१)पृ-२९ ।

बज्राचार्य, चुन्दा
- **नेपालभाषाया आधुनिक नाटक प्रवृत्ति व प्रवाह,** विद्यावारिधीया निंतिं न्ह्यब्व:गु शोधपत्र (यल : नेपालभाषा केन्द्रीय शिक्षण विभाग, ने.सं १११२)

बज्राचार्य, गौतमवज्र
- नेवारी भाषामा फारसी - अरबी आदि मुसलमानी भाषाको प्रभाव, **पूर्णिमा** १:१ (वि.सं २०२१, वैशाख) पौ ३३-४६।

मल्ल, के. सुन्दर - **नेवाः जातिया परिचय**, नेवाः जाति व भाषा विषयक तःमुँज्या (यें :राष्ट्रिय सभागृह, ने.सं १११९ सिल्लागा ३०-चिल्लाथ्व १)
- नेपालभाषाया आधुनिक कविता ऐतिहासिक रुप रेखा, **नेपालभाषा थ्वया साहित्य विभागीय गोष्ठी** (यें : लाकौल पिथना, ने.सं १११०)-पौ २८-३८।
- **नेवाःतय् संगठनात्मक आन्दोलन**, नेवाः राष्ट्रिय विचार गोष्ठी (यें :सिद्धार्थ वनस्थली सभा भवन, ने.सं १११७ कउलागा ७-८)

मल्ल, कमलप्रकाश - नेपालभाषा व नेपाली विहार म्हिगः व थौं, **नेपालभाषा निबन्ध पुचः** (यें : पासा मुना, ने.सं ११०३) पौ. १०७-१२३।
- भूमिका, **नेपालभाषा ध्वाना सफूया धलः** (न्हापांगु) (यें : लय्ता दबू, ने.सं १०९९)
- लँ स्वयाः (भूमिका) **नेपालभाषाया ध्वाना सफूया धलः** (निगूगु), (यें : पासामुना, ने.सं ११०४)
- **सिँकःमिया स्वांने** (यें : नेपालभाषा परिषद्, ने.सं. १०९८)
- सफू न्ह्यथना, **नःलि स्वना** (यें : च्वसापासा, ने.सं १०८७) पौ क-ब।
- भूमिका, **भ्रीगु भाय् : भ्रीगु खँग्वः** (पोखरा : मांभाय् मूलुखा, ने.सं १०९८) पौ क-ञ।

महर्जन, पि.डी. व मेपिं - **नेपालभाषाया न्ह्यसः लिसः कासा सफू** (नःगांः : नःगां ग्वसाः खलः, ने.सं १०९५)

महर्जन, तुयुबहादुर - **नेपालभाषा परिचय** (किपू :कीर्ति सफू पिथना, ने.सं. १११५)

माली, इन्द्र - नेपालभाषा समालोचना व समालोचकपिं, **पलिस्था** दँ ७:७ (ने.स. १११९)
- छ्धाः प्याखं सिंहावलोकन, **पलेस्वां** ,७: : ३ (ने.सं १११५) पौ ६०-६६।
- **पुलां कसि न्हुगु दापू** (यें: त्रिवेणी साहित्य प्रतिष्ठान, ने.सं. १११७)
- **नेपालभाषाया माध्यमिक कालया छुं** (यें : कुतः पिकाकः ने.सं. १११९)
- मोतिलाल श्रेष्ठ, **ग्वय्स्वां** ७ :६ (ने.सं ११०९) पौ १३२-१४३।

- जिगु खँ, **नेपालभाषा निबन्ध पुचः** (यें : पासामुना, ने.सं ११०३) पौ क-थ।

Mirsah, v.v - A gold coin of prananarayana, **J.NSI** :3 (1941) : 9-9 (From Rodes etal 1981 : The Coinage of Nepal, London Royal Numisnatic Society_ —

Regmi, D.r - **Ancient Nepal** (Calcutta : Mukhopadhaya 1960 A.D) page-16.

लाकौल, वैकुण्ठ प्रसाद - न्ह्यखँ, **बुद्ध धर्म व नेपालभाषा मुना** (यें : बैकुण्ठप्रसाद लाकौल, ने.सं. १०९२) पौ २६-३४।

William, Hudson Henry - **An introduction to the study of Literature** (Nineth Reprint New Delhi : Kalayani, Publishers-1985 A.D)

वैद्य, जनकलाल - **नेपालभाषाया काव्य सृजना प्रवृत्ति** (यल : जनकलाल वैद्य, ने.सं ११०६)
- 'पुनर्जागरणकाल' **खेलुइताः** ५:६ (ने.सं ११०४) पौ. २-२६।
- नेपालभाषाया साहित्यय् धर्मोदय पत्रिकाया देन, **खेलुइताः** ८:८ (ने.सं ११०७) पौ ५३-६४।
- नेपालभाषाया बाखं धाः **भिंतुना** दँ १० (ने.सं. १११९) पौ १-५।
- राष्ट्रिय अभिलेखालयया सफुतिइ नेपालभाषा नां, **ग्वय्स्वां** दँ २ (ने.सं. ११०४), पौ ६०।
- नेपालभाषाय् समालोचना विधा, **खेलुइताः** वर्ष २०:२० (ने.सें. १११९)
- नेपालया अभिलेखय् नेपालभाषाया स्थिति, **गं** ३:३ (ने.सं ११०५) पौ १०२-१२३
- नेपालभाषां थः नालातःगु लिपि, **नेपाल** (ने.सं. १०९७)

श्रेष्ठ, पूर्णदाश (अनुवादक) - न्ह्यखँ, **स्रीगफ्रेड लीन हार्डजुया नेवारी गीति मञ्जरी** (यें : नेपालभाषा परिषद्, ने.सं. ११०१)

शाक्य, हेमराज - **शिवदेव संस्कारित श्री रुद्रवर्ण महाविार स्थित विभिन्न अभिलेखया सारांश अर्थ** (यल : सन्तकुमार शाक्य, ने.सं. ११११)

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर (सं) - **सँझ्याः** (यें : पब्लिक युथ क्याम्पस, ने.सं. १११७)

श्रेष्ठ ,नारायणदेवी - नारीयात, **नेपालभाषा कविता संग्रह** (यें : नेपालभाषा परिषद्, ने.सं. ११११३)

श्रेष्ठ, माणिकलाल - **समालोचनाया सिद्धान्त** (यें च्वसापासा, ने.सं. १०८८)
- **गद्य साहित्य**, स्वदँ नेपालभाषा स्नातक तहया पाठ्यक्रम सम्बन्धी अभिमुखि गोष्ठिइ प्रस्तुत कार्यपत्र (यलः: नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, ने.सं ११११७)
- नेपालभाषाया समालोचना साहित्यया परम्परा विकासया स्थिति, **नेपालभाषा व थ्वयाः साहित्य विभागीय गोष्ठी** (यें : लाकौल पिथना, ने.सं ११११०) पौ १५-२८
- बुद्ध धर्म व नेपालभाषाया स्थान - नेपालभाषा साहित्यया इतिहासे, **बुद्ध धर्म व नेपालभाषा मुना** (यें : बैकुण्ठप्रसाद लाकौल, ने.सं. १०९२) पौ ८-११।

शाक्य, हेमराज - **श्री रुद्रवर्ण महाविहार स्थित तालपत्र अभिलेख,** न्हापांगु संस्करण (यल : बुद्धजयन्ती समिति उकुबहाः, ने.सं ११००) पौ ६-७।

सायमि, भरत - **बाखं समालोचना**, (यें : पल्पसा साहित्य ख्यः, ने.सं. १०९५)

श्रेष्ठ, तुल्सिलाल **नेपालभाषाया प्राचीन काव्य,** स्वदँ स्नातक नेपालभाषा पाठयक्रम अभिमुखी गोष्ठिइ न्ह्यब्वःगु(यलः केन्द्रीय नेपालभाषा शिक्षण विभाग, ने.सं. ११११७)

Siegfried Lienhard - **Songs of Nepal** (Delhi : Motilal Benarasidas. 1992 A.D.)

हृदय, चित्तधर - **झीगु साहित्य**, स्वक्खुसी (यें : नेपालभाषा परिषद्, ने.सं. ११०२)
- **नेपालभाषाया जातः** (यें : नेपालभाषा परिषद्, ने.सं १०९१)
- भूमिका, **योगसुधा** (यें : नेपालभाषा परिषद् ने.सं १०७१)

ग्वाहालि ज्वलं

अमात्य रेवति - **विदेशी विद्वान व नेपालभाषा**, यलः साहित्य मू लुंखा, ने.सं १०९८ ।
उँ बहाल त्वालया दाफा म्ये (छगूगु)
- न्हापांगु संस्करण, कान्तिपुर : उँ बहाल त्वालया दापा खलः, ने.सं १०९० ।

उपाध्याय, केशवप्रसाद - **साहित्य प्रकाश**, काठमाडौं : साझा प्रकाशन, वि.सं. ..... ।

कसाः, प्रेमबहादुर (सं) - **बाखं म्ये**, यें : च्वसापासा, ने.सं ११०३ ।
- **सिद्धिदास म्हसीके**, यें : च्वासपासा, ने.सं. १०८७ ।

कर्माचार्य, माधवलाल - **जिगु मिखाय् साहित्ययागु खँ**, यें : नेपालभाषा परिषद्, ने.सं. ११०० ।
- **खँ साहित्ययागु, साहित्ययागु खँ**, यें : धनश्याम राजकर्णिकार, ने.सं. ११०५

कायष्ठ, छत्रबहादुर - **नेपालभाषाया प्राचीन काव्य व काव्यकार,** यल : साहित्य मूलुखा, ने.सं. १०९६ ।

चित्रकार, जगदीश - आधुनिक कविता सनातन कविता व समाज, **कुलां** ७:६, ने.सं. ११०१ ।
- पलाःचिं उपन्यासया, **जः** ल्याः ८, - ने.सं. ११०५ ।

जोशी, कुमारबहादुर - नेपालभाषा वाङ्मयया गतिविधि, **खेलुइताः** दँ १० : १० ने.सं. ११०९ ।

जोशी, रत्नध्वज - **साहित्यया सुलचं**, यें : नेपालभाषा परिषद्, ने.सं. १०७२ ।

जोशी, हरिराम - **मध्यकालको अभिलेख**, प्राचीन नेपाल, ल्याः ५३ :५६ , वि.सं. २०३६, पृ १८-१९ ।

तमोट, काशिनाथ (सं.) - **नेपालभाषाया साहित्य परिचय** नेपालभाषा परिषद्, ने.सं. ११०३ ।
- **साहित्यया ध्वःकिया**, यें :नसना पब्लिकेशन, ने.सं. १११८ ।

ताम्राकार, पूर्ण - **साहित्य लचं**, यें : न्हायकं साहित्य पाःलाः, ने.सं. १११२ ।

ताम्राकार, बेलमाया - **नेपालभाषा साहित्यय् धर्मोदय लय्पौया देन व उकिया च्वसु धलः**, स्नाकोत्तर च्यागूगु पत्रया लागी लःल्हाःगु शोधपत्र, यल : नेपालभाषा केन्द्रीय बिभाग ने सं. ११११ ।

तुलाधर, प्रेमहीरा - **ललितविस्तरया भाषाया छगू अध्ययन**, स्नातकोत्तर च्यागूगु पत्रया निंतिं लःल्हाःगु शोध पत्र, यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ने.सं १११२ ।

थापा, हिमांशु, - **साहित्य परिचय**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन, वि.सं. २०४२ ।

दर्शनधारी, सुदर्शना - **धर्मआदित्य व वयूकःया कृति छगू अध्ययन**, नेपालभाषा स्नातकोत्तर च्यागूगु पत्रया निंतिं लःल्हाःगु शोधपत्र , यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, ने.सं. - १११८ ।

Panday, Dr. Ram Nivas - **Literary Heritage of Nepal** Occassional Paper in the Humanities & Social Sciences, 1978, P 31-59.

नेवाः, जनक - **पुजाभु**, येँ : तेजशोभा शाक्य, ने.सं. ११०६ ।

Nepali, Gopal singh - **The Newars**, Bombay: United Asia publication, 1965 A.D.

निरौला, खगेन्द्र - **नेपाल परिचय**, काठमाडौं : रत्नपुस्तका भण्डार, वि.सं. २०४८ ।

डा, नगेन्द्र (सं.) - **हिन्दी साहित्ययका इतिहास**, प्रथम संस्करण, दिल्ली : नेशनल पब्लिकेशन हाउस, ई.सं. १९७३ ।

प्रधान, नर्मदेश्वर - **जिगु बिचाः जिगु धापू**, येँ : सान्त्वना प्रकाशन, ने.सं. १११२ ।

- **साहित्य समीक्षाया स्वंगःगु मिखा**, येँ : नसना पब्लिकेशन, ने.सं. १११८ ।

प्रधान, भुलेन्द्रमान - **नेपालभाषाया बाखं साहित्यया इतिहास**, येँ : च्वसापासा, ने.सं. १०९० ।

प्रधान, कृष्णचन्द्र सिंह (सं.) - **नेपाली साहित्य कोश**, काठमाडौं, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, वि.सं. २०५५ ।

पाण्डे, राजकुमार - **नेपाल परिचय**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन, वि.सं. २०४६ ।

पिवाः, सूर्यबहादुर, व मल्ल,के सुन्दर - **मा. जगतसुन्दर मल्लया जीवनी**, ख्वप : सच्छि दँ बुन्हि ग्वसाःखलः, ने.सं. ११०३ ।

पौडेल, भोलानाथ - जगच्चन्द, **पूर्णिमा**, ल्याः ८ वि.सं २०२२, पृ २०-२५ ।

बज्राचार्य, गौतमवज्र - ऐतिहासिक घटनावली, **पूर्णिमा** दँ १२:१८ (वि.सं. २०२३-२०२५) पृ. २२-३९ व १०९-११४ छसिकथं ।

Pathak, D.P. - India script, A strategy for study

- **Aspect of applied linguistic**, Asia pulbisher House, 1969 A.D., p-78-81 .

बज्राचार्य, धनवज्र - पण्डित सुन्दरानन्द : छगू चर्चा, **खेलुइताः** ल्याः ३ (ने.सं ११०२) पौ ५९:६० ।

- **लिच्छविकालया अभिलेख**, कीर्तिपुर : नेपाली एशियाली अध्ययन केन्द्र, वि.सं. २०३० ।

बज्राचार्य, चुन्दा - **नेपालभाषा नाटक साहित्यया इतिहास छगू परिचय**, येँ : अनुसन्धान महाशाखा, ने.सं. ११०९

- **माध्यमिककालया घटनावली छगू अध्ययन**, काठमाडौं : सफू धुकू , ने.सं. ११०७ ।

बर्मा, धीरेन्द्र - **हिन्दी साहित्य कोश**, बाराणसी : ज्ञानमण्डल लिमिटेड, वि.सं. २०२०

वैद्य, जनकलाल व कसाः प्रेमबहादुर - **आशा सफूकुथिया अभिलेख ग्रन्थया वर्णनात्मक धलः**, येँ च्वसापासा, ने.सं ११११।

बज्राचार्य शान्तहर्ष (सं) - **मल्लकालया मुक्कं नाटकया धलः पौ**, येँ : विमला बज्राचार्य, ने.सं. ११०५ ।

भिक्षु, सुदर्शन - **लुमंकेबहःपिं**, येँ : च्वासपासा, ने.सं.१०९० ।

Malla, Kamal Prakash - classical Newari Ligerature A sketeh, Kathmandu : Nepal Study centre, 1981 A.D.

मल्ल, कलमप्रकाश (सं.) - **नःलि कविता : छगू विवाद**, येँ : नेपालभाषा प्रकाशन, ने.सं. १०८७ ।

मल्ल, खड्गमान (सं.) - **नेपालभाषा न्हू बाखं पुचः**, येँ : नेपालभाषा परिषद्, ने.सं १०८० ।

मल्ल, के. सुन्दर - **नेपालभाषाया न्हू चिनाखँ**, नेपालभाषा स्नातकोत्तर उपाधिया निंतिं प्रस्तुत याःगु शोधपत्र यल : नेपालभाषा शिक्षण विभाग, ने.सं. ११०२ ।

माली, इन्द्र
- **भीगु मांभाय् म्हिगः व थौं**, नेवाः राष्ट्रिय बिचाः गोष्ठीस लःल्हाःगु ज्यापौ, यें : कछलागा-७, ने.सं. १११५ ।
- **न्हू पुखुली कसाःया ख्वाःपाः**, यें:ने.सं १०९१ ।
- **पुलां कसि न्हुगु दापू**, यें: त्रिवेणी साहित्य प्रतिष्ठान, ने.सं. १११७ ।
- **नेपालभाषाया माध्यमिक कालया छुं**, यें : कुतः पिकाकः ने.सं. १११९।
- **कुचा कुचागु किपा दुने**, यें : शाक्य जः, ११२० ।

(सं.)
यात्री, पूर्णप्रकाश
- नेपाल र नेवारी अस्मिता **मिर्मिरे** वर्ष २४:४, पूर्णांक ११११, वि.सं. २०५२, पृ. ११-१६ ।

Ricket Arthur compton
- **A History of English Literature**, London : Thomas Nelson &Sons Ltd 1955 A.D.

राजवंशी, शंकरमान (सं.)
- **ऐतिहासिक घटनावली**, यें : पुरातत्व विभाग।

Wright, Danil
- **History of Nepal,** calcutta : F. Ranjan Gupta, 1966 A.D.

लाकौल, वैकुण्ठप्रसाद
- **जिगु मिखाय् जे.एस.मल्ल**, यें : लाकौल पिथना, ने.सं. ११०८ ।
- **नेपालय् हानं स्थविरवाद वयेकेत व नेपालभाषा ह्वयेकेत धर्माचार्य**, यें : मालति लाकौल, ने.सं. ११०५ ।
- **थुलिंचा** कान्तिपुर : तारा लाकौल, ने.सं. १०७४ ।

लीनहार्ड, डा. सिगफ्रेड
- नेपालया प्राचीन भाषा - नेपालभाषा **भी**, कमलप्रकाश मल्ल (अनु) वर्ष ५-७, ने.सं. १०९२, पौ १३-१८ ।

वैद्य, जनकलाल
- **राष्ट्रिय अभिलेखालय स्थित नेपालभाषा/नेवारी अभिलेख ग्रन्थ**, काठमाडों यें : अनुसन्धान महाशाखा, त्रि.वि.वि., ने.सं ११०५ ।
- नेपालभाषा साहित्यया धाः, **खेलुइताः** अंक १६,१७, १८, ने.सं. १११५-१११७
- नेपालभाषा नाटकया प्राचनिता, नेपाल भाषा नाटकया प्रवाह, **नेपाल रजत जयन्ति**, तँसा पौ, ने.सं. १०९४, पृ. ३७-४२ ।

- लिच्छ:गु मध्यकालीन नेपालभाषा नाटक नाटिका, **खेलुइताः** दँ १२:१२, ने.सं. ११११ ।
- नेपालभाषा साहित्यया इतिहासया काल विभाजन, **कुला**, ९:९, ने.सं. ११०८, पृ. ४९-५६ ।

शर्मा, वन्दना
२०२२ सालया नेपालभाषा आन्दोलन, स्नातकोत्तर च्यागूगु पत्रया निंतिं प्रस्तुत याःगु शोधपत्र ने.सं १११८, यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

शाक्य, हेमराज
- **नेपाल-लिपि प्रकाश**, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, वि.सं. २०३० ।

श्रेष्ठाचार्य, ईश्वरानान्द
- **सौन्दर्य व आलोचना**, यें : च्वासापासा १०८७ ।

श्रेष्ठ, भगवतीप्रसाद
- **नेपालभाषाया पत्रपत्रिकाया जातः**, यें : नेपालभाषा परिषद्, ने.सं ११०१ ।
- **नेपालभाषा सामान्यज्ञान**, यें : नेपालभाषा परिषद्, ने.सं १०८० ।

श्रेष्ठ, भूषणप्रसाद (सं.)
- **ज्ञां घ्यांचा**, यें : श्रीघः विहार, १११२ ।

श्रेष्ठ, दयाराम
- **नेपालभाषा र साहित्यको विकासमा शाहवंशको देन**, श्री ५ को सरकार संचार मन्त्रालय, काठमाडौं : सूचना विभाग, वि.सं २०४४ ।

श्रेष्ठ, नारायणप्रसादजी -
- स्वामी अभयानन्दजी, **कल्याण** ल्याः १३४ (वि.सं. १९९४) पौ ६८० ।

श्रेष्ठ, देवचन्द्र
- **नेपालका लिखितपत्रहरुको परम्परा**, कानून विवरणिका ६०, वि.सं. २०५०, पृ ३०-४० ।

श्रेष्ठ, माणिकलाल
- नेपालभाषा सम्बन्धी केही तथ्य, **अक्षलोक** १:१, वि.सं. २०३८ ।
- आधुनिक कविता, **जः** ल्याः ७, ने.सं. १०९६।
- नेवाः जातिया परिचययया छुं खँ, **स्वनिगः** न्हूदँ तँसापौ, ने.सं. ११२० ।

श्रेष्ठ, दयाराम सम्भ्र र शर्मा मोहनराज
- **नेपाली साहित्यको संक्षिप्त इतिहास**, काठमाडौं : साझा प्रकाशन, वि.सं. २०४०।

श्रेष्ठ, इश्वरीमैंया
- **नेपालभाषा साहित्यय् श्रेष्ठ सिरपाःया योगदान**, स्नातकोत्तर च्यागू पत्रया निंतिं

प्रस्तुत याःगु शोधपत्र, ने.सं. १११७, यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

श्रेष्ठ, कृष्णप्रसाद - **नेपालभाषा साहित्य**, मस्को : हिमाल प्रकाशन गुठी, वि.सं. २०५४ ।

श्रेष्ठ, श्रीलक्ष्मी - **नेपालभाषा समालोचनाय् प्रो. माणिकलाल श्रेष्ठ छगू अध्ययन** स्नातकोत्तर च्यागूगु पत्रया निंतिं प्रस्तुत याःगु शोधपत्र १११८, यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

सार्यमि, बुद्ध **कविता थौंया मिखां**, ये : सम्यकलुमना पिथना, ने.सं. ११२० ।

सुवाल, अनुपसिंह **नेपालभाषा रेडियो प्रसारण छगू अध्ययंन**, स्नातकोत्तर च्यागूगु पत्रया निंतिं प्रस्तुत याःगु शोधपत्र ने.सं ११२०, यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

सिंह, नामवर - **आधुनिक साहित्य प्रवृत्तिया**, चतर्थु संस्करण, इलाहावाद : लोक भारती प्रकाशन, वि.सं. २०२५ ।

शाक्य, लक्ष्मीशोभा - **नेपालभाषाया विकासय् धर्मोदय सभाया योगदान** । स्नातकोत्तर च्यागूगु पत्रया निंतिं प्रस्तुत याःगु शोधपत्र ने.सं १११६, यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

सिंह, फत्तेबहादर - **नेपाली विहार**, यें : चिनियालाल, ने.सं. १०५९ ।

'हृदय' चित्तधर - **धर्माआदित्य धर्माचार्य व थ्वया साहित्य**, यें : नेपालभाषा परिषद्, ने.सं १०८४ दिल्लागा ३० ।

ज्ञवाली, सूर्यविक्रम - **नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास**, रोयल नेपाल एकेडेमी, काठमाडौं, वि.सं. २०१९ ।

(च्वय् क्वखँ प्वलेगु क्रमय् उल्लेख जूगु सफूत, थ्व नेपालभाषा साहित्यया इतिहास च्वयेगु ज्याय् लिपा नं ग्वाहालि कयागु जूसां, वहे वहे सफूया नां तःक्वः दोहरे मजुइमा धयगु मनंतुनाः थज्यागु सफूत थ्व ग्वाहालि ज्वलंया धलखय् हानं दुमथ्याकागु जुल ।)

प्राचीन अभिलेखया छुं नमूना

(क) थी थी नेपाल लिपिया छुं नमूना

आतक स्यूगुलिइ **नेपाल लिपि** प्रयोग जूगु दकले न्हापांगु ग्रन्थ – ने.सं. २८ या 'लंकावतार'या छकू नमूना

भुजिंगोल लिपिं च्वयातःगु ने.सं. ६९१ या 'हितोपदेश' बाखं सफूया छकू नमूना

प्राचीन **रञ्जना लिपिं** च्वयातःगु १४ शदीया जुजु अभय मल्लया राज्यकालया नामसंगति धार्मिक सफूपाखें छकू नमूना (१३)

प्रचलित नेपाल लिपिं च्वयातःगु ने.सं. ७७४ या हनुमान ढोकाया पेटिइ च्वंगु प्रताप मल्लया अभिलेखया छकू नमूना (१३)

गोलमोल लिपिं च्वयातःगु ने.सं. ३२२ या बृहत् जातक नांगु जोतिष सम्बन्धी ग्रन्थया छकू नमूना

"कालमाहेश्वर विधि' धयागु सफूतिइ छ्यलातःगु नेपाल लिपिया कूटाक्षरया छकू नमूना

(ख) नेपाल संवत्, नेपालभाषा सम्बन्धी जः ह्वलीगु अभिलेखया छुं नमूना

नेपाल संवत्या प्रणेता **शंखधर साख्वाल** खः धैगु पुष्टि याइगु 'अथ नेपालभाषा शंख्वा सम्वत् ८२७' धकाः न्ह्यथनातःगु जुजु भूपतिन्द्र मल्लया ईयागु ख्वपया जेंला त्वालय् च्वंगु छगू अभिलेखया नमूना ।

नेवाःभाय्या संस्कारित नां 'नेपालभाषा' खः धकाः प्रमाणित याइगु जुजु जयस्थिति मल्लया ईयागु नेपालभाषाया कोश सम्बन्धी सफू ने.सं. ५०६ या अमरकोशया पुष्पिका वाक्यया छकू नमूना ।

नेपालभाषाया मान्यता नेपाः दुने जक मखु पिने नं दु धैगु प्रमाणित याइगु ने.सं. **८९५** स नेपाःया जुजु श्री ५ प्रतापसिंह शाहनं ल्हासाया जुजु ग्याल्छापरिं बोछे लामाजुयात नेपालभाषं **च्वयाछ्वःगु लालमोहरया** छकू नमूना ।

(ग) नेपालभाषाया प्राचीन वांगमय व साहित्य सम्बन्धी जः ह्वलीगु अभिलेखया छुं नमूना

नेपालभाषाया खँग्व: 'खप्' (ख्वप) धका: छ्यलात:गु ख्वप तौमभि त्वा:या संस्कृत भाषं च्वयात:गु शिलालेखया छकू नमूना ।

आ:तक स्यूगुलिइ नेपालभाषं च्वयात:गु दकले न्हापांगु ने.सं. २३५ या रुद्रवर्ण महाबिहार, उकुबहा: यलय् च्वंगु गोष्ठी पत्रया छकू नमूना ।

कालविल सम्बन्धी ने.सं. ७५९ या चाया छाप दुगु ताडपत्रया छकू नमूना ।

आ:तक लूगुलिइ नेपालभाषां च्वयात:गु न्हापांगु सफू – ने.सं. ४९४ या तान्त्रिक चिकित्सा सम्बन्धी टीका ग्रन्थ–
'हरमेखला' या छकू नमूना ।

जयस्थिति मल्लया राज्यकालय् रचना जूगु अनुमान यानात:गु नेपालभाषाया न्हापांगु मौलिक ग्रन्थ तथा नेपा:या न्हापांगु आधिकारिक वंशावली 'गोपालराज वंशावली' या छकू नमूना ।

आ:तक स्यूगुलिइ नेपालभाषाया न्हापांगु बाखं सफू ने.सं. ६२५ या 'भागवत पुराण' या अन्तिम पौया छकू नमूना ।

आ:तकया नेपालभाषाया दकले न्हापांगु आधिकारिक म्ये नालात:गु यलया तिभय जुजुपिं– नरसिंहदेव, पुरन्द्रसिंहदेव, उद्धवसिंहदेवपिनिगु विजय यात्राया वर्णन यानात:गु ने.सं. ६९४ या म्येया छकू नमूना ।

ख्वपया जुजु जगज्योति मल्लया (ने.सं. ७३३-७५६) 'नानार्थ पञ्चदशकम् गीत' सफुतिइ दुथ्या:गु म्येया छकू नमूना ।

यँया जुजु प्रताप मल्लया (ने.सं. ७६१-७९४) म्येया छकू नमूना ।

यँया जुजु भूपालेन्द्र मल्लया रानी भुवनलक्ष्मीया (ने.सं. ८०७-८२१) म्येया छकू नमूना ।

ख्वप देया जुजु रणजीत मल्लया रानी वृद्धिलक्ष्मीया (ने.सं. ८४२-८९०) म्येया छकू नमूना ।

सिद्धिनरसिंह मल्लया (ने.सं. ७२९-७८१) एकादशी व्रत नाटकया छकू नमूना ।

जुजु श्रीनिवास मल्लया (ने.सं. ७४७-८०७) दशअवतार नाटकया छकू नमूना ।

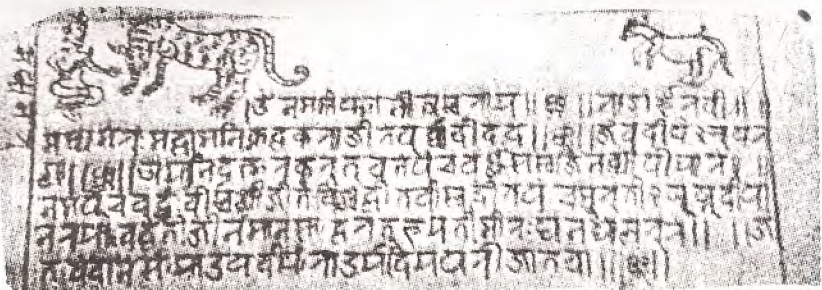

जुजु श्री ५ राजेन्द्रविक्रम शाहदेवं ने.सं. ९५१ स च्वयावंगु 'महासत्वपाख्यानम्' नाटकया छकू नमूना ।

ने.सं. ७२३ पाखे रचना जूगु नेपामितय्‌गु जनजीवनय्‌ अतिकं लोकंह्वा:गु 'स्वस्थानी' बाखंया छकू नमूना ।